

BIULETYN

BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ

Nr 3

Pod redakcją
Moniki ODLANICKIEJ-POCZOBUTT
i Krzysztofa ZIOŁO

BIBLIOTEKA AKADEMICKA

INFRASTRUKTURA - UCZELNIA - OTOCZENIE

REKTOR

NIP: 631-020-01-36 / REGON: 000001637 / ING BANK ŚLĄSKI S.A. O / GLIWICE / NR RACHUNKU: 60 1050 1230 1000 0002 0211 3056

Gliwice, 24.10.2013

Szanowni Państwo!

Gwałtowny rozwój technologii informatycznych, szczególnie w drugiej połowie ubiegłego stulecia, stał się jednym z głównych czynników wpływających na sposób funkcjonowania nie tylko poszczególnych podmiotów gospodarczych, ale całych społeczeństw, w tym środowisk naukowych. Współczesne badania opierają się obecnie na intensywnej i wszechstronnej wymianie naukowej oraz udoskonaleniach dotychczasowych osiągnięć. Największy postęp w dziedzinie gospodarki, nauki i ogólnie pojętego rozwoju społeczeństw w ciągu najbliższych kilkudziesięciu lat przyniesie wiedza uzyskana dzięki nieustającej analizie danych w czasie rzeczywistym.

Charakterystycznym wyznacznikiem obecnych czasów jest również złożoność występujących w społeczeństwie problemów, wymagająca podejścia multidyscyplinarnego, współpracy, a rewolucja technologiczna wspomaga właśnie możliwości dostępu do różnorodnych źródeł informacji. Dostęp do informacji naukowej „on-line” zasadniczo zmienia sposób prowadzenia badań. Promocja otwartego dostępu do informacji i danych, tworzonych przez środowiska naukowe oraz agendy rządowe staje się obecnie podstawą rozwoju gospodarczego. Ponadto należy zauważyć, że obecnie stopień wykorzystania przez naukowców materiałów, do których nie było wcześniej szerokiego dostępu znacznie wzrasta, wzrastają również oczekiwania wobec możliwości dostępu do pełnych tekstów opracowań, bez opłat.

Wraz ze wzrostem ilości i szybkości przepływu informacji trudno natomiast nie dostrzec problemu gromadzenia, przetwarzania i udostępniania dużych ilości zróżnicowanych danych, co spowodowało poszukiwanie rozwiązań, które umożliwią długoterminowe przechowywanie treści w postaci cyfrowej, ich bezpieczną archiwizację i stałą dostępność. Problem ten jest bardzo złożony i obejmuje wiele różnych aspektów, od kwestii transferu dużych ilości danych i ich składowania poprzez metadane, aż po efektywny dostęp i przeszukiwane gromadzonych informacji.

**INNOWACYJNA
GOSPODARKA**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCIUNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

P O L I T E C H N I K A Ś L Ą S K A

III AKADFMICKA 2A

44-100 GLIWICE

T: +48 32 237 12 55

REKTOR

NIP: 631-020-07-36 / REGON: 000001637 / ING BANK SŁĄSKI S.A. O / GLIWICE / NR RACHUNKU: 60 1050 1230 1000 0002 0211 3056

Wypada tu zgodzić się z dr Paulem Ayrisem, Prezydentem Europejskiego Stowarzyszenia Bibliotek Naukowych LIBER, który, w odniesieniu do roli bibliotek naukowych we wspomaganiu europejskiej agendy badawczej, stwierdził, że przyszłość to współpraca w wymiarze paneuropejskim, gdzie standardowym wymaganiam w odniesieniu do wyszukiwania jest usługa typu "one-stop shop", oraz że istnieje potrzeba budowy platform i usług do wymiany danych naukowych, ponieważ w przyszłości cyfrowe przechowywanie informacji naukowej to zasadnicza działalność bibliotek akademickich.

Ze względu na istotne znaczenie idei Open Access dla współczesnych środowisk naukowych podjęte w ramach realizowanego projektu działania powinny zaowocować szeroką wymianą informacji pomiędzy uczestnikami konferencji.

Mając nadzieję, że spotkanie przedstawicieli wielu ośrodków pozwoli na nawiązanie trwałej współpracy w obszarach Państwa zainteresowań – życzę owocnych obrad.

Z poważaniem

Prof. dr hab. inż. Andrzej Karbownik

Rektor Politechniki Śląskiej

**INNOWACYJNA
GOSPODARKA**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

SPIS TREŚCI

Ewa AMGHAR Infrastruktura informatyczna nowoczesnej biblioteki: co niemieckie biblioteki akademickie oferują swoim czytelnikom.....	9
Wiesław BABIK Biblioteka akademińska na rozdrożu: O współczesnych przemianach w środowisku informatycznym bibliotek	31
Marzanna BAŚ Wpływ nowych technologii na informację naukową w bibliotece uniwersyteckiej na przykładzie Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej.....	51
Bożena BEDNAREK-MICHALSKA Otwarte zasoby naukowe i edukacyjne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika	65
Hanna BIAS Bazy muzyczne uzupełnieniem procesu dydaktycznego w uczelniach artystycznych	77
Marlena BOROWSKA Efektywne zarządzanie informacją pełnotekstową	89
Marcin BRODKA Możliwość wybranych metod kompresji obrazów w digitalizacji zbiorów bibliotecznych	95
Maria BOSACKA Rewolucja czy ewolucja? Zmiany w bibliotece specjalistycznej uczelnianego systemu biblioteczno-informatycznego na przykładzie Biblioteki Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego	103
Dagmara BUBEL, Lidia SZCZYGŁOWSKA, Łukasz KUCZYŃSKI Czego jeszcze nie wiemy o usłudze powszechnej archiwizacji PLATON-U4	111
Seweryn CICHON Konsumpcja usług edukacyjnych w szkole wyższej i zarządzanie jej procesami	125
Seweryn CICHON Zarządzanie wiedzą i jakością w szkole wyższej	139
Martyna DAROWSKA Po pierwsze – Primo! Doświadczenia z wdrożenia	153

Ewa DĄBROWSKA Wpływ komputeryzacji i informatyzacji na procesy gromadzenia zbiorów w Bibliotece Jagiellońskiej na tle polskich bibliotek uczelnianych	165
Lidia DERFERT-WOLF Indeksowanie czasopism naukowych w krajowych bazach danych w kontekście organizacyjno-ekonomicznym	191
Hanna KLAJBOR Biblioteka Fachhochschule Köln – przykład niemieckiej biblioteki akademickiej	207
Elżbieta KOPYŚ Zakup sterowany popytem (Patron Driven Acquisition) jako model nabywania przez biblioteki książek elektronicznych na miarę XXI wieku	223
Ewa KULIŃSKA, Maria KOWALCZYK Wdrażanie kontroli zarządczej w bibliotece	237
Sabina KWIECIEN, Beata LANGER Międzynarodowy wizerunek bibliotekarza w Google Grafika: polski, angielski, niemiecki	251
Katarzyna MACHCIŃSKA Media społecznościowe w bibliotece – rodzaje, funkcje, strategia działania	267
Lidia MIKOŁAJUK Udział biblioteki akademickiej w kształceniu kompetencji informacyjnych studentów Uniwersytetu Łódzkiego	277
Monika ODLANICKA-POCZOBUTT System automatycznej identyfikacji RFID w bibliotece akademickiej. Cz. I.....	291
Monika ODLANICKA-POCZOBUTT System automatycznej identyfikacji RFID w bibliotece akademickiej. Cz. II – case study..	307
Małgorzata RYCHLIK Wpływ repozytorium instytucjonalnego na upowszechnianie dorobku naukowego uczelni	321
Marta STĄPOREK Crowdsourcing, social media, lifestreaming – nowe możliwości e-partycypacji użytkowników w kształtowaniu zbiorów, zasobów i usług bibliotek naukowych	337
Anna SUCHECKA Kulturotwórcza rola biblioteki naukowej w przestrzeni uczelni i regionu – na przykładzie biblioteki akademickiej Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej	355
Maja SZCZYGŁOWSKA Open Access w Polsce nabiera rumieńców	363

Maja WOJCIECHOWSKA	
Ośrodki oceny jako narzędzie badań środowiska akademickiego w kontekście usług informacyjnych.....	379
Kinga ŻMIGRODZKA	
Biblioteka akademicka wsparciem gospodarki opartej na wiedzy.....	393

Ewa AMGHAR
Uniwersytet Jagielloński
Biblioteka Jagiellońska

INFRASTRUKTURA INFORMATYCZNA NOWOCZESNEJ BIBLIOTEKI: CO NIEMIECKIE BIBLIOTEKI AKADEMICKIE OFERUJĄ SWOIM CZYTELNIKOM?

Na podstawie oferty prezentowanej na stronach internetowych wybranych niemieckich bibliotek akademickich: Ruhr-Universitätsbibliothek w Bochum, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek w Jenie, Universitäts- und Stadtbibliothek w Köln oraz UB Erlangen-Nürnberg, oraz opierając się na poczynionych obserwacjach podczas wizyt w tych bibliotekach i rozmowach z tamtejszymi bibliotekarzami (w latach 2008-2011), chciałabym przedstawić, jak postęp technologiczny i gwałtowny rozwój infrastruktury informacyjnej wpłynął na funkcjonowanie nowoczesnych bibliotek uczelnianych i co oferują one swoim użytkownikom.

1. Wstęp

W Niemczech (wg danych Deutsche Bibliotheksstatistik za 2012 r.) funkcjonuje ok. 11,5 tys. placówek bibliotecznych obsługiwanych przez 24 tys. pracowników. Biblioteki niemieckie gwarantują wolny dostęp do informacji i wiedzy. Oprócz książek i periodyków udostępniają kasety VHS, płyty CD-ROM, DVD i Blu-ray, płyty kompaktowe, audiobooki i e-booki. Ciągle zwiększa się ilość materiałów zdigitalizowanych dostępnych online. Biblioteki udostępniają łącznie ok. 357 mln nośników mediów¹.

Pomimo szybkiego postępu technologicznego biblioteki uniwersyteckie Niemiec nie muszą obawiać się spadku czytelnictwa. Dzięki swej bogatej ofercie dostosowanej do potrzeb użytkowników – studentów i pracowników naukowych – ale też do oczekiwań pozostałych mieszkańców miasta i regionu w czytelniach wciąż jest duża frekwencja, i to przy wielu ułatwieniach stosowanych przez biblioteki: komunikacja elektroniczna, cyfrowa postać zbiorów, zdalny dostęp. Współcześnie biblioteka naukowa korzysta z nowoczesnych zasobów, takich jak: audiobooki, książki

¹ BIB-Broschüre: Wir bringen Wissen in Bewegung. Berufsfeld Bibliothek und Information. Anlage zu „Buch und Bibliothek”, Berufsverband Information Bibliothek, 2011, s. 8.

i czasopisma elektroniczne, dostęp do baz danych, czytelnie internetowe. Dla użytkowników bibliotek liczy się: szybkość usługi, rzetelna i szybko dostarczona informacja o poszukiwanych materiałach oraz możliwość dotarcia do światowych zasobów informacyjnych.

Na temat roli biblioteki oraz miejsca użytkownika w niej w czasach postępu w telekomunikacji, informatyce i szybkiego rozwoju nowych technologii powstało wiele prac (por.: bibliografia) i wszyscy autorzy zgodnie podkreślają zmiany, jakie w związku z dostępem do usług elektronicznych nastąpiły w funkcjonowaniu bibliotek i w oczekiwaniach użytkowników wobec bibliotekarzy. „Czy nowy model to przejaw rozwoju i rozkwitu bibliotek – dostępnych zawsze i wszędzie, dysponujących «nieograniczonymi zbiorami»? Czy może ta wolność i swoboda korzystania oznacza początek regresu bibliotek, gdyż przestają one być potrzebne, a użytkownik sam odnajduje potrzebne mu informacje w Internecie?”².

W obecnych czasach najważniejszym zadaniem biblioteki jest działalność informacyjna. Bibliotekarze oferują bardziej niż kiedykolwiek potrzebną czytelnikom pomoc w dotarciu do źródeł szybkiej, rzetelnej i uporządkowanej informacji, udzielają wskazówek dotyczących strategii wyszukiwania lub rodzaju źródła danych. Czytelnik zajmuje centralną pozycję, jest nie tylko odbiorcą, lecz także współtwórcą zbiorów.

Nowoczesna biblioteka to Biblioteka 2.0 – działająca w ścisłej współpracy bibliotekarzy i czytelników przy kształtowaniu jej zasobu. Najważniejszym elementem w stosowaniu narzędzi komunikacji jest aktywność jej użytkowników we współtworzeniu zasobów bibliotecznych. Odpowiadając na nowe potrzeby czytelników, biblioteka poszerza zakres swoich kompetencji, unowocześnia sposoby dostępu do zasobów wiedzy, wykorzystując nawet bardzo specjalistyczne technologie informatyczne. Podstawowym zadaniem każdej nowoczesnej biblioteki jest nie tylko dostarczanie literatury i źródeł wiedzy czytelnikom, lecz także kompleksowa współpraca z czytelnikiem, którego oczekiwania i potrzeby jako użytkownika biblioteki w związku z rozwojem technologii informacyjnych i postępowaniem technicznym stale rosną. Działania biblioteki powinny być nastawione na dostosowywanie gromadzonych zbiorów oraz oferowanych usług do rzeczywistych i potencjalnych oczekiwań odbiorców przy wykorzystaniu nowych możliwości technologicznych.

² J. Stępniaik: Współczesna biblioteka – świat realny i wirtualny. „Bibliotekarz Płocki”, nr 2, 2003, s. 11-22.

2. Biblioteki akademickie w Niemczech

Biblioteki akademickie to centralne publiczne i naukowe biblioteki szkół wyższych, ale gromadzą one publikacje nie tylko z dziedzin nauczanych na danym uniwersytecie. Niemal połowa (ok. 40%) czytelników nie jest związana z uczelnią.

Za finansowanie szkół wyższych i bibliotek akademickich w Niemczech odpowiedzialne jest nie państwo, ale kraje związkowe i gminy. Biblioteki uniwersyteckie podlegają wprawdzie ustawodawstwu o szkolnictwie wyższym, ale dofinansowanie bibliotek przez państwo jest niewielkie³. W Niemczech działa 421 szkół wyższych, w tym 78 uniwersytetów, które mają 695 bibliotek (łącznie z wydziałowymi i instytutowymi)⁴. Ponieważ najczęściej są one finansowane przez kraje związkowe, więc ich zróżnicowanie pod względem jakości i wyposażenia jest związane z wielkością uniwersytetu czy zamożnością landu. Największy księgozbiór liczy Biblioteka im. Humboldta w Berlinie – 6 mln tomów, najmniejszy ma biblioteka Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą – niemal 572 tys. monografii i ponad 1 tys. czasopism bieżących. Przeciętna wielkość księgozbioru bibliotek uniwersyteckich to ok. 1,4 mln tomów.

Wszystkie niemieckie biblioteki akademickie łącznie z instytutowymi oferują swoim czytelnikom – ponad 2,1 mln rzeszy studentów – w sumie ok. 174 mln książek, 3,4 mln tytułów czasopism w wersji cyfrowej i 490 tys. w wersji drukowanej. Większość bibliotek oferuje czytelnikom dostęp do 1,5-2,5 mln tomów⁵. Stare biblioteki uniwersyteckie (np. Freiburg, Heidelberg, Jena, Tübingen) oraz ponownie otwarta po wojnie Universitäts- und Stadtbibliothek Köln, a także powstałe już po 1960 r. (Bremen, Düsseldorf, Regensburg) mają zbiory wielkości 2,5-3 mln tomów.

Biblioteki omówione w tym artykule to cztery większe biblioteki uniwersyteckie, przy czym dwie z nich łączą funkcję biblioteki uczelnianej i regionalnej; są to Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek w Jenie oraz Universitäts und Stadtbibliothek w Kolonii⁶.

³ H.P. Thun: Eine Einführung in das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland. Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin 1998, s. 97-99.

⁴ Ibidem, s. 107-108.

⁵ J. Seefeldt, L. Syrè: Portale zu Vergangenheit und Zukunft: Bibliotheken in Deutschland. Olms Verlag, Hildesheim 2011, s. 47.

⁶ Bibliotheken in Deutschland. Bibliothekslandschaft. Hochschul- und Universitätsbibliotheken, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: www.bibliotheksportal.de

Wielkość zbiorów drukowanych i elektronicznych w tych czterech bibliotekach wynosi:

ThULB (Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek) Jena	–	3,9 mln,
FAU Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg	–	2,7 mln,
Ruhr Universitätsbibliothek Bochum	–	1,6 mln,
Universitäts- und Stadtbibliothek Köln	–	3,9 mln.

Niemieckie biblioteki akademickie zaopatrują w potrzebną do nauki i pracy literaturę przede wszystkim studentów i pracowników naukowych, są jednak również dostępne dla wszystkich niezwiązanych z uczelnią czytelników poszukujących literatury naukowej. Zasadniczo księgozbiory bibliotek uniwersyteckich mają charakter uniwersalny, ale gromadzą też literaturę naukową z dziedzin nie zawsze reprezentowanych na danej uczelni. Wiele bibliotek naukowych objętych jest obowiązkiem gromadzenia literatury naukowej z konkretnych przypisanych im dziedzin nauki, tzw. Sondersammelgebiet. Według planu opracowanego przez DFG⁷ – Deutsche Forschungsgemeinschaft – biblioteki należące do programu, a dotyczy to 28 naukowych bibliotek państwowych i uniwersyteckich Niemiec, są zobowiązane do gromadzenia literatury niemieckiej i zagranicznej wydanej po 1949 r. z przydzielonych im dziedzin⁸. DFG tylko w części pokrywa koszty zakupu literatury z tych specjalności. Nie zawsze specjalizacja przydzielona danej bibliotece łączy się z kierunkami wykładanymi na uczelni, do której biblioteka należy. Jest to jednak system, który pozwala na zgromadzenie na terenie Niemiec publikacji zagranicznych ze wszystkich dziedzin wiedzy i stworzenie księgozbioru możliwie jak najbardziej kompletnego i udostępnianego w sieci międzybibliotecznej innym placówkom. Większość bibliotek ma ponad dwie przyznane specjalności.

Oprócz gromadzenia i udostępniania źródeł informacji do zadań bibliotek akademickich należą: centralne archiwizowanie starego zasobu, digitalizacja cennych księgozbiorów historycznych, udostępnianie do wypożyczania międzybibliotecznego swoich zbiorów, tworzenie księgozbioru podręcznikowego dla studiujących, a także pełnienie funkcji centrum informacyjnego uczelni. Jednym z najważniejszych zadań, jakie w ostatnich latach stanęły przed bibliotekami, jest zapewnienie całkowitego dostępu do informacji elektronicznych oraz uczynienie bardziej elastycznym dostępu do zasobów cyfrowych opartego na licencjach.

⁷ DFG – Niemiecka Wspólnota Badawcza, jedna z największych instytucji wspierających naukę w Niemczech, finansowana przez państwo i kraje związkowe.

⁸ Das Netzwerk der Sondersammelgebiete und virtuellen Fachbibliotheken. Bibliotheken und wissenschaftliche Fachinformation in Deutschland. Deutscher Bibliotheksverband, Arbeitsgemeinschaft der Sondersammelgebietsbibliotheken, Frankfurt am Main 2007, s. 93-95.

Biblioteki to jedne z ważniejszych instytucji, które zbierają i udostępniają informacje cyfrowe, a nie jest to towar, który można nabyć lub nie, lecz źródło, do którego dostęp trzeba dopiero zdobyć. Już w latach 70. niemieckie biblioteki oferowały użytkownikom materiały i usługi cyfrowe. Początkowo były to katalogi i bibliografie online, obecnie mówi się o bibliotekach cyfrowych, gdyż domeną bibliotek są już nie tylko media drukowane, lecz także elektroniczne.

W Niemczech wiele bibliotek naukowych testuje od 2010 r. nową formę gromadzenia zbiorów, w której duża rola przypada użytkownikowi. To Patron Driven Acquisition – gromadzenie kierowane przez czytelnika oparte na dezyderatach. Jest to model, w którym biblioteki udostępniają czytelnikom media, których wcześniej nie nabyły, lecz ich zakup zależy od rzeczywistego wykorzystania przez użytkowników. Dotychczas system Patron Driven Acquisition odnosił się do e-booków, ale rozszerza się i na książki drukowane. Każdorazowo o kupnie publikacji decyduje intensywność korzystania z danego tytułu. Czytelnik po zapoznaniu się ze spisem treści lub wybraną częścią tekstu znalezionej w katalogu biblioteki e-booka stwierdza, czy chce nadal z tej publikacji korzystać, czy jej nie potrzebuje. Koszty ponosi biblioteka tylko wtedy, gdy dana publikacja jest częściej czytana, kopiowana, drukowana lub gdy minął określony wcześniej czas dostępu. Wówczas biblioteka może zdecydować się na zakup i nabywa na własność lub na ustalony wcześniej okres te pozycje, które uzyskały największą liczbę zgłoszeń⁹.

3. Oferta wybranych czterech niemieckich bibliotek akademickich

3.1. Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena

Uniwersytet w Jenie, jeden z czterech uniwersytetów Turyngii, został założony w 1558 r. W XIX w., dzięki finansowemu wsparciu Zakładów Optycznych Zeissa, stał się jednym z największych pod względem liczby studiujących uniwersytetem Niemiec. Po drugiej wojnie światowej wznowił działalność jako pierwsza szkoła wyższa w radzieckiej strefie okupacyjnej. Biblioteka jest starsza od uniwersytetu, gdyż powstała z kolekcji „Bibliotheca Electoralis” Fryderyka III Mądrego, księcia Saksonii, który już w 1512 r. ofiarował swoje zbiory społeczeństwu. Kolekcja ta została wcielona do nowo utworzonego uniwersytetu i stała się jego biblioteką uniwersytecką. W XVII w. biblioteka w Jenie była jedną z największych bibliotek Niemiec. Dalszy

⁹ Kształtowanie kolekcji e-zasobów: wytyczne dla bibliotek, 2012, s. 39, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/electronic-resource-guide-pl.pdf>

dynamiczny rozwój przypadł na lata rządów ówczesnego ministra J.W. Goethego. Od 1991 r. biblioteka uniwersytecka jest jednocześnie biblioteką krajową Turynii – Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek.

Biblioteka ThULB jest objęta programem DFG i w ramach przyznanych specjalizacji gromadzi publikacje naukowe z dziedzin: literatura i język Albanii, nowożytna Grecja oraz język i literatura rumuńska. Ponadto jako biblioteka krajowa zobowiązana jest gromadzić wszystkie publikacje dotyczące Turynii.

Biblioteka Główna wraz z czterema wydziałowymi tworzą księgozbiór liczący niemal 4 mln jednostek, z czego monografie, czasopisma i dysertacje stanowią ponad 3,5 tys. woluminów. W bieżącej prenumeracie jest 32 tys. czasopism.

ThULB jest przede wszystkim biblioteką prezencyjną, czytelnicy mają wolny dostęp do półek. Ze wszystkich publikacji: książek, czasopism i podręczników dostępnych na regałach, mogą korzystać na miejscu. Biblioteka główna wraz z bibliotekami wydziałowymi dysponuje 1850 miejscami do pracy dla czytelników, w tym jest wiele miejsc komputerowych oraz miejsc z możliwością podłączenia laptopów. Można z nich korzystać wyłącznie w celach naukowych, czytelnikom nie wolno instalować innych programów bądź wprowadzać zmian w konfiguracji i ustawieniach systemu. Niektóre komputery w bibliotece są przeznaczone do wyszukiwania w katalogach online z możliwością zamawiania, prolongaty i wydruku rezultatów wyszukiwania lub przesłania ich na adres mailowy zarejestrowanego czytelnika.

Wszyscy użytkownicy zapisani do ThULB mogą także korzystać z pomieszczeń do pracy grupowej oraz z separatek (Carrels) – zamykanych kabin do pracy indywidualnej. Z części kabin (Tagescarrels) można korzystać bez wcześniejszej rezerwacji przez jeden dzień, inne można rezerwować online na okres maksymalnie 4 tygodni.

Biblioteka oferuje miejsca do pracy wyposażone w komputery z dostępem do baz danych, e-booków, czasopism elektronicznych zakupionych przez bibliotekę i przeznaczonych tylko dla zarejestrowanych czytelników, a także udostępnia programy do skanowania oraz obróbki graficznej. Czytelnicy mają do dyspozycji czytniki do mikroform, drukarkę, nagrywarke, odtwarzacze CD i DVD, urządzenia do odczytu mediów audiowizualnych, skaner. Dla czytelników niewidomych i niedowidzących oraz poruszających się na wózkach przewidziane są odpowiednio wyposażone miejsca do pracy.

Znacznym ułatwieniem dla czytelników są dostępne stanowiska do samoobsługowego rejestrowania wypożyczanych publikacji ze zbioru podręczników oraz wrzutnia do całodobowego zwrotu książek. W bibliotece znajdują się też zamykane wózki na książki, w którym czytelnik może przechowywać wybrane przez siebie z regałów woluminy.

Na komputerach w bibliotece, oprócz dostępu do katalogu OPAC biblioteki ThULB oraz innych bibliotek niemieckich i światowych, wszyscy użytkownicy mogą korzystać z książek oraz czasopism elektronicznych, a także ze specjalistycznych baz danych. Pracownicy i studenci Uniwersytetu w Jenie po zalogowaniu mają nieograniczony dostęp do Internetu.

Do katalogu elektronicznego jest bezpośredni dostęp z głównej strony WWW biblioteki (<http://www.thulb.uni-jena.de>). Katalog notuje wszelkie media z informacją o ich miejscu w magazynie, czy na regałach w wolnym dostępie, a także o możliwości ich wypożyczenia. Zawiera druki zwarte i ciągłe, media elektroniczne (e-booki, czasopisma i gazety w dostępie online, dysertacje), mikroformy i nośniki elektroniczne, druki ulotne, nuty, mapy oraz artykuły z czasopism dotyczące Turynгии. Nie wszystkie publikacje z lat 1851-1950 są już ujęte w katalogu OPAC, te można odnaleźć w katalogu kartkowym. Również tytułów artykułów z czasopism nie da się wyszukać w katalogu elektronicznym.

Zapisani do biblioteki użytkownicy mogą wypożyczać z magazynu książki, CD, DVD, kasyety magnetofonowe i wideo na 4 tygodnie, czasopisma są wypożyczane na tydzień. Książki z księgozbioru podręcznego udostępniane są krótkoterminowo na weekend, ale niektóre są dostępne tylko na miejscu. Podręczniki zgromadzone jako odrębny księgozbiór wypożycza się na 4 tygodnie. Czytelnik samodzielnie rejestruje wypożyczane książki z tego zbioru. Szczególnie wartościowe dzieła ze starego zasobu są udostępniane w czytelniach zbiorów specjalnych.

Stanowiąca podwaliny biblioteki uniwersyteckiej „Bibliotheca Electoralis” to jedna z najcenniejszych kolekcji okresu reformacji. Zawiera 1,5 tys. druków z przełomu XV i XVI w. oraz ok. 150 średniowiecznych rękopisów. Obecnie ten cenny księgozbiór jest w Jenie przechowywany, opracowywany, digitalizowany i udostępniany w wersji cyfrowej w ramach projektu University Multimedia Electronic Library of Jena (UrMEL)¹⁰.

¹⁰ University Multimedia Electronic Library of Jena (UrMEL) to centralna platforma umożliwiająca dostęp do multimedialnych zasobów biblioteki ThULB i jej partnerów. W tym projekcie uczestniczą także liczne archiwa, inne biblioteki, muzea i instytucje naukowe.

Zbiory specjalne biblioteki Jenajskiej to 3.300 rękopisów, z czego $\frac{1}{10}$ to rękopisy średniowieczne, cenny zbiór inkunabułów: 819 tomów zawierających 1.089 tytułów. To także 130 spuścizn profesorów i uczonych z Jeny. W zbiorach historycznych znajdują się również grafiki, szczególnie portrety uczonych oraz cenne druki ulotne od początku XVI w. do 1945 r. Także te zbiory są już ujęte w katalogu online, można je zamawiać do czytelni zbiorów specjalnych oraz korzystać z wersji dostępnych w zapisie cyfrowym na stronach biblioteki.

Aby poinstruować nowych użytkowników, jak najlepiej korzystać z możliwości, które oferuje biblioteka, jak szukać w katalogu oraz jak wyszukiwać potrzebne informacji w dostępnych bazach danych, w bibliotece organizowane są szkolenia wprowadzające dla początkujących i zaawansowanych, dla szkół, dla studentów różnych wydziałów oraz dla pozostałych czytelników. Ze strony biblioteki nie są dostępne wirtualne przewodniki. Wśród oferowanych materiałów szkoleniowych online są tylko: dokładne wprowadzenie w formie prezentacji, jak korzystać z bazy czasopism elektronicznych, oraz podstawowe informacje o istniejących możliwościach wypożyczania międzybibliotecznego. Wszystkie dane dotyczące korzystania ze zbiorów są przejrzysto przedstawione na stronach biblioteki, które w rozpoczynającym się semestrze zimowym 2013/2014 znacznie zmieniły swój layout. W razie dodatkowych pytań i wątpliwości czytelnik może napisać na podany adres lub zatelefonować na podany numer kontaktowy.

Biblioteka umożliwia swoim użytkownikom publikację elektroniczną ich dysertacji, a także ocenionych jako dobre i bardzo dobre prac magisterskich i dyplomowych po uzyskaniu zgody autora i promotora. W bibliotece organizowane są odczyty i wystawy tematyczne prezentujące eksponaty ze zbiorów historycznych.

3.2. Biblioteka Uniwersytetu Fryderyka Aleksandra w Erlangen-Nürnberg

Biblioteka Uniwersytetu Fryderyka Aleksandra (FAU) w Erlangen-Nürnberg – jednego z największych uniwersytetów w Niemczech – to kompleks złożony z Biblioteki Głównej mieszczącej się w Erlangen, 3 bibliotek wydziałowych i 16 zakładowych działających zarówno w Erlangen, jak i w pobliskiej Norymberdze. Jej głównymi użytkownikami są studenci i pracownicy naukowcy, księgozbiory dostępne są dla wszystkich zainteresowanych, a korzystanie z biblioteki jest bezpłatne. Biblioteka uniwersytecka jest biblioteką magazynową, instytutowe i zakładowe to biblioteki prezencyjne. Biblioteka FAU wraz z wydziałowymi i wszystkimi instytutowymi ma łącznie ok. 5,5 mln tomów, oferuje dostęp do ok. 25 tys. czasopism elektronicznych i 1200 baz danych. Do dyspozycji czytelników są 4 czytelnie

z księgozbiorem podręcznym liczącym 80 tys. tomów; tu można korzystać z zamówionych z magazynu książek. Zbiory czytelników to księgozbiór prezencyjny dostępny na miejscu, możliwe jest jednak także krótkoterminowe wypożyczenie z niego publikacji. Wszystkie pozostałe książki wypożyczają się z magazynu na okres 4 tygodni. Jednorazowo można wypożyczyć do 50 tytułów (aż 100 dla studentów oraz pracowników uniwersytetu). Możliwa jest dwukrotna prolongata, jeśli w międzyczasie książka nie została zamówiona przez innego czytelnika. Można rezerwować maksymalnie 25 publikacji zamówionych przez innego użytkownika. W jednej z czytelni wydzielony jest księgozbiór podręcznikowy: 15 tys. tomów publikacji wieloegzemplarzowych w wolnym dostępie, ułożonych według działów. Książki z tego księgozbioru można wypożyczać na okres 4 tygodni.

W gmachu głównym biblioteki znajduje się pracownia komputerowa z 13 miejscami pracy dla studentów FAU. Z aktualną legitymacją czytelnicką użytkownik może korzystać z Internetu, z baz danych, może używać edytorów tekstu i programów do obróbki obrazu, przenosić teksty na pendrive, drukować. Do dyspozycji czytelników przeznaczone są ustawione tu czytniki mikrofilmów i mikrofilmów, kopiarka, drukarka i skaner. Czytelnicy mogą też korzystać z pomieszczeń do pracy w grupach oraz z kabin do pracy indywidualnej w ciszy. Do użytku w bibliotece udostępnione są zamykane skrytki, służące do przechowywania własnych notatek i książek. Biblioteka udostępnia także pokój do pracy dla rodzica z dzieckiem (w wieku do 8 lat) – są tu 3 miejsca do pracy z dostępem do Internetu oraz kąciak do zabawy dla dziecka z zabawkami, książkami, stolikiem i krzesłkami dziecięcymi. Może być on wykorzystany bez wcześniejszego zgłoszenia codziennie w godz. 8-18.

Biblioteka w Erlangen może pochwalić się cennymi zbiorami historycznymi. Przechowywane i udostępniane są tu rękopisy, cenny zbiór papirusów, stare druki, grafika, spuścizny, cenne druki ulotne, kolekcje ekslibrisów oraz takie nietypowe zbiory, jak 16 tys. medali i monet ze wszystkich epok. Wybrane skarby starego zasobu są prezentowane w wersji cyfrowej na stronach biblioteki. To dzieła z kolekcji m.in. margrabiny Wilhelmine von Bayreuth, rękopisy, inkunabuły i druki ulotne, a także rysunki sprzed XII w. ze zbiorów graficznych. Dostęp do nich jest ze strony biblioteki, kolekcja jest stale uzupełniana. Jest to ponad 2400 średniowiecznych i nowszych rękopisów oraz ponad 2.100 inkunabułów. Biblioteka ma ponadto ok. 19 tys. listów z okresu od XV do XVIII w. ze zbiorów norymberskiego uczonego Christopha Jacoba Trew (1695-1769), lekarza i botanika, którego biblioteka prywatna z ok. 34 tys. druków stanowi jedną z największych zachowanych naukowych kolekcji

przyrodniczych ówczesnych czasów. Biblioteka ma bardzo cenny zbiór papirusów, które są w formie cyfrowej udostępniane na portalu Papyrus-Portal.

Na głównej stronie biblioteki (<http://www.ub.uni-erlangen.de/>) czytelnik bez trudu znajdzie informacje o adresach poszczególnych bibliotek instytutowych i wydziałowych, o godzinach otwarcia oddziałów, o zbiorach i możliwościach korzystania z dodatkowych usług oferowanych czytelnikom oraz o najnowszych inwestycjach, projektach, wydarzeniach w bibliotece, jak np. wystawy, konferencje, szkolenia. Informacje dla użytkowników zaopatrzone w linki do odpowiednich stron i dokładniejszych danych wraz z wyjaśnieniami, adresami mailowymi, na które można kierować ewentualne pytania i uwagi. Jest tu także możliwość komentowania przez zarejestrowanych użytkowników bieżących informacji dotyczących funkcjonowania biblioteki. Dostępne są: program oferowanych szkoleń i wirtualny przewodnik po bibliotece, a także aktualne komunikaty. Na pierwszej stronie oprócz najważniejszych informacji o bibliotece jest link do FAQ – najczęściej zadawanych pytań, gdzie nowy użytkownik może dowiedzieć się wszystkiego na temat korzystania ze zbiorów, wyszukiwania w katalogu OPAC, przeszukiwania baz danych, wypożyczania mediów, a także dodatkowych możliwości zdobywania potrzebnej literatury, np. w ramach wymiany międzybibliotecznej lub przez Subito¹¹ – system elektronicznego dostarczania tekstów. Również przy wykorzystaniu system FAUdok dostępnego dla studentów i pracowników uniwersytetu możliwe jest bezpłatne zamawianie i otrzymywanie potrzebnej literatury: artykułów z prasy i książek z zasobów biblioteki głównej i bibliotek instytutowych. Są one skanowane i przesyłane zamawiającym na skrzynkę mailową jako załączniki PDF. Ze względów konserwatorskich dotyczy to książek wydanych po 1870 r., pod warunkiem że są one zachowane w dobrym stanie. Zamówienie jest możliwe ze strony katalogu OPACplus lub Gateway Bayern; zamówienie kopii z książki nie powinno dotyczyć większej niż 20% części tekstu całego dzieła ani przekraczać 40 stron.

Witryna jest przejrzysta i oferuje łatwy dostęp do katalogu biblioteki, do czasopism elektronicznych i e-booków. Zakładki informują o innych katalogach (kartkowych, na mikrofilmach), umożliwiają poszukiwanie w katalogach innych bibliotek Bawarii i w katalogu międzynarodowym Karlsruher Virtueller Katalog (KVK). Katalog OPACplus, notujący publikacje biblioteki głównej oraz wszystkich wydziałowych

¹¹ Subito jest to serwis, w którym uczestniczą biblioteki z Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Oferuje on dostęp do katalogu ok. miliona tytułów periodyków naukowych z różnych dziedzin i do katalogu artykułów oraz umożliwia odpłatne zamawianie artykułów z czasopism w postaci wydruku z kopii elektronicznej.

i instytutowych, umożliwia wyszukiwanie i zamawianie publikacji, sprawdzanie stanu swego konta bibliotecznego, dokonywanie prolongat lub rezerwacji. System odnośników SFX¹² dostępny na stronach katalogu OPACplus proponuje dalsze wyszukiwanie, odsyłając do katalogów innych bibliotek, ew. do zbiorów czasopism w wersji elektronicznej, do streszczeń i spisów treści lub do płatnego serwisu Subito. SFX umożliwia też realizowanie zamówień międzybibliotecznych.

Strona WWW informuje o dostępie do baz danych ze wszystkich dziedzin wiedzy poprzez system Datenbank-Infosystem (DBIS)¹³ oraz do baz zakupionych przez uniwersytet. Pełny dostęp do czasopism elektronicznych oraz do baz danych jest możliwy tylko z komputerów w sieci uniwersyteckiej. Biblioteka ma też duży zasób e-booków. Najczęściej są to elektroniczne wersje drukowanych książek. Wszystkie e-booki są dostępne w sieci uniwersyteckiej. O tym, czy cała książka jest w wolnym dostępie online spoza biblioteki, decyduje każdorazowo umowa licencyjna.

Na serwerze uniwersyteckim OPUS¹⁴ Erlangen-Nürnberg pracownicy i studenci uniwersytetu mogą zamieszczać swoje prace naukowe. Te dokumenty są w wolnym dostępie. Biblioteka FAU przechowuje, kataloguje i archiwizuje wszystkie prace naukowe uniwersytetu opublikowane elektronicznie. Obecnie są to głównie dysertacje i habilitacje, uniwersyteckie wydawnictwa naukowe, materiały konferencyjne, sprawozdania, czasopisma, ale także prace magisterskie, dyplomowe i seminaryjne po uzyskaniu zgody odpowiedniego wydziału uniwersytetu. Na potrzeby swoich użytkowników uniwersytet zakupił programy Citavi und EndNote, które umożliwiają importowanie i edytowanie danych z katalogu OPACplus oraz z baz danych.

¹² SFX context-sensitive reference linking to nowa technologia umożliwiająca za pomocą systemu linkowania przeniesienie od opisu bibliograficznego do pełnego tekstu w wersji elektronicznej, o ile biblioteka ma licencję.

¹³ DBIS powstał w Bibliotece Uniwersyteckiej w Regensburgu. Obecnie bank danych obejmuje 10 314 wpisów, w tym 4033 bazy danych są w wolnym dostępie. W DBIS znajdują się zbiory na nośnikach CD-ROM, DVD, ale przede wszystkim bazy online, z czego 3800 baz jest do użytku w wolnym dostępie przez Internet. Są one podzielone na grupy wg dziedzin i wyszukiwane wg listy alfabetycznej. W systemie DBIS nie ma e-booków, czasopism elektronicznych, katalogów poszczególnych bibliotek, list książek w formie PDF czy dokumentów HTML bez funkcji wyszukiwania. Wszystkie bazy danych są wspólnie administrowane przez biblioteki uczestniczące w tym systemie.

¹⁴ OPUS Online-Publikations-Server daje możliwość publikowania własnych tekstów naukowych online – jest to serwis bezpłatnie dostępny dla wszystkich współpracowników FAU. Dysertacje i habilitacje w wersji elektronicznej są archiwizowane i przechowywane trwale na serwerze Biblioteki Niemieckiej, inne prace naukowe w zależności od życzenia autora mogą być udostępniane tylko w ograniczonym czasie.

FAU, jako jeden z pierwszych uniwersytetów, w 2010 r. założył fundusz dla publikacji Open Access¹⁵. Ze zgromadzonych na nim środków mają być pokrywane koszty autorów udostępniających swoje prace. W 2003 r. Biblioteka FAU przystąpiła do zainicjowanej przez Towarzystwo Maxa Plancka akcji, polegającej na zdobywaniu aktywnego poparcia autorów prac naukowych i instytucji odpowiedzialnych za udostępnianie dziedzictwa kulturowego dla wolnego dostępu do ich publikacji i zbiorów.

Studentom i pracownikom uniwersytetu Erlangen-Nürnberg wydawana jest FAUcard, wielofunkcyjna karta chipowa. Służy jako karta biblioteczna przy wypożyczaniu publikacji; za pomocą FAUcard studenci z aktualnym wpisem na studia mogą płacić w mensach i kafeteriach uniwersyteckich, przy kupnie w automatach do napojów, kopiowaniu na uniwersyteckich kopiarkach. Karta jest własnością uniwersytetu i po zakończeniu studiów należy ją zwrócić na uczelnię. Jest ona wydawana także gościom FAU.

Ze strony domowej biblioteki można wypełnić ankietę dotyczącą stopnia zadowolenia użytkowników z jej funkcjonowania i usług. Można tu też zaproponować zakupienie do księgozbioru potrzebnych publikacji, których nie ma w bibliotece.

3.3. Universitäts- und Stadtbibliothek Köln – Uniwersytecka i Miejska Biblioteka Köln

Jeden z najstarszych w Europie, utworzony w 1388 r. uniwersytet w Kolonii był czwartym uniwersytetem w Świętym Cesarstwie Rzymskim. Na rozkaz Napoleona zamknięty w 1798 r., został ponownie otwarty w 1919 r. Obecnie zalicza się do największych uniwersytetów niemieckich. Biblioteka Uniwersytecka w Kolonii powstała w 1920 r. wraz z nowo otwartym uniwersytetem, lecz na jej księgozbiór składają się dużo starsze kolekcje, pochodzące z początku XVII w. To księgozbiory ówczesnej rady miejskiej, profesorów uniwersytetu, kolegium jezuickiego, biblioteki miejskiej, do tego z czasem doszły spuścizny i kolekcje prywatne. Dzisiaj z prawie 4-milionowym zbiorem mediów to największa biblioteka naukowa Nadrenii Północnej-Westfalii. Wraz z Centralną Biblioteką Medyczną, pięcioma wydziałowymi i ponad 150 bibliotekami instytutowymi oraz z uniwersyteckim archiwum Biblioteka

¹⁵ Open Access to wolny dostęp, trwały i natychmiastowy dla każdego użytkownika do cyfrowych form zapisu danych i treści naukowych oraz edukacyjnych. Każdy zainteresowany może bezpłatnie czytać, kopiować, przechowywać, drukować i wykorzystywać publikacje naukowe w wolnym dostępie do celów naukowych lub dydaktycznych zgodnie z prawem. Twórcy publikacji nie zrzekają się jednak swoich praw autorskich i mogą stawiać różnego rodzaju warunki udostępniania swoich dzieł.

Uniwersytecka i Miejska (Universitäts- und Stadtbibliothek) zaopatruje w potrzebną literaturę i źródła informacji studentów i kadre naukową uniwersytetu, jest także biblioteką publiczną dostępną dla każdego czytelnika. Specjalizacją przyznaną bibliotece kolońskiej przez DFG są nauki społeczne i ekonomiczne, krąg kulturowy krajów BeNeLux, a także literatura dotycząca Nadrenii.

Dzięki swym bogatym zbiorom publikacji drukowanych (3,9 mln tomów, w tym 6 tys. bieżących czasopism naukowych) oraz elektronicznych dotyczących gospodarki, ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw, zarządzania i ubezpieczeń biblioteka, udostępniając potrzebną literaturę, służy pomocą także przedsiębiorcom i naukowcom spoza uniwersytetu. Oferuje dostęp do ok. 30 tys. e-booków, prawie 70 tys. czasopism elektronicznych oraz 560 baz danych ze wszystkich dziedzin, w tym wielu kupionych i dostępnych tylko w sieci uniwersyteckiej. Dysponuje ok. 8,5 tys. prenumerowanych czasopism ze wszystkich dziedzin nauki oprócz medycyny, oferuje elektroniczną bazę dysertacji, dostęp do elektronicznych gazet niemieckich i zagranicznych.

Biblioteka główna jest biblioteką magazynową, przechowuje i archiwizuje swoje zbiory, udostępniając je zainteresowanym. Jest otwarta codziennie od godz. 8 do 24, w soboty i niedziele do godz. 20. Czytelnik zamawia książki z magazynu przez katalog online, a po 2-3 dniach może odebrać je z przeznaczonych do tego celu odpowiednich regałów i zarejestrować na stanowisku do samodzielnego wypożyczenia książek. Część księgozbioru, która nie jest przeznaczona do wypożyczenia na zewnątrz, jest udostępniana w czytelnich. Biblioteka oferuje ok. 700 miejsc pracy dla czytelników. Użytkownik ma wolny dostęp do księgozbioru podręcznego w czytelnich, do czasopism i gazet oraz do zbiorów Europejskiego Centrum Dokumentacyjnego. To jedno z 50 takich miejsc w Niemczech, które gromadzi i udostępnia wszystkim zainteresowanym publikacje na temat Unii Europejskiej i jej polityki, zapoznaje z aktualnymi dokumentami EU, zamieszczając linki do nich na swojej stronie. Te zbiory liczą niemal 6 tys. tomów i nie są przeznaczone do wypożyczenia.

Wolny dostęp do półek czytelnik ma również w magazynie podręcznym z książkami do natychmiastowego wypożyczenia. Jest to wydzielona część magazynu, gdzie zgromadzone są publikacje z ostatnich 10 lat przeznaczone do samodzielnego wypożyczenia za pomocą Selfcheck – urządzenia do samoobsługowej rejestracji wypożyczeń. Również odrębnym księgozbiorem jest zbiór podręczników, czyli zasób wieloegzemplarzowych publikacji ułożonych wg działów ze wszystkich dziedzin nauki do wykorzystania dla studentów. Tu też czytelnicy mają wolny dostęp do półek

i samodzielnie wypożyczają książki. Jednorazowo można wypożyczyć do 30 tytułów na miesiąc. Czytelnik musi sam pilnować terminu zwrotu lub prolongaty, biblioteka nie wysyła upomnień.

W jednej z czytelni są przygotowane specjalne miejsca dla osób niedowidzących, znajdują się tam odpowiednio zaadaptowany komputer i urządzenie odczytujące skanowany tekst.

W bibliotece czytelnicy mają do dyspozycji drukarkę, kopiarkę na kartę i monety, skaner do korzystania bezpłatnie, czytniki i skaner do mikrofilmów i mikrofisz, można bezpłatnie kopiować dane na własny nośnik USB, kopie papierowe nie są tu wykonywane. W pracowni digitalizacji można zamawiać odpłatne wykonanie skanów na CD i DVD oraz wydruki.

Ze strony domowej biblioteki (<http://www.ub.unikoeln.de/>) jest dostęp do katalogu online zarówno publikacji drukowanych, jak i elektronicznych. Jest tu też w formie e-booka informator na temat wszystkich bibliotek wchodzących w skład sieci bibliotek instytutowych uniwersytetu kolońskiego. Również jako pomoc przy orientacji w bibliotece i wyszukiwaniu literatury przewidziany jest dostępny przez całą dobę wirtualny asystent chatbot, sugerujący rozmowę z robotem, który odpowiada na zrozumiale sformułowane pytania użytkowników. Pytający natychmiast otrzymuje odpowiedź na zadane pytanie lub zostaje przekierowany do odpowiedniej strony z informacją. Dostępny ze strony biblioteki e-learning to kilkuminutowe filmy, prezentacje, screencasty i tutoriale zapoznające z biblioteką i jej ofertą, pokazujące, jak wyszukiwać i zamawiać publikacje, korzystać z baz danych. O pomoc można się zwrócić do bibliotekarzy dyżurujących na stanowisku informacyjnym lub można kierować pytania telefonicznie, przysyłać faksem lub pocztą elektroniczną. Biblioteka przygotowuje dla swoich użytkowników szkolenia i kursy odbywające się w stałych zaplanowanych terminach, skierowane nie tylko do studentów poszczególnych wydziałów, lecz także do przyszłych czytelników – uczniów po 11. klasie.

Nowy użytkownik może samodzielnie zapisać się do biblioteki; wypełniając formularz zamieszczony na stronie WWW, otrzymuje prowizoryczny numer czytelnika, z którym może już zamawiać i rezerwować książki z katalogu. Aby odebrać zamówione media, musi zgłosić się do biblioteki z dokumentem tożsamości, otrzymuje wówczas właściwą kartę biblioteczną.

W bibliotece kolońskiej organizowane są wystawy, o których można przeczytać na stronie domowej. Tu również wśród aktualności zamieszczane są informacje o wykładach, odczytach autorskich, konkursach i innych wydarzeniach organizowanych przez bibliotekę.

Biblioteka uniwersytecka dysponuje bardzo bogatym księgozbiorem historycznym. Jest to 2350 inkunabułów – ok. 500 z nich jest dostępnych w formie cyfrowej ze strony biblioteki – ponadto liczne zbiory grafiki, portretów, rękopisów, druków ulotnych. Można z nich korzystać tylko w czytelni zbiorów specjalnych. Wiele dostępnych jest też już w wersji cyfrowej. W bibliotece działa pracownia zbiorów historycznych Nadrenii, która udziela wskazówek oraz służy pomocą mniejszym bibliotekom prywatnym mającym cenne, wymagające fachowej opieki księgozbiory z regionu Düsseldorfu i Kolonii.

Ciekawym projektem realizowanym w bibliotece jest zbiór opraw książkowych: od najstarszych późnogotyckich aż po współczesne obwoluty książkowe. Przechowywane są one oddzielnie, a czytelnik, zamawiając z katalogu wybraną książkę, musi zaznaczyć, jeżeli potrzebuje również jej obwoluty. Zbiory opraw i obwolut są digitalizowane i w tej formie dostępne ze strony domowej biblioteki. Obecnie zbiór ten liczy już 350 obiektów.

Do innych takich niespotykanych w pozostałych bibliotekach zbiorów można zakwalifikować liczącą obecnie już niemal 10 tys. tytułów kolekcję „Islandica”. Tworzą ją dzieła dotyczące Islandii, od XVI w. po czasy współczesne, skatalogowane w ogólnym katalogu online i przechowywane w magazynie jako odrębna kolekcja. Biblioteka gromadzi całe kolekcje i przechowuje je jako osobne księgozbiory, jak np. wspomniane „Islandica”, 70 tys. tomów biblioteki ewangelickiej, zbiór 239 książek austriackiego pisarza H. C. Artmana – największy zbiór dzieł tego pisarza w Niemczech – czy np. zbiór 55 książek pisarki Gertrudy von Le Fort – to nieduża, a również odrębna, oddzielnie przechowywana w magazynie kolekcja.

3.4. Biblioteka Uniwersytecka w Bochum

Uniwersytet Ruhr w Bochum powstał w 1962 r. i był to pierwszy założony po wojnie uniwersytet w RFN. Został zbudowany na obrzeżach miasta jako zaplanowany kompleks budynków wszystkich wydziałów, wraz z miasteczkiem akademickim, aulą i biblioteką. Na całym uniwersytecie jest 20 wydziałów, studiuje ponad 36 tys. studentów ze 130 krajów.

Biblioteka Uniwersytetu Ruhr jest nowoczesną, dynamicznie rozwijającą się biblioteką uniwersytecką, ściśle związaną z macierzystą uczelnią. Swoją ofertę kieruje głównie do kadry naukowej i studentów RUB, ale także do osób spoza uczelni – zainteresowanych uczniów, nauczycieli i pozostałych mieszkańców Bochum. Biblioteka RUB nie jest objęta programem DFG dotyczącym specjalizacji bibliotek

niemieckich, a jako biblioteka uniwersytecka gromadzi literaturę ze wszystkich dziedzin nauki reprezentowanych na uczelni.

Biblioteka główna wraz ze wszystkimi bibliotekami instytutowymi (jest ich 43), mieszczącymi się w obrębie kampusu, liczy 4,2 mln druków zwartych i 6 tys. czasopism. Ponadto w dostępie online oferuje niemal 60 tys. czasopism w wersji elektronicznej (w tym 32 520 z wykupioną licencją), 3,5 tys. baz danych (424 płatne) oraz 15 tys. e-booków.

We wszystkich bibliotekach instytutowych uniwersytetu należących do systemu czytelnicy mogą bez trudu dotrzeć do potrzebnej literatury ze wszystkich dziedzin. Ogółem ok. 2,6 mln druków oraz 4 tys. bieżących czasopism w wersji drukowanej jest dostępnych bezpośrednio w czytelnich bibliotek instytutów. To biblioteki prezencyjne otwarte od poniedziałku do piątku, niektóre również wypożyczają książki na weekend. Biblioteka centralna jest otwarta dla czytelników we wszystkie dni tygodnia od godz. 8 do 24 (w soboty i niedziele od godz. 11 do 20 i 18). Jest biblioteką prezencyjną, czytelnik ma wolny dostęp do półek. Wszystkie biblioteki instytutowe współpracują z biblioteką główną, ich księgozbiory można przeszukiwać przez wspólny dla wszystkich katalog OPAC dostępny online.

W bibliotece, wśród regałów z wolnym dostępem do półek, jest 170 miejsc pracy dla użytkowników, ponadto biblioteka oferuje liczne miejsca pojedyncze lub do pracy w grupach, fotele i sofy, 4 miejsca z możliwością zmiany wysokości krzesła dla osób poruszających się na wózkach oraz miejsce komputerowe z czytnikiem elektronicznym dla niedowidzących i niewidomych. Bibliotekarze dbają o potrzeby tej grupy czytelników, pomagając im w odnalezieniu potrzebnej literatury, sprowadzając książki na kasetach i drukowane alfabetem Braille'a, przygotowują dla nich materiały i skrypty dostępne w alfabecie Braille'a, dodatkowo udostępniają bezpłatnie magnetofony kasetowe i mikrofony.

Biblioteka oferuje użytkownikom dwa pomieszczenia szkoleniowe (dla 6-12 osób) wyposażone w laptopy, ekran i Beamer.

Czytelnik może korzystać z dostępnych materiałów na miejscu bądź wypożyczać je do domu. Odbioru wypożyczonych książek i zwrotów można dokonywać samodzielnie w automatach mieszczących się w budynku biblioteki. Czytelnik może też zamawiać potrzebne publikacje, których nie znalazł w bibliotece przez wypożyczalnię międzybiblioteczną, z innych bibliotek krajowych i zagranicznych. Biblioteka RUB pośredniczy również w dotarciu do potrzebnej literatury przez serwis Subito. W bibliotece nie ma wydzielonego księgozbioru podręczników. Wszystkie one wraz z pozostałymi publikacjami są ułożone wg działów w ogólnie dostępnym

magazynie na trzech piętrach biblioteki. Na stronie WWW biblioteki można bez trudu dotrzeć do planu gmachu z zaznaczonym rozmieszczeniem poszczególnych działów, a nawet konkretnym regałem, na którym znajdują się poszukiwane sygnatury. Nie wszystkie książki są dla czytelnika bezpośrednio dostępne, część księgozbioru mieści się w zamkniętym magazynie. To m.in. spuścizny profesorów, kolekcje prywatne, dysertacje, egzemplarze archiwalne, duże formaty, druki ulotne, mikrofilmy i mikrofisz, mapy, partytury, czasopisma. Można z nich korzystać tylko w czytelni po wcześniejszym zamówieniu.

Użytkownicy mogą używać kopiarek obsługiwanych na kartę, skanerów, drukarek, czytników i skanerów do mikrofisz oraz mikrofilmów. W pracowni komputerowej dostępnej tylko dla zarejestrowanych czytelników: studentów i pracowników RUB, po zalogowaniu indywidualnym loginem i hasłem można korzystać z zakupionych przez uniwersytet programów do edycji tekstu, można drukować z własnych materiałów, zapisywać na płyty DVD, używać skanerów. W bibliotece czytelnicy mają do dyspozycji 76 zamykanych szafek na prywatne książki czy notatki oraz na książki wypożyczone (18 szafek do wykorzystania przez jeden dzień oraz 58 szafek rezerwowanych długoterminowo).

Czytelnicy mogą zwracać się z pytaniami do bibliotekarzy w punkcie informacyjnym osobiście w godzinach otwarcia biblioteki, telefonicznie albo mailowo. Od poniedziałku do piątku w godz. 9-15 działa Info-Chat, dostępny ze strony domowej biblioteki. Użytkownicy mają też możliwość proponowania zakupu potrzebnych publikacji, których biblioteka nie ma. Na stronie domowej biblioteki (<http://www.ub.ruhr-uni-bochum.de/>) jest dostępny odpowiedni formularz.

W zakładce Service są zamieszczone teksty ulotek w formacie PDF, przewodniki audiowizualne, instruktażowe screencasty, filmy i prezentacje PowerPoint ułatwiające wyszukiwanie w katalogach i bazach danych, które mają pomóc czytelnikowi w efektywnym korzystaniu z oferty biblioteki. Ponadto biblioteka proponuje swoim użytkownikom liczne kursy dla początkujących, wyjaśniające, jak poszukiwać potrzebnej literatury, jak efektywnie korzystać z katalogów i baz danych oraz szkolenia dla zaawansowanych użytkowników zapoznające z programami do wyszukiwania i opracowania tekstów Citavi i EndNote oraz EndNoteWeb. Ze strony WWW dostępny jest abonament Newsletter der UB Bochum, miesięcznika informującego o najnowszych wydarzeniach w bibliotece, nowych bazach danych i czasopismach elektronicznych, terminach szkoleń, o wystawach i innych imprezach,

o zmianach godzin otwarcia itp. Biblioteka jest też obecna na portalach społecznościowych: Facebook, Twitter, zamieszcza na YouTube filmy pokazujące m.in., jak korzystać z biblioteki.

4. Podsumowanie: na co mogą liczyć czytelnicy w niemieckich bibliotekach akademickich?

Biblioteki, ułatwiając swoim czytelnikom dostęp do usług i stwarzając optymalne warunki studiowania, dążą do przystosowania do potrzeb użytkowników dogodnych dla nich godzin otwarcia biblioteki, odpowiednich i wystarczająco licznych miejsc w czytelniach do pracy grupowej oraz zamykanych kabin do pracy indywidualnej w ciszy. Starają się zapewnić bezpośredni dostęp do potrzebnych materiałów. Szczególną usługą biblioteczną jest wolny dostęp do półek, pozwalający czytelnikowi na samodzielny wybór potrzebnych materiałów, bez pośrednictwa bibliotekarza. Od 1960 r. w niemieckich bibliotekach uczelnianych tworzone są zbiory podręcznikowe zaopatrujące studentów w potrzebną literaturę. Taki księgozbiór jest w wolnym dostępie, wieloegzemplarzowy, z możliwością samoobsługowego wypożyczania do domu za pomocą urządzeń Selfcheck i wrzutni.

W nowoczesnych bibliotekach czytelnicy mają wolny dostęp do całej zgromadzonej literatury i dopiero przy wyjściu z budynku umieszczone są wypożyczalnia i bramki. Możliwość kopiowania, robienia wydruków, skanów, dużo stolików przy regałach w miejscach z wolnym dostępem do półek, wyciszona posadzka, kabiny do pracy w ciszy, zamykane skrytki, wózki do przechowania wybranych z półek książek i własnych notatek – wszystko to sprawia, że czytelnik ma w bibliotece optymalne warunki do pracy.

Usługi biblioteczne to nie tylko wypożyczanie druków, lecz także udostępnianie informacji przez Internet. Witryna biblioteki służy również do zamieszczania aktualizowanych na bieżąco informacji i prezentacji zbiorów, ułatwiania zrozumienia przekazywanych treści, a także edukowania użytkowników. Dzięki swej interaktywności umożliwia komunikowanie się czytelników z bibliotekarzami. „Witryna elektroniczna stała się idealnym miejscem, gdzie biblioteki mają możliwość bezpośrednio zwracać się do szerokiego grona odbiorców o wyrażenie opinii na temat przydatności poszczególnych rodzajów zbiorów (np. baz danych czy czasopism

elektronicznych) dostępnych ze strony WWW, do zgłaszania zapotrzebowania na zakup np. książek lub czasopism niezbędnych w dydaktyce i pracy naukowej”¹⁶.

Przedstawione tu wybrane niemieckie biblioteki akademickie oferują wiele udogodnień oraz usług umożliwiających i usprawniających użytkownikom dotarcie do poszukiwanych informacji. Ta oferta to:

- elektroniczne zamawianie książek z biblioteki głównej i bibliotek wydziałowych, wypożyczanie międzybiblioteczne;
- dostęp ze strony WWW do katalogu biblioteki, e-booków i czasopism elektronicznych; e-booki, bazy danych i czasopisma w wersji elektronicznej są dostępne bezpłatnie w sieci uniwersyteckiej dla zarejestrowanych czytelników, niektóre są dostępne z zewnątrz po zalogowaniu się, inne w zależności od licencji;
- wybrane dzieła cennego zasobu historycznego dostępne w wersji cyfrowej;
- system odnośników SFX dostępny na stronach katalogu OPACplus proponuje dalsze wyszukiwanie, odsyłając do katalogów innych bibliotek, ew. do zbiorów czasopism w wersji elektronicznej, do streszczeń i spisów treści lub do płatnego serwisu Subito;
- dostęp przez system DBIS do licznych naukowych baz danych ze wszystkich dziedzin; w serwisie uczestniczy 281 różnych bibliotek naukowych;
- możliwość korzystania z programów wspomagających pracę naukową: EndNote¹⁷, Citavi¹⁸, Zotero¹⁹;
- OPUS Online-Publikations-Server – serwis bezpłatnie dostępny dla wszystkich pracowników uniwersytetu, umożliwiający publikowanie własnych tekstów naukowych online na serwerze uniwersyteckim; dostęp do wszystkich opublikowanych i zapisanych elektronicznie dokumentów naukowych pracowników i studentów danej uczelni;

¹⁶ M. Dudziak-Kowalska: Internetowe strony WWW bibliotek jako element public relations. „Biuletyn EBIB”, nr 5, 2004, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/56/kowalska.php>

¹⁷ EndNote Web to program służący do gromadzenia opisów bibliograficznych i tworzenia na ich podstawie przypisów oraz bibliografii załącznikowej, np. na potrzeby przygotowywanej publikacji naukowej.

¹⁸ Citavi pozwala na pobieranie i eksportowanie danych bibliograficznych z katalogów i baz danych, z innych programów do edycji tekstu i innych formatów. Za pomocą Citavi można dodawać artykuły źródłowe, wyszukiwać informacje bibliograficzne, pobierać z sieci pełny tekst i tworzyć zrzuty stron internetowych w formacie PDF, zapisywać streszczenia, cytaty, obrazy, komentarze, oceny itp.

¹⁹ Zotero – przydatny i wszechstronny program niekomercyjny do tworzenia archiwum stron internetowych, bibliografii i przypisów, program ułatwiający archiwizowanie i organizowanie źródeł informacji, wspomagający tworzenie bibliografii. Program automatycznie pobiera wiele danych bibliograficznych podczas przeglądania stron internetowych i baz bibliotecznych.

- miejsca z dostępem do Internetu, kabiny do indywidualnej pracy, sale do pracy w grupach;
- odpowiednio wyposażone miejsca pracy dla niedowidzących, komputery z 27 calowym ekranem z dostępem do Internetu, skanerem i drukarką brajlowską, dostępne urządzenie czytające, klawiatura z dużymi znakami, z czcionką brajlowską, powiększająca kamera poprawiająca ostrość czytanego tekstu;
- księgozbiór podręczny w czytelnich, odrębny zbiór podręczników w wolnym dostępie z możliwością samodzielnego wypożyczenia i zwrotów za pomocą wrzutni;
- do użytku czytelników zamykane szafki, wózki do przechowywania własnych notatek;
- dostępne samoobsługowe kopiarki, bezpłatne skanowanie, możliwość drukowania; z książek zniszczonych, rękopisów, starych druków, obiektów graficznych odbitki cyfrowe wykonuje odpowiednia pracownia biblioteki;
- dostępne czytniki mikrofilmów i mikrofilmów;
- informacja online – na stronie WWW biblioteki możliwość nieanonimowego zadawania pytań dotyczących funkcjonowania biblioteki, składania propozycji, wyrażania krytyki za pomocą formularza ze strony głównej biblioteki;
- interaktywne samouczki, szkolenia i przewodniki wirtualne o bibliotece;
- listy nowych nabytków do wglądu na stronie domowej biblioteki;
- użytkownik biblioteki może zaproponować do zakupu publikacje, których potrzebuje, a biblioteka nie ma ich w zbiorach;
- możliwość komentowania przez zarejestrowanych użytkowników bieżących informacji dotyczących biblioteki; ze strony domowej biblioteki można także wypełnić ankietę na temat zadowolenia użytkowników z funkcjonowania biblioteki i jej oferty;
- odpłatne kwerendy wykonywane przez bibliotekarzy;
- możliwość nieodpłatnego wynajmowania pracownikom i studentom sali wystawowej i konferencyjnej biblioteki na imprezy uniwersyteckie;
- ze strony uniwersytetu dostępny jest blog dla studentów i pracowników jako platforma do dyskusji, publikowania tekstów, może również służyć do przekazywania aktualnych informacji i komunikatów pracowników uczelni;
- biblioteka jest obecna na portalach Twitter i Facebook.

Na postawione na wstępie pytanie o przyszłość bibliotek w czasach szybkiego postępu technologicznego istnieje jedna odpowiedź: „... nic nie zagraża egzystencji bibliotek, o ile dostrzegą szanse w zachodzących zamianach, jeśli będą konsekwentnie dostosowywały swoją ofertę – zbiorów i usług – do potrzeb i oczekiwań różnych grup użytkowników. Biblioteki muszą zmieniać się, ale nie przestają być potrzebne. Kierunek tych zmian wyznacza w dużej mierze nowoczesna technologia rzutująca zarówno na zasoby, jak i procedury realizowane w bibliotekach”²⁰. Biblioteki niemieckie wykorzystują nowości technologiczne i wciąż są instytucjami dobrze prosperującymi, niezbędnymi i cieszącymi się uznaniem społecznym.

Bibliografia

1. BIB-Broschüre: Wir bringen Wissen in Bewegung. Berufsfeld Bibliothek und Information. Anlage zu „Buch und Bibliothek”, Berufsverband Information Bibliothek, 2011.
2. Das Netzwerk der Sondersammelgebiete und virtuellen Fachbibliotheken. Bibliotheken und wissenschaftliche Fachinformation in Deutschland. Deutscher Bibliotheksverband, Arbeitsgemeinschaft der Sondersammelgebietsbibliotheken, Frankfurt am Main 2007.
3. Jaskowska M.: Cechy kształtujące wizerunek bibliotek naukowych w Internecie. „Przegląd Biblioteczny”, nr 1, 2007, s. 21-49.
4. Ostrowska D.: Od Web 2.0 do Biblioteki 2.0. „Bibliotekarz”, nr 3, 2008, s. 12.
5. Piotrowska E., Zając R.M.: Wirtualne serwisy informacyjne w bibliotekach naukowych, [w:] Biblioteki XXI wieku – i czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19-22 czerwca 2006. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2006, s. 391-397.
6. Seefeldt J., Syré L.: Portale zu Vergangenheit und Zukunft: Bibliotheken in Deutschland. Olms Verlag, Hildesheim 2011.
7. Sójkowska I., Podgórski F.: Dokąd zmierza informacja? – czyli co oferuje biblioteka, a czego oczekuje użytkownik. Stan obecny i rozwój informacji naukowej w bibliotekach uczelni technicznych, [w:] Biblioteki XXI wieku – i czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19-22 czerwca 2006. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2006, s. 407-420.
8. Stępiak J.: Współczesna biblioteka – świat realny i wirtualny. „Bibliotekarz Płocki”, nr 2, 2003, s. 11-22.
9. Thun H.P.: Eine Einführung in das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland. Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin 1998.
10. Trautmann K.: Der Bibliothekar spürt alte Schmöker mittels neuester Datentechnik auf. „Frankfurt Rundschau”, 11.11.2011.
11. Ziembicki P.: Perspektywy rozwoju infrastruktury informatycznej bibliotek oraz nowa koncepcja roli bibliotekarza. „Bibliotekarz”, nr 6, 2007, s. 2-8.

²⁰ J. Stępiak: op.cit.

12. Bibliotheken in Deutschland – Fachdiskussion: E-Books und Bibliotheken-eine Erfolgs-geschichte? Frank Simon-Ritz im Gespräch., Goethe-Institut, 2013, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.goethe.de/wis/bib/fdk/de11261853.htm>
13. Bibliotheken in Deutschland. Bibliothekslandschaft. Hochschul- und Universitätsbibliotheken, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: www.bibliotheksportal.de
14. Cisek S.: Funkcje i role bibliotek naukowych i publicznych w społeczeństwie wiedzy, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.cbr.edu.pl/konf2005mat/html/cisek.html>
15. Dryzek H.: Internauta w bibliotece. „Biuletyn EBIB”, nr 7, 2003, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/47/dryzek.php>
16. Dudziak-Kowalska M.: Internetowe strony WWW bibliotek jako element public relations. „Biuletyn EBIB”, nr 5, 2004, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/56/kowalska.php>
17. Giersberg D.: Bibliothekswesen in Deutschland – ein Überblick, 2012, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.goethe.de/wis/bib/fdk/de8748191.htm>
18. Giersberg D.: Deutschlands Bibliotheks- und Informationswissenschaft, [dostęp: 28.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.goethe.de/wis/bib/fdk/de9845638.htm>
19. Jankowska M.A.: Wymagania informacyjne użytkowników bibliotek akademickich w XXI wieku: LibQUAL+TM jako narzędzie pomiaru jakości usług bibliotecznych, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.rclis.org/archive/00008696/01/jankowska.pdf>
20. Kalinowska H.: Czytelnik w nowoczesnej bibliotece czyli marketing usług bibliotecznych, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsap.edu.pl/pub/publikacje/kalinowska.pdf>
21. Krupa Z.: Internet – zagrożenie czy uzupełnienie tradycyjnej biblioteki?, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.rclis.org/9052/1/krupa.pdf>
22. Kształtowanie kolekcji e-zasobów: wytyczne dla bibliotek, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/electronic-resource-guide-pl.pdf>
23. Maciejewska Ł., Urbańczyk B.: Czego oczekują użytkownicy biblioteki akademickiej w dobie informacji elektronicznej?, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/maciejewska_urbanczyk-n.pdf
24. Piotrowicz G.: Cyfrowa przyszłość, czyli biblioteki w erze informacji, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/biblio21/sesja6ref2.pdf>
25. Thorhauge J.: Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej. „Biuletyn EBIB”, nr 2, 2004, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/53/thorhauge.php>

Wiesław BABIK
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

BIBLIOTEKA AKADEMICKA NA ROZDROŻU: O WSPÓŁCZESNYCH PRZEMIANACH W ŚRODOWISKU INFORMACYJNYM BIBLIOTEK

Na współczesną działalność bibliotek akademickich wywierają duży wpływ nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne, lecz nie tylko one. Na obecną sytuację bibliotek akademickich mocno oddziałują cyfrowa rewolucja i rozwój cywilizacji informacyjnej, procesy i systemy informacyjne w środowisku wirtualnym, wizje społeczeństwa ery komunikacji, informacji i wiedzy XXI w., realizowane programy edukacji, a także „bibliotekarskie” wizje bibliotek i bibliotekarstwa w tym wieku. Celem artykułu jest przedstawienie uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych obecnej działalności bibliotek akademickich. Następuje to przez pokazanie przyczyn i skutków zmian wywołanych przede wszystkim przez nowoczesne technologie informacyjne i medialne, a zwłaszcza sieciowe, w funkcjonowaniu bibliotek akademickich oraz zdefiniowanie zadań-wyzwań, przed którymi stoją dzisiaj biblioteki akademickie w Polsce. Odpowiedzi na postawione w artykule pytania, dotyczące aktualnie zachodzących przemian w środowisku informacyjnym, powinny stanowić element konstrukcyjny wizji dalszego rozwoju tego typu bibliotek w lokalnym i globalnym świecie informacji. Za nowe zadania-wyzwania bibliotek akademickich w Polsce uznano m.in. wykorzystanie mediów społecznościowych oraz rolę, jaką mogą odgrywać biblioteki w realizacji koncepcji społeczeństwa opartego na wiedzy.

Wstęp

Wypowiedzi na temat bibliotek akademickich jest wiele. Od pewnego czasu pojawiają się one w różnych miejscach i dotyczą obecnej sytuacji oraz przyszłości bibliotek, w tym bibliotek akademickich w szczególności. Wystarczy wspomnieć o artykułach, które ostatnio pojawiły się w bibliotekoznawczym czasopiśmie „Przegląd Biblioteczny” (R. 80, z. 4, 2012), a także o licznych konferencjach dotyczących tej problematyki. Na szczególną uwagę zasługują wypowiedzi Davida Nicholasa i Zdzisława Dobrowolskiego oraz Artura Jazdona i Ewy Kobierskiej-Maciuszko.

Na działalność współczesnych bibliotek mają wpływ nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne; cyfrowa rewolucja i rozwój cywilizacji informacyjnej; procesy i systemy informacyjne w środowisku wirtualnym; wizje społeczeństwa ery komunikacji, informacji i wiedzy; bibliotekarskie wizje bibliotek i bibliotekarstwa;

realizowane programy edukacji¹. Wymienione czynniki to uwarunkowania zewnętrzne, głównie środowiskowe, oraz wewnętrzne – zadania i funkcje, a także sposoby ich postrzegania i realizowania przez biblioteki.

Biblioteki akademickie XXI w. funkcjonują w świecie dynamicznych zmian. Przełom zapoczątkowało pojawienie się w latach 90. XX w. profesjonalnych zintegrowanych systemów bibliotecznych, które spowodowały w polskim bibliotekarstwie przełom i proces gruntownych przeobrażeń we wszystkich dziedzinach bibliotekarstwa. Zmiany te, zachodzące także w ostatnich latach, są przede wszystkim skutkiem rewolucji informatycznej, ale też przeobrażeń w edukacji na poziomie wyższym. Dotyczą one zarówno warsztatu bibliotekarza, jak i tzw. procesów bibliotecznych. Wymusiły one na bibliotekach stałe wzbogacanie ofert i polepszenie jakości świadczonych usług, permanentne podwyższanie kwalifikacji bibliotekarzy, zmiany w sposobach gromadzenia i opracowywania, a także udostępniania zbiorów, rozwijanie zasobów bibliotek cyfrowych, w tym instytucjonalnych repozytoriów.

Celem artykułu jest włączenie się w nurt dyskusji polegającej na wymianie „poglądów na temat sposobu funkcjonowania bibliotek akademickich wobec obserwowanych gwałtownych zmian technologicznych – rozwoju Internetu, nowych technologii, nowych technik komunikacji naukowej oraz ewolucji działalności bibliotek w kierunku gospodarki opartej na wiedzy w trzech aspektach: infrastruktury technicznej, środowiska uczelni, otoczenia prawno-organizacyjnego i ekonomicznego”².

Rzeczywistość informacyjna – dominacja Internetu i mediów społecznościowych

Żyjemy w pierwszej dekadzie dominacji Internetu i mediów społecznościowych, w tym telewizji hybrydowej, która stanowi połączenie telewizji z innymi rodzajami usług. Intensywny rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych powoduje zmiany w bibliotekach i ich otoczeniu. Przeobrażeniu ulega zarówno warsztat pracy biblioteki, jak i jej oferta usługowa. Obecnie biblioteki akademickie są zakorzenione w dwóch światach: realnym, stworzonym przez bibliotekę jako instytucję rzeczywiście istniejącą, oraz wirtualnym, który tworzy (nie)rzeczywistość

¹ A. Bajor (red.): *Wizje bibliotek i bibliotekarstwa*. Studio NOA, Uniwersytet Śląski, Katowice 2011.

² Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej: *O konferencji*, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bg.polsl.pl/konf/konferencja/o_konf.html

cyfrowa. To informacyjna przestrzeń bibliotek, która jest dynamiczna i ciągle ewoluuje. Dzięki stosowaniu nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych przybiera rozmaite kształty. Konsekwencje postępu technologicznego są widoczne niemal na każdym kroku³. Wszechobecny Internet stwarza nowe możliwości. Powstaje konieczność wypracowania nowych efektywnych metod oceny jakości informacji.

Dawniej bibliotekarz był niezbędny w procesie komunikacji czytelników z biblioteką, obecnie często wyręczają go elektroniczne media. Pojawił się też konkurent, którym jest Internet ze swoimi usługami w postaci serwisów społecznościowych (NK – Nasza klasa, MySpace, Facebook), serwisów wideo (Google Video, YouTube), stron tematycznych. Jest on traktowany przez wielu, zwłaszcza młodych użytkowników sieci, jako jedyne źródło informacji. Stereotyp biblioteki jako starego, zakurzonego i nieprzyjaznego dla czytelnika miejsca odchodzi w przeszłość. Regały z książkami zastępują wyszukiwarka Google i Wikipedia. Realizacja projektu Biblioteka 2.0 z wykorzystaniem najnowszych technologii informacyjnych staje się faktem. Powstają biblioteki cyfrowe i wirtualne, katalogi internetowe, elektroniczne systemy wypożyczeń, wykorzystuje się też pocztę internetową oraz telefonię komórkową. Znika więc dystans między czytelnikiem a bibliotekarzem, a nawet – czasami! – bibliotekarz staje się niepotrzebny⁴. Nowe technologie informatyczne pomagają bibliotekarzom. Zintegrowane systemy biblioteczne, katalogi centralne czy systemy rozproszone stają się zwykłą codziennością. Rewolucja informatyczna towarzysząca rozwojowi Internetu wywiera duży wpływ na biblioteki akademickie, zmuszając je do radykalnych zmian i podejmowania nowych zadań, a także zmian struktury organizacyjnej. Aby przyciągnąć użytkownika do biblioteki, trzeba uczynić ją przyjazną i atrakcyjną, nieograniczającą się tylko do półek z książkami. Trzeba sięgnąć po najnowsze rozwiązania, w tym technologię Web 2.0⁵.

³ A. Valente, D. Luizi: Different contexts in electronic communication: some remarks on the communicability of scientific knowledge. „Journal of Documentation”, Vol. 56, No. 3, 2000, p. 299-311.

⁴ A. Kanczak, K. Szołtysik: Czy w bibliotece XXI wieku jest miejsce dla bibliotekarza? [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.rclis.org/9185/1/kanczak/pdf>

⁵ Termin Web 2.0 jest stosowany na oznaczenie serwisów WWW tworzonych przez wielu użytkowników i mających takie cechy, jak rozproszenie treści/informacji, interaktywność i dynamiczna zmienność w czasie.

Biblioteka 2.0 implementująca Web 2.0 to nowy model biblioteki, w którym użytkownik jest ogniwem centralnym, w której zdobywa nie tylko informację i wiedzę, lecz jednocześnie współtworzy nowe treści⁶. Czy zatem biblioteka akademicka w tradycyjnym znaczeniu ma szansę przetrwania? Zadaniem biblioteki jest i nadal będzie gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów, a także ich archiwizacja i zabezpieczenie przed zniszczeniem. Dodatkowo przed biblioteką akademicką pojawiają się nowe wyzwania i szanse przyciągnięcia nowych czytelników, m.in. fora dyskusyjne, blogi, indywidualne profile użytkownika, subskrypcje i newslettery, mobilne repozytoria, kanały RSS, e-booki. Biblioteczne fora stwarzają duże możliwości wymiany informacji zarówno użytkownikom, jak i bibliotekarzom. To jedna z ważnych płaszczyzn komunikacji użytkowników/czytelników ze sobą i z bibliotekarzami, dotyczącej wyboru literatury i jej wyszukiwania. Biblioteczne blogi stanowią ważne źródło informacji o opiniach, pomysłach i doświadczeniach zarówno użytkowników, jak i bibliotekarzy, na przykład na temat nowych publikacji. Profile użytkownika umożliwiają nie tylko nawiązywanie kontaktów z innymi czytelnikami związanych z wymianą informacji o książkach czy zainteresowaniach, lecz pozwalają także na stworzenie własnego indywidualnego katalogu książek⁷. Subskrypcje i newslettery dają użytkownikowi możliwość otrzymywania na bieżąco informacji m.in. o nowych nabytkach biblioteki. Istnieje też możliwość „integracji” bibliotek z księgarniami online, pozwalającej na wyszukiwanie w Internecie książek, których biblioteka nie ma, i ich zakupu online. Integracja, o której tu mowa, pozwala też na korzystanie z elektronicznych repozytoriów udostępniających publikacje naukowe dostarczane przez samych autorów z zamiarem ich publicznego upowszechnienia, często jeszcze przed tradycyjnym ich opublikowaniem. Jest to miejsce do zamieszczania tekstów naukowych i nie tylko, do których użytkownicy/odbiorcy mogą dodawać własne materiały i tym samym brać udział w „zbiorowym” publikowaniu. Kanały RSS pozwalają użytkownikom monitorować najnowsze tematy na blogach i forach internetowych bez konieczności ich odwiedzania. Jest to bardzo „czułe” miejsce na nowe artykuły i nowości.

⁶ G. Gmiterek: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: Biblioteka 2.0. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2012.

⁷ A. Koszowska: Biblioteka 2.0 – usługi biblioteczne z wykorzystaniem technologii i narzędzi Web 2.0, [w:] E. Górka (red.): Nowe technologie w bibliotekach publicznych: materiały z VIII ogólnopolskiej konferencji pt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”, Warszawa, 26-28 listopada 2008 r. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2009.

Sygnalizując nowe możliwości Biblioteki 2.0, warto zauważyć istnienie i dostępność nowych metod kategoryzacji treści informacji. Mowa tu o folksonomiach⁸, które są sposobem opisu/kategoryzacji treści za pomocą dowolnie wybranych słów kluczowych. Jest to bardzo pomocny sposób alternatywnego i komplementarnego do już istniejącego katalogowania książek, ich opisu i przyporządkowywania do odpowiednich kategorii. Folksonomie można też wykorzystać w profilach użytkowników do tworzenia własnych katalogów książek.

Łatwo zauważyć, że „nowa” biblioteka staje się centrum informacji i wiedzy, bardziej niż kiedykolwiek integrując różne usługi informacyjne dostępne także poza nią, ale też staje się miejscem spotkania (tzw. trzecie miejsce), więc oblicze biblioteki naukowej i bibliotekarzy się zmienia. Wymaga to jeszcze większego zaangażowania bibliotekarzy, a także ustawicznego podwyższania przez nich kwalifikacji zawodowych. Powstaje konieczność rozszerzenia i hybrydyzacji umiejętności zawodowych bibliotekarzy oraz użytkowników. Mamy do czynienia nie tylko z hybrydowością bibliotek uczelnianych, lecz także z hybrydowością personelu bibliotecznego⁹. Nie jest jednak wykluczone, że w przyszłości bibliotekarzy w znacznej części zastąpią wirtualni asystenci (ang. *chatbots*) czy agenci wyszukiwawczy, a biblioteki będą istnieć tylko w wirtualnej rzeczywistości. Sama biblioteka jednak nie zniknie i nie odejdzie w przeszłość, co najwyżej będzie przyjmować, głównie pod wpływem nowoczesnych technologii informatycznych, nowe formy.

Tradycyjna funkcja biblioteki akademickiej, tj. zapewnienie dostępu do zgromadzonych materiałów, została rozszerzona na udostępnianie informacji znajdujących się poza biblioteką¹⁰. Korzystanie z informacji w sieci staje się łatwiejsze po uprzednim jej zorganizowaniu i skatalogowaniu, ponieważ nawet najlepsze internetowe przeglądarki nie wykorzystują języka kontrolowanego ani nie wspomagają

⁸ Folksonomie to opisywanie stron WWW, danych, informacji, dokumentów i innych obiektów informacyjnych przez ich użytkowników za pomocą tagów, stąd: tagowanie. Tagi to dowolnie dobierane słowa kluczowe używane w języku naturalnym. Celem tagowania jest opis i porządkowanie zasobów informacyjnych w taki sposób, aby ich użytkownicy mogli je wyszukiwać intuicyjnie, łatwo i szybko. W związku z tym pojawił się nowy sposób prezentacji i wizualizacji treści zwany chmurą tagów (chmura znaczników). W istocie jest to zestaw znaczników będących aktywnymi linkami do stron WWW, prezentowanych z wykorzystaniem zróżnicowania wielkości czcionki odpowiadającej ważności strony. Zob.: K. Stępień: Folksonomie, czyli społecznościowe opisywanie treści: poradnik. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.

⁹ G. Piotrowicz: Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf

¹⁰ B. Allen: Digital libraries and the end of traditional information systems, [in:] T. Aparac et al.: Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts. Challenges and Opportunities. Proceedings of the Third International Conference on the Conceptions of the Library and Information Science, Dubrovnik, Croatia, 23-26 May 1999. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Benja Publising, Zagreb, Lokve 1999, p. 13-20.

wyszukiwań w takim stopniu jak katalogi biblioteczne. Tak naprawdę o tym, jak będzie wyglądać biblioteka przyszłości, zdecydują zarówno bibliotekarze, jak i użytkownicy, często rozstrzygając to już dziś.

Przestrzeń informacyjną bibliotek akademickich nękają więc częste zmiany organizacyjne, a także zmiany sposobów dostępu do zasobów biblioteki. Dynamiczne przemiany technologiczne, na które zwróciłem uwagę, mają już swoje odbicie w bibliotekach akademickich. Ich skutkiem są m.in. rozszerzenie oferty i poprawa jakości usług oferowanych przez te biblioteki. Jedną z nowych usług jest udostępnianie zasobów elektronicznych biblioteki (książki i czasopisma elektroniczne), które przybrało formę bibliotek cyfrowych.

Biblioteki naukowe dzięki wielowiekowemu doświadczeniu mają wiele do zaoferowania. Dzięki funkcji edukacyjnej wpływają na stan świadomości informacyjnej użytkowników oraz realizują podstawowe prawo człowieka do informacji. Nie tylko tworzą i umożliwiają dostęp do źródeł informacji i wiedzy, lecz przede wszystkim dysponują wiedzą o użytkownikach swoich kolekcji, ich potrzebach i zachowaniach informacyjnych. Dzięki posiadanym zasobom umożliwiają kontakt z różnorodnym dziedzictwem kulturowym; przeciwdziałają przez to standaryzacji kultury w epoce globalizacji¹¹.

W dobie informacji biblioteki akademickie wspierają masową edukację, stanowiąc zaplecze dydaktyczne i naukowe uczelni. Edukacja informacyjna staje się niezbędnym elementem procesu edukacyjnego uczelni i biblioteki akademickiej. W dużym stopniu to zadanie jest przejmowane przez biblioteki akademickie, które wzięły odpowiedzialność za przygotowanie studentów do samodzielnego zdobywania wiedzy i stały się pełnoprawnym uczestnikiem procesu dydaktycznego. Swoją ofertę powinny umieć dostosować do aktualnych potrzeb systemu kształcenia, co stanowi przedłużenie sal wykładowych. Ma to poważne konsekwencje w kreowaniu zawodu bibliotekarza. Bibliotekarze muszą wykazać się przynajmniej podstawową znajomością dydaktyki i umieć stosować ją w praktyce. Istotne są też predyspozycje pedagogiczne i komunikatywność bibliotekarzy. Dzięki temu biblioteki mają duży potencjał szkoleniowy. Rozwijane w bibliotekach kompetencje informacyjne pomagają w samodzielnym zdobywaniu wiedzy. Środowisko akademickie jest największym konsumentem technologii informacyjnych. Biblioteki są też

¹¹ J. Jackowicz-Korczyński: Bibliotekarz i człowiek w perspektywie globalizacji, [w:] S. Kubów (red.): Bibliotekarz w świecie wartości: materiały z konferencji, Wrocław, 15-16 maja 2003 r. Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Wrocław 2003, s. 66-73.

instytucjami, które kreują swój wizerunek oraz określony sposób zachowań swoich użytkowników-czytelników, nazywany kulturą biblioteczną i kulturą informacyjną.

Warto zauważyć, że biblioteki akademickie umożliwiają nam dostęp nie tylko do nowych publikacji mających status materiałów bibliotecznych, zawierających interesujące nas informacje. W „internetowym świecie” zdobywają dla nas nowe informacje, zarządzają nimi, tj. wartościują je i selekcionują, przekształcają informacje w wiedzę, porządkują je, a także kształtują kulturę informacyjną użytkowników informacji. W tej sytuacji niezbędna jest koncentracja bibliotekarzy na nauczaniu i metanauczaniu, czyli kształceniu użytkowników i edukowaniu siebie, gdyż „[...] pracowników wiedzy postrzega się jako kreatorów zmian, inspiratorów w obszarze pozyskiwania, tworzenia i upowszechniania wiedzy. Są to osoby obeznane z najnowszymi technologiami informacyjnymi i umiejące się nimi posługiwać w praktyce [...]”¹².

Wobec tak ważnych wyzwań i zadań bibliotek akademickich bibliotekarze są zobowiązani do ustawicznego podwyższania swoich kwalifikacji zawodowych. Wymagania dotyczące kompetencji bibliotekarzy ulegają ciągłemu rozszerzaniu wraz z pojawianiem się nowych możliwości i zadań. Bibliotekarze stają więc przed odpowiedzialnością za:

- zapewnienie powszechnego dostępu do informacji i wiedzy jako podstawowego prawa człowieka;
- etyczne aspekty korzystania z informacji z uwzględnieniem ochrony praw autorskich;
- etyczne aspekty gromadzenia i organizacji zasobów informacyjnych związane z selekcją materiałów bibliotecznych;
- zagwarantowanie możliwości stałego i powszechnego dostępu do wiedzy w ramach kształcenia ustawicznego.

We współczesnym społeczeństwie z jednej strony dominuje postulat powszechnego dostępu do informacji, oznaczający dostęp do wszelkiego rodzaju materiałów bibliotecznych z poszanowaniem praw wolności intelektualnej, z drugiej zaś strony ciągły wzrost ilości informacji nie zawsze aktualnych, wiarygodnych i pełnych sprawia, że niezbędna staje się ich ocena i selekcja. W sytuacji gdy znaczna

¹² K. Materska: Edukacyjny paradygmat biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy, [w:] Z. Daćko-Pikiewicz, M. Chmielarska (red.): Rola biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy. Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2005, s. 15-24.

część społeczeństwa ma jednak trudności w dostępie do informacji, jak również w analizie i ocenie jej wartości, bibliotekarze powinni kształtować odpowiednią kulturę informacyjną.

Biblioteki akademickie skupiają wykształconych specjalistów, którzy przez dziesięciolecia wypracowali metody i techniki skutecznego filtrowania i efektywnej dystrybucji dużych zbiorów informacji o sprawdzonej jakości, stąd bibliotekarze powinni zająć w społeczeństwie informacyjnym należne im miejsce¹³. Biblioteki akademickie mają szansę stać się aktywnymi uczestnikami transformacji środowiska informacyjnego, a ich pracownicy animatorami zmian, gdyż:

- ich praca polega na dzieleniu się informacjami i wiedzą, co jest misją bibliotek akademickich;
- są zorientowani na użytkownika i dysponują wiedzą o jego potrzebach i zachowaniach;
- znają różne systemy wyszukiwania informacji.

Mirosław Górny przewiduje, że w społeczeństwie informacyjnym biblioteka naukowa będzie:

- administratorem dostępu do cyfrowych zasobów informacji,
- repozytorium zbiorów drukowanych,
- miejscem udostępniania bezpłatnej informacji w postaci cyfrowej,
- wytwórcą metadanych,
- depozytorium zbiorów specjalnych¹⁴.

Stąd do zadań bibliotekarzy bibliotek akademickich w społeczeństwie informacyjnym należy:

- zarządzanie zbiorami dokumentów i informacji;
- wypracowanie takich metod zarządzania zbiorami dokumentów i informacji oraz usługami informacyjnymi, a także form kooperacji z użytkownikami, które zapewnią spersonifikowane wyszukiwanie i dostarczanie informacji: właściwej osobie, o należytych zakresie i zasięgu, w odpowiednim czasie, właściwie przetworzonej, o pożądanym stopniu złożoności, w prawidłowej kolejności;

¹³ A. Radwański: Biblioteki akademickie w społeczeństwie informacyjnym w świetle dokumentów rządowych, [w:] L. Derfert-Wolf (oprac. red.): Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby. Materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Bydgoszcz-Klonowo, 15-17 maja 2002 r. Wydawnictwo Uczelniane Akademii Techniczno-Rolniczej, Bydgoszcz 2002, s. 37-42.

¹⁴ M. Górny: Czy społeczeństwo informacyjne w Polsce będzie potrzebowało bibliotek naukowych?, [w:] L. Derfert-Wolf (oprac. red.): Udział bibliotek..., op.cit., s. 109-117.

- prowadzenie badań użytkowników mających na celu poznanie indywidualnych uwarunkowań zachowań informacyjnych;
- tworzenie metod opracowywania i wyszukiwania dokumentów i informacji, które umożliwią zindywidualizowany dostęp do informacji;
- edukacja użytkowników w zakresie umiejętności indywidualnego wyszukiwania informacji i kultury informacyjnej.

Środowisko informacyjne XXI w. jest nieprzewidywalne. Powodują to: gwałtowne i niespodziewane zmiany technologiczne, rozwój Internetu, rozwój nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych, rozwój nowych technik informacyjnych, ewolucja działalności bibliotek w kierunku gospodarki opartej na wiedzy oraz funkcjonowanie tych instytucji na dotychczasowym im rynku informacyjnym.

Rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych na przełomie XX i XXI w. doprowadził do transformacji bibliotek tradycyjnych w biblioteki cyfrowe/hybrydowe¹⁵. Jak już sygnalizowałem, w drugiej połowie XX w. gwałtowny wzrost ilości informacji i publikacji naukowych postawił kompletność kolekcji pod znakiem zapytania. Parametr ten był do niedawna jednym z ważnych mierników wartości samej biblioteki. Bibliotekarze doszli do wniosku, że już nie są w stanie gromadzić i utrzymywać kompletnych księgozbiorów, nawet ograniczając je do wybranej wąskiej dziedziny. Sytuacja niekompletności księgozbiorów znacznie ograniczyła dotychczasową funkcjonalność bibliotek, a problem ten zaostrzyła separacja użytkownika od ich zasobów. Pewnym wyjściem był tu wolny dostęp do półek, ale nie dotyczył on wszystkich bibliotek. Tej trudności nie udało się rozwiązać nawet przez system wymiany i uzupełnianie księgozbiorów na drodze wypożyczeń międzybibliotecznych. Dodatkowymi ograniczeniami okazały się sam papier oraz warunki dostępu do tradycyjnych dokumentów, stąd powstała konieczność digitalizacji zbiorów¹⁶.

Największe przeobrażenie bibliotek spowodowały nowoczesne technologie teleinformatyczne i system WWW. Cyfrowy zapis informacji i sieci komputerowe/informacyjne umożliwiły użytkownikowi wygodny i w miarę przyjazny dostęp do zasobów informacyjnych. Jak zauważyła Grażyna Piotrowicz¹⁷, „[...] od nowego milenium następuje rozwój systemów eksperckich, sieci bezprzewodowych,

¹⁵ Obecnie następuje transformacja bibliotek cyfrowych z ośrodków informacji na ośrodki wiedzy. Powstaje więc druga generacja bibliotek cyfrowych, w których punkt ciężkości przesuwają się z funkcji organizowania dostępu do informacji na funkcję bezpośredniego świadczenia interaktywnych usług informacyjnych. Zob.: G. Piotrowicz: op.cit.

¹⁶ W. Babik: Digitalizacja zbiorów bibliotecznych i archiwalnych to odpowiedź, ale jakie jest pytanie? „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”, nr 1, 2005, s. 3-7.

¹⁷ G. Piotrowicz: Cyfrowa przyszłość, czyli biblioteki w erze informacji, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja6ref2.pdf>

wirtualnych kolekcji, interaktywnych interfejsów Web, wirtualnych usług informacyjnych i osobistych portali Web”. Technologia zapisu cyfrowego oraz pojawienie się hipertekstu i multimediiów spowodowały „usieciwienie” tekstu, rozwój technik linkowania oraz powstanie dokumentów cyfrowych. Wymienione zjawiska pociągnęły za sobą zmianę charakteru kolekcji bibliotecznych, sposobu funkcjonowania bibliotek (nowe rozproszone sieciowe środowisko informacyjne) oraz zmiany w dostępie do informacji i dokumentów, generalnie w organizacji usług bibliotecznych. Rozwój komunikacji naukowej w erze cyfrowej uświadomił bibliotekarzom, że pojedyncza biblioteka nie jest w stanie zbudować wszechstronnej i kompletnej kolekcji, stąd kolekcje nabierają charakteru otwartego i są rozwijane w sposób kooperatywny.

Również przemiany w systemie edukacyjnym wpływają na sferę korzystania z bibliotek akademickich. Wynika to m.in. z tego, że obecnie prawie wszyscy studenci, oprócz tego, że studiują, pracują. Niezbędna jest zatem zmiana optyki kształcenia¹⁸. „Zjawisko «nadmiaru informacji», bądź informacyjnego przeładowania (ang. *information overload*) jest naturalną konsekwencją rosnącej podaży informacji. Koszty ich dystrybucji spadają, jednak możliwości przetwarzania informacji przez ludzki mózg nie uległy znaczącemu powiększeniu w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Mimo to współczesne instytucje edukacyjne nadal zorganizowane są tak, jakby osoby korzystające z nich odczuwały niedobór informacji. Realia wymagają od instytucji edukacyjnych czegoś innego – przekazywania różnorodnych umiejętności związanych z szeroko rozumianym przetwarzaniem informacji. Jedną z takich umiejętności jest zdolność do utrzymania orientacji w otoczeniu w warunkach nadmiaru informacji”¹⁹.

Zmiany w środowisku informacyjnym dotyczące komunikowania się to sieciowość relacji między ludźmi, partnerstwo, komunikowanie się w języku naturalnym, interaktywność (tryb online). Zmiany te zachodzą i będą zachodzić coraz szybciej²⁰. Również bardzo szybko będą pojawiać się kolejne nowe technologie informacyjne i komunikacyjne, stąd trzeba być świadomym tych zmian i trzeba być przygotowanym do szybkiego ich uwzględniania w pracy bibliotek. Pojawiają się też pytania natury egzystencjalnej: jak żyć i działać w tak dynamicznie zmieniającym się świecie? Jaka przyjąć filozofię i strategię działania? Są to na razie pytania bez odpowiedzi.

¹⁸ Z. Kwieciński: Edukacja – „do naprawy”! „Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, nr 1 (33), 2013, s. 50.

¹⁹ J.A. Fazlagić: Zjawisko „nadmiaru informacji” a współczesna edukacja. „E-mentor”, nr 4 (36), 2010, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/36/id/773>

²⁰ P. Tańkowski: Szybkość informacji. „Folia bibliologia”, Vol. LI, 2009, s. 25-41.

Nowe wyzwania przed bibliotekami akademickimi w XXI wieku

Jednym z ważniejszych wyzwań współczesnego bibliotekarstwa jest rozszerzenie korzystania z informacji na wszystkich obywateli naszego globu. Nie sprzyjają temu: niechęć do zmian, brak akceptacji technologii informacyjnych oraz narzędzi zmniejszenia bądź eliminacji szumu informacyjnego, a w szczególności bardzo niski poziom edukacji społeczeństwa w dziedzinie kultury informacyjnej. Wyzwaniem staje się idea właściwego przygotowania ludzi do posługiwania się informacją. Zmierzanie do społeczeństwa informacyjnego, w którym informacja jest najcenniejszym dobrem, zmusza do refleksji, która powinna uświadomić, że niekontrolowana i niezorganizowana informacja staje się wrogiem, a świadomość kultury informacyjnej jest jedyną na to receptą²¹.

Zasadniczymi problemami dla bibliotek naukowych, w tym bibliotek akademickich, stają się: płynność i niestabilność dokumentów elektronicznych, a w konsekwencji duża dynamika i niestabilność rozwoju kolekcji cyfrowych, które mają możliwość mutacji; kwestie definicji obiektu informacji; nowe metody kategoryzacji treści dokumentów; nowe poziomy opisu informacji (poziom makro i poziom mikro); języki kontrolowane; folksonomie; metadane. Zmieniająca się w czasie treść dokumentów elektronicznych skłoniła bibliotekarzy do podejmowania prób standaryzacji struktury dokumentów i łączenia ich struktury z metadanymi. Jak bowiem można opisywać, identyfikować i lokalizować dokumenty, których treść może zmieniać się w czasie? Dodatkowym problemem jest wielość i różnorodność formatów danych cyfrowych, która znacznie utrudnia wyszukiwanie informacji.

Zmienia się model rozwoju i funkcjonowania bibliotek. Posiadanie zbiorów stanowiło naczelną zasadę funkcjonowania biblioteki. Alternatywą dla „posiadania zbiorów” staje się możliwość stworzenia dostępu do dokumentów. Jest to swoistego rodzaju zmiana paradygmatu gromadzenia na paradygmat udostępniania (informacja) i wykorzystywania zbiorów (wiedza). Otwarty charakter kolekcji cyfrowych spowodował wyraźne przesunięcie się punktu ciężkości aktywności bibliotek ku zarządzaniu kolekcją, łączącemu praktykę gromadzenia, magazynowania, zabezpieczania i selekcionowania zbiorów. W rezultacie powstało środowisko biblioteczne, które ma charakter dualny, hybrydowy, tj. „drukowalno-elektroniczny”, gdyż część bibliotek ma zasoby analogowe oraz cyfrowe. Kiedyś biblioteka miała

²¹ J. Naisbitt: *Megatrendy: dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.

dostarczyć informację i wiedzę w miarę kompletną; dzisiaj już nie, ma pomagać w selekcji informacji i wiedzy oraz w radzeniu sobie nie tylko z deficytem, lecz przede wszystkim z nadmiarem informacji.

Rozwój sieci rozproszonych spowodował eksplozję informacji i usług informacyjnych oraz ukonstytuowanie się rynku informacyjnego. Strategicznym celem biblioteki funkcjonującej w rozproszonym środowisku sieciowym stało się oferowanie i wykonywanie zintegrowanych usług informacyjnych na podstawie istniejących nie tylko w danej bibliotece zasobów i przez skupianie uwagi na użytkowniku²². Niezbędne stały się uniwersalny dostęp i wymiana informacji cyfrowych w skali globalnej, co stało się możliwe dzięki amerykańskiemu protokołowi wyszukiwania i pobierania informacji Z39.50 – 1995.

Wyzwaniem dla bibliotek naukowych stały się też nowe sposoby, narzędzia i strategie dostępu do informacji. Takim nowym sposobem stają się tzw. gateways, bramy do informacji cyfrowych jako wirtualne miejsca, w których użytkownik może uzyskać wskazówki, jak dotrzeć do ich zasobów czy portali. Ten sposób działania bibliotek wiąże się z zarządzaniem dostępem, metadanymi i danymi cyfrowymi. Biblioteki teraz organizują dostęp do całego wszechświata informacji. Pożądanym modelem staje się dostęp globalny, a nie tylko lokalny. Systemy informacji cyfrowej czynią fizyczną lokalizację źródeł informacji coraz mniej istotną. Tendencja ta jest zbieżna z ruchem otwartego dostępu do publikacji naukowych Open Access oraz ruchem otwartych zasobów, stanowiącym nowy model komunikacji naukowej. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na możliwość korzystania z bibliotecznych serwisów oraz katalogów OPAC za pomocą przeglądark w telefonach komórkowych.

Nową dziedziną działalności bibliotek staje się ich udział w procesie publikowania wraz z prezentacją treści, zarządzaniem treścią oraz jej dystrybucją, a także udział w tworzeniu instytucjonalnych repozytoriów upowszechniających dorobek naukowy uczelni. Repozytoria uczelniane są wyrazem obecnych zmian w sposobach naukowego publikowania. Do niedawna pracownik naukowy nie miał specjalnego wpływu na dystrybucję swoich prac naukowych. Repozytoria stwarzają naukowcom taką możliwość, dając niebywałą szansę aktywnego uczestnictwa w tym procesie. Niektóre z usług bibliotecznych są oparte na technologiach wykorzystujących język naturalny, w tym analizę składniową pytań informacyjnych użytkowników²³.

²² P. Ingwersen: The Role of Libraries and Librarians in Organizing Digital Information. „Libri”, Vol. 49, 1999, p. 11-15.

²³ W. Babik: Słowa kluczowe. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

Duży wpływ nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych na biblioteki akademickie wzmacnia potrzebę uświadamiania konieczności zmian w bibliotekach i ich otoczeniu. Zmiany te dotyczą nie tylko dokumentów (dokument – obiekt elektroniczny), lecz także wyzwalania się od barier czasowych i przestrzennych, konieczności digitalizacji zbiorów i informacji o nich, globalnego dostępu, folksonomicznego podejścia do opisu dokumentów i informacji. Niezbędne są również zmiany w bibliotece jako instytucji, spowodowane komputeryzacją i informatyzacją procesów informacyjnych i bibliotecznych oraz zarządzania biblioteką. Niezbędna okazuje się też kontrola zarządcza tej instytucji. Zachodzą również zmiany w zawodzie bibliotekarza: hybrydowość i potrzeba nowych umiejętności bibliotekarzy, otwarcie tego zawodu dla innych.

Stopniowo następuje odejście od jednokierunkowej wymiany informacji na rzecz dwukierunkowej, a następnie do sieci społecznych (ang. *social network*), takich jak hobbystyczne MySpace lub biznesowa LinkedIn albo Facebook. Istnieje też potrzeba formułowania nowych wizji rozwoju bibliotek akademickich. Takie wizje powinny uwzględnić m.in. odpowiedź na następujące pytania: jakie zmiany w funkcjonowaniu bibliotek wywołują nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne, a zwłaszcza sieciowe? Jaką rolę ma odgrywać biblioteka akademicka w organizacji informacji cyfrowej? Jaka jest misja biblioteki akademickiej w cyfrowym świecie? Jaki jest wpływ rynku informacji na funkcjonowanie bibliotek akademickich? Czy biblioteki akademickie mają stanowić jeszcze warsztat naukowy, czy już nie?

Stojące przed bibliotekami akademickimi wyzwania to także: uświadomienie sobie nieodwracalności tendencji, że w przyszłości świat będzie jeszcze bardziej zelektronizowany i zinternetowany²⁴; trafne odczytywanie zmian we współczesnym świecie oraz właściwe reagowanie na nie z wykorzystaniem nowych możliwości oraz świadomość niedoskonałości funkcjonowania istniejących systemów informacji; konieczność współistnienia bibliotek tradycyjnych, cyfrowych i hybrydowych; nowe funkcje i zadania bibliotek (od biblioteki „obsługującej” do biblioteki „uczącej”; od wypożyczalni podręczników do multimedialnego centrum edukacyjnego; biblioteki „aktywne”, a nie bierne); udział bibliotek w rynkowej grze informacyjnej; zmiana strategii funkcjonowania bibliotek z gromadzenia zbiorów i informacji na ich udostępnianie; integracja z Internetem.

²⁴ W Polsce jeszcze nie funkcjonuje dobrze, tj.: poprawnie żaden system informacyjny o zasięgu krajowym, np. system ostrzegania przed sytuacjami meteorologicznymi, system CEPIK czy system SYRIUSZ, nie mówiąc już o systemie PESEL. Mamy więc obecnie nie etap komputeryzacji, lecz raczej etap tzw. semi-/quasi-komputeryzacji, charakteryzujący się tym, że nie mamy jeszcze żadnych niezawodnych i działających bez zarzutu krajowych systemów informacyjnych.

We współczesnym bibliotekarstwie zachodzą następujące transformacje: od baz danych i repozytoriów do środowiska informacyjnego; od poszukujących informacji do informacji poszukujących jej odbiorców. Biblioteka akademicka staje się ważnym elementem środowiska informacyjnego współczesnego człowieka. Jednym z elementów jego określenia staje się odpowiedź na pytanie: pokaż mi swoją bibliotekę, a powiem Ci kim jesteś. Dominuje edukacyjny paradygmat biblioteki naukowej. O przyszłości bibliotek akademickich wydaje się decydować stopień realizacji projektu Web 2.0/Biblioteka 2.0. Biblioteka staje się centrum nie tylko informacji, lecz także wiedzy, stąd integracja różnych usług informacyjnych jest niezbędna, także tych dostępnych poza biblioteką.

Biblioteka cyfrowa to droga do transformacji bibliotek cyfrowych z ośrodków informacji w ośrodki wiedzy. To otwarty charakter wirtualnych kolekcji, kooperatywność w rozwijaniu kolekcji, miejsce globalnego dostępu do całego wszechświata informacji.

Biblioteki akademickie oprócz kontynuacji swoich podstawowych zadań, jak gromadzenie, opracowanie i udostępnianie, coraz silniej dążą do wzmocnienia swojej pozycji w otoczeniu. Stopniowo przeobrażają się w centra informacji i wychodzą poza obsługę informacyjną studentów macierzystej uczelni. Otwierają się na szersze środowisko i są gotowe obsługiwać czytelników o coraz bardziej zróżnicowanych potrzebach informacyjnych. Przykładem może być CINI BA (Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka) w Katowicach oraz DCINI E (Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej) Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Przechodzenie na wolny dostęp do zbiorów oraz stosowanie RFID powoduje przesunięcie zadań oddziałów udostępniania na informację naukową, co jest zbieżne z obecnymi tendencjami we współczesnym bibliotekarstwie.

Celowy dobór kadr bibliotecznych stanowił jeden z elementów bibliotecznej rewolucji w Polsce. Przyczynił się on w dużym stopniu do sukcesu polskiego bibliotekarstwa. Opierał się nie tylko na edukacji zawodowej na poziomie średnim i wyższym, stażu pracy w bibliotece, lecz także na stałym podnoszeniu kwalifikacji przez permanentne szkolenia, studiowanie fachowej literatury i zawodowej, udział w bibliotekarskich konferencjach naukowych oraz stałą wymianę poglądów zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej. Sytuacja ta okazała się bardzo korzystna w inspirowaniu koniecznych zmian w organizacji pracy w bibliotece, opartej na specjalizacji zawodowej. Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne spowodowały, że biblioteka zaspokaja potrzeby nie tylko obsługiwanego środowiska

naukowego i lokalnego, lecz także musi przewidywać te potrzeby i być motorem i propagatorem zmian oraz wdrażania za pomocą szkoleń i odpowiednich narzędzi dydaktycznych tych zmian, odpowiadając na współczesne wyzwania w świecie informacji. Biblioteka akademicka jest coraz bardziej zorientowana na użytkownika i oferuje mu coraz szerszy wachlarz usług bibliotecznych i informacyjnych. Procesy biblioteczne, takie jak gromadzenie zbiorów, ich opracowanie, stały się już tylko infrastrukturalnym zapleczem pełnej obsługi środowiska naukowego w obszarze globalnego dostępu do światowych źródeł informacji, zwłaszcza w sytuacji stale rosnącej roli dokumentów elektronicznych. Zmiany te wpisują się w światowe trendy w bibliotekarstwie, zwłaszcza w zasygnalizowane już zjawiska Web 2.0 i Biblioteka 2.0.

Nowe wyzwania dla bibliotekarzy to: bibliotekarz niezbędny, czy tylko pomocny? Stopniowo zanika dystans między czytelnikiem a bibliotekarzem, użytkownik staje się centralnym ogniwem biblioteki i aktywnym współtwórcą informacji/metainformacji. Konieczność redefinicji zawodu bibliotekarza, fikcyjne kształcenie bibliotekarzy, zatrudnianie na stanowiskach bibliotekarzy osób bez żadnego przygotowania bibliotekarskiego, uwolnienie zawodu bibliotekarza i swoistego rodzaju marazm środowiska bibliotekarskiego stwarzają warunki do przetrwania, ale nie do rozwoju.

Biblioteka i jej środowisko podlegają permanentnym zmianom. W przyszłości w bibliotekach będzie pracowało mniej ludzi, ale bardziej wykształconych, gdyż wiele czynności dotychczas bibliotekarskich zmierza do samoobsługi użytkowników. Dawniej bibliotekarzem nie mógł być każdy, bibliotekarz był kimś, stąd był nim np. Samuel Linde, znakomity polski leksykograf i językoznawca. Potem bibliotekarz stał się osobą od podawania książek, a teraz może nim być każdy. Skutek deregulacji zawodu bibliotekarza będzie taki sam jak stało się to np. z zawodem murarza. Uwolnienie zawodów to promocja cwaniactwa, amatorszczyzny i partactwa na rzecz obniżenia ceny, to konsekwencja fiskalizmu. Rodzi się pytanie: jak kształcić, skoro każdy może być bibliotekarzem? Środkiem obrony mogą być licencjonowanie i kwalifikacyjne kursy zawodowe. Istnieje zatem potrzeba stworzenia możliwości formalnej certyfikacji wiedzy i umiejętności bibliotekarskich. Taka możliwość powinna zaistnieć w ramach organizacji profesjonalnych, np. w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich. Nie powinno to być jednak obowiązkowe. Musimy stać się bardziej otwarci na innych, inaczej zamkniemy się w swoistego rodzaju getcie. Biblioteki i bibliotekarze mają ogromny potencjał do wykorzystania.

Można oczekiwać, że biblioteki przyszłości będą bibliotekami hybrydowymi, tj. zarządzającymi zarówno zbiorami analogowymi, jak i cyfrowymi, działającymi w rozproszonym środowisku sieciowym, oferującymi wyszukiwanie informacji w heterogenicznych źródłach informacji. Pożądane są narzędzia wyszukiwania informacji niezbyt trudne i intuicyjne oraz bardziej przyjazne dla użytkowników niż tradycyjne mechanizmy wyszukiwawcze. Obserwujemy tendencję do przesuwania się możliwości wyszukiwawczych w kierunku języka naturalnego²⁵.

Istnienie i rozwój bibliotek opiera się na standaryzacji tworzenia, strukturyzowania i rozpowszechniania treści cyfrowych. Na podstawie rozproszonego modelu dostępu, dzięki tzw. modelowi otwartemu na informację i zarządzanie nią, biblioteki stopniowo stają się pośrednikami w dostępie do informacji zapośredniczonej przez nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne, w kreowaniu wiedzy, jej rozpowszechnianiu i wykorzystywaniu w środowisku naukowym²⁶. Obsługa użytkowników opiera się w coraz większym stopniu na modelowaniu potrzeb użytkowników, personalizacji i systemach rekomendacji.

Biblioteki przyszłości zmieniają swoją strukturę i kulturę organizacyjną na bardziej elastyczną i będą opierać ją na wiedzy. Istnieje też pilna potrzeba doskonalenia aparatu informacyjno-wyszukiwawczego bibliotek. Zmieniają się nie tylko biblioteki, lecz także bibliotekarze, stąd zaistnieje hybrydowość bibliotek i wielozawodowość profesji bibliotekarskich.

Panujący obecnie relatywizm moralny, etyczny, prawny, kulturowy, edukacyjny i społeczny sprawia, że w tej sytuacji najwyższą cenę ma zdrowy rozsądek, który jest pilnie poszukiwany i o który obecnie jest tak trudno. Zresztą już dawno przewidział to Alvin Toffler, pisząc, że w przyszłości będziemy musieli walczyć m.in. z rozwojem potencjalnie groźnego masowego irracjonalizmu²⁷. Zginął nam w miarę uporządkowany świat. Żyjemy w ciągłym „artystycznym” bałaganie, chaosie bliskim koncepcji współczesnego społecznego darwinizmu. Na tym tle biblioteka jako jedna z instytucji pamięci zbiorowej oferuje pewien porządek oraz sposoby i pomoc w poszukiwaniach i znalezieniu nie tylko literatury, lecz także w znalezieniu się w tym chaosie wartości.

²⁵ Ibidem.

²⁶ M. Kisilowska: Biblioteka w sieci – sieć w bibliotece. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.

²⁷ A. Toffler: Szok przyszłości. Wydawnictwo Kurpisz, Przeźmierowo 2007.

Podsumowanie

Współczesne przemiany w środowisku informacyjnym bibliotek sprawiają, że biblioteki akademickie (i nie tylko) w tej dynamicznej rzeczywistości stają na rozdrożu, a więc w punkcie, z którego prowadzi wiele dróg i nie wiadomo dokładnie, który kierunek wybrać, na który odpowiedzialnie się zdecydować, który jest najlepszy. To swoistego rodzaju metafora, ale akcentująca fakt, że współczesne biblioteki są skazane na konieczność wyboru mającego decydujące znaczenie dla ich dalszego rozwoju, a nawet istnienia. Biblioteki akademickie, podlegając swoistego rodzaju ewolucji, powinny uwzględniać zmiany dokonujące się we współczesnym świecie i wykorzystywać możliwości, jakie ten świat oferuje.

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że biblioteki akademickie mogą i powinny odgrywać ważną rolę w budowaniu społeczeństwa informacyjnego oraz w kształtowaniu kultury informacyjnej współczesnego człowieka. Prace legislacyjne oraz świadomość informacyjna społeczeństwa pozwalają sądzić, że biblioteki naukowe nie zmarnują tej szansy. Chodzi tu przede wszystkim o podniesienie prestiżu bibliotek oraz zawodu bibliotekarza, jak również znalezienie przez biblioteki akademickie właściwego sobie miejsca wśród instytucji zajmujących się gromadzeniem, przetwarzaniem i udostępnianiem informacji.

Biblioteka akademicka wyższej uczelni technicznej ma też do zrealizowania bardzo ważne zadanie o charakterze społecznym: powinna u pracowników i studentów uczelni, której służy, kształtować kulturę informacyjną, aby przyszli menadżerowie cenili wartości, jakie wnosi w życie społeczne i zawodowe kultura, w tym kultura informacji, i te wartości promowali; stąd istnieje potrzeba kształtowania kultury informacyjnej przez tego typu biblioteki.

Kierunki rozwoju bibliotek akademickich w przyszłości to: biblioteki hybrydowe; dynamiczne środowisko cyfrowe; łatwe i intuicyjne narzędzia wyszukiwawcze; język naturalny; standaryzacja tworzenia, strukturalizacji i rozpowszechniania informacji elektronicznych; modelowanie potrzeb informacyjnych użytkownika; personalizacja i systemy rekomendacji; doskonalenie kwalifikacji i umiejętności zawodowych bibliotekarzy; konkurencyjność zawodowa (infobrokering techniczny); permanentna ewolucja bibliotek.

Postęp w bibliotekach jest ogromny, zwłaszcza w bibliotekach akademickich. Nie odstajemy od bibliotek na Zachodzie. W Polsce bibliotekarze są jedną z najlepiej wykształconych grup zawodowych. Dbajmy o wizerunek naszego zawodu i wizerunek

bibliotek, w których pracujemy. Nie ma powodu, aby wszyscy pracujący w bibliotece byli lub musieli być bibliotekarzami, są przecież również stanowiska pomocnicze.

Aby biblioteki akademickie dalej mogły dobrze funkcjonować na informacyjnym rynku, muszą zweryfikować sposoby swojego funkcjonowania i bardziej nastawić się na usługi i użytkowników niż na procesy biblioteczne. Muszą nie tylko sprostać oczekiwaniom swoich użytkowników, lecz także przewidywać ich potrzeby informacyjne. Niezwykle ważne są oczywiście zdolność do wprowadzania zmian oraz tempo ich wprowadzania, stąd coraz większy nacisk kładzie się na kształcenie umiejętności informacyjnych użytkowników, niezbędnych w procesie ustawicznego kształcenia²⁸. Tego typu działania służą też realizacji przez biblioteki akademickie idei społeczeństwa informacyjnego.

Bibliografia

1. Allen B.: Digital libraries and the end of traditional information systems, [in:] Aparac T. et al.: Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts. Challenges and Opportunities. Proceedings of the Third International Conference on the Conceptions of the Library and Information Science, Dubrovnik, Croatia, 23-26 May 1999. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Benja Publising, Zagreb, Lokve 1999, p. 13-20.
2. Babik W.: Digitalizacja zbiorów bibliotecznych i archiwalnych to odpowiedź, ale jakie jest pytanie? „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”, nr 1, 2005, s. 3-7.
3. Babik W.: Słowa kluczowe. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
4. Bajor A. (red.): Wizje bibliotek i bibliotekarstwa. Studio NOA, Uniwersytet Śląski, Katowice 2011.
5. Gmiterek G.: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: Biblioteka 2.0. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2012.
6. Górny M.: Czy społeczeństwo informacyjne w Polsce będzie potrzebowało bibliotek naukowych?, [w:] Derfert-Wolf L. (oprac. red.): Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby. Materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Bydgoszcz-Klonowo, 15-17 maja 2002 r. Wydawnictwo Uczelniane Akademii Techniczno-Rolniczej, Bydgoszcz 2002, s. 109-117.
7. Ingwersen P.: The Role of Libraries and Librarians in Organizing Digital Information. „Libri”, Vol. 49, 1999, p. 11-15.

²⁸ W. Tychek: Umiejętności informacyjne użytkowników zasobów informacyjnych, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_08-ie/umiejtnosci.htm

8. Jackowicz-Korczyński J.: Bibliotekarz i człowiek w perspektywie globalizacji, [w:] Kubów S. (red.): Bibliotekarz w świecie wartości: materiały z konferencji, Wrocław, 15-16 maja 2003 r. Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Wrocław 2003, s. 66-73.
9. Kisilowska M.: Biblioteka w sieci – sieć w bibliotece. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.
10. Koszowska A.: Biblioteka 2.0 – usługi biblioteczne z wykorzystaniem technologii i narzędzi Web 2.0, [w:] Górski E. (red.): Nowe technologie w bibliotekach publicznych: materiały z VIII ogólnopolskiej konferencji pt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”, Warszawa, 26-28 listopada 2008 r. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2009.
11. Kwieciński Z.: Edukacja – „do naprawy”! „Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, nr 1 (33), 2013, s. 50.
12. Materska K.: Edukacyjny paradygmat biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy, [w:] Daćko-Pikiewicz Z., Chmielarska M. (red.): Rola biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy. Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2005, s. 15-24.
13. Naisbitt J.: Megatrendy: dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.
14. Stępień K.: Folksonomie, czyli społecznościowe opisywanie treści: poradnik. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.
15. Tańkowski P.: Szybkość informacji. „Folia bibliologia”, Vol. LI, 2009, s. 25- 41.
16. Toffler A.: Szok przyszłości. Wydawnictwo Kurpisz, Przeźmierowo 2007.
17. Valente A., Luizi D.: Different contexts in electronic communication: some remarks on the communicability of scientific knowledge. „Journal of Documentation”, No. 3, Vol. 56, 2000, p. 299-311.
18. Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej: O konferencji, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bg.polsl.pl/konf/konferencja/o_konf.html
19. Fazlagić J.A.: Zjawisko „nadmiaru informacji” a współczesna edukacja. „E-mentor”, nr 4 (36), 2010, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/36/id/773>
20. Tychek W.: Umiejętności informacyjne użytkowników zasobów informacyjnych, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_08-ie/umiejtnosci.htm
21. Kanczak A., Szoltyś K.: Czy w bibliotece XXI wieku jest miejsce dla bibliotekarza? [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.rclis.org/9185/1/kanczak/pdf>
22. Piotrowicz G.: Cyfrowa przyszłość, czyli biblioteki w erze informacji, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja6ref2.pdf>
23. Piotrowicz G.: Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej, [dostęp: 26.11.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf

24. Radwański A. (2002): Biblioteki akademickie w społeczeństwie informacyjnym w świetle dokumentów rządowych. [W:] Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby. Materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich. Bydgoszcz, s. 37-42.
25. Stępień, K. (2010): Folksonomie czyli społecznościowe opisywanie treści: poradnik. Warszawa: Wydawnictwo SBP, s. 96.
26. Tańkowski P. (2009): Szybkość informacji. *Folia bibliologica*. 2009, Vol. LI, s. 25-41.
27. Toffler A. (2007): Szok przyszłości. Przeźmierowo: Wydawnictwo Kurpisz, 427s.
28. Tychek W.: Umiejętności informacyjne użytkowników zasobów informacyjnych. [dok. elektr.] http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_08-ie/umiejtnosci.htm. [dostęp: 26.11.2013].
29. Valente A., Luizi D. (2000): Different contexts in electronic communication: some remarks on the communicability of scientific knowledge. "Journal of Documentation", Vol. 56, No 3, pp. 299-311.

Marzanna BAŚ
Uniwersytet Jagielloński
Biblioteka Jagiellońska

WPLYW NOWYCH TECHNOLOGII NA INFORMACJĘ NAUKOWĄ W BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ NA PRZYKŁADZIE ODDZIAŁU INFORMACJI NAUKOWEJ I KATALOGÓW BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

Celem artykułu jest przedstawienie wpływu nowych technologii na funkcjonowanie oddziału informacji naukowej w bibliotece na przykładzie Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów w Bibliotece Jagiellońskiej. Komputery wyposażone w najrozmaitsze programy, połączone z drukarką i skanerem, z dostępem do Internetu, zapewnienie bezprzewodowego dostępu do sieci w strefach WI-FI, umożliwienie pełnego wykorzystywania wszelkich usług internetowych – to wszystko zmieniło sposób pracy bibliotekarza. W artykule przedstawiono, jak technologiczne osiągnięcia zastosowano w realizacji podstawowych zadań Oddziału Informacji Naukowej, takich jak: dyżury w Czytelni, organizacja warsztatu informacyjnego, prace bibliograficzne i dokumentacyjne, kwerendy, działalność dydaktyczna, promocja Biblioteki i jej zbiorów. Uzupełnieniem opisu są wspomnienia bibliotekarzy, którzy pracowali w Oddziale w okresie wprowadzania nowych technologii. Dają one pełniejszy i bardziej osobisty obraz wyzwania, jakim musieli sprostać, chcąc realizować usługi informacyjne w Bibliotece na miarę XXI w.

Wstęp

Lata 70. XX w. to początki automatyzacji bibliotek w Polsce. W ciągu pierwszych dwudziestu lat przez wprowadzanie nowych technologii do bibliotek rozumiano przede wszystkim ich komputeryzację. Nastawiona na metainformację komputeryzacja rozwijała się bardzo szybko i objęła większość bibliotek, w których powstawały katalogi komputerowe dostarczające informacji o książkach. Następnie nowe technologie dały możliwości tworzenia bibliotecznych systemów zintegrowanych, służących do ewidencji drogi książki, zabezpieczenia zbiorów i umożliwiających całościowe zarządzanie biblioteką. Obecnie można zautomatyzować wszystkie podstawowe procesy biblioteczne od etapu gromadzenia zbiorów, poprzez ich opracowanie formalne i rzeczowe, do magazynowania i udostępniania. Przykładem może być Biblioteka Śląska, w której dopełnieniem systemu komputerowego jest zautomatyzowany system wypożyczania książek. Kolejnym krokiem wykorzysta-

wania nowych technologii w bibliotece jest budowanie bibliotek wirtualnych z uporządkowanymi kolekcjami cyfrowymi, które zapewniają zdalny dostęp do dokumentów przez różne rodzaje elektronicznej metainformacji. Ostatnio istnieje tendencja do wprowadzania wyszukiwarek łączących wszelkie dostępne przez bibliotekę źródła elektroniczne z katalogiem biblioteki, tak aby użytkownicy, przeszukując katalog, mogli docierać również do pełnotekstowych zbiorów elektronicznych oraz wygodnie pobierać obiekty cyfrowe, korzystając z jednego wspólnego interfejsu. W tym celu biblioteki albo tworzą własne multiwyszukiwarki, albo zakupują którąś z dostępnych na rynku (np. Primo, Summon, EDS).

Jak wobec tych zmian technologicznych sytuuje się obecnie informacja naukowa w bibliotece? Czy wszechobecność nowych technologii oznacza, że przekazujemy większość swojej dotychczasowej działalności informatykom, którzy dzięki znajomości systemów zrobią już wszystko za bibliotekarzy? Czy to oznaczałoby koniec informacji naukowej?¹ Na przykładzie prac wykonywanych w Oddziale Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej (OINiK BJ) możemy zobaczyć, jaki wpływ na informację naukową miało wdrożenie nowych technologii do biblioteki. Do zadań OINiK BJ należą:

- dyżury w Czytelni Informacji Naukowej i w Katalogach;
- organizacja warsztatu informacyjnego i zapewnienie dostępu do elektronicznych źródeł informacji i Internetu;
- prace bibliograficzne i dokumentacyjne;
- realizacja kwerend i zamówień na kopie ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej;
- działalność dydaktyczno-metodyczna;
- działalność wydawnicza i informacyjna, promocja Biblioteki i jej zbiorów.

Dyżury w Czytelni Informacji Naukowej i w Katalogach

Pełniąc dyżur w Czytelni Oddziału Informacji Naukowej (CzOIN), dyżurny udziela wszelkich informacji bibliograficznych, a także dotyczących działalności całej Biblioteki. Służy pomocą przy korzystaniu z księgozbioru podręcznego, z katalogów biblioteki i dostępnych baz danych. Dyżurny musi przypilnować czytelnika, aby wpisał się do księgi wejść, a prócz tego zarejestrować go w systemie komputerowym. Udostępnienie w CzOIN 12 stanowisk komputerowych i 40 miejsc do pracy własnej pozwala czytelnikom łączyć poszukiwania w tradycyjnych źródłach z wykorzystaniem

¹ B. Bojar: Informacja naukowa – czy to już koniec? „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”, nr 2, 2007, s. 3-13.

Internetu i pracą przy komputerach. Księgozbiór podręczny CzOIN składa się z 22 działów. Cztery pierwsze działy (A, B, C, D) obejmują wydawnictwa informacyjne ogólne. Działy E-T obejmują bibliografie i informatory poszczególnych dziedzin wiedzy. Dział U to Cracoviana. Dwa ostatnie działy, W – Bibliotekoznawstwo i Z – Informacja Naukowa, są wydzielone jako księgozbiór podręczny na potrzeby bibliotekarzy, bibliotekoznawców i studentów bibliotekoznawstwa. Obowiązkiem bibliotekarza dyżurnego jest udzielanie informacji bibliograficznych i rzeczowych na podstawie naszego księgozbioru i wskazanie w tych wypadkach, w których jest to możliwe, na formy alternatywne: elektroniczne bazy danych, zasoby cyfrowe, inne nośniki (płyty CD-ROM, mikrofilmy i mikrofiszki). W miarę potrzeby należy przeszkolić użytkownika, jak korzystać z danych źródeł.

Biblioteka ma katalogi elektroniczne obejmujące większość zasobów, ale w przypadku niektórych rodzajów zbiorów czytelnik wciąż musi korzystać z tradycyjnych katalogów kartkowych. Bibliotekarz pełniący dyżur w Katalogach służy pomocą przy korzystaniu z obu rodzajów zbiorów. Tutaj widać, jak zmieniają się umiejętności i kompetencje czytelników. Jeżeli w początkach powstawania katalogu OPAC należało włożyć wiele wysiłku w szkolenie użytkowników w korzystaniu z katalogu elektronicznego, to obecnie więcej pracy wymaga wytlumaczenie, jak odnaleźć poszukiwaną pozycję w katalogu kartkowym i złożyć na nią zamówienie. Dyżury w CzOIN i Katalogach są dobrym przykładem na podwojenie zadań w związku z komputeryzacją bibliotek.

Organizacja warsztatu informacyjnego i zapewnienie dostępu do elektronicznych źródeł informacji i Internetu

Na realizację tego zadania składają się obowiązki tradycyjne, w tym: opieka nad Czytelnią, nad księgozbiorem podręcznym, gromadzenie i selekcja zbioru, dobór nowości, wycofanie nieaktualnych pozycji, klasyfikacja dzieł wg opracowanego schematu, nadawanie sygnatury miejsca, sporządzanie stosownych opisów do każdego z działów i poddziałów. Przy bibliografiach, które mają równoległe wersje papierowe i elektroniczne lub zawiesiły swoje tradycyjne wydanie na rzecz wydania tylko elektronicznego, umieszczane są odnośne informacje, odsyłające do odpowiedniej bazy dostępnej ze strony BJ².

² Przykład 1. „Bibliografia Historii Polski” za lata 1988-2007 jest dostępna w postaci bazy danych, w Internecie (<http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/portal/bhp/1046/8338/Katalog.html>) lub na stronie WWW BJ (ścieżka: Strona BJ, bazy danych, bibliografie polskie, bibliografie dziedzinowe, historia).

Obowiązki, które doszły w wyniku wprowadzania nowych technologii, to opieka nad stanowiskami komputerowymi oraz zapewnienie dostępu do własnych i zewnętrznych elektronicznych źródeł informacji. Opieka nad stanowiskami komputerowymi to dbanie o sprawność komputerów i dostępność zainstalowanych programów; w tych zadaniach bibliotekarze z OIN mogą liczyć na pomoc i współpracę pracowników zatrudnionych w Oddziale Komputeryzacji.

Prace związane z organizacją dostępu do elektronicznych baz danych to m.in. tłumaczenie lub pisanie instrukcji, przekazywanie informacji o nowych bazach, sporządzanie różnych rodzajów spisów baz, opracowanie przedmiotowe baz w języku KABA, szkolenia własne oraz użytkowników różnych kategorii. Bazy zakupione są prezentowane jako lista w układzie alfabetycznym z podanymi kodami dziedzinowymi, określającymi zakres treściowy bazy. W 2012 r. łącznie udostępniano 65 baz zakupionych i 24 bazy testowane. Dużo pracy i długiego czasu potrzeba na przygotowanie i zorganizowanie dostępu testowych. Wymaga to opracowania pełnego opisu bazy, umieszczenia go na stronie biblioteki, systematycznego sprawdzania jakości połączeń, rozesłania informacji o udostępnieniu bazy testowej do wszystkich zainteresowanych jednostek UJ i wielu indywidualnych pracowników z prośbą o jej ocenę. Po zakończeniu testu w razie rezygnacji należy usunąć opisy ze strony biblioteki, a w razie zakupu – przenieść je do zakładki baz zakupionych. Przykładowo w 2007 r. przetestowano 70 baz, w 2008 r. – 33 bazy, a w 2009 r. – 71 baz. Wymagało to wysyłania przy każdym teście informacji do ok. 300 odbiorców. OIN współpracuje z Sekcją Kupna w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów przy ocenie wykorzystania i zasadności zakupu baz testowych.

OIN BJ każdego roku organizuje kilka pokazów baz danych prowadzonych przez producentów lub dystrybutorów. Pierwsze szkolenie z baz odbyło się w maju 1991 r. Firma Stratus z Poznania, polski przedstawiciel firmy Silver Platter, przeprowadziła dwudniowe szkolenie dotyczące korzystania z baz na dyskach CD-ROM, następnie pozostawiła do testowania 37 dysków z bazami danych oraz sprzęt (czytnik).

Przykład 2. „Bibliografia Zawartości Czasopism” za lata 1996-2004 jest dostępna w postaci dwóch uzupełniających się baz danych, dostępnych za darmo w Internecie: „Artykuły z czasopism polskich” i „Artykuły z gazet i tygodników polskich” (<http://mak.bn.org.pl/wykaz.htm>) lub na stronie WWW BJ (ścieżka: Strona BJ, bazy danych, bibliografie polskie, Bibliografia Zawartości Czasopism).

Ogromną pomocą dla czytelników i ułatwieniem pracy dla bibliotekarzy było zeskanowanie i udostępnienie online Katalogu Podstawowego BJ, a następnie sporządzenie do niego indeksu alfabetycznego³. Zeskanowany Katalog Podstawowy wymaga jednak stałej pracy melioracyjnej – sporządzania nowych kart lub przestawienia kart istniejących we właściwej kolejności i ponownego ich skanowania. W 2012 r. łącznie zeskanowano i włączono do Katalogu Podstawowego 2.732 karty⁴.

Prace bibliograficzne i dokumentacyjne

Wykorzystanie możliwości, jakie daje nowoczesna technologia w wypełnianiu zadań bibliograficznych i dokumentacyjnych, zaowocowało rozpoczęciem pracy nad bazami danych („Bibliografia publikacji o Uniwersytecie Jagiellońskim” i „Baza biogramów Biblioteki Jagiellońskiej”) oraz tworzeniem spisów („Polskie bibliografie i informatory w Internecie”, „Polskie zbiory pełnotekstowe”, „Proponowane zagraniczne bazy danych w wolnym dostępie”).

Baza „Bibliografii publikacji o Uniwersytecie Jagiellońskim” była pierwszą bazą tworzoną w OIN BJ i miała stanowić kontynuację drukowanych bibliografii piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim⁵. Obejmuje lata 1980 i 1981, ale ponieważ została opracowana w programie Pro-Cite 2.2.1 (w systemie DOS), jest dostępna tylko na komputerach znajdujących się w CzOIN. Baza zawiera w tej chwili 1195 rekordów. Dalsze prace są wstrzymane do czasu opracowania bazy odpowiadającej najnowszym standardom opisu bibliograficznego, z dostępem do Internetu i do której dane mogą być wprowadzane jednocześnie przez kilka osób.

³ B. Bułat: „Stary katalog” w nowej postaci, czyli o udostępnianiu w postaci cyfrowej katalogu podstawowego druków zwartych wydanych do 1949 roku, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, [w:] D. Pietruch-Reizes (red.): Zarządzanie informacją w nauce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.

⁴ Sprawozdanie Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów za rok 2012.

⁵ K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1965-1966, [w:] Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 1965/66. Kraków 1968; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1967-1968, [w:] Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 1967/68. Kraków 1971; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1969-1970, [w:] Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1968/69-1969/70. Kraków 1974; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1971-1972, [w:] Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1970/71-1971/72. Kraków 1977; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1973-1974 oraz dopełnienia za okres 1965-1972, [w:] Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1972/73-1974/75. Warszawa, Kraków 1980; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1975-1976. Kraków 1984; K. Tatarowicz: Bibliografia piśmiennictwa o Uniwersytecie Jagiellońskim za lata 1977, 1978, 1979. Kraków 1987.

Cennym wkładem pracowników Oddziału w rozszerzanie dostępu do informacji biograficznych jest „Baza Biogramów Biblioteki Jagiellońskiej”⁶. Baza zawiera wykazy materiałów do życiorysów i bibliografii osobowych Polaków, także tych mniej znanych. Dotyczy Polaków urodzonych od lat 70. XIX w. – takich, dla których opublikowano biogram, nekrolog lub bibliografię podmiotową czy przedmiotową. Baza jest dostępna w Internecie (<http://www.bj.uj.edu.pl/biogramy/?c=html&a=index>). Uzupełnieniem bazy online jest tradycyjna kartoteka biobibliograficzna dostępna w CzOIN BJ. Obejmuje ona nekrologi zamieszczone w kilku wybranych dziennikach krakowskich z lat międzywojennych XX w. oraz nekrologi osób żyjących w XIX w.

W zamieszczonej w menu głównym strony internetowej Biblioteki zakładce „Bibliografie polskie” dajemy dostęp do spisu polskich bibliografii i informatorów w Internecie⁷. Chcemy w ten sposób ułatwić poszukiwanie pozycji na dany temat oraz dotarcie do takich źródeł, których nie notują katalogi biblioteczne. Oprócz bibliografii spis zamieszcza pewien wybór baz o charakterze katalogów czy informatorów dotyczących np. jednego tematu czy określonej formy wydawniczej. Zebrane bibliografie i katalogi są udostępniane w formie baz danych o określonej strukturze, dysponujących własnym aparatem wyszukiwawczym. Prezentowanych w nich informacji w większości nie można więc odnaleźć za pomocą wyszukiwarek internetowych. Wyjątkowo, ze względu na wartość merytoryczną i unikatowość, włączono tu kilka spisów w postaci plików tekstowych.

Źródła zebrane w niniejszym spisie są najczęściej sporządzane przez instytucje naukowe, dzięki czemu istnieje gwarancja poprawności i maksymalnie możliwej kompletności danych wyszukanych w tych bazach. Pomimo istnienia w Internecie ogromu źródeł obcojęzycznych o wysokim poziomie, w Polsce wciąż istnieje zapotrzebowanie na publikacje i informację w języku polskim, stąd od początku istnienia strony jej założeniem było skoncentrowanie się na coraz liczniej pojawiających się rodzimych bazach danych. Spis uwzględnia tylko te źródła, które są powszechnie dostępne. W miarę możliwości staramy się zamieszczać odnośniki do pojawiających się nowych baz, kasować informację o bazach zanikających oraz korygować zmiany dotyczące adresów stron już zarejestrowanych. W tym celu pracownik systematycznie przegląda zasoby Internetu pod kątem wyszukiwania

⁶ K. Bielawska: Bio-bibliograficzna baza Biblioteki Jagiellońskiej dotycząca Polaków XX i XXI wieku – historia i stan obecny, [w:] Działalność wydawnicza bibliotek w czasach konwergencji mediów: konferencja Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: materiały konferencyjne. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.

⁷ Biblioteka Jagiellońska, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bj.uj.edu.pl/var/bibliogr1_pl.php

informatorów oraz bibliograficznych i biograficznych baz danych. Po odnalezieniu interesujących pozycji redaguje odpowiednie opisy i umieszcza linki dla wyszukanych baz ze strony BJ. Po utworzeniu rekordu bibliograficznego, opracowaniu formalnym i rzeczowym w bazie NUKAT jest możliwy dostęp do baz z poziomu katalogu komputerowego.

Spis „Polskie zbiory pełnotekstowe”⁸ umożliwia dostęp do polskich bibliotek cyfrowych. Jest on ułożony wg kryteriów: zasięgu terytorialnego (projekty ogólnopolskie, projekty regionalne i poszczególnych bibliotek cyfrowych), formalnego (encyklopedie, druki ulotne) i rzeczowego (dziedziny wiedzy).

Realizacja kwerend i zamówień na kopie ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej

W Oddziale od początku realizowane są różne rodzaje kwerend: biblioteczne, bibliograficzne i rzeczowe, w różnych formach: bezpośrednich, telefonicznych, pisemnych, a od czasu wprowadzenia dla OIN konta do poczty elektronicznej także w formie e-mailów. Obecnie regułą jest, że bardziej skomplikowane kwerendy telefoniczne są przekierowywane na zapytania i odpowiedzi e-mailowe. Można w ten sposób bez ryzyka błędu przesłać więcej informacji, spis publikacji czy zamówione skany. Przez ostatnie 10 lat systematycznie wzrasta liczba zamówień na skany ze zbiorów BJ.

Powszechna dostępność do obecnych w sieci źródeł informacji przyczyniła się również do zmiany sposobu odpowiedzi na niektóre typy kwerend, np. gdy kwerenda dotyczy bibliografii, które można odszukać w Internecie, podajemy linki do strony i proponujemy zastosowanie odpowiedniej strategii wyszukiwawczej (hasła przedmiotowe, słowa kluczowe, operatory wyszukiwawcze), tak aby użytkownik mógł samodzielnie dostosować wyniki wyszukiwania do swoich potrzeb.

Działalność dydaktyczno-metodyczna

Od początku istnienia OIN pracownicy byli zaangażowani w prowadzenie różnego typu działalności dydaktycznej (wycieczki i pokazy, lekcje i konsultacje dotyczące informacji naukowej, bibliografii i nauki o książce, dla pracowników naukowych, studentów oraz innych grup użytkowników). Prowadzone są staże dla bibliotekarzy

⁸ Biblioteka Jagiellońska, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bj.uj.edu.pl/zb/pelnotek1_pl.php

z innych bibliotek, praktyki studenckie, szkolenia pracowników BJ. Również do prowadzenia tej działalności, oprócz form tradycyjnych, wykorzystywane są nowoczesne technologie. Szkolenia z poszczególnych zagadnień są zwykle wspomagane elektronicznymi prezentacjami przygotowanymi przez pracowników.

Zwiększenie ilości informacji naukowej dostępnej na nośnikach elektronicznych wytworzyło potrzebę doskonalenia umiejętności dotarcia do nich i wykorzystania ich. W BJ od marca 2005 r. z inicjatywy pracowników Oddziału prowadzony jest cykl wykładów pod nazwą „Ars Quaerendi”. Ukazuje on narzędzia i strategie wyszukiwania informacji bibliograficznej i rzeczowej w Internecie w ogóle oraz w poszczególnych katalogach elektronicznych UJ. Wykłady są prowadzone w trybie otwartym dla wszystkich chętnych. Stroną organizacyjną zajmują się pracownicy OINiK BJ i oni prowadzą większość wykładów, ale wykładającymi są również pracownicy innych oddziałów⁹. Oprócz wykładów i innych zorganizowanych form szkolenia prowadzimy stałe szkolenia indywidualne podyktowane potrzebami konkretnego użytkownika.

W 2009 r. bibliotekarka pracująca w Oddziale Informacji Barbara Bułat opracowała poradnik „Biblioteka Jagiellońska dla początkujących” jako kurs e-learningowy, w pełni wykorzystujący możliwości technologii cyfrowej. Poradnik dostarcza niezbędnej wiedzy ogólnej o funkcjonowaniu BJ, a także wiedzy szczegółowej dotyczącej zapisów do Biblioteki, szukania w katalogach, zamawiania wyszukanych pozycji, zasad korzystania z czytelni itp. Uzupełnieniem tekstu są liczne zdjęcia, mapki, zrzuty ekranowe oraz krótki film. Poradnik istnieje w dwóch wersjach: PEGAZ – dla studentów UJ i SMOK – przeznaczonej do udostępniania kursów otwartych, dostępnych nieodpłatnie dla wszystkich internautów¹⁰.

Działalność wydawnicza i informacyjna, promocja Biblioteki i jej zbiorów

Pracownicy Oddziału odpowiadają za redakcję ulotek informacyjnych o Bibliotece, instrukcji korzystania z różnych typów zbiorów, poradników, różnego rodzaju materiałów informacyjno-instruktażowych dotyczących posługiwania się informacją, tworzenia bibliografii, pisania prac naukowych. Przejście do pracy w środowisku Internetu skutkowało zmianami sposobów realizacji tych zadań. Oprócz redagowania

⁹ A. Prokop-Kacprzak: *Ars Quaerendi, czyli sztuka wyszukiwania informacji bez tajemnic*, [w:] B. Boryczka (red.): *E-learning – nowe aspekty: materiały z II ogólnopolskiej konferencji*, Warszawa 14-15 września 2010 r. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012.

¹⁰ B. Bułat, P. Kozera: *Poradnik e-learningowy „Biblioteka Jagiellońska dla początkujących”*, [w:] B. Boryczka (red.): *E-learning – nowe aspekty: materiały z II ogólnopolskiej konferencji*, Warszawa 14-15 września 2010 r. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012.

tradycyjnych informatorów przeznaczonych do druku należało uwzględnić formy elektroniczne. Na stronie WWW BJ zamieszczane są poradniki i instrukcje dotyczące korzystania z różnych czytelni i katalogów, sposobów zamawiania książek oraz inne pomoce metodyczne. Są one zwykle podane jako pliki dołączone do odpowiedniej podstrony¹¹.

Całkowicie nową działalnością, z którą musieli się zmierzyć pracownicy OIN, było współredagowanie strony internetowej BJ. Od początku istnienia strony do pracy nad jej kształtem, zawartością merytoryczną i aktualizacją informacji włączone były dwie bibliotekarki z OIN: Ewa Bąkowska i Barbara Bułat. W ciągu ostatnich lat zmieniały się znaczenie i rola strony internetowej Biblioteki. Założona w 1996 r., powstawała z myślą o dostarczaniu podstawowych informacji i zapewnieniu dostępu do katalogu elektronicznego. Obecnie przyjmuje postać kompleksowego serwisu internetowego zintegrowanego z portalem UJ. Strona pełni wiele funkcji: informacyjną, usługową, promocyjną oraz edukacyjną. Nie trzeba chyba dodawać, że w związku z tym praca nad jej kształtem jest coraz bardziej absorbująca. Dodatkowo od lutego 2012 r. pracownicy Oddziału prowadzą profil BJ na Facebooku¹². Obecność na portalu społecznościowym pozwala budować pozytywny wizerunek biblioteki, stwarza dodatkową możliwość przekazywania dotyczących jej informacji i daje okazję poznania opinii użytkowników.

BJ ma w swojej strukturze osobny dział zajmujący się organizacją wystaw. Pracownicy OIN współpracują z nim, np. opracowując bibliografię, ale również samodzielnie przygotowują liczne wystawy tematyczne i okolicznościowe oraz prowadzą wystawę nowości. Wystawy są sporządzane w zależności od potrzeby albo jako tylko tradycyjne w sali wystawowej, jaką dysponuje BJ, albo tradycyjnie w sali wystawowej i wirtualnie w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej (JBC), albo tylko w JBC. Do JBC przygotowaliśmy w ostatnich trzech latach trzy wystawy tematyczne: „Wizerunek Marii Skłodowskiej-Curie w prasie polskiej, lata: 1903-1939”, „Ewa Bąkowska, jaką znaliśmy, jakiej nie poznaliśmy...” (e-wystawa będąca zmodyfikowaną wersją ekspozycji prezentowanej w BJ w 2011 r.) oraz „Gloria victis. Jak obchodzono kolejne rocznice Powstania Styczniowego (1863-1864) – materiały ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej”.

¹¹ Poradnik omawiający sposoby przeszukiwania katalogu za pomocą haseł przedmiotowych języka KABA, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: https://www.bj.uj.edu.pl/uj/gw_2012_2/html/default/pl/help_screens/hasla_przedmiot.html; Instrukcja korzystania z elektronicznej wersji Katalogu Podstawowego, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bj.uj.edu.pl/PKA/?scr=instrukcja>; Bibliometria: krótki poradnik, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bj.uj.edu.pl/>

¹² Sprawozdanie..., op.cit.

Na przykładzie OIN BJ widać, jak duży wpływ na usługi informacyjne w bibliotece miały nowe technologie. Nieliczne zadania pozostały w niezmienniej formie, większość uległa zmianom, a jednocześnie pojawiło się wiele całkowicie nowych. Dodatkowo możliwości szybkiej komunikacji i nawiązania łączności z praktycznie każdym miejscem na ziemi, jakie dają nowoczesne technologie, wpłynęły istotnie na sposób współpracy pomiędzy Biblioteką a innymi ośrodkami naukowymi. OIN BJ nie tylko współpracuje z poszczególnymi jednostkami UJ, lecz także z innymi ośrodkami naukowymi polskimi i zagranicznymi¹³.

Tabela 1

Realizacja podstawowych zadań OINiK BJ z wykorzystaniem różnych metod

Zadania do zrealizowania	Metody tradycyjne	Metody z użyciem nowych technologii
Dyżury w CzOINiK	tradycyjnie	komputerowa rejestracja czytelników; udzielanie informacji z wykorzystaniem źródeł elektronicznych
Organizacja warsztatu informacyjnego	tradycyjnie	opieka nad stanowiskami komputerowymi; zapewnienie dostępu do elektronicznych baz danych; prace związane z elektroniczną wersją Katalogu Podstawowego
Prace bibliograficzne i dokumentacyjne	tradycyjnie	tworzenie własnych baz danych; sporządzanie bibliografii; opracowanie baz danych w bazie NUKAT
Realizacja kwerend i zamówień na kopie ze zbiorów BJ	tradycyjnie	przesyłki elektroniczne/skany
Działalność dydaktyczno-metodyczna	tradycyjne szkolenia; wykłady	prezentacje elektroniczne; kurs e-learningowy
Działalność wydawnicza i informacyjna; promocja	przygotowanie informatorów o BJ; wystawy nowości; wystawy tematyczne	współredagowanie strony internetowej BJ; przygotowanie wystaw do JBC; redagowanie profilu BJ na facebooku

Źródło: Opracowanie własne.

¹³ B. Bułat: Współpraca Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie ze Slavic and East European Library Uniwersytetu Illinois w Urbana-Champaign w USA, [w:] M. Wojciechowska (red.): Współpraca bibliotek: na szczeblu regionalnym, krajowym, międzynarodowym. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2011.

Historia i wspomnienia

Ilustracją problemów związanych z wprowadzaniem nowych technologii do OIN BJ niech będą wspomnienia pracowników, którzy wówczas pracowali w OIN.

Anna Sienkiewicz – kierownik OIN w latach 1982-2005 (obecnie na emeryturze): „Odchodząc na emeryturę z dniem 31 grudnia 2005 roku nie zdawałam sobie sprawy, że byłam najdłużej urzędującym kierownikiem OIN. Dwadzieścia trzy lata minęły niepostrzeżenie, może dlatego, że tyle się w ciągu nich działo. Mówi się banalnie, że ciężko żyć w ciekawych czasach. Istotnie, to były lata fundamentalnych zmian, rewolucji technicznej w informacji naukowej (komputeryzacja, Internet, telefony komórkowe), a w Bibliotece Jagiellońskiej – rozbudowa budynku i wprowadzenie do podstawowej działalności nowych technologii informatycznych. Było istotnie ciekawie, ale i bardzo ciężko... Do Oddziału Informacji BJ nowoczesność wkroczyła namacalnie we wrześniu 1991 roku wraz z komputerem typu IBM/PC/AT wyposażonym dodatkowo w kolorowy monitor o „podwyższonej rozdzielczości”, jak z dumą relacjonowałam w rocznym sprawozdaniu, a dodatkowo, w maju 1992 w czytnik CD-ROM i pierwszą bazę danych Humanities Index firmy Wilsondisc. Równocześnie wzbogaciliśmy się o elektroniczną maszynę do pisania z pamięcią umożliwiającą wielokrotne drukowanie raz napisanego tekstu. Radość była krótka, bo zaraz zaczęły się przysłowiowe «schody» z bardzo trudnym i nieekonomicznym samouctwem, jakiego od nas wymagano... W ramach wdrażania modułu VTLS – Circulation (udostępnianie) zawitał do naszego oddziału na kilka miesięcy (1994-1995) Remigiusz Sapa (dzisiaj pracownik naukowy Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UJ), miły, inteligentny i zdolny młody człowiek, któremu powierzono nowe stanowisko bibliotekarza systemowego w Oddziale Komputeryzacji przekształconym z dotychczasowej Pracowni API. Miejsce swoich wstępnych prac w OIN wybrał sam, wprowadził się z własnym wyposażeniem komputerowym. Byliśmy wówczas na etapie rozgryzania możliwości informacyjnych w sporym już zaczątku OPAC. Przyzwyczajeni przy tradycyjnych metodach do uzyskiwania informacji jak najbardziej pełnej na dany temat, z niepokojem obserwowaliśmy wybiórcze pod każdym względem stosowanie haseł przedmiotowych i mankamenty, jak by nie było, prymitywnego wyszukiwania przez swobodne «słowa kluczowe», w dodatku bez możliwości «maskowania» końcówek deklinacyjnych (język polski to nie angielski). Przy którejś z licznych wspólnych «sesji» testowania katalogu młody reprezentant nowoczesnego podejścia do informacji naukowej dał mi nauczkę: proszę Pani, tu chodzi o to, żeby znaleźć cokolwiek, a nie wszystko. Święte słowa,

sprawdzają się stale, toteż zapadły mi głęboko w pamięć jako najbardziej istotna różnica między tradycyjną i nowoczesną informacją naukową”¹⁴.

Krystyna Bielawska – pracownik OIN w latach 1976-2013 (obecnie na emeryturze): „Udogodnienia dostarczone przez nowe technologie to dla mnie przede wszystkim edytor tekstu. Pisanie długich tekstów nie na maszynie, gdzie każdy błąd trzeba było poprawiać, wymieniać źle zapisane kartki maszynowe, zaczynać od początku – była to ogromna strata czasu i nerwów. Komputeryzacja wprowadziła możliwość pisania długich tekstów, zapisywania ich, poprawiania, drukowania, tworzenia kopii, wysyłania, przechowywania... Ogromny krok milowy, nie mówiąc już o możliwości sprawdzania strony merytorycznej, przełączania się do Internetu i sprawdzania wiarygodności faktów, dat itp. Druga sprawa zupełnie nowa – możliwość błyskawicznego łączenia się z odbiorcą, czytelnikiem, kolegą, innym pracownikiem przez pisanie «maili». Jaka to ogromna oszczędność czasu! Wcześniej było wysyłanie listu uprzednio pisanego ręcznie lub na maszynie, pocztą, a załatwienie każdej sprawy wymagało nieraz długich rozmów telefonicznych. Komputeryzacja mnie osobiście zdopinguowała do pomysłu stworzenia naszej bazy biobibliograficznej. Zaprojektowanie sposobu zapisu danych, a potem szybkie ich ściąganie z dokumentów papierowych pozwoliło w ciągu kilku lat stworzyć bazę, z której można czerpać wiadomości poprzez poszczególne aspekty, dosłownie w kilka sekund można te dane wydrukować czy zapisać. Aby je wydobyć z dokumentów papierowych, trzeba znacznie więcej czasu, może nawet godzin i dni. Już nie mówię o szybkim sposobie kształcenia się na podstawie choćby strony domowej BJ, z której mogę się szybko dowiedzieć prawie wszystko o Bibliotece, wcześniej trzeba było więcej zachodu, rozmów, spotkań, konferencji i znowu duża oszczędność czasu! Dla mnie jest to ogromny cud techniki!”.

Barbara Bułat – pracownik OIN od 1991 r.: „Jeszcze jako pracownik OUD zostałam wciągnięta w nową sferę działalności OIN, jaką stawało się udostępnianie komputerowych baz danych. Na przełomie kwietnia i maja 1991 roku poznańska firma Stratus zorganizowała w BJ pokaz baz danych Silver Platter na CD-ROM-ach. Pokaz poprzedzony był szkoleniem w zakresie obsługi czytnika oraz wyszukiwania w bazach. Dzięki pani Sienkiewiczowej brałam udział w tym szkoleniu, otrzymując potwierdzający to certyfikat. [...] Częste były telefony od osób rozwiązujących krzyżówki czy biorących udział w konkursach. W okresie emitowania teleturnieju «Koło fortuny» dzwoniły osoby, które robiły test kwalifikujący do udziału w tym

¹⁴ A. Sienkiewicz: Wspomnienia z okazji 60-lecia Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej (materiały w druku).

teleturnieju, zawierający pytania wymagające pewnej wiedzy. Wyszukawszy odpowiedź dla pierwszego dzwoniącego odnośnie któregoś pytania z testu, mogliśmy później szybko odpowiedzieć kolejnym telefonującym w tej samej sprawie. [...] Teraz takich telefonów prawie już nie ma. Pewnie dlatego, że krzyżówkowicze poszukiwane słowo wrzucają w Google czy inną wyszukiwarkę. [...] Kiedy w 1991 roku przysłałam do OIN, w pracowni stał dumnie jeden komputer z kolorowym monitorem i drukarką – poczciwą igłową OKI, która służyła nam wiernie przez długie lata, praktycznie bezawaryjnie. W maju 1992 roku do komputera przyłączono czytnik CD-ROM. Jego pojawienie się wiązało się z zakupem przez BJ pierwszej elektronicznej bibliograficznej bazy danych Humanities Index firmy Wilson. W owych czasach bazy takie wydawane były na płytkach CD-ROM. Przestudiowaliśmy dokładnie User Manual, wypróbowaliśmy różne sposoby wyszukiwania. Treść User Manual przetłumaczyliśmy z angielskiego na polski, tworząc wcale zgrabną instrukcję. Korzystanie z bazy odbywało się w pracowni¹⁵. Czytelników, którzy chcieli wyszukiwać w bazie, wprowadzaliśmy do pracowni i krótko instruowaliśmy. [...] Komputera zaczęliśmy – niektórzy szybciej i z entuzjazmem, inni nieco wolniej i nie bez rezerwy – używać także do pisania kwerend, instrukcji, sprawozdań czy innych tekstów. W OIN mieliśmy edytor ChiWriter. [...] Później pojawił się bardziej zaawansowany WordPerfect. Ta kolejność była odbiciem kolejności, w jakiej edytory pojawiały się na polskim rynku komputerowym, z tym że oczywiście w BJ te programy pojawiały się później niż w sklepach. Z pisaniem i drukowaniem na komputerze, jak wiadomo, różnie bywa. Każdy edytor ma swoje tajemnice, każda drukarka – swoje fanaberie, czasem i nam zdarzało się nieźle uszarpać, zanim drukowany tekst uzyskał wreszcie zamierzony przez nas wygląd, numer pisma był wydrukowany w odpowiednim miejscu firmowego papieru, a wszystkie polskie znaki miały właściwą formę. Tadeusz Antos (pracownik OIN) mawiał wówczas żartobliwie tak: «Poszedłbym na Kleparz, kupiłbym gęś, wyrwałbym tej gęsi pióro i szybciej bym to pismo napisał niż wy na tym komputerze»¹⁶.

¹⁵ Było tak do marca 1994 r., kiedy po otrzymaniu dwóch kolejnych zestawów komputerowych jeden z nich mogliśmy wreszcie przeznaczyć dla czytelników Czytelni Bibliograficznej.

¹⁶ B. Bułat: Wspomnienia z okazji 60-lecia Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej (materiały w druku).

Podsumowanie

Nowe technologie były wyzwaniem zarówno dla czytelników, jak i bibliotekarzy. W pierwszych latach ich wprowadzania do OINiK BJ odegrały bardzo ważną rolę organizacyjną i edukacyjną. Opanowanie obsługi sprzętów, rozpoznanie formalnej struktury programów i baz danych poprzedzało korzystanie z ich zawartości merytorycznej. Obecnie została wypracowana forma współpracy z Oddziałem Komputeryzacji, określono podział kompetencji, tak że bibliotekarze mogą się skupić na pracy merytorycznej, a w problemach technicznych pomagają nam informatycy. Kolejki do komputerów z dostępem do Internetu to już przeszłość. Biblioteka, poza stanowiskami w czytelni OIN, ma stanowiska komputerowe z dostępem do sieci w innych czytelniach, a także bezprzewodowy dostęp do Internetu w sieci WI-FI BJ. Ponadto zmieniły się umiejętności, w związku z tym również oczekiwania użytkowników. Czytelnicy już w większości nie wymagają pomocy dotyczącej obsługi technicznej urządzeń, niektórzy często są sprawniejsi w korzystaniu z nowych technologii od nas, bibliotekarzy. Natomiast wobec zagrożenia, jakim jest nadmiar informacji (tzw. przeciążenie informacyjne, czyli informacyjna klęska urodzaju), niezastąpione są doświadczenie i umiejętności bibliotekarza, który pomoże w sprawnym wyszukaniu, selekcji i ocenie jakości informacji. Czytelnicy potrzebują edukacji rozwijającej umiejętności informacyjne, przedstawienia propozycji przyjęcia odpowiednich strategii poszukiwania informacji, współpracy przy przeszukiwaniu baz danych. Dodatkowo użytkownicy, często biegli w poruszaniu się po strefie wirtualnej, obeznani z siecią, stają bezradni wobec konieczności skorzystania z tradycyjnych źródeł, np. posługiwania się bibliografią drukowaną czy katalogami, ale po przybliżeniu im zasad korzystania wracają do nich często i chętnie. Ważnym elementem pracy w Oddziale jest ukazanie ciągłości źródeł informacji. W wielu sytuacjach bibliotekarz staje się tłumaczem informacji ze świata wirtualnego do realnego i odwrotnie. Jest odpowiedzialny za wykształcenie u czytelnika umiejętności przechodzenia od źródeł dostępnych w formie tradycyjnej do nowoczesnych, od elektronicznych do drukowanych. Są to umiejętności, które niezależnie od tempa rozwoju nowoczesnych technologii wciąż będą niezbędne do prowadzenia własnych poszukiwań i pracy naukowej. Możemy powiedzieć, że informacja naukowa w bibliotece jeszcze przez wiele lat będzie pełnić funkcję zwornika informacji na styku przestrzeni wirtualnej z rzeczywistością.

Bożena BEDNAREK-MICHALSKA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Biblioteka Uniwersytecka

OTWARTE ZASOBY NAUKOWE I EDUKACYJNE NA UNIWERSYTECIE MIKOŁAJA KOPERNIKA

Autorka opisuje nowe inicjatywy edukacyjne powstające na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, ich zakres i rozwiązania technologiczne oraz zastosowane metody. Podkreśla nowe trendy, jakie pojawiają się w polskim szkolnictwie wyższym, opisuje niestandardowe formy przekazywania wiedzy i rozwiązań prawnych, otwierania zasobów wytwarzanych w ramach uczelni.

Wstęp

W 2012 roku Uniwersytet Mikołaja Kopernika (UMK) przyspieszył zmiany związane z budowaniem otwartych zasobów elektronicznych. Dzięki działaniom Uniwersyteckiego Centrum Nowoczesnych Technologii Nauczania (UCNTN) powstał planowany od dawna Portal Edukacyjny UMK (<http://portal.umk.pl>¹), który oprócz ważnych informacji przeznaczonych dla kandydatów i studentów ma część poświęconą w całości otwartym zasobom edukacyjnym (OZE).

W ramach tego przedsięwzięcia we współpracy z Biblioteką Uniwersytecką i Wydawnictwem UMK upowszechniane są prace naukowe, czasopisma, kursy e-learningowe, webinaria, materiały konferencyjne, wykłady filmowane, zasoby zdigitalizowane dziedzictwa kulturalnego i inne materiały przydatne w procesie zarówno badawczym, jak i edukacyjnym. Portal ten ma za zadanie tworzyć konglomerat zasobów wspomagających badania, nauczanie (szczególnie na odległość) oraz rozległą wymianę wiedzy.

¹ Wszystkie odwołania do stron WWW w tym artykule mają datę dostępu 30.01.2013 r.

Rys. 1. Logo Portalu Edukacyjnego UMK

Dzięki UCNTN pracownicy naukowcy i bibliotekarze mają na UMK zapewnione: warunki do prowadzenia zajęć dydaktycznych o charakterze eksperymentalnym z wykorzystaniem najnowszych technologii informatycznych, sprzęt oraz oprogramowanie umożliwiające realizację zajęć w trybie zdalnym, realizację nagrań wideo oraz transmisji internetowych za pośrednictwem systemu Uniwersyteckiej Telewizji Internetowej (<http://tv.umk.pl/>), profesjonalne studio nagrań TV, prowadzenie szkoleń dla pracowników Uniwersytetu dotyczących nowoczesnych technologii informacyjnych, pomoc przy projektowaniu, tworzeniu oraz publikowaniu multi-medialnych materiałów dydaktycznych w formie e-learningowej, szeroko rozumiane wsparcie techniczne oraz doradztwo.

Rys. 2. Siedziba studia nagraniowego UMK

Zarówno władze uczelni, jak i pracownicy coraz częściej upowszechniają swoje prace w Internecie i stosują otwarte licencje Creative Commons (CC), tak by można było z ich utworów korzystać szerzej niż do tej pory. Na uczelni od lat prowadzi się

debaty i rozmowy, organizuje cykliczne konferencje, publikuje artykuły na temat swobodnego upowszechniania zasobów nauki, edukuje pracowników i studentów.

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, tworząc w 2004 roku Kujawsko-Pomorską Bibliotekę Cyfrową (<http://kpbc.umk.pl/dlibra>), a potem w 2012 roku repozytorium prac naukowych RUM@K (<http://repozytorium.umk.pl/>), miała na względzie przede wszystkim realizowanie popularnej na świecie idei Open Access (OA) i stosowania metod wypracowanych przez światowy ruch naukowców oraz bibliotekarzy. Biblioteka organizuje także rokrocznie Tydzień Otwartej Nauki (Open Access Week), który ma na celu promocję idei otwartości.

Otwarte zasoby naukowe czy edukacyjne powstają na całym świecie, jest ich coraz więcej i są coraz lepszej jakości, wspierają je takie organizacje, jak ONZ, UNESCO, OECD, Komisja Europejska (KE) czy Bank Światowy. Każdy może z nich skorzystać i samodzielnie poszerzać zakres swojej wiedzy oraz swoich kompetencji. UMK nie jest tu oczywiście liderem, ale wpisuje się powoli w ten trend, który został wyraźnie wpisany w politykę Unii Europejskiej i odpowiada na jej lipcowe rekomendacje: „Zalecenia Komisji z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony (2012/417/UE)”². Komisja zaleca, by kraje UE określiły jasne strategie rozpowszechniania i otwartego dostępu do wyników badań naukowych uzyskanych w wyniku finansowania ze środków publicznych.

Otwieranie zasobów nie jest procesem bezbolesnym, generuje wiele pytań i niepokoi pracowników naukowych. Z jednej strony słyszą oni o komercjalizacji wyników badań i zarabianiu dla swojego pracodawcy, a z drugiej o otwartości i transparentności – trudno im zatem wyważyć, co i kiedy jest ważne oraz dla kogo i w jakim zakresie. Szczególnie jest to trudne, kiedy Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) oraz uczelnie nie mają jasno określonych strategii wobec tych wyzwań i dopiero nad nimi pracują. Debata zatem musi być trudna, a decyzje czasem są niejednoznaczne. Widać to po konsultacjach społecznych Ministra Administracji i Cyfryzacji dotyczących projektu otwierania zasobów publicznych (<https://mac.gov.pl/taxonomy/term/69>).

² Europa.eu – Press releases database: Dane naukowe: otwarty dostęp do wyników badań przyczyni się do zwiększenia potencjału innowacyjnego Europy (IP/12/790), [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-790_pl.htm

Kursy i wykłady otwarte

Pracownicy UMK od wielu lat tworzą różne tematycznie kursy umieszczane na platformie Moodle, które wspomagają edukację oraz upowszechniają wiedzę nie tylko w ramach uczelni, lecz także i poza nią. Wiele z nich jest otwartych do wykorzystania powtórnego, tak jak np. „Maszyny do liczenia – co po nich pozostało?”, filmowany wykład prof. Macieja Sysły (<http://tv.umk.pl/#channel=4,movie=240>), czy kurs otwarty „Praca z grafiką cyfrową na potrzeby e-learningu”, opracowany przez Ryszarda Chrystyniaka (<https://moodle.umk.pl/OtwarteZasobv/course/view.php?id=11>).

The screenshot shows the UMK Educational Portal. At the top, there's a navigation bar with tabs: 'Kandydaci na studia', 'Studenci i doktoranci', 'Otwarte zasoby edukacyjne', and 'Uniwersytet przez całe życie'. A search bar is on the right. The main content is divided into two columns. The left column has sections for 'Otwarte filmy edukacyjne' (featuring a video of Kerry Rice on 'The Future of Education?'), 'Kursy e-learningowe' (with sub-sections for 'Niepełnosprawni w XXI wieku', 'Biznes akademicki - Twoja szansa na rozwój', and 'Open access - otwarta nauka'), and 'Prawo autorskie dla bibliotekarzy'. The right column has sections for 'Webinaria' (including 'Prawa autorskie licencje Creative Commons', 'Wzrost cytowań w modelu publikacyjnym Open Access', and 'Transformacja czasopism tradycyjnych do postaci elektronicznej otwartej') and 'Konferencje Naukowe'.

Rys. 3. Zrzut ekranowy Portalu Edukacyjnego UMK

Biblioteka Uniwersytecka w 2011 roku wspólnie ze studentami Wydziału Prawa i Administracji UMK oraz Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, przystosowała dla polskich bibliotekarzy kurs e-learningowy „Prawa autorskie dla bibliotekarzy” – zaprojektowany przez Berkman Center for Internet & Society Harvard University (<http://cyber.law.harvard.edu/>) i upowszechniony na licencji CC BY. Prace projektowe koordynowały Beata Marek i Daria Gęsicka ze Studenckiego Koła Naukowego Prawa Nowych Technologii. Opiekunem merytorycznym była dr Monika Wałachowska. Kurs był wspierany i promowany przez międzynarodową organizację Electronic Information for Libraries (EIFL), konsorcjum bibliotek z 50 krajów w Afryce, Azji i Europie (<http://www.eifl.net/>). Celem, jaki stawiali sobie realizatorzy, było zapewnienie bibliotekarzom z krajów rozwijających się dostępu do wiedzy związanej z prawami autorskimi w różnych systemach prawnych. Dostęp do kursu jest bezpłatny, do wykorzystania dla każdego w dowolnym celu; pozwala na to licencja CC BY – dostęp przez Portal Edukacyjny UMK (<https://moodle.umk.pl/BU/mod/page/view.php?id=102>).

W ramach Tygodnia Otwartej Nauki (Open Access Week) jesienią 2012 roku na Portalu Edukacyjnym UMK upowszechniono także dwa webinaria na temat cytowań literatury naukowej i transformacji czasopism tradycyjnych do form otwartych. Jest to nowa forma seminariów, które przeprowadza się zarówno dla pracowników, jak i studentów uczelni toruńskiej.

Telewizja Internetowa UMK

Telewizja Internetowa UMK została stworzona wiele lat temu z myślą o łatwym upowszechnianiu różnych materiałów filmowych związanych z wydarzeniami na uczelni. Przez te lata uzbierało się sporo filmów edukacyjnych, naukowych, kulturalnych oraz produkcji studenckich. Realizacją tych materiałów zajmuje się UCNTN, ale każdy pracownik czy student UMK może zgłosić propozycje nagrań bądź transmisji internetowych na żywo; i tu mamy wiele przykładów OZE. Jednym z nich jest godzinny wykład prof. Konrada Banaszka na temat „Bezpiecznych sieci komputerowych – kryptografii kwantowej”, zorganizowany przez Polskie Towarzystwo Informatyczne, sfilmowany i umieszczony na otwartej platformie filmowej UMK pod adresem: <http://tv.umk.pl/#channel=4,movie=240>. Bardzo ciekawe jest to, że studenci mogą odbywać praktyki w studio filmowym telewizji, zdobywać nowe umiejętności i samodzielnie nagrywać filmy czy programy informacyjne, które potem są upowszechniane w Internecie. Jednym z programów,

które tworzą studenci, jest program zatytułowany „UMK News”, który jest rodzajem dziennika telewizyjnego dla studentów (<http://tv.umk.pl/#channel=2,movie=1832>).

Repozytorium otwarte

Jak już wspomniano, w 2012 roku Biblioteka Uniwersytecka zbudowała dla UMK repozytorium instytucjonalne, którego zadaniem będzie archiwizowanie i upowszechnianie dorobku naukowego i edukacyjnego pracowników oraz doktorantów uczelni. Biblioteka pozyskała fundusze MNiSW ze strumienia na Działalność Upowszechniającą Naukę, zaimplementowała darmowe oprogramowanie DSpace (<http://dspace.mit.edu/>) z Massachusetts Institute of Technology (MIT), podjęła współpracę z Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu i rozpoczęła promocję archiwum wśród pracowników.

REPOZYTORIUM UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Strona główna

Witamy w repozytorium UMK

Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika gromadzi, przechowuje i udostępnia dokumenty cyfrowe, które są efektem prac badawczych i dydaktycznych pracowników i doktorantów UMK. Jego celem jest promowanie dorobku naukowego, badań prowadzonych na toruńskim uniwersytecie oraz wspomaganie dydaktyki. Repozytorium zawiera artykuły naukowe, sprawozdania, preprinty, raporty, materiały konferencyjne, dydaktyczne itp. Zasób zorganizowany jest wokół zespołów, które odpowiadają wydziałom i innym jednostkom uczelni.

Do chwili obecnej w Repozytorium zgromadzono **1601** prac.

Zespoły w repozytorium

Wybierz zespół, aby przeglądać znajdujące się w nim kolekcje.

- Biblioteka Uniwersytecka / University Library [42]
- Pozostałe jednostki ogólnouczelniane i międzywydziałowe [1]
- Wydział Biologii i Ochrony Środowiska / Faculty of Biology and Environment Protection [27]
- Wydział Chemii / Faculty of Chemistry [0]
- Wydział Farmaceutyczny / Faculty of Pharmacy [4]
- Wydział Filologiczny / Faculty of Languages [151]
- Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej / Faculty of Physics, Astronomy and Informatics [132]
- Wydział Humanistyczny / Faculty of Humanities [403]
- Wydział Lekarski / Faculty of Medicine [29]
- Wydział Matematyki i Informatyki / Faculty of Mathematics and Computer Science [14]
- Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania / Faculty of Economic Sciences and Management [74]
- Wydział Nauk Historycznych / Faculty of History [230]
- Wydział Nauk o Zdrowiu / Faculty of Health Sciences [3]
- Wydział Nauk o Ziemi / Faculty of Earth Sciences [170]
- Wydział Nauk Pedagogicznych / Faculty of Education Sciences [46]
- Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych / Faculty of Political Sciences and International Studies [126]
- Wydział Prawa i Administracji / Faculty of Law and Administration [86]
- Wydział Sztuk Pięknych / Faculty of Fine Arts [30]
- Wydział Teologiczny / Faculty of Theology [33]

Szukaj w repozytorium

Szukaj

[Wyszukiwanie zaawansowane](#)

Przełączaj

- Całe repozytorium
 - Zespoły i kolekcje
 - Data wydania
 - Autorzy
 - Tytuły
 - Słowa kluczowe

Moje konto

- [Logowanie](#)
- [Założ konto](#)

Statystyki

- [Statystyki odwiedzin](#)

Informacje

- [Polityka udostępniania](#)
- [Regulamin](#)
- [Aspekty prawne](#)
- [Instrukcja deponowania](#)
- [Sprawdź politykę wydawcy](#)
- [Zespół](#)

Kanały RSS

- [RSS 1.0](#)
- [RSS 2.0](#)
- [Atom](#)

Rys. 4. Zrzut ekranowy repozytorium UMK – RUM@K

Kolekcję podzielono wg wydziałów i innych jednostek uczelni ze względu na możliwość samodzielnego zarządzania zasobem. Ma ona uregulowany status prawny, opracowano dla niej politykę gromadzenia i zabezpieczenia, stworzono regulamin działania na podstawie odpowiedniego zarządzenia Rektora UMK. Repozytorium ma dopiero 150 obiektów cyfrowych, ale codziennie przyrasta ich liczba, jest widoczna już w światowych wyszukiwarkach, takich jak BASE, Google Scholar, OpenAir czy Oaister. Wprowadzono je na światowe listy ROAR i DOAR. Do repozytorium można deponować: preprinty, rękopisy, postprinty, monografie oraz surowe dane, materiały konferencyjne, raporty z badań, prace doktorskie, habilitacyjne, prace dydaktyczne, syllabusy, wykłady filmowane itp.

Czasopisma otwarte

Od 2011 roku trwają także intensywne prace mające na celu przygotowanie kompleksowego rozwiązania sprawy transformacji czasopism tradycyjnych uczelni na elektroniczne. Wydawnictwo UMK w 2012 roku zaimplementowało Open Journal Systems (OJS), dedykowaną platformę docelową, na której znajdą miejsce wszystkie tytuły wydawane przez uczelnię. Przygotowano także rozwiązania prawne, które zapewnią czasopismom prawidłowe funkcjonowanie w sieci. Pracownicy UMK redagują na uczelni 42 tytuły czasopism, z czego nie wszystkie są wydawane pod szyldem wydawnictwa uczelnianego, niektóre – o charakterze międzynarodowym – mają także zagranicznych wydawców, jak np. „Open Systems & Information Dynamice” (<http://www.fizyka.umk.pl/zfmis/osid/>), publikowane przez komercyjnego wydawcę World Scientific.

Jednakowoż te czasopisma i ich redakcje, które są publikowane z ramienia Wydawnictwa UMK, dostały właśnie nowe wewnętrzne regulacje prawne: „Zarządzenie Nr 1 Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 4 stycznia 2013 r. w sprawie zasad finansowania działalności wydawniczej oraz cyfrowej Platformy Czasopism Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu”. W paragrafie 8 zarządzenia zapisano:

1. W celu zwiększenia zasięgu czytelnictwa, liczby cytowań oraz nowoczesnej wymiany treści naukowych publikowanych w czasopismach wydawanych przez UMK powołuje się cyfrową Platformę Czasopism UMK, zwaną dalej „Platformą”.

2. Publikowanie na Platformie jest bezpłatne, a dystrybucja treści następuje w systemie Open Access na zasadach licencji niewyłącznej Creative Commons (CC BY-ND 3.0).
3. Po upływie dwóch lat od dnia wejścia w życie niniejszego zarządzenia wszystkie publikowane dotąd w formie drukowanej czasopisma będą publikowane w wersji cyfrowej, a w wyjątkowych przypadkach w wersji cyfrowej i drukowanej.
4. Właścicielem Platformy oraz wszystkich publikowanych na niej czasopism, a także wydawcą jest Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
5. Za treści oraz prace związane z publikacją na Platformie odpowiedzialna jest redakcja czasopisma, a w szczególności jego redaktor naczelny, chyba że merytoryczną oraz językową redakcję czasopisma zlecono Wydawnictwu Naukowemu UMK.
6. Za utrzymanie oraz działanie Platformy odpowiedzialne jest Wydawnictwo Naukowe UMK. Nad całością procesów technicznych związanych z publikowaniem na Platformie pieczę sprawuje koordynator do spraw czasopism elektronicznych.
7. Środki na działalność redakcji czasopism oraz przygotowanie do publikacji na Platformie pochodzą ze źródeł wskazanych w § 2 ust. 2 i nie są objęte limitami, o których mowa w § 3 ust. 1.³

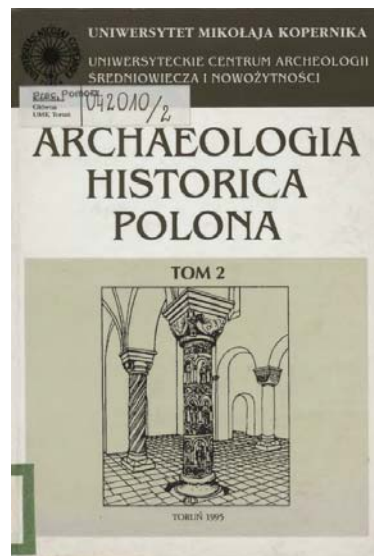
Jest to zarządzenie bardzo nowatorskie i całkowicie zmieniające podejście do publikowania treści naukowych, szczególnie przez jasne wyrażenie modelu, w jakim czasopisma będą upowszechniane, i wprowadzenie wolnych licencji CC.

Na obecnym etapie w Toruniu na OJS przerzucono dwa czasopisma: „Studia z Historii Filozofii” i „Sztukę Edycji”. Można je obejrzeć na multiplatformie czasopism naukowych UMK (<http://wydawnictwoumk.pl/czasopisma/>), a redaktorzy poszczególnych tytułów są szkoleni w wykorzystaniu platformy. Wsparcie techniczne dla redaktorów merytorycznych zapewni Wydawnictwo, co było zresztą podnoszone w czasie debat na temat przekształceń. Czasopisma będą także widoczne z Portalu Edukacyjnego UMK.

³ Biuletyn Prawny UMK: Zarządzenie Nr 1 Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 4 stycznia 2013 r. w sprawie zasad finansowania działalności wydawniczej oraz cyfrowej Platformy Czasopism Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/biuletyn/prawo/?akcja=dokument&typ=Z_Rektora&nr=1&bp=0&rok=2013

KPBC – zasoby od dawna otwarte

Dodatkowym wzmocnieniem portalu jest oczywiście Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (KPBC), w której poza starymi zdigitalizowanymi zasobami należącymi do dziedzictwa naszej kultury (np. „Słownik języka polskiego” B. Lindego), szczególnie regionu (np. „Gazeta Toruńska”), znajdują się także współczesne czasopisma publikowane na UMK od wojny – wszystkie numery „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, „Ecological Questions”, „Głos Uczelni”, „Limnological Papers”, „Archaeologia Historica Polona” i wiele innych pojedynczych książek, artykułów, wykładów naszych pracowników, a także pozyskanych z innych ośrodków.

Rys. 5. Miniatura czasopisma z KPBC

Biblioteka cyfrowa tym różni się od repozytorium, że ma gromadzić i zabezpieczać zasoby, które nie miały wersji elektronicznych, nie „urodziły się” cyfrowo, muszą być zatem zdigitalizowane, by dostać nowe, elektroniczne życie. W repozytorium planuje się umieszczać bieżącą produkcję naukową i dydaktyczną uczelni, którą pracownicy sami, bez pomocy bibliotekarzy, będą deponowali na RUM@KU (samoarchiwizacja, ang. *self-archiving*). Jest to o tyle ważne, że nie ma konieczności negocjowania i podpisywania umów z autorami czy spadkobiercami, odpadają prace techniczne przy digitalizacji i przetwarzaniu obrazów, deponowanie i upowszechnianie wiedzy przebiega znacznie szybciej niż w bibliotece cyfrowej.

Ponadto warto pamiętać, że KPBC jest przedsięwzięciem regionalnym, tworzonym przez wiele podmiotów, w tym także inne ważne uczelnie regionu: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, Państwową Wyższą Szkołę Zawodową we Włocławku, Wyższą Szkołę Gospodarki w Bydgoszczy, Wyższą Szkołę Bankową w Toruniu i inne, co jest wartością naddaną dla każdej uczelni. Instytucje te zamieszczają w KPBC utwory różnego typu, od czasopism, poprzez książki, grafiki, mapy, ulotki, fotografie, filmy zarówno z domeny publicznej, jak i prace współczesne, np. swoich pracowników naukowych.

Podsumowanie

Na uczelniach powstaje bardzo wiele prac zarówno naukowych, jak i dydaktycznych, które mogą być upowszechnione w Internecie dla dobra wspólnego, polepszenia jakości badań i promocji, w celu kształcenia młodego i starszego pokolenia – wszystko zależy od naszego stosunku do otwartego dzielenia się wiedzą. Mam na myśli stosunek pracowników nauki i bibliotekarzy. Jeśli nasz stosunek do tego będzie pozytywny, to tych zasobów na platformach edukacyjnych będzie przyrastać, a innowacyjność w nauczaniu być może, dzięki takiej wymianie, będzie się zwiększać. Jeśli nie, będziemy skazani na tradycyjnie drukowane zasoby, które nie tylko są bardziej kosztowne, lecz także mniej dostępne.

UMK zdaje się podążać w kierunku otwierania zasobów, co wpisuje się w nową politykę naukową Polski. MNiSW zapowiedziało bowiem priorytety polityki naukowej na lata 2013-2020; jednym z nich jest budowanie otwartej nauki. Co się za tym kryje? Nie wiadomo, ale można się domyślać, że są to trendy związane z modelem publikowania naukowego i komunikacją OA oraz rekomendacje KE, które są jednoznaczne.

Bibliotekarze akademicy w Polsce dobrze sobie radzą z wyzwaniami i nowymi modelami upowszechniania wiedzy. Od lat uczą się, czym jest model OA, i zdaje się, że go polubili. Promują nie tylko światowe otwarte zasoby, organizują konferencje, szkolą się, lecz także tworzą polskie biblioteki cyfrowe i repozytoria otwarte, zakładają koalicje oraz wspierają naukowców w otwieraniu i transformacji czasopism naukowych, jak również próbują zmienić podejście wydawców uczelnianych do publikowania naukowego. Wszystko to składa się na innowacyjność w ich pracy i poszukiwanie nowych rozwiązań w dziedzinie informacji naukowej. Uniwersytet toruński, dzięki wykorzystaniu całego swojego potencjału zarówno technicznego, jak

i ludzkiego oraz zaangażowaniu: bibliotekarzy, wydawców, informatyków, dydaktyków, zgromadził i upowszechnia sporą liczbę własnych otwartych zasobów naukowych i edukacyjnych, co już się przekłada na jakość nauczania, a w przyszłości może także będzie się przekładać na jakość badań.

Bibliografia

1. Berkman Center for Internet & Society at Harvard University, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://cyber.law.harvard.edu/>
2. Biuletyn Prawny UMK: Zarządzenie Nr 1 Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 4 stycznia 2013 r. w sprawie zasad finansowania działalności wydawniczej oraz cyfrowej Platformy Czasopism Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/biuletyn/prawo/?akcja=dokument&typ=Z_Rektora&nr=1&bp=0&rok=2013
3. DSpace at MIT, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://dspace.mit.edu/>
4. Electronic Information for Libraries, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.eifl.net/>
5. Europa.eu – Press releases database: Dane naukowe: otwarty dostęp do wyników badań przyczyni się do zwiększenia potencjału innowacyjnego Europy (IP/12/790), [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-790_pl.htm
6. Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://kpsc.umk.pl/dlibra>
7. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji: Otwarte zasoby, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://mac.gov.pl/taxonomy/term/69>
8. Platforma czasopism Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://wydawnictwoumk.pl/czasopisma/>
9. Portal Edukacyjny UMK, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://portal.umk.pl/>
10. Prawo autorskie dla bibliotekarzy, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://moodle.umk.pl/BU/mod/page/view.php?id=102>
11. RUM@K – Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://repozytorium.umk.pl/>
12. UMK TV – Uniwersytecka Telewizja Internetowa, [dostęp: 30.01.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://tv.umk.pl/>

Hanna BIAS

Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach
Biblioteka Główna

BAZY MUZYCZNE UZUPEŁNIENIEM PROCESU DYDAKTYCZNEGO W UCZELNIACH ARTYSTYCZNYCH

Bazy muzyczne są obecnie niezbędną usługą oferowaną w nowoczesnych bibliotekach. Mają one na celu wzbogacenie standardowej, drukowanej kolekcji dokumentów zwartych, druków muzycznych, periodyków oraz dokumentów dźwiękowych. Stanowią kompleksowe i rzetelne źródło informacji do badań muzykologicznych oraz są uzupełnieniem procesu dydaktycznego studentów uczelni artystycznych. Do jednych z ważniejszych leksykonów muzycznych należą tzw. projekty R, które scalają rozproszone po całym świecie zabytki muzyczne, będące ważną dziedziną badań naukowych. Nie należy również zapominać o katalogach tematycznych, które pomimo swojej tradycyjnej wersji drukowanej są najdokładniejszym odzwierciedleniem spuścizny kompozytorskiej.

Bazy muzyczne stają się coraz popularniejszą alternatywą w stosunku do standardowej, drukowanej kolekcji dokumentów zwartych, druków muzycznych, periodyków oraz dokumentów dźwiękowych. Dokument cyfrowy udostępniony w Internecie jest osiągalny 24 godziny na dobę – to jeden z argumentów, który niemal codziennie słyszymy od naszych Czytelników. Kolejne powody, dla których użytkownicy coraz częściej sięgają po zasoby cyfrowe, to łatwość kopiowania, wydrukowania czy przesłania dokumentu bez wstawiania zza komputera. Wychodząc naprzeciw Czytelnikom, biblioteki coraz chętniej sięgają po oferowane bazy oraz umieszczają na stronach internetowych informacje o innych kolekcjach cyfrowych o otwartym dostępie. Przedstawione bazy muzyczne są obecnie niezbędne w każdej uczelni artystycznej do prowadzenia zajęć dydaktycznych i kształcenia studentów. Do baz muzycznych dokumentów dźwiękowych należą: Naxos Music Library¹ – gdzie znajduje się ok. 1291200 nagrań, a wprowadzanych miesięcznie jest ok. 800 płyt CD.

¹ Naxos Music Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.naxosmusiclibrary.com/home.asp?rurl=%2Fdefault.asp>

Baza ta jest szczególnie przydatna studentom na wydziale kompozycji, dyrygentury, jak również teoretykom, którzy mogą porównywać wykonania tego samego utworu – jest to istotne w prowadzeniu badań naukowych.

The screenshot shows the Naxos Music Library interface. At the top, there is a blue header with the Naxos Music Library logo on the left, a search bar in the center, and statistics on the right: "Disc Count: 88,629", "Track Count: 1,291,199", and "as of October 24, 2013". Below the header is a navigation menu with categories like "New Releases", "Recent Additions", "Composers", "Artists", "Genres", "Labels", "Playlists", "Junior Section", "Study Area", "Resources", and "Advanced Search".

The main content area displays the track details for "MOZART, W.A.: Mass No. 18, 'Great' (Stader, Topper, Haefliger, Sardi, St. Hedwig's Cathedral Children's Choir, Berlin Radio Symphony, Friczay)". On the left, there is a CD cover image and a "View 500x500" button. Below the cover is a "DIAPASON" logo and a selection menu with options: "Select All", "Play Selections", "Select Sound Quality" (with "Premium" and "Standard" buttons), "Show Static URL", and a "Share this page" button.

The track details section is titled "Track Details" and lists the following tracks:

Track	Duration
☐ Mass No. 18 in C Minor, K. 427, "Great" WORK DETAILS 00:57:10	
☐ 1. > Kyrie (Chorus, Soprano) 00:07:25	00:07:25
☐ 2. > Gloria: Gloria (Chorus) 00:02:30	00:02:30
☐ 3. > Gloria: Laudamus te (Mezzo soprano) 00:04:55	00:04:55
☐ 4. > Gloria: Gratias agimus tibi (Chorus) 00:01:39	00:01:39
☐ 5. > Gloria: Domine (Soprano, Mezzo-soprano) 00:03:06	00:03:06
☐ 6. > Gloria: Qui tollis (Chorus) 00:06:18	00:06:18
☐ 7. > Gloria: Quoniam (Soprano, Mezzo-soprano, Tenor) 00:04:10	00:04:10
☐ 8. > Gloria: Jesu Christe (Chorus) 00:00:46	00:00:46
☐ 9. > Gloria: Cum Sancto Spiritu (Chorus) 00:03:58	00:03:58

Rys. 1. Strona Naxos Music Library. Dostęp: 24.10.2013 r.

The screenshot shows the Naxos Video Library website. At the top, there is a blue header with the Naxos Video Library logo on the left, a search bar in the center, and a "Go to Advanced Search" link on the right. Below the header is a navigation menu with categories like "Home", "Genres and Programmes", "Labels", "Composers", "Artists", "Production Personnel", and "Advanced Search".

The main content area is titled "Why Naxos Video Library?" and contains the following text:

The world's leading Performing Arts DVD distributor brings you an extensive streaming video library of classical music performances, opera, ballet, live concerts and documentaries. Watch the world's greatest opera houses, ballet companies, orchestras and artists perform on demand! Once you subscribe, stream any video in the library from anywhere in the world with an internet connection.

Key features include:

- Over 1740 full-length videos, available anytime, anywhere
- Create custom clips: edit and add them to individual playlists
- Subtitles available in over 5 languages
- Search videos by category, role, composer, artist, production personnel, work, venue or festival
- Access pre-defined video chapters and other points of interest including individual arias and scene breaks
- View video as Full Screen, 2/3 Screen or 1/4 Screen

Rys. 2. Strona startowa Naxos Video Library. Dostęp: 24.10.2013 r.

Naxos Video Library² to zbiór ponad 1740 klipów z przedstawień operowych i baletowych, koncertów i filmów dokumentalnych. Baza oferuje wybór podpisów pod filmikami spośród 5 języków, dużą łatwość w wyszukiwaniu konkretnych informacji, np. przez kompozytora, przez role, które odgrywają artyści (w operze) itp.

Do baz muzycznych dokumentów dźwiękowych należy również Naxos Jazz Music Library, natomiast do periodyków: JSTOR; do baz druków zwartych: Oxford Music Online, zawierające pełne wydania encyklopedyczne poświęcone muzyce popularnej, operowej, klasycznej. Kolekcja Oxford Music Online zawiera: The New Grove Dictionary of Music and Musicians, The New Grove Dictionary of Opera, The New Grove Dictionary of Jazz, The Oxford Companion to Music oraz The Oxford Dictionary of Music; baza dostarcza informacji o kompozytorach, teoretykach, wykonawcach, instrumentach, stylach muzycznych. Zakup subskrypcji dla Akademii Muzycznej w Katowicach niestety okazał się niemożliwy ze względu na cenę, jednakże Biblioteka Główna nie pozostawia Czytelników bez dostępu do bazy, kierując ich na stronę internetową Związku Kompozytorów Polskich, gdzie po uprzednim zalogowaniu można swobodnie korzystać z encyklopedycznych haseł. Około 2 lata temu dyrektorzy bibliotek głównych akademii i uniwersytetów muzycznych pracowali nad stworzeniem konsorcjum, jednakże wydawca nie wyraził zgody na takie porozumienie. W bazie Oxford Music Online³ zamieszczono ponad 55 tys. artykułów poświęconych ludziom i miejscom związanym z muzyką, a także instrumentom, stylom i technikom muzycznym. Istnieje możliwość wysłuchania nagrań dźwiękowych oraz obejrzenia trójwymiarowych modeli instrumentów muzycznych.

IMSLP, czyli Petrucci Music Library⁴, to baza druków muzycznych będąca bardzo dobrym uzupełnieniem kolekcji bibliotecznej. Istnieje od 2006 r. i jest dziełem wolontariuszy. W chwili obecnej ma 72 153 utwory i 254 140 druków muzycznych. Nuty są prezentowane w formacie PDF, administratorzy strony dbają o stronę prawną i zgodność z przepisami prawa autorskiego obowiązującego na terenie Kanady, ponieważ tam ulokowane są serwery. Prawo autorskie w Kanadzie jest trochę mniej restrykcyjne niż u nas. Zakłada się, że 50 lat po śmierci kompozytora można dany

² Naxos Video Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.naxosvideolibrary.com/>

³ Oxford Music Online, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/>

⁴ IMSLP – Petrucci Music Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://imslp.org/wiki/Strona_Glowna

materiał wyświetlać w domenie publicznej, jednakże w trakcie koncertów i konkursów wirtuozowskich muzycy są zobligowani do grania z materiałów licencjonowanych.

Rys. 3. Strona startowa IMSLP – Petrucci Music Library. Dostęp: 24.10.2013 r.

Z istniejących obecnie w Internecie obszernych zasobów nutowych, większość obejmuje zeskanowane w formacie PDF stare wydania, do których prawa autorskie już wygasły. Są to źródła dość wiarygodne, jeśli nie zależy nam na edytowanych nowszych wydaniach. W tej grupie szczególnie cenne są pierwsze wydania dzieł – niejednokrotnie autorskie i bardziej wartościowe od późniejszych, przy których pracowali nie zawsze kompetentni redaktorzy (przykładem są wydania utworów J.S. Bacha z pierwszej połowy XX w.).

Do jednych z czołowych firm prezentujących multimedialne rozwiązania należy wydawnictwo Alexander Street Press⁵, oferujące wiele źródeł z dziedziny muzyki, m.in. bazę Classical Score Library zawierającą druki muzyczne przepisane za pomocą software'a komputerowego z topowych wydawnictw nutowych. Trzeba jednak zaznaczyć, że pomimo ogromnej liczby druków muzycznych jest ona bezużyteczna dla muzyków prowadzących badania historyczne oraz dla osób biorących udział w konkursach wirtuozowskich, podczas których wymagane jest granie z oryginalnych wydawnictw nutowych. Powstaje również coraz więcej baz związanych z dokumentami dźwiękowymi. Digitalizowane są nagrania z płyt szelakowych, węglowych czy gramofonowych, starych taśm itp. Narodowy Instytut Fryderyka Chopina

⁵ Alexander Street Press, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://alexanderstreet.com/products/music>

w Warszawie pracuje obecnie nad metawyszukiwarką, która zintegruje wiele platform – katalog biblioteczny, katalog obiektów muzealnych, nagrania znajdujące się w sieci i zdigitalizowane faksymila.

Wymienione bazy muzyczne stanowią jedynie przykładowe źródła dokumentów cyfrowych dostępnych w Internecie, jednak i w tych przykładach liczba dostępnych dokumentów jest imponująca i stanowi znaczące wsparcie tradycyjnych zbiorów bibliotek. Tym, co stanowi poważną przeszkodę w ich wykorzystywaniu, jest zarówno mnogość formatów udostępnianych plików, jak i rozproszenie źródeł i brak narzędzi do przeszukiwania wszystkich kolekcji, a dla uczelni – cena.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Bibliotek Muzycznych, Archiwów i Centrów Informacji (IAML – International Association of Music Libraries)⁶ zostało założone w 1951 roku. Do najważniejszych zadań IAML – organizacji działającej pod patronatem UNESCO – należy koordynowanie współpracy bibliotek muzycznych przy tworzeniu i rozwijaniu międzynarodowych norm katalogowania dokumentów muzycznych, opracowywaniu międzynarodowych bibliografii muzycznych, wymianie doświadczeń i prezentacji wyjątkowych kolekcji zbiorów muzycznych. IAML jest to stowarzyszenie, które powołało do życia bardzo istotne projekty dla środowiska bibliotekarzy muzycznych. Są to tzw. projekty R, czyli wielkie przedsięwzięcia o światowym zasięgu, będące międzynarodowym leksykonem źródeł muzycznych. Zaliczamy do nich:

- RISM – Répertoire International des Sources Musicales (Międzynarodowy Inwentarz Źródeł Muzycznych), który jest inwentarzem druków i rękopisów muzycznych oraz traktatów o muzyce wydanych przed 1800 r., znajdujących się w bibliotekach, archiwach i muzeach na całym świecie⁷;
- RILM – Répertoire International de Littérature Musicale, będący bibliografią piśmiennictwa muzycznego⁸;
- RIDIM – Répertoire International d'Iconographie Musicale, traktujący o ikonografii muzycznej⁹;

⁶ IAML – International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.iaml.info/en>

⁷ RISM – Répertoire International des Sources Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RISM

⁸ RILM – Répertoire International de Littérature Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RILM

⁹ RIDIM – Répertoire International d'Iconographie Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RIDIM

- RIPM – Répertoire International de la Presse Musicale jako bibliografia czasopism muzycznych XIX i pierwszej połowy XX w.¹⁰.

Bazy te dla badaczy to kompendia wiedzy o międzynarodowych zasobach muzycznych; stanowią przede wszystkim vademecum polskiej kultury muzycznej i przewodnik po zabytkach muzycznych i rozproszonych kolekcjach na terenie naszego kraju.

The screenshot shows the IAML website interface. At the top, there is a green header with the IAML logo and the text 'International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres'. Below the header is a navigation menu with buttons for 'Organization', 'Activities', 'Publications', 'Links', 'News', and 'Search'. The main content area is titled 'Joint projects and assisted publications' and contains a 'Table of contents [hide]' with links to RISM, RILM, RIDIM, RIPM, and Other IAML-assisted publications. To the left, there is a sidebar with a 'Languages' dropdown menu (English, Français, Deutsch) and a 'User login' section with fields for 'Username' and 'Password', and buttons for 'Log in', 'Create new account', and 'Request new password'. To the right, there is another sidebar titled 'Publications' with a list of items: 'Fontes Artis Musicae', 'Recent Publications in Music', 'Newsletter', 'R-Projects', 'Mailing List', 'Website', and 'Brochure'.

Rys. 4. Strona IAML, zakładka projekty „R”. Dostęp: 24.10.2013 r.

Zasoby RILM-u, czyli Abstracts of Music Literature¹¹ – największego na świecie, aktualizowanego na bieżąco przewodnika po publikacjach muzycznych z całego świata – obejmują obszerny i szczegółowy materiał. Baza umożliwi zarówno badania naukowe, jak i przeglądanie przez czytelników informacji na różnym poziomie – od hip-hopu po Mozarta, od etnomuzykologii po terapię muzyczną, od elementarnej edukacji muzycznej po zaawansowaną teorię muzyki. Baza RILM-u jest pierwszym krokiem dla badacza, który potrzebuje jasnej, zweryfikowanej informacji bibliograficznej wraz z abstraktami i indeksami. RILM zawiera obecnie ok. 750 tys. rekordów, a co roku dodawanych jest kolejnych 40 tys. nowych opisów artykułów, książek, bibliografii, katalogów, dysertacji, ikonografii i wielu innych.

¹⁰ RIPM – Répertoire International de la Presse Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RIPM

¹¹ RILM – Abstracts of Music Literature, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.rilm.org/>

ABOUT US
GLOBAL NETWORK
SCOPE
NEWS
SEARCHING
ACCESS
SUBMISSIONS
PUBLICATIONS
CONTACT

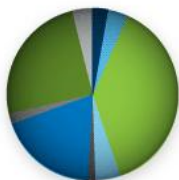
Shell trumpet (dung-dkar), 1850–1900, Probably Tibet. Photograph©2008 Museum of Fine Arts, Boston. See full credits.

Buy RILM Publications

Request a Tutorial

Downloads for Libraries

October 2013 Update:
2812 New Records

Répertoire International de Littérature Musicale

The World's Most Comprehensive Music Bibliography

News

[RILM on EBSCO at AMS Pittsburgh](#)

RILM will be giving a presentation on RILM on EBSCO on Friday, November 8, 2013.

[RILM at AMS Pittsburgh](#)

RILM will at AMS Pittsburgh from November 7-10, 2013.

[RILM Retrospective](#)

RILM Retrospective, a new bibliography for pre-1967 publications, launches today.

The RILM Blog

[Joni Mitchell and 1960s sexuality](#)

Joni Mitchell's early records mapped the sexual terrain of the mid-1960s—the period during which premarital sex lost its taboo status and became a...

[The chromochord](#)

The chromochord is a bioelectronic musical instrument that is driven by protein expansion and contraction. Linked to a laptop computer, the device hol...

Rys. 5. Strona startowa RILM-u. Dostęp: 24.10.2013 r.

Uzupełnieniem procesu dydaktycznego są również katalogi tematyczne. Nie są to bazy elektroniczne, ponieważ wciąż korzystamy z katalogów w wersji papierowej, jednakże żaden muzyk nie może się bez nich obejść. Katalogi tematyczne, nazywane również kompozytorskimi, są ważnym źródłem bibliografistyki i dokumentacji muzycznej. Nie należy ich traktować jako spisów dzieł muzycznych, ale przede wszystkim jako specyficzne kompendia wiedzy bibliograficznej i faktograficznej, jako zbiory wielostronnych informacji. Podstawowym celem katalogów tematycznych dzieł jest zebranie w jak najszerszym zakresie wzmianek dotyczących twórczości kompozytora – w powiązaniu z jego biografią i z uwzględnieniem dziejów jego spuścizny kompozytorskiej, jej odbioru, rozpowszechniania i stanu jego opracowania.

Stałymi elementami katalogów są:

- numer katalogowy, który jest prostym i łatwym do zapamiętania symbolem dzieła identyfikującym utwory w sposób jednoznaczny;
- tytuł dzieła zapisany jako nazwa gatunku, czyli np. „Symfonia”, „Koncert fortepianowy”, „Sonata”, oraz jako nazwa własna przypisywana poszczególnym utworom, tj. „symfonia Jowiszowa”, „sonata Księżycowa”;
- numer opusowy, który jest oznaczeniem chronologicznym dzieła jednego kompozytora; w języku polskim, podobnie jak w łacinie, opus jest rodzaju nijakiego (to opus, opus pierwsze itp.)¹²;
- tonacja – to konkretna gama durowa lub molowa, na której materiale dźwiękowym oparty jest utwór muzyczny¹³;
- obsada wykonawcza – polega na ustaleniu i podaniu składu grup instrumentów, np. orkiestra kameralna, symfoniczna, trio, kwartet;
- źródło tekstu – jest elementem, który znajduje swoje zastosowanie przy dziełach wokalnych i wokально-instrumentalnych, w którym słowo jest głównym składnikiem utworu;
- incipit (cytat nutowy), czyli początek tekstu nutowego; jest najbardziej charakterystycznym składnikiem opisu dzieła muzycznego, stanowiącym jedyny środek dokładnej identyfikacji i rozróżnienia dzieła¹⁴;
- durata, czyli określenie czasu trwania utworu muzycznego;
- geneza i czas powstania, czyli informacje o czasie, miejscu i okolicznościach powstania dzieła;
- dedykacje, często umiejscowione na karcie tytułowej, tuż po tytule;
- rękopisy – to bezpośredni zapis graficzny dzieła muzycznego, przekazany w oryginalnej formie, jak zapisał kompozytor;
- wydania – to informacje o drukowanych wydaniach dzieł;
- opracowania, transkrypcje, kontrafaktury (łac. *transcriptio* oznacza przepisywanie) – to przeróbka utworu na inny instrument, głos lub zespół niż przewidziano to pierwotnie¹⁵;

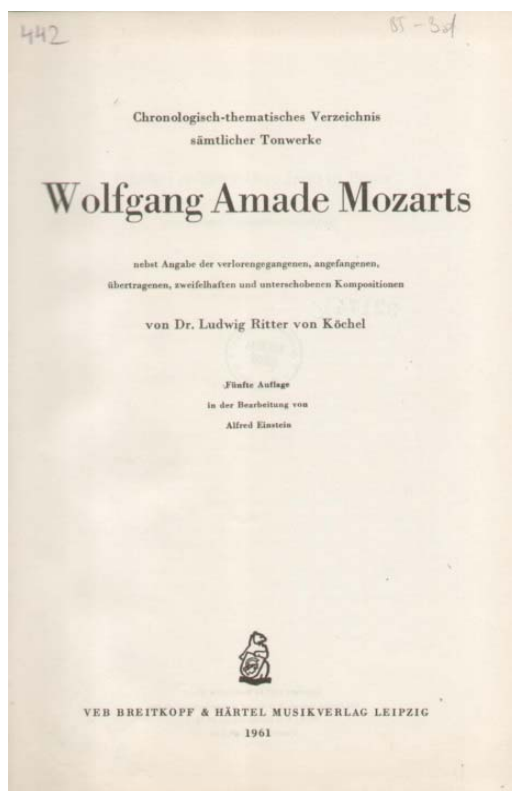
¹² A. Chodkowski (red.): Encyklopedia muzyki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 641.

¹³ Ibidem, s. 904.

¹⁴ K. Michałowski: Katalogi tematyczne: historia i teoria. Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1980, s. 383.

¹⁵ A. Chodkowski (red.): op.cit., s. 907.

- wykonania – są zapisem bezpośredniego przekazu słuchowego dzieła, czyli informacją na temat premiery utworu;
- nagrania – to wzmianka o zapisach dźwiękowych;
- literatura – jako finalne podsumowanie opisywanego dzieła na podstawie wyselekcjonowanego piśmiennictwa¹⁶.

Rys. 6. Karta tytułowa katalogu „Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts“

Źródło: Zbiory Biblioteki Głównej AM w Katowicach.

Źródłem informacji o pochodzeniu druku muzycznego są również znaki wydawnicze (klisza) oraz numer wydawniczy. Rozróżniamy edycje faksymilowe, wydania krytyczne oraz urtekstowe, stanowiące źródła autentyczne, czyli autografy, kopie i druki korygowane przez kompozytora, ewentualnie inne wiarygodne przekazy. Czytelnik, poszukując określonego druku muzycznego, wielokrotnie ma jedynie znikomą część informacji, która jest niewystarczająca, aby scharakteryzować i odnaleźć poszukiwany materiał; dzięki katalogom tematycznym staje się to proste i szybkie. W 1862 r. opublikowano „Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts” – chronologicznie i tematycznie

¹⁶ K. Michałowski: op.cit., s. 59-102.

ułożony rejestr dzieł Mozarta, znany jako KV – Köchel-Verzeichnis, czyli Katalog Köchla. Numeracja Ludwiga von Köchla jest do dziś powszechnie używana w nauce i praktyce, podobnie jak oznakowanie dzieł Jana Sebastiana Bacha. Kompletny katalog dzieł Bacha – „Bach Werke Verzeichnis” (w skrócie BWV) – został stworzony przez Wolfganga Schmiedera. Dzieła Bacha skatalogowano według typu dzieł lub ich liturgicznego wykorzystania.

Bazy muzyczne są niezbędnym uzupełnieniem procesu dydaktycznego w uczelniach artystycznych, ponieważ są alternatywą dla drukowanych zbiorów dokumentów zwartych, druków muzycznych, periodyków oraz dokumentów dźwiękowych, dlatego też biblioteki powinny powiększać swoją ofertę o źródła cyfrowe. Linki oraz opisy zawartości bibliotek cyfrowych czy baz muzycznych należy umieszczać na stronie internetowej biblioteki z dokładną instrukcją wyszukiwania, a w trakcie szkolenia bibliotecznego pracownik biblioteki powinien bliżej zapoznać studentów z tym zagadnieniem. Nie bójmy się korzystać ze źródeł elektronicznych.

Bibliografia

1. Chodkowski A. (red.): Encyklopedia muzyki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
2. Michałowski K.: Katalogi tematyczne: historia i teoria. Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1980.
3. IAML – International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.iaml.info/en>
4. IMSLP – Petrucci Music Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://imslp.org/wiki/Strona_Glowna
5. Naxos Music Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.naxosmusiclibrary.com/home.asp?rurl=%2Fdefault.asp>
6. Naxos Video Library, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.naxosvideolibrary.com/>
7. Oxford Music Online, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/>
8. RidIM – Repertoire International d'Iconographie Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RidIM
9. RILM – Abstracts of Music Literature, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.rilm.org/>
10. RILM – Répertoire International de Littérature Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RILM

11. RIPM – Répertoire International de la Presse Musicale Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RIPM
12. RISM – Répertoire International des Sources Musicales, [dostęp: 24.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.iaml.info/activities/joint_projects#RISM

Marlena BOROWSKA
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej
Biblioteka Akademicka WSB

EFEKTYWNE ZARZĄDZANIE INFORMACJĄ PEŁNOTEKSTOWĄ

Informacja towarzyszy nam od początków istnienia. Jest kołem zamachowym historii, postępu i nauki, i choć definicji informacji jest wiele, dla celów niniejszej pracy zastosowano określenie jej jako takiego przetwarzania i organizacji danych, które powiększają poziom wiedzy u odbiorcy lub wywołują określone działanie¹. Pojęcie zarządzania informacją w kontekście naukowej informacji pełnotekstowej najlepiej określa definicja Wiesława Babika, według której zarządzanie informacją to zespół działań, dzięki którym informacja dociera tam, gdzie powinna – do zainteresowanej osoby lub instytucji; charakteryzuje się przy tym odpowiednią formą i jakością². Biblioteki były i są częścią systemu zarządzania informacją. Katalogi, kartoteki, bibliografie, zintegrowane systemy zarządzania biblioteką istnieją, aby jak najpełniej wykorzystać potencjał otaczających nas informacji. Czasy dzisiejsze, wraz z nowymi technologiami, Internetem, łatwym dostępem do treści i możliwością jej przechowywania i zmiany, to tylko kolejny etap procesu przekształcania się bibliotek i tym samym bibliotekarzy.

Biblioteka jako centrum informacji naukowej (biznesowej, prawnej itp.) udostępnia zasoby naukowe z wykorzystaniem narzędzi umożliwiających zarządzanie nimi. Najprostszy katalog kartkowy, bibliografia czy kartoteka zagadnieniowa to nic innego jak próba nadania dodatkowej struktury, umożliwiającej wielokrotne odnajdywanie poszukiwanej publikacji spośród wszystkich gromadzonych zasobów. Aby efektywniej zarządzać informacjami o własnych zbiorach, utworzono języki informacyjno-wyszukiwawcze, którymi do czasów dzisiejszych posługują się pracownicy bibliotek i specjaliści informacji naukowej. Klasyfikacja UKD, język

¹ C.E. Shannon: A Mathematical Theory of Communication. „The Bell System Technical Journal”, Vol. 27, 1948, p. 379-423, 623-656.

² W. Babik: Informacja naukowa jako przedmiot zarządzania, [w:] D. Pietruch-Reizes (red.): Zarządzanie informacją w nauce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 41, 47.

hasel przedmiotowych, folksonomie, tagowanie – przyświeca im jeden cel: maksymalnie wykorzystać potencjał tkwiący w naszych zbiorach.

Podobny cel przyświeca bibliotekarzom, jeżeli chodzi o promocje zasobów pełnotekstowych. Parafrazując myśl Małgorzaty Kisilowskiej w odniesieniu do obiektów cyfrowych dostępnych online można stwierdzić, że biblioteka nadal jest instytucją pośredniczącą w komunikacji społecznej i przekazującą dokumenty od nadawcy do odbiorcy³. Jej obowiązkiem jest upowszechniać publikacje dostępne w formie cyfrowej, która dla wielu potencjalnych użytkowników jest bardziej dogodna w użytkowaniu od tradycyjnie pojmowanych zbiorów wiedzy.

Rozbudowana infrastruktura sieciowa sprawia, że publikacje pełnotekstowe są dzisiaj społecznie przyjętym sposobem korzystania z badań naukowych i ogólnie pojętej wiedzy. Od lat 70. XX w. na świecie tworzone są elektroniczne czasopisma i repozytoria będące przykładem idei Open Access (OA). Dzięki ruchowi społecznemu OA do powszechnego obiegu wchodzi coraz więcej polskich czasopism, materiałów pokonferencyjnych i publikacji monograficznych dostępnych w bibliotekach cyfrowych czy repozytoriach. Wspierająca ruch i ideę OA Koalicja Otwartej Edukacji (KOED) opracowała rekomendacje omawiające potrzebę rozwoju otwartych zasobów naukowych.

Przypomnijmy, że w Polsce działa na dzień dzisiejszy 106 bibliotek cyfrowych i repozytoriów zgromadzonych na platformie Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC). Do tego należy dodać co najmniej drugie tyle miejsc sieciowych, które podobnie jak repozytoria udostępniają w otwartej formie, bezpłatnie publikacje naukowe. Zazwyczaj są to strony wydawnictw szkół wyższych, instytutów, katedr, towarzystw naukowych czy think tanków. Należy do tych zasobów dodać niebagatelną liczbę 2.626 tytułów czasopism udostępnianych pełnotekstowo (na podstawie danych z bazy ARIANTA na dzień 01.10.2013 r.). W ten sposób otrzymujemy naprawdę gigantyczną bazę wiedzy, bazę publikacji, które pomimo swojej wirtualnej postaci mogą stać się zasobem każdej biblioteki.

Od wielu lat polskie biblioteki wspierają rozwój zasobów pełnotekstowych, współtworząc repozytoria instytucjonalne czy biblioteki cyfrowe. Instytucje te starają się również promować zasoby elektroniczne wśród swoich użytkowników. Propagowanie wiedzy w zasobach cyfrowych polega na takich działaniach, jak:

³ M. Kisilowska: Co? Komu? Jak? Publikacja elektroniczna jako komunikat w bibliotece, [w:] M. Kocójowa (red.): Elektroniczne publikacje w bibliotekach. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 77.

- tworzenie wykazu bibliotek cyfrowych na stronach bibliotek,
- tworzenie wykazu czasopism elektronicznych,
- tworzenie wykazu baz odsyłających (ARIANTA, FBC i in.),
- tworzenie wykazu linków, czyli wybranych przez bibliotekarza stron internetowych udostępniających cyfrowe publikacje z różnych dziedzin.

Rezultaty takich działań mogą być bardzo znikome. Jak zauważył Marek Nahotko, wg badań OCLC „84% użytkowników rozpoczyna poszukiwania od wyszukiwarki”⁴. Badania te wykazują, do czego dąży współczesny użytkownik. Poszukiwana informacja powinna być szybko i łatwo znaleziona. Użytkownik, chcąc skorzystać z czasopisma pełnotekstowego, nie poświęci czasu na znalezienie odpowiedniej pozycji w bazie – skorzysta z wyszukiwarki.

Jednakże bibliotekarze, wykorzystując znane im aplikacje i programy, mogą bardziej aktywnie zarządzać informacją o obiektach pełnotekstowych. Obiekty te mogą stać się integralną częścią całego systemu informacyjno-wyszukiwawczego biblioteki, przekształcając jej tradycyjną strukturę w hybrydową.

Już teraz strony bibliotek to rozbudowane multimedialne serwisy internetowe, wykorzystywane przede wszystkim w celu informowania o bibliotece, jej zbiorach tradycyjnych i zasobach cyfrowych oraz organizowania dostępu do informacji elektronicznej⁵. Biblioteki coraz częściej korzystają z komercyjnych systemów zarządzania informacją cyfrową zapewniających integrację wszystkich zasobów na jednej platformie z ukierunkowaniem na promocję zasobów w wersji elektronicznej. Najczęściej używanymi aplikacjami są m.in. listy A-Z i metawyszukiwarki. Lista A-Z (lista elektronicznych czasopism pełnotekstowych bez względu na rodzaj dostępu i wydawcę) umożliwia użytkownikom szybkie sprawdzenie posiadanych tytułów (np. Serials Solution – 360 Core). Narzędzie pobiera informacje o czasopiśmie ze wszystkich udostępnionych baz (np. z baz ARIANTA czy BazEkon), tworząc jednolity panel wyszukiwawczy. Metawyszukiwarki umożliwiają wyszukiwanie informacji przy jednoczesnym przeszukiwaniu wszystkich dostępnych w bibliotece zasobów (baz danych, serwisów pełnotekstowych czasopism, książek, zasobów internetowych, katalogów bibliotecznych) pod jednolitym graficznie interfejsem (np. SerialsSolution – Summon, Ex Libris – Primo). Upraszczając, można stwierdzić,

⁴ M. Nahotko: Obiekty elektroniczne w katalogach bibliotecznych, [w:] M. Burhard, K. Grzędzińska, A. Kasprzyk (red.): Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2010, s. 122.

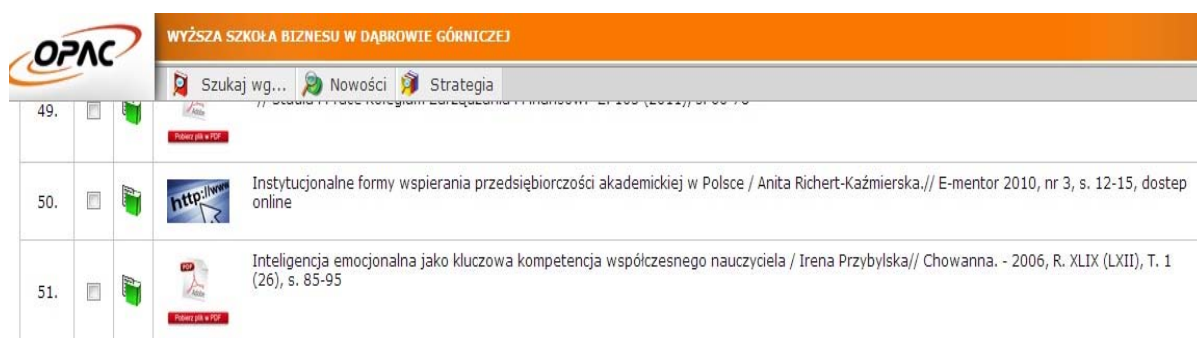
⁵ G. Piotrowicz: Biblioteki naukowe wobec kulturowych i cywilizacyjnych potrzeb społeczeństwa, [w:] H. Ganińska (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. Materiały konferencyjne, Poznań 15-17 czerwca 2005 r. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 24.

że systemy te stanowią nakładkę integrującą informacje o wszystkich zasobach biblioteki – tradycyjnych i elektronicznych. Dodatkowo wykorzystywane są wszelkiego rodzaju agregaty informacji, multiwyszukiwarki czy link solvery.

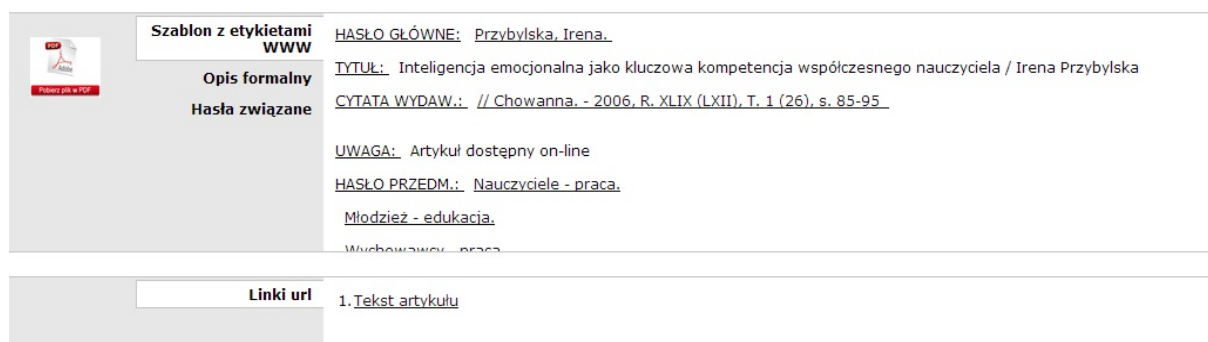
Wymienione aplikacje pozwalające na bardziej aktywne zarządzanie zasobami informacyjnymi w bibliotece stanowią niestety często przeszkodę w dostępie do informacji. Zbyt wiele możliwości wyszukiwawczych, indeksów do wyboru i, co ważne, ogrom odpowiedzi na nasze zapytanie sprawia, że czytelnicy, często przytłoczeni lub przestraszeni technologią, której nie opanowali, po prostu z nich nie korzystają. Co ciekawe, sami bibliotekarze nierzadko wolą korzystać podczas realizacji kwerend informacyjnych ze sprawdzonych aplikacji: konkretnych baz, katalogu i wyszukiwarki. Problemy te jednak z czasem zostaną wyeliminowane dzięki odpowiedniej edukacji informacyjnej i szkoleniom. Istnieją biblioteki, które z powodów finansowych nie są w stanie pozwolić sobie na zakup multiwyszukiwarki czy listy A-Z, lub takie, które mają ogromny problem z zakupem samych zbiorów tradycyjnych, przez co ich możliwości wspierania procesu pozyskiwania wiedzy są mocno ograniczone. Problemy te muszą skłaniać bibliotekarzy do poszukiwań optymalnych rozwiązań, które pozwolą na maksymalne wykorzystanie potencjału płynącego z wiedzy z publikacji pozostających w rozproszonych zasobach Internetu.

Jednym z elementów każdej współczesnej biblioteki jest katalog elektroniczny. Znane są jego zalety w kontekście zarządzania zasobami tradycyjnymi. Całodobowa dostępność informacji bibliograficznej, możliwość samodzielnego prolongowania dokumentów czy zamawiania bądź rezerwacji potrzebnych dokumentów były pierwszym krokiem ku wirtualizacji bibliotek i ich zasobów. Kolejny krok to zapewnienie dostępu do wyselekcjonowanych, wiarygodnych naukowo publikacji elektronicznych z poziomu katalogu OPAC. Bibliotekarze muszą pamiętać, że nowoczesny katalog biblioteczny powinien integrować informację o wszystkich zasobach użytecznych dla czytelników. Katalog jako okno na świat biblioteki powinien stać się nie tylko bazą opisów bibliograficznych, lecz także bazą tekstów publikacji, dlatego warto rozważyć pobieranie opisów publikacji dostępnych online w bibliotekach cyfrowych, repozytoriach czy na innych, merytorycznie sprawdzonych stronach internetowych. Użytkownik dzięki takiemu podejściu zdobędzie nie tylko informację o zasobach tradycyjnych zgodnych z jego zainteresowaniami, lecz także dostęp do pełnych treści z pozycji katalogu elektronicznego, tym samym zostanie ułatwiona droga do wartościowych merytorycznie publikacji. Publikacje te (coraz częściej nowe, aktualne wydania) mają możliwość zwiększenia wartości zasobów bibliotek w oczach użytkowników. Format MARC21 wzbogaca tradycyjne

funkcjonalności katalogu elektronicznego, umożliwiając przede wszystkim wyszukiwanie symultaniczne w źródłach lokalnych i zewnętrznych oraz swobodne poruszanie się po tych źródłach dzięki systemowi odsyłaczy i hiperłączy, zapewniającemu integrację zasobów⁶, jak również dodanie do opisu bibliotecznego linku URL odsyłającego do pełnego tekstu książki, rozdziału czy artykułu. Pozwala to na zarejestrowanie w katalogu opisów czasopism openaccessowych z odnośnikiem do ich rodzimych stron. System PROLIB umożliwia takie właśnie wykorzystanie formatu MARC21. Dodatkowa funkcja dodawania okładek sprawia, że za pomocą rozpoznawalnego symbolu można takie zasoby wirtualne graficznie wyróżnić. Wizualizacja taka umożliwia bardziej intuicyjne korzystanie z tak opracowanych dokumentów pełnotekstowych.

Rys. 1. Opis bibliograficzny artykułów z linkiem podłączonym do pełnego tekstu i grafiką

Rys. 2. Opis katalogowy artykułu z widocznym hiperłączem do pełnego tekstu

⁶ E. Kolodzińska, H. Ganińska: Wizja biblioteki wirtualnej w strategii biblioteki uniwersytetu technicznego, [w:] Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19-21 czerwca 2006 r. Politechnika Łódzka, Łódź 2006, s. 234.

Zasoby informacyjne bibliotek są podstawowym kryterium oceny tych instytucji, oceny satysfakcji użytkowników. Ich aktualność i dostępność stanowi o roli bibliotek we wspieraniu środowiska nauki. Biblioteki jednakże pracują w konkretnej rzeczywistości, która wymaga stałego udoskonalania swoich usług i wykorzystywania w pełni danego im potencjału. Mnogość elektronicznych źródeł informacji, dostępnych powszechnie i bezpłatnie, kreuje chaos i coraz większy nadmiar informacji. Skutkiem tego użytkownicy są zasypywani ogromem niepotrzebnej, wybrakowanej bądź niewiarygodnej informacji. Aby to zmienić, należy przemyśleć celowość działań promujących zasoby cyfrowe. W dzisiejszych czasach nie wystarczy pokazać użytkownikom platform pełnotekstowych. Należy organizować dostęp do nich w sposób funkcjonalny i prosty zarazem. Dobre zarządzanie zasobami pełnotekstowymi jest możliwe dzięki kreatywności w podejściu do tych wszystkich technologii, systemów i aplikacji, które są już wykorzystywane do zarządzania biblioteką.

Bibliografia

1. Babik W.: Informacja naukowa jako przedmiot zarządzania, [w:] Pietruch-Reizes D. (red.): Zarządzanie informacją w nauce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
2. Czyżewska M. (red.): Publikacje elektroniczne w rozwoju nauki polskiej. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2012.
3. Kisilowska M.: Co? Komu? Jak? Publikacja elektroniczna jako komunikat w bibliotece, [w:] Kocójowa M. (red.): Elektroniczne publikacje w bibliotekach. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
4. Kolodzińska E., Ganińska H.: Wizja biblioteki wirtualnej w strategii biblioteki uniwersytetu technicznego, [w:] Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19-21 czerwca 2006 r. Politechnika Łódzka, Łódź 2006.
5. Nahotko M.: Obiekty elektroniczne w katalogach bibliotecznych, [w:] Burhard M., Grzędzińska K., Kasprzyk A. (red.): Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2010.
6. Piotrowicz G.: Biblioteki naukowe wobec kulturowych i cywilizacyjnych potrzeb społeczeństwa, [w:] H. Ganińska (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. Materiały konferencyjne, Poznań 15-17 czerwca 2005 r. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005.
7. Shannon C.E.: A Mathematical Theory of Communication. „The Bell System Technical Journal”, Vol. 27, 1948.
8. Sosińska-Kalata B., Chuchro E. (red.): Społeczeństwo i sieć informacyjna. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012.

Maria BOSACKA
Uniwersytet Wrocławski
Biblioteka Instytutu Pedagogiki

REWOLUCJA CZY EWOLUCJA? ZMIANY W BIBLIOTECE SPECJALISTYCZNEJ UCZELNIANEGO SYSTEMU BIBLIOTECZNO- INFORMACYJNEGO NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI INSTYTUTU PEDAGOGIKI UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO

Biblioteki akademickie funkcjonują w świecie dynamicznych zmian, zapoczątkowanych w latach 90. XX w. pojawieniem się w Polsce profesjonalnych, zintegrowanych systemów bibliotecznych. Był to przełom dla polskiego bibliotekarstwa – swego rodzaju rewolucja, która rozpoczęła proces przeobrażeń we wszystkich sferach życia bibliotecznego. Zmiany te dotyczą nie tylko dużych bibliotek uczelnianych, lecz także tych małych – bibliotek specjalistycznych uczelnianych systemów biblioteczno-informacyjnych. W artykule prześlędzono zmiany zachodzące w ostatnich latach w Bibliotece Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, będące odbiciem rewolucji informatycznej oraz przeobrażeń w szkolnictwie wyższym. Dotyczą one zarówno warsztatu pracy bibliotekarzy, jak i wszystkich procesów bibliotecznych. Stałe poszerzanie wachlarza i polepszanie jakości świadczonych usług wymaga odmiennego podejścia do rekrutacji nowych pracowników, permanentnego podnoszenia kwalifikacji wszystkich bibliotekarzy, zmian w polityce gromadzenia zbiorów i ich opracowania oraz udostępniania (rozwijanie zasobów cyfrowych), a przede wszystkim zapewnienia jak najpowszechniejszego dostępu do światowych źródeł informacji. Biblioteki uczelniane muszą zweryfikować sposób funkcjonowania i być mniej zorientowane na procesy, a bardziej na usługi i użytkowników. Muszą nie tylko sprostać ich oczekiwaniom, lecz także je przewidywać, ponieważ ważna jest nie tylko zdolność do wprowadzania zmian, lecz także ich tempo. Coraz większy nacisk kładzie się również na kształcenie umiejętności informacyjnych użytkowników, niezbędnych w czasie studiów oraz w procesie kształcenia ustawicznego. Działania te stanowią znaczący wkład bibliotek akademickich w kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego.

Ponad 30 lat temu technologie komputerowe nieśmiało wkroczyły do bibliotek. Dzisiaj są one wszechobecne, powszechne i niezastąpione – trudno w ogóle wyobrazić sobie bez nich funkcjonowanie bibliotek. W Polsce jako pierwsze po nowe rozwiązania sięgnęły biblioteki akademickie, korzystając z przemian społeczno-politycznych w latach 90. XX w. i nie dysponując ani specjalnymi środkami finansowymi, ani rządowymi programami rozwoju, podjęły wyzwanie nadrobienia chociaż w części zaległości w stosunku do bibliotek z Europy Zachodniej i USA¹.

¹ G. Piotrowicz: Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej, [dostęp: 22.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://bg.p.lodz.pl/konferencjaa2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf

Szansę na komputeryzację dużych bibliotek naukowych stworzyła możliwość nabycia w krajach zachodnich profesjonalnych, zintegrowanych komputerowych systemów bibliotecznych. Kilka bibliotek uczelnianych zdecydowało się na wdrożenie amerykańskiego systemu VTLS, co było możliwe dzięki dotacji amerykańskiej fundacji Mellona². Jedną z nich była Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (BUWr).

Jest ona głównym ogniwem uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego i działania podejmowane przez BUWr znajdują swoje odzwierciedlenie w pozostałych bibliotekach tego systemu. Jest on zdecentralizowany i składa się, oprócz BUWr, z 39 bibliotek różnych jednostek organizacyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego (wydziałowych, instytutowych, katedr i zakładów, a także bibliotek Centrum Brytyjskiego, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Instytutu Konfucjańskiego, Ogrodu Botanicznego, Muzeum Przyrodniczego, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich – określanych mianem bibliotek specjalistycznych). Duże zróżnicowanie bibliotek pod względem wielkości i wyposażenia oraz ich rozproszona lokalizacja w całym mieście nie sprzyjają systemowemu wprowadzaniu nowoczesnych rozwiązań. Jak pokazują doświadczenia ostatnich 15 lat, nowoczesne technologie najszybciej i najsprawniej są implementowane w dużych bibliotekach wydziałowych. Niemniej także niektóre mniejsze biblioteki specjalistyczne nie pozostają w tyle. Należy do nich Biblioteka Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego (BIP UWr), gdzie bardzo szybko dostrzeżono szansę, jakie daje komputeryzacja. Pociągnęła ona za sobą dużo większe zmiany w funkcjonowaniu biblioteki, aniżeli spodziewano się na początku. W wypadku małej biblioteki specjalistycznej kluczową rolę we wprowadzaniu jakichkolwiek zmian odegrała dalekowzroczna polityka ówczesnego kierownictwa biblioteki, które potrafiło przekonać dyrekcję Instytutu Pedagogiki o konieczności wyłożenia sporych funduszy związanych z wdrażaniem nowoczesnych technologii. Drugim elementem warunkującym komputeryzację jest merytoryczny nadzór Biblioteki Uniwersyteckiej, jako że tam zlokalizowany jest administrator systemu i tam muszą być podejmowane rozwiązania możliwe do wprowadzenia w bardzo różniących się od siebie bibliotekach specjalistycznych. Często zachodzi konieczność dostosowania biblioteki do systemu, a nie odwrotnie.

Pierwszym etapem wdrażania systemu komputerowego była podjęta przez Bibliotekę Uniwersytecką w 1995 r. komputeryzacja alfabetycznego opracowania własnych nowych nabytków, a od 1997 r. także opracowania centralnego dla bibliotek

² M. Nahotko: Komputeryzacja bibliotek naukowych w Polsce. „Konspekt”, nr 19, 2004, [dostęp: 11.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/nahotko2.html>

specjalistycznych (w tym czasie była nim także objęta BIP UWr). Priorytetem dla tej ostatniej stała się retrokonwersja zbiorów (od 1999 r. pracownicy uzyskali uprawnienia do tworzenia rekordów egzemplarza), prowadzona konsekwentnie aż do chwili obecnej (99% księgozbioru ma rekordy w bazie). W 2008 r. skomputeryzowano czasopisma, a w 2012 r. przejęto całość opracowania zbiorów. Podejmując decyzję o komputeryzacji, nie spodziewano się, że zdobyte z myślą o retrokonwersji kwalifikacje personelu spowodują wyłączenie BIP UWr z opracowania centralnego i przysporzą sporo dodatkowych obowiązków, a także konieczność przeprowadzenia zmian organizacyjnych. Sytuacja ta ma jednak wiele korzyści; po pierwsze – skrócenie czasu oddania nowości do rąk czytelników, po drugie – po przejęciu opracowania alfabetycznego zbiorów uznano, że warto uzupełniać rekordy bibliograficzne o hasła przedmiotowe w języku KABA (wcześniej rzeczowo zbiory opracowywano tylko tradycyjnie, a hasła przedmiotowe miały jedynie rekordy tworzone dla tytułów znajdujących się w BUWr lub kopiowane z hasłami z bazy NUKAT). Opracowanie rzeczowe zbiorów bardzo poprawiło ich wyszukiwalność w katalogu OPAC. Komputeryzacja pociągnęła za sobą zmiany organizacyjne, zatrudnienie katalogera i przeszkolenie dodatkowych pracowników w tworzeniu rekordów zasobu i egzemplarza.

Wzrost stopnia skomputeryzowania księgozbioru spowodował, że celowe stało się wdrożenie komputerowego modułu udostępniania zbiorów w systemie VTLS Virtua. Stało się to w 2006 r. i niezwykle usprawniło pracę wypożyczalni i czytelników, co zaowocowało dużo bardziej efektywną i sprawną obsługą czytelników (zamówienia są realizowane na bieżąco, czas oczekiwania na książkę nie przekracza 10 minut, studenci chętnie korzystają z możliwości wcześniejszego zamawiania książek i cenią sobie brak konieczności wypełniania rewersów, z których nie zrezygnowano, ale drukują się one w magazynie i wystarczy jedynie podpis czytelnika przy odbiorze książki). Wdrożenie modułu udostępniania było poprzedzone rekrutacją nowego pracownika, który wcześniej wdrażał ten moduł w BUWr i mógł swoje doświadczenia wykorzystać w dostosowaniu BIP UWr do wymogów systemu VTLS Virtua.

Nowoczesne technologie wkroczyły także do procesów bibliotecznych związanych z gromadzeniem zbiorów, chociaż w nieco inny sposób, niż nastąpiło to w opracowaniu i udostępnianiu, a mianowicie nie został wdrożony moduł gromadzenia zbiorów systemu VTLS Virtua. Była to konsekwencja tego, że w BUWr zrezygnowano z tego modułu i uruchomiono własny program komputerowy i inwentarz elektroniczny. Merytoryczny nadzór BUWr nad bibliotekami specjalistycznymi i ich ścisła zależność od działań tam podejmowanych ma też więc

pewne wady. Zarówno program stworzony dla oddziału gromadzenia zbiorów, jak i tamtejszy inwentarz elektroniczny są dla małej biblioteki specjalistycznej zbyt skomplikowane, a co za tym idzie – bezużyteczne, trzeba więc znaleźć inne rozwiązanie. Na razie prowadzone są inwentarze tradycyjne, a w wersji komputerowej jedynie inwentarz czasopism. W przyszłości dla książek, dokumentów elektronicznych i audiowizualnych planowana jest implementacja prostego inwentarza elektronicznego wykorzystywanego obecnie przez Oddział Czasopism BUWr.

Rozwój Internetu znacząco wpłynął na zmiany w warsztacie pracy bibliotekarzy zajmujących się gromadzeniem zbiorów. Lawinowo wzrosła ilość informacji o nowych tytułach, a coraz bogatsze strony internetowe wydawców, hurtowni książek i księgarń dają dużo większe możliwości dokonywania zakupów online. Niemniej nie zrezygnowano ze współpracy z hurtowniami prezentującymi swoje oferty w formie tradycyjnej oraz z zakupów w księgarniach naukowych. Uległa za to zmiana polityka liczby gromadzonych egzemplarzy. W zasadzie zrezygnowano z zakupów wieloegzemplarzowych; wyjątkiem są podstawowe podręczniki i pozycje z metodologii badań nauk społecznych. Decyzja ta została podjęta, z jednej strony ze względu na ograniczenia powierzchni magazynowej, z drugiej – z powodu zapewnienia bezpłatnego dla czytelników dostępu online do bazy Ibuk PWN (zakup ogólnouniwersytecki).

Nowoczesne technologie cyfrowe i telekomunikacyjne dają możliwości szybkiego i powszechnego dostępu do światowych zasobów wiedzy, a biblioteka akademicka staje się pośrednikiem pomiędzy bazami danych oraz czasopismami elektronicznymi a środowiskiem naukowym uczelni. Na Uniwersytecie Wrocławskim służy temu uczelniany system biblioteczno-informacyjny, poprzez który, za pośrednictwem witryny internetowej BU oraz stron bibliotek specjalistycznych, wszyscy studenci i pracownicy mogą korzystać z różnorodnych elektronicznych źródeł informacji (doktoranci i pracownicy naukowcy dzięki serwerowi PROXY również z komputerów domowych). Od wielu lat BIP UWr partycypuje w kosztach zakupu baz danych oraz udziału w konsorcjach naukowych. Fundusze przeznaczone na wdrażanie i korzystanie z nowoczesnych technologii są w dużej mierze zapewniane dzięki dochodom własnym Instytutu Pedagogiki; są to głównie pieniądze pochodzące z opłat wnoszonych przez studentów niestacjonarnych. Wykorzystanie tych funduszy jest możliwe dzięki zrozumieniu problemu przez środowisko naukowe i kolejne dyrekcje Instytutu Pedagogiki. Dzięki temu następuje stała modernizacja sprzętu i oprogramowania. Współfinansowane są też korzystanie z systemu VTLS Virtua oraz zakup dostępu do baz danych i elektronicznych czasopism naukowych, a także konsorcjów, o czym była

już mowa. Wydatki BIP UW r zarówno na zakup zbiorów tradycyjnych, jak i związane z nowoczesnymi technologiami stale się zwiększają. Jest to wynik nie tylko wzrostu cen książek i czasopism oraz zmiany kursu walut, lecz także poszerzania wachlarza usług bibliotecznych (np. w wypożyczeniach międzybibliotecznych wysyłanie mailem skanów artykułów czasopism zamiast kserokopii czy całych numerów).

Aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, w 2011 r. została uruchomiona w ramach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego specjalistyczna pedagogiczna kolekcja cyfrowa. Jakkolwiek początki były trudne, to obecnie widać systematyczny wzrost zainteresowania zbiorami cyfrowymi zarówno ze strony czytelników, jak i autorów prac naukowych pragnących udostępnić swoje dzieła w sieci.

Wprowadzanie nowoczesnych technologii do Biblioteki Instytutu Pedagogiki było możliwe dzięki kilku czynnikom. Ważną rolę odegrała dalekowzroczna decyzja podjęta w 1997 r. przez ówczesne kierownictwo biblioteki o komputeryzacji zbiorów. Rozpoczęła ona rewolucję, której skutki okazały się dużo większe i głębsze, aniżeli początkowo przewidywano. Rozłożenie zmian na etapy zmieniło rewolucję w ewolucję we wszystkich dziedzinach życia bibliotecznego. Zmiany te zbiegły się w czasie z odchodzeniem na emeryturę części zespołu i jednocześnie ze zwiększeniem liczby etatów (z 4 do 6 w 2004 r.). Stopniowa wymiana kadr miała swoje pozytywne skutki – bibliotekarze z wieloletnim stażem mogli przekazać swoje doświadczenia nowym pracownikom, którzy potrafili je wykorzystać w unowocześnianiu biblioteki i wdrażaniu technologii komputerowych. Możliwa była celowa rekrutacja osób posiadających konkretne, pożądane umiejętności i uprawnienia. Tutaj również bardzo dużą rolę odegrała współpraca z BUWr za pośrednictwem istniejącego wówczas samodzielnego stanowiska do spraw bibliotek specjalistycznych, ponieważ to BUWr dostarczała wykwalifikowanych kadr. Odpływ wyszkolonych fachowców do bibliotek specjalistycznych wzbudził sprzeciw dyrekcji BUWr i spowodował, że zdecydowano się na zwiększenie zakresu i liczby szkoleń dla pracowników bibliotek specjalistycznych, co zahamowało ten niekorzystny dla BUWr proces. Zatrudnianie nowych pracowników w BIP UW r odbywało się także, zgodnie z polityką kadrową Uniwersytetu Wrocławskiego, przez ogłoszenie konkursu na konkretne stanowisko, a decyzje podejmowała komisja złożona z przedstawicieli dyrekcji Instytutu i kierownictwa biblioteki.

Celowy dobór kadr to jeden z aspektów kompleksowej rewolucji bibliotecznej. Inny aspekt to całkowita zmiana w podejściu do posiadanych przez bibliotekarzy umiejętności. O ile wcześniej wystarczyły edukacja zawodowa na poziomie średnim lub wyższym oraz staż pracy w bibliotece, aby można było uznać bibliotekarza za kompetentnego fachowca, o tyle obecnie niezbędne jest stałe podnoszenie kwalifikacji przez permanentne szkolenia, śledzenie bieżącej literatury fachowej i naukowej, udział w konferencjach i seminariach bibliotekarskich, stałą wymianę poglądów i pomysłów. W ciągu ostatnich trzech lat bibliotekarze z BIP UWr uczestniczyli w licznych szkoleniach i kursach dotyczących alfabetycznego i rzeczowego opracowania zbiorów, korzystania z baz danych i czasopism elektronicznych, w szkoleniach dla redaktorów bibliotek cyfrowych oraz stypendiach zagranicznych w ramach programu ERASMUS.

Wdrożenie nowoczesnych rozwiązań w BIP UWr spowodowało, że konieczna stała się zmiana organizacji pracy. W tak małej bibliotece nie ma możliwości wydzielenia sekcji, a jednocześnie trzeba pogodzić rosnącą specjalizację zawodową z wszechstronnością niezbędną w małej bibliotece specjalistycznej. Warunki zmuszają bibliotekarzy do tego, aby w razie potrzeby potrafili wykonywać obowiązki koleżanek i kolegów w okresie ich nieobecności spowodowanej chorobą lub urlopem. Jednocześnie wszyscy pełnią dyżury w udostępnianiu zbiorów i obsłudze magazynu (nie ma etatu magazyniera), stąd niezbędne było opracowanie harmonogramu dyżurów w czytelnicy i wypożyczalni, tak aby wygospodarować czas na czynności związane z gromadzeniem i opracowaniem zbiorów. Bibliotekarze mają wiele zadań i co najważniejsze, wykonują je bardzo kompetentnie i z entuzjazmem, przy czym są otwarci na nowe wyzwania. Przykładem jest utworzenie z ich inicjatywy kolekcji cyfrowej, własnymi siłami i prawie bezkosztowo.

Rozwój nowoczesnych technologii komputerowych i telekomunikacyjnych spowodował, że biblioteka uczelniana musi nie tylko zaspokajać potrzeby obsługiwanego przez nią środowiska naukowego, lecz także musi te potrzeby przewidywać, a nawet być motorem i propagatorem zmian. Obecnie wyzwaniem dla bibliotekarzy z BIP UWr jest wzbogacenie umiejętności informacyjnych użytkowników biblioteki. Okazuje się, że o ile biblioteka z powodzeniem wykorzystuje nowe możliwości, o tyle studenci, zwłaszcza rozpoczynający naukę, mają spore problemy w poruszaniu się w świecie informacji, a prowadzone kilkugodzinne szkolenia biblioteczne, pomimo stosowania nowoczesnych form i narzędzi dydaktycznych, są niewystarczające. W BIP UWr realizowany jest projekt badawczy „Edukacja użytkowników biblioteki w zakresie umiejętności informa-

cyjnych. Aspekt teoretyczny i praktyczny”, który ma w rezultacie doprowadzić do opracowania programu i wdrożenia kursu dla studentów i doktorantów z tego zakresu.

Począwszy od 1997 r. BIP UWr przeszła bardzo duże, rzecz można, rewolucyjne przeobrażenia. Dały one początek permanentnym zmianom, koniecznym wobec ciągłego postępu technologicznego. Biblioteka stała się bardziej zorientowana na użytkownika i poszerzanie wachlarza usług aniżeli na procesy biblioteczne. Stały się one sposobem osiągnięcia celu – pełnej obsługi informacyjnej środowiska naukowego. Wdrożenie nowoczesnego systemu komputerowego spowodowało znaczące zmiany dla czytelników – poprawa jakości informacji o zbiorach, możliwość wyszukiwania i zamawiania materiałów online, skrócenie czasu obsługi w agendach udostępniania zbiorów. Jednocześnie zauważa się stopniowe przesuwanie ciężaru z gromadzenia zbiorów na zapewnienie dostępu do światowych źródeł informacji, rosnącą rolę dokumentów elektronicznych w stosunku do drukowanych. Zmiany zachodzące w BIP UWr wpisują się w światowe trendy w bibliotekarstwie, trafnie opisane ponad dekadę temu przez J. Singha: „zauważa się przesunięcie: z własności do dostępu, z rozwiązania odpowiedniego w danym przypadku do rozwiązania odpowiedniego w danym momencie, od publikacji drukowanych do dokumentów elektronicznych, od pojedynczych bibliotek do systemów sieciowych, od modelu opartego na pośredniku do modelu opartego na użytkowniku końcowym, od rozpowszechniania jednokierunkowego do komunikacji interaktywnej”³. Działania te stanowią znaczący wkład bibliotek akademickich w kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego.

Na zakończenie warto zadać sobie pytanie o przyszłość – jakie innowacyjne sposoby wykorzystania nowych mediów znajdą zastosowanie w małej bibliotece specjalistycznej? Z pewnością będą one zależały od ewolucji zintegrowanego systemu bibliotecznego VTLIS Virtua. Być może twórcy systemu wdrożą niektóre elementy szeroko rozumianego zjawiska Web 2.0 i Library 2.0. Efektywne dzielenie się zasobami poprzez różnego rodzaju serwisy internetowe (również społecznościowe), demokratyzacja informacji przez współpracę z innymi instytucjami i dostawcami treści na zasadzie partnerstwa w celu zwiększenia dostępności danych istniejących w sieci to pożądane kierunki zmian⁴. Biblioteka musi być, jak to trafnie ujęła B. Jaskowska, „nie tylko bramą do zasobów cyfrowych i organizatorem zintegrowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych, systematyzującym źródła i dołączającym tzw. wartość dodaną informującą o zawartości źródeł. Jej zadaniem

³ J. Singh: South Asia in the global electronic village: issues and implications, [in:] T.V. Ershova, Y.E. Hohlov (ed.): Libraries in the information society. K.G. Saur, München 2002, p. 67.

⁴ G. Gmiterek: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012, s. 102.

staje się również aktywne pośredniczenie i organizowanie narzędzi wzajemnej komunikacji pomiędzy bibliotekarzami a jej użytkownikami, a także łączenie ich kapitału intelektualnego w celu tworzenia nowych zasobów wiedzy”⁵.

Bibliografia

1. Gmiterek G.: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012.
2. Singh J.: South Asia in the global electronic village: issues and implications, [in:] Ershova T.V., Hohlov Y.E. (eds.): Libraries in the information society. K.G. Saur, München 2002.
3. Jaskowska B.: Kultura organizacyjna służb informacyjnych bibliotek akademickich – na przykładzie uczelni ekonomicznych, [dostęp: 10.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/docmetadata?id=1183&from=publication>
4. Nahotko M.: Komputeryzacja bibliotek naukowych w Polsce. „Konspekt”, nr 19, 2004, [dostęp: 11.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/nahotko2.html>
5. Piotrowicz G.: Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej, [dostęp: 22.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf

⁵ B. Jaskowska: Kultura organizacyjna służb informacyjnych bibliotek akademickich – na przykładzie uczelni ekonomicznych, [dostęp: 10.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/docmetadata?id=1183&from=publication>

Marcin BRODKA
Politechnika Śląska
Biblioteka Główna

MOŻLIWOŚĆ WYBRANYCH METOD KOMPRESJI OBRAZÓW W DIGITALIZACJI ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH

Charakterystycznym znakiem czasu jest nadmiar informacji. Dostarczana informacja, która dotyczy niemal każdej najdrobniejszej dziedziny naszego życia, jest różnej jakości. Dostępność informacji, jaką się cieszymy, czy też na jaką cierpimy, jeszcze w zeszłym pokoleniu była nie do pomyślenia. Coraz bardziej wymagane są narzędzia nie tyle zwiększające dostęp, ile raczej ułatwiające selekcję informacji. Szybki dostęp do istotnych informacji, a także efektywne przetwarzanie informacji i wyszukiwanie wiarygodnych źródeł wiedzy staje się składnikiem decydującym o sukcesie wszelkiej działalności biznesowo-gospodarczej, organizacyjnej i społecznej. Poszanowanie czasu odbiorcy powinno być obowiązkiem nadawcy informacji, będącej typowym „gorącym tematem na sprzedaż”. W artykule zostanie pokazany wpływ kompresji danych, a w szczególności obrazów, na skuteczność digitalizacji zbiorów bibliotecznych.

Wstęp

Początek XXI w. to przede wszystkim era informacji, którą charakteryzuje intensywny rozwój społeczeństwa informacyjnego, przekształcającego się stopniowo w społeczeństwo powszechnie dostępnej wiedzy (przetwarzanie i tworzenie wiedzy staje się podstawą jego rozwoju). Wobec dużej i stale rosnącej roli Internetu można obecnie mówić również o zjawisku społeczeństwa sieciowego¹. Komputery są łatwo dostępne i wyposażone standardowo w interfejsy sieciowe umożliwiające podłączenie do wspomnianej już sieci komputerowej. Również świat techniki ulega bardzo gwałtownym zmianom.

Popularnym sposobem na życie współczesnego człowieka, funkcjonującego w ciągłym pośpiechu, staje się oszczędzanie każdej chwili, mające znaczenie zwłaszcza ekonomiczne oraz eksploatacyjne (użytkowe). Poszanowanie czasu przekłada się na zwiększenie ilości informacji dostępnej (przekazywanej) w jednostce czasu w warunkach, jakimi dysponuje konkretny odbiorca (określone ramy czasowe, sprzętowe, finansowe). Oszczędność czasu odbiorcy informacji można uzyskać przede

¹ A. Przelaskowski: Kompresja danych. Wydawnictwo BTC, Warszawa 2005.

wszystkim przez dbałość o jakość informacji, tj. selekcję jedynie tych danych, które są istotne dla użytkownika, oraz przez zapewnienie minimalnej długości reprezentacji przekazywanych danych².

Również dzięki zastosowaniu nowoczesnej technologii cyfrowej istnieje możliwość ochrony cennego dziedzictwa kulturowego, jakim są zbiory biblioteczne. Digitalizacja pozwala na przenoszenie na format cyfrowy starych druków, rękopisów, inkunabułów czy czasopism z XIX w. Umożliwia nie tylko zabezpieczenie cennych dzieł, lecz także dostęp do wielu kategorii zbiorów. Zabezpieczenie i ułatwienie przesyłania tych zbiorów stały się koniecznością w budowaniu nowoczesnych zasobów akademickich bibliotek.

Pojęcie kompresji danych

Możliwość kompresji zbiorów, a w szczególności obrazów, różnego typu danych, jest ostatnio jednym z najbardziej interesujących tematów z pogranicza wielu dziedzin nauki i techniki, takich jak teoria informacji, teoria stopnia zniekształceń źródeł informacji, teoria przekształceń (unitarnych, nieliniowych, z bazą nadmiarową itd.), czasowa i sprzętowa optymalizacja algorytmów itp. Jednocześnie wiele zagadnień istotnych z punktu widzenia kompresji danych ma bardziej złożony charakter. Prace nad uściśleniem pojęcia informacji i ilościowym jej opisem, sprecyzowaniem dostępnej wiedzy na temat analizowanych zbiorów danych i optymalną (możliwie prostą, a jednocześnie zupełną) ich charakterystyką (modelowaniem), obiektywizacją wrażeń wzrokowej percepcji i ujęciem ich w ramy efektywnego modelu stanowią także kluczowe zagadnienia z obszaru optymalizacji technik analizy, przetwarzania i rozpoznawania danych.

Duża liczba opracowań dotyczących metod kompresji stratnej i bezstratnej, formatów oraz konkretnych implementacji, a także znacznie rozwinięty proces standaryzacji metod wyznaczania efektywnych reprezentacji danych są spowodowane zainteresowaniem technologii informatycznych i telekomunikacyjnych oraz zwiększeniem liczby i rozmiarów zbiorów danych różnego rodzaju, pojawiających się niemal w każdej dziedzinie życia, do której dotarły komputery, oraz związanymi z tym trudnościami ich gromadzenia, przeglądania i wymiany (transmisji).

Postęp technologiczny w dziedzinie rejestracji obrazu, dźwięku, różnego typu danych, postępująca komputeryzacja niemal wszystkich dziedzin życia, gwałtowny rozwój połączeń sieciowych (Internet, intranet) powodują powstawanie ogromnych

² Ibidem.

ilości informacji w postaci cyfrowej. Liczne zbiory danych, które są zapisywane, przetwarzane, przechowywane, wymieniane, przesyłane, stanowią w bardzo wielu przypadkach główny przedmiot analizy różnego typu systemów, a zdolność szybkiej manipulacji zbiorami danych (wygodne i sprawne przeglądanie, wyszukiwanie, sortowanie, klasyfikacja itd.) decyduje o efektywności i użyteczności tych systemów.

Zarys historii technik kompresji

Pierwszym kluczowym wydarzeniem było położenie fundamentów teorii informacji przez C. Shannona, jednego z największych naukowców XX w.³ Chodzi tu o prace Shannona z końca lat 40. XX w. (szczególnie z 1948 r.). Sformułowane tam pojęcia entropii jako miary informacji, nadmiarowości, modeli źródeł informacji, itp., stanowią zręby współczesnych technik kompresji danych. Shannon przyczynił się do powstania skutecznego algorytmu kodowania opartego na statystycznej analizie zbioru kompresowanych danych, zwanego algorytmem Shannona-Fano. Innym bardzo istotnym wydarzeniem było opublikowanie w 1952 r. przez D.A. Huffmana pracy „A Method for the Construction of Minimum Redundancy Codes”. Przedstawia ona algorytm tworzenia optymalnej reprezentacji kodowej dla zbioru danych, przy założeniu przyporządkowania każdemu symbolowi alfabetu źródła, modelującego ten zbiór danych, oddzielnego słowa kodowego o długości (w bitach) w przybliżeniu odwrotnie proporcjonalnej do prawdopodobieństwa wystąpienia tego symbolu w strumieniu danych wejściowych. Te i inne prace były podwalinami w tworzeniu minimalnych, optymalnych kodów skompresowanych zbiorów obrazowych.

Nie ma technik kompresji, które są optymalne w każdym zastosowaniu. Różnorodność analizowanych obrazów, w tym zbiory PDF, zarówno co do ogólnej czy lokalnej charakterystyki zbioru wartości, jak i sposobu ich wykorzystania powoduje, że dla różnych typów danych należy stosować dopasowane do ich własności algorytmy w celu uzyskania maksymalnej skuteczności kompresji.

Ogólna charakterystyka obrazów bibliotecznych

Najczęściej spotykane zbiory tekstowe, w szczególności w bibliotekach, zawierają bajtowe informacje o kolejnych znakach (np. zapisanych w kodzie ASCII), tworzących: słowa, zdania tekstu uzupełnione znakami formatującymi i narzucającymi

³ C.E. Shannon: A Mathematical Theory of Communication. „The Bell System Technical Journal”, Vol. 27, 1948, p. 379-423, 623-656.

interpretację, rozkazy danego języka programowania, wektory danych arkuszy kalkulacyjnych itp. Ważne są tutaj częstości wystąpień pojedynczych znaków w tekstach danego języka, formatu, dokumentu, jak też różnych kombinacji tych znaków w określonym kontekście, wynikające często z koncepcji składniowej i semantycznego określonego zbioru danych⁴.

Dane będące bardzo istotnym elementem współczesnych systemów informacji można podzielić na dwie zasadnicze grupy: analogowe i cyfrowe. Obrazy analogowe są opisywane funkcją jasności obrazu, reprezentującą przestrzenny rozkład energii promieniowania widzialnego, którą można opisać matematycznie. Do nich zaliczymy: obrazy medyczne, sekwencje obrazów (wideo), dane mieszane oraz dane multimedialne⁵. Te wszystkie rodzaje obrazów bądź danych obrazowych należy odpowiednio przygotować do zadań digitalizacji. Digitalizacja ta umożliwia wprowadzenie zbiorów książek, opracowań i skryptów w postaci cyfrowych rekordów zapamiętywanych na dyskach głównych serwerów bibliotek. Aby wielkość tych rekordów została właściwie zminimalizowana, można zastosować kompresję danych, czyli dane te należy kodować⁶.

Kompresją danych bądź kodowaniem jest nazywany proces przekształcenia pierwotnej reprezentacji zbioru danych w inną reprezentację o mniejszej liczbie bitów, a odwrotny proces rekonstrukcji oryginalnego zbioru danych na podstawie reprezentacji skompresowanej jest nazywany dekompresją. Cele kompresji w zależności od charakteru danych i zastosowań mogą być różnorodne. Zazwyczaj przy projektowaniu metody kompresji chodzi jednak o uzyskanie największej efektywności, przy czym efektywność ta może być rozumiana rozmaicie.

Można wyróżnić dwie zasadnicze kategorie metod kompresji danych: bezstratne i stratne. W kompresji bezstratnej (inaczej odwracalnej) zrekonstruowany po kompresji zbiór danych jest numerycznie identyczny ze zbiorem oryginalnym z dokładnością do pojedynczego bitu. Ten rodzaj kompresji jest oczywiście pożądany w zastosowaniach bezwzględnie wymagających wiernej rekonstrukcji zbioru oryginalnego. W kompresji stratnej (nieodwracalnej) zazwyczaj transformuje się zbiór danych w zupełnie nową przestrzeń pośrednią, w której nadmiarowość reprezentacji

⁴ W systemach analizy języka naturalnego (np. tłumaczenia automatycznego) stosuje się programy komputerowe do rozwiązywania problemów związanych z językami używanymi przez ludzi. Automatyzacja tłumaczenia czy analizy składniowej jest zagadnieniem trudnym ze względu na charakter języków naturalnych – ich reguły często są skomplikowane, zawierają liczne wyjątki, a znaczenie poszczególnych fraz w wielu wypadkach zależy od kontekstu.

⁵ A. Przelaskowski: op.cit.

⁶ Funkcja kompresji obrazu często jest nazywana w skrócie kodowaniem.

Zob.: M. Brodka: Kompresja falkowa na potrzeby transmisji sygnału. „Studia Informatica”, Vol. 23, No. 3 (50), s. 337-347.

oryginalnej jest znacznie zredukowana. Faza modelowania kończy się kwantyzacją zbioru uzyskanych wartości, który redukuje alfabet binarnie kodowanego strumienia, dając znaczne oszczędności w długości kodu wyjściowego. Kwantyzacja jest procesem nieodwracalnym, a więc niemożliwa jest pełna rekonstrukcja oryginalnego zbioru danych w procesie dekompresji. Odtwarzany zbiór danych jest jedynie przybliżeniem oryginału – możliwe są nawet znaczne różnice w poszczególnych wartościach z zachowaniem jednak ogólnego charakteru danych, w wyniku czego można osiągać znacznie wyższe stopnie kompresji niż w technikach odwracalnych. Większa kompresja osiągnięta jest zwykle kosztem mniejszej zgodności ze zbiorem danych oryginalnych⁷.

Efektywność kompresji może być rozumiana w różnoraki sposób w zależności od rodzaju kompresowanych danych, zastosowania, sprzętowych możliwości implementacji itp. Pierwszym, najbardziej powszechnym rozumieniem tego pojęcia jest zdolność do maksymalnego zmniejszenia rozmiaru nowej reprezentacji kompresowanych danych w stosunku do rozmiaru zbioru pierwotnego. Do liczbowych miar tak rozumianej efektywności należą przede wszystkim: stopień kompresji – CR (ang. *compression ratio*⁸), procent kompresji – CP (ang. *compression percentage*⁹) oraz średnia bitowa – BR (ang. *bite rate*¹⁰). Średnia bitowa to parametr stosowany w celu określenia zdolności przepływu danych przez sieć komputerową. Wielkość ta określa, ile bitów na sekundę potrafimy przesłać przez dany kanał transmisyjny.

Efektywność czy skuteczność metod kompresji to najczęściej zdolność do osiągnięcia w procesie kompresji możliwie dużych wartości CR lub CP, czy też możliwie małej średniej bitowej BR. W pewnych zastosowaniach, np. w urządzeniach do rejestracji danych w czasie rzeczywistym, efektywność kompresji może być pojmowana jako zdolność do minimalizacji czasu kompresji (lub też kompresji/dekompresji). Istnieje jeszcze wiele innych współczynników charakteryzujących obrazy oraz ich możliwa kompresja – które można odnaleźć w literaturze branżowej¹¹.

⁷ K. Sayood: *Introduction to Data Compression*. Morgan Kaufmann, San Francisco 2002; J. Chojcan, J. Łęski: *Zbiory rozmyte i ich zastosowania*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2001.

⁸ *Compression ratio* – współczynnik kompresji określany jako stosunek wielkości obrazu przed kompresją i po niej.

⁹ *Compression percentage* – współczynnik kompresji wyrażany w mierze procentowej.

¹⁰ *Bite rate* – przepływność; w telekomunikacji i informatyce: prędkość, z jaką sygnał cyfrowy przepływa przez kanał łączności, np. Internet.

¹¹ K. Sayood: op.cit.; M. Vetterli: *Wavelets, Approximation and Compression*. „IEEE Signal Processing Magazine”, No. 3, 2001, p. 59-371; A. Przelaskowski: op.cit.

Przykład zastosowania metody zmniejszania objętości zbiorów

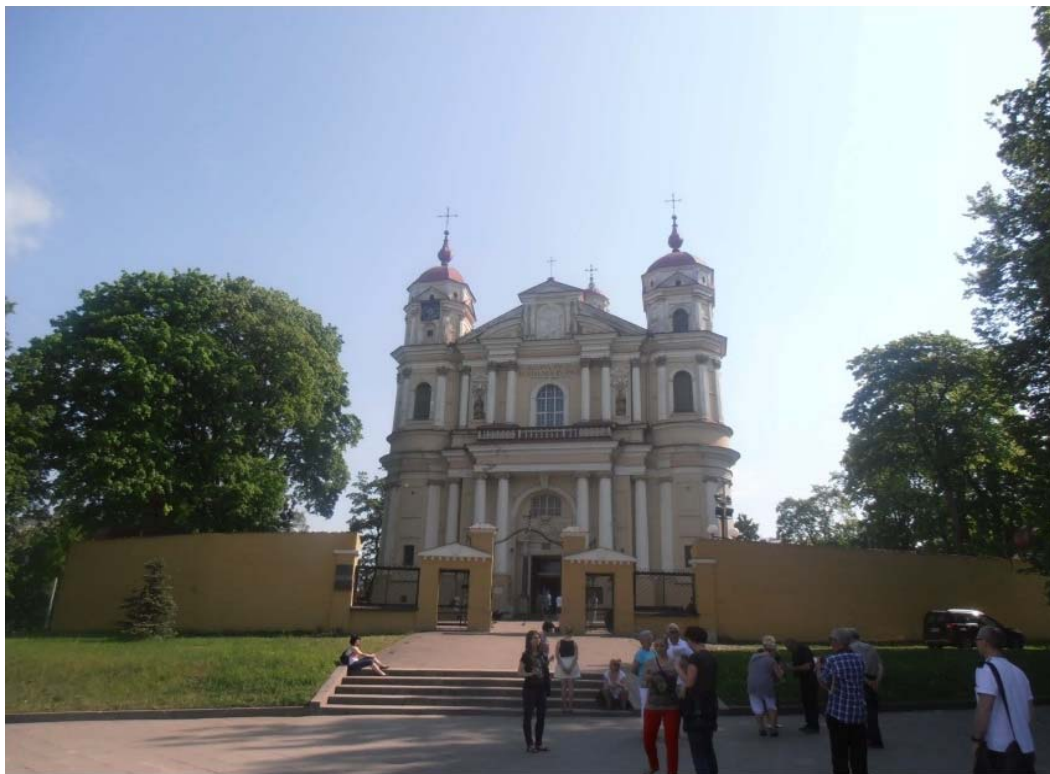
Oprogramowanie dostępne i korzystne dla zmniejszenia objętości skanowanych zbiorów bibliotecznych, wykonywane na ogół w plikach w formacie PDF, to: KpdfTool – aplikacja uruchamiana na platformie Linuxowej, IrfanView – dostępny w systemie Windows (domena publiczna). Obydwa programy zmniejszają ilość informacji bitowej (często są zawarte na stronach naszych plików typu PDF) z wielkości 300 dpi na 200 dpi. Wielkość dpi¹² mówi o liczbie punktów graficznych na jednostkę.

Przykład badania zamieszczony na rysunkach poniżej nie wykazuje szczególnych różnic prezentowanych obrazów, wykonanych z dokładnością 300 dpi (rys. 1), a następnie poddanych kompresji do wartości 200 dpi (rys. 2).

Rys. 1. Kościół Bazylianów pod wezwaniem Piotra i Pawła w Wilnie; rozdzielczość 300 dpi

¹² dpi (ang. *dots per inch*) – wielkość charakterystyczna spotykana przy zakupie np. drukarek.

Rys. 2. Kościół Bazyliański pod wezwaniem Piotra i Pawła w Wilnie; konwersja z 300 dpi na 200 dpi

Podsumowanie i wnioski

Przedstawiony zarys dotyczący skanowanych obrazów bibliotecznych wskazuje na ich wielkość, które mogą być problematyczne przy kopiowaniu, przesyłaniu i drukowaniu. Podkreśla się natomiast korzyści wynikające ze zmniejszenia tych zbiorów, co – jak pokazuje zamieszczony przykład (rys. 1 i rys. 2) – nie zakłóca fotografii w subiektywnym odbiorze wzrokowym. Dlatego daleko idącym wnioskiem jest mądre zmniejszanie obrazów, np. przez redukcję skali dpi. Redukcja ta spowoduje zmniejszenie nakładów obliczeniowych przy przesyłaniu tych obrazów siecią internetową. Ponadto zbiory poddane kompresji będą miały mniejszą wielkość bitową i zajmą mniejszą ilość pamięci dysków twardych, a w przypadku odczytu szybciej będą się wyświetlać na ekranie monitora. Obrazy użyte w badaniu ulegają znacznej redukcji, jeśli chodzi o zajmowane miejsce na przestrzeni dyskowej, czyli dla naszych obrazów testowych jest to: rys. 1 – 2,3 MB, rys. 2 – 1,3 MB. Taki zabieg znacznie poprawia obszar wykorzystywanej przestrzeni pamięci komputerowej. Także ulegną oszczędności w przekazywaniu takich obrazów binarnych, co przyspiesza i zmniejsza, a tym samym polepsza wskaźnik BR. Takie przygotowanie skanowanych dokumentów powinno być standardem w procesach digitalizacji (archiwizacji) zbiorów w bibliotekach.

Bibliografia

1. Białasiewicz J.: Falki i aproksymacje. Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 2000.
2. Brodka M.: Kompresja falkowa na potrzeby transmisji sygnału. „Studia Informatica”, Vol. 23, No. 3 (50), s. 337-347.
3. Chojcan J., Łęski J.: Zbiory rozmyte i ich zastosowania. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2001.
4. Huffman D.A.: A Method for the Construction of Minimum Redundancy Codes. „Proceedings of the Institute of Radio Engineers”, No. 40 (9), 1952, p. 1098-1101.
5. Przelaskowski A.: Kompresja danych. Wydawnictwo BTC, Warszawa 2005.
6. Sayood K.: Introduction to Data Compression. Morgan Kaufmann, San Francisco 2002.
7. Shannon C.E.: A Mathematical Theory of Communication. „The Bell System Technical Journal”, Vol. 27, 1948, p. 379-423, 623-656.
8. Vetterli M.: Wavelets, Approximation and Compression. „IEEE Signal Processing Magazine”, No. 3, 2001, p. 59-371.

Dagmara BUBEL
Lidia SZCZYGLÓWSKA
Politechnika Częstochowska
Biblioteka Główna

Łukasz KUCZYŃSKI
Politechnika Częstochowska
Instytut Informatyki Teoretycznej i Stosowanej

CZEGO JESZCZE NIE WIEMY O USŁUDZE POWSZECHNEJ ARCHIWIZACJI PLATON-U4

Długoterminowa archiwizacja, oprócz zapewnienia właściwej liczności udostępnianych zbiorów, standaryzacji oraz identyfikowalności treści, usług i osób, jest uznawana za najważniejszą cechę właściwie zorganizowanego środowiska informacji cyfrowej¹. Największymi generatorami danych cyfrowych są biblioteki i archiwa, instytuty, uczelnie i jednostki naukowe oraz akademickie centra komputerowe. Skuteczne i wiarygodne zabezpieczenie lub archiwizacja tak dużych ilości danych jest ogromnym wyzwaniem i może przekraczać możliwości bibliotek. Usługa Powszechnej Archiwizacji oparta na oprogramowaniu Krajowego Magazynu Danych (KMD), które zostało wdrożone w redundantnej, wysoko wydajnej, skalowalnej i rozproszonej infrastrukturze serwerów i systemów przechowywania danych, wychodzi naprzeciw potrzebom zabezpieczania danych w instytucjach naukowych. System został tak zaprojektowany, aby spełnić wymagania użytkowników dotyczące: bezpieczeństwa danych, ich dużej trwałości, niezawodności i prostoty użytkowania. Kontynuacją projektu Krajowego Magazynu Danych – KMD2 – jest implementacja zaawansowanych mechanizmów zwiększających funkcjonalność rozproszonego systemu. W systemie KMD2 wysoki priorytet nadano bezpieczeństwu kopii zapasowych i archiwalnych. Usługa daje możliwość zaszyfrowania informacji jeszcze przed przesłaniem ich do systemu, a także automatycznej kontroli integralności pobieranych danych. Szyfrowanie pozostaje w gestii użytkownika. Znaczną część pracy włożono w realizację: bezpiecznego współdzielenia plików z innymi użytkownikami KMD2, importu-eksportu plików do systemu/poza system KMD2 oraz publikacji danych, co może być interesującym rozwiązaniem dla bibliotek cyfrowych.

Wstęp

Usługa Powszechnej Archiwizacji, która wychodzi naprzeciw potrzebom zabezpieczania danych w instytucjach naukowych, jest realizowana przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe w ramach projektu PLATON – Platformy Obsługi Nauki, na podstawie ogólnopolskiej akademickiej sieci naukowej PIONIER.

¹ M. Nahotko: Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010, s. 189.

Usługa jest oparta na oprogramowaniu Krajowego Magazynu Danych (KMD), które zostało wdrożone w redundantnej, wysoko wydajnej, skalowalnej i rozproszonej infrastrukturze serwerów i systemów przechowywania danych. System został tak zaprojektowany, aby spełnić wymagania użytkowników dotyczące: bezpieczeństwa danych, ich dużej trwałości, niezawodności i prostoty użytkowania. W projekcie bierze udział 10 polskich centrów superkomputerowych i jednostek MAN, a jego koordynatorem jest Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. To pierwsze rozwiązanie o tak dużym zasięgu w skali kraju².

Jedną z podstawowych technik zapewnienia wiarygodności przechowywania danych i ich trwałości oraz niezawodności usługi przechowywania jest replikacja danych w rozproszonym środowisku przechowywania oraz wykorzystanie redundantnych komponentów infrastruktury. Usługa dostarcza użytkownikom rozmaite interfejsy dostępu do danych składowanych w wirtualnym systemie plików oraz możliwość automatyzacji i optymalizacji procesu wykonywania kopii zapasowych i archiwalnych przez wykorzystanie aplikacji klienta opracowanego w projekcie KMD.

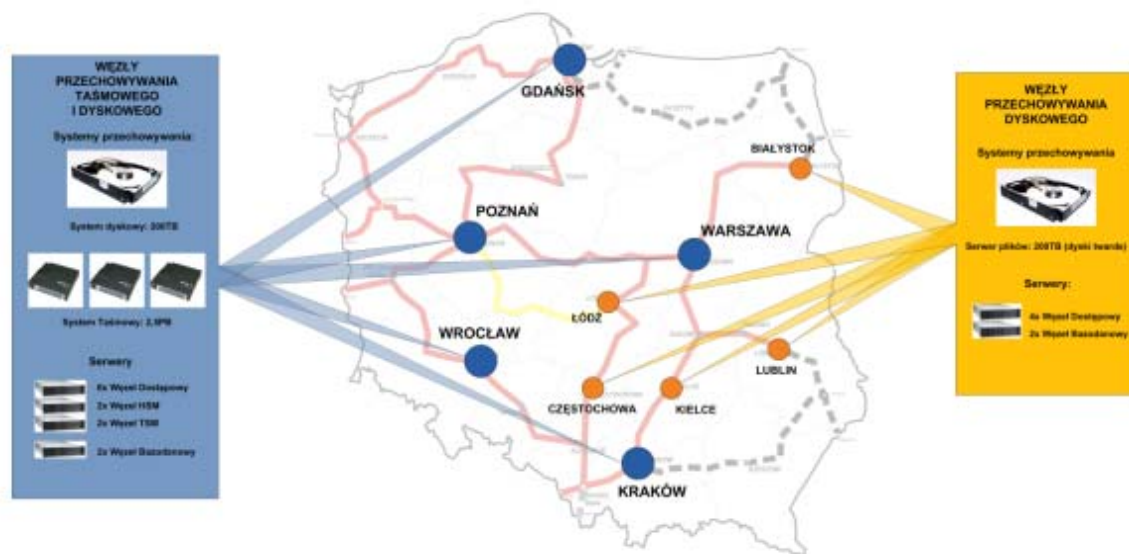
Infrastruktura Usługi Powszechnej Archiwizacji

Infrastruktura Usługi Powszechnej Archiwizacji, w której została wdrożona architektura Krajowego Magazynu Danych, składa się z redundantnych, rozproszonych geograficznie elementów. Podstawowym składnikiem tej infrastruktury są systemy przechowywania, w tym macierze dyskowe i serwery plików o łącznej pojemności ok. 2 petabajtów, oraz systemy przechowywania taśmowego o pojemności 12,5 petabajta. Poza systemami przechowywania danych na infrastrukturę składają się serwery dostępowe, bazodanowe oraz serwery dla oprogramowania HSM – łącznie ponad 70 maszyn. Elementy instalacji są rozlokowane w 10 miastach Polski i połączone za pomocą wydajnych łączy sieciowych w PIONIER.

Infrastruktura Usługi Powszechnej Archiwizacji, w której wdrożona jest skalowalna architektura Krajowego Magazynu Danych, pozwala na oferowanie usług przechowywania danych, odpowiadających potrzebom użytkowników co do pojemności systemu, wydajności składowania, trwałości danych w systemie, wiarygodności usługi, a także bezpieczeństwa i poufności danych³.

² M. Brzeźniak: PLATON: usługi powszechnej archiwizacji. „Pionier Magazine”, nr 1 (6), 2011.

³ M. Brzeźniak: Usługa Powszechnej Archiwizacji i jej zastosowanie w bibliotekach naukowych do zabezpieczenia i archiwizacji danych. „Biuletyn EBIB”, nr 6 (115), 2010, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2010/115/a.php?brzezniak>

Rys. 1. Schemat infrastruktury Usługi Powszechnej Archiwizacji

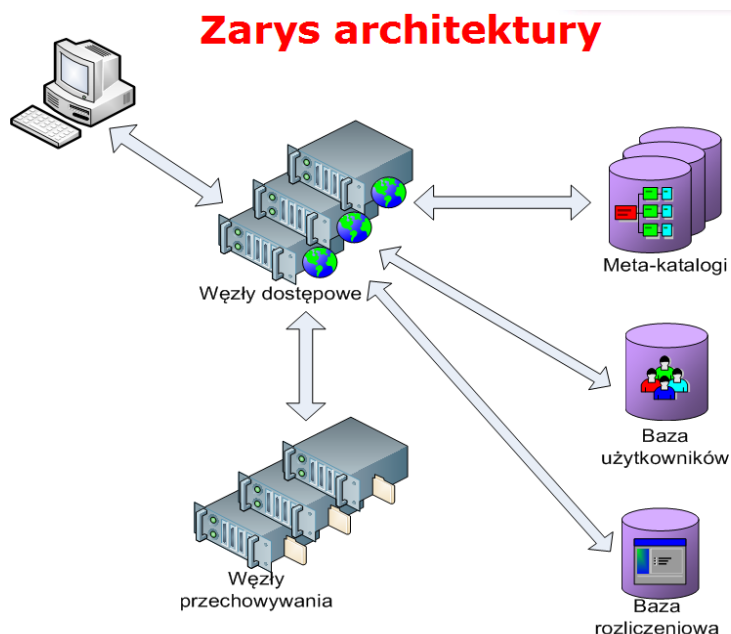
Źródło: M. Brzeźniak: Usługa Powszechnej Archiwizacji i jej zastosowanie w bibliotekach naukowych do zabezpieczenia i archiwizacji danych. „Biuletyn EBIB”, nr 6 (115), 2010, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2010/115/a.php?brzezniaak>

Charakterystyka architektury jest następująca:

- decentralizacja danych oraz usług,
- replikacja metadanych,
- liczne punkty dostępne (węzły dostępne),
- liczne lokalizacje przechowywania replik (węzły Składowania),
- centralna baza danych użytkowników (pojedyncze logowanie, ang. *single sign-on*),
- standardowe interfejsy pomiędzy warstwami: wirtualny system plików oraz standardowe metody dostępu do danych.

Poufność i bezpieczeństwo danych to:

- szyfrowanie połączeń klient-system i wewnątrz systemu (X.509),
- oddzielne przestrzenie nazw dla instytucji,
- audyty bezpieczeństwa systemu i oprogramowania,
- przechowywanie odpowiedniej liczby replik,
- wsparcie dla szyfrowania sprzętowego,
- komunikacja przez VPN.

Rys. 2. Zarys architektury

Źródło: S. Jankowski, M. Brzeźniak: Architektura i mechanizmy systemu. Warsztaty „Usługa powszechnej archiwizacji”, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.pionier.net.pl/files/platon-u4_architektura_i_mechanizmy_final_mb.pdf

Dostęp do danych. Standardowe protokoły dostępu do danych i metadanych

Dane użytkowników są przechowywane w postaci wielu fizycznych replik danych rozmieszczonych w rozproszonych geograficznie lokalizacjach. Po stronie użytkownika jest typowe oprogramowanie klienckie:

- SSH/SCP/SFTP (WinSCP, SSHFS),
- HTTP/WebDAV (przeglądarka internetowa, klient WebDav, mapowanie dysków w Windows),
- GridFTP.

Po stronie systemu są emulowane systemy plików z danymi i metadanymi.

Jak zamówić usługę? Kroki rejestracyjne

Użytkownicy usługi muszą legitymować się certyfikatami cyfrowymi wystawionymi przez urząd certyfikacji uznawany w usłudze. Można wystąpić o wydanie certyfikatu (https://ra.wcss.pki.pionier.net.pl/ejbca/enrol/personal_orgs.jsp). Po zakończeniu procedury rejestracji otrzymujemy informację potwierdzającą proces zakończenia rejestracji i aktywację usługi.

Projekt KMD2

Kolejnym etapem budowy Krajowego Magazynu Danych – KMD2 – jest implementacja zaawansowanych mechanizmów zwiększających funkcjonalność rozproszonego systemu⁴. Projekt ten jest kontynuacją Krajowego Magazynu Danych i ma za zadanie dostarczyć poszerzonego wachlarza usług osadzonych na infrastrukturze bazowej, przygotowanej w ramach projektu KMD.

Szczególny nacisk jest położony na bezpieczeństwo opracowywanych rozwiązań:

- bezpieczne składowanie – przez wirtualne filesystemy i aplikacje klienckie,
- bezpieczne współdzielenie wewnątrz systemu,
- bezpieczny eksport-import danych,
- bezpieczna publikacja,
- wersjonowanie (dodatkowe wersje plików zwiększają możliwości odtwarzania).

Główne zadania KMD2 to: umożliwienie składowania kopii zapasowych i przechowywanie długoterminowe danych archiwalnych, bezpieczne udostępnianie, współdzielenie i wymiana dużych plików oraz przechowywanie i bezpieczne udostępnianie online zbiorów cyfrowych dużych rozmiarów⁵.

Funkcjonalności, o jakie KMD2 wzbogaca system KMD, obejmują:

- współdzielenie danych wewnątrz systemu KMD2 przez użytkowników,
- bezpieczne udostępnianie danych użytkownikom zewnętrznym i bezpieczną publikację danych w tzw. ograniczonym środowisku udostępniania i wymiany plików (Sandbox),
- wersjonowanie danych, zarządzanie wersjami i prezentacja wersji plików,
- bezpieczne urządzenie kopiująco-szyfrujące – tzw. appliance – realizujące wydajną kryptografię (wspomagana sprzętowo), a także funkcję współdzielenia danych wewnątrz organizacji.

W systemie KMD2 wysoki priorytet nadano bezpieczeństwu kopii zapasowych i archiwalnych. Usługa daje możliwość zaszyfrowania informacji jeszcze przed przesłaniem ich do systemu, a także automatycznej kontroli integralności pobieranych danych. Szyfrowanie pozostaje w gestii użytkownika. Fundamentem funkcjonalności bezpiecznego systemu składowania danych są mocne algorytmy szyfrujące. Rozwiązanie to zapewnia poufność oraz integralność składowanych danych, jak również umożliwia bezpieczne współdzielenie nawet w sytuacji, gdy użytkownik nie

⁴ Krajowy Magazyn Danych (KMD2) – spotkanie robocze w CI TASK w dniach 12-14 czerwca 2013 r. w Gdańsku, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://tv.task.gda.pl/?p=973>

⁵ Krajowy Magazyn Danych (KMD2), [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.wcss.wroc.pl/?c=static_projects&sid=150

ma zaufania do przestrzeni dyskowej dostawcy. W tym celu zaimplementowano algorytmy kryptograficzne ze wsparciem dla symetrycznego oraz asymetrycznego szyfrowania „w locie” (ang. *on the fly*) po stronie użytkownika⁶. Szyfrowane są zarówno nazwy plików, jak i ich zawartość. W ten sposób użytkownik może mieć pewność, że jego dane są bezpieczne niezależnie od miejsca, w którym są przechowywane. Ponadto KMD2 gwarantuje, że pliki przechowywane w systemie są dokładnie tymi, które przekopiował użytkownik. Po stronie użytkownika wyliczane są sumy kontrolne, które są sprawdzane podczas pobierania pliku. Kolejnym ważnym problemem, który powinien zostać rozwiązany w bezpiecznym systemie składowania danych, jest zapewnienie poprawności mechanizmowi zarządzania kluczami, przy jednoczesnym zachowaniu przyjaznego systemu dla użytkownika niebędącego ekspertem w dziedzinie kryptografii.

W KMD2 położono silny nacisk na wymogi bezpieczeństwa użytkowników, jak również na stworzenie intuicyjnego, przejrzystego oraz w pełni funkcjonalnego interfejsu dla użytkownika, ukrywającego niejako przed nim skomplikowaną architekturę systemu. Uproszczono interfejsy systemowe, tak aby użytkownicy mogli korzystać z KMD2, mając wrażenie pracy z lokalnym filesystemem, podczas gdy w rzeczywistości operują za pośrednictwem sieciowego systemu plików. Ponadto zaoferowano zaawansowane mechanizmy pozwalające na: wersjonowanie plików, zarządzanie wersjami, tagowanie danych, nadawanie adnotacji, wyszukiwanie po metadanych, bezpieczeństwo, współdzielenie pomiędzy organizacjami oraz intuicyjne zarządzanie uprawnieniami dostępu do plików za pośrednictwem zaawansowanych aplikacji⁷.

System KMD2 przechowuje wersje archiwalne magazynowanych plików. Każda zmiana bądź każde nadpisanie pliku powoduje utworzenie nowej wersji. Stare wersje są usuwane po pewnym czasie, jednak istnieje możliwość ustawienia liczby przechowywanych wersji oraz zabezpieczenia konkretnej wersji przed automatycznym usunięciem.

Znaczną część pracy włożono w realizację bezpiecznego współdzielenia plików z innymi użytkownikami KMD2. Uprawnienia dostępu do nich zostały zrealizowane w formie systemowych uprawnień do odczytu, zapisu lub wykonania wybranej grupie bądź użytkownikowi. Dodatkowo w przestrzeni szyfrowanej kontrolę dostępu do danych zabezpieczają metody kryptograficzne.

⁶ Krajowy Magazyn Danych (KMD2), [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://kmd.pcss.pl/>

⁷ Ibidem.

System KMD2 umożliwia także wymianę plików z użytkownikami zewnętrznymi. Mechanizm ten jest realizowany przez moduł Sandbox, który pozwala osobom niemającym konta w KMD2 uzyskać dostęp do wyeksportowanych plików. W przypadku eksportu plików należy zdefiniować, które pliki mają zostać wysłane, a także podać listę ich odbiorców (podać ich adresy e-mail). Jeśli użytkownik chciałby umożliwić komuś przesłanie plików do jego konta w KMD2, również jest to możliwe, po zdefiniowaniu zadania importu plików i określeniu w nim maksymalnego rozmiaru oraz liczby oczekiwanych plików (należy także podać e-maile osób, które mają prawo do przesyłania plików). W celu zwiększenia bezpieczeństwa importowane pliki nie są automatycznie zapisywane na koncie użytkownika, a ich przekopiowanie musi zostać potwierdzone przez właściciela docelowego konta. KMD2 wspiera także szyfrowanie eksportowanych oraz importowanych plików.

Wśród mechanizmów KMD2 istnieje także taki, który pełni funkcję publikacji przechowywanych treści. Aby upublicznić jakieś zasoby, wystarczy utworzyć przestrzeń publikacji, a następnie przypisać do tej przestrzeni wybrany folder lub wybrane pliki. Publikowane zasoby to tylko kopie plików znajdujących się w KMD2. W systemie istnieje powiązanie publikowanego zasobu z plikiem źródłowym. Użytkownik może „listować” zawartość publikowanych przestrzeni oraz zarządzać nimi. Zasoby są publikowane na stronie WWW.

Bezpieczne współdzielenie to:

- współdzielenie z użytkownikami KMD2 (możliwe szyfrowanie, dostęp dla wybranej grupy),
- współdzielenie publiczne,
- wysoki poziom bezpieczeństwa: sym. i asym.

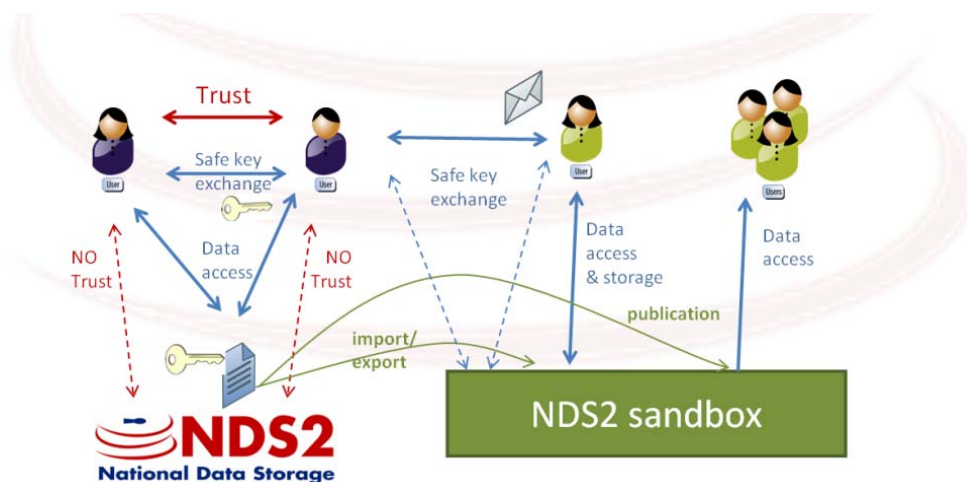
Bezpieczne publikowanie oraz import/eksport danych do systemu/poza system:

- jest podobne do *get file link* w Dropbox,
- jest to praca w dwóch kierunkach.

Bezpieczniejsze niż z Dropbox...

Pasywny moduł Sandbox umożliwia import/eksport plików do systemu/poza system KMD2 oraz publikację danych. Nowe funkcjonalności systemu dają możliwość jego wykorzystania zarówno przez duże jednostki organizacyjne, jak i przez indywidualnych użytkowników⁸.

⁸ Krajowy Magazyn Danych (KMD2), [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.wcss.wroc.pl/?c=static_projects&sid=150

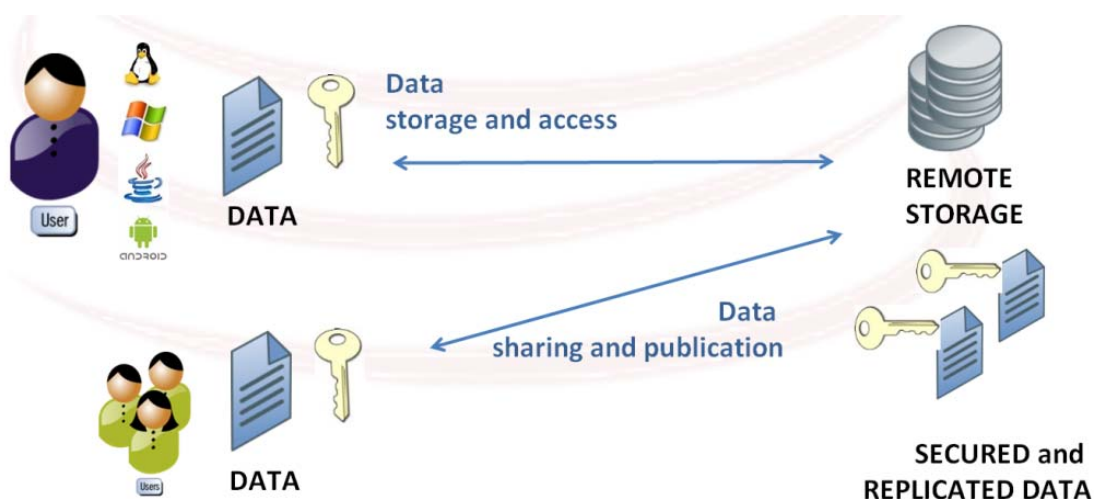

Rys. 3. Schemat zaawansowanych mechanizmów KMD2

Źródło: S. Jankowski, M. Brzeźniak: National Data Store 2 Secure Storage Cloud with efficient and easy data access, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://tnc2013.terena.org/getfile/733>

Użytkownikowi indywidualnemu (naukowiec, badacz) zapewni:

- bezpieczeństwo, dostępność i trwałość danych,
- łatwy, wydajny dostęp do danych z poziomu różnych systemów operacyjnych,
- transparentne, bezpieczne i poufne mechanizmy,
- możliwość dzielenia się danymi i możliwość ich publikowania.

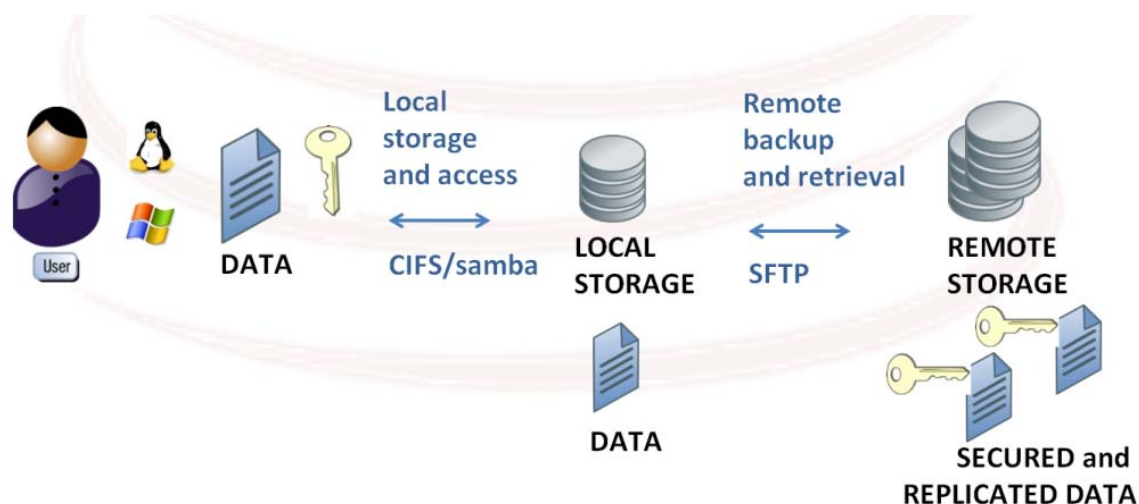

Rys. 4. Przykład zastosowania usługi KMD2 przez indywidualnego użytkownika

Źródło: S. Jankowski, M. Brzeźniak: National Data Store 2 Secure Storage Cloud with efficient and easy data access, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://tnc2013.terena.org/getfile/733>

Instytucji, grupie użytkowników (biblioteka cyfrowa, repozytorium, projekt naukowy) zapewni on:

- bezpieczeństwo, dostępność, trwałość danych,
- lokalną przestrzeń pracy z prostym i skutecznym (wydajnym) dostępem poprzez typowe protokoły LAN (CIFS, NFS),
- lokalną przestrzeń poszerzoną o zdalną przestrzeń.

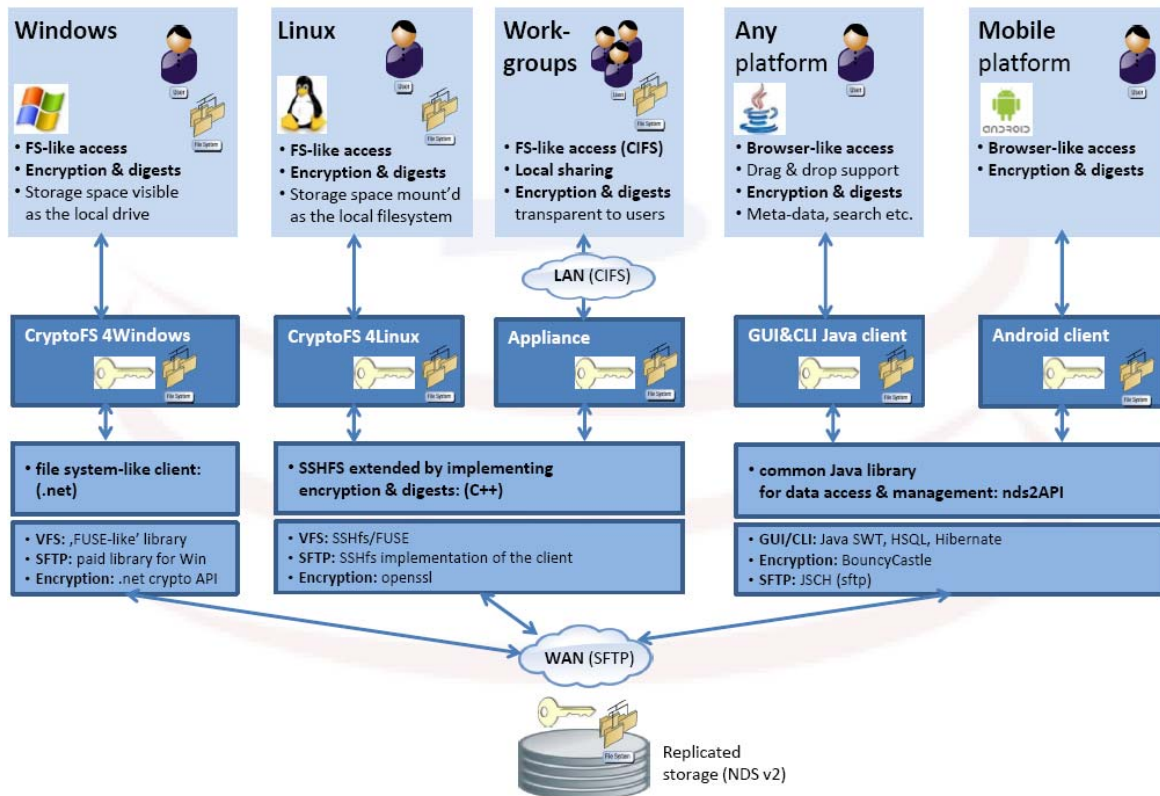

Rys. 5. Przykład zastosowania usługi KMD2 przez instytucje lub grupę użytkowników

Źródło: S. Jankowski, M. Brzeźniak: National Data Store 2 Secure Storage Cloud with efficient and easy data access, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://tnc2013.terena.org/getfile/733>

Aplikacje klienckie KMD2

Aby w pełni móc wykorzystywać większą funkcjonalność rozproszonego systemu plików KMD2, należy używać specjalnych aplikacji klienckich umożliwiających stosowanie mechanizmów przewidzianych w KMD2. Część funkcjonalności KMD2 jest wspierana klientami wirtualnych systemów plików (nds2cryptoFS4Lin/Win), dzięki którym można zamontować system i pracować na nim jak na lokalnym filesystemie. Przewidziano je dla dwóch systemów operacyjnych: Windows oraz Linux. Oprócz tego możliwe będzie korzystanie z wieloplatformowej aplikacji NDS2GUI, która pozwoli na pełne wykorzystanie wszystkich mechanizmów KMD2 oraz z klienta dla urządzeń mobilnych (NDS2DROID) wyposażonych w system operacyjny Android.

Rys. 6. Schemat koncepcji aplikacji dostępowych KMD2

Źródło: M. Brzeźniak, S. Jankowski: National Data Store 2 crypto-clients – demonstration, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.terena.org/activities/tf-storage/ws14/slides/20130306-NDS2.pdf>

Dla klientów korporacyjnych jest przewidziane jest inne rozwiązanie – dedykowane urządzenie Appliance wykonujące automatyczne backupy do konta KMD2. Analiza dostępnych na rynku interfejsów podobnych systemów wykazała, iż najbardziej przyjazny użytkownikowi byłby wirtualny system plików, zatem zaimplementowano `ndsCryptoFs4Windows`, wykorzystując do tego bibliotekę umożliwiającą dostęp do warstwy pomiędzy systemem operacyjnym a systemem plików, która współpracuje ze wszystkimi wersjami systemu Windows. Zaimplementowano szyfrowanie, obsługę kluczy, sprawdzanie sum kontrolnych, współdzielenie oraz zarządzanie dostępem do danych. Oprócz tego użyto innej biblioteki, obsługującej protokół SFTP na większości systemów z rodziny Windows. Dla systemu Linux stworzono podobną aplikację: `ndsCryptoFs4Linux`, która jest rozszerzeniem narzędzia SSHFS o funkcje kryptograficzne, sprawdzanie sum kontrolnych, a także wsparcie dla bezpiecznego współdzielenia danych.

Poza wirtualnymi systemami plików współpraca z systemem jest możliwa z wykorzystaniem przenośnej aplikacji Java, która pozwala użytkownikom w łatwy sposób przechowywać i przeglądać swoje dane. Implementacja aplikacji Java opiera się na API, które dostarcza kompletnego interfejsu wykorzystującego wszystkie możliwe operacje na systemie KMD2, włączając szyfrowanie oraz kontrolę integralności danych. API Java daje aplikacjom interfejsu użytkownika możliwość wykonywania zaawansowanych operacji na systemie metadanych, tj. zarządzania wersjami plików, tagowania danych, wyszukiwania danych po metainformacjach, zarządzania współdzieleniem czy systemowym dostępem do danych. Na podstawie API Java zostało zaimplementowanych kilka aplikacji: GUI (opierające się na bibliotece SWT), aplikacja konsolowa CLI oraz aplikacja na urządzenia mobilne pracujące pod kontrolą systemu Android.

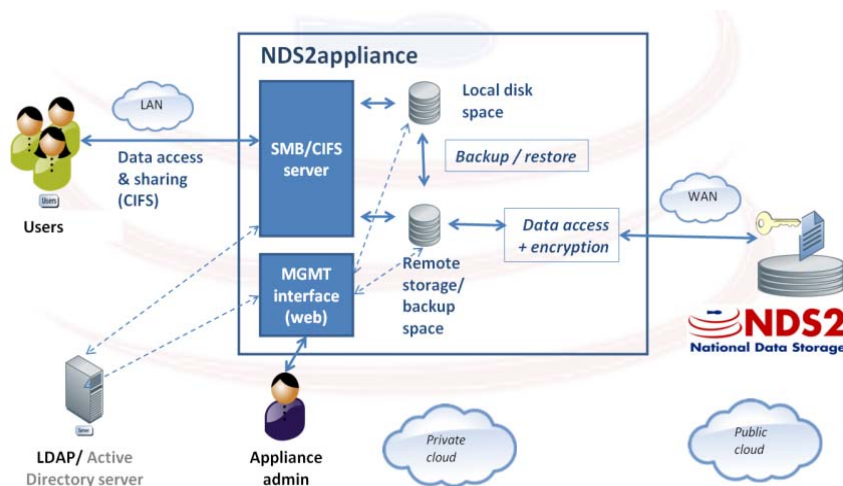
KMD2 – appliance – koncepcja dedykowanego urządzenia

Szyfrowane systemy plików KMD2 są zgodne ze standardami POSIX (poza małymi wyjątkami), które umożliwiają uruchamianie po stronie klienta aplikacji bezpośrednio z nich. Ta funkcjonalność została wykorzystana przez tzw. appliance – urządzenie przeznaczone dla instytucji lub małych grup. Użytkownicy tego urządzenia mogą przechowywać dane bezpośrednio na nim oraz konfigurować je tak, aby wykonywało kopie bezpieczeństwa do „chmury”, podczas gdy użytkownikom serwowana jest ta przestrzeń za pośrednictwem protokołu CIFS.

Zastosowanie urządzenia appliance zapewnia:

- współdzielenie danych przy użyciu lokalnego NAS (Network Attached Storage) appliance,
- ochronę danych przed zniszczeniem i atakiem: backup i szyfrowanie,
- komfort pracy przez wyposażenie w dyski lokalne (tworzące RAID), co daje dużą wydajność i małe opóźnienia oraz rozszerzenie przestrzeni dyskowej o przestrzeń zdalną KMD2 – lokalny dysk jest cache'em zdalnego.

Możliwe są dwie implementacje – w postaci fizycznego serwera lub maszyny wirtualnej.

Rys. 7. KMD2 – appliance – koncepcja dedykowanego urządzenia

Źródło: M. Brzeźniak, S. Jankowski: National Data Store 2 crypto-clients – demonstration, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.terena.org/activities/tf-storage/ws14/slides/20130306-NDS2.pdf>

Rys. 8. Platformy sprzętowe urządzenia szyfrującego: a) box dla małych grup/institucji, b) rack server dla większych instytucji do montażu w szafie 19”

Źródło: M. Major, Ł. Kuczyński, M. Woźniak: Appliance szyfrujący dla MSP i instytucji. Prezentacja przygotowana na warsztaty: Krajowy Magazyn Danych, Politechnika Łódzka, 26.09.2013 r.

W obu przypadkach klucze są przechowywane na kartach SC (Smart Card) lub pendrive'ach. Istnieje także możliwość zastosowania maszyny wirtualnej na wirtualnej platformie klienta. Oprogramowanie KMD i Usługa Powszechnej Archiwizacji dają użytkownikom dostęp do skalowalnej i rozproszonej infrastruktury opartej na nowoczesnej technologii – nieosiągalnej dla większości instytucji. System został tak zaprojektowany, aby spełnić wymagania użytkowników dotyczące:

- bezpieczeństwa danych,
- dużej trwałości danych,
- niezawodności,

- prostoty użytkowania,
- innowacyjności względem istniejących rozwiązań.

Wewnątrz systemu poufność komunikacji zapewniają bezpieczne połączenia w ramach sieci PIONIER. Wirtualny system plików oferuje oddzielne przestrzenie nazw i oddzielne bazy metadanych dla różnych instytucji-klientów. Takie nowatorskie rozwiązanie powoduje wysoki poziom izolacji danych i metadanych (zwiększona poufność) i daje potencjał do rozbudowy systemu bez utraty wydajności. Dodatkowe zabezpieczenia to przechowywanie i weryfikacja sum kontrolnych, sprzętowe (de)szyfrowanie plików (na poziomie napędów taśmowych i napędów w macierzach dyskowych), a także audyty bezpieczeństwa oprogramowania i konfiguracji systemu prowadzone cyklicznie przez konsorcjum w infrastrukturze PLATONA.

Szyfrowanie pozostaje w gestii użytkownika, jednakże komunikacja z systemem odbywa się przy zastosowaniu wspomnianych bezpiecznych i standardowych protokołów, co ułatwia integrację usług systemu z narzędziami realizującymi dodatkowe techniki kryptograficzne. Rozbudowa systemu także uwzględnia zachowanie kompatybilności z już funkcjonującym systemem i umieszczonymi w nim danymi. Zmodernizowane zostają również już istniejące moduły, od tych zarządzających uwierzytelnianiem użytkowników, poprzez przechowujące/prezentujące metadane, zarządzające danymi, do metod weryfikujących obciążenie poszczególnych węzłów w celu wybrania optymalnego miejsca na replikę⁹.

Poza rozszerzeniami funkcjonalnymi (z punktu widzenia użytkownika systemu) zostaną opracowane m.in. automatyczne szyfrowanie i kontrola integralności danych składowanych w systemie KMD2 po stronie użytkownika, realizowane przez odpowiedni interfejs systemu KMD2 lub urządzenie kopiująco-szyfrujące, oraz elementy monitorowania jakością usług i zarządzanie kontraktów SLA.

Bibliografia

1. Brzeźniak M.: PLATON: usługi powszechnej archiwizacji. „Pionier Magazine”, nr 1 (6), 2011.
2. Major M., Kuczyński Ł., Woźniak M.: Appliance szyfrujący dla MSP i instytucji. Prezentacja przygotowana na warsztaty: Krajowy Magazyn Danych, Politechnika Łódzka, 26.09.2013 r.
3. Nahotko M.: Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.

⁹ Krajowy Magazyn Danych (KMD2) – spotkanie robocze w CI TASK w dniach 12-14 czerwca 2013 r. w Gdańsku, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://tv.task.gda.pl/?p=973>

4. Brzeźniak M., Jankowski S.: National Data Store 2 crypto-clients – demonstration, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.terena.org/activities/tf-storage/ws14/slides/20130306-NDS2.pdf>
5. Brzeźniak M.: Usługa Powszechnej Archiwizacji i jej zastosowanie w bibliotekach naukowych do zabezpieczenia i archiwizacji danych. „Biuletyn EBIB”, nr 6 (115), 2010, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2010/115/a.php?brzezniak>
6. Jankowski S., Brzeźniak M.: Architektura i mechanizmy systemu. Warsztaty „Usługa powszechnej archiwizacji”, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.pionier.net.pl/files/platon-u4_architektura_i_mechanizmy_final_mb.pdf
7. Jankowski S., Brzeźniak M.: National Data Store 2 Secure Storage Cloud with efficient and easy data access, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://tnc2013.terena.org/getfile/733>
8. Krajowy Magazyn Danych (KMD2) – spotkanie robocze w CI TASK w dniach 12-14 czerwca 2013 r. w Gdańsku, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://tv.task.gda.pl/?p=973>
9. Krajowy Magazyn Danych (KMD2), [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.wcss.wroc.pl/?c=static_projects&sid=150
10. Krajowy Magazyn Danych (KMD2), [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://kmd.pcss.pl/>

Seweryn CICHON
Politechnika Częstochowska
Katedra Finansów, Bankowości i Rachunkowości

KONSUMPCJA USŁUG EDUKACYJNYCH W SZKOLE WYŻSZEJ I ZARZĄDZANIE JEJ PROCESAMI

Konsumpcja w dobie transformacji społecznej i gospodarczej w Polsce jest procesem w istotny sposób wpływającym na zmiany w obszarze życia społecznego i gospodarczego. Nie jest już tylko środkiem do osiągnięcia celu, lecz staje się celem działalności człowieka. Poznanie dążeń konsumpcyjnych pozwala prognozować kierunki przemian konsumpcji społeczeństwa. Konsumpcja, stając się wartością, wyznacza cel sytuacji życiowej jednostki i uzasadnia jej istnienie¹.

Odnosząc to zjawisko do usług edukacyjnych, można stwierdzić, że konsumpcja staje się wyzwaniem dla teorii i praktyki w zarządzaniu organizacją edukacyjną. Zarządzanie szkołą wyższą powinno wnieść konkretne efekty i służyć poprawie przyszłości².

Obecnie zauważany jest proces ścierania się dwóch konkurencyjnych koncepcji roli i miejsca szkoły wyższej w gospodarce i społeczeństwie. Pierwsza, tradycyjna, traktuje szkołę wyższą jako depozytariusza kultury narodowej i nauki, ośrodek społecznego potencjału intelektualnego i kreowania wiedzy. W drugiej, nowoczesnej, szkoła wyższa jest podmiotem na rynku usług edukacyjnych, korporacją edukacyjną zajmującą się świadczeniem bogatej oferty usługi edukacyjnej.³

Wymóg większej odpowiedzialności za usługi edukacyjne stawia przed szkołą wyższą m.in. zadanie głębszej analizy celów i treści kształcenia oraz dostarczania rzetelnej informacji o wynikach usługi edukacyjnej. Jest to na tyle ważne i powszechne, że mówi się dzisiaj o „uczącej się organizacji” jako o normie

¹ F. Bylok: Dążenia konsumpcyjne i ich przemiany w Polsce w dobie transformacji w świetle badań. „Humanizacja Pracy”, nr 4-5 (220-221), 2004, s. 37.

² E. Skrzypek: Rola wiedzy i kapitału intelektualnego w zarządzaniu jakością w uczelni, [w:] J. Dietl, Z. Sapijaszka (red. nauk.): Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym. Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Łódź 2002, s. 119-121.

³ J. Maciąg: Wzorzec jakości usługi edukacyjnej. „Problemy Jakości”, nr 2, 2005, s. 23.

obowiązującej we wszystkich podmiotach gospodarczych, które chcą dalej istnieć i się rozwijać. Współczesna szkoła wyższa również jest takim podmiotem⁴.

Nowoczesna gospodarka jest utożsamiana z gospodarką opartą na wiedzy (GOW), na rozwój której decydujący wpływ ma społeczny system weryfikacji i przekazywania wiedzy – system nauki i szkolnictwa wyższego. Do jej nośników zalicza się m.in. edukację⁵.

Gospodarka ucząca się stanowi nową fazę rozwoju ekonomicznego. Zauważa się, że jest ściśle związana z dynamicznie postępującą globalizacją. Dzięki temu zjawisku możliwe staje się coraz szybsze zdobywanie informacji i wiedzy specjalistycznej przy ponoszeniu znacznie niższych (niż w przeszłości) kosztów⁶.

Maksymalizowanie wartości wiedzy w szkole wyższej ma na celu „przybliżenie” szkoły wyższej do modelowej organizacji uczącej się. W tym celu można wskazać na podstawowe cechy organizacji i zaadaptować je do realiów szkoły wyższej. Są to:⁷

- cele – otwartość szkoły wyższej na otoczenie;
- procesy technologiczne – zarówno dydaktyczne, jak i badawcze;
- struktura – stopień decentralizacji, reprezentowane dyscypliny naukowe, kolegalność decyzji, kadencyjność władz akademickich;
- kultura organizacyjna – nauka jako dobro publiczne, przestrzeganie swobód akademickich.

Niezbędna jest zatem współpraca szkoły wyższej z otoczeniem ekonomicznym, społecznym, politycznym zarówno w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym.

Obecnie organizacje usługowe (również szkoły wyższe) w warunkach gospodarki rynkowej, aby sprostać wymogom wolnego rynku, muszą być odpowiedzialne w ramach jakości świadczonych usług, których adresatem jest konsument o konkretnych cechach demograficznych, społeczno-ekonomicznych, psychograficznych. Wiedza o konsumentach, ich zachowaniu, potrzebach, oczekiwaniach powinna być wykorzystywana w różnych obszarach działalności usługowej⁸.

⁴ K. Nyczaj: Pojęcia „organizacja” i „struktura organizacyjna”. „Przegląd Organizacji”, nr 2, 2001, s. 12-13.

⁵ W.M. Grudzewski, I. Hajduk: Systemy zarządzania wiedzą a efektywność innowacyjna przedsiębiorstw. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 2 (22), 2003, s. 157.

⁶ A. Marszałek: Budowanie konsorcjów edukacyjno-badawczych oraz współpracy pomiędzy ośrodkami akademickimi. „E-mentor”, nr 4 (26), 2008, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/26/id/567>

⁷ J. Jabłeczka: Uniwersytet jako organizacja ucząca się, [w:] A. Szuwarzyński (red. nauk.): Zarządzanie wiedzą w szkolnictwie wyższym. Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2005, s. 16.

⁸ B. Gajdzik: Kryteria oceny jakości usług na przykładzie administracji samorządowej, [w:] Rozwój systemów zarządzania a konkurencyjność w Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne, Polskie Forum ISO 9000, maj 2004, s. 93.

W strategii organizacji szkoły wyższej podstawowym czynnikiem określającym stopień intensywności rozmieszczenia danego produktu edukacyjnego na rynku usług są aktualne oraz przyszłe potrzeby konsumentów. Oferowany produkt edukacyjny musi odpowiadać oczekiwaniom nabywców, jeśli chodzi o:⁹

- rodzaj oferowanych usług edukacyjnych;
- lokalizację punktów świadczenia usług;
- dostosowane do wymagań odbiorcy formy dystrybucji i odpowiedniej obsługi konsumenta.

Konsument, dokonując wyboru, powinien mieć świadomość, iż zakup przyniesie mu określone korzyści w postaci: wiedzy, umiejętności, dyplomu czy prestiżu wynikającego z ukończenia odpowiedniej szkoły, rozpoczęcia kariery zawodowej. Każda usługa edukacyjna ma zestaw cech charakteryzujących ją – wynika to z jej specyfiki. Wyróżnia się zatem:¹⁰

- usługę podstawową – są to działania mające na celu zaspokojenie określonych potrzeb nabywców w wersji podstawowej;
- usługę oczekiwaną (rzeczywistą) – to usługa podstawowa uzupełniona pewnym minimum oczekiwań konsumenta;
- usługę ulepszoną (poszerzoną) – składa się z dodatkowych elementów odróżniających ją od oferty konkurencji, poszerzenie usługi stwarza możliwości różnicowania i ulepszania oferty rynkowej;
- usługę potencjalną – są to wszelkie przekształcenia i ulepszenia, jakim może podlegać usługa w przyszłości.

Istotne z punktu widzenia kształtowania oferty edukacyjnej wydają się takie cechy usługi edukacyjnej¹¹, jak:

- niematerialność (nie można jej dotknąć, obejrzeć, spróbować przed zakupem);
- niespójność (wiąże się ze zmiennością i różnorodnością jakości usług, jakość określają osoba, czas i miejsce);

⁹ K.P. Mazur: Marketing usług edukacyjnych. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2001, s. 54.

¹⁰ M. Johann: Marketing usług. „Marketing w praktyce”, nr 2 (30), 2000, s. 12-14.

¹¹ K. Przybyłowski i in.: Marketing. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998, s. 325-328; K. Rogoziński: Nowy marketing usług. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998, s. 19; G. Iskra, A. Piasecka: Diagram Ishikawy jako narzędzie zapewnienia jakości kształcenia w szkole wyższej, [w:] E. Skrzypek (red. nauk.): Success 2004. Uwarunkowania sukcesu przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy. T. 1. Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2004, s. 574.

- niepodzielność (usługa edukacyjna realizowana w szkole wyższej nie ułatwia studentowi oddzielenia usługodawcy od samej usługi);
- nieskładowość (usługa nie jest towarem, tzn. nie jest magazynowana i kończy się po chwili jej zrealizowania).

Usługa edukacyjna w ujęciu marketingowym jest naturalną reakcją na zmiany, jakie dokonują się wokół szkoły wyższej. Chodzi o to, by jak najlepiej poznać potrzeby i wymagania beneficjentów, zaspokoić je. A. Pabian definiuje marketing szkoły wyższej jako „odkrywanie edukacyjnych potrzeb i pragnień rynku w zakresie szkolnictwa wyższego, a następnie skuteczne ich zaspokajanie poprzez studia i inne formy kształcenia”¹².

W marketingowym ujęciu usługi edukacyjnej (odnośnie do jej niematerialności) należy ukazać korzyści wynikające z jej użytkowania, pokazać ją w materialnym otoczeniu. Reklamując tego typu usługę w szkole wyższej, należy:¹³

- ukazać otoczenie klienta w czasie realizacji studiów (przestrzenne, wyposażone sale wykładowe, biblioteki, czytelnie, laboratoria języków obcych, pracownie komputerowe etc.);
- pokazać perspektywy kariery zawodowej po ukończeniu nauki (możliwość podjęcia pracy w konkretnych firmach i instytucjach, sylwetki absolwentów, którzy odnieśli sukces zawodowy);
- wskazać na wysoki poziom kwalifikacji i doświadczenie kadry, stanowiące gwarancję skutecznego kształcenia na wysokim poziomie.

Jeśli chodzi o jakość usługi edukacyjnej (w kontekście jej niespójności), to nie zawsze jest ona zgodna z posiadanym wzorcem. W przypadku klienta szkoły wyższej ocena świadczonej usługi jest oparta na subiektywnych sądach i odczuciach, które zazwyczaj odnoszą się do osoby nauczyciela akademickiego (jego wiedzy, umiejętności, doświadczenia zawodowego). Te same zajęcia edukacyjne mogą mieć zupełnie inny przebieg w wykonaniu różnych osób. J. Łańcucki wskazuje w usłudze edukacyjnej ponadto na:¹⁴

- ścisły związek usługi z osobą wykonawcy (bezpośredni kontakt usługodawcy i klienta); istnieje silne powiązanie nauczyciela akademickiego i innych

¹² A. Pabian: Marketing szkoły wyższej. Oficyna Wydawnicza ASPA-JR w Warszawie, Warszawa 2005, s. 25.

¹³ K.P. Mazur: op.cit., s. 54-57.

¹⁴ J. Łańcucki: Jakość usług. „Problemy Jakości”, nr 8, 1997, s. 12; J. Łańcucki (red. nauk.): Zarządzanie jakością w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo TNOiK OPO, Bydgoszcz 1997, s. 19.

pracowników placówki edukacyjnej z klientem na każdym etapie realizacji usługi edukacyjnej, nie ma możliwości uzyskania efektów edukacyjnych bez zaangażowania klienta;

- heterogeniczność (różnorodność świadczeń wchodzących w skład usługi);
- niemożność nabycia prawa własności usługi;
- komplementarność i substytucyjność.

Wymienione cechy usługi edukacyjnej wyraźnie wyodrębniają ją spośród innych usług na rynku (świadczą o jej specyficznej naturze) i są charakterystyczne dla niej samej. Usługa edukacyjna w szkole wyższej jest podstawowym elementem konkurencyjności w sektorze szkolnictwa, który jest specyficznym rodzajem działalności gospodarczej. Podnoszenie jakości oferowanej usługi edukacyjnej zależy od działalności danej jednostki, przy jednoczesnym zadbaniu o rozwój i odpowiednie zarządzanie stosunkami z klientem (studentem oraz organizacjami kooperującymi). Poprzez takie zachowania następuje zwiększenie zadowolenia i lojalności klienta. Osiągnięcie sukcesu przez szkołę wyższą na rynku usługi edukacyjnej, tzn. osiągnięcie pewnej pozycji na rynku, jest uzależnione od jej aktywności w procesach przystosowania się do panujących trendów, oczekiwań i wymagań¹⁵.

Można zgodzić się z poglądem M. Wiśniewskiej, że usługa edukacyjna (oprócz cech typowych dla innych rodzajów usług) ma dodatkową wartość, wynikającą z roli działalności szkoły wyższej¹⁶. K. Perechuda wyjaśnia, iż wartość dodana w szkole wyższej może przejawiać się w postaci bezpośredniego i rzeczywistego uczenia się oraz równoległego współtworzenia koncepcji produktu (usługi edukacyjnej)¹⁷.

A. Pabian zauważa, że „najważniejszymi składnikami każdego rynku są: dobra materialne lub usługi stanowiące przedmiot obrotu, ich wytwórcy i nabywcy; ta struktura odnosi się również do rynku edukacyjnego”¹⁸. Zatem na rynku usług edukacyjnych szkoły wyższe są wytwórcami tychże usług, a ich świadczenie odbywa się przez kształcenie w ramach kierunków studiów, jak przewidują to ustalone standardy nauczania.

¹⁵ M. Olkiewicz: Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym, [w:] L. Sobolak: Społeczne uwarunkowania zarządzania przedsiębiorstwem w zintegrowanej Europie. Wydawnictwa Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2005, s. 240-241.

¹⁶ M. Wiśniewska: Total Quality Education w szkolnictwie wyższym. Próba definicji i model wdrażania. „Problemy Jakości”, nr 9, 2007, s. 14.

¹⁷ K. Perechuda: Interakcyjne łańcuchy transferu wiedzy, [w:] V. Galant, K. Perechuda (red. nauk.): Modele i metody zarządzania informacją i wiedzą. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oscara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 202.

¹⁸ A. Pabian: op.cit., s. 17.

Szkoła wyższa staje się organizatorem i koordynatorem zdobywania wiedzy i umiejętności, natomiast studenci są zaangażowani w proces własnego uczenia się przez aktywne uczestnictwo w procesie tworzenia własnej wiedzy. W związku z tym tego typu organizacja opiera się na następujących przesłankach:¹⁹

- edukacja w szkole wyższej odzwierciedla i interpretuje społeczeństwo oraz kształtuje je przez współdziałanie (szkoła ma charakter twórczy, otwarty i innowacyjny, zorientowany na przyszłość);
- edukacja obejmuje wszystkie dziedziny życia jednostki i społeczeństwa: społeczno-kulturalną, etyczną, moralną, ekonomiczną, zawodową, fizyczną, umysłową, duchową, polityczną, naukowo-technologiczną, estetyczną;
- wykorzystywane są różne metody zdobywania wiedzy;
- edukacja trwa przez całe życie w celu osiągnięcia pełnego rozwoju jednostki i społeczeństwa;
- jest systemem otwartym, tj. granice systemu stanowią otwarte i rozszerzające się obszary zasobów studiowania, do których istnieje zaplanowany dostęp w celu identyfikacji, doboru i organizacji zasobów potrzebnych w procesie studiowania;
- zasoby edukacyjne znajdują się w innych systemach społecznych.

Szkoła wyższa, chcąc właściwie funkcjonować na rynku usług edukacyjnych i spełniać powyższe przesłanki, musi nimi skutecznie zarządzać. L. Krzyżanowski rozróżnia następujące poziomy zarządzania procesami konsumpcji usług edukacyjnych w szkole wyższej:²⁰

- najwyższy to zarząd szkoły, który obejmuje swoim zasięgiem decyzje strategiczne, taktyczne i operacyjne dotyczące wszystkich głównych funkcji sfery realnej;
- średni – tworzą go kierownicy dużych i ważnych jednostek oraz komórek organizacyjnych, przy czym zasięg taktyczno-operacyjny decyzji tego poziomu obejmuje wszystkie lub niektóre funkcje sfery realnej;
- niższy, tworzony przez kierowników komórek wykonawczych sfery realnej; ich decyzje mają charakter operacyjny i dotyczą na ogół jednej wyspecjalizowanej sfery realnej.

¹⁹ B.H. Banathy: Projektowanie systemów edukacji. Podróże w przyszłość. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1994, s. 112-125.

²⁰ L.J. Krzyżanowski: O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990, s. 255-256.

System edukacji²¹ wymusza wdrażanie podejścia zarządzania procesami usług edukacyjnych w szkole wyższej. Nowoczesna szkoła wyższa musi przejść transformację, której podstawą jest przyjęte z biznesu zarządzanie procesami usług edukacyjnych. Uwzględniając kryterium istotności zarządzania procesami konsumpcji w szkole wyższej, wskazuje się na następujące procesy:²²

- podstawowe: kształcenie (proces dydaktyczny), proces naukowo-badawczy;
- pomocnicze: nadzorowanie dokumentacji, system informatyczny, szkolenia, zakupy, infrastruktura, zarządzanie zasobami ludzkimi;
- zarządzania: ustalanie polityki i celów, zarządzanie szkołą wyższą lub jednostką organizacyjną, zarządzanie systemem jakości, ciągłe doskonalenie, obsługa studenta, administracja.

Sposób zarządzania procesami konsumpcji usług edukacyjnych w szkole wyższej powinien rozpocząć się od zdefiniowania łańcucha procesów występujących w organizacji. Jest to na tyle istotne, że właściwe zarządzanie procesami, oparte na podejściu procesowym, generuje wartość zarówno dla klienta, jak i całej organizacji²³.

Wdrożenie zarządzania procesami konsumpcji usług edukacyjnych w szkole wyższej przynosi wiele korzyści, do których zalicza się:²⁴

- znaczące zwiększenie sprawności procesów;
- wzrost konkurencyjności szkoły wyższej przez jakość, terminowość, optymalizację kosztów;
- bardziej racjonalne wykorzystanie zasobów szkoły;
- spełnienie oczekiwań klientów wewnętrznych i zewnętrznych;
- wdrożenie strategii opartej na procesach;
- zwiększenie efektywności gospodarowania;
- lepsze rozumienie szkoły wyższej przez dostrzeżenie występujących w niej powiązań między konkretnymi procesami,
- poprawę komunikacji,
- wbudowanie w strategię szkoły wyższej mechanizmów ciągłego doskonalenia,
- większy nacisk na umiejętności pracowników.

²¹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425, z późniejszymi zmianami.

²² K. Lisiecka: Kreowanie jakości. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002, s. 245; A. Piasecka: Podejście procesowe w szkole wyższej, [w:] E. Skrzypek (red. nauk.): Wpływ zarządzania procesowego na jakość i innowacyjność przedsiębiorstwa. Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2008, s. 393.

²³ S. Borkowski, K. Siekański: Zarządzanie funkcjonalne a procesowe w przedsiębiorstwach. „Organizacja i Kierowanie”, nr 2, 2004, s. 21-33.

²⁴ E. Skrzypek: Efektywność procesów w przedsiębiorstwie, [w:] T. Wawak (red. nauk.): Zmieniające się przedsiębiorstwo w zmieniającej się Europie. T. 6. Determinanty jakości a efektywność procesów. Wydawnictwo Instytutu Ekonomii UJ, Kraków 2003, s. 250-251.

W zarządzaniu procesami konsumpcji szkoły wyższej bardzo ważny jest stały priorytet celów długofalowych nad zarządzaniem bieżącym. Należy tu wyodrębnić stałe dążenie do osiągnięcia i utrzymania spójności zasobów ludzkich i materialnych oraz do takiego ukształtowania wykorzystania zasobów, by dawały one efekt synergiczny. Szkoła wyższa musi być ściśle związana ze środowiskiem lokalnym zarówno przez zaspokajanie potrzeb regionu w zakresie kształcenia kadr, jak i współdziałanie z miejscowymi pracodawcami w prowadzonych badaniach i wdrożeniach, które mają za zadanie poprawiać konkurencyjność. Dlatego ważne jest w tym względzie zarządzanie tego typu organizacją tak, by nie pominąć formuły stałej adaptacji szkoły wyższej do zmieniających się potrzeb otoczenia oraz uwarunkowań rynkowych, społecznych, politycznych i ogólnokulturowych. Uczelnia musi dbać o zdobywanie nowych zasobów i efektywnie wykorzystywać już te posiadane. Reżim gospodarki finansowej narzuca dbałość o efektywne gospodarowanie środkami, co przy orientacji długofalowej może prowadzić do osiągnięcia znacznej przewagi nad innymi, konkurencyjnymi szkołami wyższymi²⁵.

Ekonomizacja życia społecznego w wysoko rozwiniętych społeczeństwach przemysłowych i postprzemysłowych wymaga zwrócenia uwagi na pewne obszary gospodarcze²⁶. Jednym z takich obszarów jest niewątpliwie rynek usług. Pojęcie rynku usług edukacyjnych w literaturze jest różnie interpretowane.

Rynek usług edukacyjnych w szkole wyższej definiuje się jako ogół stosunków wymiennych między sprzedającymi-świadczącymi usługi w obszarze kształcenia akademickiego po określonej cenie a osobami/organizacjami zgłaszającymi zapotrzebowanie na te usługi, znajdujące pokrycie w ich funduszach nabywczych lub funduszach instytucji dotujących tę działalność²⁷.

Na bardziej ogólną definicję wskazuje A. Pabian²⁸, który przez rynek usług edukacyjnych (rynek wyższej edukacji, rynek szkolnictwa wyższego) rozumie świadczenie przez szkoły wyższe usług edukacyjnych, gdzie owe usługi są przedmiotem obrotu, a głównymi podmiotami są ich wytwórcy i nabywcy. Rynek usług edukacyjnych można interpretować również jako usługi edukacyjne świadczone

²⁵ M. Geryk: Rynek uczelni niepublicznych w Polsce. Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2007, s. 95.

²⁶ J. Beckert: Was ist soziologisch an der Wirtschaftssoziologie? „Zeitschrift für Soziologie”, H. 2, 1996, s. 125; F. Byłok: Rynek konsumencki jako obszar badawczy socjologii gospodarczej, [w:] S. Partycki (red. nauk.): Socjologia gospodarki :wybrane obszary badawcze. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości w Łomży, Łomża 2001, s. 151.

²⁷ B. Nowatorska-Romaniak: Marketing usług zdrowotnych. Zakamycze, Kraków 2002, s. 16.

²⁸ A. Pabian: op.cit., s. 17.

przez szkoły wyższe na rzecz osób uczących się, gdzie rezultatem (efektem) są wynik procesu kształcenia oraz satysfakcja studentów²⁹.

Do elementów determinujących rynek usług edukacyjnych w szkole wyższej (zgodnie z definicją rynku w ujęciu przedmiotowym) zalicza się: popyt, podaż i cenę. Na wielkość konsumpcji usług edukacyjnych oddziałują czynniki ilościowe i jakościowe, do których należą:³⁰

- ceny usług edukacyjnych;
- ceny dóbr oraz usług komplementarnych i substytucyjnych;
- dochody klientów (gospodarstw domowych, z których się wywodzą);
- moda, reklama, public relations, marketing bezpośredni (marketing pocztowy: foldery, ulotki, listy, pocztówki reklamowe; katalogi, telemarketing, sprzedaż za pośrednictwem telewizji, radia, gazet i czasopism, targi i wystawy, niekonwencjonalne formy marketingu pocztowego: przesyłanie ofert faksem, pocztą elektroniczną, głosową, zamieszczanie informacji na stronach internetowych; elektroniczne katalogi ofertowe, telemarketing komputerowy, kioski interaktywne), promocja sprzedaży, sprzedaż osobista.

Popyt reprezentują osoby, których celem jest zdobycie wykształcenia wyższego, podyplomowego, stopnia naukowego doktora nauk. Do czynników wpływających na wybór konkretnej szkoły wyższej przez beneficjenta usługi edukacyjnej niewątpliwie będzie można zaliczyć: niską cenę, kierunki studiów, kadre dydaktyczno-naukową, warunki studiowania, możliwości spędzania wolnego czasu uwzględniające rozwój zainteresowań, bliskość szkoły wyższej, administracyjna sprawność w organizacji zajęć i obsługi studentów, z informatyzowanie placówki w procesie nauczania oraz obsługi studentów itp.

Ponadto do czynników wpływających na popyt na usługi edukacyjne należy zaliczyć głównie:³¹

- zwiększającą się świadomość wartości wykształcenia;
- nasilenie konkurencji na rynku pracy w związku z dominującym pracooszczędnym wzrostem gospodarczym;
- zmianę modelu zatrudnienia;

²⁹ A. Szternberg: Doskonalenie usług edukacyjnych. Podstawy pomiaru jakości kształcenia. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008, s. 13-14.

³⁰ S. Flejterski i in. (red. nauk.): Współczesna ekonomika usług. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 537.

³¹ M. Sulmicka: Perspektywy rynku edukacji. E-mentor”, nr 1 (3), 2004, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/3/id/30>

- zwiększenie zapotrzebowania na pracowników o wyższym poziomie wykształcenia;
- skrócenie czasu życia organizacji;
- wydłużenie średniej długości życia.

F. Bylok zauważa, że: „w grupach społecznych, w których wykształcone zostały określone wzorce zachowań i mechanizmy kontroli, zachowania konsumenckie członków grupy pokrywają się z kierunkiem grupowych standardów dotyczących konsumpcji”³². Silny wpływ na konsumpcję usług (w tym konsumpcję usług edukacyjnych) jednostki mają następujące czynniki:³³

- grupy subkulturowe (wpływają na określone wzorce i style konsumpcyjne odbiorców usług edukacyjnych);
- rodzina (rodzice mogą bezpośrednio lub pośrednio wpływać na tworzenie się wzorca konsumpcji usługi swoich dzieci; bezpośrednio, tj. dotyczy to sytuacji, gdy rodzice są wzorem orientacji i nawyków konsumenckich, np. kształtują wzorce sposobów efektywnego uczenia się do egzaminów w sesji egzaminacyjnej; pośrednio, tj. wyznaczanie interakcji z innymi źródłami wpływu społecznego, np. czasopismami naukowymi, uczelnianą biblioteką, czytelnią);
- określona przynależność klasowo-warstwowa;
- system wartości osoby korzystającej z usługi edukacyjnej.

Podmiotami na rynku usług edukacyjnych reprezentującymi podaż są uniwersytety, akademie, politechniki, wyższe szkoły, wyższe szkoły zawodowe – szkoły wyższe państwowe i niepaństwowe. Podaż usług edukacyjnych kształtują m.in.: poziom cen za świadczone usługi, poziom zamożności konsumenta, liczba konkurujących ze sobą szkół wyższych, dostępność kadry naukowo-dydaktycznej podczas konsultacji, rzetelność i wiarygodność kadry naukowo-dydaktycznej, współpraca z organizacjami spoza uczelni, rodzaje i liczba spotkań z potencjalnymi pracodawcami.

Cena usług edukacyjnych determinuje wielkość przychodów uczelni, a ta z kolei zależy od sposobów finansowania szkolnictwa wyższego. Cena jako czynnik wpływający na popyt konsumpcji usług edukacyjnych jest sumą pieniędzy, jaką konsumenci są gotowi wymienić za tego rodzaju usługi, przy uwzględnieniu korzyści, które mogą osiągnąć dzięki ich nabyciu. W wielu przypadkach nabywcy postrzegają

³² F. Bylok: Rynek konsumencki jako obszar badawczy socjologii gospodarczej, [w:] S. Partycki (red. nauk.): Socjologia gospodarki. Wybrane obszary badawcze. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości w Łomży, Łomża 2001, s. 153.

³³ Ibidem, s. 154-155.

jakość oferty edukacyjnej przez pryzmat ceny. Decyzje cenowe szkół wyższych odnośnie do usług edukacyjnych zależą od wielu czynników:

- specyficznych cech usług (kursy językowe wymagają innego otoczenia usługi niż kursy komputerowe);
- celów określonej strategii cenowej (przetrwanie placówki na rynku, zwiększenie udziału w rynku, maksymalizacja zysku w krótkim okresie, prestiż, stopa zwrotu zainwestowanego kapitału);
- charakteru konkurencji;
- elastyczności popytu (popyt na usługi edukacyjne jest stosunkowo elastyczny, co oznacza, że niewielka zmiana ceny powoduje dość duże zmiany w popycie, prowadząc do znaczącej zmiany przychodów placówek edukacyjnych);
- ponoszonych kosztów (podstawowym elementem kosztów usług edukacyjnych jest praca ludzka; pozostałe koszty w większości dotyczą całkowitego lub stopniowego zużycia materialnych elementów otoczenia usługi, np. sal wykładowych, sprzętu komputerowego, pomocy dydaktycznych).

W ostatnim czasie rynek usług edukacyjnych przechodzi wiele przekształceń zarówno odnośnie do struktury podmiotowej, jak i przedmiotowej. Rozwój ten dotyczy również szkół wyższych działających na terenie Polski. Świadczenie usług edukacyjnych na wysokim poziomie jest skutecznym wyznacznikiem w walce z konkurencją³⁴. Do wyzwań, z jakimi powinny sobie poradzić szkoły wyższe w tym aspekcie, należą m.in.:³⁵

- dostosowanie masowości kształcenia wynikającej z jego dostępności do konieczności różnicowania programów kształcenia;
- tworzenie nowych kierunków i specjalności zgodnych z zapotrzebowaniem absolwentów na rynku pracy;
- promowanie absolwentów w relacjach z pracodawcami;
- poszukiwanie nowych źródeł finansowania;
- nawiązywanie relacji między szkołami państwowymi i niepaństwowymi (na zasadzie wymiany pewnych doświadczeń związanych ze świadczeniem usług edukacyjnych i nie tylko);
- zwiększenie intensywności działań promocyjnych;

³⁴ W. Nowaczyk-Jankiewicz, Z. Kłos: Promocja usług edukacyjnych. „Problemy Jakości”, nr 3, 2006, s. 11.

³⁵ A. Buchner-Jeziorska: Współpraca uczelni z otoczeniem: ograniczenia i szanse, [w:] B. Minkiewicz (red. nauk.): Uczelnie i ich otoczenie: możliwości i formy współdziałania. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003, s. 54-55; A. Payne: Marketing usług. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1977, s. 53; A. Buchner-Jeziorska: Konkurencja czy partnerstwo na rynku usług edukacyjnych, [w:] A. Buchner-Jeziorska (red. nauk.): Szkoła sukcesu czy przetrwania? Szkolnictwo wyższe w Polsce. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2005, s. 219-236.

- świadczenie usług edukacyjnych o wysokiej jakości (przy zaangażowaniu w ten proces wszystkich pracowników szkoły wyższej);
- oferowanie korzyści długofalowych, jakie niesie proces kształcenia (nie skupianie się tylko na wybranych aspektach z nim związanych);
- utrzymywanie długofalowych relacji ze studentami, jako głównymi beneficjentami usług edukacyjnych, przez realizację kolejnych stopni procesu kształcenia na ścieżce edukacyjnej;
- poprawa stosunków z otoczeniem poprzez: płaszczyznę finansową związaną z zachętą finansową dla studentów (dodatkowe usługi, rabaty, pożyczki itp.), płaszczyznę społeczną, którą tworzą więzy społeczne między uczestnikami relacji (fundacje na rzecz szkół wyższych, stowarzyszenia absolwentów itp.); płaszczyznę strukturalną, tzn. dostosowanie oferty, procedur, całej struktury do porozumień z partnerami biznesowymi w celu satysfakcji konsumenta usług edukacyjnych.

Konsumpcję usług edukacyjnych można scharakteryzować w następujący sposób: podmiotem konsumpcji usługi edukacyjnej (edukacji wyższej) są studenci (konsumpcja zbiorowa) korzystający z usług świadczonych przez szkoły wyższe – instytucje państwowe i prywatne (konsumpcja ogólnospołeczna). Przedmiotem konsumpcji jest usługa edukacyjna w szkolnictwie wyższym. Źródłem finansowania tego typu konsumpcji w zależności od tego, czy jest to szkoła wyższa prywatna (konsumpcja prywatna), czy państwowa (konsumpcja państwowa), są środki pozyskane m.in. od studenta lub z zasobów publicznych państwa przeznaczonych na edukację. Do rezultatów zaspokojenia potrzeb beneficjentów korzystających z usług edukacyjnych można zaliczyć: wiedzę, umiejętności i zdolności związane z zawodem; samodzielność w myśleniu i działaniu; skuteczną pracę w zespole; zdolność do skutecznego komunikowania się; umiejętności analizy, syntezy i oceny; umiejętność tworzenia nowej wiedzy; rozumienie potrzeby ciągłego uczenia się; zdolności do samooceny; umiejętności interpersonalne; umiejętności adaptowania się do różnych środowisk; umiejętności tworzenia nowych sposobów rozwiązywania problemów.

Bibliografia

1. Banaty B.H.: Projektowanie systemów edukacji. Podróże w przyszłość. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1994.
2. Beckert J.: Was ist soziologisch an der Wirtschaftssoziologie? „Zeitschrift für Soziologie”, H. 2, 1996.

3. Borkowski S., Siekański K.: Zarządzanie funkcjonalne a procesowe w przedsiębiorstwach. „Organizacja i Kierowanie”, nr 2, 2004.
4. Buchner-Jeziorska A.: Konkurencja czy partnerstwo na rynku usług edukacyjnych, [w:] Buchner-Jeziorska A. (red. nauk.): Szkoła sukcesu czy przetrwania? Szkolnictwo wyższe w Polsce. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2005.
5. Buchner-Jeziorska A.: Współpraca uczelni z otoczeniem: ograniczenia i szanse, [w:] Minkiewicz B. (red. nauk.): Uczelnie i ich otoczenie: możliwości i formy współdziałania. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003.
6. Bylok F.: Dążenia konsumpcyjne i ich przemiany w Polsce w dobie transformacji w świetle badań. „Humanizacja Pracy”, nr 4-5 (220-221), 2004.
7. Bylok F.: Rynek konsumencki jako obszar badawczy socjologii gospodarczej, [w:] Partycki S. (red. nauk.): Socjologia gospodarki. Wybrane obszary badawcze. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości w Łomży, Łomża 2001.
8. Flejterski S. i in. (red. nauk.): Współczesna ekonomika usług. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
9. Gajdzik B.: Kryteria oceny jakości usług na przykładzie administracji samorządowej. Rozwój systemów zarządzania a konkurencyjność w Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne, Polskie Forum ISO 9000, maj 2004.
10. Geryk M.: Rynek uczelni niepublicznych w Polsce, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2007.
11. Grudzewski W.M., Hajduk I.: Systemy zarządzania wiedzą a efektywność innowacyjna przedsiębiorstw. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 2 (22), 2003.
12. Iskra G., Piasecka A.: Diagram Ishikawy jako narzędzie zapewnienia jakości kształcenia w szkole wyższej, [w:] Skrzypek E. (red. nauk.): Success 2004. Uwarunkowania sukcesu przedsiębiorstwa w gospodarce oparte na wiedzy. T. 1. Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2004.
13. Jabłecka J.: Uniwersytet jako organizacja ucząca się, [w:] Szuwarzyński A. (red. nauk.): Zarządzanie wiedzą w szkolnictwie wyższym. Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2005.
14. Johann M.: Marketing usług. „Marketing w praktyce”, nr 2 (30), 2000.
15. Krzyżanowski L.J.: O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
16. Lisiecka K.: Kreowanie jakości. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.
17. Łańcucki J. (red. nauk.): Zarządzanie jakością w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo TNOiK OPO, Bydgoszcz 1997.
18. Łańcucki J.: Jakość usług. „Problemy Jakości”, nr 8, 1997.
19. Maciąg J.: Wzorzec jakości usługi edukacyjnej. „Problemy Jakości”, nr 2, 2005.
20. Mazur K.P.: Marketing usług edukacyjnych. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2001.
21. Nowaczyk-Jankiewicz W., Kłos Z.: Promocja usług edukacyjnych. „Problemy Jakości”, nr 3, 2006.
22. Nowatorska-Romaniak B.: Marketing usług zdrowotnych. Zakamycze, Kraków 2002.

23. Nyczaj K.: Pojęcia „organizacja” i „struktura organizacyjna”. „Przegląd Organizacji”, nr 2, 2001.
24. Olkiewicz M.: Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym, [w:] Sobolak L.: Społeczne uwarunkowania zarządzania przedsiębiorstwem w zintegrowanej Europie. Wydawnictwa Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2005.
25. Pabian A.: Marketing szkoły wyższej. Oficyna Wydawnicza ASPA-JR w Warszawie, Warszawa 2005.
26. Payne A.: Marketing usług. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1977.
27. Perechuda K.: Interakcyjne łańcuchy transferu wiedzy, [w:] Galant V., Perechuda K. (red. nauk.): Modele i metody zarządzania informacją i wiedzą. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oscara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005.
28. Piasecka A.: Podejście procesowe w szkole wyższej, [w:] Skrzypek E. (red. nauk.): Wpływ zarządzania procesowego na jakość i innowacyjność przedsiębiorstwa. Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2008.
29. Przybyłowski K. i in.: Marketing. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998.
30. Rogoziński K.: Nowy marketing usług. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998.
31. Skrzypek E.: Efektywność procesów w przedsiębiorstwie, [w:] Wawak T. (red. nauk.): Zmieniające się przedsiębiorstwo w zmieniającej się Europie. T. 6. Determinanty jakości a efektywność procesów. Wydawnictwo Instytutu Ekonomii UJ, Kraków 2003.
32. Skrzypek E.: Rola wiedzy i kapitału intelektualnego w zarządzaniu jakością w uczelni, [w:] Dietl J., Sapijaszka Z. (red. nauk.): Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym. Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Łódź 2002.
33. Szternberg A.: Doskonalenie usług edukacyjnych. Podstawy pomiaru jakości kształcenia. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
34. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425, z późniejszymi zmianami.
35. Wiśniewska M.: Total Quality Education w szkolnictwie wyższym. Próba definicji i model wdrażania. „Problemy Jakości”, nr 9, 2007.
36. Marszałek A.: Budowanie konsorcjów edukacyjno-badawczych oraz współpracy pomiędzy ośrodkami akademickimi. „E-mentor”, nr 4 (26), 2008, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/26/id/567>
37. Sulmicka M.: Perspektywy rynku edukacji. „E-mentor”, nr 1 (3), 2004, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/3/id/30>

Seweryn CICHON
Politechnika Częstochowska
Katedra Finansów, Bankowości i Rachunkowości

ZARZĄDZANIE WIEDZĄ I JAKOŚCIĄ W SZKOLE WYŻSZEJ

Zauważa się, że proces zarządzania szkołą wyższą w istotny sposób jest zdeterminowany warunkami ekonomicznymi i organizacyjnymi panującymi na uczelni oraz popytem na usługi edukacyjne. J. Gajda twierdzi, iż „wypracowanie nowego paradygmatu edukacyjnego jest dziś koniecznością ze względu na ciągły proces transformacyjny w nowoczesnym świecie. Organizacja ucząca się jest dziś znaczącą ideą wskazującą nowe perspektywy samodoskonalenia i rozwoju”¹.

W. Goriszowski definiuje zarządzanie szkołą wyższą jako dziedzinę wiedzy oraz działalność praktyczną dotyczącą zjawisk i procesów organizacyjnych, z jakimi ma się do czynienia w organizacji świadczącej usługi edukacyjne. Zajmuje się ona wyjaśnianiem powiązań i zależności, jakie zachodzą między zachowaniem osób i instytucji uczestniczących w procesach organizacyjnych oraz kierowniczych a rzeczywistymi wynikami tych procesów. Dostarcza również wskazań odnośnie do działań, jakie należy podjąć, by wyniki tych procesów były najlepsze².

Podstawowymi obszarami działań zarządzających szkołą wyższą są następujące cele: wykształcenie studentów, umożliwienie aktualizacji wiedzy i przekwalifikowanie:

- strategia (funkcjonowanie szkoły wyższej – ilość, warunki rekrutacji etc.),
- środki działania (baza materialna, baza dydaktyczna, środki finansowe),
- kadry (dobór, aktywizacja, kształtowanie kwalifikacji, kształtowanie warunków pracy)³.

¹ J. Gajda: Szkoła jako efektywnie ucząca się organizacja, [w:] Trendy ve vzdelavani 2012. Informacni technologie a technicke vzdelavani, Dil 1, materiały pokonferencyjne. Olomouc 2012, s. 90.

² W. Goriszowski: Współczesne koncepcje zarządzania i funkcji kierowniczych w oświacie. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2000, s. 9-10.

³ A. Payne: Marketing usług. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1977, s. 968.

Funkcjonowanie szkoły wyższej na rynku usług edukacyjnych wiąże się z procesami skutecznego zarządzania. Warunki ekonomiczne są istotną determinantą efektywności skutecznego zarządzania szkołą wyższą, ponieważ oddają poziom oferowanych usług edukacyjnych. Często niewystarczające dotacje budżetowe wymuszają na uczelniach starania o dodatkowe środki. Wykonanie przedsięwzięć, które wpływają na ocenę zadań zarządzania szkołą wyższą – jeśli chodzi o perspektywę finansową – wymaga zwiększenia efektywności działań uczelni oraz doskonalenia procesu jakości oferowanych usług edukacyjnych. Szkoła wyższa ma za zadanie dostosowywać ofertę świadczonej usługi edukacyjnej do potrzeb jej beneficjenta w kontekście badań rynkowych, zatem powinna analizować trendy na poszczególnych rynkach oraz badać zachowania konsumentów.

Zważywszy na fakt, iż w ostatnich kilkunastu latach zachodzą w Polsce głębokie przemiany we wszystkich obszarach życia społecznego, które nadal przeobrażają oblicze polskiego społeczeństwa, przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne odcisnęły swoje piętno w sferze edukacji szkolnictwa wyższego⁴.

Edukacja staje się jednym z najważniejszych (jeśli nie najważniejszym) wyzwań przyszłości dla polskiego społeczeństwa i państwa. Wynika to ze znaczenia edukacji dla rozwoju zarówno ekonomicznego – bo zgodnie z teorią human capital wiedza jest warunkiem uruchomienia i absorpcji czynników wzrostu – jak i szerzej – rozwoju ludzkiego, gdyż uważa się, że człowiek wykształcony ma większe możliwości wyboru i szansę rozwoju swoich talentów oraz zaspokajania aspiracji⁵. J. Gajda dostrzega fakt iż „wiedza jest głównym zasobem każdej organizacji uczącej się, ponieważ tylko na jej podstawie można określić element strategicznego zarządzania. Podstawowym warunkiem przetrwania szkoły wyższej i jej rozwoju jest ciągły proces samodoskonalenia oraz wypracowywania nowych metod pozyskiwania, wykorzystywania i aktualizowania wiedzy. Tego typu kompetencje i wysoki poziom wiedzy pozwalają wyróżnić się w szerszym środowisku, pozyskiwać nowych klientów i współpracujące organizacje”⁶.

Kreowanie i stymulowanie przez władze popytu na usługi edukacyjne w szkole wyższej staje się normą. Takie obszary uczelni, jak: organizacja pracy, podnoszenie jakości usług edukacyjnych, atrakcyjność kształcenia, zarządzanie wiedzą i działania marketingowe, wymagają nieustannego doskonalenia oraz ulepszania w celu wysokiej

⁴ A. Kurzynowski: Polityka społeczna, globalna i lokalna. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1999, s. 234.

⁵ K. Piwowar-Sulej: Zarządzanie personelem nauczycielskim w oświacie. Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2009, s. 16.

⁶ J. Gajda: Szkoła jako organizacja oparta na wiedzy, [w:] Trendy ve vzdelavani 2012. Informacni technologie a technicke vzdelavani, Dil 1, materiały pokonferencyjne. Olomouc 2012, s. 98.

konkurencyjności w funkcjonowaniu na rynku usług. Duże znaczenie mają tutaj: określanie oraz doskonalenie misji i wizji uczelni, okresowa ocena nauczycieli, badania opinii studentów oraz współpraca z pracodawcami.

Do determinant wpływających na konsumpcję usług edukacyjnych w aspekcie mikrospołecznym zalicza się wszystkie składy środowiska kształtujące funkcjonowanie szkoły wyższej, na które ma ona bezpośredni wpływ. Mowa o zdolności uczelni do konkurowania z innymi podmiotami prowadzącymi szkolenia oraz kompetencje pracowników uczelni, możliwość sprawniejszego zarządzania środkami finansowymi dzięki lepszemu zarządzaniu w ogóle i dzięki zwiększaniu oferty nowych kierunków studiów w reakcji na zmiany rynku pracy.

Koncepcja zarządzania wiedzą nieodłącznie wiąże się z takimi nowoczesnymi metodami zarządzania, jak organizacja ucząca się, fraktalna, wirtualna i inteligentna. Warto również dostrzec wzajemne związki zarządzania wiedzą z zagadnieniami doskonalenia jakości, tj. jako narzędzie wspomagające TQM, poprzez przyspieszenie i wzmocnienie działań mających na celu uzyskiwanie nowych rozwiązań w zakresie produktów i usług, a także nowych standardów działalności⁷. J. Gajda zauważa, że „tworzenie szkoły wyższej jako organizacji uczącej się jest skuteczną strategią poprawy jakości kształcenia. W szkołach wyższych uczących się istnieje tendencja do odrzucenia scentralizowanych reform zarządzania systemem uczelni na rzecz decentralizacji przejawiającej się nadaniem szkole wyższej większej autonomii i odpowiedzialności. Budowanie systemu organizacyjnego o znamionach organizacji uczącej się, doceniającej znaczenie wiedzy i efektywność zarządzania nią, wymaga działań o charakterze wielopoziomowym i wieloaspektowym”⁸.

W literaturze przedmiotu zauważa się, iż istota zarządzania wiedzą jest różnie interpretowana. K. Mertins, P. Heisig, J. Vorbeck⁹ opisują zarządzanie wiedzą jako metody, instrumenty, narzędzia, które w holistycznym podejściu przyczyniają się do przebiegów głównych procesów z udziałem wiedzy na wszystkich obszarach i poziomach organizacji. E. Skrzypek¹⁰ z kolei definiuje zarządzanie wiedzą jako zintegrowany system zarządzania, obejmujący zarządzanie jakością, środowiskiem, bezpieczeństwem, finansami, informacjami. Zauważa przy tym, że koncepcja ta jest

⁷ C. Dahlman, T. Anderson: Korea and the Knowledge-based Economy. Information Society. OECD, World Bank Institute, 2000, p. 29.

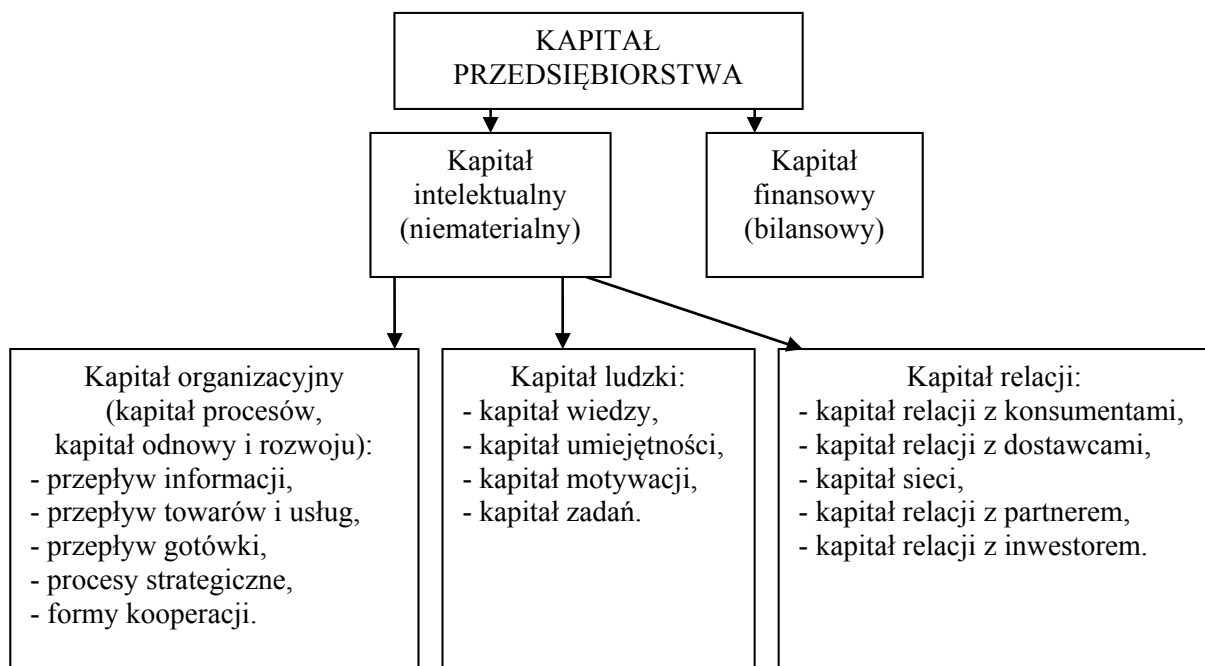
⁸ J. Gajda: Szkoła jako efektywnie..., op.cit., s. 93.

⁹ J. Gajda: Szkoła jako organizacja..., op.cit., s. 3.

¹⁰ N. Longworth: Learning Cities, Learning Regions, Learning Communities. Lifelong Learning and Local Government. Rutledge, London, New York 2006, p. 6.

traktowana jako podstawowe narzędzie zarządzania przyszłością, szansa na radykalną reorientację w sposobie myślenia i działania każdego podmiotu.

Zarządzanie wiedzą jest zatem fundamentalną zmianą sposobu zarządzania przedsiębiorstwem, efektywnie wykorzystującą posiadany potencjał, którego nie można zaliczyć do zasobów rzeczowych lub finansowych; chodzi m.in. o pomysły i wiedzę poszczególnych pracowników, patenty, wynalazki, relacje z klientami, dostawcami, rozmaite metodologie, stosowane narzędzia¹¹. Kapitał wiedzy jest kapitałem intelektualnym organizacji (zob. schemat 1).

Schemat 1. Struktura kapitału intelektualnego

Źródło: A. Fazlagić: Geneza i perspektywy zarządzania wiedzą. „Problemy Jakości”, nr 10, 2002, s. 27.

D.J. Skyrme¹² określa zarządzanie wiedzą jako sprecyzowane i systematyczne zarządzanie kluczową wiedzą i związanymi z nią procesami tworzenia, gromadzenia, organizowania, rozpowszechniania, użycia i eksploatacji wiedzy w trakcie funkcjonowania organizacji.

W związku z powyższym Z. Martyniak do funkcji zarządzania wiedzą zalicza funkcje cykliczne, zachodzące w organizacji raz na jakiś czas, oraz funkcje ciągłe, zachodzące w organizacji nieustannie, niezmiennie. W skład funkcji cyklicznych

¹¹ A. Kurzynowski: op.cit., s. 1.

¹² Z. Martyniak: Metody organizowania procesów pracy. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1996, s. 59.

wchodzą: planowanie procesu generowania wiedzy, organizowanie procesu generowania wiedzy i kontrola przebiegu procesu generowania wiedzy. Praca z ludźmi, pozyskiwanie środków finansowych i rzeczowych, praca nad informacjami, decydowanie i koordynowanie tworzą funkcje ciągłe w zarządzaniu wiedzą w organizacji¹³.

Wyróżnia się cztery filary gospodarki opartej na wiedzy:

- „edukacja i szkolenia”, tj. wykształcone i wykwalifikowane społeczeństwo jest potrzebne do tego, by tworzyć, przekazywać i wykorzystywać wiedzę;
- „infrastruktura informatyczna”, tj. radio, telewizja, Internet jako niezbędni do szybkiej komunikacji i obróbki informacji;
- „bodźce ekonomiczne i warunki instytucjonalne”, tj. środowisko przyjazne wobec swobodnego przepływu wiedzy, wspieranie inwestycji w technologie komunikacyjne oraz szeroko rozumiana przedsiębiorczość;
- „systemy innowacji”, tj. sieć ośrodków badawczych, uniwersytetów, zespołów eksperckich, przedsiębiorstw prywatnych wydaje się konieczna do wykorzystania zasobów wiedzy, jej użycia na potrzeby lokalne oraz do generowania nowej wiedzy¹⁴.

Wiedza ma być tworzona, przyswajana, przekazywana i wykorzystywana w sposób bardziej efektywny przez organizacje, instytucje, przedsiębiorstwa, osoby fizyczne, społeczności, sprzyjając jednocześnie szybszemu rozwojowi gospodarczemu i społecznemu¹⁵.

W pracy „The Informational City” M. Castels zauważa, że informacja jest podstawowym produktem i źródłem wartości ekonomicznej każdej instytucji¹⁶. Odnosząc koncepcję zarządzania wiedzą do placówki edukacyjnej, którą jest szkoła wyższa, zauważa się, że ma ona za zadanie dostarczać wiedzę zainteresowanym i tworzyć warunki sprzyjające procesowi uczenia się.

Zatem do funkcji szkoły wyższej jako organizacji uczącej się można zaliczyć m.in.:

- świadczenie usług edukacyjnych zainteresowanym – odbiorcom;
- nawiązywanie współpracy z innymi szkołami wyższymi w celu wymiany wiedzy, doświadczenia oraz rezultatów badań;

¹³ J. Gajda: Szkoła jako efektywnie..., op.cit., s. 17.

¹⁴ B. Miłkuła: Zarządzanie wiedzą w organizacjach. „Problemy Jakości”, nr 1, 2002.

¹⁵ M. Castels: The Informational City, Basil Blackwell, Oxford 1989; Ch. Evans: Zarządzanie wiedzą. PWE, Warszawa 2005, s. 11.

¹⁶ A. Buchner-Jeziorska: Współpraca uczelni z otoczeniem: ograniczenia i szanse, [w:] B. Minkiewicz (red.): Uczelnie i ich otoczenie. Możliwości i formy współdziałania. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003, s. 22.

- zapewnienie satysfakcji odbiorców usług edukacyjnych przez np. ciągłe doskonalenie oferty;
- dostosowywanie oferty edukacyjnej do potrzeb gospodarki w celu zmniejszenia stopy bezrobocia wśród studentów i absolwentów;
- transformację przez ciągłe polepszanie jakości usługi edukacyjnej i stylu zarządzania placówką;
- inicjowanie rozwiązań innowacyjnych dotyczących budowania uczących się miast z wykorzystaniem kreatywnych zasobów szkoły wyższej;
- opracowywanie strategii funkcjonowania ośrodków akademickich zwiększających społeczeństwu dostęp do usług edukacyjnych;
- w celu zwiększenia konkurencyjności – uwolnienie potencjału studentów i pracowników naukowych;
- wchodzenie w relacje (na zasadzie współpracy) z przedsiębiorstwami i instytucjami w celu zdobywania wiedzy w sposób praktyczny¹⁷.

Szkoła wyższa jako organizacja zorientowana na wiedzę, by przetrwać, musi regularnie rozwijać się i tworzyć wiedzę. Uczelnia, która stosuje posiadaną wiedzę, odkrywa jej nowe zastosowania i rozwija technologię, zwiększa tym samym swoją efektywność i skuteczność procesów realizowanych nie tylko we własnej organizacji, lecz także w innych. Zorientowanie na kreatywność i innowacyjność przez stosowanie nowoczesnych technologii informatycznych oraz najnowszej specjalistycznej wiedzy powoduje tworzenie wartości globalnej, a więc dla studentów, pracowników uczelni, partnerów, państwa i innych interesariuszy¹⁸.

Szkoła wyższa ma decydujące znaczenie w podnoszeniu i doskonaleniu kwalifikacji, w kształtowaniu postaw, które rzutują na jakość i poziom gospodarki kraju. Organizacje dążą obecnie do trwałego doskonalenia jakości, a tym samym do zaspokojenia potrzeb klienta. Jakość szkoły wyższej jest ściśle powiązana z jakością usług edukacyjnych.

Jakość usług edukacyjnych staje się wyzwaniem dla teorii i praktyki w zarządzaniu organizacją edukacyjną, nie wszędzie bowiem jest jednakowo postrzegana, badana i oceniana. Edukacja również należy do sfery usług, w której podstawowym klientem jest student, a szkoła wyższa i nauczyciel mają zaspokajać jego oczekiwania.

¹⁷ J. Gajda: Szkoła jako organizacja..., op.cit.

¹⁸ A.D. Amar: *Managing Knowledge Workers: Unleashing Innovation and Productivity*. Greenwood Publishing Group, 2002, p. 22.

Jakość usług edukacyjnych można określić jako zbiór cech i właściwości, które zapewniają zaspokojenie stwierdzonych lub przewidywanych oczekiwań ich beneficjentów. Zatem jakość usług edukacyjnych w szkole wyższej może determinować:

- baza personalna szkoły wyższej, tj. pracownicy naukowo-dydaktyczni oraz pracownicy obsługi;
- baza materialna, tj. m.in. wielkość sal, dostępność potrzebnych książek, czasopism w bibliotece, wyposażenie pracowni, akademików, stołówek itp.;
- przebieg procesów dydaktycznych i pozadydaktycznych, tj. m.in. kompleksowość usługi edukacyjnej, wyróżniające metody kształcenia, panująca moda na określony kierunek, dogodna lokalizacja itp.

Można pokusić się o stwierdzenie, że dobra jakość usług edukacyjnych w istotny sposób wpływa na wybór oferty przez konsumenta, tj. studenci, wybierając uczelnię, w której mają zamiar się kształcić, wskazują na nowe, atrakcyjne kierunki studiów, dogodną lokalizację, ofertę edukacyjną uwzględniającą potrzeby lokalnego rynku pracy.

Zadaniem szkół wyższych jest rozpoznawanie i zaspokajanie potrzeb beneficjentów usług edukacyjnych. Usatysfakcjonowany student jest wizytówką każdej szanującej się placówki edukacyjnej. Potrzeby studentów wynikające z realizacji usług edukacyjnych przejawiają się już nie tylko w samym procesie kształcenia, lecz także w rodzajach i liczbie spotkań z potencjalnymi pracodawcami, we współpracy z organizacjami, z otoczeniem czy wymianą zagraniczną.

Jakość usług edukacyjnych powinna być postrzegana jako stopień wykorzystania możliwości, a te są różne w przypadku różnych szkół wyższych, zawsze jednak mogą być wykorzystywane w bardzo dużym lub niewielkim stopniu. Obecnie owe możliwości są większe i bardziej zróżnicowane niż kiedykolwiek, m.in. ze względu na bogatą ofertę nauczania i dostępnej literatury. Stałym elementem funkcjonowania szkół wyższych była i jest kontrola oraz ocena jakości kształcenia studentów. O jakości procesów edukacyjnych decydują:

- poziom wiedzy podawanej przez nauczyciela i praktykowane przez niego metody nauczania;
- stopień opanowania wiedzy przez uczących się i praktyczne umiejętności jej spożytkowania;
- właściwy dobór i selekcja kadry nauczającej;
- wielkość bazy edukacyjnej i nowoczesne środki w edukacji;

- wynagrodzenie nauczycieli i nagrody dla bardzo dobrych i dobrych studentów;
- skuteczna sztuka kierowania placówką edukacyjną i przez to wyniesienie jej na wysokie miejsce w krajowym rankingu szkół wyższych.

Jakością usług edukacyjnych są zainteresowani: studenci, nauczyciele akademicy, społeczność lokalna. W dyskusji o jakości w szkole wyższej ważne stają się takie pojęcia, jak (używane zamiennie):

- poprawa jakości pracy szkoły wyższej,
- szkoła wyższa efektywna,
- samodoskonaląca się szkoła wyższa,
- inteligentna szkoła wyższa,
- szkoła wyższa jako organizacja ucząca się,
- dobra szkoła wyższa,
- nowa szkoła wyższa.

Proponuje się, aby w warunkach polskich termin ten był rozumiany jako doskonalenie i rozwój szkoły wyższej. Literatura przedmiotu wyjaśnia, czym jest doskonalenie jakości pracy uczelni i jest to:

- „systematyczny, ciągły wysiłek w celu zmienienia warunków uczenia się w jednej lub kilku szkołach wyższych po to, by osiągać założone cele edukacyjne bardziej efektywnie;
- takie podejście do zmiany w edukacji, które zapewnia zarówno osiągnięcie wyższych wyników przez studentów, jak i podniesienie umiejętności kierowania zmianą przez szkołę wyższą”¹⁹.

Efektywne zarządzanie szkołą wyższą z uwzględnieniem aspektu generowania wiedzy i tworzenia jakości usługi edukacyjnej wiąże się ze stosowaniem czternastu zasad Deminga, do których zalicza się:

1. systematyczność i wytrwałość w dążeniu do doskonalenia w zakresie usług edukacyjnych, poziomu kształcenia, jakości kadry naukowo-dydaktycznej, jakości zaplecza technicznego i informatycznego oraz obsługi administracyjnej uczelni i jej jednostek;
2. zastosowanie nowej filozofii, tj. należy przyjąć, że jakość jest drogą do doskonalenia, zacząć od siebie; nie spóźniać się na zajęcia, nie przychodzić nieprzygotowanym, nie tolerować braku uczciwości wśród studentów, reagować na

¹⁹ K. Mertins, P. Heisig, J. Vorbeck (eds.): Knowledge Management. Best Practices in Europe. Springer Verlag, Berlin, Heidelberg 2001, p. 23.

złe zachowanie, dawać przykład swoją postawą, uczestniczyć w inicjatywach na rzecz doskonalenia swojej katedry, uczelni, metod kształcenia, reagować na zmiany;

3. odpowiedzialność, tj. stosowanie samooceny, samokrytycyzm, oceny wewnętrzna i zewnętrzna, wyciąganie wniosków z każdej oceny;
4. otwartość na współpracę z otoczeniem, tj. współpraca z przemysłem, ośrodkami naukowymi, z najlepszymi ekspertami, weryfikacja kompetencji kadry akademickiej;
5. uczenie się zapobiegania błędom, tj. weryfikacja i doskonalenie swoich celów, wykładów, planów, programów, struktury, szukanie oszczędności przy nierezygowaniu z marnotrawstwa środków oraz zasobów;
6. tworzenie szans rozwoju kadry akademickiej (naukowo-dydaktycznej, administracyjnej, technicznej), organizowanie i wspieranie wszelkich inicjatyw szkoleniowych, seminaryjnych, konferencyjnych, wprowadzanie nowych technik, umożliwiających doskonalenie i podnoszenie poziomu świadczonych usług, kompetencji, kwalifikacji i umiejętności;
7. zadbanie o to, by kierownicy poszczególnych jednostek stali się rzeczywistymi przywódcami, doradcami i przewodnikami swoich podwładnych; należy wyposażyć ich w wiedzę, motywację w celu przekazywania wartości, zasad, polityki, misji jakościowej w taki sposób, by były właściwie egzekwowane wobec innych i siebie;
8. zachęcanie do wymiany informacji, tworzenie warunków skutecznych kanałów komunikacji pomiędzy przełożonymi i podwładnymi; wymienianie wiedzy i dzielenie się nią;
9. wzajemna współpraca (porównywanie się ze sobą, czerpanie nauki i satysfakcji z sukcesów innych, naśladowanie innych);
10. rezygnacja z doraźnych inicjatyw na rzecz trwałych i rzeczywistych wartości, dbanie o to, by opracowywane były cele jakościowe, a nie ilościowe, a przy tym były zaakceptowane przez wszystkich, realne do osiągnięcia;
11. podejmowanie decyzji na podstawie dotychczasowego doświadczenia wyników ocen: zewnętrznej, wewnętrznej, mierzalnych danych, faktów, przeprowadzonych badań itp.;
12. nagradzanie swoich pracowników w celu poprawienia ich morale, tj. by poczuli się dumni ze swojej pracy, utożsamiali się ze swoim instytutem, swoją katedrą, swoim zakładem; wprowadzenie sprawiedliwej oceny, weryfikowanie obowiązków pracowników przez kryteria oceny;

13. pracownicy i posiadana przez nich wiedza jest największym potencjałem uczelni, decydującym o jej konkurencyjności; dbanie i tworzenie takich warunków pracy, by pracownicy pogłębiali swoją wiedzę; należy nieustannie motywować kadrę do stałego samokształcenia i ustawicznego doskonalenia;
14. wybieranie kierownictwa o takich kompetencjach, w takim kształcie i składzie, by było ono w stanie respektować powyższe zasady²⁰.

Wymienione zasady powinny być wdrażane na bieżąco w szkole wyższej, nadzorowane, koordynowane i weryfikowane przez władze uczelni. Niestety dostrzega się wiele cech negatywnych obecnego systemu edukacji w Polsce, rzutującego na zarządzanie uczelniami, do których można zaliczyć m.in.:

- brak środków finansowych na szkolnictwo wyższe, co z kolei spowodowało, że duża część młodzieży jest zmuszona studiować w szkolnictwie państwowym zaocznym odpłatnie, mimo że w konstytucji istnieje zapis o bezpłatnej edukacji; w odniesieniu do szkół prywatnych – również pobierających czesne – stanowi to niezdrową konkurencję (wspieraną przez państwo w innych – naukowych i organizacyjnych – częściach działalności);
- finansowe trudności państwa, które przyczyniły się do powstania dużej liczby niepaństwowych szkół wyższych edukujących młodzież odpłatnie, przy wykorzystaniu kadry pochodzącej zazwyczaj z jednostek państwowych; to z kolei pogarsza ich efektywność w pracy podstawowej i nasuwa podejrzenia eksploatacji zasobów państwowych dla celów komercyjnych;
- niższe środki finansowe przeznaczane na badania i rozwój w Polsce aniżeli w państwach Unii Europejskiej; struktura pochodzenia środków na naukę w kraju jest także odmienna od struktur unijnych, opiera się przede wszystkim na środkach budżetowych, natomiast obserwowany do niedawna wzrost zaangażowania sektora prywatnego w działalność naukową został zahamowany z przyczyn koniunkturalnych; warto wspomnieć, iż nakłady na jednego badacza w kraju są około dwukrotnie niższe aniżeli w najuboższych krajach Unii Europejskiej;
- niski poziom wynagrodzeń w nauce i edukacji, który jeszcze do niedawna oddziaływał negatywnie na przyrost kadry, obecnie, ze względu na duże bezrobocie, ma coraz mniejsze znaczenie, co obrazuje dynamika zatrudnienia w nauce i dydaktyce. Niestety niskie wynagrodzenia przekładają się również na

²⁰ B. Mikula: Zdrowa organizacja. „Problemy Jakości”, nr 4, 2005, s. 22.

spadek efektywności pracy i coraz częstszą migrację do większych ośrodków oraz emigrację zarobkową pracowników naukowych, także tych najcenniejszych²¹.

Do wyzwań, z jakimi powinny sobie poradzić szkoły wyższe, należą m.in.:

- dostosowanie masowości kształcenia, wynikającej z jego dostępności, do konieczności różnicowania programów kształcenia;
- tworzenie nowych kierunków i specjalności zgodnych z zapotrzebowaniem absolwentów na rynku pracy;
- promowanie absolwentów w relacjach z pracodawcami;
- poszukiwanie nowych źródeł finansowania;
- nawiązywanie relacji między szkołami państwowymi i niepaństwowymi (na zasadzie wymiany pewnych doświadczeń związanych ze świadczeniem usług edukacyjnych i nie tylko);
- zwiększenie intensywności działań promocyjnych;
- świadczenie usług edukacyjnych o wysokiej jakości (przy zaangażowaniu w ten proces wszystkich pracowników szkoły wyższej);
- oferowanie korzyści długofalowych, jakie niesie proces kształcenia (nieskupianie się tylko na wybranych aspektach z nim związanych);
- utrzymywanie długofalowych relacji ze studentami, jako głównymi beneficjentami usług edukacyjnych, przez realizację kolejnych stopni procesu kształcenia na ścieżce edukacyjnej;
- poprawa stosunków z otoczeniem poprzez trzy płaszczyzny:
 - finansową, np. zachęta finansowa dla studentów (usługi, rabaty, pożyczki itp.);
 - społeczną, którą tworzą więzy społeczne między uczestnikami relacji (fundacje na rzecz szkół wyższych, stowarzyszenia absolwentów itp.);
 - strukturalną – dostosowanie oferty, procedur do porozumień z partnerami biznesowymi w celu usatysfakcjonowania konsumenta usług edukacyjnych²².

Reasumując, należy stwierdzić, że zarządzanie szkołą wyższą polega na kierowaniu działaniami realizowanymi przez jednostki organizacyjne uczelni lub osoby na poszczególnych szczeblach struktury organizacyjnej. Obowiązkiem kierującego szkołą wyższą, wydziałem lub inną jednostką organizacyjną jest

²¹ T. Sowell: *Amerykańskie szkolnictwo od wewnątrz: upadek, oszustwo, dogmaty*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1996, s. 43.

²² A. Buchner-Jeziorska: op.cit., s. 54-55; A. Buchner-Jeziorska: *Konkurencja czy partnerstwo na rynku usług edukacyjnych*, [w:] A. Buchner-Jeziorska (red.): *Szkoła sukcesu czy przetrwania? Szkolnictwo wyższe w Polsce*. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2005, s. 219-236; A. Payne: op.cit., s. 53.

wyeliminowanie wszystkich przyczyn, które w procesie decyzyjnym rodzą negatywne skutki, i sprzyjanie wzrostowi jakości pracy, a szczególnie jakości zarządzania. Kreowanie i stymulowanie przez władze popytu na usługi edukacyjne w szkole wyższej staje się normą. Takie obszary uczelni, jak: organizacja pracy, podnoszenie jakości usług edukacyjnych, atrakcyjność kształcenia i działania marketingowe, wymagają nieustannego doskonalenia oraz ulepszania w celu wysokiej konkurencyjności w funkcjonowaniu na rynku usług. Można stwierdzić, że doskonalenie jakości przy udziale wiedzy i umiejętności to proces przypisywany wszystkim obszarom funkcjonowania szkoły wyższej. Wiedza warunkuje zwiększenie jej efektywności²³.

Wymagania rozwojowe, w obliczu których stoją obecnie uczelnie, wymuszają działania innowacyjne, a ich duża aktywność w procesie dostosowywania się do panujących trendów, oczekiwań i wymagań staje się normą. Działania te powinny dotyczyć m.in. generowania wiedzy przez szkoły wyższe w taki sposób, by ich absolwenci na rynku pracy potrafili sprostać oczekiwaniom i wymaganiom współczesności oraz rozwiązywać wiele problemów z tym związanych, mieć umiejętność holistycznego myślenia i formułowania niezależnych opinii i sądów, mieć umiejętność dostosowywania się do występujących warunków oraz umieć przewidywać konsekwencje podjętych decyzji. Obecnie nie wystarczy, by uczelnie funkcjonowały według koncepcji tradycyjnej, pełniąc funkcję depozytariuszy kultury narodowej i nauki oraz społecznego potencjału intelektualnego; muszą mieć bogatą ofertę edukacyjną i być organizacjami zorientowanymi na jakość.

Bibliografia

1. Amar A.D.: *Managing Knowledge Workers: Unleashing Innovation and Productivity*. Greenwood Publishing Group, 2002.
2. Buchner-Jeziorska A.: *Konkurencja czy partnerstwo na rynku usług edukacyjnych*, [w:] Buchner-Jeziorska A. (red. nauk.): *Szkoła sukcesu czy przetrwania? Szkolnictwo wyższe w Polsce*. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2005.
3. Buchner-Jeziorska A.: *Współpraca uczelni z otoczeniem: ograniczenia i szanse*, [w:] Minkiewicz B. (red. nauk.): *Uczelnie i ich otoczenie: możliwości i formy współdziałania*. Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003.
4. Castels M.: *The Informational City*. Basil Blackwell, Oxford 1989.
5. Evans Ch.: *Zarządzanie wiedzą*. PWE, Warszawa 2005.
6. Fazlagić A.: *Geneza i perspektywy zarządzania wiedzą*. „Problemy Jakości”, nr 10, 2002.

²³ J. Gajda: *Szkoła jako organizacja...*, op.cit., s. 101.

7. Gajda J.: Szkoła jako efektywnie ucząca się organizacja, [w:] *Trendy ve vzdelavani 2012. Informacni technologie a technicke vzdelavani*, Dil 1, materiały pokonferencyjne. Olomouc 2012.
8. Gajda J.: Szkoła jako organizacja oparta na wiedzy, [w:] *Trendy ve vzdelavani 2012. Informacni technologie a technicke vzdelavani*, Dil 1, materiały pokonferencyjne. Olomouc 2012.
9. Goriszowski W.: *Współczesne koncepcje zarządzania i funkcji kierowniczych w oświacie*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2000.
10. Dahlman C., Anderson T. (eds.): *Korea and the Knowledge-based Economy. Information Society*. OECD, World Bank Institute, 2000.
11. Kurzynowski A.: *Polityka społeczna, globalna i lokalna*. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1999.
12. Longworth N.: *Learning Cities, Learning Regions, Learning Communities. Lifelong Learning and Local Government*. Rutledge, London, New York 2006.
13. Martyniak Z.: *Metody organizowania procesów pracy*. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1996.
14. Mertins K., Heisig P., Vorbeck J. (eds.): *Knowledge Management. Best Practices in Europe*. Springer Verlag, Berlin, Heidelberg 2001.
15. Mięka B.: *Zarządzanie wiedzą w organizacjach*. „Problemy Jakości”, nr 1, 2002.
16. Mięka B.: *Zdrowa organizacja*. „Problemy Jakości”, nr 4, 2005.
17. Payne A.: *Marketing usług*. Wydawnictwo PWE, Warszawa 1977.
18. Piwowar-Sulej K.: *Zarządzanie personelem nauczycielskim w oświacie*. Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2009.
19. Pomykało W. (red. nauk.): *Encyklopedia pedagogiczna*. Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
20. Skrzypek E.: *Wpływ zarządzania wiedzą na jakość*. „Problemy Jakości”, nr 11, 1999.
21. Skyrme D.J.: *Knowledge Networking: Creating the Collaborative Enterprise*. Butterworth Heinemann, Oxford 1999.
22. Sowell T.: *Amerykańskie szkolnictwo od wewnątrz: upadek, oszustwo, dogmaty*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1996.
23. Stróżyński K.: *Jakość pracy szkoły praktycznie*. Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa, Łódź 2003.
24. Wiśniewska M.: *Total Quality Education w szkolnictwie wyższym. Próba definicji i model wdrażania*. „Problemy Jakości”, nr 9, 2007.
25. The World Bank, [dostęp: 09.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: www.worldbank.org

Martyna DAROWSKA
Politechnika Śląska
Biblioteka Główna

PO PIERWSZE – PRIMO! DOŚWIADCZENIA Z WDROŻENIA

Artykuł zawiera opis wdrożenia narzędzia Primo w Bibliotece Głównej Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Przedstawiono charakterystykę Primo wraz z uwzględnieniem funkcjonalnych i technicznych możliwości działania tej wyszukiwarki. Dodatkowo zaprezentowano dwa narzędzia – bX i SFX, które wspomagają i uzupełniają Primo.

Wstęp

Obecnie trudno jest sobie wyobrazić funkcjonowanie bibliotek (w szczególności akademickich) bez stosowania nowoczesnych technologii informacyjnych i narzędzi informatycznych. Jednak nie wszystkie technologie są dostępne na wyciągnięcie ręki, ponieważ wymagają one zgromadzenia i posiadania m.in. środków finansowych, wykwalifikowanego personelu, wysokiej jakości sprzętu i oprogramowania oraz infrastruktury informatycznej. Dlatego dzięki środkom pozyskanym z funduszy europejskich, w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007-2013 – Działanie 2.3 Inwestycje związane z rozwojem infrastruktury informatycznej nauki¹, od 2011 r. mógł być poprowadzony projekt „Rozwój sprzętowo-programowy platformy i lokalnej sieci dla wirtualnej infrastruktury informatycznej Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej w celu pozyskania, tworzenia i udostępniania zasobów naukowych”².

¹ Portal Funduszy Europejskich: Program Innowacyjna Gospodarka, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.poig.gov.pl/Strony/default.aspx>

² Biuro Obsługi Projektów Strukturalnych Politechniki Śląskiej: FSP-80/RJO1/2010. Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2007-2013. Rozwój sprzętowo-programowy platformy i lokalnej sieci dla wirtualnej infrastruktury informatycznej Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej w celu pozyskania, tworzenia i udostępniania zasobów naukowych, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.polsl.pl/Jednostki/CZP2/Strony/FSP-80.aspx>

W związku z realizacją tego przedsięwzięcia zdecydowano się m.in. na zakup trzech produktów firmy Ex Libris³, które umożliwiły wykonanie zadania związanego z wdrożeniem interfejsu wyszukiwawczego, ułatwiającego dostęp do publikacji cyfrowych⁴.

Primo, SFX, bX: trzy narzędzia – wiele możliwości

Na zasadach przetargu pod koniec 2011 r. zakupiono trzy narzędzia dystrybuowane przez firmę Aleph Polska – Primo, SFX i bX⁵ – tak by w 2012 r. rozpocząć ich implementację. Jednak przed przystąpieniem do procesu wdrażania konieczne było poznanie specyfiki działania tych systemów oraz zastosowanych technologii.

Produkty te tworzą narzędzia, które wzajemnie się uzupełniają, mimo iż zawierają różne funkcjonalności przydatne zarówno przy pracy studenta, pracownika nauki, przedsiębiorcy, badacza, jak i wynalazcy.

Primo⁶ stanowi pewien rodzaj wyszukiwarki (ang. *discovery and delivery service*), pozwalającej na jednoczesne przeszukiwanie zasobów bibliotecznych (zarówno lokalnych, jak i zdalnych; tradycyjnych, cyfrowych i elektronicznych; licencjonowanych i publicznych) wraz z możliwością dostępu do treści poszczególnych źródeł (pełnych tekstów i/lub abstraktów) na warunkach zawartych w licencjach. Pełnię dostępu do zasobów bibliotecznych (w szczególności komercyjnych baz danych) mają jedynie zalogowani użytkownicy, którzy dodatkowo znajdują się na obszarze objętym komputerową siecią biblioteczną. Możliwość przeglądania różnych typów publikacji pochodzących z wielu źródeł, intuicyjność interfejsu wyszukiwawczego oraz łatwość modyfikacji i zawężania otrzymanych wyników dają szansę użytkownikom na szybsze i skuteczne dotarcie do relewantnych informacji.

³ Ex Libris: Products, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/Products>

⁴ Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej: Dotacje na innowacje, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.polsl.pl/Jednostki/RJO1/Strony/Dotacjenainnowacje.aspx>

⁵ Aleph Polska: Produkty, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/>

⁶ Aleph Polska: Primo, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/primo/>; Aleph Polska: Primo. Discovery and Delivery, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/72/download/>; Ex Libris: Primo, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/PrimoOverview>

Rys. 1. Strona startowa wyszukiwarki Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Narzędzie współpracujące i zintegrowane z wyszukiwarką, zawierające indeks publikacji naukowych pochodzących od różnych dostawców źródeł informacji z całego świata, stanowi Primo Central Index – PCI⁷. W indeksie są zgromadzone artykuły z czasopism recenzowanych, monografie naukowe, sprawozdania konferencyjne itp., które pochodzą zarówno z komercyjnych baz danych oraz repozytoriów naukowych, jak i otwartych kolekcji. Przeszukiwanie zasobów indeksowanych w PCI poszerza możliwości użytkowników, co poprawia efektywność procesu znajdowania pożądaných informacji.

SFX⁸ to narzędzie linkujące (ang. *link resolver*) wykorzystujące standard OpenURL⁹, które odsyła do poszukiwanych przez użytkowników publikacji elektronicznych, dając możliwość uzyskania dostępu m.in. do pełnego tekstu, streszczenia, spisu treści, informacji bibliograficznych. Spośród dostępnych przez bibliotekę zasobów elektronicznych, czyli baz danych i platform (tj. SCOPUS, Science Direct, Web of Science, EBSCOhost) oraz wyszukiwarek naukowych (np. Primo, Google Scholar), wyprowadzane są linki, po których użytkownicy trafiają do konkretnych publikacji – wraz z uwzględnieniem pierwszeństwa otrzymania dostępu do pełnej treści. To rozwiązanie nie tylko decyduje o zwiększeniu satysfakcji użytkowników z otrzymanych wyników, lecz także wpływa na pogłębienie wiedzy i świadomości o zasobach gromadzonych przez bibliotekę, czyli o liczbie, rodzajach i zakresie tematycznym poszczególnych źródeł elektronicznych.

⁷ Ex Libris: Primo Central. Mega Aggregate of Scholarly Materials, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/files/Products/Primo/PrimoCENTRALlow.pdf>; Aleph Polska: Primo Central Index – megaindeks zasobów elektronicznych, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/primo/centralny-indeks-zasobow/>

⁸ Aleph Polska: SFX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/sfx/>; Aleph Polska: SFX. Zasoby elektroniczne, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/75/download/>; Ex Libris: SFX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/default.asp?catid={7F2829F7-42E6-425C-A9A7-0BBFBD0D6959}>

⁹ The OpenURL Framework for Context-Sensitive Services. Developed by the National Information Standards Organization; approved April 13, 2005 by the American National Standards Institute. ANSI/NISO Z39.88-2004, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6640/The%20OpenURL%20Framework%20for%20Context-Sensitive%20Services.pdf; Wikipedia: OpenURL [online], [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://en.wikipedia.org/wiki/OpenURL>

Biochemia Medica appoints Research integrity editor
 Simundic, AM
 Biochemia Medica, 2012, Vol. 22(3), pp.271-271 [Czasopismo recenzowane]
 ● Dostępny jest pełny tekst

Pełny tekst Szeregi Tagi i recenzje [Znajdź to!](#) Wyslij dow

Otwórz źródło w nowym oknie

**Biblioteka Główna
 Politechniki Śląskiej
 w Gliwicach**

ExLibris SFX Język: Polish

Tytuł: Biochemia Medica appoints Research integrity editor
Źródło: Biochemia medica [1330-0962] Simundic, AM rok:2012 tom:22 zeszc.:3 str.:271 -271

- ▶ Pełny tekst dostępny w DOAJ Directory of Open Access Journals [Go](#)
- ▶ Pełny tekst dostępny w EBSCOhost Academic Search Complete [Go](#)
- ▶ Spis treści z EBSCOhost Academic Search Complete [Go](#)

Rys. 2. Zakładka narzędzia SFX w wyszukiwarce Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Web of Science® now with books

Results Topic=(machinery design)
 Timespan=All years. Databases=SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCL-S, CPCL-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH. Scientific WebPlus View Web Results >>

Create Alert / RSS

Results: 4,697 Page 1 of 470 Go Sort by: Publication Date -- newest to oldest

Analyze Results
 Create Citation Report

Refine Results
 Search within results for Search

- ▶ Web of Science Categories Refine
- ▶ Document Types Refine
- ▶ Research Areas
- ▶ Authors
- ▶ Group Authors
- ▶ Editors
- ▶ Source Titles
- ▶ Book Series Titles
- ▶ Conference Titles
- ▶ Publication Years

Select Page Add to Marked List (0) Send to: my.endnote.com

1. Title: PRODUCTION PATHS - AN INNOVATIVE CONCEPT FOR HEAVY MACHINERY PRODUCTION PLANNING AND CONTROL
 Author(s): Lenort, R.; Klepek, R.; Samolejova, A.; et al.
 Source: METALURGIJA Volume: 53 Issue: 1 Pages: 78-80 Published: JAN-MAR 2014
 Times Cited: 0 (from Web of Science)
[Znajdź to!](#) [View abstract](#)
2. Title: Determination of Engineering Properties of Jatropha Curcas L.
 Author(s): Sharma, S. C.; Singh, M. P.; Singh, Jayant
 Source: AMA-AGRICULTURAL MECHANIZATION IN ASIA AFRICA AND LATIN AMERICA Volume: 44 Issue: 1 Pages: 19-26
 Published: WIN 2013
 Times Cited: 0 (from Web of Science)
[Znajdź to!](#) [View abstract](#)

Rys. 3. Przycisk narzędzia SFX w wynikach wyszukiwania w bazie Web of Science. Dostęp: 22.10.2013 r.

ScienceDirect Register | Login | Biblioteka Główna PŚI.

Home | Publications | Search | My settings | My alerts | Shopping cart Help

Download PDF Export citation More options... Search ScienceDirect Search

Applied Ergonomics
 Volume 20, Issue 3, September 1989, Pages 191-196

Anthropometric survey for agricultural machinery design: An Indian case study
 L.P. Gite, B.G. Yadav
 Central Institute of Agricultural Engineering, Nabi Bagh, Berasia Road, Bhopal-462018, India

Choose an option to locate/access this article:

Check if you have access through your login credentials or your institution [Purchase](#) [Znajdź to!](#) [Get Full Text Elsewhere](#)

http://dx.doi.org/10.1016/0003-6870(89)90076-8

Bibliographic information
 Citing and recommended articles
 Applications and tools
 Workspace

Rys. 4. Przycisk narzędzia SFX w publikacji dostępnej w bazie Science Direct. Dostęp: 22.10.2013 r.

Dane o zasobach elektronicznych, które są gromadzone i przetwarzane w bazie SFX, służą m.in. do tworzenia listy A-Z czasopism elektronicznych subskrybowanych w bibliotece. Wygenerowana lista – oprócz tradycyjnego wyszukiwania alfabetycznego – daje możliwość przeszukiwania czasopism elektronicznych według ich dostawców oraz kategorii tematycznych, co okazuje się przydatne nie tylko dla czytelników, ale również bibliotekarzy, którzy w prostszy i szybszy sposób mogą powiązać poszczególne e-czasopisma z ich tematyką i źródłem.

Rys. 5. Wyszukiwanie zaawansowane listy A-Z czasopism elektronicznych. Dostęp: 22.10.2013 r.

bX¹⁰ to serwis rekomendujący (ang. *usage-based service*) oparty na poleceniach innych użytkowników, zawierający listę elektronicznych publikacji naukowych związanych z poszukiwaną tematyką. Przy współpracy z SFX-em podane rekomendacje pozwalają na dotarcie do pełnego tekstu czy abstraktu (w granicach licencji bibliotecznej) lub zlokalizowanie egzemplarza w katalogu bibliotecznym.

Pokrewne narzędzie stanowi bX Hot Articles¹¹, które również działa na podstawie systemu rekomendacji treści naukowych. W aplikacji są prezentowane najpopularniejsze publikacje z danego miesiąca z poszczególnych dziedzin wiedzy. Rozwiązania zastosowane w tych serwisach rekomendacyjnych pozwalają poszerzyć zakres poszukiwań użytkowników oraz odszukać najbardziej wartościowe treści.

¹⁰ Aleph Polska: bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/bx/>; Aleph Polska: bX. Naukowy serwis rekomendujący, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/74/download/>; Ex Libris: bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/bXUsageBasedServices>

¹¹ Aleph Polska: Hot Articles from bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/bx/bx-hot-articles/>

Preanalytical phase - a continuous challenge for laboratory professionals
 Simundic, AM ; Lippi, G
 Biochimica Medica, 2012, Vol.22(2), pp.145-149 [Czasopismo recenzowane]

● **Dostępny jest pełny tekst**

Pełny tekst Szczegóły Tagi i recenzje Polecane artykuły **Znajdź to!**

Wyślij dow

bX Użytkownicy zainteresowani tym artykułem, byli zainteresowani również: O bX...

1.	Lima Oliveira, Gabriel Is Phlebotomy Part of the Dark Side in the Clinical Laboratory Struggle for Quality? Laboratory medicine 43.5 (2012) 172-176	🔍	👍	👎
2.	Worrall, James C Emergency department visual urinalysis versus laboratory urinalysis . CJEM : Journal of the Canadian Association of Emergency Physicians 11.6 (2009) 540-543	🔍	👍	👎
3.	Felder, Robin A Preanalytical Errors Introduced by Sample-Transportation Systems: A Means to Assess Them Clinical Chemistry 57.10 (2011) 1349-1350	🔍	👍	👎
4.	Goldman, Rebecca S Dipstick urinalysis for the emergency department evaluation of urinary tract infections in infants aged less than 2 years . European journal of emergency medicine 18.4 (2011) 221-224	🔍	👍	👎

[Więcej...](#)

Rys. 6. Zakładka narzędzia bX w wyszukiwarce Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Ukryj bX Popularne artykuły ▲

Hot Articles w dziedzinie: Październik 2013 ?

[Physical exercise during pregnancy: a systematic review.](#)
 Nascimento, Simony L; Current opinion in obstetrics & gynecology (2012)

[Smoking and Marijuana Use in Pregnancy.](#)
 Brown, Haywood L; Clinical obstetrics and gynecology (2013)

[Maternal and perinatal outcomes amongst low risk women giving birth in water compared to six birth positions on land. A descriptive cross sectional study in a birth centre over 12 years.](#)
 Dahlen, Hannah G; Midwifery (2013)

[Więcej...](#)

Available on the App Store ExLibris bX

Rys. 7. Aplikacja bX Hot Articles w wyszukiwarce Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Doświadczenia z wdrożenia: rezultaty, problemy, rozwiązania

Proces wdrażania przedstawionych narzędzi był złożony i składał się z kilku etapów. Pewne prace prowadzono równolegle, a niektóre zadania wymagały dokończenia wcześniej rozpoczętych działań.

Pierwsze prace wdrożeniowe (oraz ich widoczne efekty) były prowadzone na narzędziu SFX. Rejestracja bibliotecznej kolekcji elektronicznych źródeł do Google Scholar umożliwiła eksport danych do tej wyszukiwarki o posiadanych zasobach, tak by informacje o dostępie do poszczególnych publikacji elektronicznych były wyświetlane w postaci linków bibliotecznych. Rozwiązanie to pozwoliło osobom znajdującym się w uczelnianej sieci komputerowej na przeszukiwanie Google Scholar wraz z możliwością dostępu do zawartości publikacji elektronicznych subskrybowanych przez bibliotekę lub podanie informacji umożliwiających zlokalizowanie publikacji w różnych bazach (bibliograficznych, abstraktowych, cytowań i faktograficznych) lub katalogach bibliotecznych.

Designing an evolutionary strategizing machine for game playing and beyond

Politechnika Śl. FullText

[M Sipper, Y Azaria, A Hauptman... - Systems, Man, and ..., 2007 - ieeexplore.ieee.org](#)

Abstract We have shown that genetically programming game players, after having imbued the evolutionary process with human intelligence, produces human-competitive strategies for three games: backgammon, chess endgames, and robocode (tank-fight simulation). ...

Cytowane przez 28 Powiązane artykuły Wszystkie wersje 8 Cytuj

[CYTOWANIE] **Designing** The User Interface: Strategies for Effective Human-Computer Interaction, 4/e (New Edition)

[PDF] z share2friends.net

[B Shneiderman, S Ben - 2003 - Pearson Education India](#)

Cytowane przez 10264 Powiązane artykuły Wszystkie wersje 29 Cytuj Więcej▼

[KSIĄŻKA] Designing a brain-machine interface for neuroprosthet

Politechnika Śl. Link

[KA Moxon, J Morizio, JK Chapin, MA Nicolelis, P Wolf - 2001 - books.google.com](#)

A central issue that arises from the previous chapters (describing neuroprosthetic devices that stimulate nerves and muscles) is how to control these neuroprosthetic devices. One solution, described in the next three chapters, is to use command signals recorded directly ...

Cytowane przez 26 Powiązane artykuły Cytuj Więcej▼

Rys. 8. Linki biblioteczne do zasobów Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej w wyszukiwarce Google Scholar. Dostęp: 22.10.2013 r.

W celu zwiększenia wydajności i efektywności narzędzia linkującego zdecydowano się na przystąpienie biblioteki do systemu prowadzonego przez organizację CrossRef, który polega na tworzeniu i udostępnianiu linków DOI (ang. *Digital Object Identifier*) do elektronicznych publikacji profesjonalnych. Linki DOI są zgodne ze standardem OpenURL, stosowanym w SFX-ie, przez co współpraca tych dwu narzędzi pozwala na szybszą i łatwiejszą formę wymiany metadanych publikacji naukowych.

Za priorytet przy wdrażaniu Primo uznano dodanie katalogu bibliotecznego przy zachowaniu jego pełnej funkcjonalności i zawartości. Ze względu na różnice występujące w systemach bibliotecznych podłączenie systemu PROLIB (producent: MAX Elektronik) okazało się trudniejsze niż przy dodawaniu „rodzimego” dla Primo systemu Aleph (producent: Ex Libris). Pomimo iż katalog biblioteczny jest widoczny i przeszukiwalny w Primo, jego podłączenie dotychczas było oparte na strukturze „OPAC via Link”, która wymaga przeniesienia użytkownika z interfejsu Primo do strony katalogu bibliotecznego. Pełną integrację tych dwu systemów gwarantuje zastosowanie rozwiązania „OPAC via Primo”, nad którym wciąż trwają prace.

Ze względu na dysponowanie bogatą kolekcją literatury pięknej w Primo, w zakładce katalogu bibliotecznego, została dodana opcja umożliwiająca przeszukiwanie jedynie zbioru zawierającego beletrystykę. Zastosowanie takiego zawężenia przede wszystkim skraca czas i proces wyszukiwania użytkowników, którzy są zainteresowani treściami nienaukowymi. Ponadto utworzenie pola przeszukującego wyselekcjonowany zbiór zasobów wpływa na jego lepszą promocję.

Oprócz zasobów bibliotecznych w wyszukiwarce Primo został wyróżniony katalog WorldCat przez dodanie zakładki z polem wyszukiwawczym. Ponadto użytkownicy mają możliwość uzupełnienia i zweryfikowania wyświetlanych informacji bibliograficznych dotyczących poszczególnych publikacji przez umieszczenie linków do zasobów indeksowanych w katalogach WorldCat i NUKAT.

Rys. 9. Szczegóły publikacji z katalogu OPAC, dostępnej w wyszukiwarce Primo, wraz z linkami do katalogów: Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej, NUKAT i WorldCat. Dostęp: 22.10.2013 r.

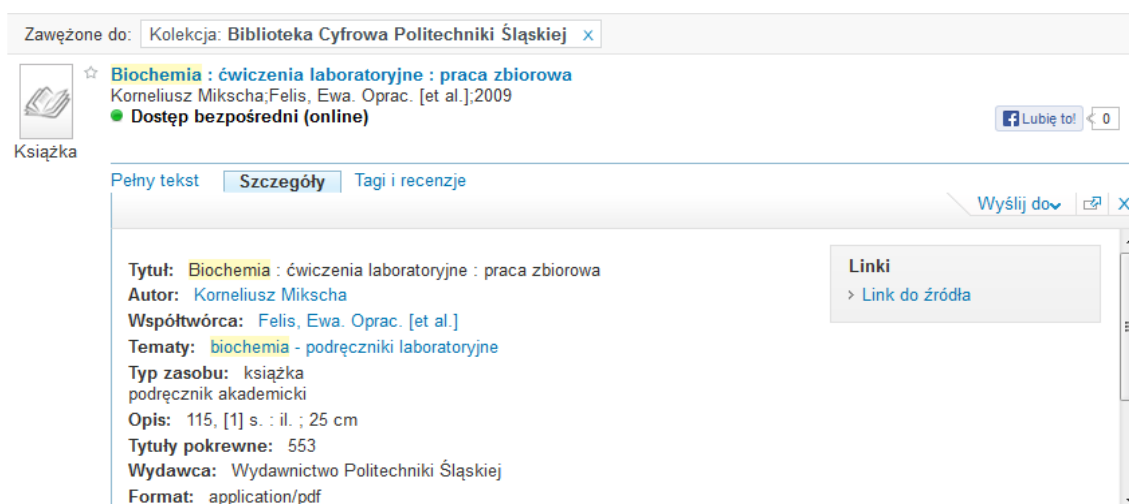
Przy implementacji Primo doceniono, jak istotnym aspektem przy poszukiwaniu konkretnych treści naukowych jest podawanie informacji o cytowaniach. Cytowania, które pochodzą z baz SCOPUS i Web of Science, są widoczne w szczegółach rekordu – wyświetlana jest liczba cytowań oraz (tak jak w przypadku katalogów NUKAT i WorldCat) podawane są linki do baz źródłowych.

Poza podłączeniem zasobów indeksowanych w katalogu bibliotecznym istotną kwestią było pojawianie się w Primo zasobów lokalnych oraz polskich baz danych. Dotychczas udało się zaimportować listę e-czasopism z bazy ARIANTA – NAUKOWE I BRANŻOWE POLSKIE CZASOPISMA ELEKTRONICZNE. Ponadto użytkownicy mają możliwość przeszukiwania i dostępu do treści książek z bazy ibuk.pl. Oba źródła są na bieżąco aktualizowane. Natomiast spośród trzech zasobów tworzonych lokalnie dotychczas została dodana jedynie Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej. Niestety podłączanie źródeł do Primo wymaga sporych nakładów pracy – konieczne jest zawieranie umów licencyjnych zezwalających na udostępnianie danych bibliograficznych i zawartości treściowej. Dodatkowo należy

wziąć pod uwagę kwestie wymagań technicznych dotyczących m.in. konstrukcji tworzenia linków do rekordów w bazach źródłowych.

Rys. 10. Szczegóły publikacji zawierające liczbę cytowań i link do bazy źródłowej w wyszukiwarce Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Rys. 11. Szczegóły publikacji z kolekcji Biblioteki Cyfrowej Politechniki Śląskiej dostępnej w wyszukiwarce Primo. Dostęp: 22.10.2013 r.

Plany (bliższe i dalsze): możliwości i perspektywy

Pomimo iż dość sporo zadań przy wdrożeniu tych trzech narzędzi już wykonano, wiele prac pozostało jeszcze do podjęcia. Pierwszoplanową kwestią jest zakończenie podłączania katalogu bibliotecznego na zasadzie „OPAC via Primo”. Bez tego niemożliwe będzie uruchomienie prac polegających na customizacji interfejsu użytkownika, ponieważ oba te zadania wymagają sporej ingerencji w konfigurację systemu Primo.

Spośród listy źródeł elektronicznych dostępnych w bibliotece wciąż wiele istotnych zasobów nie jest dostępnych poprzez Primo. W planach wdrożeniowych znajduje się dodanie przede wszystkim trzech następujących źródeł elektronicznych: BazTech – Baza danych o zawartości polskich czasopism technicznych, Dorobek Pracowników Politechniki Śląskiej, RePolis – Repozytorium Cyfrowe Politechniki Śląskiej.

W związku z rosnącym zapotrzebowaniem na generowanie pomiarów dotyczących wykorzystania poszczególnych publikacji elektronicznych (ang. *altmetrics*) uzasadnione będzie wyświetlanie w Primo zakładki zawierającej dane z serwisu Altmetric.com.

Po zakończonej pomyślnie customizacji rozpoczną się przygotowania do prac związanych z dostosowywaniem wersji mobilnej interfejsu Primo. Zadanie to będzie poprzedzało ustawienie generowania raportów i statystyk dostępnych w Primo i SFX-ie oraz wdrożenie narzędzia Google Analytics do pomiaru używalności wyszukiwarki przez jej użytkowników. Dodatkowo konieczne będzie zakończenie procedur umożliwiających generowanie raportów UStat, dotyczących pomiaru używalności poszczególnych źródeł elektronicznych.

Podsumowanie

Mimo iż proces implementacji nie został w pełni zakończony, a wykonane zadania wymagały sporych nakładów pracy, warto jest podejmować tego typu działania, gdyż dążą one do podniesienia standardu kształcenia i nauczania. Wykorzystanie nowoczesnych technologii zastosowanych w przedstawionych narzędziach oraz towarzyszących im programach i aplikacjach nie tylko wpływa na zwiększenie potencjału biblioteki akademickiej i uczelni, lecz także wzbogaca warsztat naukowy i badawczy studentów, doktorantów i profesorów.

Bibliografia

1. Aleph Polska: bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/bx/>
2. Aleph Polska: bX. Naukowy serwis rekomendujący, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/74/download/>
3. Aleph Polska: Hot Articles from bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/bx/bx-hot-articles/>
4. Aleph Polska: Primo, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/primo/>

5. Aleph Polska: Primo Central Index – megaindeks zasobów elektronicznych, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/primo/centralny-indeks-zasobow/>
6. Aleph Polska: Primo. Discovery and Delivery, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/72/download/>
7. Aleph Polska: Produkty, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/>
8. Aleph Polska: SFX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/produkty/sfx/>
9. Aleph Polska: SFX. Zasoby elektroniczne, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://aleph.pl/pliki/promo/75/download/>
10. Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej: Dotacje na innowacje, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.polsl.pl/Jednostki/RJO1/Strony/Dotacjenainnowacje.aspx>
11. Biuro Obsługi Projektów Strukturalnych Politechniki Śląskiej: FSP-80/RJO1/2010. Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2007-2013. Rozwój sprzętowo-programowy platformy i lokalnej sieci dla wirtualnej infrastruktury informatycznej Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej w celu pozyskania, tworzenia i udostępniania zasobów naukowych, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.polsl.pl/Jednostki/CZP2/Strony/FSP-80.aspx>
12. Ex Libris: bX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/bXUsageBasedServices>
13. Ex Libris: Primo, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/PrimoOverview>
14. Ex Libris: Primo Central. Mega Aggregate of Scholarly Materials, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/files/Products/Primo/PrimoCENTRALlow.pdf>
15. Ex Libris: Products, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/category/Products>
16. Ex Libris: SFX, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.exlibrisgroup.com/default.asp?catid={7F2829F7-42E6-425C-A9A7-0BBFBD0D6959}>
17. Portal Funduszy Europejskich: Program Innowacyjna Gospodarka, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.poig.gov.pl/Strony/default.aspx>
18. The OpenURL Framework for Context-Sensitive Services. Developed by the National Information Standards Organization; approved April 13, 2005 by the American National Standards Institute. ANSI/NISO Z39.88-2004, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6640/The%20OpenURL%20Framework%20for%20Context-Sensitive%20Services.pdf
19. Wikipedia: OpenURL, [dostęp: 20.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://en.wikipedia.org/wiki/OpenURL>

Ewa DĄBROWSKA
Uniwersytet Jagielloński
Biblioteka Jagiellońska

WPLYW KOMPUTERYZACJI I INFORMATYZACJI NA PROCESY GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTECE JAGIELLOŃSKIEJ NA TLE POLSKICH BIBLIOTEK UCZELNIANYCH

Trwający od ponad dwudziestu lat w naszym kraju rozwój technologii informatycznych spowodował rewolucyjne zmiany w bibliotekach. Do realizacji polityki gromadzenia zbiorów zaczęto wykorzystywać rozmaite narzędzia informatyczne. Komputeryzacja zmieniła technikę pracy, a często i jej organizację. Rozwój Internetu umożliwił szybki i darmowy dostęp do informacji o rynkach wydawniczym i księgarskim, a także do źródeł weryfikacji i pozyskiwania danych bibliograficznych. Zmieniła się polityka gromadzenia zbiorów, coraz większą rolę zaczęły odgrywać publikacje elektroniczne. Obserwuje się wręcz odchodzenie od prenumeraty drukowanych czasopism na rzecz dostępnych online. Dzięki katalogom komputerowym i narzędziom wbudowanym w bazy online możliwe stało się bieżące badanie wykorzystania zbiorów, co ułatwia decyzję o selekcji lub nabyciu kolejnych egzemplarzy. Portale internetowe ułatwiły komunikację z użytkownikami i otoczeniem biblioteki także w zakresie spraw dotyczących gromadzenia zbiorów: składaniem dezyderatów, gospodarką dubletami, uzupełnianiem zbiorów (listy pozycji poszukiwanych przez bibliotekę). Niniejszy artykuł ma na celu zbadanie sytuacji polskich bibliotek uczelnianych w tym zakresie na podstawie rozesłanych ankiet oraz literatury.

Wstęp

Rozwój technologii informatycznych diametralnie zmienił oblicze polskich bibliotek, o czym wie każdy bibliotekarz, rozpoczynający swoją pracę przed 1990 r., choć z pewnością w wielu bibliotekach dało się to odczuć znacznie później. Początki automatyzacji w bibliotekach w Polsce sięgają wprawdzie lat 60. XX w.¹, jednak dopiero rozpowszechnienie się mikrokomputerów na przełomie lat 80. i 90. oraz pojawienie się dostępu do Internetu w Polsce umożliwiło szerokie zastosowanie nowych technik w bibliotekarstwie. Biblioteki uczelniane, zwłaszcza politechnik i uniwersytetów, szybko doceniły wagę i znaczenie nowych technik informacyjnych dla podniesienia jakości swoich usług, o czym świadczą m.in. liczne konferencje

¹ E. Ścibor: Zarys historii mechanizacji i automatyzacji bibliotek w Polsce, [w:] A. Jacquesson: Automatyzacja bibliotek: zarys historyczny, strategie, perspektywy. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999, s. 12-13.

poruszające problematykę automatyzacji bibliotek, organizowane niemal od początku lat 90. XX w.², oraz mające miejsce w tych latach pierwsze wdrożenia komputerowych systemów³. Temat przemian w bibliotekach uczelnianych pod wpływem nowych technologii był już poruszany w literaturze⁴, niniejszy artykuł ma natomiast na celu przedstawienie zmian w procesach gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach uczelnianych pod wpływem stosowania rozmaitych narzędzi informatycznych oraz postępującej informatyzacji kraju. Zainteresowanie budzi to, czy i jak zmieniła się technika i organizacja pracy działów zajmujących się gromadzeniem zbiorów, a także sama polityka gromadzenia zbiorów.

Literatura dotycząca komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów jest już dość obszerna, temat ten był poruszany na wielu konferencjach, w monografiach i czasopismach bibliotekarskich⁵. Na temat możliwości wykorzystania nowych mediów w gromadzeniu zbiorów pisała Anna Filipowicz z Biblioteki Narodowej⁶, na łamach czasopism i na konferencjach poruszany był także wpływ przemian technologicznych i informacyjnych na zakres i rodzaj gromadzonych zbiorów oraz na

² Zob. m.in.: *Automatyzacja bibliotek: wybór materiałów z konferencji „Automatyzacja bibliotek”* Wrocław, 11-13 grudnia 1992 r. Leopoldinum, Wrocław 1993; *Komputery w bibliotekach – Polska’94: I Forum SBP’94. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, Chorzów 10-12 czerwca 1994 r. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1994; *Automatyzacja bibliotek łódzkich: dziś i jutro. Materiały z sesji*, Łódź 7 grudnia 1995 r. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Łódź 1995; *Komputeryzacja bibliotek a potrzeby użytkowników: materiały konferencyjne*, Kraków-Łopuszna, 16-18 maja 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Krakowskiej, Kraków 1995 oraz wiele późniejszych konferencji.

³ Zob. m.in.: E. Chrzan: *Komputeryzacja bibliotek naukowych w Polsce. Ewolucja świadomości*, [w:] M. Wojciechowska (red.): *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2008, s. 183-192.

⁴ E. Dudzińska: *Zmiany struktury i realizacji podstawowych funkcji bibliotek uczelnianych w wyniku zmian społeczno-ekonomicznych*, [w:] K. Masikowska (oprac. red.): *Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce*, materiały z seminarium, Łódź-Konopnica, 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 15; R. Frączek, I. Swoboda: *Wpływ nowych technologii na przemiany pracy współczesnych bibliotek szkół wyższych*, [w:] I. Socha (red.): *Biblioteki szkół wyższych w społeczeństwie wiedzy: uwarunkowania i wybrane zagadnienia. T. 2, Narzędzia i formy funkcjonowania*. Uniwersytet Śląski, Katowice 2010, s. 46-94; M. Seta: *Zmiany w strukturach organizacyjnych bibliotek akademickich*, [w:] M. Wojciechowska (red.): *Koncepcje organizacyjne bibliotek*. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2012, s. 73-80.

⁵ Zob. m.in.: EBIB – Materiały konferencyjne nr 11: II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław, 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 07.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/> oraz publikacje poświęcone komputeryzacji konkretnych bibliotek: B. Żmigrodzka (red.): *Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007; G. Piotrowicz (red.): *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*. Centrix.pl s.c. Krzysztof Cebula i Tomasz Kalota, Wrocław 2006. Zob. też bibliografia przy artykule: E. Dąbrowska: *Problem komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach naukowych – możliwości systemów bibliotecznych a potrzeby bibliotek*. „Bibliotheca Nostra”, nr 3 (25), 2011, s. 122-124.

⁶ A. Filipowicz: *Internet w gromadzeniu zbiorów*, [w:] J. Wołosz (red.): *Jak automatyzujemy biblioteki publiczne? Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich*, Warszawa 2001, s. 121-126; A. Filipowicz: *Nowe media w pracy działu gromadzenia*. „Biuletyn EBIB”, nr 2, 1999, [dostęp 08.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib02/filip.html>

organizację pracy⁷. Badane i przedstawiane były też możliwości komunikacji pracowników gromadzenia zbiorów z użytkownikiem biblioteki przez portal biblioteczny oraz wykorzystania serwisu internetowego w celu kształtowania księgozbioru⁸.

Opracowanie to zostało oparte na wynikach rozesłanych ankiet, obserwacjach i doświadczeniach własnych autorki⁹ oraz na literaturze, której wykaz znajduje się w bibliografii. Ankieta została rozesłana do 83 bibliotek uczelni z listy rankingowej Perspektyw i Rzeczypospolitej za 2012 rok. Niestety, procent odpowiedzi okazał się dość niski, uzyskano 26 odpowiedzi, a więc zaledwie 31%. Opierając się na tym sposobie zebranych informacji, trudno więc stworzyć pełen obraz przemian procesów gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach uczelnianych. Wykorzystane one zostaną raczej do stworzenia tła, na którym przedstawione będą przemiany, które dokonały się w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ). Tym niemniej należy podkreślić, że 24 z tych bibliotek działa przy uczelniach z pierwszej pięćdziesiątki listy rankingowej.

Ankieta, podzielona na 5 części, zawierała 24 pytania. Pierwsza część dotyczyła samej komputeryzacji, a więc daty pojawienia się mikrokomputerów w bibliotece, ewentualnych programów i baz danych poprzedzających właściwą komputeryzację, za którą uznaje się wdrożenie ogólnobibliotecznego systemu komputerowego, datę ewentualnego wdrożenia modułu gromadzenia zbiorów, innych baz i programów wspierających procesy gromadzenia zbiorów, pozostałych jeszcze w użyciu kartotek tradycyjnych oraz zmian organizacyjnych pod wpływem komputeryzacji i udostępniania przez gromadzenie informacji o dopiero zamawianych publikacjach w katalogu online. Druga część dotyczyła wykorzystywania w bieżącej pracy elektronicznych i innych źródeł informacji o rynku wydawniczym i źródeł danych

⁷ Zob. m.in.: B. Bednarek-Michalska: Opis stanowiska pracy specjalisty gromadzenia dokumentów elektronicznych (DE). „Bibliotekarz”, nr 4, 2001, s. 15-19; D. Dąbrowska-Charytoniuk: Konsorcja jako nowy sposób gromadzenia dostępów do światowych zasobów informacji naukowej. „Forum Bibliotek Medycznych”, R. 1, nr 2, 2008, s. 170-180; J. Stępnik: Polityka gromadzenia zbiorów elektronicznych – od samofinansowania do licencji krajowych, [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? Łódź 15-17 czerwca 2010 r. Materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 71-84; Z. Szkutnik: Konsorcja biblioteczne – nową formą organizacji gromadzenia wydawnictw ciągłych, [w:] A. Sokołowska-Gogut (red.): Wdrażanie nowych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, s. 245-258; E. B. Zybort: Nowe tendencje w zakresie organizacji i zarządzania bibliotekami, [w:] Organizacja i zarządzanie bibliotekami w aspekcie automatyzacji: problemy i perspektywy, materiały z ogólnopolskiego seminarium, Gdańsk, 8-9 grudnia 1997 r. Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, Warszawa 1998, s. 26-38.

⁸ Zob.: E. Dąbrowska: Ocena użyteczności internetowych narzędzi angażujących użytkownika i otoczenie biblioteki w proces kształtowania księgozbioru, [w:] M. Wojciechowska (red.): Bibliotekarze i czytelnicy w dobie nowych technologii i koncepcji organizacyjnych bibliotek. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2013, s. 103-118.

⁹ Autorka uczestniczyła w pracach zespołu zajmującego się implementacją systemu VTLS w Bibliotece Jagiellońskiej, odpowiadając za program VTLS/AFAS, który obsługuje procesy gromadzenia zbiorów.

bibliograficznych; trzecia zmian w polityce gromadzenia zbiorów pod wpływem wzrastającej podaży i zainteresowania czytelników publikacjami dostępnymi online i innymi elektronicznymi. Pytania z czwartej części miały sprawdzić, czy wykorzystywane są narzędzia informatyczne badające używanie zbiorów, jeśli chodzi zarówno o publikacje elektroniczne, jak i drukowane. Ostatnia część odnosiła się do możliwości zarządzania zbiorami i kształtowania księgozbioru za pomocą portalu bibliotecznego, czyli zbierania dezyderatów czytelników, oferowania tytułów zbędnych i dubletów innym bibliotekom lub czytelnikom oraz publikowania list publikacji poszukiwanych przez bibliotekę.

Terminologia

Dla sprecyzowania tematu niniejszego artykułu potrzebne jest zdefiniowanie terminów „komputeryzacja” i „informatyzacja”.

Encyklopedie PWN nie notują żadnego z tych terminów¹⁰, natomiast internetowa wersja encyklopedii PWN, dostępna na portalu internetowym Wydawnictwa Naukowego PWN, tłumaczy termin „komputeryzacja” jako wprowadzanie komputerowych metod przetwarzania danych w zarządzaniu, sterowaniu procesami technologicznymi, projektowaniu i innych¹¹.

„Słownik współczesnego języka polskiego” notuje termin „komputeryzacja” i tłumaczy go jako „zastosowanie komputerów do gromadzenia i przetwarzania danych w zakładach pracy, urzędach, uczelniach itp.”, a termin „komputeryzować” jako wyposażać zakład pracy, szkołę, biuro itp. w komputery¹². Nie podaje natomiast znaczenia słowa „informatyzacja”.

Oba te terminy zawiera „Uniwersalny słownik języka polskiego”¹³. Według niego „komputeryzacja” to „instalowanie komputerów, sieci komputerowych w firmach, przedsiębiorstwach”, a „komputeryzować” to „wprowadzać komputeryzację”. „Informatyzacja” jest definiowana przez „szerokie wykorzystywanie nowoczesnych metod przetwarzania informacji w gospodarce, technice itp.”, a „informatyzować” to „upowszechniać systemy informacyjne w różnych dziedzinach życia”¹⁴.

¹⁰ Wielka encyklopedia PWN. T. 1-31. Wydawnictwo PWN, Warszawa 2001-2005. Nowa encyklopedia powszechna PWN. T. 1-8. Wydawnictwo PWN, Warszawa 2004.

¹¹ Encyklopedia PWN: Komputeryzacja, [dostęp; 08.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3924656/komputeryzacja.html>

¹² B. Dunaj (red. nauk.): Słownik współczesnego języka polskiego. T. 2. Wydawnictwo SMS, Kraków 2000, s. 254.

¹³ S. Dubisz (red.): Uniwersalny słownik języka polskiego. T. 2. Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003, s. 191.

¹⁴ Ibidem, T. 1, s. 1213.

„Podręczny słownik bibliotekarza” definiuje tylko termin „komputeryzacja”, objaśniając jego znaczenie jako „automatyzację pracy realizowaną za pomocą komputera, wprowadzanie nowoczesnych metod przetwarzania danych przy użyciu komputera”¹⁵.

Bardziej interesujące, bo wyjaśniające relację zachodzącą między komputeryzacją a informatyzacją, okazują się definicje zawarte w Wikipedii. Zatem „komputeryzacja poprzedza informatyzację i polega na wprowadzaniu komputerów do przedsiębiorstw i urzędów, zastępując tym samym ręcznie uzupełniane formularze przez formularze elektroniczne, papierowe archiwa przez bazy danych i wprowadzając pocztę elektroniczną lub komunikatory internetowe jako system komunikacji”¹⁶. Natomiast „informatyzacja następuje dopiero po komputeryzacji i polega na racjonalnym wykorzystaniu uprzednio wprowadzonych już danych do systemów informatycznych w możliwie największym dopuszczalnym zakresie przez inne systemy informacyjne”¹⁷.

Definicje zacytowane jako ostatnie najbardziej odpowiadają sensowi tematu niniejszego artykułu – ogólne wprowadzenie i wykorzystanie komputerów w pracy oddziałów zajmujących się gromadzeniem zbiorów oraz o wykorzystywanie przez te działy informacji już wprowadzonych do rozmaitych systemów informacyjnych.

Komputeryzacja procesów gromadzenia zbiorów

Początki komputeryzacji Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BJ to pierwsze mikrokomputery na biurkach bibliotekarzy na przełomie lat 80. i 90. XX w. Dzięki temu mieli oni czas na oswojenie się z nową techniką przed przystąpieniem do kompleksowej automatyzacji biblioteki. Maszyny do pisania zostały wyparte przez edytory tekstu, kalkulator i ręcznie robione tabele zostały zastąpione przez arkusz kalkulacyjny Lotus 123. Na potrzeby procesów gromadzenia zbiorów powstały pierwsze bazy danych. Sekcje Kupna i Wymiany oraz Darów prowadziły wspólną bazę zagranicznych zamówień i przybytków na książki w programie Micro CDS/ISIS, a ten obsługiwał wysyłkę publikacji uczelnianych do kontrahentów wymiany. Jedną z pierwszych zewnętrznych baz danych wykorzystywanych w pracy była baza adresowa wydawców polskich na dyskietce.

¹⁵ G. Czapnik, Z. Gruszka, H. Tadeusiewicz (oprac.): Podręczny słownik bibliotekarza. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2011, s. 156.

¹⁶ Wikipedia: Komputeryzacja, [dostęp: 08.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Komputeryzacja>

¹⁷ Wikipedia: Informatyzacja, [dostęp: 08.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Informatyzacja>

Podobnie działo się w wielu bibliotekach. W 14 z 25 bibliotek, które odpowiedziały na ankietę, przy gromadzeniu zbiorów wykorzystywano mikrokomputery i rozmaite programy oraz bazy danych jeszcze przed całościową komputeryzacją. Często były to programy autorskie, w niektórych bibliotekach, podobnie jak w BJ, używano programu Micro CDS/ISIS, w 1 MAK, tworzono też bazy w Excelu lub w programie Microsoft Access. W 17 bibliotekach komputery pojawiły się w działach przed 1995 r., w niektórych przypadkach był to jednocześnie moment wdrażania modułu gromadzenia, będącego częścią systemu zintegrowanego. Obecnie moduł gromadzenia wykorzystuje 16 bibliotek, 2 dopiero mają to w planach, 2 korzystają z niego tylko w ograniczonym zakresie, a 6 bibliotek dotąd go nie wdrożyło i nie planuje tego. Wciąż 6 bibliotek pracuje z wykorzystaniem własnego, autorskiego oprogramowania, a 2 z innym niż ogólnobiblioteczny.

Uwagę zwraca fakt, że wdrażanie modułu gromadzenia nie zawsze następowało jednocześnie z wdrożeniem systemu bibliotecznego. W połowie bibliotek nastąpiło to po kilku latach, a w niektórych nawet po ponad dziesięciu! Na fakt opóźnionego lub całkowitego poniechania wdrażania modułów gromadzenia wskazywała już w 2005 r. Danuta Dudziak¹⁸. Według niej oferowane narzędzia nie są jeszcze w pełni dostosowane do potrzeb bibliotek w Polsce i wymagają modyfikacji. Potwierdzały to opinie bibliotek, wyrażone w odpowiedziach na pytania przeprowadzonej przez D. Dudziak ankiety. 40% badanych przez nią bibliotek wskazywało na braki potrzebnych funkcji w modułach gromadzenia i konieczność wspomaganie się dodatkowymi programami.

Specyfiką BJ jest to, że jako jedyna z bibliotek, które zaimplementowały system VTLS, wdrożyła równocześnie oprogramowanie tej firmy, obsługujące gromadzenie zbiorów, Acquisition and Fund Accounting System (AFAS)¹⁹. AFAS nie był integralną częścią systemu VTLS, ale umożliwiał obustronną komunikację z katalogiem online²⁰. Skrócone opisy bibliograficzne książek, wprowadzane do katalogu komputerowego przez osoby zajmujące się gromadzeniem zbiorów, a następnie kopiowane do AFAS-a były widoczne dla czytelnika od momentu zamówienia. W ten sposób wprowadzano zarówno opisy książek, które starano się dopiero pozyskać do biblioteki, jak i książek otrzymywanych w ramach egzemplarza obowiązkowego czy darów.

¹⁸ D. Dudziak: II Seminarium „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”. Omówienie ankiety, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11, II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 07.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/dudziak.php>

¹⁹ Był to program działający w systemie operacyjnym DOS, napisany w dBase4.

²⁰ Dokładniejszy opis programu AFAS, zob.: E. Dąbrowska: AFAS – system obsługi zamówień i księgowania wydatków w ocenie użytkownika. „Bibliotekarz”, nr 3, 1998, s. 11-14.

Po doświadczeniach wieloletniej pracy z tym oprogramowaniem i testowaniu wersji próbnej modułu gromadzenia VTLS/VIRTUA zdecydowano się na odejście w gromadzeniu od pracy w systemie zintegrowanym i stworzenie własnego programu do obsługi procesów gromadzenia zbiorów. Wpływ kolejnych numerów czasopism rejestruje się bezpośrednio w katalogu online. System VTLS/VIRTUA funkcjonuje w 8 z 26 bibliotek, które odpowiedziały na ankietę. Jednak tylko 2 z nich, Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego (BUG) i Biblioteka Politechniki Gdańskiej, wdrożyły moduł gromadzenia, z tym, że ta druga ze względu na procedury przetargowe nie wprowadza zamówień na książki, rejestruje jedynie już nabyte publikacje. Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, która dotąd w gromadzeniu zbiorów wykorzystywała własne bazy danych w systemie Microsoft Access²¹ dopiero planuje wdrażanie tego modułu. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego wdrażanie przerwała i dalsze prace uzależnia od reakcji producenta na zgłoszone uwagi. Wielu bibliotekarzy negatywnie ocenia ten moduł gromadzenia, głównie ze względu na trudności w jego obsłudze, czasochłonność i brak możliwości korekty błędów, które wymagają interwencji administratora systemu, choć z kolei dla pracowników BUG-u jedyną wadą jest niemożność drukowania księgi akcesyjnej.

Wśród bibliotek pracujących w innych komputerowych systemach bibliotecznych opinie także bywają podzielone, ale nigdzie moduł gromadzenia nie był oceniany tak źle, jak moduł gromadzenia VTLS/VIRTUA. Odsetek bibliotek stosujących moduły gromadzenia swoich systemów jest o wiele wyższy, właściwie wyjątkami są biblioteki, które ich nie używają. Powstaje pytanie, co jest tego przyczyną? Czy należy dopatrywać się jej w pochodzeniu producenta ze Stanów Zjednoczonych i pierwotnym powstaniu tego systemu komputerowego na potrzeby bibliotek amerykańskich, które są inne niż potrzeby polskich bibliotek²²?

Na 5 bibliotek stosujących system ALEPH, tylko 1 nie wyraziła swojej opinii, 2 podały, że program spełnia ich potrzeby, 1 stosuje go w niepełnym zakresie – tylko do czasopism, 1 zadeklarowała potrzebę dodatkowych programów, które są tworzone przez miejscowych informatyków. Biblioteki „horizonowe”, w tym te z nowszą wersją Symphony, w 3 przypadkach wyraziły zadowolenie z modułu gromadzenia, choć Biblioteka Uniwersytetu Medycznego w Łodzi stwierdziła, że nowa wersja jest

²¹ K. Mojejko-Kotlińska: Bazy danych w automatyzacji funkcji bibliotecznych w BG UMCS w Lublinie, [w:] A. Nowakowski (red.): Infobazy '2002 – bazy danych dla nauki, materiały konferencji, Gdańsk 24-26 czerwca 2002 r. Centrum Informatyczne TASK, Gdańsk 2002, s.183-188.

²² Na rozbieżności między podstawowymi założeniami modułu gromadzenia VTLS/Virtua a potrzebami i realiami funkcjonowania polskich bibliotek wskazuje: P. Domino: Baza rejestracyjna oddziału gromadzenia BUWr. „Biuletyn EBIB”, nr 4, 2005, [dostęp: 03.09.2013 r.] Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/domino.php>

bardziej skomplikowana i wymaga więcej czasu. Biblioteka Uniwersytetu Adama Mickiewicza wskazała na problemy z indeksowaniem i wyszukiwaniem oraz pewne braki funkcyjne²³. Według Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika wadą jest brak możliwości obsługi wymiany międzybibliotecznej. Jest to jednak charakterystyczne chyba dla wszystkich systemów zintegrowanych²⁴. Problem ten poruszany już był w literaturze m.in. odnośnie systemu PROLIB²⁵ czy ALEPH²⁶. Z 3 bibliotek pracujących w systemie PROLIB 1 nie wdrożyła modułu gromadzenia, a pozostałe 2 są zadowolone z jego funkcjonowania. Inne, pojedyncze biblioteki stosujące różne systemy są z reguły zadowolone z programów obsługujących gromadzenie (KOHA, Patron, Sowa, TINLIB).

Biblioteki wspierają się dodatkowymi programami i bazami danych w realizacji procesów gromadzenia zbiorów, czasami także tradycyjnymi kartotekami. BJ wciąż prowadzi (w celach informacyjnych) kartoteki tytułów wydawnictw ciągłych w prenumeracie, wpływających w ramach egzemplarza obowiązkowego, wymiany i darów, nie rejestrując jednak w nich wpływu, oraz tradycyjny papierowy rejestr przybytków. Inne biblioteki prowadzą rejestry pomocnicze wykorzystując: Excel, Access, Axapta, QuickCart i Dropbox. Użytkowane są, pozostające poza głównym systemem, bazy dla celów wymiany międzybibliotecznej, przetargów, dostawców i inne. Dotyczy to 9 z 26 bibliotek, ale aż 16 wciąż prowadzi tradycyjne kartoteki i papierowe księgi akcesyjne lub inwentarzowe. Najczęściej są to kartoteki wydawnictw ciągłych (8 bibliotek), prowadzone dla celów wymiany (7 bibliotek), poza tym pojawia się kartoteka podręczników, publikacji wyłączonych, zamówień rozliczanych między różnymi jednostkami uczelnianymi. Niektóre biblioteki posiadają wciąż wieloma tradycyjnymi kartotekami, inne jedną lub dwoma. Widać więc, że do pełnej komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów jeszcze daleko, nawet jeśli miałyby się do tego używać zróżnicowanego oprogramowania, niekoniecznie modułu zintegrowanego systemu bibliotecznego, jeśli nie daje to satysfakcjonujących efektów.

²³ Autorskie bazy wspomagające pracę gromadzenia zbiorów w Bibliotece Uniwersytetu Adama Mickiewicza opisuje B. Skoczyński: Narzędzia informatyczne do zarządzania pracą Oddziału Gromadzenia w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. „Bibliotekarz”, nr 6, 2007, s. 9-12.

²⁴ E. Dąbrowska: Problem komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach naukowych – możliwości systemów bibliecznych a potrzeby bibliotek. „Bibliotheca Nostra”, nr 3 (25), 2011, s. 122.

²⁵ K. Żmigrodzka: Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów, [w:] B. Żmigrodzka (red.): Ewolucja procesów bibliecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 62; J. Dziak: Zastosowanie nowoczesnych technologii informacyjnych w procesie gromadzenia zbiorów na przykładzie biblioteki wyższej uczelni technicznej, [w:] D. Pietruch-Reizes i W. Babik (red.): Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy. Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej, Warszawa 2004, s. 170.

²⁶ D. Janusz: ALEPH w gromadzeniu – ocena narzędzia po 4 latach eksploatacji, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 19.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/janusz.php>

Komputeryzacja pociąga za sobą zmiany w: technikach i metodach pracy, organizacji pracy lub struktury bibliotecznej. W literaturze często wskazuje się na łączenie oddziałów gromadzenia i opracowania w wyniku komputeryzacji²⁷. W BJ, poza zmianami w technice i metodach pracy, w związku z komputeryzacją nie nastąpiły poważniejsze zmiany organizacyjne, natomiast wzmocniono współpracę pomiędzy oddziałem gromadzenia zbiorów a działami zajmującymi się formalnym opracowaniem zbiorów. Przede wszystkim skoncentrowano się na unikaniu dublowania tych samych czynności przez różne działy. W przypadku książek najbardziej czasochłonne było ich wstępne katalogowanie przez pracowników gromadzenia zbiorów oraz sprawdzania w katalogach pod kątem dubletów publikacji pozyskanych w ramach egzemplarza obowiązkowego. Zamiast łączyć działy czy przesuwac pracowników pomiędzy gromadzeniem a opracowaniem w 1998 r. zdecydowano o zaprzestaniu wstępnego katalogowania książek w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów. Na podjęcie takiej decyzji najbardziej wpłynął lawinowy wzrost wpływów po 1989 r. – z ok. 27 tys. woluminów druków zwartych i ciągłych rocznie w latach 80. XX w. do prawie 70 tys. pod koniec lat 90. XX w. Od tamtej pory książki, zarejestrowane w zbiorczej ewidencji wpływów i opatrzone pieczętkami akcesyjnymi, przekazywane są dwa razy w tygodniu do Oddziału Opracowania Druków Zwartych Nowych i na bieżąco katalogowane. Dla oszczędności czasu książki z egzemplarza obowiązkowego sprawdzane są pod kątem dubletów dopiero na etapie opracowania formalnego²⁸. Dzięki temu dwie osoby zajmujące się książkami w Sekcji Egzemplarza Obowiązkowego mogą zająć się upominaniem

²⁷ L. Derfert-Wolf, T. Skibnicka: Praktyczne zastosowanie TQM w zarządzaniu biblioteką, [w:] A. Sokołowska-Gogut (red.): Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej, Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, s. 47; W. Dziadkiewicz: Struktury organizacyjne bibliotek akademickich – odbiciem zmian, [w:] A. Sokołowska-Gogut (oprac. red.): Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych, materiały z konferencji (Kraków 19-21 września 2001 r.). Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 148; I. Gajda, A. Ptak: Struktury organizacyjne nowoczesnych bibliotek uczelnianych, [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź 15-17 czerwca 2010 r. Materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 142; A. Kegel, M. Świerczyńska-Boisse: Biblioteka uczelni technicznej w zmienionych warunkach na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej, [w:] Masikowska K. (oprac. red.): Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce, materiały z seminarium, Łódź-Konopnica 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 72; M. Seta: op.cit., s. 77; G. Tetela: Przemiany struktury organizacyjnej systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Śląskiego, [w:] K. Heska-Kwaśniewicz (red.): W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Żmigrodzkiemu. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 87-94.

²⁸ Dublety z egzemplarza obowiązkowego stanowią średnio ok. 5% wpływów.

wydawców o niedostarczone egzemplarze obowiązkowe, a i w innych sekcjach bibliotekarze zajmują się pozyskiwaniem materiałów do zbiorów, a nie ich opracowywaniem.

W 15 bibliotekach, które odpowiedziały na ankietę, nie nastąpiły żadne zmiany organizacyjne w oddziałach gromadzenia zbiorów, wskazywano jedynie na zmiany w bibliotece poza nimi. W 1 bibliotece reorganizacja znacznie poprzedziła komputeryzację, ułatwiając jej przeprowadzenie, natomiast 1 skomputeryzowana była od początków swojego istnienia. Inna planuje reorganizację po przenosinach do nowego gmachu, co jest sytuacją ułatwiającą takie działanie. Kolejne zmiany sprowadziły się do przesunięcia jednego pracownika z działu opracowania do działu gromadzenia. Zmiany w strukturze organizacyjnej w zakresie gromadzenia zbiorów nastąpiły natomiast w 10 bibliotekach. Polegały one na łączeniu działów gromadzenia i opracowania bądź wydzielania z działu gromadzenia czasopism, włączanych do opracowania. Wskazuje się na pewien korzystny aspekt takiego łączenia działów, gdyż pozwoli na uniknięcie monotonii i znużenia. Wielogodzinna praca przy monitorze może nie być efektywna, a pracownik zajmujący się jednocześnie gromadzeniem i opracowaniem zbiorów nie musi spędzać całego czasu pracy przy komputerze, co uatrakcyjnia jego pracę²⁹.

Taka organizacja pracy przy wykorzystaniu zintegrowanego systemu bibliotecznego daje możliwość udostępnienia czytelnikom informacji o nabytkach w trakcie opracowania i dopiero planowanych. Tymczasem biblioteki niechętnie to czynią, tym bardziej, że czytelnicy nie zawsze rozumieli odpowiednie oznaczenia w statusie egzemplarza, natomiast zniecierpliwienie i rozdrażnienie wzbudzała w nich konieczność długiego oczekiwania na pożądaną publikację, której opis był już widoczny w katalogu. BJ przez kilka lat (1994-1998) uwidaczniała w katalogu online opisy bibliograficzne zamówień i wpływów, zapoczątkowywane przez pracowników Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów. Tym tzw. kadłubkom (bez głowy, czyli opisom bibliograficznym bez hasła) inni bibliotekarze, zwłaszcza zajmujący się katalogowaniem, zarzucali zaśmiecanie katalogu, a przez to obniżanie jego prestiżu, zwłaszcza gdy chodziło o długo czy nigdy nie realizowane zamówienia. Zaprzestanie inicjowania opisów bibliograficznych przez pracowników gromadzenia, spowodowane, jak podano wyżej, lawinowym wzrostem wpływów rozwiązało ten problem (problem przynajmniej w oczach bibliotekarzy).

²⁹ M. Śliwińska: Impresje na temat zmian organizacyjnych w bibliotece, [w:] A. Jazdon, E. Stachowska-Musiał (red. meryt.): Biblioteka naukowa: automatyzacja, organizacja, zarządzanie. Materiały z konferencji naukowej „Organizacja i zarządzanie bibliotekami w procesie automatyzacji”, Poznań 15-17 listopad 1994 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1995, s. 133.

Z ankietowanych bibliotek tylko 4 (a więc 20%) udostępnia w katalogu online opisy bibliograficzne publikacji już od momentu ich zamówienia od dostawcy, jedna w ograniczonym zakresie – tylko nowości polskie, a kolejna dopiero po zarejestrowaniu wpływu. Jest to zbieżne z danymi zebranymi w 2005 r. przez Bożenę Grocholską, która twierdzi też, że podobnie wygląda sytuacja w bibliotekach zagranicznych³⁰.

Informatyzacja warsztatu gromadzenia zbiorów

Na warsztat gromadzenia zbiorów poza różnymi kartotekami składa się odpowiednio wyposażony księgozbiór podręczny, zawierający przede wszystkim wydawnictwa, będące źródłem informacji o instytucjach wydawniczych, księgarskich, bibliotekach i informacji bibliograficznej o książkach. Wydawnictwa te służą głównie sprawdzaniu poprawności opisu dezyderatów, typowaniu do zamówienia pozycji zgodnych z profilem gromadzenia biblioteki, identyfikacji i lokalizacji wydawnictw i instytucji związanych z książką i informacją.

Jedną z oznak wpływu informatyzacji na procesy gromadzenia zbiorów jest wyparcie drukowanych źródeł informacji o książce przez źródła elektroniczne, dostępne online. W BJ drogie, referencyjne wydawnictwa, pozyskiwane zwykle jako dary od zaprzyjaźnionych bibliotek zachodnich po nabyciu przez nie nowszych roczników zostały wycofane z księgozbioru podręcznego do magazynów. Dotyczy to zwłaszcza takich tytułów jak ISBN Directory, Ulrich's, Verzeichniss Lieferbarer Bücher, które były źródłem informacji o firmach wydawniczych, wydawnictwach ciągłych i zwartych. Straciły znaczenie mikrofilmowe i mikrofiszowe katalogi zbiorów zachodnich bibliotek, niegdyś cenne, sprowadzane przy okazji wizyt we współpracujących bibliotekach, zwłaszcza niemieckich. Znacznie zmalała liczba katalogów wydawców z całego świata, napływających do lat 90. XX w., obficie zastąpiona ofertą internetową, także rozsyłaną pocztą e-mail.

„Przewodnik Bibliograficzny”, nadal pozostający głównym źródłem informacji o polskich publikacjach, zwłaszcza w sprawach związanych z egzemplarzem obowiązkowym, przestał ukazywać się drukiem i wykorzystywana jest jego wersja w formacie PDF.

³⁰ B. Grocholska: Status rekordu „odkryty” – czy warto pokazywać opis bibliograficzny na etapie zamówienia książki, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 03.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/grocholska.php>

Równie duże znaczenie w pracy gromadzenia ma katalog centralny NUKAT i wyszukiwarka KaRo, jeśli idzie o polskie publikacje, zwłaszcza wobec braku katalogów składowych polskich wydawców. Obecnie przez bibliotekarzy zajmujących się gromadzeniem zbiorów wykorzystywane są przede wszystkim katalogi internetowe bibliotek narodowych i katalogi centralne, strony internetowe wydawców polskich i zagranicznych, księgarń, bibliografie online.

Dużym ułatwieniem w pozyskiwaniu informacji o nowościach są newslettery, które oferują portale wydawców i księgarń oraz serwisy o tematyce księgarskiej i wydawniczej. Wskazują na to również wyniki ankiety. Podczas gdy drukowane katalogi wydawców są bardzo ważne dla 5 bibliotek, a ważne dla 9, to katalogi online okazały się bardzo ważne aż w 17 bibliotekach, a ważne w 7 (czyli w 24 bibliotekach na 26). 3 biblioteki zadeklarowały nieprzydatność drukowanych katalogów. Katalogi księgarń internetowych oceniono jako bardzo ważne w 13 bibliotekach, jako ważne w 9, średnio ważne w 1. Dla niektórych bibliotek dostęp do księgarń internetowych jest istotny ze względu na możliwość porównywania cen i ofert przed podjęciem decyzji o zamówieniu publikacji. Są takie, które szukają w księgarniach wydawnictw regionalnych i bibliofilskich. W gromadzeniu zbiorów mniej przydatne okazały się bibliografie – najwięcej bibliotek (10) oceniło bibliografie online jako średnio ważne, 6 jako ważne, a tylko 3 jako bardzo ważne. Dla 2 bibliotek okazują się one nieważne.

Drukowane bibliografie jako częściowo przydatne oceniono w 5 bibliotekach, jako ważne i bardzo ważne w 2, dla 2 bibliotek okazały się one nieważne. Katalogi innych bibliotek i katalogi centralne 6 bibliotek jako oceniło bardzo ważne, po 5 jako ważne i średnio ważne, a 2 jako nieważne. Wykorzystywane są one zwykle do weryfikacji danych bibliograficznych, rzadziej do poszukiwań literatury, którą należy pozyskać. Najczęściej jest w tym punkcie wymieniany z polskich NUKAT (10 wskazań), Biblioteka Narodowa (8 wskazań), KaRo (5 wskazań), Katalog Komputerowy Zbiorów Uniwersytetu Jagiellońskiego (3 wskazania) oraz innych bibliotek uczelnianych. Z międzynarodowych i zagranicznych katalogów najczęściej przywoływany był katalog Library of Congress (5 wskazań), KVK (4 wskazania), WorldCat i British Library (po 3 wskazania), LOC i COPAC (po 2 wskazania).

Informacji o rynku wydawniczym szuka się oczywiście również innymi drogami. Zbierane są dezyderaty czytelników, pracowników naukowych uczelni typujących książki potrzebne w procesie dydaktycznym, przegląda sylabusy. Korzysta się z ofert nie tylko wydawców i księgarń, ale też przedstawicieli handlowych, hurtowni, śledzone są zakładki „nowości” na portalach innych bibliotek. Informacji dostarcza oczywiście prasa branżowa i fachowa, katalogi aukcyjne, reklama. Ceniony jest wybór

z autopsji, odwiedzanie księgarń. Interesującym przejawem wykorzystania nowych możliwości jest stały monitoring nowości polskich na podstawie NUKAT-u, prowadzony przez Bibliotekę Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu³¹.

Polityka gromadzenia zbiorów

Obserwuje się zmiany w polityce gromadzenia zbiorów pod wpływem rozwoju technologii informacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim rodzaju kupowanych publikacji, następuje przesunięcie ciężaru z fizycznego gromadzenia zbiorów na zapewnienie dostępu do informacji. Tendencję taką zauważano w Polsce już w połowie lat 90. XX w.³² Przez działalność gromadzenia zbiorów rozumie się dziś również zapewnianie dostępu do źródeł bibliograficznych i tekstowych zapisanych w formie cyfrowej, także tych posadowionych na zewnętrznych serwerach³³.

Coraz mniejszy jest odsetek kupowanych wydawnictw drukowanych, natomiast coraz więcej wydaje się na zakup i zapewnienie dostępu do elektronicznych czasopism, książek i wszelkiego rodzaju baz danych. Prognozuje się nawet, że czasopisma naukowe przetrwają wyłącznie w formie elektronicznej, a skracanie czasu uzyskiwania informacji także w elektronicznej książce sprawia, że wzrasta zainteresowanie pracowników nauki wersją cyfrową druku zwartego³⁴. Pojawia się postulat ujmowania w polityce gromadzenia zbiorów nie tylko licencjonowanych zasobów elektronicznych, ale także zasobów otwartego Internetu. Chodzi tu przede wszystkim o określenie, jaką część bieżących zbiorów powinny te zasoby stanowić i jakich kategorii (dziedzin wiedzy) mają dotyczyć³⁵.

W BJ największym ilościowo źródłem wpływów jest wciąż egzemplarz obowiązkowy. Wpływ druków zwartych i ciągłych z pozostałych rodzajów wpływów (dary, wymiana, kupno) to ok. 10% wpływu z egzemplarza obowiązkowego, samo kupno to ok. 2%. W myśl Ustawy o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych uprawnione biblioteki powinny otrzymywać także publikacje elektroniczne

³¹ G. Szturo: Wykorzystanie centralnych baz w pracy gromadzenia, [w:] U. Ganakowska, M. Różycka (red.): Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo 15-17 września 2011 r. Książnica Pomorska, Szczecin 2012, s. 206-215.

³² Cz. Garnysz: Dziś i jutro biblioteki uczelni technicznej, [w:] Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce. Materiały z seminarium, Łódź-Konopnica 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 26.

³³ H. Ganińska: Gromadzenie a bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach politechnik w Polsce. „Biuletyn EBIB”, nr 18, 2000, [dostęp: 11.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/e018-10.html>

³⁴ E. Skubała, A. Kazan: Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku?, [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? Łódź 15-17 czerwca 2010 r. Materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 168-169.

³⁵ J. Stępnik: op.cit., s. 74.

i oprogramowanie, jednak ich wpływ jest dość skromny, jak na ofertę rynkową. Zauważyć jednak należy, że (zgodnie z Ustawą) w przypadku publikacji wydanej w kilku wersjach, należy dostarczyć wersję najlepszą. W czasach gdy Ustawa powstawała różnica sprowadzała się do twardej lub miękkiej oprawy, dziś poza wersją drukowaną mamy także często elektroniczną i audiowizualną. Jak w takiej sytuacji ustalić wyższość jednej z wersji? Wydawcy dość często dostarczają audiobooki, a znacznie rzadziej publikacje elektroniczne. W 2011 r. w ramach egzemplarza obowiązkowego wpłynęło ok. 2900 dokumentów elektronicznych zapisanych na nośnikach typu płyta CD lub USB, natomiast 313 dokumentów w postaci plików. Daje się zauważać wzrost liczby wpływających dokumentów elektronicznych zwartych³⁶.

Jeśli chodzi o prenumeratę, drastycznie zmniejszona została liczba drukowanych czasopism zagranicznych. W 2000 r. prenumerowano 810 tytułów czasopism drukowanych, a w 2007 r. ich liczba zmalała do 330. Z prenumeraty drukowanych czasopism usunięto wszystkie, które miały swoje odpowiedniki online w prenumeracie. Liczba prenumerowanych czasopism polskich nie uległa w zasadzie zmianom, oscyluje wokół 90-100 tytułów. Skromnie prezentuje się liczba kupowanych druków zwartych. Biorąc jednak pod uwagę wartość wpływającego egzemplarza obowiązkowego, na który składają się przede wszystkim publikacje drukowane, oraz wartość zakupów do zbiorów z przewagą prenumerowanych zasobów online, to wartości te okażą się dość zbliżone.

W 2011 roku wartość publikacji wpływających z egzemplarza obowiązkowego wyniosła 2979626 zł, a zakupionych 225910 zł. Dla porównania podamy, że wartość darów w tym czasie wyniosła ponad 620 tys. zł, a wymiany ponad 220 tys. zł. BJ zapewnia dostęp do 62 baz online, a w ramach nich do prawie 36 tys. czasopism elektronicznych.

Z odpowiedzi na ankiety wynika, że znaczna większość bibliotek (19) kupuje e-booki, 3 biblioteki natomiast dopiero mają to w planach. Prawie wszystkie zapewniają dostęp do książek polskich i zagranicznych online. Dostęp do książek elektronicznych tylko w 8 bibliotekach wpłynął na zmniejszenie się liczby nabywanych książek drukowanych. Inaczej sprawa się ma z czasopismami. W prenumeracie czasopism nieraz następuje znaczne ograniczanie liczby zamawianych tytułów drukowanych. Dostęp do wersji elektronicznych sprawia, że w 17 bibliotekach zmniejszono liczbę nabywanych drukowanych czasopism zagranicznych, a w 15 również polskich. Prenumerata czasopism zagranicznych

³⁶ A. Cieślak: Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w roku 2011, sprawozdanie. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”. R. 62, 2012, s. 263-264.

pozostała bez zmian w 1 bibliotece, a w 1 się zwiększyła, natomiast polskich bez zmian pozostała w 5, a w 1 się zwiększyła. Na wielkość prenumeraty wpływ mają także inne czynniki, toteż biorąc pod uwagę liczbę prenumerowanych tytułów w 2000 i 2013 roku otrzymamy nieco inne dane. Wynika z nich, że liczba polskich tytułów czasopism w prenumeracie (w podanym okresie) pozostała bez zmian w 1 bibliotece, w 4 wzrosła z 4% do 60%, a w 10 zmalała z 2% do 71% (średnio o ok. 30%). Natomiast prenumerata czasopism zagranicznych wzrosła tylko w 1 bibliotece (o 2%), a w 14 zmalała z 83% do 5%, w 8 bibliotekach spadek liczby tytułów kształtował się na poziomie powyżej 60% (średnia 57%).

Te zmiany w polityce gromadzenia zbiorów stawiają nowe zadania i wyzwania przed bibliotekarzem zajmującym się gromadzeniem zbiorów. Opis stanowiska bibliotekarza zajmującego się gromadzeniem zbiorów elektronicznych, opracowany przez Bożenę Bednarek-Michalską, obejmuje gromadzenie, zarządzanie i rozwijanie elektronicznej kolekcji³⁷. Ma on odpowiadać za właściwy dobór, selekcję, zasady przechowywania w bibliotece, przestrzeganie licencji i umów, współpracować z dostawcami, promować i monitorować kolekcję. Sytuuje to jego pracę na pograniczu wielu innych oddziałów, jednak w większości bibliotek stanowiska takie umiejscowione są w oddziałach gromadzenia zbiorów lub w oddziałach czasopism, w pojedynczych tylko w oddziałach informacji naukowej lub kolekcjach specjalnych. Obserwuje się też tworzenie podzespołów lub zespołów zadaniowych osób z różnych jednostek organizacyjnych, którzy realizują te zadania³⁸.

Zmienił się sposób realizowania polityki gromadzenia zbiorów. Niektórzy wskazują na niebezpieczeństwo częściowej utraty kontroli nad gromadzeniem zbiorów w tej formie, ponieważ dostawca może zmienić zawartość bazy, a właściciel strony internetowej jej zawartość lub adres³⁹. Korzystniejsze warunki cenowe, w przypadku nabywania dostępu do pakietów baz i czasopism, prowadzą do poszerzenia zakresu merytorycznego zbiorów, celowego lub wymuszonego przez dostawcę, co może mieć znaczenie w przypadku bibliotek specjalistycznych, profilowanych. Polityka cenowa dostawców sprawia, że zawarte w pakietach tytuły nieodpowiadające profilowi biblioteki nieraz przeważają nad tymi, które z racji polityki gromadzenia zbiorów są pożądane. Tematyka nie jest jednak jedynym kryterium brany pod uwagę podczas podejmowania decyzji o prenumeracie. Istotne są także kwestie techniczne, jakoś

³⁷ B. Bednarek-Michalska: op.cit., s. 16-17.

³⁸ U. Wojtasik: Tradycja i nowoczesność w gromadzeniu książek zagranicznych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej, [w:] Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 144.

³⁹ J. Stępnik: op.cit., s. 74.

platformy udostępniania, możliwość archiwizowania nabytych treści, koszty. Innym wskazywanym problemem jest konieczność zakupu i ciągłej modernizacji sprzętu komputerowego i oprogramowania, potrzebnego do wyszukiwania informacji zawartych w dokumentach elektronicznych⁴⁰.

Te zmiany w polityce gromadzenia wpływają także na zwiększenie współpracy między bibliotekami i zmiany w zakresie jej współpracy. Wysokie koszty dostępu do zasobów elektronicznych i możliwość większego wpływu na warunki umów powodują łączenie się bibliotek w konsorcja. Zwraca się również uwagę na fakt, że w przypadku zbiorów tradycyjnych realizacja polityki gromadzenia zbiorów oparta jest na środkach własnych. W przypadku zasobów elektronicznych, online, prawie od początku finansowanie pochodziło ze źródeł zewnętrznych – z dotacji z budżetu państwa lub z dofinansowania celowego z budżetu jednostki, która dostarczała bibliotece dodatkowe środki na prenumeratę elektronicznych baz danych. Wpływ państwa na gromadzenie zbiorów zaznacza się także przez licencje krajowe, których trwanie ma znaczenie dla zachowania ciągłości i stabilności dostępu do literatury naukowej⁴¹.

Badanie wykorzystania zbiorów

Rozwinięte biblioteczne systemy komputerowe i inne narzędzia informatyczne umożliwiają bibliotekom monitorowanie stanu wykorzystania zarówno księgozbioru tradycyjnego, ujętego w katalogu komputerowym, jak i publikacji dostępnych online. W BJ statystyki użytkowania baz danych online pozwalają zweryfikować zasadność ich dalszego prenumerowania. Badane jest nie tylko to, jak często i jak długo czytelnicy z nich korzystają, ale także, w przypadku zdalnego korzystania przez pracowników i studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, z jakich jednostek uczelnianych. Służy to rozliczeniom między poszczególnymi jednostkami Uniwersytetu, partycypującymi w finansowaniu niektórych baz danych. Z kolei z komputerowego systemu bibliotecznego uzyskiwane są raporty dotyczące najczęściej wypożyczanych tytułów i tytułów z najdłuższymi listami rezerwacji, które po weryfikacji brane są pod uwagę przy podejmowaniu decyzji zakupowych.

⁴⁰ M. Pawłowska, M. Krośniak: E-czasopisma: ich promocja i wykorzystanie - doświadczenia Biblioteki Jagiellońskiej i bibliotek instytutowych UJ w tym zakresie, [w:] H. Ganińska (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. T. 1. Materiały konferencyjne Poznań 15-17 czerwca 2005. BG Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 24-27.

⁴¹ J. Stępnik: op.cit., s. 71.

Nie sprawdza się natomiast, z których publikacji czytelnicy nie korzystają, ponieważ zbiory BJ w 100% wchodzi w Narodowy Zasób Biblioteczny i w związku z tym nie przeprowadza się ich selekcji, z wyjątkiem ograniczonego zasobu wieloegzemplarzowego.

Inne polskie biblioteki uczelniane także prowadzą badanie wykorzystania baz online, zwykle raz w roku, choć niektóre częściej. Wyniki tych badań są podstawą do rezygnacji z danego tytułu lub zamiany go na inny, mają zasadnicze znaczenie dla decyzji o kontynuowaniu prenumeraty. Dwie tylko biblioteki podały, że nie sprawdzają statystyk wykorzystania zasobów online. Prawie wszystkie biblioteki korzystają również z raportów o wykorzystaniu księgozbioru, generowanych z katalogu online, tylko 3 nie przeprowadzają takich badań. W większości wypadków badane jest, które tytuły są najczęściej wypożyczane (19 bibliotek), które mają najwięcej rezerwacji (15 bibliotek), z których nikt nie korzysta w założonym okresie (12 bibliotek). Pomaga to w zaspokajaniu potrzeb czytelniczych przez dokupowanie najbardziej poszukiwanych publikacji oraz w racjonalnym zarządzaniu księgozbiorem przez wycofywanie niewykorzystywanych materiałów z wolnego dostępu do magazynu lub ubytowanie z biblioteki. Niektóre biblioteki uzyskują także wykazy publikacji zagubionych lub zniszczonych. Przykład takich raportów wraz z omówieniem procedur, które wspomagają, można znaleźć w artykule dotyczącym Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej⁴².

Statystyki i raporty, uzyskiwane z systemów zintegrowanych, pozwalają na prowadzenie przemyślanej polityki gromadzenia zbiorów. W tym względzie biblioteki wykonały znaczny krok naprzód w ciągu ostatnich lat. Taką opinię można sformułować po zapoznaniu się z wynikami badań, przeprowadzonymi w 2005 r. przez Ewę Busse-Turczyńską⁴³. Wówczas większość ankietowanych bibliotek w procesie gromadzenia zbiorów nie wykorzystywała analiz statystycznych wykorzystania księgozbioru, sporządzanych na podstawie katalogu online.

⁴² B. Krysztofik, A. Uniejewska, I. Rzońca: Narzędzia wspomagające zarządzanie zbiorami, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/ukr.php>

⁴³ E. Busse-Turczyńska: Ocena kolekcji w polityce gromadzenia zbiorów a wykorzystanie możliwości systemów zintegrowanych w polskich bibliotekach akademickich, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/busse.php>

Portal biblioteki a gromadzenie zbiorów

Uwagę zwraca duży potencjał Internetu, który można wykorzystać w procesach gromadzenia zbiorów także przez portal biblioteki. Można w nim zamieścić dokument zawierający zapis polityki gromadzenia zbiorów, poinformować ewentualnych darczyńców o zasadach przyjmowania darów czy zaprezentować najnowsze nabytki. Standardem stało się składanie przez czytelników dezyderatów za pomocą specjalnie przygotowanego do tego celu formularza online. Jest to dziś nawet element portalu bibliotecznego brany pod uwagę podczas oceny całego serwisu bibliotecznego⁴⁴. Na portalu można także zamieszczać ofertę skierowaną do innych bibliotek w postaci list dubletów na wymianę, ale i sprzedawać lub proponować za darmo dublety czy druki zbędne wszystkim zainteresowanym lub określonym grupom (np. studentom własnej uczelni). Portal biblioteczny można też wykorzystać do prowadzenia akcji poszukiwawczej wydawnictw, które biblioteka chciałaby pozyskać do zbiorów, ale są niedostępne na rynku księgarskim lub zamieszczać listy nowości, które czytelnik może zasponsorować lub uregulować nimi swoje zobowiązania wobec biblioteki (np. kary za przetrzymanie, zagubienie lub zniszczenia książki).

Opisanych tu możliwości BJ jak dotąd jeszcze niestety nie wykorzystuje. Planowane jest to w nowym portalu, który powinien być uruchomiony w roku akademickim 2013/2014. W innych bibliotekach powszechne są formularze do składania dezyderatów. Ma je 19 bibliotek, które odpowiedziały na ankietę. Pojawiły się one na portalach bibliotecznych już w pierwszych latach XXI w., ale najwięcej ich zaistniało po 2008 r. Niewiele bibliotek, bo tylko 5 z 26, zamieszcza listy dubletów na wymianę, oferowane innym bibliotekom. Zapewne bardziej efektywne jest rozsyłanie ich pocztą e-mail, choć z drugiej strony dostępna cały czas w Internecie lista również ma swoje zalety. Jeszcze mniej bibliotek oferuje swoim użytkownikom odpłatnie lub darmowo publikacje zbędne lub dublety za pośrednictwem oferty online, choć wiele z nich ma stałe ekspozycje ze sprzedażą w bibliotece lub organizuje okazjonalne kiermasze. 4 biblioteki zamieszcza listy tytułów, które chciałyby nabyć lub pozyskać darmowo. Są to listy publikacji wyczerpanych, brakujących tomów starych wydawnictw, zagubionych lub zniszczonych przez czytelników, ale też nowości, których zakup mogą sfinansować czytelnicy.

⁴⁴ R. Sapa: Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 74.

Efektywne wykorzystanie możliwości, jakie daje portal biblioteki w gromadzeniu zbiorów wymaga akcji informacyjnej i propagującej w środowisku i w otoczeniu biblioteki. Wydaje się, że składanie tą drogą dezyderatów przez czytelników jest najbardziej przydatne i wykorzystywane, natomiast umieszczanie list dubletów i pozycji poszukiwanych przez bibliotekę ma znaczenie pomocnicze, wspierające inne, bardziej aktywne działania bibliotekarzy zajmujących się gromadzeniem zbiorów.

Podsumowanie

Zadaniem oddziałów zajmujących się gromadzeniem zbiorów jest stworzenie kolekcji, zaspokajającej potrzeby czytelnicze i informacyjne użytkowników biblioteki, a jakość pracy decyduje o możliwości ich zaspokojenia. Wykorzystanie nowych technologii nie tylko ułatwia pracę, ale staje się koniecznością, by zapewnić odpowiedni poziom usług biblioteki. Narzędzia informatyczne oraz dostęp do informacji stały się niezbędne, choć wiele innych czynników decyduje o możliwości realizacji zadań związanych z gromadzeniem zbiorów.

Jak zauważa Jacek Wojciechowski, komputeryzacja wpływa na zmianę charakteru pracy, co przejawia się w tym, że procesy biblioteczne przebiegają wg odpowiednich programów komputerowych, ale składowe czynności, składające się na procesy gromadzenia, nie ulegają zmianie⁴⁵. Racjonalizacja pracy przy wprowadzeniu procesów automatyzacji wymaga przeprowadzenia pewnych zmian, należy przyjrzeć się organizacji pracy, wyeliminować zbędne czynności, często powtarzające się na kolejnych etapach drogi książki. Problemem przy komputeryzacji jest to, że z jednej strony twórcy systemów oferują możliwości z różnych względów niewykorzystywane przez biblioteki, z drugiej – brakuje funkcji potrzebnych bibliotekom.

W gromadzeniu zbiorów najczęściej wskazuje się na brak możliwości obsługi prac związanych z wymianą, takich jak przeprowadzenia bilansu wymiany czy wysyłki publikacji na wymianę, związanych z tym raportów, statystyk. Wynika to chyba z tego, że, jak się daje zauważyć, moduły gromadzenia to programy służące przede wszystkim do obsługi zakupów, inne rodzaje wpływów są potraktowane marginalnie. Skutkuje to tym, że często w oddziałach gromadzenia zbiorów polskich bibliotek uczelnianych stosowane są dodatkowe programy czy bazy, a nawet bardzo licznie tradycyjne kartoteki, księgi akcesyjne i inwentarzowe. Niektóre biblioteki nie decydują się nawet na implementację modułów gromadzenia, pracując w odrębnych

⁴⁵ J. Wojciechowski: *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, s. 31-32.

od zintegrowanego systemu bibliotecznego bazach i systemach. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na takie decyzje bywa znaczny stopień trudności obsługi, mała elastyczność, a także zbyt duża część prac nieobjętych systemem. Na przykład w BJ reorganizacja oraz opracowanie własnej bazy o intuicyjnej, łatwej obsłudze umożliwiło wykonywanie wciąż rosnącej pracy przy niezwiększonej, ale nawet zmniejszonej nieco liczbie personelu.

Praca w zintegrowanym systemie bibliotecznym umożliwia przyspieszenie dotarcia książki do magazynu, a tym samym do rąk czytelnika, przez możliwość kopiowania opisów bibliograficznych na etapie gromadzenia z zewnętrznych katalogów centralnych, bibliografii czy innych bibliotek, a nawet, co chyba nie jest zbyt często w Polsce stosowane, z bazy dostawcy⁴⁶. Opisy bibliograficzne, których nie uda się skopiować, inicjowanie przez pracowników zajmujących się gromadzeniem zbiorów powinny być, zgodnie z ideą zintegrowanych systemów bibliecznych, rozbudowywane i uzupełniane na kolejnych etapach opracowania, tymczasem w Polsce obserwuje się często ich usuwanie i zastępowanie od nowa wprowadzanymi opisami na etapie opracowania formalnego. Teoria zakłada też uwidacznianie czytelnikom rekordów bibliograficznych w katalogu online na poziomie zamówienia, z różnych powodów czyni to jednak niewielka liczba bibliotek w Polsce.

Tak więc komputeryzacja procesów gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach uczelnianych nie wydaje się być na poziomie satysfakcjonującym, wciąż pozostaje wiele obszarów, wymagających poprawy. Wymaga to zarówno wywarcia odpowiedniego nacisku na producentów systemów bibliecznych lub zaangażowania kadry informatycznej, o ile taką biblioteka ma, w utworzenie własnego, dopasowanego do potrzeb oprogramowania, jak i zmian wewnątrz biblioteki, organizacyjnych, a być może i mentalnych.

Informatyzacja wywarła znaczny wpływ zarówno na technikę pracy, jak i na politykę gromadzenia zbiorów, wpływając także na nowe formy współpracy między bibliotekami. Źródła internetowe, do których trzeba samodzielnie dotrzeć lub których treści dystrybuowane są przez nadawców dostarczają informacji o ofercie rynku wydawniczego i księgarskiego. Dane bibliograficzne zebranych propozycji zakupu łatwo zweryfikować dzięki dostępowi do krajowych i światowych katalogów centralnych, bibliecznych i bibliografii. Opisy bibliograficzne zamawianych lub wpływających pozycji można skopiować z zewnętrznych źródeł, a same zamówienia

⁴⁶ Biblioteka Kolegium Europejskiego w Natolinie pobiera opisy zakupionych książek z systemu Collection Manager firmy Blackwell, który jest jej głównym dostawcą książek angielskojęzycznych. Zob.: P. Mielczarek: Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie. „Przegląd Biblioteczny”, z. 2, 2010, s. 193-202.

przesłać do dostawcy drogą elektroniczną. System monitoruje stan zamówienia i generuje monity do dostawców. Można uzyskać raporty finansowe i statystyczne, ale nie zawsze pokrywają one całe zapotrzebowanie na sprawozdania.

W zakupach publikacje elektroniczne, zwłaszcza czasopisma, zaczynają wypierać publikacje drukowane. Drastycznie maleje prenumerata czasopism drukowanych. Przejmowanie przez koncerny wydawnicze najważniejszych tytułów naukowych i wzrost cen sprawiają, że biblioteki łączą się w konsorcja w celu negocjowania korzystnych warunków umowy i cen. Także licencje krajowe (bazy online kupowane przez państwo dla wszystkich jednostek naukowo-badawczych) pozwalają na oszczędności w skali kraju. Wysokie koszty wymagają osobnego, specjalnego finansowania – dotacji celowych w ramach uczelni lub z ministerstwa.

Te zjawiska stawiają bibliotekarzom zajmującym się gromadzeniem zbiorów nowe wymagania. Konieczna jest znajomość oferty oraz źródeł informacji dostępnych w Internecie, bibliotekarz musi mieć umiejętność poruszania się w świecie informacji, orientować się, gdzie jej szukać i w jakich przypadkach. Łatwiejsza komunikacja dzięki rozwojowi technik informatycznych umożliwia szybsze niż kiedykolwiek i skuteczne dotarcie do informacji.

Bibliografia

1. Bednarek-Michalska B.: Opis stanowiska pracy specjalisty gromadzenia dokumentów elektronicznych (DE). „Bibliotekarz”, nr 4, 2001, s. 15-19.
2. Chrzan E.: Komputeryzacja bibliotek naukowych w Polsce. Ewolucja świadomości, [w:] Wojciechowska M. (red.): Elektroniczny wizerunek biblioteki. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2008, s. 183-192.
3. Cieślak A.: Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w roku 2011, sprawozdanie. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”. R. 62, 2012, s. 249-297.
4. Dąbrowska E.: AFAS – system obsługi zamówień i księgowania wydatków w ocenie użytkownika. „Bibliotekarz”, nr 3, 1998, s. 11-14.
5. Dąbrowska E.: Ocena użyteczności internetowych narzędzi angażujących użytkownika i otoczenie biblioteki w proces kształtowania księgozbioru, [w:] Wojciechowska M. (red.): Bibliotekarze i czytelnicy w dobie nowych technologii i koncepcji organizacyjnych bibliotek. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2013, s. 103-118.
6. Dąbrowska E.: Problem komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach naukowych – możliwości systemów bibliotecznych a potrzeby bibliotek. „Bibliotheca Nostra”, nr 3 (25), 2011, s. 122.
7. Dąbrowska-Charytoniuk D.: Konsorcja jako nowy sposób gromadzenia dostępów do światowych zasobów informacji naukowej. „Forum Bibliotek Medycznych”. R. 1, nr 2, 2008, s. 170-180.

8. Derfert-Wolf L., Skibicka T.: Praktyczne zastosowanie TQM w zarządzaniu biblioteką, [w:] Sokołowska-Gogut A. (red.): Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, s. 37-54.
9. Dudzińska E.: Zmiany struktury i realizacji podstawowych funkcji bibliotek uczelnianych w wyniku zmian społeczno-ekonomicznych, [w:] Masikowska K. (oprac. red.): Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce, materiały z seminarium, Łódź-Konopnica 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 5-18.
10. Dziadkiewicz W.: Struktury organizacyjne bibliotek akademickich – odbiciem zmian, [w:] Sokołowska-Gogut A. (oprac. red.): Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych, materiały z konferencji (Kraków 19-21 września 2001 r.). Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 145-155.
11. Dziak J.: Zastosowanie nowoczesnych technologii informacyjnych w procesie gromadzenia zbiorów na przykładzie biblioteki wyższej uczelni technicznej, [w:] Pietruch-Reizes D. i Babik W. (red.): Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy. Polskie Towarzystwo Informatyki, Warszawa 2004, s. 168-173.
12. Filipowicz A.: Internet w gromadzeniu zbiorów, [w:] Wołosz J. (red.): Jak automatyzujemy biblioteki publiczne? Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2001, s. 121-126.
13. Frączek R., Swoboda I.: Wpływ nowych technologii na przemiany pracy współczesnych bibliotek szkół wyższych, [w:] Socha I. (red.): Biblioteki szkół wyższych w społeczeństwie wiedzy: uwarunkowania i wybrane zagadnienia. T. 2, Narzędzia i formy funkcjonowania. Uniwersytet Śląski, Katowice 2010, s. 46-94.
14. Gajda I., Ptak A.: Struktury organizacyjne nowoczesnych bibliotek uczelnianych, [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź 15-17 czerwca 2010 r., materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 141-152.
15. Garnysz Cz.: Dziś i jutro biblioteki uczelni technicznej, [w:] Masikowska K. (oprac. red.): Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce, materiały z seminarium, Łódź-Konopnica 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 19-29.
16. Kegel A., Świerczyńska-Boisse M.: Biblioteka uczelni technicznej w zmienionych warunkach na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej, [w:] Masikowska K. (oprac. red.): Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce, materiały z seminarium, Łódź-Konopnica 20-22 września 1995 r. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź 1995, s. 65-74.
17. Mielczarek P.: Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie. „Przegląd Biblioteczny”, z. 2, 2010, s. 193-202.

18. Mojejko-Kotlińska K.: Bazy danych w automatyzacji funkcji bibliotecznych w BG UMCS w Lublinie, [w:] Nowakowski A. (red.): Infobazy '2002 – bazy danych dla nauki, materiały konferencji, Gdańsk, 24-26 czerwca 2002 r. Centrum Informatyczne TASK, Gdańsk 2002, s. 183-188.
19. Pawłowska M., Krośniak M.: E-czasopisma: ich promocja i wykorzystanie – doświadczenia Biblioteki Jagiellońskiej i bibliotek instytutowych UJ w tym zakresie, [w:] Ganińska H. (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. T. 1, materiały konferencyjne, Poznań 15-17 czerwca 2005 r. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 24-27.
20. Sapa R.: Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
21. Seta M.: Zmiany w strukturach organizacyjnych bibliotek akademickich, [w:] Wojciechowska M. (red.): Koncepcje organizacyjne bibliotek. Wydawnictwo Ateneum, Gdańsk 2012, s. 73-80.
22. Skoczyński B.: Narzędzia informatyczne do zarządzania pracą Oddziału Gromadzenia w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. „Bibliotekarz”, nr 6, 2007, s. 9-12.
23. Skubała E., Kazan A.: Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku? [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? Łódź 15-17 czerwca 2010 r., materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 168-169.
24. Stępiak J.: Polityka gromadzenia zbiorów elektronicznych – od samofinansowania do licencji krajowych, [w:] Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? Łódź 15-17 czerwca 2010 r., materiały konferencyjne. Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Łódź 2010, s. 71-84.
25. Szkutnik Z.: Konsorcja biblioteczne – nową formą organizacji gromadzenia wydawnictw ciągłych, [w:] Sokołowska-Gogut A. (red.): Wdrażanie nowych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, s. 245-258.
26. Szturo G.: Wykorzystanie centralnych baz w pracy gromadzenia, [w:] Ganakowska U., Różycka M. (red.): Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich, materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo 15-17 września 2011 r. Książnica Pomorska, Szczecin 2012, s. 206-215.
27. Ścibor E.: Zarys historii mechanizacji i automatyzacji bibliotek w Polsce, [w:] Jacquesson A.: Automatyzacja bibliotek: zarys historyczny, strategie, perspektywy. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999, s. 12-13.
28. Śliwińska M.: Impresje na temat zmian organizacyjnych w bibliotece, [w:] Jazdon A., Stachowska-Musiał E. (red. meryt.): Biblioteka naukowa: automatyzacja, organizacja, zarządzanie, materiały z konferencji naukowej „Organizacja i zarządzanie bibliotekami w procesie automatyzacji”, Poznań 15-17 listopad 1994 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1995, s. 130-136.

29. Tetela G.: Przemiany struktury organizacyjnej systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Śląskiego, [w:] Heska-Kwaśniewicz K. (red.): W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Żmigrodzkiemu. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 87-94.
30. Wojciechowski J.: Bibliotekarstwo. Kontynuacje i zmiany. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
31. Wojtasik U.: Tradycja i nowoczesność w gromadzeniu książek zagranicznych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej, [w:] Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 138-145.
32. Zybert E.B.: Nowe tendencje w zakresie organizacji i zarządzania bibliotekami, [w:] Organizacja i zarządzanie bibliotekami w aspekcie automatyzacji: problemy i perspektywy, materiały z ogólnopolskiego seminarium, Gdańsk 8-9 grudnia 1997 r. Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, Warszawa 1998, s. 26-38.
33. Żmigrodzka K.: Analiza funkcjonalności modułu gromadzenia w bibliotekach „prolibowych”, [w:] Ganakowska U., Różycka M. (red.): Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich, materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo 15-17 września 2011 r. Książnica Pomorska, Szczecin 2012, s. 50-64.
34. Żmigrodzka K.: Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów, [w:] Żmigrodzka B. (red.): Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 62.
35. Busse-Turczyńska E.: Ocena kolekcji w polityce gromadzenia zbiorów a wykorzystanie możliwości systemów zintegrowanych w polskich bibliotekach akademickich, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/index.php>
36. Domino P.: Baza rejestracyjna oddziału gromadzenia BUWr. „Biuletyn EBIB”, nr 4, 2005, [dostęp: 03.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/domino.php>
37. Dudziak D.: II Seminarium „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”. Omówienie ankiety, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 07.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/dudziak.php>
38. Filipowicz A.: Nowe media w pracy działu gromadzenia. „Biuletyn EBIB”, nr 2, 1999, [dostęp: 08.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib02/filip.html>
39. Ganińska H.: Gromadzenie a bibliotekarz dziedziny w bibliotekach politechnik w Polsce. „Biuletyn EBIB”, nr 18, 2000, [dostęp: 11.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/e018-10.html>

40. Grocholska B.: Status rekordu „odkryty” – czy warto pokazywać opis bibliograficzny na etapie zamówienia książki, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 03.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/grocholska.php>
41. Janusz D.: ALEPH w gromadzeniu – ocena narzędzia po 4 latach eksploatacji, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 19.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/janusz.php>
42. Krysztofik B., Uniejewska A., Rzońca I.: Narzędzia wspomagające zarządzanie zbiorami, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 11. II Seminarium, „Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru”, Wrocław 23-24 czerwca 2005, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/ukr.php>

Lidia DERFERT-WOLF
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Biblioteka Główna

INDEKSOWANIE CZASOPISM NAUKOWYCH W KRAJOWYCH BAZACH DANYCH W KONTEKŚCIE ORGANIZACYJNO-EKONOMICZNYM

W artykule zaprezentowany zostanie przegląd krajowych baz danych rejestrujących artykuły z czasopism naukowych w różnych celach i standardach (bazy bibliograficzne, bazy dorobku pracowników uczelni, repozytoria, biblioteki cyfrowe). W kontekście powstających krajowych przedsięwzięć – POL-on, Polska Bibliografia Naukowa, POL-index, SYNAT – przedstawiona zostanie propozycja połączenia wysiłków bibliograficznych w celu zminimalizowania kosztów oraz podniesienia efektywności pracy. Uwzględniony też zostanie organizacyjny aspekt włączenia redakcji i wydawców czasopism w procedury indeksowania artykułów.

Wprowadzenie

Obecność informacji o artykułach z czasopism naukowych w bazach danych ma swą długą tradycję, związaną z rozwojem działalności bibliograficznej. Pierwotnie wiązało się to z rejestracją danych w drukowanych spisach bibliograficznych, przybierających formę wydawnictw ciągłych, przekształcanych w bazy danych. Najczęściej są to bazy dziedzinowe dotyczące węższych bądź szerszych zagadnień powiązanych z rozwojem nauki. Jadwiga Sadowska porównała obecnie funkcjonujące polskie dziedzinowe bazy danych i określiła ich charakterystyczne i wspólne cechy. Przedstawiła zawartość rekordów (dane bibliograficzne i pozabibliograficzne) i ich powiązania zewnętrzne (teksty, adresy), stosowane języki informacyjno-wyszukiwawcze, status baz i dostępność do nich, powiązania baz, organizację pracy i związek z bibliografiami drukowanymi¹. Jednym z najobszerniejszych wykazów polskich baz dziedzinowych jest serwis stworzony w Bibliotece Jagiellońskiej przez

¹ J. Sadowska: Polskie dziedzinowe bibliograficzne bazy danych w perspektywie lokalnej i globalnej, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 19. Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 10-lecia bazy danych BazTech, Bydgoszcz 27-29 maja 2009, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat19/sadowska.php>

Ewę Bąkowską². Wiele zamieszczonych tam baz prezentowano na konferencji „Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy”³ w 2009 r. i na kolejnej w 2013 r. – „Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki”⁴.

Funkcjonujące dziś dziedzinowe bazy bibliograficzne rejestrują głównie artykuły z czasopism, niektóre tylko polskich, inne – również zagranicznych z danej dziedziny wiedzy. W niniejszym artykule zajmiemy się wyłącznie indeksowaniem czasopism polskich. Pod pojęciem indeksowania będziemy tu rozumieć rejestrowanie informacji o zawartości artykułów z czasopism.

Konteksty – bazy danych pośród różnych zjawisk

Bazy bibliograficzne tworzone były od zawsze przez bibliotekarzy i najlepsza wiedza o nich istniała również głównie wśród bibliotekarzy. Promocja baz nie była mocną stroną przedsięwzięć tego typu, a ich tworzenie wynikało z utrwalonego, statutowego zadania bibliotekarskiego. Upowszechnianie wiedzy o bazach było w miarę silne w środowiskach własnych instytucji (np. uczelni), wśród określonych grup odbiorców (np. studentów). Naukowcy, a zatem autorzy artykułów rejestrowanych w bazach, rzadko mieli świadomość o ich istnieniu. Wydawcy również nie przywiązywali większej uwagi do procesu indeksowania ich czasopism w polskich bibliografiach online. Dopiero powszechny rozwój wyszukiwarek internetowych spowodował nieco inne nastawienie i zainteresowanie współpracą. Wielu autorów i wydawców dostrzegło wymierne korzyści z faktu zaistnienia w bazie, której rezultaty wyszukiwania są widoczne na pierwszych miejscach, np. w Google.

Wydarzeniem, które w przypadku kluczowych polskich baz danych miało istotny wpływ na ożywienie współpracy z wydawcami czasopism naukowych było opublikowanie przez MNiSW „Komunikatu w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych” we wrześniu 2012 r.⁵ (i potem w maju 2013 r.⁶), w którym

² Biblioteka Jagiellońska: Polskie bibliografie dziedzinowe, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pka.bj.uj.edu.pl/var/bibl_dziedz1_pl.php

³ EBIB – Materiały konferencyjne nr 19. Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 10-lecia bazy danych BazTech, Bydgoszcz 27-29 maja 2009, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat19/>

⁴ EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/issue/view/4

⁵ Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 4 września 2012 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/e2b810326a6720150d60432bd5adf952.pdf

⁶ Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 maja 2013 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_06/5b1f1f67181d11ee8928cc56a8231cfe.pdf

ogłoszono m.in. przyznawanie punktów za indeksowanie we wskazanych bazach. W 2013 r. wśród baz referencyjnych znalazło się 7 polskich: Agro, BazEkon, BazHum, BazTech, CEJSH oraz Polska Bibliografia Lekarska. Kolejnymi działaniami MNiSW było utworzenie Polskiej Bibliografii Naukowej – PBN (<https://pbn.nauka.gov.pl/>) i POL-indexu (<https://pbn.nauka.gov.pl/polindex/info/>) w ramach systemu informacji o szkolnictwie wyższym POL-on. Każdy z tych systemów zakłada wykorzystanie danych z baz bibliograficznych, choć w różnym stopniu. Twórcy PBN-u – platformie gromadzącej informacje o dorobku publikacyjnym polskich naukowców i jednostek naukowych – zakładają importowanie danych z systemów instytucjonalnych (bibliografii publikacji pracowników) oraz innych systemów, np. baz bibliograficznych czy katalogów bibliotecznych. Dane te mają być wykorzystywane w charakterze pomocniczym, służąc uzupełnianiu istniejących rekordów i weryfikacji danych. Mają też wspomagać proces wprowadzania nowych rekordów za pomocą interfejsu WWW⁷. Natomiast w założeniach POL-indexu – polskiej bazy cytowań – istnieją trzy warianty dostarczania danych. Pierwszy przewiduje zobligowanie do wprowadzania danych przedstawicieli czasopism w ramach corocznej ewaluacji realizowanej przez MNiSW. Drugi wariant zakłada pozyskanie całości danych z baz bibliograficznych. Trzecia propozycja jest kombinacją obydwu wariantów i sprowadza się do pozyskiwania części danych z baz bibliograficznych, a części od przedstawicieli czasopism, którzy wprowadzaliby dane za pomocą interfejsu WWW i/lub importera XML. Dane z baz miałyby w tym przypadku charakter pomocniczy i wymagałyby weryfikacji, zatwierdzenia i ewentualnego uzupełnienia przez przedstawicieli czasopisma⁸. Dyskusja na temat zasadności założeń PBN-u i POL-indexu z perspektywy twórców baz danych zostanie zaprezentowana w dalszej części niniejszego tekstu. W tym miejscu została jedynie zasygnalizowana silna potrzeba wykorzystania bibliograficznych baz danych, indeksujących czasopisma naukowe. Ze strony twórców serwisów MNiSW „gra” toczy się o metadane i cytowania (w przypadku baz polskich to setki tysięcy rekordów z kilku tysięcy tytułów czasopism, zaopatrzone w setki tysięcy wykazów literatury), ze strony redakcji czasopism – o punkty w corocznej

⁷ A. Nowiński, W. Sylwestrzak, W. Fenrich: Polska Bibliografia Naukowa, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/46

⁸ W. Fenrich i in.: POL-index – Polska Baza Cytowań, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/40/

ocenie, które przekładają się na dofinansowanie, a ze strony twórców baz – o dodatkowe środki finansowe w celu zagwarantowania jakości i aktualności danych.

Bazy bibliograficzne stają się również przedmiotem zainteresowań ważnych projektów krajowych, np. SYNAT-u (<http://www.synat.pl/>), którego celem jest stworzenie uniwersalnej, otwartej, repozytoryjnej platformy hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji i otwartego społeczeństwa wiedzy. W ramach projektu realizowanych jest wiele zadań badawczych, a wśród nich uczelniane bazy wiedzy, których pomysłodawcy przewidują współpracę z bazami bibliograficznymi⁹. Innym projektem jest opracowanie narzędzia do rozpoznawania mowy z cyfrowych materiałów audio, do którego realizacji niezbędna jest baza słownictwa fachowego. W zakresie nauk technicznych takim zasobem mogą być odpowiednio przetworzone streszczenia artykułów, rejestrowane w bazie BazTech.

Kolejnym zjawiskiem, korzystnym dla polskich serwisów bibliograficznych, jest wejście na rynek usług informacyjnych narzędzi przeszukujących jednocześnie wiele zasobów, publicznie dostępnych i licencjonowanych przez instytucję kupującą to narzędzie. Mowa tu o multiwyszukiwarkach realizujących zarówno tzw. wyszukiwanie sfederowane (kierowanie zapytania do wielu baz), jak i tzw. discovery services (tworzenie i przeszukiwanie lokalnych indeksów metadanych pochodzących z systemów zewnętrznych). Do narzędzi popularnych na polskim rynku narzędzi należą, np. Primo (Ex Libris), EBSCO Discovery Service – EDS, Summon (Serials Solutions), Naviga (Suweco). Wszystkie starają się pozyskać zasoby polskich baz dziedzinowych w celu ich przeszukiwania i prezentowania rezultatów użytkownikom bibliotek, które zakupiły serwisy. Marzena Marcinek przeanalizowała Primo, EDS oraz Summon pod kątem zaindeksowanych polskich baz danych¹⁰. Zanotowała obecność BazEkon, EDUKACJI oraz zapowiedź dodania BazTech¹¹.

⁹ H. Rybiński, G. Płoszajski: Koncepcja dziedzinowej bazy wiedzy w zakresie nauk technicznych, prezentacja na seminarium „Infrastruktura informacji naukowej w Polsce. SYNAT Uczelniom”, Warszawa 20 maja 2013 r., [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bg.pw.edu.pl/dane/synat/GP-HRB-20130520.pdf>

¹⁰ M. Marcinek: Zasoby polskich bibliotek w multiwyszukiwarkach i serwisach indeksujących publikacje naukowe, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/41

¹¹ Od 30 października 2013 r. zasoby BazTech są indeksowane w metawyszukiwarce Primo. Efekty wyszukiwania można zobaczyć na Politechnice Śląskiej, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://primo.bg.polsl.pl>

Krajowe dziedzinowe bazy danych – problemy

Twórcy baz decydując się na włączanie czasopism do rejestracji muszą brać pod uwagę wiele z formalnych i treściowych cech czasopism, wymienionych w dalszej części tekstu. Każdy z serwisów ma własną politykę indeksacji, nie zawsze niestety publikowaną na stronie internetowej. Mamy serwisy rejestrujące czasopisma najbardziej przydatne dla nauki i edukacji (BazTech), czasopisma prenumerowane przez twórcę bazy (PEDAGOG) czy wręcz niemal wszystkie polskie czasopisma z danej dziedziny (Polska Bibliografia Lekarska – PBL). Polskie bazy dziedzinowe różnią się też pod innymi względami, ale warto podkreślić, że niemal wszystkie mają jedną cechę wspólną – są bezpłatnie udostępniane w sieci. Naturalnym elementem odmienności baz dziedzinowych jest tematyka, choć nie można wykluczyć zakresów zachodzących na siebie czy wręcz dokładnie takich samych, np. zagadnienia ochrony środowiska w bazach AGRO, BazTech, PSJC i PBL czy zagadnienia zarządzania i marketingu niemal we wszystkich bazach. Inną cechą różniącą bazy jest organizacja pracy przy indeksacji czasopism – od tworzenia jednoosobowego (PSJC, DML-PL), przez zespoły redaktorów w jednej instytucji (AGRO, PEDAGOG, Polska Bibliografia Lekarska, Polska Bibliografia Literacka), zespoły w jednej instytucji, angażującej dodatkowo wolontariuszy (BazHum), aż do konsorcjów mniejszych (BazEkon) czy większych (BazTech). Te oraz inne cechy wspólne i różnice polskich baz dziedzinowych omawia szczegółowo Jadwiga Sadowska¹². Tutaj wspomnimy jeszcze o stosowaniu odmiennych formatów i standardów opisu artykułów, które nie mają większego znaczenia dla ich udostępniania baz oraz o niejednorodnych strukturach rekordów wpływających już bardzo na prezentację danych, np. przez rozwijające się narzędziach agregujących dane. Jeśli takie narzędzia nie mają dobrze działającego mechanizmu deduplikacji, to użytkownik otrzyma kilka opisów tych samych czasopism i publikacji, ale sporządzonych nieco inaczej (rys. 1 i 2).

¹² J. Sadowska: op.cit.

ceon BIBLIOTEKA NAUKI PL | EN

O nas Pomoc

Szukaj | Przełączaj

Przełączaj: Czasopisma

Tytuł: Wydawca:

A B C Ć D E F G H I J K L Ł M N O P Q R S Ś T U V W X Y Z Ź Ż

Nr	Tytuł	Wydawca
1	LogForum	Poznan School of Logistics
2	LogForum	Wyższa Szkoła Logistyki
3	LogForum	

Znaleziono wyników: 3 Liczba wyników: Strona 1 / 1

Rys. 1. Jeden tytuł czasopisma z różnych baz danych w Bibliotece Nauki CEON
 Źródło: CEON – Biblioteka Nauki, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/search/general.action>

ceon BIBLIOTEKA NAUKI PL | EN

O nas Pomoc

Szukaj | Przełączaj

Wyniki wyszukiwania

Znaleziono wyników: 3 Liczba wyników: Sortuj według: trafności

Wyszukiwano: w tytule: "dynamics of the population flows" Ogranicz wyniki do: we wszystkich polach Szukaj

THE DYNAMICS OF THE POPULATION FLOWS IN METROPOLITAN AREAS

LogForum | 2011 | tom 7 | nr 2 |

The article presents an analysis of the dynamics of population flows in the corridors of the metropolitan area, based on the example of Poznan. The aim of these studies was to determine the mobile preferences of the population as well as the possibilities for improving the efficiency of the city [Wiecej](#)

100%

The dynamics of the population flows in metropolitan areas

Pawlak, Z.

LogForum | 2011 | tom lss. 2, no 1 | 1-15

The article presents an analysis of the dynamics of population flows in the corridors of the metropolitan area, based on the example of Poznan. The aim of these studies was to determine the mobile preferences of the population as well as the possibilities for improving the efficiency of the city [Wiecej](#)

72%

The Dynamics of the Population Flows in Metropolitan Areas

Pawlak, Zbyszko

LogForum | 2011 | tom 7 | nr nr 2 | 1-15

W artykule przedstawiono analizę dynamiki przepływów ludności w korytarzach transportowych obszaru metropolitalnego, na przykładzie Poznania. Wykonane badania miały na celu określenie mobilnych preferencji ludności a także możliwości polepszenia efektywności działania transportu miejskiego, [Wiecej](#)

71%

Ograniczanie wyników

Czasopisma

LogForum 3

Lata

2011 3

Autorzy

Pawlak, Z 3

Strona 1 / 1

Rys. 2. Rekordy tego samego artykułu z różnych baz danych w Bibliotece Nauki CEON
 Źródło: CEON – Biblioteka Nauki, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/search/general.action>

Czasopisma indeksowane w bazach danych – problemy

Szczegółowa analiza polskich czasopism naukowych i fachowych nie jest celem tego tekstu, jednak warto zwrócić uwagę na ich zróżnicowanie:

- język publikacji tekstów – dwoma dominującymi językami są polski i angielski, jednak wśród czasopism z zakresu nauk ścisłych, technicznych czy przyrodniczych coraz więcej tytułów ukazuje się w języku angielskim; zdarzają się czasopisma zamieszczające teksty w dwóch językach,
- częstotliwość wydawania – od miesięczników do roczników i tytułów ukazujących się nieregularnie; z ekonomicznego punktu widzenia ważne przy przyjmowaniu czasopism do indeksowania w bazach (wyższy koszt bieżącej aktualizacji miesięczników),
- zawartość treściowa – niektóre czasopisma zawierają niemal wyłącznie artykuły merytoryczne, sprawozdania z konferencji itp., inne sporo materiałów promocyjnych, tekstów sponsorowanych, ofert firmowych (konieczna selekcja przy indeksacji),
- zawartość informacyjna – nie wszystkie czasopisma dbają o zamieszczanie takich elementów tekstu jak: streszczenia, słowa kluczowe, afiliacje autorów,
- poziom merytoryczny – czasopisma recenzowane i nierecenzowane,
- bibliografie załącznikowe – spore zróżnicowanie stylów cytowania oraz zbyt ubogie opisy literatury cytowanej, niewystarczające do identyfikacji źródła; niekiedy występują tylko przypisy, które trzeba „przerabiać” na bibliografie,
- dostępność – od pełnych tekstów zamieszczanych na witrynach redakcji i/lub w bazach danych do wersji wyłącznie drukowanych, nieosiągalnych w formie elektronicznej,
- obecność na listach czasopism punktowanych MNiSW, wykazie Master Journal List (Thomson Reuters), katalogu DOAJ.

Indeksowanie czasopism w bazach danych w ostatnich latach jest powiązane z punktacją przyznawaną od 2001 r. przez Komitet Badań Naukowych¹³, a od 2005 r. przez MNiSW¹⁴. Z jednej strony twórcy baz poszukują tytułów na wykazach czasopism punktowanych kompletując swoje zasoby, a z drugiej wydawcy i redakcje starają się o zaindeksowanie swoich czasopism w bazach danych, szczególnie od czasu

¹³ E. Kulczyki: Jak liczyć punkty za publikacje z lat 1999-2012, [w:] Warsztat badacza, 08.10.2012, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/jak-liczyc-punkty-za-publicacje-z-lat-1999-2012/

¹⁴ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: Lista czasopism punktowanych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.nauka.gov.pl/lista-czasopism-punktowanych/lista-czasopism-punktowanych.html>

przyznawania im za to przez MNiSW punktów przy ocenie. Te powiązania mają swoje pozytywne i negatywne konsekwencje zarówno dla rozwoju baz danych, jak i czasopism. Do niewątpliwych korzyści dla baz danych należy wzrost ich kompletności oraz przyspieszenie indeksowania i poprawa jakości pracy dzięki otrzymywaniu z redakcji wybranych danych bibliograficznych w formie elektronicznej. Niektórzy wydawcy przekazują twórcom baz darmowe egzemplarze czasopism w wersji drukowanej i/lub pełne teksty artykułów. Natomiast mniej korzystnym skutkiem wpływu indeksowania na ocenę czasopism są starania redakcji o rejestrację w niemal wszystkich polskich bazach, w których zaistnienie jest formalnie łatwiejsze niż w bazach zagranicznych. Większość twórców baz krajowych – dofinansowywanych ze środków publicznych – zgadza się co do tego, że dublowanie prac jest nieekonomiczne i skutecznie temu przeciwdziała kontrolując przyjmowanie czasopism tylko do jednej bazy. Jednak redakcje/wydawcy chcąc sprostać wymogom MNiSW niewłaściwie pojmują indeksowanie w bazach danych, zamieszczając na swoich witrynach listy takich serwisów, które z pewnością do baz referencyjnych nie należą, np. Google, Ulrichs, multiwyszukiwarki (np. Primo), BASE czy wybrane katalogi biblioteczne. Jeśli natomiast czasopisma są indeksowane w bibliograficzno-abstraktowych bazach danych odnoszą niewątpliwe korzyści – poza punktami MNiSW. Najważniejsze to zwiększenie widoczności w sieci, a co za tym idzie – wzrost cytowalności.

Podsumowując to omówienie, warto przyjrzeć się polskim czasopismom punktowanym przez MNiSW i indeksowanym w krajowych bazach danych. Analizy dokonano na podstawie katalogu rejestrującego naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne – ARIANTA (<http://www1.bg.us.edu.pl/bazy/czasopisma/>), zatem należy wziąć pod uwagę, że podane liczby dotyczą wyłącznie czasopism istniejących w sieci, np. mających witryny internetowe ze spisami treści i/lub pełnymi tekstami artykułów. W katalogu podawane są również informacje o indeksowaniu danego tytułu w kilkunastu bazach danych, z których do analizy wybrano: AGRO, BazEkon, BazHum, BazTech, CEJSH, PBL i PSJC. W pierwszym rzędzie przebadano odsetek tytułów punktowanych przez MNiSW wśród wszystkich tytułów z danej bazy rejestrowanych w ARIANTA. Z przedstawionych w tabeli 1, rezultatów badania wynika, że odsetek czasopism punktowanych jest zdecydowanie wyższy od 50%, a w przypadku niektórych baz jest bliski lub równy 100% (CEJSH, PSJC). Należy pamiętać, że istnieje jeszcze grupa czasopism, które nie mają zasobów własnej witryny w sieci i w związku z tym nie występują w ARIANTA. Zatem w przyszłości badanie należałoby pogłębić. Trzeba też zwrócić uwagę, że kryterium wyszukiwania

w ARIANTA „Punktacja MNiSW” oznacza punktację w minimum jednym roku oceny, zatem nie ma pewności czy to są czasopisma z przyznanymi punktami podczas ostatniej oceny w 2012 r.

Tabela 1

Czasopisma z kilku polskich baz danych rejestrowane w bazie ARIANTA i punktowane przez MNiSW

Baza danych	Liczba czasopism w bazie ARIANTA	Liczba czasopism punktowanych w bazie ARIANTA	%
AGRO	293	225	76,8
BazEkon	154	121	78,6
BazHum	231	152	65,8
BazTech	409	361	88,2
CEJSH	441	408	92,5
PBL	386	323	83,7
PSJC	67	67	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy ARIANTA. Dane wg stanu z dnia 02.11.2013 r.

Czasopisma z tych samych baz danych przeanalizowano również (na podstawie ARIANTA) pod kątem dublowania tytułów, biorąc pod uwagę tylko czasopisma punktowane. Z badań wynika, że jeden tytuł – Kwartalnik Historii Nauki i Techniki – jest indeksowany aż w pięciu bazach (AGRO, BazHum, BazTech, CEJSH, Polską Bibliografię Lekarską). 40 tytułów jest indeksowanych w trzech bazach, z czego najczęściej powtarzają się w AGRO, PSJC i PBL. 228 tytułów zaindeksowano w dwóch bazach, w tym 71 występuje jednocześnie w BazHum i CEJSH, 55 w AGRO i PSJC, 30 w BazEkon i CEJSH i 24 w AGRO i PBL. Ze szczegółowej analizy wynika, że baza AGRO występuje najczęściej jako dublująca tytuły z pozostałymi, a przegląd tytułów wskazuje, że niekiedy wykraczają znacznie poza zakres tematyczny bazy. Oczywiście analiza wymaga – podobnie jak w wyżej przytoczonych danych – głębszych badań. Warto byłoby się przyjrzeć rocznikom zdublowanych tytułów. Pobieżny przegląd pokazuje, że w niektórych bazach mamy komplety, a w innych wybrane roczniki oraz zeszyty. Należy też zwrócić uwagę, że PBL jest bazą niedostępną publicznie, zatem dążenie do objęcia indeksowaniem tych samych tytułów przez inne, pokrewne bazy bezpłatnie dostępne wydaje się być uzasadnione. Argumentem przemawiającym za dublowaniem pewnych tytułów może też być dążenie do kompletności każdej z baz, a przy zachodzących na siebie zakresach

tematycznych powtarzanie pracy jest niekiedy uzasadnione. Do dyskusji powrócimy w dalszej części tekstu, proponując pewne rozwiązania tego problemu.

Propozycje racjonalizacji pracy w kontekście ekonomiczno-organizacyjnym

Przystępując do sformułowania postulatów rozwiązania omówionych problemów, za punkt wyjścia, a jednocześnie bodziec podjęcia tego zadania posłużyły spostrzeżenia i pytania przedstawione przez Henryka Hollendra na konferencji „Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki” w kwietniu 2013 r. Stwierdził wtedy, że „Prowadzenie krajowej polityki informacyjnej wymaga spojrzenia na te zasoby i serwisy jak na zbiory: czy powinny się sumować, czy uzupełniać? A może wykluczać lub zastępować? Rozważenia wymagają też filozofie i techniki scalania baz. Uznał również, że [...] to jednak wymaga przeprowadzenia swoistej gry rekonstrukcyjnej, która może stać się profesjonalną analizą systemową. W jakie algebraiczne relacje bibliografie wchodzą ze sobą? Skąd i dokąd płyną dane? Narysujmy to i pochylmy się nad uzyskanym obrazem”¹⁵.

Na początek warto przyjrzeć się innym serwisom indeksującym, m.in. czasopisma. Jako pierwsze należy wymienić bazy bibliografii publikacji rejestrujące dorobek pracowników instytucji naukowych. Z samego celu tworzenia tych baz wynika, że zawierają opisy artykułów z czasopism polskich, zatem częściowo mogą powielać zasoby baz bibliograficznych. Jednak oprócz tego obejmują swym zasięgiem czasopisma zagraniczne oraz inne publikacje, np. monografie, referaty konferencyjne. Opisy artykułów z czasopism, często z dołączonymi pełnymi tekstami, możemy znaleźć w repozytoriach instytucjonalnych – tworzonych w podobnym celu, co bibliografie publikacji – oraz sporadycznie w bibliotekach cyfrowych, zawierających raczej elektroniczne wersje całych numerów czasopism, a nie poszczególnych artykułów. Istnieje jednak pewna część tych zasobów powielających się z bazami dziedzinowymi. Niektóre katalogi czasopism rejestrują zawartość całych czasopism. Przykładem jest Directory of Open Access Journals – DOAJ (<http://www.doaj.org/>), w którym spośród ok. 10 tys. czasopism, tylko ok. 5,7 tys. można przeszukiwać na poziomie artykułów, a odpowiednio ze 170 czasopism polskich – 51. Pozostałe mają swoje rekordy zawierające informacje o czasopiśmie i ewentualnie link do witryny wydawcy. Uważamy zatem, że zamieszczenie DOAJ na liście baz referencyjnych

¹⁵ H. Hollender: Zasoby bibliograficzne jako narzędzie i model wiedzy, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/53

uwzględnianych przy ocenianiu i ewaluacji czasopism przez MNiSW powinno być związane w wymogiem indeksowania artykułów w DOAJ. Natomiast poszukując dalej baz danych rejestrujących czasopisma warto wskazać na wiele serwisów agregujących dane z innych baz – wysyłając do nich zapytanie użytkownika lub tworzących lokalne indeksy metadanych. Serwisy te wprawdzie indeksują artykuły, ale dzieje się to za pośrednictwem zewnętrznych baz – dostarczycieli metadanych. Należą do nich multiwyszukiwarki (wymieniane już Primo, Summon czy EDS), specjalistyczne wyszukiwarki (np. Google Scholar, Scirus). Z krajowych inicjatyw warto wymienić serwis Biblioteka Nauki tworzony na platformie Yadda (<http://yadda.icm.edu.pl/yadda/search/general.action>) przez Centrum Otwartej Nauki – CEON w ICM UW, przy współpracy polskich baz dziedzinowych oraz omawiane już wcześniej serwisy tworzone również przez ICM UW na zlecenie MNiSW: Polska Bibliografia Naukowa – PBN i POL-index.

W tle naszkicowanej pobieżnie mapy baz danych przewija się pytanie, zadane przez Henryka Hollendra, czy powinniśmy tworzyć nowe serwisy czy poprawiać/integrować istniejące¹⁶? Odpowiedź – z punktu widzenia autorki – jest tylko jedna: tworzyć nowe w zakresach tematycznych dotąd „niezagospodarowanych” (choć trudno byłoby takie znaleźć) oraz poprawiać, wzbogacać i integrować istniejące. Drugie działanie powinno się sprowadzać – w dużym skrócie – do następujących działań:

- wdrożenie protokołów pozwalających na udostępnianie metadanych (np. OAI-PMH),
- „uwalnianie” baz dostępnych obecnie dla autoryzowanych użytkowników (np. PBL),
- integrowanie istniejących zasobów zamiast tworzenia nowych, podobnych (przykładem jest POL-index, do którego koncepcji tworzenia odnieśmy się dalej),
- unikanie dublowania indeksowania tytułów w bazach danych tworzonych ze środków publicznych i udostępnianych na wspólnej platformie,
- opracowywanie efektywnych algorytmów deduplikacji w serwisach agregujących,
- opracowywanie efektywnych algorytmów identyfikacji autorów w bazach danych i serwisach agregujących.

¹⁶ Ibidem.

Do tego katalogu propozycji rozwojowych warto też dodać postulat modelowania baz z uwzględnieniem potrzeb polityki naukowej państwa, sformułowany przez Anetę Drabek¹⁷.

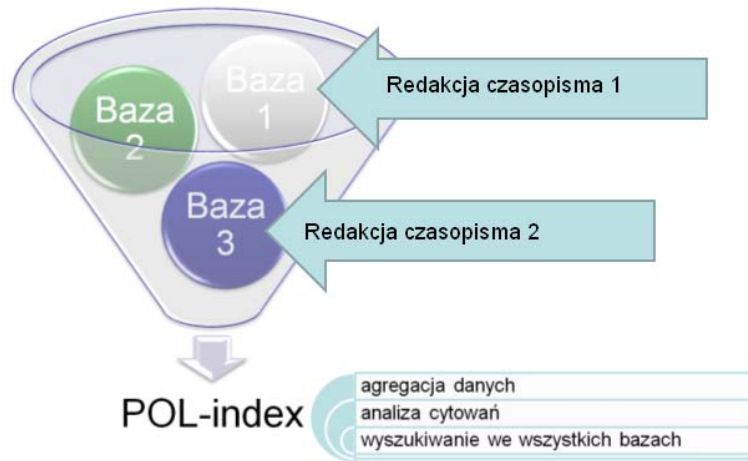
Większość proponowanych kierunków działań jest uzasadniona prowadzoną już w tym tekście dyskusją, np. na temat dublowania indeksowania czasopism w różnych bazach. Warto rozwinąć tu problem integrowania istniejących zasobów w kontekście tworzenia PBN oraz POL-indexu. Znając cele obydwu serwisów wydaje się, że współpracę z dziedzinowymi bazami danych można w największym uproszczeniu przedstawić następująco:

- dziedzinowe bazy danych powinny stanowić materiał wyjściowy dla POL-indexu – polskiego indeksu cytowań (rys. 3),
- dziedzinowe bazy danych powinny stanowić materiał wspomagający tworzenie opisów publikacji pracowników polskich instytucji naukowych w PBN (rys. 4).

W przypadku POL-indexu byłoby to zgodne z optymalnym wariantem przepływu danych, zakładanym przez twórców systemu (całość danych pozyskiwana ze współpracujących baz bibliograficznych). Wariant ten – jak podkreślają autorzy indeksu – wymagałby indeksacji w tych bazach wszystkich czasopism aplikujących o ocenę w ramach części B ministerialnego wykazu czasopism punktowanych¹⁸. Jednak takich założeń brak na witrynie serwisu, co wprowadza swego rodzaju szum informacyjny wśród redaktorów czasopism niemających jasnych przesłanek, na czym będą polegały ich obowiązki. Tymczasem należałoby skupić się na organizacji dostarczania danych przez bazy bibliograficzne oraz trybu weryfikacji danych, którego mogliby dokonywać – na zasadzie zgłaszania do twórców baz – redakcje czasopism. Kolejną sprawą wymagającą wdrożenia powinna być zaawansowana analiza cytowań, która wspierałaby badania bibliometryczne.

¹⁷ A. Drabek: Do użytku bibliometrycznego... Niebibliograficzne wykorzystanie baz bibliograficznych, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/26/15

¹⁸ W. Fenrich i in. op.cit.

Rys. 3. Propozycja relacji pomiędzy dziedzinowymi bazami danych a POL-indexem
Źródło: Opracowanie własne.

Nieco inaczej widzimy wykorzystanie zasobów baz bibliograficznych w Polskiej Bibliografii Naukowej. Zgadzać się z założeniami twórców PBN o pomocniczym charakterze danych istniejących baz, służących uzupełnianiu istniejących rekordów i weryfikacji danych¹⁹, optując za przejrzystymi informacjami dla użytkowników o pochodzeniu danych, na podstawie których tworzą opisy swoich publikacji oraz za linkowaniem do rekordów w bazach bibliograficznych. Połączenia z PBN do baz danych stanowiłyby istotne udogodnienie dla użytkowników poszukujących informacji na określony temat, gdyż kierowałyby do bardziej rozbudowanych opisów (streszczeń itp.), a niekiedy pełnych tekstów publikacji.

Rys. 4. Propozycja relacji pomiędzy dziedzinowymi bazami danych a Polską Bibliografią Naukową
Źródło: Opracowanie własne.

¹⁹ A. Nowiński, W. Sylwestrzak, W. Fenrich: op.cit.

Na co jeszcze warto zwrócić uwagę planując rozwój baz danych w kontekście indeksowania czasopism? W wielu miejscach tego tekstu wspomniano o związkach tych serwisów z innymi systemami, instytucjami, osobami. Zatem trzeba postawić na aktywną współpracę w różnych obszarach²⁰. Pierwszy z nich to współdziałanie twórców baz, głównie w zakresie ujednoczenia standardów opracowywania metadanych, gwarantującego spójność danych oraz w zakresie polityki przyjmowania czasopism do indeksacji, uwzględniającej unikanie dublowania. Dobrą praktyką byłoby utrzymywanie w jednym miejscu serwisu „zaplanowane/przyjęte do indeksowania”. Twórcy baz powinni również wspólnie kształtować i realizować politykę promocji swoich systemów i otwartego dostępu zarówno do samych baz, jak i poszczególnych czasopism w nich indeksowanych. Kolejny obszar współpracy to udostępnianie danych dostawcom wspomnianych już tutaj multiwyszukiwarek. Warto wymieniać doświadczenia, szczególnie w zakresie formułowania umów, o zasadach przekazywania metadanych. Innym partnerem współpracy dla niemal wszystkich baz danych są wydawcy i redakcje indeksowanych czasopism, których z jednej strony zachęca się do przekazywania danych przyspieszając tym samym proces indeksacji, a z drugiej do ujednoczenia stylu cytowania wykorzystanej literatury w artykułach. Wiele redakcji polskich czasopism naukowych ma swoje siedziby w uczelniach, które są również miejscem pracy większości twórców baz danych, co daje dobrą okazję do nawiązywania osobistej współpracy, dającej najlepsze rezultaty. Mówiąc o współpracy można sobie tylko życzyć bliższych kontaktów z realizatorami ważnych krajowych projektów (np. SYNAT, PBN, POL-index) już na etapie planowania założeń tych projektów, a nie w trakcie ich realizacji, kiedy po prostu potrzebne są dane z baz bibliograficznych.

Proponując racjonalizację pracy w kontekście ekonomiczno-organizacyjnym trudno nie wspomnieć o konieczności stałego dofinansowania istniejących, kluczowych baz danych, zwłaszcza że „mamy do czynienia z coraz bardziej efektywnym wykorzystaniem baz danych jako bezcennego źródła wiedzy dla decydentów o stanie i perspektywach rozwoju prowadzonych badań, zarówno w kontekście krajowym, jak i międzynarodowym”²¹. Tylko ciągłe finansowanie zagwarantuje aktualność i kompletność danych z indeksowanych czasopism. Aneta Drabek przedstawiała – podobnie jak autorka niniejszego tekstu – argumenty

²⁰ L. Derfert-Wolf: Baza danych BazTech – współpraca z wydawcami czasopism i użytkownikami, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/38

²¹ A. Drabek: op.cit.

wskazujące na konieczność integracji istniejących zasobów przy tworzeniu np. polskiego indeksu cytowań. Można powtórzyć za nią, że wszystkie „argumenty przemawiają za wykorzystaniem tych istniejących źródeł, a także za tym, żeby te banki danych były wspierane, rozwijane i doceniane w polityce naukowej państwa”²².

Bibliografia

1. Biblioteka Jagiellońska: Polskie bibliografie dziedzinowe, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pka.bj.uj.edu.pl/var/bibl_dziedz1_pl.php
2. Derfert-Wolf L.: Baza danych BazTech – współpraca z wydawcami czasopism i użytkownikami, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/38
3. Drabek A.: Do użytku bibliometrycznego... Niebibliograficzne wykorzystanie baz bibliograficznych, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/26/15
4. EBIB – Materiały konferencyjne nr 19. Bibliograficzne bazy danych : kierunki rozwoju i możliwości współpracy, Bydgoszcz 27-29 maja 2009, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat19/>
5. EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/issue/view/4
6. Fenrich W. i in.: POL-index – Polska Baza Cytowań, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/40/
7. Hollender H.: Zasoby bibliograficzne jako narzędzie i model wiedzy, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/53
8. Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 maja 2013 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_06/5b1f1f67181d11ee8928cc56a8231cfe.pdf

²² Ibidem.

9. Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 4 września 2012 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/e2b810326a6720150d60432bd5adf952.pdf
10. Kulczyki E.: Jak liczyć punkty za publikacje z lat 1999-2012, [w:] Warsztat badacza, 08.10.2012, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/jak-liczyc-punkty-za-publicacje-z-lat-1999-2012/
11. Marcinek M.: Zasoby polskich bibliotek w multiwyszukiwarkach i serwisach indeksujących publikacje naukowe, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/41
12. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: Lista czasopism punktowanych, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.nauka.gov.pl/lista-czasopism-punktowanych/lista-czasopism-punktowanych.html>
13. Nowiński A., Sylwestrzak W., Fenrich W.: Polska Bibliografia Naukowa, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 24. Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki. II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech, Poznań 17-19 kwietnia 2013, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/46
14. Rybiński H., Płoszajski G.: Koncepcja dziedzinowej bazy wiedzy w zakresie nauk technicznych : prezentacja na seminarium: „Infrastruktura informacji naukowej w Polsce. SYNAT Uczelniom”, Warszawa 20 maja 2013 r., [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bg.pw.edu.pl/dane/synat/GP-HRB-20130520.pdf>
15. Sadowska J.: Polskie dziedzinowe bibliograficzne bazy danych w perspektywie lokalnej i globalnej, [w:] EBIB – Materiały konferencyjne nr 19. Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy, Bydgoszcz 27-29 maja 2009, [dostęp: 30.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat19/sadowska.php>

Hanna KLAJBOR
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

BIBLIOTEKA FACHHOCHSCHULE KÖLN – PRZYKŁAD NIEMIECKIEJ BIBLIOTEKI AKADEMICKIEJ

Celem artykułu jest zaprezentowanie Biblioteki Fachhochschule Köln jako przykładu niemieckiej biblioteki akademickiej. Omówione zostaną historia placówki, jej struktura oraz współpraca między poszczególnymi oddziałami ksiąźnicy. Zwrócona zostanie uwaga na jej uczestnictwo we wspierających jej pracę i finansujących ją inicjatywach, m.in. w systemie bibliotek NRW oraz Kölnbib. Część pracy poświęcona będzie tradycyjnej i elektronicznej ofercie bibliotecznej oraz udostępnianiu zbiorów. Opisana zostanie wykorzystywana w bibliotece metoda katalogowania – systematyka GHB. Omówione zostaną historyczne archiwum Fachhochschule Köln oraz biblioteka specjalna poświęcona restauracji – działaniu architektonicznemu. Przedstawiona zostanie oferta kształcenia pracowników, studentów oraz użytkowników biblioteki, uwzględniająca szkolenia oraz praktyki. Zaprezentowany zostanie Cologne Open Science, inicjatywa ksiąźnicy umożliwiająca pracownikom i studentom Fachhochschule Köln publikowanie prac naukowych. Zakończeniem artykułu będzie porównanie biblioteki Fachhochschule Köln z CINiBA (Centrum Informatyki Naukowej i Biblioteką Akademicką) w Katowicach.

Zarys historyczny

Biblioteka Fachhochschule Köln w Niemczech, podobnie jak ksiąźnica każdej szkoły, uniwersytetu i instytucji naukowej, wspiera naukę oraz prowadzone badania wpływające na rozwój wielu dziedzin. Placówka ta, przynależąca do szkoły wyższej, wspomaga też swoich uczniów, studentów oraz pedagogów w rozwijaniu ich zdolności i wiedzy.

Książnica ma swoje początki w 1971 r., kiedy połączono piętnaście, niewielkich bibliotek przeznaczonych dla docentów oraz studentów dziewięciu kierunków prowadzonych wówczas w Fachhochschule. Odrębne pomieszczenie udało się bibliotece uzyskać jednak dopiero w 1977 r. Wygospodarowano je dzięki budowie nowego obiektu uczelni przeznaczonego na Ingenieurwissenschaftliches Centrum – wydział szkoły w dzielnicy Kolonii (Deutz). Tego samego roku placówka została uczestnikiem systemu bibliotek NRW, czyli bibliotek kraju związkowego Nadrenii

Północnej-Westfalii¹. Przyłączenie to spowodowało, że to właśnie kraj związkowy jest odpowiedzialny za finansowanie biblioteki. Z danych statystycznych wynika, że przykładowo w 2007 r. ze wszystkich kosztów, jakie poniosła biblioteka, a więc 2.376.427 euro, związek opłacił aż 2.286.570 euro. Różnicę pokryła biblioteka z wpłat pochodzących z kar pieniężnych nałożonych na użytkowników, którzy przekroczyli okres wypożyczenia. Uczestnictwo w systemie powoduje też, że katalog biblioteki Fachhochschule Köln udostępniany jest online wśród katalogów innych oddziałów należących do systemu. Ponadto, członkostwo zapewnia pracownikom ksiąźnicy udział w szkoleniach, podnoszących kompetencję obsługi bibliotecznej, co przy dzisiejszym postępie technologicznym jest niezmiernie cenne². W 1982 r. biblioteka została dopuszczona do wypożyczania międzyregionalnego. Rok później ksiąźnica przejęła znajdujący się w Gummersbach, rejencji Kolonii³, oddział biblioteki należący do szkoły Gesamthochschule Siegen, który stał się wówczas jedną z filii biblioteki⁴. W 1984 r. połączono Fachhochschule z oddziałem nauk humanistycznych w dzielnicy Südstadt. W 1989 r. rozpoczęto prace nad automatyzacją prac bibliotecznych, implementując system SISIS⁵. W 1995 r. Fachhochschule Köln zintegrowała się z odrębnie wówczas działającym wydziałem Fachhochschule für Bibliotheks- und Informationswesen. Nastąpiło wtedy przejęcie zbiorów tamtejszej biblioteki do księgozbioru filii ksiąźnicy Fachhochschule w Deutz⁶. Dopiero w sierpniu 2003 r. postanowiono jednak włączyć te zbiory do części biblioteki wydziału nauk humanistycznych i społecznych w dzielnicy Südstadt. Budowa nowego budynku, rozpoczęta w 1999 r. w dzielnicy Deutz, i renowacje oddziałów w Gummersbach i Südstadt wpłynęły na decyzję o rezygnacji z magazynu biblioteki⁷. Zbiory biblioteczne zostały wówczas podzielone ze względu na realizowane w poszczególnych dzielnicach miasta kierunki kształcenia. Literatura dotycząca nauk technicznych znajduje się w oddziałach biblioteki w dzielnicach Gummersbach i Deutz. Literatura przedmiotów humanistycznych oraz społecznych ulokowana jest natomiast w Südstadt. Podział materiałów między filiami nie jest jednak uciążliwy dla użytkowników. Istnieje bowiem wewnętrzny transport biblioteczny, dzięki któremu

¹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/profil/02584/index.html

² Informacje uzyskane od Dyrektora Biblioteki Fachhochschule Köln podczas rozmowy przeprowadzonej w dniu 09.02.2009 r.

³ Wikipedia: Gummersbach, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gummersbach>

⁴ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil, op.cit.

⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Geschichte, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/geschichte.htm

⁶ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil, op.cit.

⁷ Ibidem.

dana pozycja może być dostarczona do określonego stanowiska⁸. W 2005 r. na miejscu dawnego magazynu zorganizowano archiwum historyczne Fachhochschule Köln. Równocześnie z budową nowego obiektu rozpoczęto prace restauracyjne czytelnii specjalistycznych⁹. Obecnie biblioteka uczelniana składa się z czterech filii. Ostatnią jest aktualnie budowany oddział dla wydziału Fakultät für angewandte Naturwissenschaften w dzielnicy Leverkusen¹⁰.

Zbiory biblioteczne

Biblioteka Fachhochschule Köln jest biblioteką uczelnianą przeznaczoną przede wszystkim dla studentów i kadry akademickiej. Jej zbiory obejmują głównie tematykę kierunków realizowanych na uczelni¹¹.

Zbiory tradycyjne katalogowane są według systematyki GHB, stosowanej w większości szkół wyższych kraju związkowego Północnej Nadrenii-Westfalii. Powstała ona jeszcze w latach 70. na potrzeby, na początku jedynie pięciu, bibliotek szkół wyższych¹². Dzięki zastosowaniu tej systematyki użytkownik wie, gdzie należy szukać danej pozycji. Jeden numer informuje bowiem użytkownika:

- w którym budynku, filii biblioteki znajduje się dana pozycja,
- w której części tego budynku odnaleźć można poszukiwany egzemplarz,
- na którym miejscu w regale znajduje się pozycja,
- czy jest ona przeznaczona do wypożyczania czy należy do zbiorów prezencyjnych,
- którym wydaniem dzieła jest poszczególny egzemplarz,
- którym tomem dzieła jest dana pozycja.

Posłużmy się tutaj następującym przykładem: 31 XKA 1121 (3) -1 +4:

- 31 – oznacza lokalizację dzieła. Na podstawie tych dwóch cyfr użytkownik dowiadyuje się nie tylko, w którym budynku i w której jego części znajduje się dana pozycja, lecz także czy można ją wypożyczać. Cyfra nieparzysta oznacza bowiem pozycję przeznaczoną do wypożyczenia, cyfra parzysta określa pozycję prezencyjną. Dodatkowo, zbiory przeznaczone do korzystania na miejscu oznaczone są kolorem czerwonym.

⁸ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil der Bibliothek, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/profil.htm

⁹ Ibidem, Geschichte.

¹⁰ Ibidem, Profil.

¹¹ Informacje uzyskane od Dyrektora..., op.cit.

¹² Einleitung, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.hbz-nrw.de/produkte_dienstl/ghb-sys/node2.html

- XKA – oznacza dział tematyczny pozycji. Jego określenie może zostać wyrażone trzema lub czterema literami. Konkretnie ustawienie liter definiuje inny dział tematyczny. Dzięki zastosowaniu takiej metody użytkownik może odnaleźć również inne pozycje, które mogą go interesować.
- 112 – kolejne trzy cyfry stanowią numer identyfikujący tytuł wśród działu tematycznego. Podana liczba umożliwia użytkownikowi szybkie odnalezienie pozycji na konkretnym regale.
- 1 – jest cyfrą kontrolną, która przy wyszukiwaniu danej pozycji na regale może być zignorowana.
- (3) – oznacza wydanie. Należy pamiętać, że pozycja z najwyższą cyfrą w tym miejscu oznacza pozycję najbardziej aktualną.
- -1 – cyfra stosowana w dziełach tomowych, określająca konkretny numer tomu.
- +4 – numer egzemplarza danej pozycji.¹³

Wśród gromadzonych zbiorów szczególnie miejsce zajmują kolekcje specjalne¹⁴. Jedną z nich stanowią materiały o tematyce związanej z malarstwem, rzeźbiarstwem, konserwacją oraz grafiką. Kolekcję rozpoczęto w 1986 r., kiedy w ofercie Fachhochschule Köln pojawiła się specjalizacja restauracyjna¹⁵. W związku ze szczególnym upodobaniem tematu jesienią 1998 r. we współpracy z fundacją kulturalną kraju związkowego Nadrenii Północnej-Westfalii, fundacją im. Alfreda von Kruppa i Bohlena Halbacha, a także dzięki poparciu die Deutsche Forschungsgemeinschaft zebrano pokaźną kolekcję Friedricha Schmucka, poruszającą tematykę farb, obejmującą nie tylko pozycje książkowe, lecz również szarą literaturę oraz materiały nieksiążkowe¹⁶.

Biblioteka specjalna dotycząca restauracji nie jest jedynym elementem dodatkowej działalności księżnicy. Prowadzi ona także historyczne archiwum Fachhochschule Köln. Jego początki sięgają 1985 r. i związane są z działalnością Matthiasa Webera, który do czasu swojej emerytury zbierał wszelkie informacje, dokumenty oraz pisma dotyczące Fachhochschule Köln. Niestety, kiedy przeszedł na emeryturę zbiory przez niego zebrane leżały, a jego praca nie była kontynuowana. Zebrane wcześniej materiały zostały nawet uszkodzone podczas powodzi w 1995 r. Dopiero w 2004 r. zostały włączone w skład biblioteki uczelnianej i zajęto się ich restauracją. Wśród

¹³ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Buchaufstellung, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/lernen_arbeiten/02295/

¹⁴ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bestand, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/profil/02583/

¹⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Restaurierung, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/restaurierung.htm

¹⁶ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bestand, op.cit.

zbiorów kolekcji znajdują się m.in. fotografie oraz wybitne prace wykonane na poszczególnych wydziałach Fachhochschule Köln¹⁷. Pozostałe kolekcje specjalne, obejmujące materiały wykraczające poza zagadnienia wynikające z realizacji kierunków kształcenia, obejmują tematykę bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, translatoryki, działalności ubezpieczeniowej i tzw. Technologie in den Tropen¹⁸.

Poza tradycyjną ofertą biblioteczną ksiąźnica udostępnia użytkownikom również wiele elektronicznych źródeł informacji. Jedną z takich propozycji są e-booki. Znaleźć je można w katalogu bibliotecznym lub poprzez E-Book-Portal, do którego dostęp mają jedynie użytkownicy biblioteki. Oferowane materiały odpowiadają głównie zakresowi kształcenia w Fachhochschule. Są wśród nich publikacje wydawnictw m.in. Springer, VS-Verlag, Vieweg+Teubner, Gabler, Schäffer-Poeschel¹⁹.

Książnica dostarcza również czasopisma elektroniczne. Można z nich skorzystać posługując się katalogiem bibliotecznym lub serwisem Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB)²⁰, który kompletuje przede wszystkim czasopisma naukowe, również pełnotekstowe²¹.

Kolejną ofertę stanowi dostęp do baz danych. Odbywa się on przez DigiBib²², czyli bibliotekę cyfrową wyższych szkół kraju związkowego Nadrenii Północnej-Westfalii, która opracowywana jest przez Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen (hbz) we współpracy z wybranymi bibliotekami, działającymi na terenie tego kraju związkowego, również z Fachhochschule Köln²³. Ta propozycja obejmuje nie tylko dostęp do niemieckich i zagranicznych katalogów bibliotecznych, baz dokumentacyjnych i faktograficznych, lecz również do pełnych tekstów poszczególnych artykułów czy książek. System umożliwia wyszukiwanie pozycji we wszystkich katalogach jednocześnie, wskazując lokalizację danej pozycji. System wspomaga także wypożyczanie międzybiblioteczne oraz przesyłanie kopii pożądaných fragmentów z ośrodków, które mają dany egzemplarz. Licencjonowane przez bibliotekę bazy również odpowiadają zakresowi kształcenia szkoły. Dostarczają one

¹⁷ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Historisches Archiv, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/historisches_archiv.htm

¹⁸ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bestand, op.cit.

¹⁹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: E-Books, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/ebooks/>

²⁰ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: E-Journals, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/ejournals/index.html>

²¹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB), [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/ezb.htm

²² Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Fachdatenbanken, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/datenbanken/index.html>

²³ Hbz Wissen. Information. Innovation: DigiBib – Die Digitale Bibliothek, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.hbz-nrw.de/angebote/digitale_bibliothek/

opisy bibliograficzne, najczęściej z abstraktami, książek, artykułów z czasopism, materiałów konferencyjnych, badań naukowych, dysertacji, a także pełne teksty dokumentów²⁴.

Oprócz DigiBib księżnica działa również na rzecz systemu KölnBib, czyli Kölner Bibliothekskatalog. Członkostwo w systemie umożliwia prezentowanie własnego katalogu obok najważniejszych księgozbiorów bibliotek Kolonii²⁵. Tworzenie wspólnego katalogu znacznie się przyczynia do rozpowszechniania literatury, jak również sprzyja korzystaniu z ofert bibliotek, ponieważ system pozwala użytkownikom zorientować się, gdzie można zdobyć pożądaną literaturę. Co więcej, dowiadują się również czy dana pozycja jest dostępna²⁶. Wśród uczestników systemu należy wymienić następujące księżnice:

- Universitäts- und Stadtbibliothek Köln,
- StadtBibliothek Köln,
- Deutsche Zentralbibliothek für Medizin,
- Erzbischöfliche Dom- und Diözesanbibliothek Köln,
- Zentralbibliothek der Sportwissenschaften der Deutschen Sporthochschule Köln,
- Hochschulbibliothek der Katholischen Hochschule NRW,
- Bibliothek der Kunsthochschule für Medien Köln,
- Kunst- und Museumsbibliothek der Stadt Köln,
- Wirtschaftsbibliothek/Industrie- und Handelskammer zu Köln,
- FrauenMediaTurm – Das Archiv und Dokumentationszentrum,
- Stiftung Rheinisch-Westfälisches Wirtschaftsarchiv zu Köln,
- Hochschulbibliothek der Fachhochschule Köln²⁷.

Poza wymienionymi już źródłami elektronicznymi biblioteka zapewnia również dostęp do kilku portali. Jednym z ich jest OECD iLibrary²⁸, portal, który dostarcza książki, artykuły, dane statystyczne, studia, raporty, analizy, słowniki itp. z wielu zakresów wiedzy, takich jak na przykład budownictwo, ekonomia, polityka socjalna,

²⁴ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: DigiBib, [dostęp: 01.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/digibib.htm

²⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Kölner Bibliotheken, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/informationsuche/w_suchportale/index.html

²⁶ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: KölnBib, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/koelnbib.htm

²⁷ Koelnbib Kooperation Kölner Bibliotheken: Unsere Mitglieder, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.koelnbib.de/?page_id=6

²⁸ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/a_z/index.html

środowisko, rolnictwo i edukacja²⁹. Dostęp do części zbiorów portalu jest darmowy, jednak księżnica umożliwia korzystanie również z płatnych materiałów udostępnianych przez portal.

Kolejną propozycją jest dostęp do Beck-Online³⁰, czyli platformy internetowej z zakresu prawa, która dostarcza najważniejsze ustawy, pochodzące z udostępnianych internetowo baz danych. Portal zawiera również różnego rodzaju komentarze do konkretnych postanowień i regulacji prawnych. Beck-Online oferuje także dostęp do raportów oraz decyzji wymiaru sprawiedliwości wydanych do 1981 r. Dzięki platformie użytkownicy mają dostęp do podręczników oraz słowników z zakresu prawa oraz czasopism wydawnictwa Beck z danego zakresu³¹.

Biblioteka zapewnia użytkownikom również pełną wersję portalu LexisNexis³², międzynarodowego dostawcy rozwiązań informacyjnych skierowanych do rynku prawniczego, biznesu, instytucji rządowych, rynku akademickiego i rynku analiz ryzyka. Zapewnia on dostęp do miliardów dokumentów i rekordów pochodzących ze źródeł informacji prawnej i zasobów z dziedziny news&business³³.

Wiso, kolejna oferta biblioteki³⁴, jest bankiem danych, oferującym dostęp do niemieckojęzycznych materiałów z zakresu nauk ekonomicznych, społecznych, badań technicznych i psychologii. Oferta obejmuje książki, artykuły z prasy codziennej i tygodniowej, informacje rynkowe, dane o firmach, raporty, jak również dostęp do baz referencyjnych³⁵.

Wśród elektronicznej oferty bibliotecznej wymienić należy również ILIAS³⁶, platformę do nauki, ułatwiającą dostęp do wielu atrakcyjnych materiałów. Zastosowanie najnowszej technologii wspomaga naukę oraz przeprowadzanie określonych badań. Prezentowane materiały udostępniane są w formie ułatwiającej zapamiętywanie. Platforma umożliwia też komunikację osób, uczących się w ten sposób³⁷. Na platformie nie tylko wykładowcy udostępniają część swoich materiałów, również biblioteka ogłasza tam pewne szkolenia. Można z nich dowiedzieć się

²⁹ OECD's global knowledge base, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://issuu.com/oecd.publishing/docs/oecd-ilibrary-themes-catalogue?viewMode=magazine&mode=embed>

³⁰ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, op.cit.

³¹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Beck-Online, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/beck_online.htm

³² Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, op.cit.

³³ LexisNexis: Über LexisNexis, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lexisnexis.de/ueber-uns/ueber-lexisnexis>

³⁴ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, op.cit.

³⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Wiso, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/wiso.htm

³⁶ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, op.cit.

³⁷ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Willkommen auf der Startseite der zentralen Lernplattform der FH Köln, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://ilias.fh-koeln.de/>

m.in. jak korzystać z katalogu bibliotecznego³⁸. Takie publikowanie nie tylko ułatwia pracę użytkownikom, lecz oszczędza też ich czas.

Co więcej, baza umożliwia wszystkim swoim użytkownikom możliwość skorzystania z Citavi, programu wspomagającego pracę naukową. Korzystając z oferty można wspomóc proces wyszukiwania, organizacji wiedzy i materiałów, oceny literatury, planowania pracy oraz redakcję prac naukowych, referatów i dysertacji³⁹.

Ze względu na wolny i publiczny dostęp do wyników badań naukowych biblioteka wspólnie z Fachhochschule Köln uczestniczy też w inicjatywie Open Access. Tym samym pracownicy naukowcy i studenci mają możliwość publikacji swoich prac. Biblioteka udostępnia dwa serwisy wspomagających ogłaszanie tekstów. Pierwszy z nich, Cologne Open Science, umożliwia publikację tekstów w ramach naukowych periodyków⁴⁰. Jest on częścią międzynarodowej sieci zinstytucjonalizowanych repozytoriów, dzięki czemu ogłoszone w nim publikacje są indeksowane w wielu wyszukiwarkach i bazach danych. Korzystając z tej propozycji, biblioteka gwarantuje treściowe i formalne opracowanie dokumentów⁴¹. Cologne Open Science oferuje bezpłatny dostęp do wszystkich ogłoszonych w serwisie dokumentów i tym samym przyczynia się do wymiany wyników naukowych⁴². Kolejna propozycja, ePublications, pozwala wszystkim pracownikom ogłaszać naukowe dokumenty w Internecie. Mogą być to prace końcowe, wykłady, recenzje, wyniki badań itp. Wykorzystując ten system będą one bezpłatnie dostępne online. Wykorzystanie tych możliwości ma wiele zalet. Przede wszystkim prace i ich autorzy są widoczni w Internecie. Teksty są również indeksowane w katalogach i wyszukiwarkach, a proces ich publikacji jest krótszy niż w tradycyjnych wydawnictwach oraz bezpłatny. Co więcej, autor w dalszym ciągu ma prawo do zarządzania swoim tekstem⁴³.

³⁸ E_Learning der Fachhochschule Köln: Online Katalog, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: https://ilias.fh-koeln.de/ilias.php?ref_id=58700&obj_id=6305&cmd=showTableOfContents&cmdClass=illmpresentationgui&cmdNode=jp&baseClass=ilLMPresentationGUI

³⁹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Citavi, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/datenbanken/02593/>

⁴⁰ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Publikationsservice, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/service/publikationsservice/index.html>

⁴¹ Cologne Open Science, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/imperia/md/content/www_bibliothek/folder_cos_stand_19.11.12.pdf

⁴² Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Willkommen bei Cologne Open Science, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://opus.bsz-bw.de/fhk/index.php?la=de>

⁴³ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Publikationsservice, op.cit.

Kształcenie oraz szkolenia użytkowników

Biblioteka Fachhochschule Köln dba również o kształcenie i rozwój użytkowników, pracowników, a także przyszłych bibliotekarzy i pracowników informacji. Pracownikom biblioteki udział w szkoleniach i warsztatach zapewnia uczestnictwo księżnicy w systemie bibliotek NRW – organizacja przygotowująca spotkania dla pracowników z całego kraju związkowego⁴⁴. Biblioteka organizuje natomiast praktyki dla uczącej się dopiero kadry. Jedną z propozycji jest praktyka dla przyszłych uczestników studiów magisterskich specjalności Library and Information Science, podczas której zapoznają się oni z zadaniami wykonywanymi w nowoczesnej bibliotece akademickiej. Kurs przewiduje również udział studenta w projektach odpowiadających jego kwalifikacjom i zainteresowaniom⁴⁵. Taka praktyka, trwająca co najmniej 12 miesięcy, jest jednym z warunków przyjęcia na studia magisterskie⁴⁶.

Kolejne praktyki przeznaczone są dla studentów bibliotekoznawstwa na poziomie studiów licencjackich. Takie szkolenie odbywa się na wszystkich stanowiskach bibliotecznych, dzięki czemu student zapoznaje się ze wszystkimi aspektami pracy. Wówczas możliwe jest uczestnictwo w warsztatach bibliotekarskich organizowanych przez Universitätsbibliothek Köln⁴⁷. Tego typu praktyka, trwająca przynajmniej 112 dni, jest niezbędnym elementem kształcenia bibliotekarzy na tym poziomie⁴⁸.

Praktykę umożliwia się też osobom zamierzającym rozpocząć studia licencjackie z zakresu bibliotekoznawstwa. Trwa ona 4 tygodnie i jest niezbędna, gdyż stanowi jeden z warunków przyjęcia na studia⁴⁹. Podobny kurs przeznaczony jest dla uczniów 9 klasy⁵⁰, którzy zgodnie z niemieckim systemem kształcenia powinni wówczas odbyć praktykę, mającą na celu zapoznanie się z zawodem i zdecydowanie, czy wybrana

⁴⁴ Informacje uzyskane od Dyrektora ..., op.cit.

⁴⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Masterstudiengang, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02529/index.html

⁴⁶ Fachhochschule Köln, Institut für Informationswissenschaft: Malis, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://malis.fh-koeln.de/index.php?id=cetest_firstpage

⁴⁷ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Praxissemester Bachelor, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02530/index.html

⁴⁸ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Praxisphase, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.fbi.fh-koeln.de/studium/praxissemester/aus-bib.php?n=42>

⁴⁹ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Grundpraktikum, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02531/index.html

⁵⁰ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Schülerpraktikum, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02532/index.html

profesja im odpowiada i czy chcą kształcić się w tym zakresie. Podczas szkolenia, trwającego 1-2 tygodnie⁵¹, uczniowie zapoznają się z możliwościami udostępniania zbiorów i informacji⁵².

Biblioteka uczestniczy także w kształceniu przyszłych bibliotekarzy na tzw. drugim stopniu służby bibliotecznej, na kierunku Fachangestellte für Medien- und Informationsdienste, Fachrichtung Bibliothek. Nauka ta wynika z przyjętego w 1893 r. 4-stopniowego podziału kształcenia, uzależnionego od miejsca i stanowiska wykonywanej w przyszłości pracy⁵³. Praktyka obejmuje przygotowanie w zakresie mediów i usług informacyjnych stosowanych w bibliotece. Studenci uczą się zasad gromadzenia, opracowywania i udostępniania informacji i zbiorów bibliotecznych przy użyciu nowoczesnych technologii⁵⁴. Kształcenie przewiduje trzyletni okres nauczania i odbywa się we wszystkich działach biblioteki.⁵⁵

Książnica oferuje również przyjęcie jednej osoby rocznie na dwusemestralną praktykę w celu osiągnięcia dojrzałości zawodowej, tzw. Fachhochschulreife, kolejnego, niezbędnego elementu wynikającego z zasad kształcenia w Niemczech. Przewiduje ona kształcenie we wszystkich działach biblioteki, podczas którego można zapoznać się w praktyce z zasadami gromadzenia, opracowywania oraz udostępniania zbiorów i informacji przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii. Pomimo że student pracuje we wszystkich działach, punktem głównym jest praktyka w zakresie obsługi użytkowników⁵⁶.

Oprócz kształcenia przyszłej kadry organizowanych jest także wiele szkoleń i warsztatów, które przygotowane są przede wszystkim z myślą o użytkownikach biblioteki. Książnica prowadzi szkolenia dla studentów pierwszego semestru połączone z wycieczką po bibliotece. Podczas spotkania studenci zapoznają się

⁵¹ Bundesagentur für Arbeit: Erfahrungen sammeln. Ziele definieren, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.arbeitsagentur.de/nn_739556/Navigation/zentral/Servicebereich/Karriere-BA/Schueler-Absolventen/Schuelerpraktikum/Schuelerpraktikum-Nav.html

⁵² Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Schülerpraktikum, op.cit.

⁵³ E. Plassmann: Bibliotheken und Informationsgesellschaft in Deutschland: eine Einführung. Harrassowitz, Wiesbaden 2006, s. 254.

⁵⁴ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Berufsausbildung, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02528/index.html

⁵⁵ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Berufsausbildung, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/berufsausbildung.htm

⁵⁶ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Anerkennungsjahr, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02533/index.html

z możliwościami wypożyczania pozycji, katalogiem bibliotecznym i wyszukiwaniem potrzebnych wydawnictw. Dodatkowo, przekazuje się im wiedzę na temat sposobu rozmieszczania zbiorów w bibliotece⁵⁷.

Organizowane są ponadto szkolenia dotyczące wyszukiwania informacji naukowych. Opracowane są trzy części takiego kursu. Pierwszy z nich dotyczy korzystania z katalogu bibliotecznego. Studenci nie tylko dowiadują się, jak można przykładowo prolongować książkę, lecz przede wszystkim poznają możliwości wyszukiwawcze i funkcje służące do pracy z listą znalezionych pozycji. Kolejne warsztaty mają na celu zapoznać użytkowników z wyszukiwaniem fachowych danych w elektronicznych wydawnictwach ciągłych i bazach danych. Podczas ostatniego spotkania można zapoznać się z możliwościami programu Citavi, służącego do kompleksowego opracowywania prac naukowych. Każde ze spotkań kierowane jest przede wszystkim do studentów i kadry akademickiej, jednak również inni użytkownicy, chcący doksztalić się w zakresie wyszukiwania informacji, mogą w nich uczestniczyć. Często też korzystają z nich osoby, które pracują nad tekstami naukowymi, ponieważ poznane na warsztatach umiejętności wyszukiwania i opracowywania informacji znacznie skracają czas przygotowywania pracy⁵⁸.

Porównanie CINIbA z Biblioteką Fachhochschule Köln

CINIbA, czyli Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka jest wspólnym przedsięwzięciem Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nowoczesną biblioteką, która powstała w celu „udostępniania informacji niezbędnej do realizacji programów studiów obu uczelni, poprawy jakości nauczania przez zwiększenie potencjału badawczego, a także zwiększenia dostępności literatury naukowej w regionie oraz zwiększenia roli Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Ekonomicznego w międzynarodowych relacjach naukowych”⁵⁹. Biblioteka, podobnie jak księżnica Fachhochschule Köln, jest placówką hybrydową, tzn. udostępnia wszystkie typy dokumentów niezależnie od nośnika. Są to więc książki, czasopisma, bazy danych, teksty elektroniczne, materiały audiowizualne, multimedialne⁶⁰. Chcąc ułatwić użytkownikom wykorzystywanie oferowanych źródeł, biblioteka proponuje szkolenia z zakresu wyszukiwania danych. Studenci, doktoranci

⁵⁷ Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Lehrende, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/schulung_fuehrung/02605/index.html

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka: Projekt CINIbA, [dostęp: 01.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://projekt.ciniba.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=17

⁶⁰ Ibidem.

oraz pracownicy naukowcy mogą wziąć udział w warsztatach korzystania ze źródeł z nauk humanistycznych, społecznych i matematyczno-przyrodniczych lub ekonomicznych.

Co więcej, CINIbA organizuje liczne, zarówno kulturalne, jak i naukowe spotkania i konferencje, dzięki którym dochodzi do wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie nauki, kultury i edukacji. Przy współpracy z Biblioteką Śląską w Katowicach, księżnica tworzy też Śląską Bibliotekę Cyfrową, której celem jest „prezentacja w Internecie kulturowego dziedzictwa Śląska w jego historycznej i współczesnej różnorodności, publikowanie naukowego dorobku regionu oraz wspieranie działalności dydaktycznej i edukacyjnej”⁶¹.

Na podstawie tego krótkiego opisu działalności centrum CINIbA można zauważyć, że polskie biblioteki akademickie dorównują księżnicom zachodnim. Obie biblioteki, polska i niemiecka, oferują zarówno tradycyjne, jak i elektroniczne źródła informacji. Placówki organizują też szkolenia, mające pomóc użytkownikom w efektywnym wykorzystaniu udostępnianych materiałów. Biblioteka w Kolonii oferuje nawet program Citavi, który ułatwia i przyspiesza tworzenie prac naukowych. Na chwilę obecną brakuje takiej propozycji ze strony biblioteki CINIbA. Placówka organizuje jednak wiele spotkań zarówno naukowych, jak i kulturalnych, przyczyniając się tym samym do wymiany doświadczeń zawodowych i przekonania użytkowników, że biblioteka jest też miejscem spotkań i rozrywki. Obie biblioteki starają się również współpracować z innymi instytucjami, wpływając na rozwój bibliotekarstwa i poszerzając oferty biblioteczne. To krótkie porównanie pokazuje, że CINIbA, jako przykład polskiej biblioteki akademickiej, prowadzi swoją działalność i przygotowuje swoim użytkownikom ofertę na poziomie europejskim.

Zakończenie

Opis działalności biblioteki Fachhochschule Köln pokazuje, że placówka stara się dostosować swoją ofertę do zmieniających się możliwości technologicznych i potrzeb użytkowników. Pracownicy oddziału zdają sobie sprawę, że użytkownicy doceniają dziś przede wszystkim możliwość, najlepiej zdalnego, korzystania z zasobów elektronicznych, dlatego ciągle powiększają ofertę biblioteki, już nie tylko o elektroniczne wersje czasopism czy e-booki, lecz także o specjalistyczne serwisy

⁶¹ Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka: Biblioteki cyfrowe, [dostęp: 01.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.ciniba.edu.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=52

informacyjne. Co więcej, zapewnianie programów do kompleksowego opracowania prac naukowych, a także wiele szkoleń wpływających na umiejętności czytelników, również przyczyniają się do ich zadowolenia.

Opis działalności jednej z zagranicznych bibliotek akademickim, pozwala zorientować się środowisku bibliotekarskiemu w działaniach innych krajów. Na przykładzie biblioteki Fachhochschule Köln dowiadujemy się, że niemieckie bibliotekarstwo opiera się m.in. na zasadzie współpracy. Organizowane są różne inicjatywy, wpływające na jakość obsługi użytkowników, przykładowo przez DigiBib czy KölnBib, i ułatwiające działalność poszczególnych księżnic, jak na przykład dzięki systemowi bibliotek NRW. W Polsce oczywiście również istnieją i ciągle powstają nowe serwisy i katalogi, jednak ocena zagranicznych propozycji może przyczynić się do wprowadzenia pewnych rozwiązań również i na rynek krajowy.

Warto by również przyjrzeć się zasadom kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji, ponieważ ten już krótki opis oferty kształceniowej biblioteki Fachhochschule Köln pokazuje, że w Niemczech przywiązuje się znaczną uwagę do praktyk zawodowych, które umożliwiają studentom zapoznanie się z bibliotekarstwem i informacją naukową od strony praktycznej.

Bibliografia

1. Plassmann E.: Bibliotheken und Informationsgesellschaft in Deutschland: eine Einführung. Harrassowitz, Wiesbaden 2006.
2. Bundesagentur für Arbeit: Erfahrungen sammeln. Ziele definieren, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.arbeitsagentur.de/nn_739556/Navigation/zentral/Servicebereich/Karriere-BA/Schueler-Absolventen/Schuelerpraktikum/Schuelerpraktikum-Nav.html
3. Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka: Projekt CINiBA, [dostęp: 01.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://projekt.ciniba.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=17
4. Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka: Biblioteki cyfrowe, [dostęp: 01.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.ciniba.edu.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=52
5. Cologne Open Science, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/imperia/md/content/www_bibliothek/folder_cos_stand_19.11.12.pdf
6. E_Learning der Fachhochschule Köln: Online Katalog, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: https://ilias.fh-koeln.de/ilias.php?ref_id=58700&obj_id=6305&cmd=showTableOfContents&cmdClass=ilImpresentationgui&cmdNode=jp&baseClass=ilLMPresentationGUI
7. Einleitung, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.hbz-nrw.de/produkte_dienstl/ghb-sys/node2.html

8. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Anerkennungsjahr, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02533/index.html
9. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Beck-Online, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/beck_online.htm.
10. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Berufsausbildung, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02528/index.html
11. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Berufsausbildung, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/berufsausbildung.htm.
12. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bestand, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/profil/02583/
13. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Bibliothek A-Z, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/a_z/index.html
14. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Buchaufstellung, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/lernen_arbeiten/02295/
15. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Citavi, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/datenbanken/02593/>
16. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: DigiBib, [dostęp: 01.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/digibib.htm
17. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: E-Books, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/ebooks/>
18. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: E-Journals, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/ejournals/index.html>.
19. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB), [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/ezb.htm
20. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Fachdatenbanken, [dostęp: 24.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/datenbanken/index.html>
21. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Geschichte, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/geschichte.htm
22. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Grundpraktikum, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02531/index.html

23. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Historisches Archiv, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/historisches_archiv.htm
24. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: KölnBib, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/koelnbib.htm/
25. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Kölner Bibliotheken, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/informationssuche/w_suchportale/index.html
26. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Lehrende, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/service/schulung_fuehrung/02605/index.html.
27. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Masterstudiengang, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02529/index.html
28. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Praxisphase, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.fbi.fh-koeln.de/studium/praxissemester/aus-bib.php?n=42>
29. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Praxissemester Bachelor, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02530/index.html
30. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/profil/02584/index.html
31. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Profil der Bibliothek, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/profil.htm
32. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Publikationsservice, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibl.fh-koeln.de/service/publikationsservice/index.html>
33. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Restaurierung, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/wir_ueber_uns/restaurierung.htm
34. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Schülerpraktikum, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/ueber_uns/ausbildung/02532/index.html
35. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Willkommen auf der Startseite der zentralen Lernplattform der FH Köln, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://ilias.fh-koeln.de>
36. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Willkommen bei Cologne Open Science, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://opus.bsz-bw.de/fhk/index.php?la=de>
37. Fachhochschule Köln – Cologne University of Applied Sciences: Wiso, [dostęp: 01.05.2009 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.bibl.fh-koeln.de/weitere_angebote/wiso.htm

38. Fachhochschule Köln – Institut für Informationswissenschaft: Malis, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://malis.fh-koeln.de/index.php?id=cetest_firstpage.
39. Hbz Wissen. Information. Innovation: DigiBib – Die Digitale Bibliothek, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.hbz-nrw.de/angebote/digitale_bibliothek/
40. Koelnbib Kooperation Kölner Bibliotheken: Unsere Mitglieder, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.koelnbib.de/?page_id=6
41. LexisNexis: Über LexisNexis, [dostęp: 26.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lexisnexis.de/ueber-uns/ueber-lexisnexis>
42. OECD's global knowledge base, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://issuu.com/oecd.publishing/docs/oecd-ilibrary-themes-catalogue?viewMode=magazine&mode=embed>
43. Wikipedia: Gummersbach, [dostęp: 27.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gummersbach>

Elżbieta KOPYŚ
Uniwersytet Jagielloński
Biblioteka Jagiellońska

ZAKUP STEROWANY POPYTEM (PATRON DRIVEN ACQUISITION) JAKO MODEL NABYWANIA PRZEZ BIBLIOTEKI KSIĄŻEK ELEKTRONICZNYCH NA MIARĘ XXI WIEKU

Spośród kilku obecnie funkcjonujących na świecie modeli zakupu książek elektronicznych wiodące znaczenie zyskuje model zwany Patron Driven Acquisition, czyli zakup sterowany popytem. W artykule zostanie zaprezentowana istota tego modelu, ze szczególnym uwzględnieniem problemu selekcji i wykorzystania zakupionych zbiorów oraz skutków jego stosowania z punktu widzenia biblioteki, czytelnika i wydawcy. Autorka podejmie także próbę zastanowienia się nad przyszłością zakupu sterowanego popytem w Polsce i na świecie.

Modele zakupu książek elektronicznych

W związku z wynalezieniem książek elektronicznych biblioteki akademickie na całym świecie stanęły przed nowymi wyzwaniami, które pojawiły się na przestrzeni ostatniej dekady. Jednym z tych wyzwań stało się znalezienie takiego sposobu zakupu przez biblioteki e-booków, który uwzględniałby zarówno sferę ekonomiczności i racjonalności wydatków, jak i użyteczności zasobów bibliotecznych.

Pierwszym modelem, który rozpowszechnił się na świecie – a w Polsce nadal powszechnie funkcjonuje – jest model zakupu książek elektronicznych w gotowych pakietach, nierzadko tematycznych, nazywanych kolekcjami. Zakup całej kolekcji jest najprostszym i najstarszym sposobem wzbogacania oferty biblioteki o książki elektroniczne, pomimo iż kolekcja tworzona w ten sposób zawiera zazwyczaj zarówno książki bardzo poszukiwane przez użytkowników bibliotek, jak i te o niskiej bądź zerowej przydatności czytelniczej. Otwarte pozostaje więc pytanie, czy jest to najbardziej racjonalne podejście do zakupu książek elektronicznych? Ile z książek zakupionych w formie gotowego pakietu zostanie faktycznie wykorzystanych, a jaka ich część nigdy nie znajdzie zainteresowania wśród czytelników.

Z czasem dostawcy e-booków zaczęli proponować bibliotekom zakupy pojedynczych, wybranych tytułów bądź w prenumeracie, bądź „na własność”. Jednak w obu tych przypadkach decyzję dotyczącą wyboru książek przeznaczonych do zakupu podejmował wykwalifikowany bibliotekarz, często z uwzględnieniem wskazówek specjalisty z danej dziedziny nauki.

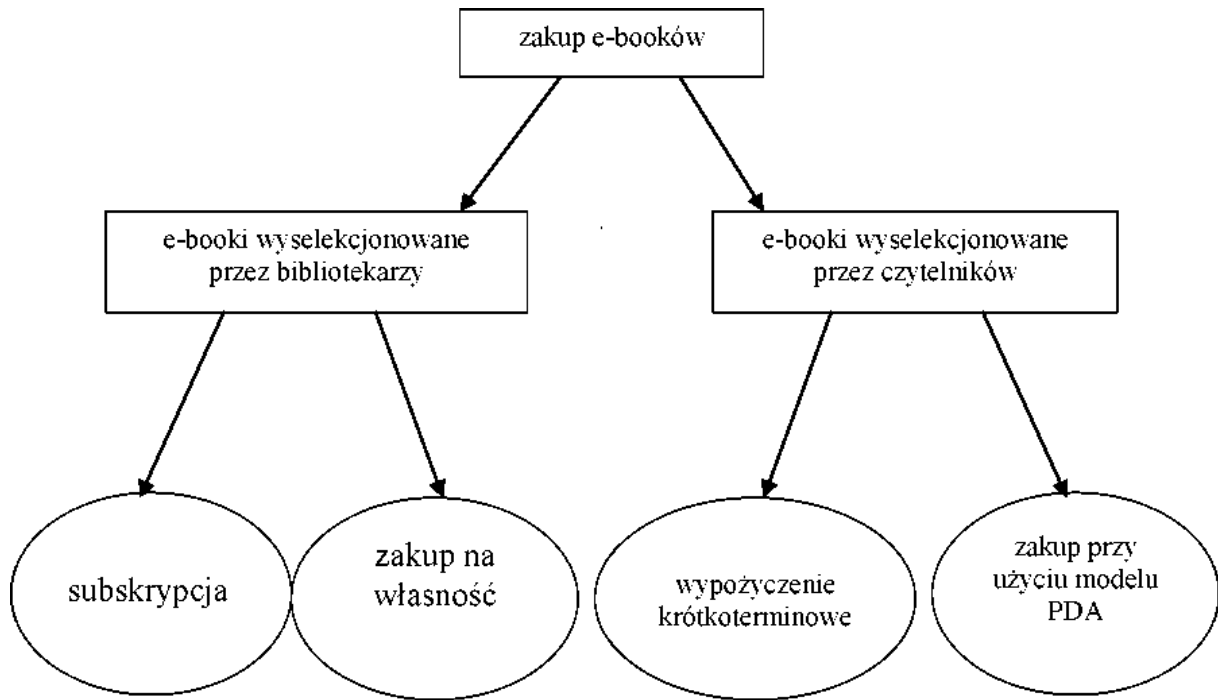
Pod wpływem ograniczania środków finansowych biblioteki zmuszone zostały do poszukiwania coraz wydajniejszych metod doboru książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu. Doprowadziło to do skonstruowania nowego modelu, najczęściej znanego jako Patron Driver Acquisition (PDA), czyli w wolnym tłumaczeniu zakup sterowany popytem, jakkolwiek w angielskojęzycznej literaturze przedmiotu występuje on pod różnymi nazwami np. *demand-driven acquisition*, *patron-initiated purchasing*, *books an demand*¹.

Zasadniczym elementem różniącym model zakupu sterowanego popytem od pozostałych modeli jest osoba, która dokonuje wyboru książek do zakupu. Z punktu widzenia podmiotu, do którego należy proces decyzyjny selekcji książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu, modele dzielimy na:

- a) modele, w których proces decyzyjny należy do bibliotekarzy:
 - model subskrypcji (pojedynczych tytułów bądź całych kolekcji),
 - model zakupu na własność (pojedynczych tytułów bądź całych kolekcji);
- b) modele, w których proces decyzyjny należy do czytelników (patronów):
 - model wypożyczenia krótkoterminowego (pojedynczych tytułów),
 - zakup sterowany popytem – PDA (pojedynczych tytułów).

W ostatnim czasie pojawił się jeszcze jeden model, który będzie w przyszłości zyskiwał coraz większe uznanie wśród bibliotekarzy i czytelników. Jest to model nazywany w skrócie EBS i polega na tym, że całe kolekcje książek elektronicznych udostępniane są do użytkowania przez jeden rok za niewielką opłatą. Po roku wybiera się te książki, które są najbardziej wykorzystywane, dopłaca do nich odpowiednią kwotę i umieszcza się je w katalogu na stałe udostępniając czytelnikom, a nieużywane wycofuje się.

¹ W.H. Walters: Patron-Driven Acquisition and the Educational Mission of the Academic Library. „Library Resources & Technical Services”, Vol. 56, Issue 3, 2012, p. 199-213.

Schemat 1. Modele zakupu książek elektronicznych ze względu na podmiot dokonujący selekcji książek

Źródło: Opracowanie własne.

Model zakupu sterowanego popytem (Patron Driven Acquisition)

Poszukiwanie nowych kierunków rozwoju bibliotek akademickich oraz konieczność wychodzenia naprzeciw rosnącym oczekiwaniom użytkowników bibliotek często skutkuje kreatywnym myśleniem i otwartością kadry zarządzającej na wprowadzanie nowych pomysłów. Stało się to podstawą powstania modelu zakupu sterowanego popytem, czyli PDA. Model ten znany jest pod różnymi nazwami, jednak pod nimi kryje się nowatorski sposób zakupu e-booków, których kwintesencją jest dokonywanie przez czytelników selekcji książek przeznaczonych do zakupu.

Niespodzianką może być fakt, że idea nowego sposobu nabywania książek elektronicznych krystalizowała się dwutorowo. Z jednej strony pierwsze próby tworzenia i udoskonalania nowych modeli zakupu e-booków powstawały w bibliotekach Stanów Zjednoczonych, z drugiej zaś PDA ma swoje korzenie także w bibliotekach Australii i Europy².

² K. Paulsen: The Story of Patron-Driven Acquisition, [in:] D.A. Swords (ed.): Patron-driven acquisitions: history and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.

Zasadnicze przymiarki nowego modelu zakupu książek elektronicznych, opartego na sugestiach czytelników pojawiły się około 10 lat temu w Stanach Zjednoczonych. Początkowo przybierały one formę zamieszczanych na stronach bibliotek formularzy propozycji zakupu książek bądź wykorzystywania przez bibliotekarzy informacji o poszukiwanych pozycjach, bazując na zamówieniach składanych za pośrednictwem wypożyczalni międzybibliotecznych.

Podwaliny pod nową formę zakupu książek budowało pierwotnie w Stanach Zjednoczonych NetLibrary, powstały w 1998 r., będący pierwszym komercyjnym agregatorem książek elektronicznych. NetLibrary stając się czołowym dostawcą e-booków zapoczątkował w 2000 r. subskrypcję instytucjonalną w Wielkiej Brytanii³. Obecnie NetLibrary znane jest pod nazwą eBook Academic Collection i po wykupieniu stanowi własność firmy EBSCO⁴.

Z literatury przedmiotu wyłania się coraz więcej opisanych przykładów skorzystania z modelu PDA w bibliotekach uniwersyteckich. Model ten znalazł zastosowanie m.in. w następujących bibliotekach amerykańskich uniwersytetów: State University of Ohio, Purdue University, Southern Illinois University, University of Denver, University of Florida, University of Iowa, University of Mississippi, University of Nebraska, University of Texas, University of Vermont, University of York⁵.

Jednocześnie w innej części świata, mianowicie w Australii, swoje piętno odbiła organizacja Ebooks Corporation Limited, założona i finansowana przez prywatnych australijskich inwestorów, z których wielu wywodziło się z księgarzy i wydawców. Organizacja ta, założona w 1997 r., stała się pionierem rozwoju technologii e-booków. W 2000 r. założyła pierwszą internetową księgarnię, prowadzącą detaliczną sprzedaż książek elektronicznych (www.ebooks.com)⁶. Firma Ebooks Corporation Limited była założycielem Ebook Library (EBL), jednego z największych (obecnie prawie 350 tys. tytułów z setek wydawnictw akademickich), wiodących agregatorów książek elektronicznych. Oficjalne powołanie do istnienia Ebook Library odbyło się w 2004 r. na corocznej konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Bibliotek (ALA)⁷. W 2013 r. EBL zostało przejęte przez firmę ProQuest, która tym samym stała się

³ A. Pelle: E-książki: ewolucja zamiast rewolucji. „Biuletyn EBIB”, nr 3 (94), 2008, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2008/94/a.php?ebooks>

⁴ The University of Texas, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.utexas.edu/indexes/titles.php?id=260>

⁵ W.H. Walters: op.cit.

⁶ K. Paulsen: op.cit.

⁷ Ibidem.

właścicielem tej marki⁸. Jak widać na tym przykładzie, naród australijski znany z innowacyjności, także na polu bibliotekarskim był prekursorski. Warto tutaj wspomnieć chociażby ich wcześniejsze, pionierskie próby digitalizowania zbiorów bibliotecznych.

Obecnie PDA jest stosunkowo często stosowany w Australii i cały czas zyskuje nowych zwolenników. Blisko 62% bibliotek akademickich w Australii i Nowej Zelandii wykorzystuje jakąś formę zakupu sterowanego popytem, wiele z nich od wielu lat.⁹ Najwolniej zainteresowanie tą formą zakupu rośnie w Europie, niemniej jednak także tutaj PDA znajduje coraz to nowych sprzymierzeńców.

Istota zakupu sterowanego popytem

Na czym polega sedno zakupu sterowanego popytem? Definicja, która można znaleźć w Online Dictionary for Library and Information Science (ODLIS) mówi, że PDA jest to model zakupu e-booków, w którym decyzje wyboru książek przeznaczonych do zakupu oparte są na wskazaniach czytelników. Kierownictwo bibliotek, współpracując z dostawcami e-booków, zatwierdza profil zależny od rodzaju, klasyfikacji książek, stopniu naukowości, dacie publikacji, koszcie lub innych, wskazanych kryteriach. Biblioteki z ograniczonym budżetem mogą ustawić limity wydatków¹⁰.

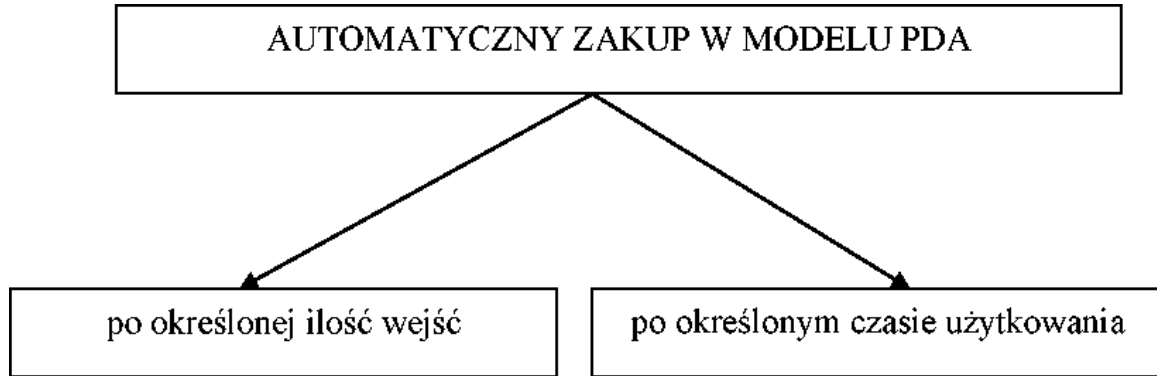
Tytuły książek pasujące profilem do przyjętych wskaźników są następnie udostępniane społeczności czytelniczej za pomocą rekordów MARC w komputerowym katalogu. Biblioteki mają możliwość wyboru pomiędzy różnymi, zawartymi w umowie licencyjnej metodami postępowania. W umowie pomiędzy biblioteką a wydawcą istnieje możliwość zapisu, że zakup danej książki będzie dokonany automatycznie, gdy tylko zostanie ona zauważona przez czytelnika/ów i otwarta ustaloną z góry liczbą razy. Inną możliwością jest wprowadzenie w umowie zapisu, że książka zostanie zakupiona po skorzystaniu z niej przez czytelnika przez określoną ilość czasu, np. po 5 minutach czytania. W takiej sytuacji, wszystkie tytuły niebędące

⁸ ProQuest, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.proquest.com/en-US/aboutus/pressroom/13/20130122.shtml>

⁹ Ibidem.

¹⁰ J.M. Reitz: Online Dictionary for Library and Information Science, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx#patrondriven

własnością biblioteki mogą być swobodnie przeglądane przez okres do 5 minut. Po tym czasie – zgodnie z umową licencyjną – zostają automatycznie zakupione na własność biblioteki¹¹.

Schemat 2. Wskaźniki automatycznego zakupu w modelu PDA

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z powyższym, w przypadku zastosowania zakupu sterowanego popytem, konieczne staje się przygotowanie stosownej umowy licencyjnej ze sprzedawcą e-booków, jeszcze przed zaimplementowaniem rekordów do katalogu. Umowa taka z jednej strony powinna jasno określać warunki wprowadzenia i korzystania z rekordów, a z drugiej będzie stanowić gwarancję dla wydawcy oraz zobowiązanie dla biblioteki do uiszczenia płatności za wykorzystane e-booki. Ostateczna płatność może nastąpić z góry, tzn. awansem albo po wykorzystaniu określonej liczby książek.

Najogólniej mówiąc, istota tego modelu polega na wprowadzeniu do komputerowego katalogu biblioteki rekordów książek niezakupionych jeszcze przez bibliotekę, co umożliwi przeglądanie ich (w niektórych przypadkach tylko spisu treści, wstępu i np. kilku pierwszych stron) i dopiero w następstwie tych czynności zostaje uruchomiony proces zakupu. Tak więc *de facto* wyboru książek do zakupu dokonuje samodzielnie użytkownik biblioteki, a nie bibliotekarz.

W modelu PDA możemy wyodrębnić trzy fazy:

- przygotowawczą projektu, będącą częścią działalności bibliotekarzy,
- właściwą polegającą na wyborze przez użytkowników książek do zakupu,
- końcową, czyli uiszczenie konkretnej płatności należnej wydawcy oraz usunięcie z katalogów komputerowych rekordów książek, które nie znalazły zainteresowania wśród czytelników.

¹¹ S. Polanka: Off the Shelf: Patron-Driven Acquisition. „The Booklist”, Vol. 105, Issue 9/10, 2009, p. 121.

Faza przygotowawcza, inaczej wprowadzająca, jest najważniejszą częścią całego procesu, gdyż wymaga dobrego rozeznania przez bibliotekarzy rynku wydawców książek elektronicznych oraz jasnego określenia warunków i granic umowy licencyjnej. Ten etap, łącznie z dokonaniem niezbędnych formalności związanych z ustawą o zamówieniach publicznych – w przypadku bibliotek uczelni publicznych – zakończony podpisaniem umowy licencyjnej, należy do działalności bibliotekarzy. Końcowym etapem tej fazy jest podpisanie umowy licencyjnej pomiędzy wydawcą książek elektronicznych a biblioteką.

Faza właściwa będąca konsekwencją, a zarazem kontynuacją zawartej umowy polega na zaimplementowaniu rekordów MARC do katalogu komputerowego biblioteki, czyli udostępnieniu ich użytkownikom. W następstwie tego zostaje wszczęty proces korzystania z książek, czyli wskazywania/wyodrębniania przez czytelników e-booków przeznaczonych do zakupu. Charakterystyczną cechą zakupu sterowanego popytem jest fakt, że czytelnik wyszukując książkę elektroniczną przez katalog, a następnie przeglądając ją, pozostaje nieświadomy tego, czy dana książka jest własnością biblioteki czy też nie. Wiedzę na ten temat ma jedynie bibliotekarz, jakkolwiek z punktu widzenia czytelnika prawo własności książki nie jest sprawą istotną.

Przy zakupie sterowanym popytem pojawia się wiele wątpliwości, typu jak zrobić, aby tego rodzaju zakupy nie mogły przekroczyć ogólnej kwoty budżetu biblioteki przeznaczonego na zakupy w danym okresie, czyli budżetu, na który może sobie pozwolić dana biblioteka. Rozwiązaniem tego rodzaju obaw może być ograniczenie zakupów w sytuacji dochodzenia wydatków do górnej granicy budżetu. Polega to na zawężeniu profilu książek przeznaczonych do zakupu wprowadzając konkretne ograniczenia, na przykład dotyczące maksymalnej ceny książki. Z punktu widzenia dostawcy książek elektronicznych, model PDA musi zostać tak opracowany, aby zapewnić ekonomiczną opłacalność kooperacji. Jednak mając na uwadze sferę rynkową przedsięwzięcia, wydawcy są najczęściej otwarci na nowe wyzwania, jednocześnie dogłębnie analizując nowe propozycje, wręcz nie rzadko będąc ich inicjatorami.

Trzeba pamiętać, że zastosowanie przez biblioteki zakupu sterowanego popytem jest możliwe tylko i wyłącznie dzięki zaawansowanemu rozwojowi technologii informatycznych. W tym wypadku niezbędna jest ścisła współpraca pomiędzy bibliotekarzami, bibliotekarzami systemowymi a informatykami.

Początkowo uważano, że model PDA całkowicie rozwiązuje dylemat trafności doboru księgozbioru. Obecnie zaczynają dochodzić do głosu także potencjalne mankamenty tego modelu, takie jak nieprawidłowość wyboru książek tworzących księgozbiór. William H. Walters w swoim artykule poddaje w wątpliwość kwestię trafności zaznaczając, że pomiędzy natychmiastowymi potrzebami czytelników a długofalowymi potrzebami edukacyjnymi biblioteki akademickiej istnieje znaczna przepaść, co może doprowadzić do powstania kolekcji stroniczych i źle wyważonych¹².

Chociaż czytelnik otrzymuje natychmiastowy dostęp do poszukiwanej informacji, wykorzystanie modelu PDA może prowadzić do tworzenia tendencyjnych i przypadkowych zbiorów. I tutaj wracamy do punktu wyjścia, czyli znaczącej roli przeszkolonych bibliotekarzy, którzy odpowiadają za ostateczny dobór literatury przeznaczonej do zakupu. Nawet wówczas, gdy profil selekcji książek jest prawidłowo skonstruowany, przeszkoleni bibliotekarze powinni regulować proces doboru książek i sprawdzić, czy wybrane tytuły spełniają szeroko rozumiane potrzeby biblioteki i uniwersytetu¹³.

Budowanie profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zaimplementowania do komputerowego katalogu zbiorów

Przy zastosowaniu modelu zakupu sterowanego popytem zasadniczą rolę odgrywa selekcja książek, których rekordy zostaną zaimplementowane do komputerowego katalogu zbiorów, a tym samym staną się dostępne dla potencjalnego czytelnika. Selekcja ta nazywana jest budowaniem profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu i stanowi dla bibliotek nie lada wyzwanie. Niewykluczone, że jest to najtrudniejsza kwestia do sprecyzowania. Chodzi o to, aby określić książki przeznaczone do zakupu tak, aby z jednej strony stanowiły jak największą wartość dla instytucji, a z drugiej w optymalnym zakresie zaspokajały potrzeby czytelników.

Budowanie profilu książek elektronicznych w praktyce oznacza selekcję książek przeznaczonych do zakupu z uwzględnieniem określonych z góry kryteriów. Z punktu widzenia czytelników stworzenie takiego profilu powoduje ograniczenia w puli książek przeznaczonych do zakupu, a więc w pewien sposób odkształca istotę zakupu sterowanego popytem.

¹² W.H. Walters: op.cit.

¹³ Ibidem.

W celu stworzenia profilu powinna zostać wyłoniona grupa bibliotekarzy, która podejmie się zadania sprecyzowania, które rekordy książek powinny być dostępne dla czytelników. Przykładem biblioteki jednej z amerykańskich uczelni, w której wyłoniono podgrupę bibliotekarzy tzw. Zespół ds. Rozwoju Kolekcji (Collection Development Team) jest California State University-Fullerton's Pollak Library¹⁴. Zespół ten miał na celu rozpoznanie rynku e-booków i wypracowanie szczegółów zastosowania modelu PDA.

Pierwszą kwestią jest dobór wydawcy e-booków. Dla społeczności akademickiej istotne są przede wszystkim książki naukowe oraz naukowo-badawcze i tylko wydawcy takich książek powinni być brani pod uwagę. Oczywiście w bibliotekach innego typu, np. w publicznych, nie ma uzasadnienia wprowadzanie tego rodzaju ograniczenia. Ogólnie można powiedzieć, że pierwszą i podstawową sprawą jest wybór właściwego wydawcy, którego książki będą najbardziej odpowiednie dla potrzeb użytkowników danego rodzaju biblioteki. Czyli przy zastosowaniu PDA elementarną sprawą jest wybór wydawcy bądź dostawcy książek, których zakres tematyczny (przedmiotowy) odpowiada kierunkom studiów reprezentowanym na danej uczelni.

W przypadku bibliotek akademickich niezbędne jest, aby wydawca wytypowany do zaimplementowania rekordów e-booków reprezentował książki o charakterze naukowym, w tym również podręczniki akademickie. Kształcący, akademicki profil zakupywanych książek powinien być nieodzowną cechą proponowanych książek. I tutaj także należy zaznaczyć, że w przypadku zastosowania modelu zakupu sterowanego popytem przez biblioteki innego rodzaju, na przykład publiczne, ten wymóg nie będzie miał zastosowania.

Dbając o to, aby księgozbiór książek elektronicznych gromadził najnowsze, najaktualniejsze pozycje dość powszechnie stosowane jest kryterium daty wydania, na przykład książki przeznaczone do zakupu nie mogą być wydane wcześniej niż 5 lat wstecz. Zastosowanie tego kryterium jest poniekąd dyskusyjne, gdyż – jak wiadomo – książki o charakterze humanistycznym nie tracą na swej aktualności tak szybko jak książki z nauk ścisłych. Często bywa, że ich wartość naukowa jest równie ważna po 10 latach, jak w momencie wydania. Zastosowanie kryterium roku wydania zdaje się mieć uzasadnienie w przypadku książek z dziedzin nauk matematyczno-fizyczno-chemicznych, gdzie najistotniejsza i najbardziej poszukiwana jest informacja najnowsza.

¹⁴ W. Breitbach, J.E. Lambert: Patron-Driven Ebook Acquisition, [in:] „Computers in Libraries”, Vol. 31, Issue 6, 2011, p. 17-20.

Dosyć powszechne jest zastosowanie kryterium ceny książki. Wskaźnik ten wydaje się dosyć oczywisty i niewątpliwie najłatwiej go ustalić. Zakup książek elektronicznych, których ceny jednostkowe przekraczają określoną kwotę powinien podlegać weryfikacji ze strony pracownika biblioteki. Zespół tworzący profil książek elektronicznych przeznaczonych do ewentualnego zakupu ma do dyspozycji szerokie spektrum kryteriów. Język publikacji może także stanowić ograniczenie, na przykład zakupione książki muszą być wydane w języku polskim, angielskim czy hiszpańskim.

Kryteria zastosowane powyżej odnoszą się do przedmiotu zamówienia, czyli samej książki elektronicznej. Umowa licencyjna może jednak precyzować także kryteria dotyczące podmiotów uprawnionych do korzystania z zakupu sterowanego popytem. I tak, istnieje możliwość określenia, iż do zakupu książek uprawnione są tylko wymienione w umowie grupy czytelników, np. pracownicy naukowcy uczelni, doktoranci, absolwenci czy studenci studiów magisterskich. Generalnie to właśnie umowa licencyjna określa wszelkie warunki, zasady, a także ograniczenia dotyczące zarówno przedmiotu zamówienia, jak i podmiotów.

Pomimo zastosowania różnych kryteriów doboru książek, wiedza i doświadczenie bibliotekarzy pozostają podstawowymi elementami budowania strategii selekcji książek przeznaczonych do zakupu.

Efekty zastosowania zakupu sterowanego popytem

Chociaż w bibliotekach akademickich w Polsce dominują jeszcze zakupy czasopisma elektronicznych nad książkami elektronicznymi należy spodziewać się, że z czasem przewaga ta zacznie zmieniać się, a nawet książki elektroniczne mogą w przyszłości stanowić większość zakupów. Stąd konieczność rozważenia i zastanowienia się nad wprowadzeniem najbardziej ekonomicznego sposobu zakupu e-booków.

Koronnym efektem zastosowania PDA jest znaczne zwiększenie wachlarza udostępnianych książek, możliwych do wykorzystania przez potencjalnego użytkownika biblioteki, przez udostępnienie w katalogu ogromnej liczby rekordów MARC. W przypadku dwóch wiodących dostawców książek elektronicznych na polskim rynku księgarskim jest to 120 tys. rekordów firmy EBSCO (eBook Academic Collection) bądź 86 tys. rekordów firmy ProQuest (ebrary).¹⁵ Zarówno firma EBSCO, jak i ProQuest oferują sprzedaż e-booków w modelu PDA.

¹⁵ EBSCO, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebscohost.com/ebooks/academic/subscriptions/academic-ebook-subscriptions>

W konsekwencji zwiększenia liczby rekordów e-booków i oddania w ręce czytelników sprawy wyboru książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu następuje całkowite wyeliminowanie ryzyka zakupu nieprzydatnych książek. Każda z książek zakupionych metodą zakupu sterowanego popytem musi być przynajmniej jeden raz wykorzystana.

Niewątpliwie zbiory tworzone samoistnie przez czytelników wyróżniać się będą określonymi cechami. Właściwości takiej kolekcji to przede wszystkim: duża przydatność z punktu widzenia czytelniczego, użyteczność, celowość oraz równocześnie ograniczona przewidywalność końcowego charakteru powstałego zbioru. Nawet przy zastosowaniu ostrych kryteriów profili książek przeznaczonych do zakupu trudno jest określić, czy treści kolekcji stworzonej przez czytelników będą miały charakter chwilowy czy bardziej ponadczasowy.

Zarówno w przypadku książek w wersji papierowej, jak i elektronicznej, sami bibliotekarze nie są w stanie w pełni przewidzieć, które z nich będą intensywnie użytkowane przez czytelników, a które pozostaną towarem zalegającym przez lata na półkach czy w katalogach komputerowych. O stopniu (nie)trafności dokonanych wyborów książek świadczą badania przeprowadzone w latach 60. XX w. (powszechnie znane pod nazwą 80/20), które wskazywały, że 20% książek zakupionych przez bibliotekę pozostaje nigdy niewypożyczonych przez czytelników, obciążając bibliotekę kosztami ich magazynowania¹⁶. W przypadku zastosowania modelu PDA nie istnieje ryzyko bezzasadnego wydatkowania środków finansowych na e-booki nigdy niewykorzystane.

W krańcowej sytuacji wraz ze wzrostem liczby książek elektronicznych może pojawić się problem usuwania książek papierowych. Taka sytuacja miała miejsce na przykład w bibliotece Cushing Academy in Ashburnham w Massachusetts, w której wprowadzono plan pozbycia się niewykorzystywanych kolekcji książek tradycyjnych¹⁷. W przypadku e-booków istotną kwestią jest także doprowadzenie do sytuacji, w której rekordy niepotrzebnych książek elektronicznych nie zalegają w komputerowych katalogach bibliotek. W przypadku zastosowania zakupu sterowanego popytem nie występuje kwestia figurowania w katalogu komputerowym zbędnych rekordów książek, z których nikt nigdy nie skorzysta. Po z góry określonym okresie, np. po roku, rekordy niewykorzystanych e-booków są automatycznie usuwane. Pozostają tylko rekordy książek czytanych, które są następnie kupowane.

¹⁶ R.W. Trueswell: Some Behavioral Patterns of Library Users: The 80/20 Rule. „Wilson Library Bulletin”, Vol. 43, 1969, p. 458-461.

¹⁷ D.A. Swords (ed.): Patron-driven Acquisitions: History and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.

Rezultatem zastosowania przez bibliotekę zakupu sterowanego popytem jest efektywniejsze gospodarowanie środkami finansowymi. Nie występuje kwestia ponoszenia kosztów na zakup nieprzydatnych książek. Wydatkowane przez bibliotekę pieniądze przeznaczone są tylko na faktycznie celowe książki, z punktu widzenia czytelniczego. Tak więc, z tego punktu widzenia PDA wydaje się być najbardziej ekonomicznym i efektywnym systemem zakupu e-booków.

Jak w każdym novum tak i w modelu PDA można dostrzec pewne wady. Jedną z nich jest potencjalna i nieodwracalna możliwość stworzenia słabej merytorycznie kolekcji, przy zbudowaniu błędnego profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu. Jednak nawet przy najlepiej stworzonym profilu zawsze – chociażby teoretycznie – może zdarzyć się sytuacja, że wartościowa książka zostanie niezauważona przez czytelników, a tym samym niezakupiona¹⁸.

Przeoczenie cennej książki może być także skutkiem szybszego aniżeli zakładano wykorzystania środków pieniężnych przeznaczonych na zakupy. Po nabyciu książek za określoną wartość pieniędzy następuje automatyczne zablokowanie możliwości kolejnych zakupów. W konsekwencji taka sytuacja może hipotetycznie spowodować niedopatrzenie w zakupie wartościowych e-booków¹⁹.

Mając na uwadze powyższe, być może rozwiązaniem dla bibliotek stałoby się równoczesne wykorzystanie różnych narzędzi zakupowych, czyli niepoleganie wyłącznie na modelu PDA, ale także tworzenie kolekcji zbiorów z wykorzystaniem tradycyjnych metod.

Biblioteki, które zdecydowały się wdrożyć model zakupu sterowanego popytem już po pierwszym roku użytkowania mają możliwość przeprowadzenia analizy zastosowania PDA. Analiza taka dostarcza przejrzystego oglądu skutków zastosowania tego modelu i przede wszystkim precyzuje takie kwestie jak to, która kategoria użytkowników dokonała największej liczby zakupów oraz jakie książki były najbardziej poszukiwane przez czytelników. Tylko analiza praktycznego zastosowania modelu PDA daje możliwość weryfikacji i lepszego ukierunkowania na przyszłość.

Wnioski

W artykule starano się przybliżyć bibliotekarzom, a tym samym spopularyzować model PDA. Wydaje się, że pomimo niewątpliwie istniejących trudności i przeszkód we wprowadzaniu zakupu sterowanego popytem zastosowanie tego modelu generalnie

¹⁸ W.H. Walters: op.cit.

¹⁹ Ibidem.

pozwała na lepszy dobór książek użytecznych, z punktu widzenia czytelników. Sam pomysł gromadzenia zbiorów z wykorzystaniem wskazań czytelniczych wydaje się być dużą wartością dla bibliotek. Stąd można założyć, że w najbliższych latach również polskie biblioteki naukowe zaczną bardziej dostrzegać konieczność zmian w tym zakresie i podążać właśnie w tym kierunku.

Mając na uwadze znalezienie równowagi pomiędzy zaspokajaniem potrzeb czytelniczych a budowaniem długofalowej strategii zakupów bibliotecznych, PDA wydaje się być nowoczesnym i optymalnym sposobem zakupu książek elektronicznych. Niewątpliwie, model zakupu sterowanego popytem stanowi nowe wyzwanie dla polskich bibliotek na najbliższe lata i chociaż należy do tego modelu – a także do każdej innowacji – podchodzić z pewną dozą ostrożności, na pewno jest to przedsięwzięcie, które powinno podlegać analizie i szerzej podjętej dyskusji, a w dalszej perspektywie, być może podjęcia eksperymentu wdrożenia modelu PDA.

Bibliografia

1. Breitbach W., Lambert J.E.: Patron-Driven Ebook Acquisition. „Computers in Libraries”, Vol. 31, Issue 6, 2011, p. 17-20.
2. Nixon J.M., Freeman R.S., Ward S.M. (eds.): Patron-driven acquisitions: current successes and future directions. Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York 2011.
3. Paulsen K.: The Story of Patron-Driven Acquisition, [in:] Swords D.A. (ed.): Patron-driven acquisitions: history and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.
4. Polanka S.: Off the Shelf: Patron-Driven Acquisition. „The Booklist”, Vol. 105, Issue 9/10, 2009.
5. Swords D.A. (ed.): Patron-driven Acquisitions: History and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.
6. Trueswell R.W.: Some Behavioral Patterns of Library Users: The 80/20 Rule. „Wilson Library Bulletin”, Vol. 43, 1969.
7. Walters W.H.: Patron-Driven Acquisition and the Educational Mission of the Academic Library. „Library Resources & Technical Services”, Vol. 56, Issue 3, 2012.
8. Pelle A.: E-książki: ewolucja zamiast rewolucji. „Biuletyn EBIB”, nr 3 (94), 2008, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2008/94/a.php?ebooks>
9. Reitz J.M.: Online Dictionary for Library and Information Science, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx#patrondriven
10. EBSCO, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebscohost.com/ebooks/academic/subscriptions/academic-ebook>

11. ProQuest, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.proquest.com/en-US/aboutus/pressroom/13/20130122.shtml>
12. Mandragora (wydawnictwo), [dostęp: 27.04.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Mandragora_%28wydawnictwo%29
13. The University of Texas, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.utexas.edu/indexes/titles.php?id=260>

Ewa KULIŃSKA
Politechnika Opolska
Katedra Marketingu i Logistyki

Maria KOWALCZYK
Politechnika Opolska
Biblioteka Główna

WDRAŻANIE KONTROLI ZARZĄDCZEJ W BIBLIOTECE

Wprowadzenie

Kontrolę zarządczą wprowadzono do ustawodawstwa polskiego Ustawą z dn. 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, która obowiązuje od 1 stycznia 2010 r.¹ Kontrola zarządcza w dużej mierze oparta jest na dobrze zbudowanym systemie zarządzania ryzykiem i audycie wewnętrznej, w tym systematycznej ocenie przez kompetentną osobę systemu kontroli zarządczej.

Wdrażanie kontroli zarządczej w takiej jednostce, jak biblioteka, można określić jako ogół działań podejmowanych dla zapewnienia realizacji celów i zadań w sposób zgodny z prawem, efektywny, oszczędny i terminowy – opracowany w celu dostarczenia racjonalnego zapewnienia co do realizacji wyznaczonych planów działania.

Zakres wdrażania kontroli zarządczej w bibliotece dotyczy oceny zgodności jej działalności z przepisami prawa oraz procedurami wewnętrznymi. Ważnymi składowymi systemu kontroli zarządczej są skuteczność i efektywność działania oraz realizacja zadań biblioteki. W tym zakresie ocenie poddawane są najczęściej oszczędność wykorzystywania zasobów majątkowych, efektywne wykorzystywanie zasobów ludzkich, wiarygodność sporządzanych sprawozdań, ochrona zasobów, w tym zabezpieczenia składników majątku przed zniszczeniem, utratą i defraudacją, oraz danych osobowych i informacji niejawnych. Do zakresu kontroli zarządczej w bibliotekach należą również przestrzeganie i promowanie zasad etycznego

¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. nr 157, poz. 1240 z późn. zm.).

postępowania, efektywności przepływu informacji dla zapewnienia pracownikom niezbędnych danych do wykonywania przez nich obowiązków oraz skutecznej komunikacji zewnętrznej.

Niezwykle ważnym aspektem kontroli zarządczej w bibliotece jest zarządzanie ryzykiem. Ma ono na celu po pierwsze zwiększenie prawdopodobieństwa osiągnięcia celów i realizacji zadań poprzez zapobieganie niekorzystnym zjawiskom w funkcjonowaniu biblioteki, a po drugie – wskazanie sposobu i środków zapobiegających powstawaniu nieprawidłowości, a także umożliwienie ich likwidacji.

Celem publikacji jest wskazanie mechanizmu wprowadzenia kontroli zarządczej oraz jej znaczenia do organizacji, jaką jest biblioteka.

Obszary kontroli zarządczej w bibliotece

System kontroli zarządczej to zintegrowany zbiór elementów i czynności kontrolnych obejmujący: samokontrolę oraz kontrolę funkcjonalną. Istotą kontroli zarządczej są szczegółowe zbadanie stanu faktycznego, porównanie go z obowiązującą dla niego normą oraz ustalenie odchyleń od tej normy. Samokontrola biblioteki obejmuje przede wszystkim ocenę standardów organizacyjnych (struktura organizacyjna), legislacyjnych, gospodarność jednostki oraz kapitał ludzki.

Wprowadzanie kontroli zarządczej do jednostki wiąże się przede wszystkim z oceną standardów organizacyjnych całej organizacji i pojedynczych stanowisk pracy. Nadrzędną przesłanką jest ustanie stopnia realizacji celów jednostki oraz powierzonych jej zadań. Kluczowe kryteria oceny wiążą się w tym zakresie z kompetencjami kapitału ludzkiego, sprawnością działania, efektywnością przyjętych rozwiązań organizacyjnych, strategią działania oraz doborem środków w celu wykonania założonych zadań.

W zakresie legislacyjnym kontrola zarządcza w bibliotece wiąże się ze sprawdzeniem legalności zakładanych celów i zadań oraz sposobów ich realizacji. Wprowadzając kontrolę zarządczą, należy sprawdzić zgodność aktualnych procedur z obowiązującymi przepisami i normami prawnymi.

W zakresie gospodarności kontrola zarządcza obejmuje zjawiska, procesy gospodarcze i finansowe z punktu widzenia racjonalności, efektywności oraz celowości podejmowanych decyzji i ich realizacji. Analiza tego obszaru w bibliotece wiąże się z oceną gospodarowania aktywami jednostki. Brane są pod uwagę wysokość ponoszonych nakładów, uzyskiwane efekty, celowość przy uwzględnieniu możliwości finansowych. Ocena celowości wydatkowanych środków powinna zapewnić

eliminację działań zbędnych i niekorzystnych z punktu widzenia jednostki. Realizuje się ją przez sprawdzenie, czy środki finansowe zostały wydatkowane zgodnie z przeznaczeniem określonym w planie finansowym. Ważne jest stosowanie zasady rzetelności, tzn. zgodności dokumentacji ze stanem faktycznym.

Najtrudniejszym i zarazem najważniejszym obszarem wprowadzania kontroli zarządczej do biblioteki jest kapitał ludzki. Wprowadzenie kontroli zarządczej obowiązuje wszystkich pracowników zatrudnionych w bibliotece, bez względu na zajmowane stanowisko i rodzaj wykonywanej pracy, do samokontroli. Polega ona na bieżącym kontrolowaniu prawidłowości wykonywania własnej pracy na podstawie obowiązujących przepisów prawa i obowiązków wynikających z posiadanego zakresu czynności służbowych. W przypadku ujawnienia nieprawidłowości, pracownik dokonujący samokontroli jest zobowiązany poinformować przełożonego o ujawnionych nieprawidłowościach oraz podjąć niezbędne działania zmierzające do ich usunięcia.

Jeśli chodzi o kontrolę funkcjonalną biblioteki, to jej cele, zadania oraz etapy powinny być szczegółowo opisane w dokumentach regulujących wewnętrzne działania organizacyjne jednostki. Osobą kompetentną do wprowadzenia i realizacji kontroli funkcjonalnej jest dyrektor biblioteki. Do osób, które mogą zostać włączone w realizację kontroli funkcjonalnej, należą pracownicy zatrudnieni na stanowiskach kierowniczych i innych stanowiskach biorących udział w realizacji określonych zadań, procesów. Ponadto, do zespołu oceniającego mogą być powołane osoby, które kontrolę funkcjonalną mają wpisaną w zakres swoich czynności służbowych lub do jej wykonywania są zobligowani na podstawie innych przepisów.

System kontroli zarządczej w bibliotece i jego rodzaje

Istotę i analizę systemu kontroli zarządczej biblioteki należy rozpocząć od przytoczenia podstaw teoretycznych wprowadzenia podejścia systemowego do nauk o zarządzaniu.

Za twórcę ogólnej koncepcji systemowej uważa się biologa Ludwiga von Bertalanffy. W 1937 r. przedstawił on po raz pierwszy ogólny zarys tej koncepcji na Uniwersytecie w Chicago, gdzie wyodrębnił podstawowe elementy nurtu systemowego, tj.:

- dążenie do integracji i przewycięzania barier międzydyscyplinarnych, postulat całościowego traktowania badanych obiektów jako systemów otwartych;

- poszukiwanie możliwie najogólniejszego i w największym stopniu sformalizowanego języka opisu, który miałby zastosowanie do możliwie licznych klas obiektów, oraz wykorzystanie zachodzących między nimi analogii i podobieństw;
- potraktowanie ogólnej teorii systemów jako teoretycznej wiedzy podstawowej, stanowiącej podstawę nauk stosowanych.

Zatem „system jest zbiorem wzajemnie oddziałujących elementów, zmiennych, części lub przedmiotów, które są funkcjonalnie powiązane i tworzą spójną całość”².

Na system kontroli zarządczej biblioteki składają się: środowisko wewnętrzne, zarządzanie ryzykiem, czynności/mechanizmy kontrolne, informacje i komunikacja, monitoring i ocena. Pomędzy tymi elementami zachodzą ścisłe powiązania i zależności, dlatego też wdrożony i funkcjonujący mechanizm kontroli zarządczej można nazwać systemem.

Analizując funkcjonowanie systemu kontroli zarządczej biblioteki, możemy rozróżnić jego następujące rodzaje:

- system kontroli zwrotnej, dostarczający informacji na temat zakończonego zadania, procesu czy działalności – umożliwia on doskonalenie działania w przyszłości,
- system kontroli równoległej, która koryguje aktualnie realizowane procesy – jej zadaniem jest monitorowanie zadań i procesów w czasie rzeczywistym, aby nie dopuścić do znacznych odchyłeń od wyznaczonych norm i standardów,
- system kontroli wyprzedzającej, związany z ustalaniem, na bazie danych historycznych, potencjalnych problemów w funkcjonowaniu jednostki i sposobów zapobiegania im.

Najbardziej rozbudowanym elementem systemu kontroli zarządczej jest jednak zarządzanie ryzykiem.

Zarządzanie ryzykiem w ramach systemu kontroli zarządczej w bibliotece

Celem zarządzania ryzykiem w ramach systemu kontroli zarządczej w bibliotece jest zapewnienie mechanizmów identyfikowania czynników ryzyka zagrażającego realizacji celów i zadań biblioteki w sposób zgodny z aktualnymi przepisami prawa, efektywny i terminowy. Zidentyfikowanym czynnikiem ryzyka należy przypisać dwa

² J.J. Coyle, E.J. Bardi, C.J. Langley: *The Management of Business Logistics*. West Publishing Company, Minneapolis 1996; J.J. Coyle, E.J. Bardi, C.J. Langley: *Zarządzanie logistyczne*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.

parametry, tj. prawdopodobieństwo wystąpienia czynnika ryzyka oraz potencjalne skutki jego wystąpienia. W zakres zarządzania ryzykiem wchodzi również podejmowanie adekwatnych środków zaradczych w celu minimalizacji ryzyka.

Jak w każdej organizacji, zarządzanie ryzykiem w bibliotece powinno przebiegać w następujących etapach:

Etap 1. Identyfikacja czynników ryzyka, tj. ustalenie zdarzeń niepewnych, uznawanych za ryzykowne, towarzyszących realizacji konkretnych celów i zadań.

Etap 2. Analiza zidentyfikowanych czynników ryzyka, polegająca na określeniu prawdopodobieństwa jego wystąpienia i możliwych skutków przy realizacji konkretnych celów i zadań.

Etap 3. Określenie akceptowalnego poziomu istotności czynników ryzyka w odniesieniu do każdego z realizowanych celów i zadań.

Etap 4. Określenie działań, które należy podjąć w celu ograniczenia danego czynnika ryzyka do akceptowalnego poziomu.

Etap 5. Monitorowanie realizacji celów i zadań.

Etap 6. Ocena zrealizowanych celów i zadań.

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, że biblioteki, sporządzając swój rejestr czynników ryzyka, dzielą go przeważnie na cztery grupy:

- grupę czynników związanych z ryzykiem dotyczącym zasobów ludzkich,
- grupę czynników związanych z ryzykiem finansowym,
- grupę czynników związanych z ryzykiem bieżącej działalności organizacyjno-technicznej,
- grupę czynników związanych z ryzykiem zewnętrznym.

Najczęściej powtarzające się w badaniu czynniki ryzyka zestawiono według kategorii w tabelach 1-4.

Tabela 1

Zidentyfikowane czynniki ryzyka dotyczące zasobów ludzkich

Kategoria ryzyka	Przykłady czynników ryzyka
Personel	Liczebność zespołu Kompetencje pracowników Absencja Nieterminowość realizacji zadań Błędy w wykonanych zadaniach
BHP	Nieprzestrzeganie zasad BHP Wypadki przy pracy

Źródło: Opracowanie własne.

Zidentyfikowane czynniki ryzyka dotyczące finansów

Kategoria ryzyka	Przykłady czynników ryzyka
Budżetowe	Błędy w planowaniu dochodów i wydatków Trudności w dostępie do środków publicznych Błędy w dokonywaniu wydatków Błędy w pobieraniu dochodów
Oszustwa i kradzieże (wynikają z popełnienia przestępstwa lub wykroczenia)	Związane ze stratą środków rzeczowych: <ul style="list-style-type: none"> – kradzieże książek – kradzieże czasopism – kradzieże e-zasobów – nadużycia w pobieraniu e-zasobów Związane ze stratą środków finansowych: <ul style="list-style-type: none"> – nieprzekazywanie opłat za opóźniony zwrot książek do kasy biblioteki
Podlegające ubezpieczeniu	Czynniki ryzyka, które mogą być przedmiotem ubezpieczenia, tj.: <ul style="list-style-type: none"> – powódzie – pożary – wypadki – kradzieże – włamania
Zamówień publicznych i zlecenia zadań publicznych	Błędy w podejmowaniu decyzji, najczęściej związane z terminem zgłoszenia zapotrzebowania do przetargu Błędy wynikające z przekazywania zleceń publicznych innym podmiotom, tj.: <ul style="list-style-type: none"> – ryzyko naruszenia zasad – ryzyko naruszenia form ustawy Prawo zamówień publicznych – ryzyko naruszenia trybu ustawy Prawo zamówień publicznych
Odpowiedzialności	Wynikające z obowiązków wypłaty: <ul style="list-style-type: none"> – odszkodowań – odsetek karnych – kosztów procesowych – niepobrania należnych opłat (np. opłaty za wykonanie wydruku i/lub ksero, kary za przetrzymanie książek, opłaty za sprzedaż płyt CD itp.)

Źródło: Opracowanie własne.

Zidentyfikowane czynniki ryzyka dotyczące
bieżącej działalności organizacyjno-technicznej

Kategoria ryzyka	Przykłady czynników ryzyka
Regulacji wewnętrznych	Związane z adekwatnością regulacji wewnętrznych w stosunku do potrzeb i przepisów prawa: <ul style="list-style-type: none"> – błędy w zarządzeniach – błędy w instrukcjach – błędny w innych dokumentach – niezgodności w dokumentach z aktualnymi regulacjami prawnymi
Organizacji podejmowania decyzji	Nieracjonalna struktura organizacyjna Brak lub błędna organizacja pracy Błędy w delegowaniu uprawnień Czynniki ryzyka związane z brakiem precyzyjnego określenia obowiązków Czynniki ryzyka braku formalnie przekazanych obowiązków
Kontroli zarządczej	Ryzyko niedostatecznej kontroli Ryzyko nieskutecznych mechanizmów kontrolnych
Informacji	Podejmowanie decyzji na podstawie fragmentarycznych informacji Brak informacji Problemy z komunikacją wewnętrzną Problemy z komunikacją zewnętrzną
Wizerunku	Czynniki ryzyka związane z posiadaniem negatywnej opinii Czynniki ryzyka związane z zaniechaniem promocji
Systemów informatycznych	Ryzyko awarii Ryzyko udostępniania danych osobom nieuprawnionym Ryzyko nieuprawnionej modyfikacji danych Błędy danych dotyczące posiadanych zasobów, tj.: <ul style="list-style-type: none"> – figurowanie w zasobach książek wycofanych – brak aktualizacji posiadanego oprogramowania

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4

Zidentyfikowane czynniki ryzyka dotyczące czynników zewnętrznych

Kategoria ryzyka	Przykłady czynników ryzyka
Infrastruktury	Czynniki ryzyka związane z bazą lokalową Czynniki ryzyka związane z wyposażeniem Czynniki ryzyka związane ze środkami łączności
Gospodarcze	Czynniki ryzyka związane z kursem walut Czynniki ryzyka związane z inflacją
Prawne	Czynniki ryzyka związane ze skomplikowanymi lub nagłymi zmianami prawa Czynniki ryzyka związane z niejednolitym orzecznictwem

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawiony w powyższych tabelach zestaw czynników ryzyka, obserwowany w badanych bibliotekach, nie jest katalogiem zamkniętym. Każda biblioteka ma własną specyfikę działania, co bezpośrednio warunkuje rodzaje czynników ryzyka, z którymi musi się zmagać.

Kolejny krok zarządzania ryzykiem w bibliotece to analiza zidentyfikowanych czynników ryzyka, polegająca na określeniu prawdopodobieństwa jego wystąpienia i możliwych skutków przy realizacji konkretnych celów i zadań. Analiza zidentyfikowanego ryzyka polega na oszacowaniu kolejno:

- prawdopodobieństwa jego wystąpienia (tabela 5) – ocena punktowa w skali 1-3, gdzie 1 = niskie, 2 = średnie, 3 = wysokie;
- skutku, jaki będzie miało ewentualne jego wystąpienie (tabela 6) – ocena punktowa w skali 1-3, gdzie 1 = niski, 2 = średni, 3 = wysoki.

Tabela 5

Sposób oceny prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka

Prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka	Liczba punktów	Przesłanki
Wysokie	3	Przewiduje się, że zdarzenie objęte ryzykiem zdarzy się wielokrotnie w ciągu roku
Średnie	2	Przewiduje się, że zdarzenie objęte ryzykiem zdarzy się kilkakrotnie w ciągu roku
Niskie	1	Przewiduje się, że zdarzenie objęte ryzykiem zdarzy się raz lub nie zdarzy się w ciągu roku

Źródło: Opracowanie własne.

Sposób oceny skutków wystąpienia czynników ryzyka

Skutek wystąpienia ryzyka	Liczba punktów	Przesłanki
Wysoki	3	Poważne zagrożenie realizacji kluczowych zadań albo osiągnięcia założonych celów Dotkliwa strata finansowa Znaczny uszczerbek na wizerunku Długotrwały i trudny proces przywracania stanu poprzedniego
Średni	2	Spadek efektywności działania i obniżenie jakości wykonywania zadań Niewielka strata finansowa Nieznaczny negatywny wpływ na wizerunek Trudny proces przywracania stanu poprzedniego
Niski	1	Zakłócenie lub opóźnienie w wykonywaniu zadań Bez uszczerbku na wizerunku Skutki łatwe do usunięcia

Źródło: Opracowanie własne.

Przy ocenie prawdopodobieństwa należy brać pod uwagę nie tylko potencjalną możliwość wystąpienia danego czynnika ryzyka, ale również, jeżeli dany czynnik już wystąpił, ilość zdarzeń w jednostce czasu, np. na miesiąc. Natomiast przy ocenie skutków wystąpienia czynników ryzyka należy wziąć pod uwagę zarówno skutki finansowe, jak i niefinansowe, np. utratę reputacji, konsekwencje prawne, utratę szansy zrealizowania ważnego dla biblioteki przedsięwzięcia, opóźnienie w realizacji, obniżenie jakości pracy i inne.

Kolejny etap to określenie akceptowalnego poziomu istotności czynników ryzyka w odniesieniu do każdego z realizowanych celów i zadań. Jednym z najczęściej wykorzystywanych narzędzi do określania wagi poszczególnych czynników ryzyka występujących w organizacji są mapy ryzyka, nazywane również w literaturze macierzami.³

³ E. Kulińska, A. Dornfeld: Zarządzanie ryzykiem procesów: identyfikacja – modelowanie – zastosowanie. Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2009.

		niski	średni	wysoki	
wysokie	3	6	9		
średnie	2	4	6		
niskie	1	2	3		
					S

Rys. 1. Mapa istotności ryzyka
Źródło: Opracowanie własne.

Umieszczenia danego czynnika ryzyka na mapie istotności dokonujemy przez przemnożenie przyporządkowanej mu wartości skutku oraz wartości prawdopodobieństwa (zgodnie ze wzorem: $I=P*S$). W związku z faktem, że zarówno skutek, jak i prawdopodobieństwo zostały sparametryzowane w trójstopniowej skali, możemy uzyskać następujące przedziały istotności:

- ryzyko poważne – 6-9 punktów,
- ryzyko umiarkowane – 3-4 punkty,
- ryzyko nieznaczne – 1-2 punkty.

Przedziały te są również widoczne na zaproponowanej mapie istotności ryzyka (rys. 1). Akceptowany poziom istotności ryzyka ustala się indywidualnie w odniesieniu do każdego celu i do każdego zadania.

Najistotniejszym etapem projektowania zarządzania ryzykiem jest umiejętność określenia działań, które należy podjąć w celu ograniczenia występowania czynników ryzyka. Literatura podaje wiele strategii możliwych do przyjęcia względem czynników ryzyka. Do najczęściej stosowanych technik kontroli ryzyka należą: unikanie ryzyka, zapobieganie stratom, zarządzanie informacją, przeniesienie ryzyka, transfer ryzyka, redukcja ryzyka, kompensacja ryzyka, retencja ryzyka, podział ryzyka.

Jednym ze sposobów kontroli konkretnego czynnika ryzyka jest zadbanie o to, aby nie spowodować straty, unikając przyjęcia go nawet na chwilę albo porzucając wcześniej przyjęte ryzyko. Pierwsze z tych działań unikania nazywa się unikaniem proaktywnym, a drugie porzuceniem. Unikanie ryzyka gwarantuje, że biblioteka nie poniesie potencjalnych strat, jakie może generować dany czynnik ryzyka. Jednakże traci się w ten sposób również korzyści, jakie mogłyby powstać z zaistnienia tego czynnika ryzyka. Ten oczywisty argument często sprawia, że unikanie ryzyka nie jest

akceptowane. Czynniki ryzyka nie istnieją w próżni i decyzje o ich unikaniu mogą powodować nowe ryzyko w innym obszarze biblioteki lub nasilać czynniki ryzyka już istniejące. Rodzaje czynników ryzyka, jakie napotyka większość organizacji, są często w pewien sposób wzajemnie ze sobą powiązane i zlikwidowanie jednego z nich może mieć negatywny wpływ na pozostałe⁴.

Działania na rzecz ograniczania strat są środkami stosowanymi *post factum*. Można je planować przed powstaniem jakiegokolwiek straty, jednak ich głównym zadaniem jest minimalizacja następstw powstałych strat. Programy ograniczania strat są cichą zgodą zarządzającego na to, że pewne straty zostaną poniesione, pomimo ogromnych wysiłków organizacji. Dlatego też powinno się podjąć kroki w celu kontrolowania strat i ograniczania ich ewentualnej dotkliwości.

Przeniesienie jest kolejnym sposobem kontroli ryzyka, które powoduje, że inna jednostka ponosi straty, a inna ich ciężar. Przeniesienie może być zrealizowane na dwa sposoby. Po pierwsze, majątek lub działania odpowiedzialne za powstanie czynników ryzyka mogą być przeniesione na rzecz innej osoby lub grupy osób. Przeniesienie ryzyka różni się od unikania przez zaniechanie, ponieważ przeniesione ryzyko naraża inną jednostkę. Ryzyko porzucone nie jest nikomu przekazywane. Po drugie, samo ryzyko, a nie mienie lub działanie, może być przekazane – zwykle na podstawie umowy. Umowy, które stosują takie transfery, to tzw. umowy usprawiedliwiające. W przeniesieniu kontroli ryzyka przyjmujący ryzyko zwalnia przekazującego ryzyko z odpowiedzialności. Potencjalne ryzyko przekazującego zostaje wyeliminowane. Przeniesienie kontroli czynnika ryzyka angażuje przekazującego i przyjmującego ryzyko. Legalne przeniesienie kontroli ryzyka oferuje całkowitą ochronę dla przekazującego ryzyko, tzn. ciężar ryzyka spada całkowicie na przyjmującego⁵.

Transfer ryzyka polega na przeniesieniu bezpośrednich skutków wystąpienia szkody lub jej konsekwencji finansowych na inny podmiot. Podmiot ten przejmuje ryzyko na siebie. Podstawową formą tego rodzaju ochrony jest ubezpieczenie⁶. Warunkiem realności takiej ochrony jest brak sprzężenia zwrotnego. Jeżeli bowiem skutki szkody mogą wtórnie dotknąć bibliotekę „oddającą” czynnik ryzyka, to możemy mówić co najwyżej o wewnętrznym przesunięciu lub zmianie charakteru ryzyka wewnątrz jednostki.

⁴ G.L. Head: *Essentials of Risk Control*. Insurance Institute of America, Malvern 1986; C.A. Williams, M.L. Smith, P.C. Young: *Zarządzanie ryzykiem a ubezpieczenia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 26-65, 107-138.

⁵ G.L. Head: *op.cit.*, p.107-138; C.A. Williams, M.L. Smith, P.C. Young: *op.cit.*, s. 26-65.

⁶ W wypadku zagrożeń związanych z siłami natury jest to też najczęściej jedyna możliwa metoda transferu.

Przez redukcję ryzyka należy rozumieć całość działań mających na celu nie tylko zapobieganie wystąpieniu zdarzenia losowego, ale też ograniczenie jego skutków. Mogą one wyrażać się we wprowadzaniu specjalnych zabezpieczeń, kontroli jakości. Dobór zabezpieczeń zależy od rodzaju i znaczenia danego czynnika ryzyka, rozpatrywanego najczęściej w sensie finansowym. Szczególnym działaniem jest taka zmiana organizacji biblioteki, która prowadzi do zmniejszenia ryzyka.

W pewnych warunkach można doprowadzić do takiej sytuacji, by jedne rodzaje ryzyka były zrównoważone przez inne, a wtedy całość ryzyka ulega redukcji. Wówczas ma miejsce kompensacja ryzyka. Różne rodzaje ryzyka nie zawsze się kumulują; mogą się one również znosić. Kompensacja ryzyka polega przede wszystkim na:

- takim zestawieniu działań, by podczas ewentualnej możliwości powstania straty istniało również relatywnie wysokie prawdopodobieństwo zysku, który pokryje owe straty,
- tworzeniu rezerw finansowych na wypadek zaistnienia niekorzystnych zdarzeń losowych,
- wyrównywaniu czynników ryzyka przez równoległą realizację różnych projektów badawczych.

Retencja ryzyka (zatrzymanie ryzyka) jest świadomą decyzją o wzięciu na siebie konsekwencji zdarzeń losowych w przypadku ich realizacji. Najczęściej taka decyzja podejmowana jest w przypadku, kiedy zarówno redukcja ryzyka, jak i jego transfer są niemożliwe lub nieopłacalne z finansowego punktu widzenia. Ta metoda podejmowania ryzyka powinna być poprzedzona szczególnie dokładnymi kalkulacjami. Jednocześnie należy unikać zbyt płytkiej retencji, gdyż oznacza to najczęściej marnotrawstwo dostępnych zasobów⁷.

Podział ryzyka może oznaczać poszukiwanie partnera w postaci innej biblioteki, która wraz z perspektywą zysków lub perspektywą przetrwania zaakceptuje ewentualność straty lub redukcję ryzyka przez jego segmentację (np. umieszczenie cennych książek nie w jednym, lecz kilku magazynach).

Wybór jednej strategii nie jest możliwy, ponieważ różne grupy ryzyka wymagają innej interwencji. Skuteczne mechanizmy kontrolne powinny być:

- realizowane na czas – wykrycie powinno pozwolić na wczesną korektę odchyleń,

⁷ S. Nahotko: Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001, s. 91-170.

- oszczędne – kontrole powinny dawać racjonalne zapewnienie osiągnięcia oczekiwanych wyników, z uwzględnieniem analizy kosztów/korzyści,
- dobrze umiejscowione – punkty kontrolne powinny się znajdować tam, gdzie jest najbardziej prawdopodobne, że pomiary pozwolą wykryć krytyczne odchylenia od celów organizacji,
- elastyczne – kontrole powinny uwzględniać zmiany operacyjne,
- odpowiednie – powinny odpowiadać potrzebom kierownictwa i powinny być dopasowane do struktury organizacyjnej; muszą rzetelnie odzwierciedlać wydarzenia, do pomiaru których zostały zaprojektowane,
- spójne z odpowiedzialnością – ustanawiają odpowiedzialność za wyniki,
- zdolne identyfikować przyczyny – korekta jest bardziej prawdopodobna, jeśli została zaplanowana jako odpowiedź na znane potencjalne przyczyny.

Monitorowanie realizacji celów i zadań realizowane jest jako proces oceny jakości działania systemu w określonym czasie. Dyrektor biblioteki, w ramach wykonywania bieżących obowiązków, monitoruje skuteczność kontroli zarządczej i jej poszczególnych elementów. Co najmniej raz w roku powinna być przeprowadzana przez dyrektora biblioteki samoocena systemu kontroli zarządczej, której wyniki powinny zostać udokumentowane.

Podsumowanie

Wprowadzanie systemu kontroli zarządczej odzwierciedla postawę oraz rzeczywiste działania dyrektora w odniesieniu do jednostki. Wprowadzenie mechanizmów kontrolnych podnosi prestiż jednostki oraz wpływa na świadomość personelu, zapewnia dyscyplinę i strukturę umożliwiającą realizację podstawowych celów i zadań. Dążenie do ciągłego doskonalenia wymusza podnoszenie kompetencji zawodowych przez pracowników biblioteki. Kontrola zagrożeń umożliwia stabilne funkcjonowanie jednostki. Dzięki wdrażaniu kontroli zarządczej biblioteki mogą realizować swoje nadrzędne cele, jakimi są rozwijanie i zaspokajanie potrzeb czytelniczych społeczeństwa oraz upowszechnianie wiedzy i rozwój kultury.

Bibliografia

1. Coyle J.J., Bardi E.J., Langley C.J.: *The Management of Business Logistics*. West Publishing Company, Minneapolis 1996.
2. Coyle J.J., Bardi E.J., Langley C.J.: *Zarządzanie logistyczne*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.
3. Head G.L.: *Essentials of Risk Control*. Insurance Institute of America, Malvern 1986.
4. Kulińska E., Dornfeld A.: *Zarządzanie ryzykiem procesów: identyfikacja – modelowanie – zastosowanie*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2009.
5. Kulińska E., Dornfeld A.: *Zarządzanie ryzykiem procesów logistycznych – studium przypadku*. „Logistyka”, nr 3, 2009, s. 15-22.
6. Nahotko S.: *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001.
7. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. nr 157, poz. 1240 z późn. zm.).
8. Williams C.A., Heins R.M.: *Risk Management and Insurance*. McGraw-Hill Book Company, New York 1989.
9. Williams C.A., Smith M.L., Young P.C.: *Zarządzanie ryzykiem a ubezpieczenia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Sabina KWIECIEN
Beata LANGER
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

MIĘDZYNARODOWY WIZERUNEK BIBLIOTEKARZA W GOOGLE GRAFIKA: POLSKI, ANGIELSKI, NIEMIECKI

Celem artykułu jest prezentacja międzynarodowego wizerunku wizualnego bibliotekarza w Google Grafika. Wskazanie podstawowych podobieństw i różnic pojawiających się w wyobrażeniach, opiniach narodowych na temat bibliotek i ich pracowników. Tekst jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie: czy wzorce graficzne są powielane przez poszczególne kraje w sieci? Google Grafika traktowane jest jako narzędzie do wyszukiwania i porównywania fotografii związanych z szeroko rozumianą biblioteką. W każdym języku użyto tych samych haseł: biblioteka i bibliotekarz. Do analizy wykorzystano wynik z pierwszej strony wyszukiwania.

Pojęcie wizerunku można rozumieć dwojako. Opisuując wizerunek mówimy, że jest to podobizna przedstawiona na rysunku, fotografii, hafcie itp. Wizerunkiem możemy też nazywać wyobrażenie czegoś, posiadane przez nas lub też przekazywane innym¹. Badając obrazy w Google skupimy się na obydwu tych znaczeniach, gdyż trudno je od siebie oddzielić, zwłaszcza analizując grafikę, która przekazuje przecież, oprócz podobizny, także i wyobrażenie twórcy o samym przedmiocie.

Druga kwestia wymagająca krótkiego wyjaśnienia wiąże się z wizualnością owego wizerunku. W przypadku naszych badań wizualność jest wyraźnie zaakcentowana i ma związek z obrazem, będącym środkiem przekazującym informacje².

Piotr Sztompka, polski socjolog, stwierdza, że współcześnie żyjemy w społeczeństwie ikon, otoczeni z każdej strony obrazami. Znaczenie obrazom nadawane jest przez autora, który ma dwa cele: ekspresyjny, wywołujący przeżycie lub też komunikacyjny związany z przekazaniem jakiejś wiadomości³. Według wspomnianego badacza, analiza kultury wizualnej może traktować ikonosferę oraz

¹ Słownik języka polskiego PWN. P-Ż. Warszawa 2000, s. 1020-1021.

² Ibidem, s. 1021.

³ P. Sztompka: Wyobrażenia wizualna i socjologia, [w:] M. Boguni-Borowska i P. Sztompka (red.): Fotospołeczeństwo: antologia tekstów z socjologii wizualnej. Wydawnictwo Znak, Kraków 2012, s. 11.

wizualną socjosferę jako zasób badawczy, służący wyciągnięciu wniosków, związanych z podstawowymi prawidłowościami życia społecznego⁴. Z kolei Susan Sontag, amerykańska pisarka, eseistka i krytyk społeczny, pisała o diagnozie XX w. mówiąc, że nowoczesne społeczeństwo istnieje wtedy, gdy jednym z najważniejszych rodzajów działalności ludzkiej staje się produkcja i konsumpcja obrazów. Te z kolei posiadają moc wpływania na wymagania wobec rzeczywistości oraz same stają się ważnymi częściami naszych bezpośrednich doświadczeń⁵.

Dokumenty graficzne indeksowane przez Google są wytworem myśli i działań ludzkich. Znalazły się w sieci, dzięki staraniom indywidualnym lub też za sprawstwem instytucji. Za grafikami otagowanymi hasłami, które zostały maszynowo wypozycjonowane i wybrane do badania w przeważającej części stoją sami bibliotekarze lub też biblioteki.

To ludzie umieszczają w sieci pewien wizerunek biblioteki i bibliotekarza. Najczęściej jest on odbiciem otaczającej ich rzeczywistości, kalką świata codziennego. To, co Google indeksuje i pozycjonuje znalazło się w wirtualnej rzeczywistości dzięki świadomym lub też nieświadomym działaniom ludzi. Grafiki wrzucone do sieci są wytworem ich pracy oraz zabiegów.

Czy można więc stwierdzić, że to, co jest prezentowane w sieci zwykłemu użytkownikowi, klikającemu w Google Grafika, jest efektem działań samych bibliotekarzy? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta ani jednoznaczna, choć w znacznej mierze odpowiedzialność za grafikę, którą skrótowo możemy określić jako biblioteczną, ponoszą sami bibliotekarze. Ich działania na pewno nie są scentralizowane i spójne, nie zakładają jakiejś długofalowej polityki kreowania określonego wizerunku. Zresztą trudno byłoby tego wymagać od każdej grupy zawodowej.

Autorki artykułu w analizie skupiły się na wyszukiwarce Google, która jest jednym z czołowych produktów przedsiębiorstwa, zajmującego się branżą internetową, założonego w 1998 r. w Stanach Zjednoczonych. Podstawowe zadania firmy określone są wyraźnie i mówią o tym, że misją Google jest uporządkowanie światowych zasobów informacji, tak by stały się powszechnie dostępne i użyteczne⁶.

Grafika jest jednym z elementów wyszukiwarki Google. Dzięki niej można odnajdywać obrazy w sieci. Moduł odpowiedzialny za Grafikę pojawił się w 2001 r. Jego angielska nazwa brzmi Google Image Search. W polskiej wersji językowej ta

⁴ Ibidem, s. 23.

⁵ S. Sontag: Świat obrazów, [w:] M. Boguni-Borowska, P. Sztompka (red.): op.cit., s. 387.

⁶ Google's mission is to organize the world's information and make it universally accessible and useful, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.google.com/intl/pl%20pl/about/company/>

wyszukiwarka dostępna jest od 2 listopada 2002 r.⁷ Dzięki niej można przeszukiwać Internet przez pliki graficzne znajdujące się w zasobach sieci. Google Grafika indeksuje i przeszukuje pliki w formatach: JPG, GIF, PNG, TIFF. Na samym początku moduł indeksował 250 mln grafik, w 2005 r. było ich miliard, a w 2010 r. indeksowano 10 mld obrazów⁸.

W ramach naszych zainteresowań badawczych znalazły się różne praktyki i techniki wytwarzania wizualnych reprezentacji terminu „biblioteka, bibliotekarz”, nie tylko te o charakterze artystycznym⁹. Cytując Doris Bachmann-Medick możemy stwierdzić, że obrazy z życia codziennego są tu równie pierwszoplanowe, jak obrazy i metody obrazowania stosowane w przyrodoznawstwie i medycynie¹⁰.

Grafika znaleziona za pomocą wyszukiwarki Google nie została poddana żadnym filtrom, choć wybrane dane statystyczne zostały uwzględnione, jak np. procentowa liczba zdjęć w stosunku do wszystkich typów dokumentów graficznych uzyskanych w wynikach wyszukiwania.

Zbadano pierwsze pięć stron wyników wyszukiwania, prezentowanych w wersji podstawowej wyszukiwarki graficznej, przeszukiwanej za pomocą przeglądarki internetowej Google Chrome. Każda analiza objęła pierwsze 100 obrazów pojawiających się po wpisaniu hasła w określonym języku.

Zastosowano dwa hasła wyszukiwawcze. W języku angielskim: „library”, „librarian”, w języku niemieckim: „Bibliothek”, „Bibliohekar”, w polskim: „biblioteka”, „bibliotekarz”. Analiza pozwoliła na wyodrębnienie 600 grafik, które poddano szczegółowemu opisowi. Należy zaznaczyć, że w języku angielskim „librarian” oznacza zarówno bibliotekarza, jak i bibliotekarkę, z kolei zawód ten w językach polskim i niemieckim różnicowany jest ze względu na płeć. Pracując z hasłami używano wyszukiwarek w oryginalnych wersjach językowych, a mianowicie: Google.co.uk, Google.de, Google.pl.

Rozpoczynając badania wersji anglojęzycznej grafiki Google wpisano hasło „librarian”. Wynik całości zindeksowanych materiałów obejmował 145 mln dokumentów, z czego 82% (122 mln) stanowiły same fotografie. Najmniej – 26% (305 tys.) znajdowało się w wynikach grafiki animowanej. 97% całości materiałów

⁷ Wyszukiwarka Grafiki Google, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Wyszukiwarka_Grafiki_Google

⁸ Google Grafika – ulepszone przeglądanie wizualnej części Sieci, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://googlepolska.blogspot.com/2010/07/google-grafika-ulepszone-przeglądanie.html>

⁹ A. Pisarek: Wizualność i media w edukacji pozaformalnej, [w:] Obraz w kulturze, kultura obrazu. Poradnik dla nauczycieli. Bytom 2012, s. 114, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.akademiaorange.pl/files/framework/documents_uploadFile/81f20a8f11f75de1039ea671d9c2fe0.pdf

¹⁰ Ibidem.

stanowiły dokumenty kolorowe (141 mln), 13% to materiały przezroczyste (ponad 19 mln), a prawie 37% to grafika czarno-biała.

Na pierwszym miejscu w wynikach wyszukiwania pojawił się obraz z 1556 r., autorstwa Giuseppe Arcimboldo lub też Arcimboldi, zatytułowany „The Librarian”. Grafika przypisana jest do hasła „Bibliotekarz” znajdującego się w anglojęzycznej wersji Wikipedii. Był to artysta, który urodził się w Mediolanie, przez długie lata pełnił funkcję nadwornego malarza cesarza Ferdynanda I i Rudolfa II¹¹. Omawiany obraz to postać uformowana z książek ułożonych w różnych konfiguracjach. Wystające zakładki tworzą ręce, otwarta książka – włosy, mała zamknięta książka – policzki. Portret prezentuje postać Wolfganga Laziusa, który był humanistą, kartografem, bibliofilem i bibliotekarzem cesarza oraz kuratorem jego zbiorów¹². Dzieło to pojawi się również w analizie grafik Google zarówno w wersji niemieckiej, jak i polskiej.

Wśród pierwszych stu grafik pojawiających się po wpisaniu hasła „librarian” można wyodrębnić kilka większych grup. Do poniższej charakterystyki wybrano grupy reprezentatywne i najliczniejsze, pomijając obrazy, których nie przypisano do żadnego zbioru.

Największa grupa dokumentów obejmuje 36 rysunków, w przeważającej większości kolorowych. Widać na nich próbę konfrontacji ze stereotypowym wizerunkiem pracownika biblioteki.

Postaci bibliotekarzy są więc komicznie przerysowane lub ukazane w nowy, odmienny sposób. Najczęściej są sympatyczne, przedstawione z dużym dystansem i poczuciem humoru. To zabawa z konwencją stereotypowego wizerunku. Doskonałym przykładem jest rysunek zatytułowany „An angry librarian” zamieszczony na blogu bibliotekarza szkolnego. Omawiany dokument przedstawia starszą, konserwatywnie ubraną panią w okularach i koczku. Siwa kobieta w fioletowej sukience z białym żabotem pracuje przy komputerze, na którym znajduje się filiżanka z herbatą. Sympatyczna starsza pani ma jednak zmrużone ze złością oczy, morderczą minę, a w jej mocno zaciśniętych ustach znajduje się nóż. Na komputerze zaś wisi kartka z uśmiechniętą buzią i napisem „Have a nice day”.

Inny z rysunków w tej grupie przedstawia bibliotekarza w zanimizowanej postaci, jako pszczołę, która w czterech kończynach dźwiga ciężkie stosy książki, uginając się pod ich ciężarem. Rysunek również znajduje się na prywatnym blogu. Przedstawiony

¹¹ Bibliotekarz – Giuseppe Arcimboldo, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://reprodukcje.org/reprodukcje/661-bibliotekarz-giuseppe-arcimboldo.html>

¹² The Librarian (Wolfgang Lazius), ca. 1562, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/arcimboldo_paris/gaml1007_01.htm

na nim owad jest symbolem pracowitości, porządku, mądrości, warto nadmienić, że uważano go również za króla owadów. To inteligentne nawiązanie do pozytywnych konotacji można jednak pogłębić, gdyż pszczoły były także symbolem biurokracji, o nich mówiono dawniej: Oto, co światem dziś trzęsie: pszczoły, cieleta i gęsie (pieczęć woskowa, pergamin i pióro)¹³. Pozostaje więc tylko retorycznie zapytać: czy bibliotekarze są formalistami?

Drugim co do wielkości zbiorem są zdjęcia osób z biblioteką w tle – 19 fotografii. Wśród nich dwukrotnie pojawia się starsza kobieta przy tradycyjnym katalogu kartkowym. Zdjęcie zrobiono w 1970 r. w bibliotece szkoły średniej w Minnesocie. Źródło fotografii to Wikimedia oraz blog Goodereader.

Pozostałe fotografie w tej grupie ukazują uśmiechniętych ludzi, pojedynczo lub w grupie, na tle półek z książkami. Najczęściej są oni młodzi lub w wieku średnim, biali, w przeważającej części kobiety. Wśród postaci bibliotekarzy pojawia się jedna czarnoskóra kobieta. Tło omawianych fotografii to najpewniej wnętrza biblioteczne. Najczęściej na zdjęciach widać również komputer z nowym, płaskim ekranem, myszką i tradycyjną klawiaturą. Niektóre z obrazków mają znamiona grafik przygotowanych przez profesjonalistów zajmujących się reklamą. Przykładem może być brytyjska strona: (<http://www.infoprofessional.co.uk/jobprofiles/Librarian.aspx>), na której znajduje się opis zawodu bibliotekarza wraz z charakterystyką umiejętności wymaganych do jego wykonywania. Tekstowi towarzyszy zdjęcie czarnoskórej kobiety, stojącej przed ladą biblioteczną.

W omawianej grupie fotografii pojawiają się również zdjęcia prezentujące stereotypowy wizerunek bibliotekarza. Przedstawia on wtedy starszą siwą kobietę, czasem w okularach, starannie, konserwatywnie i raczej niemodnie ubraną. Ukazana jest ona na tle biblioteki bez komputera, przepełnionej tradycyjnymi zbiorami i charakteryzującej się brakiem czytelników.

Wśród wyników pojawiają się również plakaty, trzy razy powtarza się ta sama grafika z hasłem: „A trained librarian is a powerful search engine with a heart” (tł.: Wyszkolony bibliotekarz jest sprawnym systemem wyszukiwania z sercem). Dwukrotnie pojawia się także hasło: „Keep calm and ask a librarian” (tł. Zachowaj spokój i zapytaj bibliotekarza).

Szukając fotografii archiwalnych w pierwszych 100 wynikach można zobaczyć 3 czarno-białe zdjęcia. Pierwsze z 1936 r. przedstawia młodą bibliotekarkę przy pracy w Luizjanie. Źródło zdjęcia to Wikimedia. Pozostałe dwie fotografie nie są opisane, na

¹³ W. Kopaliński: Słownik symboli. Wydawnictwo „Rytm”, Warszawa 2001, s. 341-343.

jendym widać kobietę w białej sukni, siedzącą na drabinie i czytającą książkę, drugie przedstawia mężczyznę w otoczeniu książek i katalogu bibliotecznego. Obydwa dokumenty zamieszczono na blogach. Jeden z nich prowadzi biblioteka Uniwersytetu Kalifornijskiego, drugi jest prywatnym blogiem bibliotekarza.

Jeden z mniejszych, aczkolwiek ciekawszych zbiorów obejmuje sześć fotografii, na których znajdują się postaci bibliotekarzy i bibliotekarek z amerykańskiej wersji klocków Lego. Ich pomysłodawcą jest amerykański bibliotekarz i bloger Joe Hardenbrook¹⁴.

W całej badanej grupie można też odszukać jedną kartę, która w polskiej sieci znajduje swój odpowiednik na stronie demotywatory.pl. Grafika ma charakterystyczne, czarne obramowanie i krótki napis. Na zdjęciu znajduje się Pamela Anderson, symbol seksu końcówki dwudziestego wieku. „Gwiazdka” siedzi na stosie książek. Napis na karcie mówi: „I wish I had... as librarian” (tł. Szkoda, że nie jako... bibliotekarz/bibliotekarka).

Przechodząc do kolejnego hasła, w wyszukiwarce wpisano słowo „library”. Liczba wyników sięgnęła 4 mld 450 mln. grafik. Wśród nich aż 96% stanowiły zdjęcia. Ogromna liczba wyników sprawia, że Google proponuje wyszukiwanie pokrewne, czyli podane zostają hasła bardziej złożone, zawierające termin „library”. Wśród propozycji pojawia się 6 podpowiedzi: „modern library”, „home library”, „library logo”, „library books”, „library house”, „library icon”. Proponowane zawężenie tematu nie zostaje jednak wykorzystane w badaniu, gdyż oznaczałoby filtrowanie wyników.

Wśród wyników obejmujących wspomniane wcześniej hasło znalazło się 162 mln. grafik animowanych, co stanowi ok. 3,64% całości prezentowanego zbioru. Ciekawostką jest ponad 2 mln obiektów typu clip art, które procentowo wynoszą 0,04% wszystkich wyników. Dokumentów kolorowych pojawiło się ponad miliard, jest to 38% całości, grafik czarno-białych znaleziono 343 mln, co stanowi 7,8%, a materiały przezroczyste to 10% całości (465 mln).

Wyniki wyszukiwania hasła „library” zadziwiają jednorodnością. W zasadzie można podzielić je tylko na historyczne i współczesne wnętrza biblioteczne. Oprócz tego wśród pierwszej setki znalazło się także dziesięć grafik przedstawiających coś innego niż wnętrza biblioteczne, są to najczęściej budynki biblioteczne pokazane z zewnątrz.

¹⁴ Bibliotekarskie Lego, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://lubimyczytac.pl/aktualnosci/2799/bibliotekarskie-lego>

Na pierwszym miejscu znów pojawia się fotografia ilustrująca hasło w anglojęzycznej wersji Wikipedii, zdjęcie towarzyszy hasłu „library”. Przedstawia zabytkowe wnętrze czytelnicy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Graz, która jest jedną z największych bibliotek o charakterze naukowym i publicznym w Austrii. Czytelnia jest pusta, uwagę zwracają historyczne meble oraz lampy.

Wśród zabytkowych wnętrz bibliotecznych pojawiają się zdjęcia zaskakujące swoją kompozycją, przykładem może być grafika zamieszczona na stronie interpretującej sny (<http://eofdreams.com/library.html>). Ukazane jest na niej wnętrze tradycyjnej czytelnicy, pełnej pracujących w skupieniu użytkowników. Uwagę zwraca czarnoskóra, młoda kobieta wisząca w powietrzu, opierająca się stopami o półkę biblioteczną i dłońmi o zabytkowy pulpit. Drugie ciekawe zdjęcie, tym razem tradycyjnego i dość nowego wnętrza bibliotecznego przedstawia dolną część tułowia mężczyzny, siedzącego na regale bibliotecznym i czytającego książkę sporego formatu. Fotografia inspirująco zachęca do łamania regulaminu?! Zdjęcie zamieściła biblioteka z Winnsboro w Luizjanie.

Wśród wyników można także odnaleźć rysunkową wizję biblioteki. Nie ma w niej ludzi, zapalone świece dają ciepłe światło, a przy zapełnionych regałach znajdują się tradycyjne drabiny. Można przyjąć, że jest to świadoma kreacja artystycznej wizji biblioteki.

Warty zastanowienia jest fakt, że tylko na 22 dokumentach pojawiają się ludzie, zresztą bardzo rzadko znajdują się oni na pierwszym planie. Przy czym na pierwszej stronie zdjęcia z ludźmi pojawiają się tylko trzykrotnie. Wiele fotografii z omawianej grupy przedstawia po prostu widok ogólny olbrzymich czytelnicy, a za stołami pracują wtedy trudni do scharakteryzowania użytkownicy. Przykładem takiego zdjęcia może być Biblioteka Angelica w Rzymie, prezentowana na drugiej stronie wyników.

Jednym ze zdjęć, które wyróżnia się na tle pozostałych jest fotografia ilustrująca hasło w Wikipedii Wirtz Labor Library z Waszyngtonu. Przedstawia ona nazwę instytucji umieszczoną na ścianie głównej, tuż przy wejściu lub też napis na drzwiach wejściowych. Pierwsze skojarzenie wiąże tę fotografię z dobrą, amerykańską kancelarią prawną.

Wśród omawianych wyników pojawia się także jeden plakat, jeden plik typu clip art oraz dwie fotografie przedstawiające same książki, ułożone w stosy na stole. Tło nie sugeruje, żeby znajdowały się one w bibliotece.

W badaniach wersji niemieckojęzycznej grafiki Google wpisano hasło „Bibliothekar”. Wynik całości zindeksowanych materiałów obejmował 247 tys. dokumentów, z czego 92% (229 tys.) stanowiły same fotografie. Najmniej, 1%

(2,4 tys.) znajdowało się w wynikach grafiki animowane, 51% całości materiałów stanowiły zdjęcia twarzy (126 tys), 18% to obiekty clip art (45 tys.).

Na pierwszym miejscu w wynikach wyszukiwania pojawia się fotografia z aktem dwóch kobiet (czarno-biała). Panie przedstawione zostały w otoczeniu biblioteki. Grafika

zamieszczona została na stronie Neuer physiologus – Encyklopedii cytowań literatury od Herodota i Pliniusza do Artmanna (<http://www.physiologus.de/biblioth.htm>).

Motywy powtarzającym się w niemieckojęzycznych zasobach Google Grafika jest obraz Giuseppe Arcimboldo. Postać Wolfganga Laziusa zbudowana z książek pojawia się nie tylko na obrazie, ale także w formie rzeźby czy aplikacji na iPhona. Sto pierwszych grafik, podobnie jak w innych wersjach językowych można podzielić na grupy, kategorie tematyczne. Warto dłużej zatrzymać się przy grafice Carla Spitzwega „Mól książkowy” (1850 r.). Fotografia prezentowana jest w różnych rozmiarach, kolorach, przedstawia cały obraz bądź jego fragment. Postać XIX-wiecznego bibliotekarza, zaczytanego, rozkochanego w książkach, wspinającego się po wiedzę na drabinie cieszy się do dziś sympatią. Mamy tu do czynienia ze szczególnym rodzajem bibliotekarza – studiującego, samotnego. Reprodukcje znanego obrazu możemy spotkać na wielu portalach bibliotecznych czy stronach bibliotek. Grafika ta przypisana jest do stron antykwariatów, autorów blogów, ale i do ogłoszenia biblioteki, poszukującej nowych pracowników, gdzie obraz uzupełniono humorystycznym tekstem: „wymagania tej pracy są bardzo wysokie. Mogą się ubiegać supermeni¹⁵”.

Postaci bibliotekarzy, obejmujące 19 grafik, zaprezentowane w niemieckojęzycznej wersji Google Grafika to sylwetki mężczyzn w średnim wieku (ok. 40 lat), siwych, w okularach, konserwatywnie ubranych, otoczonych księgozbiorem, których nieodzownym atrybutem jest książka, sporadycznie laptop. Ci mężczyźni kochają swój zawód. Ich pochylenie nad książką, nawiązuje do wizerunku stereotypowego – strażnika wiedzy, archiwisty. Młody, uśmiechnięty pan pojawia się, kiedy postać bibliotekarza służy celom marketingowym. Wykształcony, pewny siebie dobrze ubrany, budzący zaufanie mężczyzna zaprasza do szkoły bibliotekarskiej. W dokumentach spotykamy również grafikę przedstawiającą bibliofilów w otoczeniu ich prywatnych zbiorów oraz zwierzęcych pupili.

W grupie grafik zindeksowanych pod hasłem „Bibliothekar” znalazło się również 8 fotografii bibliotekarek. Ukazują one młode, współczesne kobiety w otoczeniu

¹⁵ Einer der anspruchsvollsten Jobs St.Gallens, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: [http://toxic.fm/internet/index.php?id=80&tx_ttnews\[tt_news\]=4526&tx_ttnews\[backPid\]=81&cHash=a53dd1599d](http://toxic.fm/internet/index.php?id=80&tx_ttnews[tt_news]=4526&tx_ttnews[backPid]=81&cHash=a53dd1599d)

nowoczesnych technologii informatycznych. Wizerunek bibliotekarek walczy ze stereotypem, widocznym w postaci bibliotekarza mężczyzny. Są to kobiety rozumiejące problemy społeczeństwa wiedzy i znające potrzeby cyfrowych tubylców.

Osobną grupę tworzą dokumenty prezentujące postać bibliotekarzy na starej fotografii. Odnajdujemy wśród nich sylwetkę Anona Roschmana (1694-1760) – pierwszego bibliotekarza Biblioteki Uniwersyteckiej w Innsbrucku, autora prac z zakresu archeologii, geografii czy numizmatyki. Obraz jest dziełem litografa Andreea Praefcke. Wśród kolejnych grafik wyróżnia się także linoryt przedstawiający bibliotekarza Janusa Douisa (XVI w.) – z nieodzownym atrybutem jakim jest książka w scenerii charakterystycznej dla sztuki renesansowej. Należy pokreślić, że grupa materiałów nawiązująca do historycznego wizerunku bibliotekarza jest charakterystyczna wyłącznie dla niemieckojęzycznych zasobów Google. Materiały tego typu nie pojawiały się wśród stu pierwszych wyników wyszukiwań anglo- i polskojęzycznej wersji Google.

Dużym zbiorem dokumentów (15 grafik) są obiekty clip art, pokazujące bibliotekarza, bibliotekarkę oraz bibliotekę. Na rysunkach spotykamy stereotypową postać, niedbająca o strój, poprawiającą okulary, z włosami uczesany w kok. Należy jednak zaznaczyć, że w tym stereotypowym przedstawieniu profesji bibliotekarskiej pojawiają się elementy humorystyczne. Przykładem są m.in. obrazy: mała bibliotekarka w okularach dźwigająca stos książek czy pchająca wózek biblioteczny, bibliotekarz prawie całkowicie zasłonięty wielką liczbą opasłych tomów. Wśród clip artów pojawia się również bibliotekarka promująca nowe spojrzenie na zawód. Zgrabna, elegancka, zdecydowana młoda dziewczyna chętnie pomagająca użytkownikom w zdobywaniu informacji i wiedzy.

Obrazy wykonane techniką wektorową (6 grafik) to komiksy, przedstawiające scenki z życia bibliotek.

Wśród zdjęć odnajdujemy także prezentację księgozbiorów, które nie są związane z postaciami czy budynkiem. W niemieckojęzycznej wersji na 100 grafik przypadło 5, ponadto wycinki z gazet dotyczące biblioteki, okładki książek czy gazet (6 obrazów).

W zbiorze grafik nie zabrakło motywów bibliotecznych związanych ze sztuką. Antykwariat z Baden zamieścił rzeźbę bibliotekarza. Możemy podziwiać, a nawet nabyć marionetkę „Bibliotekarza” Umberto Eco czy obraz Felicjena Ropsa (belgijskiego grafika, przedstawiciela symbolizmu) „Kobieta czytająca”.

Co ciekawe, wśród grafik odnaleźć można zwierzęta w otoczeniu książek czy w bibliotece. W 3 dokumentach przedstawiony został orangutan¹⁶ zaczytany, zainteresowany lekturą. Małpa człekokształtna symbolizuje inteligencję, mądrość, chytryść, ale i głupotę, roztargnienie, nieukształtowanego człowieka, złośliwość, wścibskość, lubieżność, lenistwo ducha zręczność, błazeństwo¹⁷. Powstaje pytanie – jak odczytamy taką grafikę?

Wśród wyników pojawiają się materiały promocyjne, w tym plakat promujący portal rejestrujący „Bibliografię zawodu bibliotekarza i bibliotekarki”, tworzony przez Monikę Bergman. Na plakacie centralnym punktem jest postać młodej, silnej kobiety. Obraz nawiązuje do scenerii sensacyjnej i filmu akcji. Szukając innych materiałów promujących biblioteki odnajdujemy 8 fotografii kubków, podkoszulków, plaketek. Napisy reklamowe podane są w języku angielskim.

Ciekawostką jest grafika obrazująca kartę z gry „Action Neutrah” z wizerunkiem bibliotekarza Gustawa. Autor grafiki Klaus Teuber wzorował się postacią Gustawa Bartscharta. Karta przedstawia uśmiechniętego mężczyznę, nienajmłodszego, na tle biblioteki. Postaci z innych gier to: Bibliothekar Maharuk, Freier Bund; pojawia się także grafika z postacią bibliotekarza z klocków Lego.

Kolejne hasło „Bibliothek” – wyniki to 9 mln 440 tys. grafik, w tym 76% zdjęć (7 mln 230 tys.); 17% (1 mln 630 tys.) grafik twarzy, 2% (170 tys.) obiektów clip art i 2,5% (243 tys.) grafiki wektorowej.

Na pierwszym miejscu pojawia się Biblioteka Sądu w Nadrenii (widoczna w późniejszym wyszukiwaniu kilkakrotnie). Wśród 100 pierwszych rezultatów dominują grafiki prezentujące wnętrza bibliotek, w tym wygląd bibliotek współczesnych (59 grafik) i historycznych (26 grafik). Odnajdujemy tam grafiki bibliotek klasztornych (Admont, Praga); uniwersyteckich (Zürich, Hamburg, Berlin, Dublin); publicznych (Monachium Zürich, Berlin, Boston, Frankfurt), gminy żydowskiej w Berlinie, parlamentu w Hadze; prywatnych bibliotek Księcia Pücklera, księżnej Anny Amelii. Charakterystyczną cechą prezentacji grafik jest ukazanie jedynie wyglądu bibliotek i ich wnętrza. Na fotografiach nie widzimy postaci, brakuje nawiązania do idei „trzeciego miejsca” stworzonej przez Raya Oldenburga, według której „trzecie miejsce” stanowi neutralną przestrzeń, gdzie spędzamy wolny czas, spotykamy przyjaciół, odpoczywamy po pracy zawodowej i od obowiązków domowych. „Trzecie miejsce” powinno wzmacniać w nas poczucie przynależności do otoczenia oraz więzi z innymi osobami oraz utrzymywać ważne w danym środowisku

¹⁶ Obraz można wiązać z fikcyjną postacią ze „Świata Dysku” Terry'ego Pratchetta.

¹⁷ W. Kopaliński: op.cit., s. 218-220.

wartości. Wśród grafik odnajdujemy także bryłę budynku bibliotecznego (5 fotografii). Ponadto, pojawiły się grafiki mebli bibliecznych autorstwa Denisa Barthele.

Przeszukując polskie zasoby sieciowe przez wyszukiwarkę Google.pl wpisano dwa hasła – „bibliotekarz” i „biblioteka”. Wśród wyników objętych pierwszym terminem odnaleziono ok. 146 tys. grafik. Obiekty typu clip art liczą 353 tys. (ok. 23% wszystkich wyników), 91% (133 tys.) to zdjęcia, 28% (43 tys.) obrazy przedstawiające twarz.

Na pierwszym miejscu w wynikach wyszukiwania polskiej wersji Google Grafika pojawia się zdjęcie promujące amerykański, przygodowy film „Bibliotekarz” w reżyserii Jonathana Frakesa. Grafika z filmu jest obrazem dominującym. Na pierwszej stronie wśród 20 fotografii pojawiła się aż 12 razy, a następnie 29. Obrazy odnoszą się do poszczególnych części filmu (Tajemnica włóczni, Tajemnice Kopalni Króla Salomona, Kłątwa kielicha Judasza) prezentują plakaty filmowe, kadry scen, fotografie aktorów.

Odrębną grupę tematyczną tworzą fotografie bibliotekarek (14 grafik), co ciekawe znajdują się wśród tych dokumentów zdjęcia legitymacyjne. Na materiałach widzimy bibliotekarki pracujące w bibliotekach szkolnych bądź publicznych. Są to panie w średnim wieku, siedzące za biurkiem, pochylone nad książką czy z lekturą w ręku. Również młoda bibliotekarka pojawia się w otoczeniu książek, a jej konserwatywny strój i charakterystyczny wygląd (okulary, spięte włosy) przywołują stereotypowy obraz. Kiedy trafiamy na panią z laptopem, zadowoloną i uśmiechniętą, to stwierdzamy, że jest to powtórzenie ze stron niemieckojęzycznych. Spotykamy także zdjęcia zbiorowe pracowników, gdzie dominuje stereotypowy wizerunek bibliotekarza, wyjątkiem jest jedno zdjęcie, które przybliży nas do bibliotekarzy na miarę XXI w. Zdjęcia te przypisane są do stron domowych poszczególnych bibliotek. Interesujące jest, że wśród 100 pierwszych wyników wyszukiwania dla hasła bibliotekarz udało się wyróżnić jedynie trzy grafiki przedstawiające postać bibliotekarza. W tym fotografię przedstawiciela świata polityki, pełniącego w młodości funkcję bibliotekarza w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie oraz zdjęcie młodego mężczyzny (może nie tak przystojnego jak Noach Wyle, ale z poczuciem humoru). Mowa o fotografii, na której widzimy pana z tatuażem i książką w ręku opatrzonej tekstem – „bibliotekarz ilustrowany”.

Kolejną grupę materiałów obejmują grafiki promujące działalność Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz bibliotek. Wyróżniają się retrospekcje zdjęć z akcji Odjazdowy Bibliotekarz (15 obrazów). Według pomysłodawców projektu – Sekcję

Bibliotek Niepaństwowych Szkół Wyższych w Łodzi, celem rajdu jest promowanie bibliotek i czytelnictwa oraz co istotne walka ze stereotypowym postrzeganiem bibliotekarza. Odnajdujemy tutaj materiały reklamowe (plakaty) oraz fotoreportaże, przedstawiające uczestników akcji.

Prezentowana grafika wektorowa to komiks – najczęściej przypisany do portalu pulowerek.pl.

Powtarzającymi się motywami w wersjach polsko- i niemieckojęzycznej są obrazy Giuseppe Arcimboldo (3 grafiki) oraz Carla Spitzwega (2 grafiki).

Z kolei hasło „biblioteka” wpisane w wyszukiwarkę Google.pl daje ponad 7 mln wyników. Również w tym przypadku, podobnie jak w anglojęzycznej wersji Google, pojawiają się podpowiedzi mogące zawęzić wyniki wyszukiwania, wśród proponowanych haseł znajdują się: „stara biblioteka”, „biblioteka.gif”, „biblioteka domowa”, „biblioteka tapeta”, „biblioteka dla dzieci”, „biblioteka budynek”.

Wśród wyników obejmujących wspomniane hasło znalazło się 285 tys. grafik animowanych, co stanowi ok. 4% całości. Obiekty typu clip art liczą 815 tys. (ok. 11% wszystkich wyników). Dokumentów kolorowych pojawiło się ponad 7 mln, stanowi to 99% całości grafik, materiały przezroczyste to ok. 9% całości (675 tys.).

Na pierwszym miejscu pojawia się fotografia zamieszczona w Niezależnym Portalu Dziennikarskim Studio Opinii. Ilustruje ona artykuł Haliny Flis-Kuczyńskiej z 13 lutego 2013 r. O dużej polityce i małych bibliotekach. Zdjęcie przedstawia tradycyjną czytelnię z nowymi meblami, jasną kolorystyką, roślinami na regałach, bez użytkowników oraz bez komputerów. Ogólnie można przyjąć, że przedstawiona biblioteka nie wywiera piorunującego wrażenia.

Najliczniejszą grupę stanowią zdjęcia przedstawiające wnętrza biblioteczne, zawiera ona aż 63 obrazy. Większość fotografii przedstawia tradycyjne czytelnie, z rzadka magazyny. Uwagę zwraca kilka dokumentów. Na jednym z nich można zobaczyć Bibliotekę Instytutu Cervantesa w Warszawie. Widać, że to mała czytelnia. Jednak wzrok przykuwają metalowe meble biblioteczne oraz czytelnicy, którzy wyglądają, jakby doskonale się tam czuli. Jedne z bardziej inspirujących fotografii znalezione w Grafice ilustrują tekst artykułu 8 słynnych bibliofilów i ich domowe biblioteki. Znajduje się on na stronie Booklips. Uwagę przykuwa prywatny księgozbiór Karla Lagerfelda, niemieckiego projektanta mody, fotografa i artysty. Jego biblioteka, oprócz oczywistych funkcji tradycyjnych, pełni również inną, chyba nawet nadrzędną rolę – prawdziwego dzieła sztuki.

Analiza i porównanie polskiego, niemieckiego i angielskiego wizerunku bibliotekarza oraz biblioteki w Google Grafika pozwalają na wyciągnięcie kilku ogólnych wniosków. Najbardziej zróżnicowany obraz widoczny jest w niemieckojęzycznej wersji Google, tutaj też obecne jest rozróżnienie na płeć. Dominuje obraz bibliotekarza mężczyzny, czego brakuje na polskich stronach. Czy polskie społeczeństwo ma jedynie wyobrażenie o kobietach bibliotekarkach? W anglojęzycznej wersji dominację bibliotekarek tłumaczy się brakiem rozróżnienia leksykalnego – słowo „librarian” (brak rodzaju żeńskiego). W niemiecko- i polskojęzycznych wersjach pojawiają się materiały, które promują środowisko bibliotekarskie. Brakuje tego elementu na anglojęzycznych stronach Google Grafika. Trudno znaleźć odpowiedź na pytanie dlaczego tak jest. Najprawdopodobniej jest to spowodowane faktem, że materiały promujące środowisko zostały otagowane innymi hasłami lub może wynika to z faktu, że propagowane są instytucjonalnie?

W sieci pojawiają się wspólne motywy – czego przykład stanowi obraz surrealisty Giuseppe Arcimboldo. Zdjęcie przedstawiające bibliotekarzy bez względu na język wyszukiwania są w większości przypadkiem zdjęciami wykonanymi przez amatorów i niezwykle często prezentują wizerunek stereotypowy.

Podsumowując można zauważyć, że polska sieć nie jest twórcza w kreowaniu wizerunku biblioteki i jej pracowników. Najciekawsze grafiki przejmowane są z zasobów światowych. Patrząc na badany całokształt rzeczywistości w sieci można zauważyć dwie tendencje: wizerunek pracownika biblioteki niezależnie od kraju jest wciąż zbliżony. Jest to kobieta w średnim wieku lub młodsza, ubrana dość niemodnie i konserwatywnie lub też zwyczajnie, nie wyróżnia się spośród swoich czytelników. Można zauważyć, że bibliotekarze na zdjęciach są zazwyczaj uśmiechnięci. Jednak wciąż brakuje im atrybutów na to, by graficznie zobrazować fakt, że są nowoczesną grupą zawodową. Komputery już do tego nie wystarczają, są przecież elementem codzienności zdecydowanej większości społeczeństwa. Nie mogą więc być świadectwem nowoczesności bibliotekarzy i bibliotek.

Obrazy, które widzimy w sieci związane z bibliotekami i bibliotekarzami są wynikiem tego na co nas stać. Grafiki są często tradycyjne, schematyczne. Wrzucane są do sieci bez myśli o tym, że tworzą jakąś wizję, mają wpływ na postrzeganie zawodu oraz instytucji przez rzesze internautów. O ile puste wnętrza zabytkowej lub niezwykle nowoczesnej biblioteki broni się samo, to już zwykła, tradycyjna czytelnia nie będzie dla nikogo miejscem atrakcyjnym, jeśli nie będzie tam elementu „przyciągającego”. Brak również zabawy z czytelnikiem, poczucia humoru, dystansu,

pomysłu na przełamanie konwencji bibliotecznej. W zasobach światowych również nie jest to tendencja silnie wyeksponowana, ale można ją odszukać i czerpać z niej wzory.

Pojawia się zatem pytanie, dlaczego w grafikach Google pokutuje stereotypowy wizerunek bibliotekarza, czy godzimy się z koniecznością istnienia i działania stereotypów? Podstawę do rozważań i dyskusji mogą stanowić słowa Waltera Lippmanna – twórcy definicji stereotypu jako obrazów w naszych głowach, który przecież nie dążył do nadania mu pejoratywnej konotacji: „Wzór stereotypów nie jest naturalny. Nie jest to jedyny sposób nakłaniania porządku na cudownie pleniący się, zgiełkliwy chaos rzeczywistości. Nie jest to jedynie skrót. To wszystko to jednocześnie, a zarazem coś więcej. To gwarancja naszego szacunku do samych siebie; to projekcja na świat naszego poczucia wartości, naszej pozycji i naszych własnych praw. Stereotypy są zatem w wysokim stopniu nacechowane emocjami, które się z tym wszystkim wiążą. Stanowią fortece naszej tradycji. Za ich murami możemy czuć się bezpiecznie na pozycjach, które zajmujemy”¹⁸.

Zamieszczając obrazy w sieci bibliotekarze powinni być świadomi jak istotna jest ich forma, opracowanie, pomysł. Czy małą, skromną bibliotekę można przedstawić inaczej niż zwyczajnie? Wystarczy zrobić zdjęcie czytelnika na jednym z regałów bibliotecznych. Fotografia od razu wyróżni się w sieci. Tak właśnie reklamuje się niewielka biblioteka w maleńkiej miejscowości w Luizjanie, a skopiowane zdjęcie można odnaleźć w polskim Internecie! Może warto byłoby spróbować stworzyć coś na tyle inspirującego, żeby grafika została kilkakrotnie wykorzystana w obcojęzycznych zasobach sieciowych?

W swoich działaniach pamiętajmy o społecznym, kulturowym wymiarze obrazu. Stając wobec obrazów stajemy wobec świata. Obrazy przedstawiają rzeczywistość, a rzeczywistość daje się nam poznać za pośrednictwem obrazów¹⁹.

Bibliografia

1. Dyer R.: Funkcja stereotypów, [w:] Kurz I., Kwiatkowska P., Zaremba Ł. (red.): Antropologia kultury wizualnej: zagadnienia i wybór tekstów. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
2. Kopaliński W.: Słownik symboli. Wydawnictwo „Rytm”, Warszawa 2001.

¹⁸ R. Dyer: Funkcja stereotypów, [w:] I. Kurz, P. Kwiatkowska, Ł. Zaremba (red.): Antropologia kultury wizualnej: zagadnienia i wybór tekstów. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 616.

¹⁹ I. Kurz: Wobec obrazu – wobec świata. Projekt antropologii kultury wizualnej, [w:] I. Kurz, P. Kwiatkowska, Ł. Zaremba (red.): op.cit., s. 18.

3. Kurz I.: Wobec obrazu – wobec świata. Projekt antropologii kultury wizualnej, [w:] Kurz I., Kwiatkowska P., Zaremba Ł. (red.): Antropologia kultury wizualnej: zagadnienia i wybór tekstów. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
4. Słownik języka polskiego PWN. P-Ż. Warszawa 2000.
5. Sontag S.: Świat obrazów, [w:] Boguni-Borowska M. i Sztompka P. (red.): Fotospołeczeństwo: antologia tekstów z socjologii wizualnej. Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.
6. Sztompka P.: Wyobrażenia wizualna i socjologia, [w:] Boguni-Borowska M., Sztompka P. (red.): Fotospołeczeństwo: antologia tekstów z socjologii wizualnej. Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.
7. Bibliotekarskie Lego, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://lubimyczytac.pl/aktualnosci/2799/bibliotekarskie-lego>
8. Bibliotekarz – Giuseppe Arcimboldo, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://reprodukcje.org/reprodukcje/661-bibliotekarz-giuseppe-arcimboldo.html>
9. Einer der anspruchsvollsten Jobs St.Gallens, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: [http://toxic.fm/internet/index.php?id=80&tx_ttnews\[tt_news\]=4526&tx_ttnews\[backPid\]=81&cHash=a53dd1599d](http://toxic.fm/internet/index.php?id=80&tx_ttnews[tt_news]=4526&tx_ttnews[backPid]=81&cHash=a53dd1599d)
10. Google Grafika – ulepszone przeglądanie wizualnej części Sieci, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://googlepolska.blogspot.com/2010/07/google-grafika-ulepszone-przeglądanie.html>
11. Google's mission is to organize the world's information and make it universally accessible and useful, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.google.com/intl/pl%20pl/about/company/>
12. Pisarek A.: Wizualność i media w edukacji pozaformalnej, [w:] Obraz w kulturze, kultura obrazu. Poradnik dla nauczycieli. Bytom 2012, s. 114, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.akademiaorange.pl/files/framework/documents_uploadFile/81f20a8f111f75de1039ea671d9c2fe0.pdf
13. The Librarian (Wolfgang Lazius), ca. 1562, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/arcimboldo_paris/gam11007_01.htm
14. Wyszukiwarka Grafiki Google, [dostęp: 23.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Wyszukiwarka_Grafiki_Google

Katarzyna MACHCIŃSKA
Politechnika Wrocławska
Biblioteka Główna

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE W BIBLIOTECE – RODZAJE, FUNKCJE, STRATEGIA DZIAŁANIA

Media społecznościowe powstały w efekcie rozwoju technologii internetowych. Największe znaczenia miało zastosowanie łączy internetowych o dużej przepustowości oraz łatwych w obsłudze narzędzi do samodzielnego tworzenia treści. Wśród wykorzystywanych przez biblioteki mediów społecznościowych znajdują się serwisy społecznościowe, serwisy z plikami wideo, blogi i mikroblogi, strony z zakładkami, strony typu wiki, serwisy do dzielenia się dokumentami, fora i grupy dyskusyjne. Media społecznościowe stosowane są w bibliotece jako narzędzie komunikacyjne, charakteryzujące się przejrzystością, dialogiem, integracją, zaangażowaniem, wirusowością oraz autentycznością. Są również nowym sposobem zarządzania organizacją przez wykorzystanie w takich obszarach działalności, jak: marketing, obsługa klienta, badania i rozwój usługi oraz budowanie wizerunku. Do korzyści płynących z istnienia biblioteki w mediach społecznościowych należą: akceptacja, nieinwazyjność, wzmacnianie wiarygodności i zaufania, informacja zwrotna od użytkowników, szeroki zasięg oraz wzrost liczby odwiedzin.

Wstęp

Media społecznościowe to serwisy, usługi i aplikacje, których działanie opiera się na dostępie do sieci internetowej oraz telefonii komórkowej. Wykorzystywane są do uczestniczenia, dzielenia, tworzenia, łączenia i zapamiętywania informacji w celu ich późniejszego użycia. Są to również miejsca wymiany opinii, dyskusowania¹.

Media społecznościowe pojawiły się w efekcie rozwoju technologii – wprowadzenia łączy internetowych o dużej przepustowości, które pozwalały na udostępnianie większych plików, takich jak filmy, pliki audio i zdjęcia, oraz prostych w obsłudze narzędzi internetowych do samodzielnego tworzenia treści i wymienia nimi się z innymi użytkownikami. Nie bez znaczenia był także fakt popularyzacji samego Internetu jako medium umożliwiającego komunikację i rozrywkę².

¹ A. Mac: E-przyjaciele. Zobacz, co media społecznościowe mogą zrobić dla Twojej firmy. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2011, s. 10.

² A. Miotk: Skuteczne social media. Prowadź działania, osiągaj zamierzone efekty. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 15.

Historia mediów społecznościowych

Początkowo z sieci globalnej korzystały jedynie instytucje rządowe, wojskowe i edukacyjne. Szerokie grono użytkowników otrzymało tę możliwość w latach 90. XX w. Pierwsze serwisy społecznościowe pojawiły się w drugiej połowie dekady na rynku amerykańskim. Dynamiczny rozwój tej formy komunikacji przyniósł XXI w. W 2001 r. powstał serwis Fotka, w którym internauci mogli publikować, komentować i oceniać zdjęcia. Był to również czas pojawienia się największej wirtualnej encyklopedii – Wikipedii. W 2003 r. zadebiutowały serwisy, takie jak LinkedIn, MySpace, Del.icio.us, Last.fm. W 2004 r. uruchomiony został najpopularniejszy serwis społecznościowy Facebook, natomiast w Polsce ruszyło Grono. YouTube, lider serwisów do umieszczania filmów wideo, wszedł na rynek w 2005 r. Natomiast 2006 r. był rokiem powstania Twittera w Stanach Zjednoczonych oraz Naszej Klasy w Polsce. W 2008 r. miała miejsce premiera polskiej wersji językowej Facebooka, a w 2011 r. Twittera i Google+³.

Rodzaje mediów społecznościowych

Mapa social media jest niezwykle rozległa. Na potrzeby artykułu zostały wymienione jedynie te narzędzia, których wykorzystanie przez biblioteki jest zasadne. Serwisy społecznościowe, których przykładem jest Facebook, NK.pl (dawna Nasza Klasa) czy Google+, nastawione są na nawiązywanie kontaktów i wymianę informacji w różnych formach. Są świetnym sposobem promowania wizerunku instytucji. Dodatkowo, jedną z funkcjonalności Facebooka jest geolokalizacja, za pomocą której użytkownik informuje innych, w jakim miejscu przebywał, aktualnie przebywa lub planuje przebywać. Funkcję tę można zaadaptować do celów marketingowych – częste meldowanie się w danej placówce może być zachętą dla innych do jej sprawdzenia. Serwisy z plikami wideo przeznaczone są do umieszczania w sieci nagrań wideo. W tym obszarze niekwestionowanym liderem jest YouTube.

Blogi, spełniające funkcję internetowego dziennika, prowadzone indywidualnie wykorzystywane są do dzielenia się z innymi specjalistyczną wiedzą z jakiejś dziedziny, natomiast zarządzane przez organizację służą do promowania wizerunku instytucji. Istotą ich funkcjonowania jest regularne publikowanie treści. Mikroblogi zaś to skrzyżowanie bloga z krótką wiadomością tekstową (ang. *Short Message*

³ M. Sadowski: Rewolucja social media. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 27-30.

Service – SMS), gdzie wpis ograniczony jest limitem znaków. Najczęściej składa się on z hiperłącza do innych tekstów w sieci. Komunikaty można oznaczyć tzw. tagiem, który umożliwi osobom zainteresowanym danym tematem dotarcie do konkretnego profilu. Za pomocą mikroblogów, np. Twittera czy Blipa, instytucje informują o produktach i usługach, nawiązują kontakty z potencjalnymi klientami czy udostępniają opinie użytkowników.

Strony z zakładkami umożliwiają oznaczenie ulubionej strony internetowej i powiadomienie o tym innych. Im więcej osób opatrzy daną stronę zakładką, tym większa szansa jej obecności na głównej stronie serwisu. Przykładem takiego działania jest serwis Pinterest. Strony typu wiki przeznaczone są do tworzenia wirtualnych encyklopedii, w których użytkownicy przekazują innym swoją wiedzę, jak to ma miejsce w przypadku Wikipedii. Natomiast serwisy do dzielenia się dokumentami służą do publikowania w sieci dokumentów, takich jak prezentacje z konferencji i szkoleń czy raporty badań. Zamieszczane prace mogą być komentowane, oceniane i pobierane. Możliwości takie oferuje m.in. Slideshare.

Należy również wspomnieć o forach i grupach dyskusyjnych jako najstarszej części Internetu, działającej jeszcze przed pojawieniem się mediów społecznościowych sensu stricto. Ich najważniejszym zadaniem jest prowadzenie równorzędnej dyskusji przez użytkowników serwisu przy możliwości wymiany plików graficznych i tekstowych⁴.

Funkcje mediów społecznościowych

Media społecznościowe spełniają dwie główne funkcje – komunikacyjną oraz marketingową. Mogą mieć zastosowanie zarówno w organizacjach nastawionych na zysk finansowy, jak i w tych o charakterze non profit. Użytkownicy cenią w mediach społecznościowych równorzędny dialog i dzielenie się wartościowymi treściami. Stary model przekazu komunikatu, skierowanego od jednego nadawcy do wielu odbiorców, odszedł w zapomnienie. Obecnie użytkownicy oczekują interakcji, pragną dyskusji z autorem wiadomości. Dzięki mediom społecznościowym nawiązują kontakty, rozmawiają, budują więzi, uczestniczą w społeczności dzielącej te same pasje i zainteresowania. Doceniają przejrzystość, szczerłość i autentyczność komunikatów⁵. Media społecznościowe stały się również nową

⁴ L. Evans: *Social media marketing. Odkryj potencjał Facebooka, Twittera i innych portali społecznościowych*. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2011, s. 21-25.

⁵ A. Miotk: *op.cit.*, s. 32.

formą zarządzania organizacją, służącą efektywniejszemu funkcjonowaniu w takich obszarach, jak obsługa użytkownika, badania i rozwój usługi czy budowanie wizerunku. Szybka informacja zwrotna pochodząca od zaangażowanych internautów wykorzystywana jest przy ocenie stopnia zadowolenia z oferowanych usług oraz przy ewentualnych poprawkach i udoskonaleniach. Media społecznościowe są środkiem do uzyskania poparcia dla prowadzonych działań bibliotecznych oraz kreowania pozytywnego obrazu biblioteki⁶.

Przygotowanie do obecności w mediach społecznościowych

Planując strategię działań w mediach społecznościowych należy wziąć pod uwagę etapy charakterystyczne dla planowania biznesowego, tj. analizę wstępną, właściwą strategię działań, wdrożenie planu oraz podsumowanie efektów. Na początku trzeba odpowiedzieć sobie na pytania dotyczące sytuacji komunikacyjnej biblioteki – jej mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla komunikacji przez media społecznościowe. Im więcej informacji uda się zebrać, tym łatwiej będzie określić cele, które biblioteka pragnie osiągnąć dzięki uczestnictwu w social media. Kolejnymi krokami są zdefiniowanie grupy docelowej oraz nakreślenie ogólnego pomysłu na działania komunikacyjne, związanego z misją i wizją biblioteki. Wówczas następuje wybór odpowiedniego medium społecznościowego oraz stworzenie harmonogramu działań. Niezwykle ważny jest bieżący monitoring, czyli sprawdzanie czy realizowana strategia rozwija się zgodnie z założeniami. Ostatnim punktem jest ocena efektów działań w social media, której dokonuje się za pomocą mierników realizacji celu.

Większość serwisów ma wbudowane własne mierniki, dzięki którym można określić dwa najważniejsze aspekty funkcjonowania w internetowych społecznościach, mianowicie zasięg i zaangażowanie. Zasięg oznacza liczbę osób, które potencjalnie widziały daną treść, a zaangażowanie to odsetek liczby osób, które potencjalnie widziały treść i w związku z nią dokonały jakiejś interakcji. Dla przykładu – w serwisach społecznościowych miarą zasięgu jest liczba osób, które widziały post, liczba postów dodanych przez fanów na fanpage'u czy liczba zdjęć i filmów, na których biblioteka została oznaczona. Natomiast miarę zaangażowania określa liczba komentarzy, liczba kliknięć „Lubię to” i liczba udostępnień. Serwisy z plikami wideo dostarczają mierniki zasięgu w postaci liczby wyświetleń filmu, liczby linków do filmu, liczby subskrybentów, liczby udostępnień filmu w innych

⁶ Ibidem, s. 57-60.

serwisach, a miernikami zaangażowania jest liczba komentarzy oraz liczba kliknięć oceniających film pozytywnie lub negatywnie. Mierniki zasięgu dla blogów i mikroblogów to liczba obserwujących profil, liczba wpisów oznaczonych tagiem, liczba subskrybentów, liczba pojawień się posta w innych mediach społecznościowych, zaś mierniki zaangażowania to liczba komentarzy, stosunek liczby komentarzy do liczby postów, liczba udostępnień, liczba dodania do ulubionych oraz liczba aktywnie obserwujących, którzy angażują się w dialog. Mierzenie komunikacji w mediach społecznościowych jest badaniem ewaluacyjnym – mierniki pomiaru są każdorazowo dobierane, w zależności od celów kampanii⁷.

Metody badania mediów społecznościowych

Media społecznościowe dysponują szeroką paletą metod badawczych, znanych z metodologii nauk społecznych, jednak w powszechnej praktyce stosuje się dwie z nich: analizę treści oraz analizę ilościową danych. Analiza treści to systematyczne, jakościowo-ilościowe analizowanie tekstów, postów, zdjęć, komentarzy i materiałów graficznych zawartych w mediach społecznościowych. Najczęściej stosowana jest w badaniu opinii internautów na temat instytucji, jej produktów i usług. Zaletą tej analizy jest łatwość jej przeprowadzenia, wadą zaś subiektywizm osób oceniających. Natomiast analiza ilościowa to badanie danych zaczerpniętych z zestawień, takich jak statystyka ruchu czy statystyki poszczególnych narzędzi social media. Zaletą tej metody również jest łatwość jej przeprowadzania, a z wad wymienić należy niepełność i ogólność informacji, zwłaszcza jeśli początkowe dane nie były gromadzone. Warto pamiętać o łączeniu badań ilościowych z jakościowymi⁸.

Właściwa strategia działań w mediach społecznościowych

Jest wiele sposobów informowania użytkowników o obecności w mediach społecznościowych. Absolutną koniecznością jest umieszczenie widżetu (ikony) na stronie internetowej instytucji. Nowy wizerunek biblioteki otwartej na media społecznościowe można wypromować także przez umieszczenie w korespondencji elektronicznej odnośnika do profilu lub przyłączenia się do społeczności, której

⁷ L. Evans: op.cit., s. 29-34.

⁸ A. Miotk: op.cit., s. 139-140.

częścią jest już grupa, do której biblioteka pragnie dotrzeć. Realizację ustalonej strategii dobrze jest rozpocząć od samej biblioteki, tj. zaangażować pracowników w tworzoną społeczność. Mogą oni okazać się pośrednikami w przekazie informacji płynącej do społeczności, której prywatnie są już członkami. Mogą być również autorami pierwszych komentarzy, zachęcając i ułatwiając innym zaangażowanie⁹.

Kreśląc strategię istnienia w mediach społecznościowych należy kierować się kilkoma zasadami. Przede wszystkim trzeba być autentycznym, konsekwentnym i spójnym w swoich działaniach. Aby zbudować grupę skupioną wokół naszego profilu, niezbędna jest obecność w kręgach, w których dyskutuje się na tematy biblioteczne. Nawiązany kontakt należy podtrzymywać, nie przerywać informacji, wykazywać się stałą aktywnością i zaangażowaniem. Niezbędne są również odważne pomysły oraz wychodzenie naprzeciw potrzebom użytkowników z kreatywnymi rozwiązaniami. Najlepiej, aby profile w różnych serwisach prowadziła jedna osoba, która wypracuje swój schemat pracy. Do jej zadań będzie należało dbanie o wizerunek biblioteki i stan relacji społecznościowych, pobudzanie zaangażowania użytkowników, wsłuchiwanie się i reagowanie na opinie oraz proponowanie i dopasowywanie usług. Niewykluczony jest jednak udział innych pracowników, gdyż zadbają oni o różnorodność przekazu. Osoby takie nazywane są autorami treści. Zredagowany przez nich komunikat powinien charakteryzować się umiarem, właściwym stylem, taktem oraz szacunkiem wobec odbiorców. Wartości te sprawią, że biblioteka stanie się zaufanym członkiem internetowej społeczności. Trzeba pamiętać, że zaufanie w sieci traci się bardzo szybko, a jego odbudowa jest procesem żmudnym. Z tego powodu nie wolno marnować szans na dobre relacje z użytkownikami, np. przez ostre lub zbyt dosadne komentarze. Z kolei zaufanie do administratora profilu powinna okazać dyrekcja, umożliwiając mu wypowiedzanie się w imieniu biblioteki oraz swobodne budowanie relacji z użytkownikami. Materiał przygotowany przez prowadzącego profil musi odznaczać się wartością merytoryczną, gdyż w ten sposób internautom wynagradzana jest obecność w grupie społecznościowej biblioteki. Fani bardzo szybko ją opuszczają, jeśli wyda im się, że instytucja dba jedynie o swój dobry wizerunek, a nie zapewnia żadnych wartości dodanych. Bardzo ważne jest również unikanie zbyt oficjalnego tonu wypowiedzi. Jako, że działanie w mediach społecznościowych bazuje na stosunkach międzyludzkich, użytkownicy doceniają

⁹ A. Mac: op.cit., s. 106-112.

zachowanie „ludzkiej twarzy”. Nieoficjalny profil organizacji jest dla nich często bardziej atrakcyjny niż strona internetowa, którą traktują jak bezosobową wizytówkę. Bardzo skutecznym sposobem budowania społeczności jest również wplatanie treści pokazujących kulisy funkcjonowania biblioteki. Trzeba być otwartym względem odbiorców – cieszyć się z sukcesów, ale i informować o problemach i rozwiązaniach, które trzeba było wdrożyć, aby dostosować usługę do potrzeb użytkowników¹⁰.

Wpisy powinny charakteryzować się regularnością, konsekwencją oraz celowością. Możliwe jest ujawnienie w nich własnego zdania z intencją zachęty do dyskusji lub dodania interesującego pliku wideo, audio, fotografii czy materiału innego typu. Można również poszukać wśród swojej społeczności ambasadorów, czyli osób przekonanych o wartości profilu biblioteki, którzy będą go promować w sposób ciągłego zaangażowania. Powinny być to osoby wiarygodne i poważane w środowisku, których opinie należą do najbardziej lubianych i komentowanych, np. profesorowie uczelni. Warto wykształcić z liderami specjalne więzi, gdyż ułatwi to pozyskiwanie informacji zwrotnych, prowadzących do podniesienia jakości usług bibliotecznych. Dobrą praktyką jest tworzenie sprawozdań składających się z sugestii internautów i przekazywanie ich pracownikom biblioteki, by udoskonalić obsługę czytelników. I odwrotnie, aby efektywnie rozwiązać problem użytkownika warto skontaktować się z oddziałem zajmującym się obsługą, gdyż jego pracownicy posiadają największą wiedzę na temat zachowań i preferencji czytelników¹¹.

Obecność w mediach społecznościowych wiąże się również z szybkim i właściwym reagowaniem na głosy krytyki. Profil założony w danym medium społecznościowym nie służy jedynie przedstawieniu oferty i dokonań biblioteki, ale pełni również rolę platformy, w której wszyscy mogą podzielić się swoimi spostrzeżeniami. Reakcja na negatywną opinię musi mieć charakter otwarty oraz wyważony, gdyż członkom społeczności da to do zrozumienia, że biblioteka liczy się z ich zdaniem. Sposób, w jaki zareaguje się na negatywne komentarze doprowadzi do zatrzymania, utraty lub pozyskania użytkowników. Niezależnie od formy i treści uwagi trzeba dotrzeć do sedna problemu i zaproponować konkretne rozwiązanie. Warto również wyciągnąć wnioski, konstruktywna krytyka prowadzi przecież do pozytywnych zmian i poprawy sytuacji¹². Kompetentna odpowiedź

¹⁰ Ibidem, s. 90-93.

¹¹ M. Sadowski: op.cit., s. 66.

¹² A. Mac: op.cit., s. 44-51.

może nie tylko zapobiec kryzysowi, ale nawet przyczynić się do odwrócenia sytuacji i pozostawienia pozytywnego wrażenia dbania o użytkownika. Dodatkowo, jeśli biblioteka ma wyżej wspomnianych ambasadorów, to prawdopodobne jest, że spontanicznie staną oni w obronie instytucji oraz wzmocnią wydźwięk jej odpowiedzi¹³. Wreszcie, niezwykle ważną regułą jest niekopiowanie tego samego przekazu do wielu kanałów jednocześnie.

Stosowanie powyższych zasad zagwarantuje bibliotece wiele korzyści. Wśród nich wymienić należy akceptację użytkowników i ich zainteresowanie działalnością biblioteczną, które przekładają się na kreowanie pozytywnego wizerunku biblioteki. Przez stały kontakt z użytkownikami pogłębianą jest więź oraz wzmacniane zaufanie. Ponadto, dzięki szybkiej wymianie informacji biblioteka uzyskuje sugestie na temat funkcjonowania oraz jakości oferowanych usług. Atrakcyjne treści przekazywane przez social media docierają do szerokiej publiczności internetowej, mogą więc przyczynić się do zainteresowania tradycyjną biblioteką i doprowadzić do wzrostu liczby odwiedzin czytelników. Niemalże znaczenie ma również nieinwazyjność mediów. Internauci na własne życzenie dołączają do grupy fanów biblioteki i obserwują publikowane treści; a podejmują taką akcję, gdyż biblioteka oferuje im konkretne wartości. Dla bibliotek z pewnością zaletą jest również fakt, że promocja w mediach społecznościowych jest darmowa, poświęcić jej jedynie trzeba czas.

Przykłady wykorzystania mediów społecznościowych

Media społecznościowe mogą być wykorzystywane przez biblioteki jako kanał komunikacyjny i promocyjny na wiele sposobów. Wszystko zależy od pomysłowości i kreatywności osób odpowiedzialnych za ich prowadzenie oraz zaufania, jakie otrzymują oni od swoich przełożonych. Za pomocą social media można prowadzić standardowe działania marketingowe, nastawione na osiągnięcie takich zysków jak: rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb edukacyjnych i informacyjnych użytkowników, pobudzenie społecznego zapotrzebowania na usługi biblioteczne oraz ich efektywne świadczenie, wzrost liczby korzystających z tych usług oraz rozpropagowanie biblioteki jako instytucji nowoczesnej. Można również posłużyć się potencjałem mediów społecznościowych do zrealizowania niestandardowych zadań i rozwiązania niecodziennych problemów. W 2008 r. amerykańska Biblioteka Kongresu rozpoczęła wdrażanie projektu zapewniającego

¹³ M. Sadowski: op.cit., s. 161.

użytkownikom darmowy dostęp do zbioru fotografii archiwalnych. Aby zebrać i uzupełnić informacje o posiadanych zdjęciach, biblioteka opublikowała je w ogólnodostępnym serwisie internetowym Flickr, umożliwiając tym samym ich komentowanie i segregowanie. Działania oparte na możliwościach mediów społecznościowych miały na celu uzyskanie cennych informacji o miejscach i ludziach widzianych na fotografiach. Założono, że użytkownicy opiszą zdjęcia pełniej i dokładniej niż etatowy bibliotekarz. W ciągu pierwszej doby od uruchomienia projektu internauci dodali komentarze do 500 zdjęć oraz oznaczyli 4 tys. z nich¹⁴. Polskim przykładem niestandardowych działań bibliotecznych z wykorzystaniem mediów społecznościowych jest pomoc obywatelska zaoferowana spalonej bibliotece w Kobałtach. W 2011 r. w wyniku pożaru zniszczona została wiejska biblioteka – spłonęło 7 tys. książek oraz sprzęt komputerowy. Bibliotekarze rozesłali e-maile z prośbą o pomoc w zorganizowaniu nowego księgozbioru. Listy te przesłano kolejnym osobom (zasada wirusowości), na Facebooku utworzono wydarzenie propagujące akcję i zapraszano znajomych do wzięcia w nim udziału oraz opisano sprawę na blogach, portalach i forach dyskusyjnych poświęconych książkom. W akcji budowania księgozbioru wzięło udział 300 podmiotów – firm, instytucji i osób prywatnych. W ciągu kilku tygodni udało się zebrać ok. 10 tys. książek, dzięki czemu w styczniu 2012 r. filia biblioteczna w Kobałtach mogła ponownie służyć swoim czytelnikom¹⁵.

Podsumowanie

Media społecznościowe stały się ważnym elementem komunikacji i marketingu w przypadku wielu bibliotek, otwartych na zmiany technologiczne i cywilizacyjne. Stało się tak, gdyż oferują one możliwość dzielenia się doświadczeniem i wiedzą z użytkownikami oraz umożliwiają stworzenie więzi z grupą ludzi o podobnych zainteresowaniach. Do niewątpliwych zalet social media należy obopólne zaangażowanie, bezpośredni kontakt, poznanie preferencji odbiorców przekazu, niski koszt kampanii promocyjnej oraz zyski wynikające z kreowania pozytywnego wizerunku¹⁶. Media społecznościowe są również środkiem budowania poparcia dla działań bibliotecznych. Stanowią inspirujące narzędzie „uczłowieczenia” instytucji.

¹⁴ D. Barefoot, J. Szabo: *Znajomi na wagę złota. Podstawy marketingu w mediach społecznościowych*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 23-24.

¹⁵ A. Miotk: *op.cit.*, s. 80.

¹⁶ A. Mac: *op.cit.*, s. 114.

W przypadku bibliotek może to być świetny sposób na walkę z obiegowym stereotypem biblioteki postrzeganej jako miejsce nudne, zacofane technologicznie, które nie realizuje ciekawych inicjatyw.

Bibliografia

1. Barefoot D., Szabo J.: Znajomi na wagę złota. Podstawy marketingu w mediach społecznościowych. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
2. Evans L.: Social media marketing. Odkryj potencjał Facebooka, Twittera i innych portali społecznościowych. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2011.
3. Mac A.: E-przyjaciele. Zobacz, co media społecznościowe mogą zrobić dla Twojej firmy. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2011.
4. Miotk A.: Skuteczne social media. Prowadź działania, osiągaj zamierzone efekty. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013.
5. Podlaski A.: Marketing społecznościowy. Tajniki skutecznej promocji w social media. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2011.
6. Sadowski M.: Rewolucja social media. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013.

Lidia MIKOŁAJUK
Uniwersytet Łódzki
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

UDZIAŁ BIBLIOTEKI AKADEMICKIEJ W KSZTAŁCENIU KOMPETENCJI INFORMACYJNYCH STUDENTÓW UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

W artykule przedstawiono ofertę szkoleniową Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w zakresie kształcenia kompetencji informacyjnych. Podstawą do opracowania planu szkoleń stały się efekty kształcenia dla profilu ogólnoakademickiego wymienione w Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego. Władze Uniwersytetu Łódzkiego doceniły znaczenie biblioteki akademickiej w procesie dydaktycznym uczelni i zaprosiły bibliotekarzy do udziału w konferencji nauczycieli akademickich, którzy wymienili się doświadczeniami w zakresie metodologii pracy dydaktycznej, nakierowanej na zachęcenie studentów do aktywnego studiowania. Bibliotekarze nawiązali współpracę z naukowcami i dostosowali program szkoleń do konkretnych dyscyplin naukowych.

Edukacja informacyjna

W ostatnich dekadach nastąpił lawinowy przyrost informacji i zmiana sposobu jej dystrybucji. Początek XXI w. przyniósł przyspieszony rozwój technologii informatycznych. Zwiększyła się dostępność do informacji, jednocześnie jednak wymusiło to na jej odbiorcach konieczność zapoznania się z nowymi kanałami komunikacji naukowej. Aby dotrzeć do elektronicznych zasobów wiedzy użytkownicy muszą udoskonalać swe umiejętności z zakresu obsługi nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Absolwenci szkół średnich, rozpoczynający naukę na wyższej uczelni, są często bezradni wobec ogromu źródeł informacji. Edukacja informacyjna studentów staje się więc niezbędnym elementem procesu dydaktycznego uczelni. W dużym stopniu to zadanie przejmowane jest przez biblioteki akademickie, które wzięły odpowiedzialność za przygotowanie studentów do samodzielnego zdobywania wiedzy.

Wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacji do systemu szkolnictwa wyższego zobowiązało uczelnie do kształcenia umiejętności informacyjnych swoich studentów.

W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. wymieniono efekty kształcenia dla profilu ogólnoakademickiego¹. W myśl tego aktu prawnego absolwent wyższej uczelni powinien uzyskać kwalifikacje:

- poznanie i zrozumienie podstawowych pojęć i zasad z zakresu ochrony własności przemysłowej i prawa autorskiego oraz konieczności i zarządzania zasobami własności intelektualnej;
- umiejętność wyszukiwania, analizowania, oceniania, selekcjonowania i integrowania informacji z wykorzystaniem różnych źródeł oraz formułowanie na tej podstawie krytycznych sądów;
- umiejętność przygotowania typowych prac pisemnych z wykorzystaniem podstawowych ujęć teoretycznych, a także różnych źródeł.

Wymienione w dokumencie kwalifikacje są zbliżone z definicją kompetencji informacyjnych (*information literacy*) opracowaną przez Stowarzyszenie na rzecz Komunikacji i Technologii w Edukacji (Association for Educational Communications and Technologies). Zgodnie z tą definicją jest to umiejętność wyszukiwania i wykorzystywania informacji, kluczowa umiejętność dla procesu uczenia się przez całe życie². Na podstawie tego twierdzenia AASL (American of School Librarians) określa, że student mający kompetencje informacyjne zdobywa informacje w sposób efektywny, krytycznie i kompetentnie ją ocenia oraz używa informacji kreatywnie i stosownie do potrzeb. Użytkownicy bibliotek powinni być świadomi istnienia strategii wyszukiwania informacji, a także powinni mieć umiejętność krytycznego myślenia, aby selekcjonować, odrzucać, syntetyzować i prezentować informacje na nowe sposoby w celu rozwiązywania realnych problemów³. Posiadanie kompetencji informacyjnych pomaga w samodzielnym zdobywaniu wiedzy i przejęciu większej kontroli nad własnym rozwojem. Środowisko akademickie jest największym konsumentem technologii informacyjnych. Ogromna ilość informacji, jaka jest generowana w różnych formatach na całym świecie, zmusza do zastanowienia się nad jej wiarygodnością, rzetelnością i autentycznością. Odbiorcy są przytłoczeni jej obfitością i zróżnicowaniem dostępnych zasobów. Dlatego szkolnictwo wyższe jako nadrzędny cel musi postawić sobie wykształcenie u studentów lepszego zrozumienia i sprawnego poruszania się w gąszczu informacji. Edukacja wyższa oparta jest na

¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, Dz.U. 2011, nr 253 poz. 1520.

² C.S. Brodie, B. Greg: *Information Literacy Skills Models*, [in:] B. Stripling (ed.): *Learning and Libraries in an Informatin Age. Principles and Practices*. Libraries Unlimited, Englewood 1999, p. 55.

³ J. Lau: *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie – wytyczne*. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2011, s. 15.

trzech filarach: procesie dydaktycznym, badaniach naukowych oraz rozwoju indywidualnym⁴. W każdym z tych obszarów niezbędne jest wykorzystanie kompetencji informacyjnych.

We współczesnym środowisku szybkich zmian technologicznych musi nastąpić zmiana metodyki nauczania, konwencjonalne sposoby kształcenia powinny zostać uzupełniane przez metody oparte na ICT (*Information and Communication Technologies*). Nowe media są wykorzystywane przez młodych ludzi nie tylko w relacjach towarzyskich, rozwijaniu zainteresowań czy spędzaniu wolnego czasu, ale również w poszukiwaniu wiadomości niezbędnych podczas nauki. Naturalne wydaje się więc wykorzystanie nowych technologii przez środowisko edukacyjne. Efektem wprowadzenia nowoczesnych środków komunikacji naukowej do procesu dydaktycznego ma być wykształcenie u studentów biegłości w wyszukiwaniu, selekcjonowaniu czy integrowaniu informacji z różnych źródeł. Na drodze rozwoju kompetencji informacyjnych przed środowiskiem akademickim stoją trudne wyzwania. Pierwszym jest ogromne zróżnicowanie tematyczne prowadzonych na uczelniach kierunków studiów. Dlatego ważnym elementem kształcenia kompetencji informacyjnych jest nawiązanie ścisłej współpracy z wykładowcami różnych dyscyplin naukowych, którzy określiliby zakres tematyczny zajęć, przeznaczonych dla studentów konkretnych kierunków. Kolejnym wyzwaniem jest dynamiczny program kształcenia akademickiego, podlegający częstym modyfikacjom. Wprowadzenie do systemu szkolnictwa wyższego Krajowych Ram Kwalifikacji przyniosło uczelniom autonomię w tworzeniu kierunków i kształtowaniu programów studiów. Instruktorzy zajęć z zakresu *information literacy* muszą śledzić te zmiany i dostosować do nich swoje kursy. Nie wystarczy już samo rozpowszechnianie informacji, ale należy uczyć użytkowników, jak najlepiej wykorzystać wyszukane zasoby, aby poszerzyć swoją wiedzę czy wykonać określone zadanie. Celem takich zajęć staje się wzmocnienie krytycznego myślenia i wyrobienie wśród studentów umiejętności badawczych. Dużym wyzwaniem w kształceniu kompetencji informacyjnych jest wreszcie pokonanie oporu środowiska akademickiego przed wprowadzeniem nowych zasobów informacji do procesu dydaktycznego. Wykładowca powinien nie tylko wskazać studentom możliwość wykorzystania tych źródeł do zdobycia wiedzy, ale również egzekwować od swoich podopiecznych ich stosowanie. Zdarza się jednak, że słaba znajomość technologii informacyjnej wśród nauczycieli akademickich powstrzymuje ich od wykorzystania jej w trakcie zajęć dydaktycznych. Stąd może pojawić się

⁴ P. Shantaram: Challenges in spreading information literacy among students. „Indian Streams Research Journal”, Vol. 2, Issue 11, 2012, p. 3.

zapotrzebowanie na przeprowadzenie kursu z zakresu kompetencji informacyjnych dla kadry naukowej przed wprowadzeniem analogicznych zajęć skierowanych do studentów. Współpraca z wykładowcami jest bowiem niezbędnym warunkiem opracowania efektywnego programu szkoleń dla studentów. Bez pomocy nauczycieli akademickich bibliotekarzom trudno jest zachęcić studentów do większego zaangażowania w trakcie zajęć. Najbardziej skuteczną strategią nauczania umiejętności informacyjnych jest takie współdziałanie, w którym bibliotekarze dostarczają studentom ogólnych wiadomości z zakresu *information literacy*, ze szczególnym naciskiem na gromadzenie i ocenę informacji z różnych źródeł, a wykładowcy koncentrują się na powiązaniu tych umiejętności z określoną dyscypliną naukową⁵.

Oferta szkoleniowa Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego

Na polskich wyższych uczelniach kształcenie umiejętności informacyjnych odbywa się dwutorowo: z jednej strony są to szkolenia biblioteczne, z drugiej – przedmioty informacyjne o różnych nazwach, realizowane w ramach programów poszczególnych studiów (na części uczelni są one punktowane w systemie ECTS – mają 2 punkty)⁶.

Władze Uniwersytetu Łódzkiego doceniają znaczenie kształcenia kompetencji informacyjnych studentów i traktują Bibliotekę Uniwersytecką jako pełnoprawnego uczestnika procesu dydaktycznego. Bibliotekarze zostali zaproszeni do aktywnego uczestnictwa w konferencji naukowej „Twórczy Uniwersytet: wolność i świadomość studiowania”, podczas której nauczyciele akademicy wymieniali się doświadczeniami w zakresie metodologii pracy dydaktycznej, nakierowanej na zachęcenie studentów do aktywnego studiowania⁷. Główny nacisk położono na autonomię procesu uczenia się, stymulowanie twórczego myślenia oraz samodzielną pracę umysłową. Przedstawiono nowoczesne technologie, które każdy studiujący może wykorzystać w dotarciu do zasobów wiedzy oraz realizacji zajęć w trybie zdalnym. Podczas konferencji bibliotekarze zaproponowali nowe formy szkoleń z zakresu edukacji informacyjnej oraz nawiązali współpracę z wykładowcami, polegającą na ścisłym powiązaniu szkoleń z różnymi dyscyplinami naukowymi. Efektem konferencji jest publikacja „Przewodnika dla studentów Uniwersytetu Łódzkiego”, stanowiącego zbiór zasad

⁵ M. Bosacka: Biblioteka akademicka jako organizacja ucząca i ucząca się. „Bibliotheca Nostra”, nr 1 (27), 2012, s. 11.

⁶ Ibidem, s. 12.

⁷ Twórczy Uniwersytet, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://klubgosci.uni.lodz.pl/>

i wykaz narzędzi, które ułatwią im samodzielne kształcenie⁸. W wydawnictwie tym znalazły się trzy artykuły pracowników Biblioteki UŁ, przedstawiające nie tylko uczelnianą księżnicę i jej zbiory, ale również ofertę szkoleniową, poradnik tworzenia notatek czy bibliografii załącznikowej. Teksty zamieszczone w przewodniku mają charakter propedeutyczny i napisane są prostym nieformalnym językiem, wolnym od teorii i skomplikowanych sformułowań. Każdy artykuł kończy się podsumowaniem, w którym zawarte są najważniejsze zasady i reguły odnoszące się do danego tematu. W ten sposób wykładowcy łódzkiej uczelni starają się przekonać świeżo upieczonych studentów, że rozpoczynając naukę na wyższej uczelni muszą nauczyć się korzystać z oferowanych im narzędzi do samodzielnego kształcenia. Absolwenci szkół średnich bowiem nie są dobrze przygotowani do samokształcenia i wykazują się niewiedzą, jeśli chodzi o korzystanie z informacji dostępnej w bibliotece akademickiej⁹.

Podczas konferencji „Twórczy Uniwersytet” bibliotekarze przedstawili ofertę szkoleniową Biblioteki Uniwersyteckiej, wymieniono realizowane już kursy oraz te, których rozpoczęcie planowane jest w nadchodzącym roku akademickim. Do pierwszej grupy należy podstawowy kurs przysposobienia bibliotecznego, realizowany zdalnie na platformie e-learningowej (<http://moodle.uni.lodz.pl>), którego celem jest zapoznanie studentów z zasadami korzystania z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Podczas kursu studenci uzyskują informacje, gdzie i na podstawie jakich dokumentów mogą zapisać się do Biblioteki, ile książek mogą wypożyczać na zewnątrz i na jak długo, a także, gdzie je oddać. Poznają zasady korzystania z zasobów Biblioteki – drukowanych i elektronicznych. Dowiadują się, gdzie znajdują się czytelnie i pracownie oraz z jakich zbiorów Biblioteki można w nich korzystać, a także w jaki sposób rozmieszczony jest księgozbiór w wolnym dostępie. Poznają różnice w korzystaniu ze zbiorów magazynowych oraz tych, udostępnianych w wolnym dostępie. Kurs e-learningowy składa się z trzech modułów, każdy z nich kończy się testem. Po rozwiązaniu wszystkich quizów studenci uzyskują zaliczenie wpisane do systemu USOS. Przygotowanie kursu online wymaga od bibliotekarzy znacznego nakładu pracy i pochłania dużo czasu. Założeniem wprowadzenia zdalnego przysposobienia było usprawnienie i ułatwienie studentom jego odbycia. Okazało się jednak, że dziekanaty wymagają, aby studenci oprócz wpisu do systemu USOS uzyskali od bibliotekarza podpis na karcie egzaminacyjnej. Każdy z pracowników

⁸ J. Płuciennik (red.): Przewodnik dla studentów Uniwersytetu Łódzkiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

⁹ D. Konieczna: Biblioteka akademicka jako instytucja promująca proces kształcenia, [w:] H. Ganińska (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. T. 1, materiały konferencyjne, Poznań, 15-17 czerwca 2005 r. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 113.

biblioteki, który uzyskał status instruktora szkoleń, ma uprawnienia do wpisywania zaliczeń grupie liczącej od kilkuset do kilku tysięcy osób, w zależności od wielkości wydziału. Nie udało się więc uniknąć długich kolejek studentów oczekujących na wpis zaliczenia do karty egzaminacyjnej. Pracownicy biblioteki obsługujący czytelników zaobserwowali też, że najmłodsze roczniki studentów są gorzej zorientowane w sposobie korzystania ze zbiorów niż ci, którzy odbywali szkolenie w tradycyjnej formie. Zdecydowano się więc na organizowanie przez Oddział Informacji Naukowej¹⁰ wycieczek po budynku Biblioteki UŁ. Są one sposobem na zdobycie dodatkowej, rozszerzonej wiedzy o funkcjonowaniu uniwersyteckiej ksiąźnicy. Stanowią okazję do zobaczenia, gdzie znajduje się biblioteka i jak się po niej porusza. Zainteresowani udziałem w tej formie zajęć mogli się wpisywać na listę obecności udostępnianą online na stronie BUŁ-u. Zwiedzanie biblioteki nie było obowiązkowe i nie stanowiło warunku uzyskania zaliczenia z przysposobienia bibliotecznego, dlatego uczestniczyli w nim tylko nieliczni studenci. Aby zwiększyć zainteresowanie młodych ludzi udziałem w wycieczkach po budynku ksiąźnicy planowane jest wprowadzenie zajęć w nowej formule. Zamiast demonstracyjnego oprowadzania bibliotekarze chcą wprowadzić tzw. rajd po bibliotece, w którym studenci będą prawie samodzielnie zapoznawać się z topografią budynku i zasadami korzystania z biblioteki¹¹. Na początku spotkania jego uczestnicy zostaną podzieleni na małe grupy, każda z nich otrzyma ulotki z informacjami o bibliotece oraz jej planem. Poszczególne grupy dostaną zadanie dotarcia do określonego działu biblioteki i uzyskania jak największej wiedzy na jego temat. O ustalonej porze studenci powrócą na miejsce zbiórki i rozpocznie się właściwe zwiedzanie. Ci, którzy dotarli wcześniej do wybranego punktu, opowiedzą teraz swoim kolegom o tym miejscu i o pożytku, jaki płynie z korzystania z niego. W razie potrzeby bibliotekarze uzupełnią informacje przekazywane przez studentów. W takiej formie szkolenia uczestnicy muszą wykazać się dużą samodzielnością, dzięki czemu lepiej przyswajają wiedzę i później wykorzystują ją w praktyce. Organizacja takich zajęć wymaga od bibliotekarzy dużego nakładu pracy i zdolności organizacyjnych. Korzyści, jakie przynosi ta forma zajęć, rekompensują duży wysiłek włożony w ich przygotowanie. Wartością dodaną jest zmiana wizerunku biblioteki akademickiej, zamiast nudnej, archaicznej instytucji studenci zapamiętają miejsce pełne energii i przyjazne dla użytkowników.

¹⁰ Pełna nazwa: Oddział Informacji Naukowej i Prac Naukowo-Dydaktycznych.

¹¹ U. Cimoch: Uczestnicy szkolenia jak bohaterowie filmu, czyli jak napisać angażujący scenariusz?, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.slideshare.net/eim2012>

Kolejną grupą szkoleń realizowaną przez Bibliotekę Uniwersytetu Łódzkiego są kursy dotyczące korzystania z baz danych. Zasoby elektroniczne stanowią coraz większą część zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. W ich skład wchodzi głównie czasopisma i książki naukowe oraz wydawnictwa profesjonalne, ze wszystkich dziedzin wiedzy reprezentowanych na uczelni, a także elektroniczne wersje gazet i tygodników polskich oraz zagranicznych. Ponieważ oferta wydawców serwisów elektronicznych jest nieustannie zmieniana i aktualizowana, więc pracownicy biblioteki muszą na bieżąco śledzić te zmiany. Prezentacje i szkolenia z zakresu posługiwania się zasobami elektronicznymi organizowane są przez dwie, współpracujące ze sobą jednostki Biblioteki UŁ. Sekcja Sieciowych Zasobów Informacji¹², odpowiadająca za współpracę z wydawcami serwisów elektronicznych, organizuje prezentacje przedstawicieli tych firm, którzy przybliżają najnowsze edycje swoich produktów. Zwykle zajęcia połączone są z warsztatami aktywnego wyszukiwania informacji w omawianych zasobach. Szkolenia nie ograniczają się wyłącznie do wystąpień przedstawicieli wydawców, ale również pracownicy Sekcji samodzielnie przygotowują ćwiczenia polegające na wyszukiwaniu informacji w wybranych serwisach. Zajęcia te adresowane są do nauczycieli akademickich oraz bibliotekarzy Biblioteki Uniwersyteckiej i bibliotek wydziałowych. Ich celem jest poszerzenie wiedzy pracowników uczelni o możliwości wykorzystania serwisów elektronicznych w programach nauczania oraz pogłębienie umiejętności wyszukiwania informacji. Pośrednimi adresatami szkoleń są studenci, którym wiedza o zasobach elektronicznych zostaje przekazywana przez dobrze do tego przygotowanych wykładowców i bibliotekarzy. Do tej pory Sekcja Sieciowych Zasobów Informacji zorganizowała warsztaty i prezentacje poświęcone m.in. bazom Scopus, Web of Science, EBSCO, Ibuk, JSTOR czy Oxford Journals.

Inaczej wygląda organizacja szkoleń z zakresu edukacji informacyjnej, organizowanych przez Oddział Informacji Naukowej. Kursy te skierowane są do studentów seminariów licencjackich, obejmujących zagadnienia metodologii pracy badawczej w określonej dziedzinie. Przeprowadzane są w ścisłej współpracy z wykładowcami, którzy określają ich zakres tematyczny oraz wymieniają serwisy elektroniczne, z którymi powinni zapoznać się ich dyplomanci. Dzięki współdziałaniu z nauczycielami akademickimi szkolenia te odpowiadają rzeczywistym potrzebom studentów, co ma znaczący wpływ na ich zaangażowanie podczas wykonywania ćwiczeń praktycznych. Zajęcia odbywają się w pracowni komputerowej w gmachu Biblioteki UŁ lub w na terenie jednostek wydziałowych. Przygotowanie dobrego

¹² Pełna nazwa: Samodzielna Sekcja Bibliografii, Bibliometrii i Sieciowych Zasobów Informacji.

programu szkoleniowego wymaga od bibliotekarzy dużego nakładu pracy. Muszą oni wykazać się co najmniej podstawową znajomością dydaktyki i umieć zastosować ją w praktyce. Aby zagwarantować wysoką jakość prowadzonych zajęć, należy właściwie określić cel szkolenia oraz zastosować odpowiednie metody i środki dydaktyczne. W przypadku studentów przygotowujących się do napisania pracy licencjackiej, celem szkolenia jest wzmocnienie ich umiejętności wyszukiwania informacji z zakresu określonej dyscypliny naukowej. Jego ustalenie wymaga często przeprowadzenia badania potrzeb i oczekiwań studentów. Jednocześnie każde szkolenie oparte jest na doświadczeniu i wiedzy bibliotekarzy o tym, co studenci powinni wiedzieć, aby biegle korzystać z zasobów biblioteki¹³. Bardzo istotne są również predyspozycje pedagogiczne i komunikatywność osoby prowadzącej zajęcia. Bibliotekarz powinien ciekawie sformułować temat, aby rozbudzić zainteresowanie uczestników, wypowiadać się w sposób prosty, podawać interesujące przykłady i problemy do rozwiązania. Musi też zwracać uwagę na to, jaka jest recepcja przekazywanych przez niego treści i odpowiednio reagować w trakcie zajęć, gdy zauważy wśród słuchaczy brak zainteresowania i koncentracji. Zapoznanie studentów z zasobami elektronicznymi jest zadaniem trudnym i wymaga przekazania tej wiedzy w sposób niekonwencjonalny. Bibliotekarze oprócz tradycyjnego wykładu coraz częściej sięgają po metody aktywizujące, opierające się na uczeniu się przez działanie, współpracę i doświadczenie. Praktyczne ćwiczenia stanowią istotny element zajęć. Metoda ta pozwala studentom wykonywać zadania we własnym tempie, często zajmuje więcej czasu, jednak jej efekty są trwalsze. Pewnym ograniczeniem stosowania tej metody może być liczba uczestników szkolenia i zapewnienie każdemu z nich dostępu do komputera. Pracownicy Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego starannie przygotowują się do zajęć z zakresu kompetencji informacyjnych. Przed opracowaniem konspektu szkoleń konsultują się z wykładowcami, którzy przedstawiają im swoje oczekiwania. Kursy te odbywają się w cyklu dwóch 90-minutowych spotkań. Pierwsze zajęcia rozpoczynają się wprowadzeniem do korzystania z zasobów elektronicznych i budowania zapytań wyszukiwawczych, następnie są praktyczne ćwiczenia wyszukiwania literatury przedmiotu w omawianych bazach danych. Po cyklu ćwiczeń następuje omówienie uzyskanych wyników, co jest warunkiem dobrej interakcji między prowadzącym szkolenie a jego uczestnikami. Podczas drugiego spotkania następuje pogłębienie zdobytej wcześniej wiedzy i tworzenie bibliografii załącznikowej, która może być wykorzystana do pracy

¹³ B. Niedźwiecka, I. Hunsår (red.): *MedLibTrain: zostań lepszym nauczycielem kompetencji informacyjnych: przewodnik nie tylko dla bibliotekarzy medycznych*. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2010, s. 23-27.

dypłomowej. Do zajęć wprowadza się elementy prawa autorskiego i kładzie duży nacisk na poprawne cytowanie. Oddział Informacji Naukowej organizował zamawiane szkolenia z zakresu korzystania z zasobów elektronicznych dla studentów kilku kierunków: historii sztuki, geografii, bibliotekoznawstwa i ekonomii. Uczestnicy zajęć wyszukiwali informacje w czasopismach elektronicznych, w „Bibliografii Zawartości Czasopism” i „Przewodniku Bibliograficznym” oraz w bazach bibliograficzno-abstraktowych. Od nowego roku akademickiego Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego rozszerza swoją ofertę szkoleniową i obejmuje nią znacznie większą grupę studentów. Wynika to m.in. z aktywnego udziału bibliotekarzy w konferencji naukowej „Twórczy Uniwersytet”, organizowanej przez prorektora do spraw programów i jakości kształcenia.

Kształcenie kompetencji informacyjnych studentów zostało uznane przez władze Uczelni za niezbędny element procesu kształcenia. Duży potencjał szkoleniowy bibliotekarzy docenili również dziekani Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska UŁ, którzy w nadchodzącym roku akademickim obowiązek udziału w zajęciach z zakresu *information literacy* narzucili wszystkim studentom w ramach seminarium dypłomowego. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem szczegółowego programu tych zajęć, dostosowanego do tematyki prac dypłomowych poszczególnych katedr.

W związku ze zwiększającą się liczbą grup szkoleniowych Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego musi podjąć wiele działań, zmierzających do przygotowania optymalnych warunków do kształcenia studentów. Oddział Informacji Naukowej ze względu na ograniczenia kadrowe nie będzie w stanie poprowadzić wszystkich szkoleń, dlatego nawiązał współpracę z Samodzielną Sekcją Wolnego Dostępu, w której zatrudnieni są bibliotekarze dziedzinowi. Współpraca ta wzoruje się na rozwiązaniach brytyjskich czy niemieckich, gdzie zajęcia z zakresu umiejętności informacyjnych prowadzone są przez specjalistów różnych dziedzin, zatrudnionych na stanowiskach bibliotekarskich. Kolejnym etapem przygotowania zespołu pracowników, którzy odpowiadają za proces kształcenia jest ich przeszkolenie w zakresie umiejętności prowadzenia zajęć ze studentami. Musi odbywać się to dwutorowo: z jednej strony niezbędne są warsztaty pracy dydaktycznej, a z drugiej realizowane już prezentacje serwisów elektronicznych.

Aby szkoleniem dotyczącym korzystania z zasobów elektronicznych objąć jak największą grupę studentów, planowane jest również opracowanie go w wersji e-learningowej. To kolejne wyzwanie, którego podjęli się bibliotekarze Biblioteki UŁ. Zawartość serwisów elektronicznych jest często uzupełniana i modyfikowana przez ich wydawców. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo, że treść szkolenia zdalnego

z zakresu elektronicznych baz danych będzie często uzupełniana. Bibliotekarze, chcąc wykorzystać wszystkie możliwości techniczne, jakie zapewnia platforma zdalnego nauczania, uczestniczyli w szkoleniu na temat zarządzania tym serwisem. Zajęcia dla kilkunastoosobowej grupy zorganizował Międzywydziałowy Zakład Nowych Mediów i Nauczania na Odległość, który wspomaga pracowników Uniwersytetu Łódzkiego w zastosowaniu technologii informacyjnych w procesie nauczania¹⁴. W szkoleniu uczestniczyli bibliotekarze z trzech działów Biblioteki Uniwersyteckiej: Sekcji Sietciowych, Zasobów Informacji, Oddziału Informacji Naukowej oraz Samodzielnej Sekcji Wolnego Dostępu. Podstawą otrzymania przez nich certyfikatu prorektora do spraw programów i jakości kształcenia, potwierdzającego znajomość obsługi platformy edukacyjnej będzie opracowanie nowego kursu. Dostęp do zdalnego szkolenia poświęconego zasobom elektronicznym będzie otwarty dla wszystkich studentów oraz pracowników Uniwersytetu Łódzkiego. Nie będzie zawierał końcowego testu, stanowiącego podstawę uzyskania zaliczenia, jak w przypadku przysposobienia bibliotecznego. Planowane jest zamieszczenie w nim quizu samosprawdzającego stan wiedzy o zaprezentowanych w kursie źródłach elektronicznych. Ponieważ adresatami szkolenia mają być studenci i pracownicy wszystkich wydziałów, informacje w nim zawarte będą miały duży stopień uogólnienia. Kurs będzie stanowił uzupełnienie zajęć z zakresu *information literacy*, organizowanego dla studentów seminariów dyplomowych przygotowujących się do napisania pracy licencjackiej.

Łódzcy bibliotekarze rozważają też wprowadzenie do swojej pracy dydaktycznej szkolenia bibliotecznego opartego na tzw. metodzie cefalońskiej, opracowanej w bibliotece Uniwersytetu w Cardiff w celu uatrakcyjnienia zajęć i zyskania zainteresowania studentów¹⁵. Należy ona do grupy metod aktywnych, studenci nie są biernymi słuchaczami wykładu, ale czynnie uczestniczą w zajęciach. Przed rozpoczęciem szkolenia bibliotekarz przygotowuje prezentację, przedstawiającą bibliotekę w niekonwencjonalny sposób. Na slajdach umieszczane są zdjęcia zagubionego czytelnika, próbującego skorzystać z różnych zbiorów. Każda ilustracja zawiera tzw. dymek, podobny do tych zastosowanych w komiksach, zawierający pytanie dotyczące usług oferowanych przez bibliotekę. Slajdy podzielone są na cztery grupy tematyczne, każdej z nich odpowiada inny kolor. Podstawowe informacje zamieszczono na slajdach niebieskich, na żółtych – wiadomości o poszukiwaniu

¹⁴ Międzywydziałowy Zakład Nowych Mediów i Nauczania na Odległość, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://nno.uni.lodz.pl/>

¹⁵ The Official Cephalonian Method Page, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/educationandtraining/infolit/cephalonianmethod/index.html>

zbiorów, na czerwonych o usługach i pomieszczeniach biblioteki; na zielonych – pozostałe. Przed rozpoczęciem pokazu slajdów prowadzący rozdaje uczestnikom szkolenia kartki w kolorze odpowiadającym danej kategorii tematycznej. Na każdej kartce wydrukowane jest jedno pytanie. Równie istotna jak kolor kartek jest forma pytania. Sformułowane są one w pierwszej osobie liczby pojedynczej i odnoszą się do codziennych doświadczeń początkującego studenta, co pobudza ciekawość i motywację do aktywnego udziału w zajęciach¹⁶. Przykładowe pytania mogą brzmieć następująco:

- Mam pracę do napisania. Potrzebuję mnóstwo książek. Ile mogę wypożyczyć?
- Koleżanka przysłała mi zeskanowane notatki. Gdzie mogę je wydrukować?

Różne kolory kartek wprowadzają element zaskoczenia. Bibliotekarz prosi dowolną osobę o przeczytanie pytania, a odpowiedź odnajduje na wybranym slajdzie. Przygotowanie prezentacji do zajęć wymaga zrobienia zdjęć na terenie biblioteki, w której odbywa się szkolenie. Trzeba także znaleźć fotogenicznego modela w wieku studenckim i opracować scenariusz naszego „komiksu”. Wymaga to dużej dawki kreatywności, poczucia humoru i nieco odwagi do prowadzenia zajęć innych niż znane z wcześniejszych doświadczeń. Opracowana prezentacja może być wykorzystywana przez cały rok akademicki. Trzeba też zebrać zespół bibliotekarzy chętnych do pracy ze studentami w takiej formie. Muszą to być osoby komunikatywne, szybko reagujące czasem na zaskakujące wypowiedzi uczestników szkolenia i potrafiące kontrolować zachowanie grupy. Takie zajęcia na pewno nie będą nudne ani dla studentów, ani dla bibliotekarzy, którzy nie będą z pamięci recytować znanych im informacji o bibliotece, ale nawiążą dobry kontakt z odbiorcami swoich zajęć.

Pokolenie Google

Przed rozpoczęciem zajęć opartych na metodzie cefalońskiej warto się zastanowić, czy biblioteka akademicka nie wpisze się w nurt makdonaldyzacji uniwersytetów. Wprowadzony przez Georga Ritzera termin oznacza proces, na mocy którego zasady prowadzenia restauracji szybkiej obsługi upowszechniają się, zagarniając coraz większe połacie życia społecznego na całym świecie¹⁷. Zjawisko to przenika również do systemu szkolnictwa wyższego, gdzie studenci traktowani są jak konsumenci, którym serwuje się łatwo strawne porcje informacji. Proces ten najlepiej symbolizuje

¹⁶ U. Cimoch: Uczestnicy szkolenia jak bohaterowie filmu, czyli jak napisać angażujący scenariusz?, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.slideshare.net/eim2012>

¹⁷G. Ritzer: Makdonaldyzacja społeczeństwa: wydanie na nowy wiek. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 15.

dominacja kultury kreskówek, stąd wiele wątpliwości może wzbudzać oferowanie studentom zajęć, w których istotną rolę ma odgrywać prezentacja w formie komiksu. Doświadczenie studiowania kształtują dziś notatki z wykładów przekazywane za pośrednictwem sieci i wiele innych pomocy dydaktycznych. Pomaga to studentom ominąć niepotrzebne przeszkody, na przykład czytanie poważnych monografii naukowych¹⁸. Jednak współcześni studenci to przedstawiciele pokolenia net (*web generation*), które jest definiowane i w znacznym stopniu kształtowane przez nowe media. Środowisko cyfrowe jest dla nich tak naturalne, że komputery czy telefony komórkowe stanowią nieodłączny element ich codziennego życia. Zachowania młodzieży kształtuje determinizm technologiczny – nowoczesne media mają wpływ na niemal wszystkie obszary ich działalności. Na uczelnię czy do biblioteki przychodzą z tabletami, odstawiając do lamusa zeszyty i długopisy do robienia notatek. Dlatego młodzi ludzie myślą dziś i przetwarzają informacje zupełnie inaczej niż ich rówieśnicy jeszcze kilkanaście lat temu¹⁹. Zamiast czytać długi tekst wybierają przekaz obrazkowy. Określenie *net generation* wprowadzone przez Dona Tapscota²⁰, dotyczące pokolenia urodzonego na przełomie lat 80. i 90. XX w. zastępowane jest terminem „pokolenie Google”, którym określa się osoby urodzone po 1996 r. Różnica między tymi generacjami jest niewielka i wynosi kilka lat, co nie odpowiada rzeczywistej różnicy pokoleniowej. Doskonale jednak oddaje szybkie tempo zmian technologicznych i wykorzystanie przez młodych ludzi w codziennym życiu nowych mediów, które w ostatnich latach stały się dostępne niemal dla wszystkich. Współcześni studenci przez cały okres swej edukacji otoczeni byli komputerami, telefonami komórkowymi, odtwarzaczami muzyki i innymi urządzeniami współczesnego świata, dlatego wszystkie narzędzia cyfrowej ery przyzwyczyły ich do otrzymywania informacji bardzo szybko i bez większego wysiłku. Wyrosło pokolenie studentów, dla którego skorzystanie z wyszukiwarki internetowej jest pierwszym etapem w procesie wyszukiwania informacji i często także ostatnim, gdyż znalezione tam wiadomości ich satysfakcjonują. Wyższa uczelnia musi nauczyć ich wykorzystania w pracy naukowej serwisów elektronicznych, zawierających treści odpowiadające poziomowi akademickiemu. Częste korzystanie z cyfrowych mediów ma również znaczący wpływ na kompetencje językowe młodzieży, gdyż przyzwyczyło ją do konstruowania i odbierania krótkich komunikatów. Język, jakim

¹⁸ F. Furedi: Gdzie się podzieli wszyscy intelektualiści? Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2008, s. 151.

¹⁹ J. Jasiewicz: Kompetencje informacyjne młodzieży. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012, s. 61-62.

²⁰ D. Tapscot: Growing up digital. The rise of the New Generation. McGraw-Hill, New York 1999, p. 3.

posługują się dziś młodzi ludzie charateryzuje się ubogim słownictwem oraz celowym łamaniem zasad interpunkcji i ortografii. Młodzież przyzwyczała się do szybkiej narracji oraz dynamicznego przekazu informacji wizualnej, która stała się bardziej atrakcyjna niż tradycyjny przekaz książkowy. Konsekwencją szybkiego tempa komunikacji cyfrowej są trudności ze skupieniem uwagi przez dłuższy czas. Dla studentów, którzy dopiero rozpoczynają naukę na wyższej uczelni 90-minutowy wykład jest często wielką próbą wytrzymałości.

Podczas konferencji „Twórczy Uniwersytet” łódzcy wykładowcy zastanawiali się, jakie formy pracy zastosować w czasie zajęć dydaktycznych ze studentami „pokolenia Google”, aby wzbudzić i utrzymać ich zainteresowanie. Również bibliotekarze akademicy muszą dotrzymywać kroku nieustannie zachodzącym zmianom technologicznym i społecznym. Aby wyjść naprzeciw potrzebom najmłodszej generacji studentów, należy szukać nowych sposobów uatrakcyjnienia zajęć prowadzonych na uczelni. Warto więc zastosować środki, które w przejrzysty i przystępny sposób wprowadzą ich do świata szkolnictwa wyższego. Należy sięgać po różnorodne pod względem treściowym, formalnym i funkcjonalnym komunikaty, które zwiększą szanse na skuteczne kształcenie kompetencji informacyjnych współczesnych studentów.

Bibliografia

1. Bosacka M.: Biblioteka akademicka jako organizacja ucząca i ucząca się. „Bibliotheca Nostra”, nr 1 (27), 2012, s. 10-17.
2. Brodie C.S., Greg B.: Information Literacy Skills Models, [in:] Stripling B. (ed.): Learning and Libraries in an Information Age: Principles and Practices. Libraries Unlimited, Englewood 1999, p. 55.
3. Furedi F.: Gdzie się podzieli wszyscy intelektualiści? Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2008, s.151.
4. Jasiewicz J.: Kompetencje informacyjne młodzieży. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012, s. 61-62.
5. Konieczna D.: Biblioteka akademicka jako instytucja promująca proces kształcenia, [w:] Ganińska H. (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. T. 1, materiały konferencyjne, Poznań 15-17 czerwca 2005 r. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 113.
6. Lau J.: Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie – wytyczne. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2007, s. 15.
7. Niedźwiecka B., Hunsikar I. (red.): MedLibTrain: zostań lepszym nauczycielem kompetencji informacyjnych: przewodnik nie tylko dla bibliotekarzy medycznych. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2010, s. 23-27.

8. Płuciennik J. (red.): Przewodnik dla studentów Uniwersytetu Łódzkiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
9. Ritzer G.: Makdonaldyzacja społeczeństwa: wydanie na nowy wiek. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 15.
10. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, Dz.U. 2011, nr 253, poz. 1520.
11. Shantaram P.: Challenges in spreading information literacy among students. „Indian Streams Research Journal”, Vol. 2, Issue 11, 2012, p. 3.
12. Tapscot D.: Growing up digital. The rise of the New Generation. McGraw-Hill, New York 1999, p. 3.
13. Cimoch U.: Uczestnicy szkolenia jak bohaterowie filmu, czyli jak napisać angażujący scenariusz?, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.slideshare.net/eim2012>
14. Międzywydziałowy Zakład Nowych Mediów i Nauczania na Odległość, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://nno.uni.lodz.pl/>
15. The Official Cephalonian Method Page, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/educationandtraining/infolit/cephalonianmethod/index.html>
16. Twórczy Uniwersytet, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://klubgosci.uni.lodz.pl/>

Monika ODLANICKA-POCZOBUTT
Politechnika Śląska
Instytut Zarządzania i Administracji

SYSTEM AUTOMATYCZNEJ IDENTYFIKACJI RFID W BIBLIOTECE AKADEMICKIEJ. CZ. I

Artykuł składa się z dwóch części. W części I przybliżono ogólne pojęcie automatycznej identyfikacji, ze szczególnym uwzględnieniem systemu identyfikacji radiowej RFID (ang. *Radiofrequency Identification*). Wskazano zalety i wady implementacji omawianego systemu. Dokonano również analizy funkcjonowania elementów bibliotecznego systemu RFID – tagowanie zbiorów, zastosowanie czytników, wykorzystanie serwera, obowiązujące standardy. Przeprowadzono porównanie systemów bibliecznych funkcjonujących na podstawie kodów kreskowych i RFID dla trzech wybranych procesów. W części II przedstawiono case study wdrożenia RFID w bibliotece akademickiej.

1. Wprowadzenie

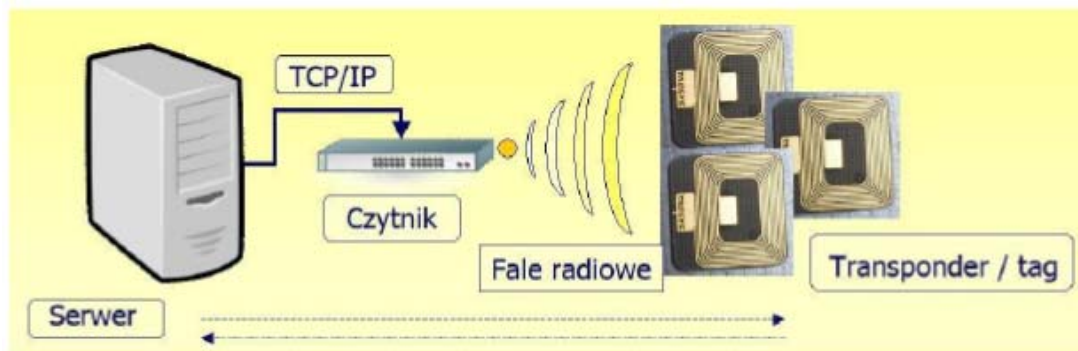
Postęp technologiczny oraz rosnąca globalizacja sprawiają, że obecnie niemal każda organizacja korzysta z nowoczesnych rozwiązań technologicznych, aby sprostać rosnącym wymaganiom klientów. Organizacje, bez względu na profil działalności, korzystają coraz częściej z systemów informatycznych, w tym systemów automatycznej identyfikacji, aby realizować obsługę klienta na najwyższym możliwym poziomie.

Automatyczna identyfikacja polega na rozpoznawaniu obiektów na podstawie odczytywanej informacji, dokonywanym w systemie komputerowym przy użyciu wyspecjalizowanych urządzeń elektronicznych (czytników) oraz bazy danych o tych obiektach, i jest obecnie wykorzystywana na coraz większą skalę. Można zauważyć jej zastosowanie w przemyśle, transporcie oraz w sprzedaży, ale również w takich organizacjach, jak biblioteki, szpitale czy urzędy pocztowe¹.

¹ E. Golemska (red.): Kompendium wiedzy o logistyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 167.

Automatyczna identyfikacja towarów może się odbywać z wykorzystaniem:

- kodu kreskowego,
- fal radiowych,
- ścieżki magnetycznej,
- rozpoznania znaków,
- rozpoznania obrazu,
- rozpoznania głosu².

Rys. 1. Budowa systemu RFID

Źródło: Bankier.pl – Polski Portal Finansowy: Historia i działanie technologii RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Historia-i-dzialanie-technologie-RFID-1985822.html>

Dużym zainteresowaniem cieszy się obecnie system identyfikacji radiowej – RFID (ang. *Radiofrequency Identification*), który jest jedną z najszybciej rozwijających się technologii automatycznej identyfikacji. RFID wykorzystuje fale radiowe w celu bezprzewodowej wymiany danych pomiędzy tagiem a czytnikiem, pozwalając na identyfikację wielu obiektów równocześnie z dużej odległości. Na system RFID (rys. 1) składają się z trzy podstawowe elementy: antena, nadajnik-odbiornik z dekoderym oraz transponder. Antena emituje sygnał radiowy z zapisaną w nim informacją, która jest odbierana i przetwarzana w dekoderym.³

Możliwości RFID dostrzega coraz więcej organizacji, ponieważ jest rozwiązaniem konkurencyjnym w stosunku do stosowanych kodów kreskowych. Podstawowe korzyści z wdrożenia RFID wynikają z faktu, że:

² J. Długosz: Nowoczesne technologie w logistyce. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 75.

³ J. Szoltysek, M. Jedliński (red.): Logistyka: współczesne wyzwania. Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Wałbrzych 2010, s. 124.

- możliwe jest jednoczesne odczytywanie i zapisywanie wielu etykiet;
- etykieta może być niewidoczna przy przeprowadzaniu zapisu i odczytu danych; dotychczas czytnik kodów kreskowych musiał podczas skanowania „widzieć” etykietę;
- opakowanie nie stanowi przeszkody przy zapisie i odczycie, a zatem można umieszczać etykiety RFID bezpośrednio na produktach, wewnątrz kartonu czy innego pojemnika;
- zapis na etykiecie nie jest jednorazowy, można go aktualizować ponad 100 tys. razy;
- etykiety RFID działają nawet w trudnych warunkach, takich jak: zabrudzenia, wilgotność, wysokie i niskie temperatury, obecność środków chemicznych;
- transmisja danych pomiędzy etykietami a czytnikami przebiega bardzo szybko;
- dzięki możliwości szyfrowania danych zwiększa się nieporównywalnie ich bezpieczeństwo – każdy identyfikator ma nadawany numer seryjny, którego nie można zmienić;
- etykiety RFID nie wymagają zasilania (baterii);
- możliwe jest szerokie wykorzystanie informacji z etykiet w różnych aplikacjach, np. kontroli dostępu, rejestracji czasu pracy, systemach biletowych (obiekty sportowe, parkingi), przy produkcji czy też do identyfikacji zwierząt;
- minimalizuje się błędy i nakłady pracy przy intensywnym zbieraniu danych.⁴

Największą wadą RFID są wysokie koszty wdrożenia, które dla wielu organizacji są niemożliwe do poniesienia.⁵

2. Elementy bibliotecznego systemu RFID

Mimo że istnieje znaczna liczba zainstalowanych systemów RFID w magazynach i sklepach detalicznych na całym świecie, systemy RFID są wciąż stosunkowo nowe w bibliotekach. W 1999 r. system ten po raz pierwszy został zainstalowany w bibliotece Rockefeller University w Nowym Jorku oraz Farmington Community Library w Michigan. Szacuje się, że już w 2007 r. ok. 8% bibliotek na świecie stosowało technologie RFID.⁶ Największą liczbę wdrożeń możemy zaobserwować

⁴ RFID – sposób na skuteczną kontrolę przepływu towarów w twojej firmie. E-letter Wydawnictwa Wiedza i Praktyka, 01.02.2007.

⁵ Wincor-Nixdorf: RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: [<http://www.wincor-nixdorf.com/internet/PL/Rozwiazania/Przemysl/Sprzet/RFID/Tabela.html>]

⁶ R.W. Boss: RFID Technology for Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/pla/tools/technotes/rfidtechnology>

w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Japonii.⁷ W Polsce system RFID został już wdrożony m.in. w takich bibliotekach, jak: Biblioteka Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu – Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie – Biblioteka Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej oraz w Bibliotece im. prof. J. Altkorna w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej.

Obecnie na rynku pojawia się coraz więcej producentów oferujących systemy RFID dla bibliotek. Raport ALA⁸ wskazuje sześciu głównych dostawców technologii RFID na rynku amerykańskim i są to następujące firmy: Bibliotheca, Checkpoint, ID Systems, Libramation, 3M, TAGSYS.⁹ W Polsce możemy wymienić firmy, takie jak HADATAP Sp. z o.o., ARFIDO Sp. z o.o., CONECTIA oraz MOL Sp. z o.o.

Większość systemów RFID ma co najmniej dwa składniki – znacznik oraz czytnik – a niektóre z nich mogą również zawierać serwer.

2.1. Tagi

Każdy tag zawiera antenę i microchip o pojemności co najmniej 64 bitów. Najczęstsze rozmiary to 50x50 mm i 50x75 mm. Znaczniki mogą być zawarte na etykiecie, która jest znacznie większa. Etykiety są zaprojektowane w taki sposób, aby nadawały się dla praktycznie wszystkich zbiorów bibliotecznych, powinny być kompatybilne z pozostałymi urządzeniami oferowanymi przez producenta wdrażającego system. Są ważnym elementem całego systemu, a ich właściwe umiejscowienie i zaprogramowanie są gwarancją właściwego i bezawaryjnego działania systemu.

Tagi dzieli się na pasywne, aktywne i półpasywne. Wszystkie znaczniki stosowane w technologii RFID dla bibliotek są pasywne. Sygnał do odczytu tagów pochodzi z czytnika lub czujnika wyjścia, a nie z baterii w tagu. Standardowe znaczniki mogą być umieszczane na książkach, czasopiśmie, kasetach wideo lub opakowaniach nośników, ale nie na płytach CD i DVD, ponieważ metaliczna treść tych nośników może wpływać na sygnał ze standardowych tagów. Płyty wymagają okrągłych

⁷ J. Singh, N. Brar, C. Fong: The state of RFID: Application in Libraries. „Information Technology and Libraries”, Vol. 25, No. 1, 2006.

⁸ American Library Association – stowarzyszenie działające w Stanach Zjednoczonych, którego celami są m.in. promowanie bibliotek oraz edukacji bibliotecznej.

⁹ American Library Association – ALA, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/PrinterTemplate.cfm?Section=technotes&Template=/ContentManagement/>

znaczników z otworem pierścieniowym, który może być umieszczony na wewnętrznych kręgach płyt CD i DVD, niezawierających metali.

Drugi podział został dokonany ze względu na możliwość zapisu danych w znaczniku. W tym przypadku wyróżniamy tagi: read-only (R-O) i read-write (R-W). Tagi typu read-only – *tylko do odczytu*, zawierają tylko ID towaru. Mogą być stosowane dla przedmiotów nabytych po wstępnym wdrożeniu RFID i bibliotek, które mają kolekcje bez kodów kreskowych. Takie znaczniki nie muszą zawierać więcej niż 96 bitów. Tagi te zapewniają niższe koszty i wyższy poziom pewności danych. Tagi R/W – *odczyt/zapis*, które są wybierane przez coraz większą liczbę bibliotek, mogą mieć zmienione lub dodane informacje.¹⁰ Biblioteka może dodać kod identyfikacyjny dla każdego oddziału. Często występuje sytuacja, gdzie część znacznika *odczyt/zapis*, np. numer identyfikacyjny pozycji, jest zabezpieczona przed edycją. Znaczniki mają zazwyczaj pojemność co najmniej 1024 bitów. Minimalna pojemność 1024 bitów jest niezbędna, jeśli znaczniki mają być wykorzystywane w elektronicznej inwentaryzacji i/lub systemie obsługi pozycji. Trzeci rodzaj tagów – WORM (Write-Once-Read-Many) – to tagi, które są programowane przez jednostkę używającą ich (w tym przypadku bibliotekę), ale bez możliwości późniejszego ich poprawiania. Główną przewagą tych znaczników nad znacznikami *tylko do odczytu* jest to, że mogą być na nich dodane informacje wykraczające poza numer identyfikacyjny. Niemniej jednak, muszą to być informacje, które nie wymagają zmiany. Może to być autor i/lub skrócony tytuł, jeżeli tag ma wystarczającą pojemność, ale nie lokalizacja biblioteki lub status obiegu. Znaczniki mają zazwyczaj pojemność co najmniej 256 bitów.

Tagowanie zbiorów jest niewątpliwie zajęciem czasochłonnym. Biblioteki wdrażające system RFID i robiące samodzielnie znaczniki często zatrudniają do tego celu wolontariuszy, ponieważ tagownie jest prostą czynnością i zazwyczaj wystarczy kilkunastominutowe szkolenie dodatkowego personelu. W przeciwieństwie do płyt CD/DVD, istnieje wiele opcji tagowania książek. Istotne jest to, aby wybrać ograniczoną liczbę lokalizacji do etykietowania, co pozwoli uniknąć spowolnienia procesu. Do umieszczenia tagu często zaleca się wewnątrz okładki, ponieważ jest najszybsze do osiągnięcia dla praworęcznych instalatorów znaczników. Biblioteka może rozważyć wprowadzenie tagów wewnątrz przedniej pokrywy, pod ekslibrisem, lub z logo drukowanym na znaczniku. Może to uczynić funkcję tagu mniej jawną i w związku z tym poprawić bezpieczeństwo zbiorów.

¹⁰ R.W. Boss: op.cit.

Wiele bibliotek nie jest w stanie otagować całego swojego zbioru naraz. Muszą zatem planować stopniowe wdrażanie. Typowym podejściem jest konwersja jeszcze nieotagowanych materiałów, gdy są one odprowadzane z obiegu. Choć zrobienie konwersji mogłoby się wydawać pożądane w czasie wydawania, może to prowadzić do wystąpienia zatoru w okresach szczególnego natężenia ruchu. Niezależnie od tego, czy odbywa się to po przyjęciu lub jako część procesu wydawania, minie tylko kilka miesięcy zanim większość elementów krążących w obiegu będzie miało znaczniki RFID. Jeśli to podejście jest stosowane, sprzęt w punktach obrotu może czytać zarówno kody kreskowe, jak i tagi RFID.¹¹

2.2. Czytniki

Typowy system składa się z kilku różnych rodzajów czytników, znanych również jako czujniki, jeśli urządzenie zainstalowano przy wyjściu z biblioteki. Są to urządzenia korzystające z częstotliwości radiowych, mające na celu wykrywanie i odczyt tagów dla uzyskania przechowywanych informacji. Kiedy znacznik przechodzi przez pole, informacje przechowywane na chipie w tagu są dekodowane przez czytnik i przechowywane, przesyłane do serwera lub przekazane do zintegrowanego systemu bibliotecznego, połączonego z systemem RFID. Gdy nie ma serwera, większość oprogramowania znajduje się na czytnikach.

Wśród czytników wyróżniamy stacje przeliczeniowe, stacje robocze personelu do wydawania i przyjmowania obiegu, stacje samoobsługowe dla klienta, czytniki w punktach przyjmowania książek oraz czujniki wyjściowe o dłuższym zasięgu do wykrywania i odczytu przejścia etykiety RFID, w celu określenia, czy książka została wypożyczona (brak alarmu) lub niewypożyczona (uruchamiająca alarm). Istnieje także urządzenie przenośne, które składa się z czytnika ręcznego do czytania grupy elementów na półkach, w celu katalogowania, porządkowania półek lub lokalizowania brakujących pozycji.

Czytniki do obsługi obiegu przy stanowisku bibliotekarza to koszt około kilku tysięcy złotych. Mogą one być umieszczone na ladzie lub wbudowane w nią. Stacje samoobsługowe dla klientów to koszt rzędu kilkudziesięciu tysięcy złotych. Wiele modeli może obsługiwać nie tylko konwencjonalne karty biblioteczne z kodem kreskowym, ale także karty z paskiem magnetycznym i karty chipowe, np. legitymacje studenckie. Niektóre modele mogą być również wykorzystywane do samoobsługi klienta, co znacznie zwiększa koszt urządzenia. Stacja samoobsługowa dla klienta

¹¹ K. Coyle: Management of RFID in Libraries. „The Journal of Academic Librarianship”, Vol. 31, No. 5, 2005, p. 486-489.

może obsługiwać co najmniej 100 tys. transakcji w miesiącu, ale istnieją biblioteki, gdzie potrzebny jest więcej niż jeden czytnik z wyższym obiegiem.

Zewnętrzny czytnik RFID odczytuje informacje na temat trasy znacznika i przechowuje te informacje, łączy się z serwerem lub wysyła do zintegrowanego systemu bibliotecznego. Jeśli system wykryje kradzież, alarm zostanie aktywowany. Opcjonalnie biblioteka może wybrać automatyczne zablokowanie kołowrotów w bramkach, jeżeli jakaś z książek zostanie zarejestrowana jako skradziona.

Czytnik w punkcie przyjmowania książek, czyli tzw. wrzutnia, może automatycznie przyjąć materiały biblioteczne oraz aktywować zabezpieczenia. Ponieważ materiały zostały już przyjęte i uzyskują w systemie status książki zwróconej, mogą wrócić bezpośrednio na półki. Urządzenia te mogą być również używane w systemie transportu materiałów, w tym przenośnikach i sortownikach.

Kolejnym czytnikiem jest skaner przenośny (ręczny) do inwentaryzacji, który może być przesuwany wzdłuż pozycji na półkach, bez dotykania ich w celu katalogowania, szukania brakujących elementów i znajdowania nieprawidłowo umieszczonych pozycji. Dane mogą być przechowywane i przesyłane do systemu bibliotecznego albo mogą być przesyłane do serwera z wykorzystaniem technologii bezprzewodowej.

2.3. Serwer

Serwer jest łącznikiem komunikacyjnym pomiędzy różnymi składnikami. Otrzymuje dane od jednego lub więcej czytników i sprawdza informacje we własnej bazie danych lub wymienia informacje z bazą danych zintegrowanego systemu bibliotecznego. Serwer zwykle zawiera bazę danych transakcji, co umożliwia generowanie różnego rodzaju raportów. Serwer wraz z kosztem oprogramowania to koszt ok. 10 tys. złotych.¹²

2.4. Standardy

Standardy RFID w bibliotekach są niezbędne, ponieważ materiały biblioteczne są nie tylko wykorzystywane w bibliotece będącej ich właścicielem, lecz także przez inne biblioteki w systemie wypożyczeń międzybibliotecznych. Wspólne standardy umożliwiłyby cyrkulację pożyczonych pozycji bez ręcznego wprowadzania informacji. Do standardów RFID dla bibliotek należą następujące normy międzynarodowe:

¹² L.B. Ayre: RFID and Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostęp w Internecie: <http://www.fatburen.org/wpbagen/bagenmappar/dokument/arx/rfid-permission.pdf>

- ISO 15693,
- ISO 18000-3,
- ISO 28560.¹³

ISO 15693, norma międzynarodowa, określa cechy fizyczne, częstotliwości oraz protokół komunikacji dla tagów RFID. Zajmuje się interfejsem między tagami i oprogramowaniem w czytnikach. ISO 15693 działa na częstotliwości 13,56 MHz i oferuje maksymalną odległość odczytu 1,5 m. Prawie wszystkie produkty RFID, w tym wszystkie te, które są używane do bibliotecznych aplikacji RFID, są zgodne z tym standardem. Zgodność z kolejną normą – ISO 18000-3 – będącą również normą międzynarodową, oznacza, że tag pasywny do *odczytu/zapisu* działa na częstotliwości 13,56 MHz, ale jest ograniczony do zakresu 60 cm. Wszystkie biblioteki RFID są zgodne z tym standardem. Ostatnim standardem jest ISO 28560, trzyczęściowy, międzynarodowy standard, który został opublikowany w drugim kwartale 2011 r. Jest on niezbędny dla współdziałania między systemami RFID. Norma ta precyzuje format dla bibliotecznych znaczników RFID. Część pierwsza opisuje modele danych i elementy dat, natomiast części druga i trzecia przewidują dwie możliwości kodowania danych na znacznikach¹⁴.

3. Zalety i wady systemu RFID w bibliotece

Główną zaletą zastosowania RFID jest mniejsza ilość czasu potrzebna do przeprowadzenia operacji obiegu książki. Szybszy obieg książek pozwala na wydajniejszą pracę bibliotekarzy, co przekłada się na większą satysfakcję czytelnika. Najbardziej znaczące oszczędności czasu wynikają z faktu, że informacje można odczytać z etykiety RFID szybciej niż z kodów kreskowych. Jest to spowodowane tym, że znaczniki mogą być odczytane niezależnie od położenia elementu – technologia RFID nie wymaga bycia w zasięgu wzroku do odczytu znaczników, jak miało miejsce w starszych technologiach – oraz tym, że kilka książek leżących jedna na drugiej może być odczytywanych w tym samym czasie. Ponadto, tagi RFID mogą być odczytywane z odległości do około pół metra – znacznie większej niż w przypadku czytnika kodów kreskowych. Systemy RFID są w stanie obsługiwać elektroniczną inwentaryzację materiałów na półkach za pomocą urządzeń przenośnych. System RFID to również znaczne ułatwienie dla czytelników, którzy

¹³ R.W. Boss: op.cit.

¹⁴ Ibidem.

mogą samodzielnie wypożyczać i oddawać kilka książek w tym samym czasie przez zainstalowanie wrzutni i stanowisk do samodzielnego wypożyczania.

Kolejnymi zaletami wdrożenia systemu są jego niezawodność i system zabezpieczający przed kradzieżą. Niektóre biblioteczne systemy RFID mają interfejs pomiędzy czujnikami wyjściowymi a modułem obiegu zintegrowanego systemu bibliotecznego w celu zidentyfikowania przedmiotów opuszczających placówkę. Przykładowo, gdyby czytelnik wybiegł z placówki z niewypożyczoną książką i nie został zatrzymany, biblioteka będzie przynajmniej wiedzieć, co zostało skradzione. Jeśli karta klienta ma także znacznik RFID, biblioteka będzie również w stanie określić, kto zabrał książki bez właściwej procedury. Inne systemy RFID kodują stan obiegu na znaczniku RFID i natychmiastowo uruchamiają alarm w przypadku przekroczenia bramki z książką o statusie „niewypożyczona”.

Wyjątkową zaletą systemów RFID jest ich zdolność do skanowania pozycji na półkach bez konieczności podnoszenia lub wyjmowania ich, by przejść do kodów kreskowych. Czytnik ręczny można przesuwac po półce z książkami w odległości do ok. 30 cm, aby przeczytać wszystkie unikalne informacje identyfikacyjne. Używając technologii bezprzewodowej, możliwa jest nie tylko aktualizacja spisu, ale także identyfikacja przedmiotów, które są ułożone w nieodpowiedniej kolejności. Podczas gdy numery znaczników z brakujących przedmiotów są wprowadzane do czytnika inwentarza, możliwe jest sprawdzenie brakujących przedmiotów na półkach.

Innym zastosowaniem technologii RFID jest system, który składa się z przenośników i urządzenia do sortowania, które mogą poruszać materiały biblioteczne i sortować je mechanicznie według kategorii w oddzielnych pojemnikach lub na oddzielnych wózkach. Takie zastosowanie znacznie zmniejsza czas pracy personelu, który musi przygotować i posortować książki, aby prawidłowo rozmieścić je potem na półkach. Ze względu na wysoki koszt urządzeń, zwłaszcza dla systemów z pięcioma lub większą liczbą pojemników lub wózków, ta aplikacja nie jest szeroko stosowana.

Dużą zaletą jest także długa żywotność znaczników. Tagi RFID mają dłuższą żywotność od kodów kreskowych, ponieważ nic nie wchodzi z nimi w bezpośredni kontakt. Nowe etykiety RFID UHF są również bardziej zaawansowane technologicznie, a producenci systemów dają gwarancję nawet do 50 lat.

Inne zalety systemu to nowoczesny design i wzrost prestiżu biblioteki.

System RFID niesie za sobą wiele korzyści, ale charakteryzuje się również wieloma wadami. Dużą wadą w porównaniu do innych systemów zabezpieczeń i identyfikacji są oczywiście wysokie koszty wdrożenia systemu, które jednak, jak

wykazują badania, w zależności od pewnych zmiennych zwracają się w okresie od trzech do siedmiu lat¹⁵. Implementacja systemu dla księgozbioru wielkości ok. 200 tys. woluminów to koszt rzędu ponad 2 mln złotych¹⁶.

Następnym minusem jest możliwość złamania zabezpieczeń systemu RFID. Istnieje kilka sposobów złamania zabezpieczeń, m.in. owijając chroniony przedmiot w dwie do trzech warstw zwykłej folii do blokowania sygnału radiowego. Oczywiście, przynosząc taką folię do biblioteki używającej technologii RFID, równałoby się z premedytacją kradzieży, tak jak przynoszenie magnezu do biblioteki używającej technologii EM. Możliwe jest również złamanie zabezpieczeń systemu RFID przez umieszczenie dwóch przedmiotów względem siebie, tak że jeden znacznik znacząco nakłada się na inny. To może anulować wysyłanie sygnałów. Wymaga to znajomości technologii i staranności w dopasowaniu tagów. Prawidłowy odczyt tagów mogą także uniemożliwić zakłócenia z materiałów metalicznych, płyt CD i DVD umieszczonych w książkach.

Rys. 2. Protesty przeciw badaniom nad technologią RFID w Niemczech

Źródło: Spychips.com: German consumers demand an end to RFID experiments, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.spychips.com/metro/protest.html>

Kolejnym problemem systemu może być również fakt, że znaczniki RFID są zwykle umieszczone wewnątrz okładki, przez co wystawione są na widok. Ostatnio technologia tagów została poprawiona, aby uczynić je znacznie cieńszymi

¹⁵ J. Narver: Top10 reasons why Canadian public libraries implement RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://multimedia.3m.com/mws/media/webserver?6666660Zjcf6lVs6EVs66SjyWCOrrrQ->

¹⁶ Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Przykłady zastosowań technologii RFID w bibliotekach, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/przyklady-zastosowan-technologiei-rfid-w-bibliotekach/>

i trudniejszymi do wykrycia, gdy są pokryte ekslibrisem¹⁷. Biblioteka może również wdrukować tagi RFID do swojego logo, aby wyglądały na ekslibrisy. Maskowanie RFID jako ekslibrisów wymaga, aby były one w wewnętrznej zakładce okładki oraz w wielu miejscach, a nie na tylnej okładce, gdzie wzbudziłyby podejrzenia.

Do wad systemu RFID w bibliotece zaliczane jest także naruszenie prywatności klienta. Istnieje przekonanie, że technologia RFID jest zagrożeniem dla prywatności klienta ze względu na możliwość odczytu aktywnego znacznika bez jego wiedzy, co stwarza szansę na jego dokładne śledzenie, dlatego RFID postrzegane jest również jako technologia zagrażająca swobodom obywatelskim. Protesty przeciw badaniom nad technologią RFID miały miejsce m.in. w Niemczech (rys. 2). Wykorzystanie i zbieranie danych w taki sposób mogą stanowić pokusę dla działów marketingu wielu firm. Przeciwnicy RFID obawiają się także o możliwość wycieku danych ze wszystkich zintegrowanych z dokumentami etykiet RFID, planowane jest bowiem wprowadzenie znaczników RFID do dowodów osobistych czy paszportów¹⁸.

Twierdzi się, że tagi zawierają informacje o kliencie i/lub informacje o tytule, i że tagi mogą być odczytywane z odległości po tym, jak ktoś podjął materiały do domu lub biura. Jednak zdecydowana większość znaczników zainstalowanych w materiałach bibliotecznych zawiera tylko ID przedmiotu, zazwyczaj ten sam numer, który wcześniej został zapisany w kodzie kreskowym. Związek między wypożyczającym a przedmiotem wypożyczonym przechowywany jest w module obiegu zintegrowanego systemu bibliotecznego i – o ile biblioteka zachowa historię wypożyczeń klienta – jest usuwany, kiedy książka jest zwracana. Kiedy dodatkowe informacje są przechowywane w tagu RFID, są one ograniczone do informacji o produkcie, zazwyczaj zawierających lokalizację i numer połączenia, ale rzadko autora i/lub tytuł. Tagi RFID mogą być odczytywane z odległości do pół metra lub mniejszej, ponieważ znaczniki odzwierciedlają sygnał, który pochodzi z czytnika lub czujnika, natomiast czytniki, które są dostępne dla zakresu częstotliwości stosowanego w tagach bibliotecznych, są ograniczone prawnie w swojej mocy do dziesięciu watów. Niemożliwe jest więc odczytanie znaczników przez kogoś z ulicy lub korytarza biurowca. W celu odczytania tagów z odległości większej niż pół metra konieczne

¹⁷ Ekslibris to graficznie opracowany znak własnościowy, umieszczany zwykle jako nalepka na drugiej (wewnętrznej) stronie okładki książki. Informuje o przynależności książki do określonego księgozbioru. Wykonywany zazwyczaj na zamówienie, jest wyrazem szacunku właściciela dla książki i świadectwem jego troski o zapobieganie kradzieżom. Z uwagi na wartości artystyczne, pełni też funkcje zdobniczą, dekoracyjną, podnosi walory estetyczne książki. Źródło: M. Gron, M. Szczerbacz: Ekslibris – Znak własnościowy, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://e-pedagogiczna.edu.pl/upload/file/bibliotekiped/ekslibris.pdf>

¹⁸ Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Technologia RFID w polskich dokumentach identyfikacyjnych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/technologie-rfid-w-polskich-dokumentach-identyfikacyjnych/>

byłoby znaczne powiększenie znaczników lub znaczne zwiększenie mocy czytników, a biblioteki nie mają powodów do zakupu większych i bardziej kosztownych znaczników. Porównanie systemu bibliotecznego działającego na podstawie kodów kreskowych oraz systemu RFID zostało przedstawione w tabeli 1.

Zestawienie działań dla trzech wybranych procesów: przeprowadzenie inwentaryzacji (skontrum), wypożyczenie książek oraz zwrot książek, wskazuje na przeważające korzyści RFID. Zastosowanie technologii radiowej likwiduje konieczność ręcznego liczenia książek dzięki mobilnemu urządzeniu do skontrum. RFID zdecydowanie przyczynia się do znacznych oszczędności czasu pracowników biblioteki, ponieważ skontrum przeprowadza się w przeciągu 3 dni.

Tabela 1

Porównanie systemów bibliecznych

Proces	System z użyciem kodów kreskowych	System RFID
Inwentaryzacja (skontrum)	Skontrum realizowane przy zastosowaniu tradycyjnych narzędzi jest bardzo żmudnym i czasochłonnym procesem, w ramach którego książki są zliczane i selekcjonowane; skontrum trwa ok. 2 tygodnie	Zastosowanie technologii radiowej zlikwidowało konieczność ręcznego liczenia książek dzięki mobilnemu urządzeniu do skontrum; wdrożenie technologii RFID zdecydowanie przyczyniło się do dużych oszczędności czasu pracowników biblioteki; skontrum przeprowadza się w przeciągu 3 dni
Wypożyczenie książek	Wypożyczenie odbywa się z udziałem bibliotekarza, który szuka wybranych przez czytelnika pozycji w magazynie, następnie skanuje kod kreskowy każdej pozycji osobno za pomocą czytnika	Zastosowanie RFID eliminuje konieczność kontaktu z bibliotekarzem – czytelnik sam wypożycza wybrane pozycje za pomocą self-checka bądź robi to za pośrednictwem pracownika biblioteki (system jest w stanie odczytać 4 książki naraz)
Zwrot książek	Zwrot książek odbywa się z udziałem bibliotekarza, który skanuje kod kreskowy każdej pozycji osobno i zaznacza ją jako wypożyczoną	Zwrot książek odbywa się za pomocą wrzutni bądź z udziałem bibliotekarza, który układa książki (maksymalnie cztery naraz) na czytniku i zaznacza je jako oddane

Źródło: Opracowanie na podstawie: M. Mirowska: op.cit.

Zastosowanie RFID eliminuje również konieczność każdorazowego bezpośredniego kontaktu z bibliotekarzem. Czytelnik sam wypożycza wybrane pozycje za pomocą self-checka bądź robi to z pomocą pracownika biblioteki – system jest w stanie odczytać 4 książki naraz. Zwrot książek odbywa się za pomocą wrzutni bądź z udziałem bibliotekarza, który układa książki na czytniku i zaznacza je jako oddane.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawiona technologia RFID, wykorzystująca sygnał radiowy do bezprzewodowej wymiany danych pomiędzy czytnikiem a etykietą, jest coraz częściej wykorzystywana w rzeczywistości gospodarczej. Stosuje się ją w magazynowaniu, handlu, dystrybucji czy w celu identyfikacji pojazdów i jednostek transportowych. Technologia RFID staje się coraz bardziej konkurencyjna w porównaniu do technologii autotematycznej identyfikacji, takiej jak kody kreskowe. Do głównych korzyści płynących z wdrożenia RFID należą szybkość i dokładność systemu, ponieważ pozwala on na znacznie szybsze odczytanie informacji za sprawą możliwości odczytywania wielu tagów jednocześnie – wystarczy, że tagi znajdą się w jego zasięgu. Etykiety RFID, mimo swojej małej powierzchni, pozwalają na przechowywanie dużej ilości informacji dodatkowych. Istnieje także możliwość wielokrotnego zapisywania i dodawania nowych danych do tagu w trakcie procesu. Konkurencyjność wobec kodów kreskowych zwiększa także możliwość odczytu identyfikatora w trudnym środowisku, gdzie występują duże zabrudzenie, zapylenie (np. remont pomieszczeń) itp. Niewątpliwą zaletą systemu jest także możliwość zabezpieczenia przed kradzieżą.

Do największych korzyści płynących z wdrożenia systemu można zatem zaliczyć usprawnienie procesu wydawania i przyjmowania książek, poprawę bezpieczeństwa zbiorów (dzięki zainstalowaniu bramek kontrolnych) oraz zdolność do skanowania pozycji na półkach bez konieczności ich podnoszenia lub wyjmowania, co jest szczególnie przydatne podczas przeprowadzania skontrum. Największą wadą systemu są wysokie koszty wdrożenia.

Przeprowadzone porównanie dotyczące procesów prowadzenia inwentaryzacji, wypożyczania oraz zwrotu książek wskazuje, że system RFID jest bardziej efektywny w bibliotece niż automatyczna identyfikacja oparta na kodach kreskowych. Wstępne założenie zostanie zweryfikowane w bibliotece akademickiej, która wdrożyła system RFID. Wyniki analizy zostaną przedstawione w części II artykułu.

Bibliografia dla cz. I i II

1. Coyle K.: Management of RFID in Libraries. „The Journal of Academic Librarianship”, Vol. 31, No. 5, 2005, p. 486-489.
2. Długosz J.: Nowoczesne technologie w logistyce. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
3. Gołemska E. (red.): Kompendium wiedzy o logistyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
4. Mirowska M.: Nowoczesne technologie w logistyce – systemy automatycznej identyfikacji na przykładzie biblioteki akademickiej. Praca inżynierska pod kierunkiem M. Odlanickiej-Poczobutt. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu – Wydział Zamiejscowy w Chorzowie, Chorzów 2013.
5. RFID – sposób na skuteczną kontrolę przepływu towarów w twojej firmie. E-letter Wydawnictwa Wiedza i Praktyka, 01.02.2007.
6. Singh J., Brar N., Fong C.: The state of RFID : Application in Libraries. „Information Technology and Libraries”, Vol. 25, No. 1, 2006.
7. Szołtysek J., Jedliński M. (red.): Logistyka: współczesne wyzwania. Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Wałbrzych 2010.
8. American Library Association – ALA, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/PrinterTemplate.cfm?Section=technotes&Template=/ContentManagement/>
9. Ayre L.B.: RFID and Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.fatburen.org/wpblog/bagenmappardokument/arx/rfid-permission.pdf>
10. Bankier.pl – Polski Portal Finansowy: Historia i działanie technologii RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Historia-i-dzialanie-technologiei-RFID-1985822.html>
11. Boss R.W.: RFID Technology for Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/pla/tools/technotes/rfidtechnology>
12. Gron M., Szczerbacz M.: Ekslibris – Znak własnościowy, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://e-pedagogiczna.edu.pl/upload/file/bibliotekiped/ekslibris.pdf>
13. HADATAP: Systemy identyfikacji, kontroli, zarządzania i ochrony zbiorów bibliotecznych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://hadatap.pl/pl/nasza-oferta/9-nasza-oferta/15-6biblioteki>
14. Narver J.: Top10 reasons why Canadian public libraries implement RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://multimedia.3m.com/mws/mediawebserver?6666660Zjcf6IVs6EVs66SjyWCOrrrrQ->
15. RFID Library, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.rfid-library.com/en/rfid-transponder.html>
16. Spychips.com: German consumers demand an end to RFID experiments, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.spychips.com/metro/protest.html>
17. Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Przykłady zastosowań technologii RFID w bibliotekach, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/przyklady-zastosowan-technologiei-rfid-w-bibliotekach/>

18. Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Technologia RFID w polskich dokumentach identyfikacyjnych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/technologie-rfid-w-polskich-dokumentach-identyfikacyjnych/>
19. Wincor-Nixdorf: RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wincor-nixdorf.com/internet/PL/Rozwiazania/Przemysl/Sprzet/RFID/Tabela.html>
20. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej: Katalog biblioteczny, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://cave.wsb.edu.pl/>

Monika ODLANICKA-POCZOBUTT
Politechnika Śląska
Instytut Zarządzania i Administracji

SYSTEM AUTOMATYCZNEJ IDENTYFIKACJI RFID W BIBLIOTECE AKADEMICKIEJ. CZ. II – CASE STUDY

Artykuł składa się z dwóch części. W części II (poprzedzonej przybliżonym w części I ogólnym pojęciem automatycznej identyfikacji, ze szczególnym uwzględnieniem systemu identyfikacji radiowej – RFID oraz wskazaniem zalet i wad implementacji omawianego systemu) przedstawiono case study wdrożenia RFID w wybranej bibliotece akademickiej. Przedstawiono elementy bibliotecznego systemu badanej biblioteki oraz omówiono przebieg wdrożenia wraz z analizą kosztów. Dokonano porównania funkcjonowania biblioteki przed i po wdrożeniu bibliotecznego systemu RFID. Całość zakończono wnioskami.

1. Wprowadzenie

Omówione w części I artykułu ogólne pojęcie automatycznej identyfikacji oraz charakterystyka identyfikacji radiowej RFID pozwoliły na wskazanie zalet i wad implementacji tego typu rozwiązań. Jak podkreślono wcześniej, systemy RFID są wciąż stosunkowo nowe w bibliotekach. Największą liczbę wdrożeń możemy zaobserwować w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Japonii, natomiast w Polsce wdrażanie tego typu technologii jest nadal działaniem innowacyjnym w środowisku bibliotekarskim. Obecnie na rynku pojawia się coraz więcej producentów oferujących systemy RFID dla bibliotek. W części II artykułu przedstawiono przebieg wdrożenia omawianego systemu wraz z analizą kosztów w wybranej bibliotece akademickiej.

2. RFID w bibliotece akademickiej – case study

Przedmiotem analizy przypadku (case study) jest biblioteka niepublicznej wyższej uczelni, która od początku swojego istnienia pracuje w systemie bibliotecznym PROLIB. W 2011 r., w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej system został uaktualniony do wersji PROLIB 21. Aktualizacja systemu

pozwoiliła na wdrożenie technologii RFID w badanej jednostce. Biblioteka będąca przedmiotem analizy składa się z trzech pomieszczeń, do których należą: czytelnia (mieszcząca ok. 50 osób), magazyn oraz wypożyczalnia z wolnym dostępem do zbiorów. Zasoby biblioteki stanowią: książki, czasopisma, filmy DVD, audiobooki, normy. Księgozbiór biblioteki liczy ponad 40 tys. pozycji. W tabeli 1 dokonano specyfikacji elementów bibliotecznego systemu RFID w badanej jednostce.

Tabela 1

Elementy bibliotecznego systemu RFID w badanej jednostce

Nazwa	Specyfikacja	Liczba
Stanowisko bibliotekarza	Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Przygotowane do współpracy z komputerem klasy PC Złącza: USB (czytnik kodów kreskowych) i USB lub RS232 (czytnik RFID) Zasilanie napięciem do 48 VDC (dopuszczalny zasilacz zewnętrzny 230 VAC) Oprogramowanie do obsługi stanowiska dla komputera klasy PC z systemem Windows XP, zapewniające bezpośrednią współpracę z systemem bibliotecznym	1
Mobilne skonstrum	Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Zasilanie: akumulatory litowe, łatwa wymiana, akumulator dodatkowy w komplecie Możliwość wymiany akumulatorów bez ryzyka utraty danych Masa maksymalna 1200 g Odporność na upadek z wysokości minimum 100 cm	2
Stanowisko kodowania etykiet	Złącza: 2 x USB (czytnik RFID i czytnik kodów kreskowych) Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Oprogramowanie do obsługi stanowiska dla komputera klasy PC z systemem Windows XP, zapewniające bezpośrednią współpracę z systemem bibliotecznym	1
Etykieta biblioteczna RFID – UHF	Forma papierowej etykiety samoprzylepnej Standard RFID ISO 18000-6C Trwałość gwarancyjna układu scalonego: 50 lat Gwarantowana liczba zapisów, odczytów powyżej 100 tys. Powierzchnia etykiety: papier z możliwością nadruku termotransferowego Odporność na przepięcia elektrostatyczne 2 kV Maksymalna powierzchnia etykiety 6 cm ²	50 tys.

Samoobsługowe stanowisko do wypożyczeń	Stanowisko składa się z komputera klasy PC, ekranu dotykowego min. 17 cali, wolnostojącej obudowy, czytnika RFID, anteny, czytnika kart chipowych lub Mifare (legitymacje studenckie) oraz drukarki Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Złącze RJ45 (Ethernet) Zasilanie 230 VAC	1
Bramki RFID	Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Przygotowane do współpracy z komputerem klasy PC Złącza RJ45 (Ethernet), RS232 Dostępne rodzaje alarmu: świetlny, dźwiękowy, cichy (informacja na komputerze obsługi) Oprogramowanie do obsługi bramki dla komputera klasy PC z systemem Windows XP – komunikaty, raporty, zarządzanie alarmami	2
Wrzutnia zewnętrzna	Kompatybilność z etykietami zgodnymi z normą ISO 18000-6C Maksymalne rozmiary wrzutni: wysokość do 70 cm, szerokość do 45 cm, długość 60 cm Oprogramowanie dla komputera klasy PC z systemem Windows XP, współpracujące z systemem bibliotecznym Złącze RJ45 (Ethernet) Dotykowy ekran LCD do konfiguracji i informacji Zasilanie napięciem do 48 VDC	1

Źródło: Opracowanie na podstawie M. Mirowska: Nowoczesne technologie w logistyce – systemy automatycznej identyfikacji na przykładzie biblioteki akademickiej. Praca inżynierska pod kierunkiem M. Odlanickiej-Poczobutt. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu – Wydział Zamiejscowy w Chorzowie, Chorzów 2013.

Jak wynika z powyższej analizy, biblioteka wprowadziła w pełni funkcjonujący system, instalując prawie wszystkie elementy bibliotecznego systemu RFID. Ze względu na koszty i niezbyt dużą liczbę woluminów, nie zostały zainstalowane elementy, takie jak: wrzutnia zewnętrzna oraz system składający się z przenośników, a także urządzenia do sortowania, które mogą poruszać materiały biblioteczne i sortować je mechanicznie według kategorii w oddzielnych pojemnikach lub na oddzielnych wózkach.

2.1. Etykiety RFID

Wprowadzone etykiety RFID dysponują pamięcią z możliwością odczytu i zapisu danych oraz z funkcją zapobiegającą kradzieży przedmiotu. Etykiety zostały naklejone na książki lub płyty CD/DVD. W pamięci etykiety został zapisany unikalny identyfikator przedmiotu. W czasie wypożyczenia danej pozycji numer ten jest odczytywany, a zabezpieczenie przed kradzieżą jest automatycznie wyłączane. Każda

etykieta może być zakodowana określoną liczbą razy. Standardowo etykiety RFID używane w bibliotekach umożliwiają od 50 do 100 tys. zakodowań. Każde wypożyczenie i zwrot książki to jedno zakodowanie. Etykiety wdrożone w badanej bibliotece przez firmę HADATAP Sp. z o.o. to etykiety RFID UHF o wymiarach od 5 do 7 mm na od 100 do 140 mm. Etykiety są samoprzylepne i mają specjalny układ scalony, w pamięci którego można zapisać numer katalogowy woluminu. Etykieta nie ma własnego zasilania oraz nie pobiera energii w stanie spoczynku.

Rys. 1. Etykieta RFID

Stanowisko do kodowania etykiet składa się z czytnika RFID i anteny oraz czytnika kodów. Stanowisko zapewnia prawidłowy odczyt i zapis etykiet umieszczonych wewnątrz książek. System jest w stanie prawidłowo odczytać etykiety RFID wewnątrz książki w odległości nie mniejszej niż 15 cm i nie większej niż 55 cm. Czytnik RFID jest kompatybilny z etykietami w standardzie RFID ISO 18000-6C. System jest przygotowany do współpracy z komputerem PC oraz istniejącym oprogramowaniem bibliotecznym. Stanowisko bibliotekarza pozwala na automatyzację obiegu książek. System pozwala na obsługę wielu woluminów w tym samym czasie, identyfikację karty bibliotecznej i legitymacji studenta, szybkie i niezawodne sczytywanie pozycji. Stacjonarne czytniki RFID, umieszczane na blatach w bibliotece, przy stanowiskach obsługi, identyfikują oraz odczytują dane o wypożyczanych i oddawanych książkach. Użytkownik, nie chcąc samodzielnie wypożyczyć książki za pomocą tzw. selfcheck bądź chcąc wypożyczyć pozycje, których nie ma w wolnym dostępie, podchodzi do stanowiska bibliotekarza, skanuje swoją kartę biblioteczną lub legitymację studencką (system weryfikuje konto użytkownika), następnie pracownik biblioteki umieszcza wybrane pozycje na

czytniku, a system automatycznie zapisuje je na koncie studenta. Użytkownik może zabrać wypożyczone książki i opuścić bibliotekę. Dzięki etykietom RFID nie ma konieczności bezpośredniego skanowania etykiety, jak odbywa się to w przypadku kodów kreskowych, oraz dezaktywowania książek, tak jak w przypadku standardowych systemów zabezpieczających (system automatycznie przydziela książce status „wypożyczona”).

Dzięki samoobsługowemu stanowisku do wypożyczeń selfcheck, czytelnicy badanej biblioteki mają możliwość samodzielnego wypożyczenia książek, które znajdują się w wolnym dostępie. Stanowisko składa się z komputera klasy PC, monitora dotykowego, odpornego na zarysowania (17 cali), wolno stojącej obudowy, czytnika RFID, anteny, czytnika kart chipowych (legitymacje studenckie) oraz drukarki termicznej z rolkami papieru, która automatycznie drukuje potwierdzenie wypożyczenia danych pozycji oraz wymagany termin ich zwrotu. Aby wypożyczyć wybrane książki, czytelnik kładzie książkę na białym blacie stanowiska – urządzenie prawidłowo odczyta etykiety książek, jeśli ich liczba nie będzie przekraczała czterech pozycji, a łączna wysokość wszystkich książek nie będzie przekraczała 15 cm. Na ekranie monitora pojawia się informacja, która zawiera tytuł pozycji, numer inwentaryzacyjny oraz sygnaturę. Jeżeli będzie mniej niż 4 pozycje, system poinformuje, że można dołożyć kolejne woluminy. Po zbliżeniu legitymacji studenckiej lub karty bibliotecznej do czytnika, system automatycznie zapisze książkę na konto zidentyfikowanego czytelnika. Istnieje możliwość, na życzenie czytelnika, wydrukowania pokwitowania, które stanowi potwierdzenie wypożyczenia książki, wraz z informacją o terminie jej zwrotu. W przypadku próby wypożyczenia niezarejestrowanej w systemie pozycji bądź jakichkolwiek problemów, system automatycznie informuje o tym czytelnika przez sygnał dźwiękowy oraz widoczny na ekranie komunikat. Dzięki bezpośredniej współpracy systemu z istniejącym w bibliotece oprogramowaniem bibliotecznym, wypożyczone przez studentów książki uzyskują status „wypożyczona” i nie uruchamiają alarmu na bramce.

2.2. Wrzutnia wewnętrzna

Kolejnym składnikiem systemu jest wrzutnia wewnętrzna, która umożliwia samoobsługowy zwrot książek przez czytelników na terenie biblioteki. Wrzutnia składa się z czytnika RFID, anteny i komputera sterującego oraz obudowy wolno stojącej. W celu zwrócenia książek czytelnik kładzie je pojedynczo na pochylni, następnie urządzenie automatycznie otwiera klapkę zabezpieczającą, książka wpada i zostaje umieszczona w specjalnym pudełku, opróżnianym następnie przez

bibliotekarza, który odkłada pozycje z powrotem na regały. Student nie ma możliwości zabrania książki po zarejestrowaniu jej zwrotu w systemie. Stanowisko samodzielnego zwrotu jest wyposażone w oprogramowanie, które współpracuje z systemem PROLIB, dzięki czemu automatycznie rejestruje zwrot książki. Wrzutnia nie przyjmuje obcych książek, pozycji z czytelnicy, audiobooków, filmów DVD, kaset oraz płyt CD. W przypadku jakiegokolwiek problemu ze zwrotem książki, system poinformuje o tym czytelnika sygnałem dźwiękowym oraz komunikatem na ekranie.

2.3. Mobilne stanowisko do skontrum i kontroli księgozbioru

Skontrum zbiorów bibliotecznych polega na kontroli zbiorów bibliotecznych i w bibliotekach powinno się je przeprowadzać co najmniej raz na pięć lat. Dzięki systemowi RFID i mobilnemu czytnikowi RFID UHF bibliotekarz w sprawny sposób przeprowadza nie tylko obowiązkowe skontrum, ale również:

- sprawdza prawidłowość danej pozycji na półce,
- dokonuje analizy wypożyczeń,
- szybko odszukuje daną pozycję na półce.

Mobilne stanowisko do skontrum (rys. 2) i kontroli księgozbioru współpracuje z systemem zarządzającym zbiorami, wcześniej wdrożonym w bibliotece. Czytniki mają łączność online z systemem bibliotecznym, wykorzystując sieć bezprzewodową, bądź pracują offline, pobierając dane w chwili podłączenia do komputera z użyciem łączny USB lub RS232. Praca z urządzeniem jest łatwa m.in. dzięki dotykowemu ekranowi, klawiaturze QWERTY, pozwalającej na łatwe wprowadzenie numeru katalogowego wybranej pozycji, oraz dźwiękowym i świetlnym powiadomieniem. Jeśli pracownik chce odszukać jakąś pozycję na regale, wystarczy, że wpisze tytuł książki i w odległości do pół metra przesunie urządzeniem po regałach. Wymagana odległość dla skutecznego odczytania etykiet przez urządzenie to minimum 5 cm dla starych etykiet RFID HF oraz od 20 do 300 cm dla nowych etykiet RFID UHF. Kiedy aparat odnajdzie szukaną przez bibliotekarza pozycję, informuje o tym sygnał dźwiękowy. Wykonanie skontrum przed wdrożeniem RFID w badanej bibliotece zajmowało około dwóch tygodni, natomiast po wdrożeniu zaledwie 3 dni. Zastosowanie technologii RFID gwarantuje również większą dokładność oraz eliminację błędów.

Rys. 2. Mobilne stanowisko do skontrum i kontroli księgozbioru

Źródło: HADATAP: Systemy identyfikacji, kontroli, zarządzania i ochrony zbiorów bibliotecznych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://hadatap.pl/pl/nasza-oferta/9-nasza-oferta/15-6biblioteki>

2.4. Bramka kontrolna

Zainstalowana bramka kontrolna przy wejściu/wyjściu z biblioteki zabezpiecza zasoby przed kradzieżą. Bramka zastosowana w bibliotece jest podobna do bramek umieszczanych w sklepach wielkopowierzchniowych. Składa się z czytnika RFID z multiplekserem, specjalnych anten kontrolujących przejście dla studentów oraz specjalizowanego mikrokomputera zarządzającego. Kiedy student opuszcza bibliotekę, system natychmiast weryfikuje informacje z etykiety RFID i przekazuje je do systemu. Status książki jest zapisany w etykiecie, dzięki czemu system jest w stanie rozróżnić, czy dana pozycja została wypożyczona przez czytelnika, czy jest to książka, która wciąż pozostaje na koncie biblioteki. W przypadku próby kradzieży, bramki natychmiast reagują – świetlnie oraz dźwiękowo – na książki, które nie mają statusu „wypożyczona”.

3. Przebieg wdrożenia

Pierwszym etapem przy wdrożeniu omawianego rozwiązania było zbadanie możliwości i opłacalności funkcjonowania tego typu systemu w jednostce. Istotnym czynnikiem są zawsze fizyczne ograniczenia stosowania rozwiązania RFID, takie jak: obecność metali w środowisku odczytu RFID oraz umieszczenie etykiet RFID wobec siebie, ponieważ komunikacja pomiędzy czytnikiem RFID i tagiem odbywa się za pomocą fal elektromagnetycznych działających w częstotliwościach radiowych.

Problem może pojawić się wtedy, jeśli pomiędzy tagiem i czytnikiem znajdzie się metal, który może przerwać komunikację, ze względu na to, że materiał ten jest odporny na działanie fal radiowych. Ważna jest także sytuacja finansowa biblioteki, ponieważ implementacja w pełni funkcjonującego systemu, składającego się ze wszystkich elementów, tj. etykiety RFID, urządzenia do kodowania etykiet, urządzenia do samodzielnych wypożyczeń i zwrotów oraz bramki zabezpieczającej, to koszt nawet do 2 mln złotych (koszt wprowadzenia pełnego systemu organizacji i ochrony zbiorów RFID dla 200 tys. woluminów). Kolejnym etapem był wybór dostawcy, którym została firma HADATAP Sp. z o.o., specjalizująca się w usprawnianiu procesów logistycznych, produkcyjnych i biznesowych z zastosowaniem rozwiązań informatycznych, w tym RFID.

Samo wdrożenie systemu zostało podzielone na trzy etapy. Pierwszą czynnością było oznakowanie wybranego księgozbioru specjalnymi etykietami RFID, zakodowanie tych etykiet, a następnie przeprowadzenie testu urządzeń i oprogramowań – wszystkie elementy systemu musiały być kompatybilne z istniejącym już w bibliotece systemem PROLIB. Najbardziej czasochłonnym i pracochłonnym etapem było oklejenie oraz zakodowanie wszystkich woluminów biblioteki, dlatego został w to zadanie zaangażowany cały personel biblioteki.

W czasie kodowania książek trzeba było zwracać szczególną uwagę na możliwość wklejenia dwóch kodów lub zakodowania tych samych informacji na dwóch różnych etykietach (dokumentach). Było to istotne ze względu na fakt, że etykiety są odczytywane za pomocą czytnika, który nie jest w stanie zakodować dwóch lub więcej etykiet naraz. Oznacza to, że książka z podwójną liczbą etykiet nie zostanie odczytana dopóty, dopóki nie zostaną usunięte zbędne etykiety. Koszt etykiet jest wysoki, dlatego też ważne było zachowanie ostrożności i niedublowanie etykiet podczas ich wklejania.

Następnym etapem jest kodowanie zbioru z wykorzystaniem modułu Koder RFID. Kodowanie przebiega w następujący sposób: najpierw należy odczytać kod kreskowy danej książki w celu jej identyfikacji, a następnie przyporządkować jej odpowiednią sygnaturę. W bibliotekach, które mają już wdrożony system PROLIB, proces kodowania etykiet RFID można usprawnić, wykorzystując do identyfikacji pozycji wcześniej nadane kody kreskowe.

Ostatni etap wdrożenia obejmował testowanie wszystkich elementów technologii RFID i jej pełną integrację z systemem bibliotecznym PROLIB, a także szkolenie pracowników biblioteki. Wdrożenie systemu RFID wygenerowało znaczące koszty. Dla biblioteki mającej ok. 40 tys. książek było to odpowiednio:

- samoobsługowa wrzutnia książek (wewnętrzna), 1 szt. – 258300,00 zł,
- stanowisko samoobsługowe – Selfcheck, 1 szt. – 49200,00 zł,
- mobilny czytnik tagów – 24600,00 zł,
- czytniki – stacje bibliotekarza (cena jednej sztuki) – 3936,00 zł,
- bramki zabezpieczające (pojedyncze) – 19680,00 zł,
- etykiety RFID na książki – 44000 zł (1,10 zł za 1 szt.).

Łączny koszt instalacji systemu to ok. 315200 zł netto. Należy również wziąć pod uwagę dodatkowe koszty, które mogą się pojawić w trakcie użytkowania systemu. Częstym kosztem może być ponowna konieczność otagowania części zbioru (nowe pozycje, uszkodzenie etykiet itd.).

4. Funkcjonowanie biblioteki przed i po wdrożeniu bibliotecznego systemu RFID

Funkcjonowanie bibliotecznego systemu przed wdrożeniem technologii RFID przedstawia schemat 1. Przed wdrożeniem systemu RFID w bibliotece WSB wypożyczenie książki odbywało się następująco: użytkownik wybierał pozycje z katalogu online bądź katalogu kartkowego w budynku biblioteki.

Przed wdrożeniem systemu RFID nie było książek w tzw. wolnym dostępie – wszystkie znajdowały się w magazynie. Książki zamawiane przez Internet można było odbierać w bibliotece w godzinach jej otwarcia. Bibliotekarz odnajdywał wybrane pozycje w magazynie, a następnie przekazywał je czytelnikowi, skanując każdy woluminem z osobna. Zwrot książek mógł odbywać się jedynie poprzez pracownika biblioteki.

Schemat 1. Realizacja zamówienia przed wdrożeniem bibliotecznego systemu RFID

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 3 przedstawia obecny wygląd katalogu online biblioteki. Po zalogowaniu mamy dostęp do rezerwacji i zamawiania zbiorów biblioteki.

Rys. 3. Katalog online biblioteki

Źródło: Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej: Katalog biblioteczny, [dostęp: 31.07.2013 r.].
Dostępny w Internecie: <http://cave.wsb.edu.pl/>

Technologia RFID, za sprawą wcześniej wdrożonego systemu PROLIB, nie uniemożliwiła zamawiania książek z domu. Użytkownik w dalszym ciągu szuka wybranych pozycji w internetowym katalogu. Odszukanie wybranej przez użytkownika książki może ułatwić bibliotekarzowi mobilne urządzenie RFID. Wypożyczenie książek może nastąpić od razu u pracownika biblioteki, przy stanowisku do wypożyczeń, które zawiera czytnik RFID, bądź poprzez selfcheck. Użytkownik może w godzinach otwarcia biblioteki zwrócić wybraną pozycję za pomocą wrzutni wewnętrznej bądź poprzez pracownika biblioteki.

5. Korzyści wdrożenia systemu RFID w badanej bibliotece

Wdrożenie systemu RFID pozwoliło na znaczne skrócenie czasu oczekiwania na dany wolumin przez czytelnika, głównie dzięki samoobsługowemu stanowisku do wypożyczeń oraz wrzutni do samodzielnych zwrotów książek. Dzięki wdrożeniu systemu studenci mają teraz możliwość oddania/wypożyczenia książek w trzech punktach – wspomnianych wcześniej urządzeniach do samodzielnego zwrotu/wypożyczeń oraz przy stanowisku bibliotekarza (dwa punkty obsługi). Wcześniej wielu studentów zniechęcały długie kolejki oraz brak dostępu do zbiorów.

Biblioteka jest czynna sześć dni w tygodniu (od wtorku do niedzieli), łącznie przez 47 godzin. Udogodnieniem mogłoby być zainstalowanie dodatkowej wrzutni, w zewnętrznej ścianie budynku, dzięki której wypożyczone książki mogłyby być zwracane poza godzinami pracy biblioteki.

Dzięki elementom systemu RFID, takim jak wrzutnia oraz samoobsługowe stanowisko do wypożyczeń, pracownicy biblioteki są znacznie mniej obciążeni pracą.

6. Podsumowanie i wnioski

Przedstawiony w formie case study opis wdrożenia technologii RFID oraz jej funkcjonowania w bibliotece akademickiej (niepublicznej uczelni wyższej) pozwolił na przeprowadzenie analizy tego zjawiska.

Przebiegający kilkietapowo proces doprowadził do pełnej implementacji podstawowych elementów systemu RFID, takich jak: etykiety RFID, stanowiska do kodowania etykiet, stanowiska bibliotekarza, samoobsługowych stanowisk do wypożyczeń i zwrotów, tzw. selfchecka i wrzutni, mobilnego stanowiska do skontrum i kontroli księgozbioru oraz bramki kontrolnej. Kolejnymi etapami były: oznakowanie księgozbioru etykietami RFID, zakodowanie etykiet oraz test urządzeń i oprogramowania, mający na celu dopasowanie systemu RFID do działającego systemu bibliotecznego.

Zastosowanie RFID w bibliotece powinno przynieść korzyści, wynikające w głównej mierze z efektywniejszego zarządzania biblioteką i pracą samych bibliotekarzy. Uzyskana efektywność inwentaryzacji, dająca dokładne dane o stanach magazynowych podczas przeprowadzania skontrum, wynika z zastosowania mobilnego urządzenia. Najważniejszą jednak zaletą jest wysoka jakość obsługi czytelnika. Zainstalowane w badanej jednostce wszystkie elementy bibliotecznego systemu RFID umożliwiają szybszy i bezpieczniejszy obieg książek.

Wdrożenie bibliotecznego systemu RFID usprawniło przede wszystkim proces wypożyczeń i zwrotów, zachęcając tym samym do częstego odwiedzania biblioteki. Kojarzona z innowacją i nowoczesnością biblioteka daje satysfakcje czytelnikom i pracownikom.

Czy należy obawiać się, że samokontrolujący system RFID mógłby prawie całkowicie wyeliminować czynnik ludzki z procesu obrotu książkami? Być może, trzeba jednak pamiętać, że to właśnie pracownicy biblioteki są istotnym elementem i główną wizytówką szczególnej organizacji, jaką jest biblioteka.

Bibliografia dla cz. I i II

1. Coyle K.: Management of RFID in Libraries. „The Journal of Academic Librarianship”, Vol. 31, No. 5, 2005, p. 486-489.
2. Długosz J.: Nowoczesne technologie w logistyce. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
3. Gołemska E. (red.): Kompendium wiedzy o logistyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
4. Mirowska M.: Nowoczesne technologie w logistyce – systemy automatycznej identyfikacji na przykładzie biblioteki akademickiej. Praca inżynierska pod kierunkiem M. Odlanickiej-Poczobutt. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu – Wydział Zamiejscowy w Chorzowie, Chorzów 2013.
5. RFID – sposób na skuteczną kontrolę przepływu towarów w twojej firmie. E-letter Wydawnictwa Wiedza i Praktyka, 01.02.2007.
6. Singh J., Brar N., Fong C.: The state of RFID : Application in Libraries. „Information Technology and Libraries”, Vol. 25, No. 1, 2006.
7. Szotysek J., Jedliński M. (red.): Logistyka: współczesne wyzwania. Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Wałbrzych 2010.
8. American Library Association – ALA, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/PrinterTemplate.cfm?Section=technotes&Template=/ContentManagement/>
9. Ayre L.B.: RFID and Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.fatburen.org/wpbagen/bagenmappar/dokument/arx/rfid-permission.pdf>
10. Bankier.pl – Polski Portal Finansowy: Historia i działanie technologii RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Historia-i-dzialanie-technologiei-RFID-1985822.html>
11. Boss R.W.: RFID Technology for Libraries, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ala.org/pla/tools/technotes/rfidtechnology>
12. Gron M., Szczerbacz M.: Ekslibris – Znak własnościowy, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://epedagogiczna.edu.pl/upload/file/bibliotekiped/ekslibris.pdf>
13. HADATAP: Systemy identyfikacji, kontroli, zarządzania i ochrony zbiorów bibliotecznych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://hadatap.pl/pl/nasza-oferta/9-nasza-oferta/15-6biblioteki>
14. Narver J.: Top10 reasons why Canadian public libraries implement RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://multimedia.3m.com/mws/mediawebserver?6666660Zjcf6IVs6EVs66SjyWCOrrrrQ->
15. RFID Library, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.rfid-library.com/en/rfid-transponder.html>
16. Spychips.com: German consumers demand an end to RFID experiments, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.spychips.com/metro/protest.html>
17. Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Przykłady zastosowań technologii RFID w bibliotekach, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/przyklady-zastosowan-technologiei-rfid-w-bibliotekach/>

18. Technologie RFID i EPC – Portal Technologiczny Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Technologia RFID w polskich dokumentach identyfikacyjnych, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rfid-lab.pl/technologie-rfid-w-polskich-dokumentach-identyfikacyjnych/>
19. Wincor-Nixdorf: RFID, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wincor-nixdorf.com/internet/PL/Rozwiazania/Przemysl/Sprzet/RFID/Tabela.html>
20. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej: Katalog biblioteczny, [dostęp: 31.07.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://cave.wsb.edu.pl/>

Małgorzata RYCHLIK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

WPLYW REPOZYTORIUM INSTYTUCJONALNEGO NA UPOWSZECHNIANIE DOROBKU NAUKOWEGO UCZELNI

Artykuł ma na celu zaprezentowanie argumentów świadczących o tym, że archiwizowanie dorobku naukowego w repozytorium ma zasadniczy wpływ na upowszechnianie tegoż dorobku. W artykule przedstawiono zestaw czynników, dzięki którym dorobek naukowy jest widoczny w Internecie i indeksowany przez wyszukiwarki. Do tych czynników należą: stosowanie standardów interoperacyjnych (OAI-PMH, Handle System), właściwe opracowanie tekstu pod kątem wyszukiwarek naukowych (ASEO) oraz implementacja wytyczek społecznościowych, które służą dystrybucji dokumentów w mediach społecznościowych. Zaprezentowano również efekty umieszczenia dokumentów cyfrowych w repozytorium instytucjonalnym.

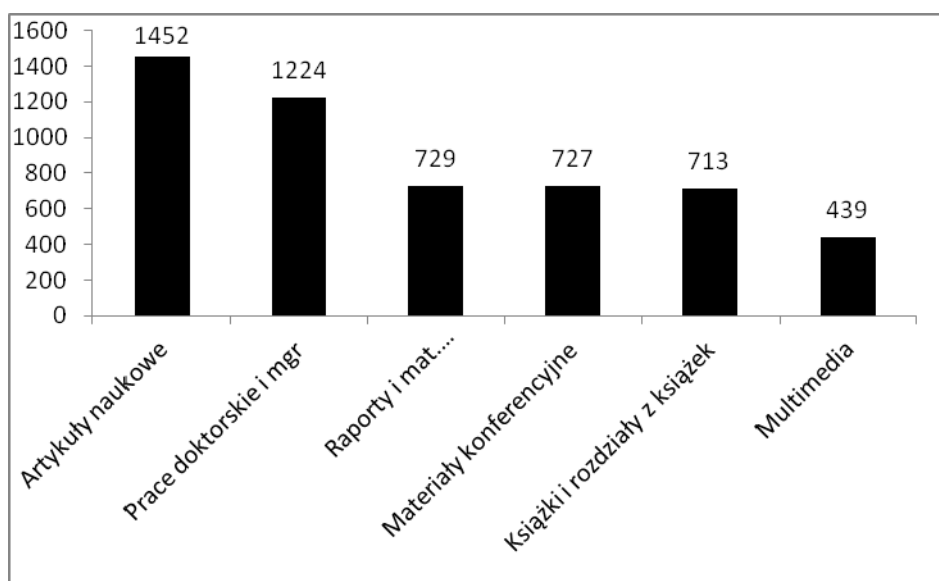
1. Wstęp

Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym nakłada na uczelnie zadanie upowszechniania i pomnażania osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki. Narzędziem pozwalającym realizować to zadanie efektywnie jest repozytorium uczelniane. Miedzy innymi dlatego jednym z głównych, strategicznych projektów uczelni wyższych w ostatnich latach jest budowa repozytoriów instytucjonalnych. Biblioteka w takim projekcie pełni kluczową rolę, bowiem najczęściej to jej pracownicy wykonują prace koncepcyjne, a później realizacyjne, zmierzające do utworzenia repozytorium instytucjonalnego. Zgodnie z definicją, repozytorium instytucjonalne to zespół usług, które uniwersytet oferuje członkom swojej społeczności. Usługi te służą zarządzaniu oraz upowszechnianiu cyfrowych dokumentów tworzonych przez instytucję i jej członków. Repozytorium jest przede wszystkim zobowiązaniem instytucji do zarządzania materiałami cyfrowymi, z uwzględnieniem długoterminowego zabezpieczenia obiektów oraz zorganizowania

dostępu do nich, a także ich rozpowszechniania¹. W celu jak najbardziej efektywnego upowszechniania dorobku naukowego poprzez repozytorium, ważne jest precyzyjne określenie typów gromadzonych dokumentów oraz zasad ich archiwizowania.

2. Typy dokumentów archiwizowanych w repozytoriach uczelnianych

Repozytoria są określane mianem okna na świat uczelni. Archiwizują dorobek społeczności naukowej. Zasadniczy zrąb kolekcji repozytoriów instytucjonalnych stanowią materiały już opublikowane. Jak pokazuje poniższy wykres, aż 1.452 repozytoria instytucjonalne na świecie archiwizują artykuły naukowe, 713 repozytoriów gromadzi książki i rozdziały z książek, zaś 727 cyfrowych archiwów ma w swych zasobach materiały konferencyjne. Bardzo ważną część kolekcji stanowią prace doktorskie (1.224 repozytoria), w części przypadków są to również prace magisterskie. Repozytoria archiwizują także różnego typu raporty i sprawozdania (729 repozytoriów) oraz multimedia (439 repozytoriów). Poniższe dane statystyczne zaczerpnięto z serwisu OpenDOAR².

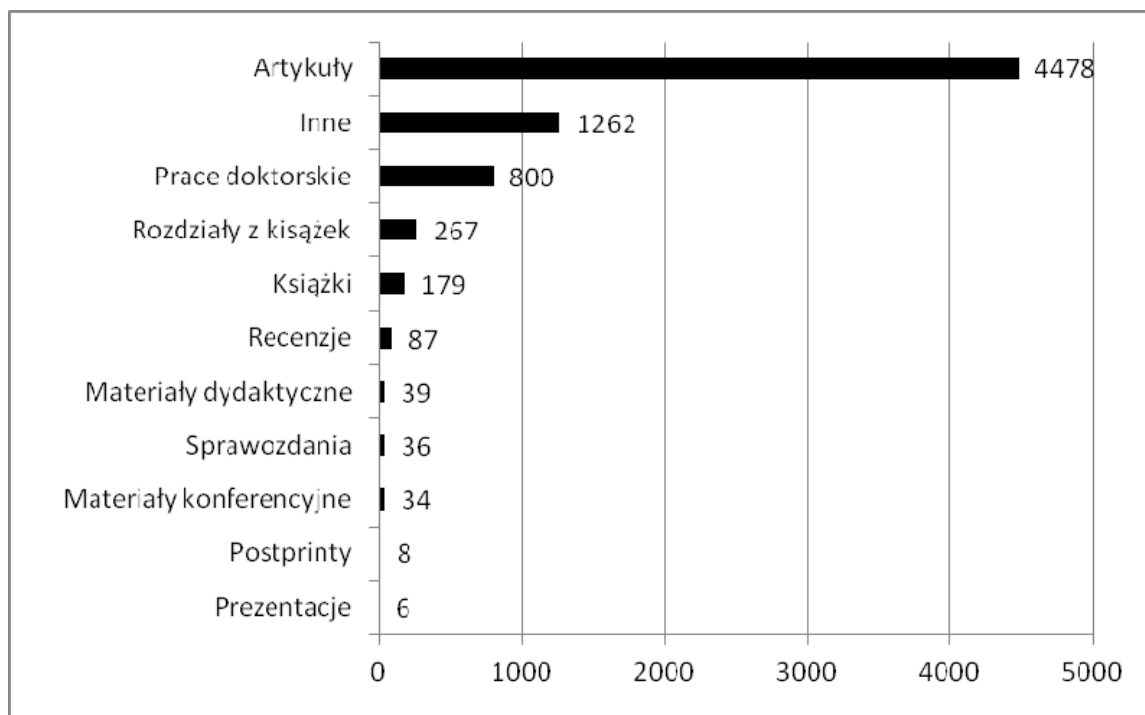

Rys. 1. Liczba repozytoriów instytucjonalnych na świecie, gromadzących różne typy dokumentów wg OpenDOAR

¹ C.A. Lynch: Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. „ARL: A Bimonthly Report”, nr 226, 2003, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml>

² Dane statystyczne na podstawie 2020 repozytoriów z serwisu OpenDOAR, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.opendoar.org>

Z kolei poniższy wykres prezentuje typy dokumentów archiwizowanych w repozytorium AMUR w Poznaniu. Fundamentem zasobu archiwum są artykuły naukowe (4.478 obiektów), głównie ze względu na kolekcję czasopism wydawanych na uczelni i zarchiwizowanych w repozytorium. Liczną kolekcję stanowią również doktoraty, których jest już 800. Sukcesywnie rośnie kolekcja książek deponowanych w repozytorium (179 obiektów), z czego część stanowią książki wydawane na uczelni (67 obiektów)³.

Rys. 2. Typy i liczba obiektów archiwizowanych w repozytorium AMUR

3. Zasady archiwizowania obiektów w repozytorium

Ustanowienie przejrzystej polityki archiwizowania obiektów w repozytorium jest w ogromnej mierze gwarantem zrównoważonego rozwoju każdego archiwum cyfrowego. Dokumenty w repozytoriach gromadzone są na dwóch zasadach: obligatoryjnej oraz fakultatywnej. Przeprowadzone badania wykazują, że jedynie archiwizacja obligatoryjna zapewnia stały rozwój repozytorium uczelnianego⁴. Obecnie na świecie 178 instytucji zagwarantowało swoim repozytoriom obligatoryjną

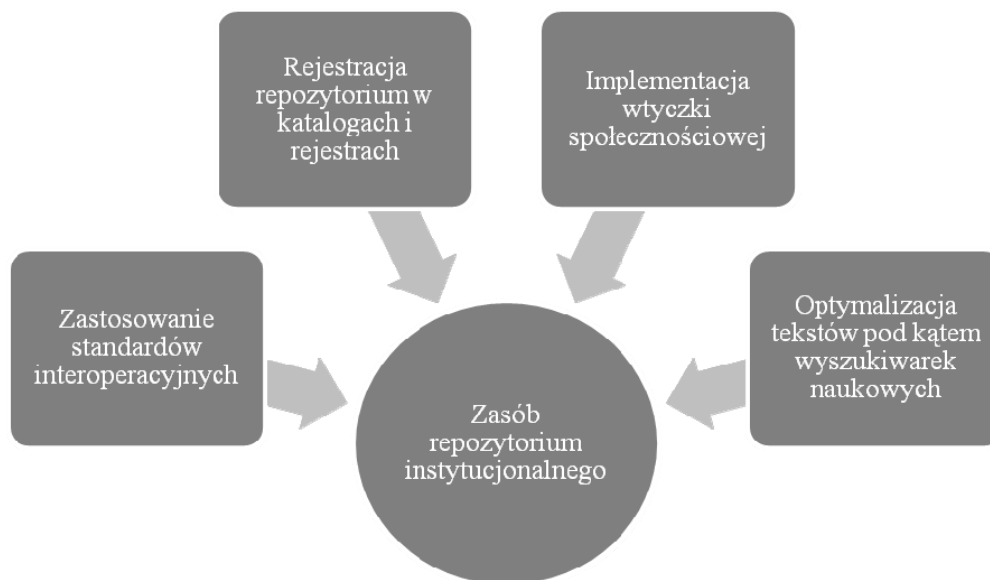
³ Dane na podstawie repozytorium AMUR, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/>

⁴ A. Sale: Comparison of IR content policies in Australia. „First Monday”, Vol. 11 (4), 2006, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.utas.edu.au/264/>

archiwizację prac⁵. W 105 archiwach wprowadzono zarządzenie dotyczące obligatoryjności umieszczania prac doktorskich. Tak też jest w przypadku repozytorium AMUR, w którym jak dotychczas jedyną obligatoryjną kolekcję stanowią doktoraty. Doktorant podpisuje licencję niewyłączną, w której wyraża zgodę na upowszechnienie pracy szeroko w Internecie albo zamyka ją do uczelnianej sieci. Ważne jest, że prace udostępnione przez doktorantów w otwartym dostępie trafiają na platformę DART-Europe E-Theses Portal, gdzie wraz z innymi europejskimi doktoratami są szeroko rozpowszechniane. Prace w pozostałych kolekcjach deponowane są dobrowolnie.

4. Czynniki wpływające na efektywne upowszechnianie dokumentów w sieci

Samo zdeponowanie dorobku naukowego w repozytorium uczelnianym nie gwarantuje, że będzie on widoczny i potencjalnie częściej cytowany. Administratorzy repozytorium muszą zastosować pewne standardy oraz wykonać wiele czynności, aby uczynić obiekty cyfrowe widocznymi i wyszukiwanymi w Internecie. Sami autorzy deponujący swoje prace powinni zadbać o odpowiedni schemat zapisu artykułów. Pozwoli to na ich efektywne indeksowanie. Poniżej przedstawiono wybrane elementy, które wpływają na upowszechnienie dorobku naukowego.

Rys. 3. Mechanizmy umożliwiające upowszechnienie obiektów w Internecie i wzmacniające ich widoczność

⁵ ROARMAP: Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies, [dostęp: 14.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://roarmap.eprints.org/>

Najważniejsze jest, aby repozytoria stosowały interoperacyjne standardy pozwalające na uniwersalność w wymianie danych. Kluczowym rozwiązaniem, umożliwiającym jak najszersze upowszechnienie obiektów zarchiwizowanych w repozytorium, jest zastosowanie protokołu OAI-PMH (Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting)⁶ oraz identyfikatorów Handle System. OAI-PMH jest mechanizmem, dzięki któremu metadane znajdujące się w repozytoriach są agregowane przez różne wyszukiwarki, m.in. wyszukiwarkę Google. Dane z Google Analytics, dotyczące repozytorium AMUR, pokazują, że w ciągu roku (od września 2012 r. do września 2013 r.) liczba wszystkich odwiedzin wynosiła 102558, z czego największym bezpośrednim źródłem odwiedzin było właśnie Google (61.534 odwiedzin).

☐	Źródło/medium	Odwiedziny ? ↓
		102 598 % całości: 100,00% (102 598)
☐	1. google / organic	61 534
☐	2. (direct) / (none)	10 379
☐	3. fbc.pionier.net.pl / referral	5 736
☐	4. lib.amu.edu.pl / referral	4 674
☐	5. pracownicy.amu.edu.pl / referral	1 374
☐	6. rpeis.pl / referral	1 236
☐	7. facebook.com / referral	1 221
☐	8. staff.amu.edu.pl / referral	1 100
☐	9. neo.amu.edu.pl / referral	851
☐	10. scholar.google.pl / referral	763

Rys. 4. Odwiedziny repozytorium AMUR w okresie od 01.09.2012 r. do 01.09.2013 r. na podstawie danych z Google Analytics

⁶ Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting, [dostęp: 15.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.openarchives.org/pmh/>

Standardem, dzięki któremu obiekty gromadzone w repozytoriach nie giną w sieci, jest zastosowanie cyfrowej identyfikacji zasobu. W repozytoriach znajdują zastosowanie identyfikatory Handle System⁷, które są przypisywane na stałe do poszczególnych obiektów cyfrowych. Każdy obiekt deponowany w archiwum cyfrowym jest zaopatrzony w procesie zatwierdzania pracy w stały identyfikator. Przykładami takich identyfikatorów są URI (Uniform Resource Identifier) czy DOI (Digital Object Identifier), przy czym w repozytoriach zazwyczaj stosuje się identyfikatory URI, natomiast DOI są charakterystyczne dla komercyjnych wydawców.

W celu zwiększenia widoczności dorobku naukowców w Internecie należy zarejestrować archiwum cyfrowe w wielu katalogach i rejestrach. Do najważniejszych należą:

- Registry of Open Access Repositories – ROAR (<http://roar.eprints.org/>) – oprócz rejestru repozytoriów platforma ta prowadzi rejestr instytucji, które wprowadziły obligatoryjne deponowanie prac (<http://roarmap.eprints.org/>);
- The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/>) – w tym katalogu rejestrowane są repozytoria wszystkich rodzajów; cenne źródło danych statystycznych;
- Platforma DRIVER – Digital Repository Infrastructure Vision for European Research (<http://www.driver-repository.eu/>) – obecnie agreguje ponad 3,5 mln obiektów z europejskich repozytoriów;
- DART – Europe E-theses Portal (<http://www.dart-europe.eu/basic-search.php>) – gromadzi pełne teksty europejskich prac doktorskich archiwizowanych w repozytoriach.

Obecnie obserwujemy zmianę sposobu publikowania naukowego. Nauka przenosi się do sieci. Powstaje coraz więcej blogów prowadzonych przez naukowców, tworzone są platformy służące wspólnemu recenzowaniu prac. Naukowcy zaczęli używać twittera jako medium informującego o nowych artykułach⁸. Z dnia na dzień przybywa uczonych gromadzących się w grupy tematyczne w obrębie programów, takich jak Mendeley, gdzie można dzielić się nie tylko wiedzą, ale również literaturą naukową. Coraz bardziej oczywisty staje się fakt, że dorobek naukowy nie może funkcjonować w izolacji od sieci społecznościowych. Dlatego istotne jest, aby w repozytorium uczelnianym zastosowano wtyczkę społecznościową, która ułatwi

⁷ Zob. Handle System, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.handle.net/>

⁸ E.S. Darling et al.: The role of Twitter in the life cycle of a scientific publication. „PeerJ PrePrints”, 1:e16v1, 2013, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://dx.doi.org/10.7287/peerj.preprints.16v1>

dystrybucję informacji o zasobach repozytorium na portalach społecznościowych. Ważne są też wtyczki umożliwiające przesyłanie danych bibliograficznych prosto z repozytorium do menadżerów bibliografii. Takie narzędzia bardzo ułatwiają i przyspieszają proces komunikowania się w nauce. Tego typu rozwiązania są stosowane w różnych repozytoriach na świecie (por. repozytorium: AMUR, DASH Harvard, Repositorium Minho i in.).

Powyższe działania podejmowane są przez redaktorów zarządzających repozytorium. Zadaniem samego naukowca, który chce, aby jego prace były widoczne w Internecie jest zdeponowanie prac w repozytorium. Ważne jest, aby deponowane artykuły były zoptymalizowane pod kątem wyszukiwarek, takich jak: Google, Google Scholar, Scirus, PubMed. Taka optymalizacja zwana również pozycjonowaniem – SEO (ang. *Search Engine Optimization*), lub ASEO (ang. *Academic Search Engine Optimization*), w przypadku wyszukiwarek naukowych, prowadzi do lepszej indeksacji oraz rankingowania prac w wyszukiwarkach. Jest kilka elementów, które znacznie podniosą pozycję artykułu naukowego w wyszukiwarkach⁹:

- a) zastosowanie odpowiednich słów kluczowych; wybrać najpopularniejsze słowa kluczowe na podstawie narzędzia Google Keyword Planner (<https://adwords.google.com/o/KeywordTool>), który podaje jakie słowa kluczowe są najczęściej używane;
- b) zastosowanie odpowiednich metadanych:
 - tytuł artykułu powinien zawierać najważniejsze (naszym zdaniem) słowo kluczowe; należy również umieścić w nim (możliwie) pozostałe słowa kluczowe lub frazy;
 - streszczenie powinno zawierać również wybrane przez nas słowa kluczowe, jednak należy unikać powtórek, bowiem wyszukiwarka może uznać zbyt dużą liczbę powtórek za spam i wówczas streszczenie nie zostanie zindeksowane właściwie;
- c) typ stosowanej grafiki;
- d) prawidłowe zapisy imion i nazwisk w bibliografii.

⁹ J. Maczuga, J. Przyłuska: Jak zwiększyć widoczność swojej publikacji naukowej w Internecie? „Medycyna Pracy”, t. 63 (4), 2012, s. 391-393, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.imp.lodz.pl/upload/oficyna/czasopisma/MP_4-2012_J_Maczuga.pdf; E. Kulczycki: Optymalizacja publikacji naukowych do wyszukiwarki Google Scholar, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2011/10/12/optimalizacja-publikacji-naukowych-do-wyszukiwarki-google-scholar>

5. Efekty upowszechniania dorobku naukowego w Internecie

Obecnie na świecie funkcjonuje 2020 repozytoriów instytucjonalnych¹⁰. Dynamicznie wzrasta liczba archiwów, co wydajnie przyczynia się do intensywniejszego upowszechniania dorobku naukowego ośrodków akademickich na świecie. Dla naukowców reprezentujących różnorodne dziedziny wiedzy ma to różne znaczenie i wagę. O ile przedstawiciele nauk matematyczno-przyrodniczych publikujący swoje prace w języku angielskim w bardzo dobrych czasopismach mogą dość spokojnie obserwować obecność swoich prac w bazach danych i nie martwić się szczególnie o ich widoczność i cytowalność, o tyle przedstawiciele nauk społecznych i humanistycznych nie mają już takiego komfortu. To właśnie dla nich sprawą priorytetową powinno być umieszczenie prac w repozytoriach uczelnianych. Ci naukowcy, którzy zdeponują przynajmniej część swojego dorobku w repozytorium uczelnianym mogą liczyć na to, że ich prace dotrą do szerokiego grona odbiorców, że wzrośnie poczytność tych prac, mierzona m.in. statystykami użytkowania oraz że – przynajmniej potencjalnie – wzrośnie cytowalność dorobku.

5.1. Kontekst indywidualnego pracownika nauki

5.1.1. Serwisy agregujące dokumenty i podające liczbę cytowań

Umieszczenie prac w repozytorium uczelnianym zwiększa widoczność dorobku¹¹. Jest to bardzo istotna funkcja, ponieważ może ona implikować wzrost cytowalności prac udostępnionych w trybie otwartym¹². Poza tym, naukowcy dzielą się w ten sposób zdobytą wiedzą, przyczyniają się do rozwoju gospodarek wschodzących, nawiązują nowe współprace. Repozytoria, nie tylko uczelniane, stają się globalną bazą danych, którą indeksują wyszukiwarki. Większość wyszukiwań zaczyna się od wyszukiwarki Google, ale powstało też wiele wyszukiwarek *stricto* dedykowanych zasobom otwartym. Do takich platform należą np. BASE (<http://www.base-search.net/>), OAIster®(<http://www.oclc.org/oaister.en.html>) czy DRIVER. Ciekawym rozwiązaniem dla samych naukowców są z pewnością serwisy pozwalające na

¹⁰ Zob. OpenDOAR, dane z dn. 27.09.2013 r.

¹¹ R. Crow: The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper. „ARL Bimonthly Report”, No. 223, 2002: 1-4, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://sparc.arl.org/sites/default/files/media_files/instrepo.pdf; A. Swan: Institutional repositories – now and next, [in:] P. Dale, J. Beard, M. Holland (eds.): University Libraries and Digital Learning Environments. Ashgate Publishing, 2011, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.soton.ac.uk/271471/>; I.J. Ezema: Building open access institutional repositories for global visibility of Nigerian scholarly publication. „Library Review”, Vol. 60, No. 6, 2011, p. 473-485, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1939445>

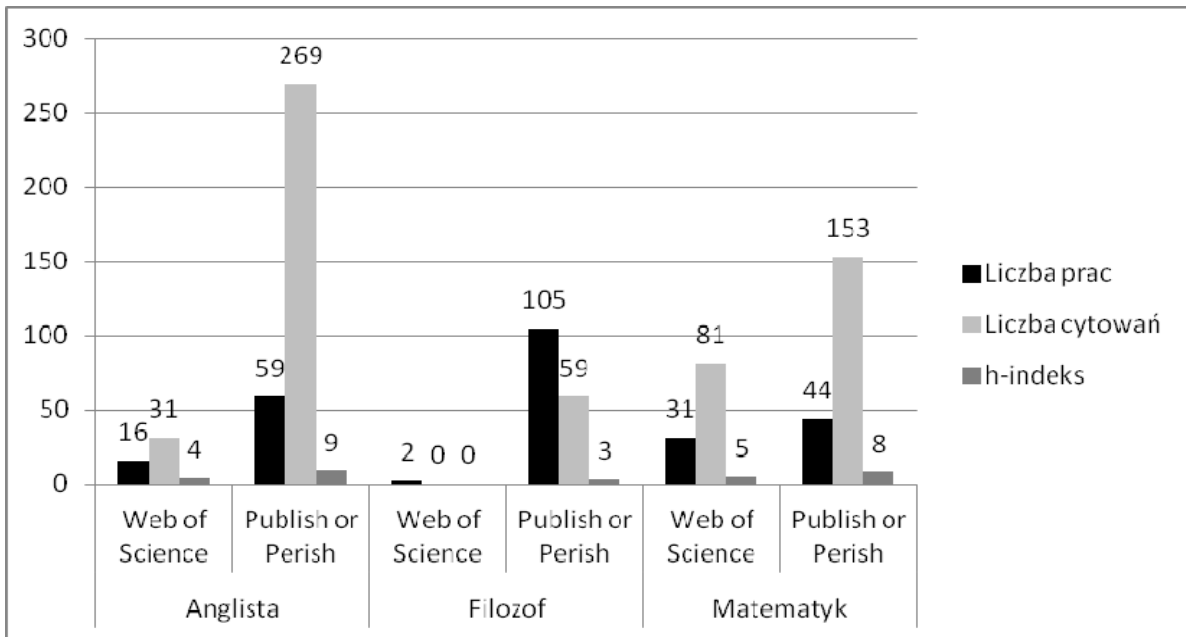
¹² A. Swan: The Open Access citation advantage: studies and results to date, 2010, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.soton.ac.uk/268516>

śledzenie cytowań obiektów zdeponowanych w repozytoriach. Na świecie funkcjonuje parę narzędzi służących analizie cytowań, opierając się na zasobach otwartych. Serwisy te jednak nie obejmują obiektów cyfrowych wszystkich repozytoriów i mogą być stosowane jedynie jako narzędzia pomocnicze. Baza Citec (<http://citec.repec.org>), opierająca się na danych agregowanych z repozytorium RePEc, prezentuje cytowania z zakresu ekonomii, a dzięki bazie CiteSeer (<http://citeseerx.ist.psu.edu>) możemy śledzić cytowania z zakresu informatyki, matematyki i statystyki.

5.1.2. Google Scholar i Publish or Perish

Dla pracowników naukowych aktywnie uczestniczących w budowaniu otwartych, cyfrowych zasobów uczelni ważnym narzędziem jest wyszukiwarka Google Scholar (GS), która agreguje artykuły naukowe. Jest ona obecnie podstawowym narzędziem dostarczającym bezpłatnie literaturę naukową (w różnej formie i zakresie). Oprócz funkcji indeksacyjnej ma dodatkowy moduł – Google Scholar Citation (GSC), który pozwala na założenie własnego profilu, zaimportowanie danych bibliograficznych i śledzenie cytowań własnych prac. Materiały zdeponowane w repozytoriach są automatycznie „zasysane” przez GSC tworząc profil naukowca. Im więcej jest prac umieszczanych w repozytoriach, nie tylko naszego autorstwa, ale tych, które cytują nasz dorobek, tym liczba cytowań zindeksowanych w GSC jest wyższa. Oprogramowanie Publish or Perish (PoP) generuje liczbę cytowań oraz indeks Hirscha bazując na GS-ie. Jest to szczególnie przydatne dla naukowców uprawiających humanistykę i nauki społeczne, bowiem zarówno liczba cytowań, jak i indeks H, wyliczone na podstawie PoP-u są uznawane przez Narodowe Centrum Nauki w aplikacjach grantowych. Wartości tych wskaźników są zasadniczo różne w przypadku naukowców humanistów, jeśli pobierzemy je z bazy Web of Science (WoS) i gdy wygenerujemy je stosując oprogramowanie PoP. Poniższy przykład pokazuje, jak znaczące różnice bibliometryczne wykazują bazy Web of Science oraz Google Scholar, opierając się na oprogramowaniu Publish or Perish.

Przedstawiono przypadki trzech profesorów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, z których jeden jest przedstawicielem nauk humanistycznych, drugi dziedzin społecznych, a trzeci nauk matematycznych. Korzystając z oprogramowania PoP, można uzyskać dane na temat ich indeksu Hirscha oraz liczby cytowań. Te wskaźniki bibliometryczne, wyliczane na podstawie GS, pobierane są z wielu źródeł, np. bezpośrednio od wydawców, z repozytorium AMUR, w którym profesorowie ci zdeponowali dużą część swojego dorobku, czy Google Books. Ważne jest to, że

Rys. 5. Porównanie liczby prac, liczby cytowań oraz indeksu Hirsha dla baz Web of Science i Publish or Perish (dane z dn.16.09.2013 r.)

wskaźniki bibliometryczne są wyższe dzięki umieszczeniu dorobku naukowego w otwartym repozytorium. W przypadku pierwszego profesora liczba artykułów indeksowanych w bazie WoS wynosi 16, liczba cytowań 31, a indeks H – 4. Dane te różnią się zasadniczo, gdy pobierzemy je z PoP-u. Wnoszą odpowiednio 59 prac, 269 cytowań oraz indeks H równy 9. W przypadku drugiego naukowca liczba prac w WoS wynosi 2, a liczba cytowań i indeks H równe są 0. Na podstawie PoP-u wartości te wynoszą kolejno: 105 publikacji, 59 cytowań oraz indeks H równy 3. W przypadku matematyka liczba prac w WoS to 31, liczba cytowań 81, a indeks H – 5, natomiast PoP wykazuje dla tego autora odpowiednio 44 prace, 153 cytowania i indeks H – 8.

5.1.3. Statystyki

Skwantyfikowane wskaźniki bibliometryczne są dla samych naukowców, przynajmniej na razie, podstawą ewaluacji. Nie znaczy to, że pracownicy naukowcy nie powinni posiłkować się innymi danymi, jak np. statystyki, których dostarczają repozytoria. Każdy naukowiec deponujący swoje prace w repozytorium może skorzystać ze statystyk użytkowania (ang. *usage statistics*). Dostarczają one różnego rodzaju danych, takich jak: liczba pobrań dokumentów, częstotliwość pobrań, dane demograficzne, dzięki którym można śledzić rozprzestrzenianie się dokumentu cyfrowego na całym świecie.

5.1.4. Media społecznościowe

Obecnie coraz ważniejszą kwestią jest widoczność zasobu repozytorium przez pryzmat mediów społecznościowych. Wiąże się to ze zmieniającym się paradygmatem komunikowania się w nauce. Powstają nowe wskaźniki mierzenia wpływu prac naukowych, tzw. wskaźniki altmetryczne (ang. *altmetrics*). Jest to termin oznaczający zarówno tworzenie, jak i badanie nowych wskaźników służących analizie aktywności akademickiej opartej na Webie 2.0¹³. Wskaźniki te można określić jako alternatywne bądź komplementarne w stosunku do funkcjonujących wskaźników bibliometrycznych (liczba cytowań, indeks Hirscha, Journal Citation Reports). Obecnie repozytoria dostarczają statystyk podających liczbę pobrań czy wejść na stronę, czasami podają liczbę cytowań prac. Natomiast repozytoria wykorzystujące narzędzia altmetryczne przedstawiają raporty dotyczące wskaźników związanych z sieciami społecznościowymi, a także zakładkowaniem (ang. *social bookmarking*)¹⁴. Dzięki tym wskaźnikom zyskujemy informacje dotyczące pojedynczego obiektu w kontekście jego funkcjonowania w sieciach społecznościowych (Facebook, Twitter, Google+) czy zakładkowania (Mendeley, Citeulike). Repozytoria na świecie nawiązują kontakt z firmami itd. (Altmetric.com), które dostarczają narzędzi altmetrycznych wielkim wydawcom (komercyjne rozwiązania), ale również wspierają implementację tych narzędzi w repozytoriach. Każda praca, która dysponuje swoim unikalnym, cyfrowym identyfikatorem (np. DOI, Handle, identyfikator PubMed) jest zintegrowana z narzędziem, które prezentuje aktywność użytkowników w mediach społecznościowych w odniesieniu do konkretnej pracy, liczbę odniesień do artykułu na blogach, liczbę tweetów itd.

5.2. Kontekst uczelni

5.2.1. Statystyki

Upowszechnianie dorobku społeczności naukowej w repozytorium przynosi korzyści nie tylko poszczególnym członkom tejże społeczności, ale również całej uczelni. Uczelnia, która chce skwantyfikować widoczność obiektów cyfrowych zdeponowanych w repozytorium powinna opierać się na statystykach użytkownika. Repozytoria dysponują różnymi modułami statystycznymi. Mogą to być wbudowane w oprogramowanie statystyki, jak np. DSpace statistics. Repozytoria oparte na

¹³ J. Priem et al.: Alt-metrics: a manifesto, 2010, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://altmetrics.org/manifesto/>

¹⁴ S. Konkiel, D. Scherer: New opportunities for repositories in the age of altmetrics. „The Bulletin of the Association for Information Science and Technology”, Vol. 39, No. 4, 2013, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://asis.org/Bulletin/Apr-13/AprMay13_Konkiel_Scherer.html

oprogramowaniu DSpace mogą również posiłkować się modułem statystyk opracowanym na Uniwersytecie w Minho w Portugalii. Dzięki tym statystykom istnieje możliwość generowania raportów oraz rankingów dotyczących samych prac, a także autorów deponujących dokumenty w archiwum. Szeroki zestaw różnego rodzaju statystyk zapewnia Google Analytics (GA). Analiza danych statystycznych wygenerowanych na podstawie GA dostarcza wielu cennych informacji o użytkownikach platformy. Śledzenie statystyk z GA pozwala na rozeznanie się w profilu użytkowników repozytorium. Platforma dostarcza danych dotyczących lokalizacji odbiorców, języka wyszukiwanych prac, a także źródeł odwiedzin.

5.2.2. Parametryzacja

Niewątpliwie upowszechnienie dokumentów w repozytorium wpływa również na korzystniejszą ocenę parametryczną uczelni. Im większa widoczność dorobku i potencjalnie więcej cytowań mają pracownicy naukowcy, tym ocena jest wyższa. Jednak nie tylko upowszechnienie pojedynczych prac naukowców ma tutaj znaczenie. Okazuje się, że coraz istotniejsze jest uczynienie z repozytorium uczelnianego platformy lub quasi-platformy wydawniczej¹⁵, która prezentować będzie zawartość czasopism naukowych wydawanych na uczelni. Jest to o tyle istotne, iż Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Komunikacie w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych¹⁶ podaje, że czasopisma niemające współczynnika wpływu Impact Factor (czasopisma z listy B) w pierwszym etapie są oceniane według następujących kryteriów: „(...) posiadanie przez czasopismo naukowe czynnej i aktualnej strony internetowej zawierającej co najmniej następujące informacje o czasopiśmie naukowym: tytuł, nr ISSN, wykaz członków rady naukowej, informacje dla autorów, informacje dotyczące procedur obowiązujących w czasopiśmie oraz informacje dotyczące redakcji czasopism”. Jak wynika z powyższego zapisu, w żywotnym interesie uczelni leży publikowanie czasopism naukowych w Internecie, a repozytoria mogą w tym względzie być bardzo pomocne. Repozytorium AMUR upowszechnia obecnie 58 tytułów czasopism naukowych wydawanych na uczelni.

¹⁵ M. Rychlik: Co repozytorium instytucjonalne oferuje swojej społeczności akademickiej? Na przykładzie repozytorium AMUR oraz repozytoriów na świecie, [w:] Z. Osiński, R. Malesa (red.): Biblioteka, Książka, Informacja, Internet 2012, praca zbiorowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/3527>

¹⁶ Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 maja 2013 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_06/5b1f1f67181d11ee8928cc56a8231cfe.pdf

Każde czasopismo ma własną stronę w repozytorium z informacjami o czasopiśmie, danymi adresowymi itd. W repozytorium archiwizowane są pełne teksty poszczególnych artykułów.

Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna : [31]

Strona domowa zespołu

Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna jest czasopismem o charakterze naukowo-edukacyjnym poświęconym kształceniu w zakresie filozofii, etyki, edukacji demokratycznej oraz prawnej. U podstaw wizji czasopisma leży ideał uprawiania nauki publicznej, to znaczy łączącej elementy badawcze, edukacyjne i realizację trzeciej misji Uniwersytetu, czyli współpracy z otoczeniem publicznym. Czasopismo stanowi transdyscyplinarną platformę dla naukowej refleksji i badania zjawisk społecznych, politycznych i kulturowych, oraz rozwijania metod edukacyjnych zgodnie z najnowszymi trendami naukowymi (np. filozofowanie z dziećmi, rozwijanie i nauczanie etyki zawodowych). Oferuje także wzorcowe opracowania wybranych zagadnień zawartych w podstawie programowej nauczania filozofii i etyki.

Public Philosophy & Democratic Education is a scientific-educational journal focused on the scholarly teaching and learning in philosophy, ethics, education for democratic citizenship and human rights education. The journal is also dedicated to the issues of public scholarship which integrates the research, teaching and learning, and the third mission of university, i.e. the engagement with the public. The journal provides a transdisciplinary framework for the scientific reflection and research on social, political and cultural phenomena as well as for the development of educational methods consistent with the newest scientific trends (e.g. philosophizing with children, education in professional ethics). It also offers model studies on selected topics contained in philosophy and ethics curricula.

Redaktor naczelny: Piotr W. Juchacz
Zastępca Redaktora naczelnego / Deputy-Editor-in-Chief
 Anna Malitowska
Redaktorzy tematyczni / Editorial Committee
 Tomasz Bekrycht (prawo / law)
 Karolina M. Cern (filozofia / philosophy)
 Anna Malitowska (etyka / ethics)
Redaktorzy językowi / Language editors
 Anna Jaroszevska & Izabela Baran
Projekt okładki / Cover design
 Bianka Rolando
Redaktor techniczny / Technical editor
 Izabela Baran
Redaktor strony internetowej / Website editor
 Marcin Byczyński

Rada Naukowa / Editorial Board
 Piotr Bołtuć (Springfield),

Rys. 6. Strona internetowa czasopisma w repozytorium AMUR

5.2.3. Rankingi webometryczne

Cybermetrics Lab, które wchodzi w skład Najwyższej Rady do spraw Badań Naukowych (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) w Hiszpanii zajmuje się tworzeniem dwóch ważnych rankingów: Ranking Web of Universities (<http://www.webometrics.info/>) i Ranking Web of Repositories (<http://repositories.webometrics.info/>). Najlepsze uniwersytety na świecie, które zajmują pierwsze miejsca w rankingu uniwersytetów mają bardzo dobre, rozpoznawalne repozytoria. Z kolei repozytoria te w rankingu repozytoriów zajmują najwyższe miejsca. Jednym ze

wskaźników branych pod uwagę w tworzeniu rankingu uniwersytetów jest otwartość, która ściśle wiąże się z budowaniem repozytoriów. Co więcej, jeśli w repozytoriach funkcjonuje polityka obligatoryjnej autoarchiwizacji prac, to miejsce uczelni w rankingu uniwersytetów jest coraz wyższe¹⁷. Repozytorium AMUR zostało sklasyfikowane na 182 miejscu w rankingu repozytoriów (edycja lipiec 2013 r.). Ranking ten obecnie indeksuje 1.650 repozytoriów z całego globu. W lipcu 2012 r. AMUR był na 485 pozycji w rankingu. W ciągu jednego roku repozytorium awansowało aż o 303 pozycje i zajmuje 1 miejsce wśród krajowych repozytoriów.

6. Zakończenie

Fascynujące staje się aktywne uczestniczenie w upowszechnianiu własnego dorobku. Do niedawna naukowiec miał wpływ na to, gdzie publikuje prace, ale już o ich dystrybucji decydowali potentaci rynku wydawniczego. Obecnie sytuacja zmienia się bardzo dynamicznie. W rękach naukowca leży wachlarz możliwości, który pozwala mu nie tylko na opublikowanie pracy, ale udostępnienie jej innym użytkownikom Internetu na całym świecie. Wystarczy sięgnąć po nowe możliwości. Jedną z nich daje na pewno repozytorium uczelniane jako stabilne narzędzie oparte na wypracowanych standardach. Zachęcajmy więc naukowców do partycypacji, przekonujmy ich, że warto, pokazujmy przykłady owocnej współpracy repozytorium-naukowiec. Być może w niedalekiej przyszłości polityka otwartościowa Polski narzuci obligatoryjne umieszczanie prac w repozytoriach uczelnianych. Póki jednak ta polityka nie jest dookreślona wspierajmy naszych naukowców w drodze do otwartej nauki.

Bibliografia

1. Crow R.: The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper. „ARL Bimonthly Report”, No. 223, 2002: 1-4, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://sparc.arl.org/sites/default/files/media_files/instrepo.pdf
2. Darling E.S. et al.: The role of Twitter in the life cycle of a scientific publication. „PeerJ PrePrints”, 1:e16v1, 2013, [dostęp: 22.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://dx.doi.org/10.7287/peerj.preprints.16v1>

¹⁷ O. Pekka: Does Openness and Open Access Policy relate to the success of universities? [in:] Mining the digital information networks, 17th International Conference on Electronic Publishing, Karlskrona, Sweden, 13-14 June 2013, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://elpub.scix.net/data/works/att/110_elpub2013.content.01124.pdf

3. Ezema I.J.: Building open access institutional repositories for global visibility of Nigerian scholarly publication. „Library Review”, Vol. 60, No. 6, 2011, p. 473-485, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1939445>
4. Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 maja 2013 r. w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_06/5b1f1f67181d11ee8928cc56a8231cfe.pdf
5. Konkiel S., Scherer D.: New opportunities for repositories in the age of altmetrics. „The Bulletin of the Association for Information Science and Technology”, Vol. 39, No. 4, 2013, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://asis.org/Bulletin/Apr-13/AprMay13_Konkiel_Scherer.html
6. Kulczycki E.: Optymalizacja publikacji naukowych do wyszukiwarki Google Scholar, [dostęp: 12.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2011/10/12/optimalizacja-publikacji-naukowych-do-wyszukiwarki-google-scholar>
7. Lynch C.A.: Institutional Repositories : Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. „ARL: A Bimonthly Report”, nr 226, 2003, [dostęp: 21.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226irshtml>
8. Maczuga J., Przyłuska J.: Jak zwiększyć widoczność swojej publikacji naukowej w Internecie? „Medycyna Pracy”, t. 63 (4), 2012, s. 391-393, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.imp.lodz.pl/upload/oficyna/czasopisma/MP_4-2012_J_Maczuga.pdf
9. Pekka O.: Does Openness and Open Access Policy relate to the success of universities? [in:] Mining the digital information networks, 17th International Conference on Electronic Publishing, Karlskrona, Sweden, 13-14 June 2013, [dostęp: 25.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://elpub.scix.net/data/works/att/110_elpub2013.content.01124.pdf
10. Priem J. et al.: Alt-metrics : a manifesto, 2010, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://altmetrics.org/manifesto/>
11. Rychlik M.: Co repozytorium instytucjonalne oferuje swojej społeczności akademickiej? Na przykładzie repozytorium AMUR oraz repozytoriów na świecie, [w:] Osiński Z., Malesa R. (red.): Biblioteka, Książka, Informacja, Internet 2012, praca zbiorowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, [dostęp: 29.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/3527>
12. Sale A.: Comparison of IR content policies in Australia. „First Monday”, Vol. 11 (4), 2006, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.utas.edu.au/264/>
13. Swan A.: Institutional repositories – now and next, [in:] Dale P., Beard J., Holland M. (eds.): University Libraries and Digital Learning Environments. Ashgate Publishing, 2011, [dostęp: 20.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.soton.ac.uk/271471/>
14. Swan A.: The Open Access citation advantage: studies and results to date, 2010, [dostęp: 18.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://eprints.soton.ac.uk/268516>

Marta STĄPOREK
Politechnika Krakowska
Biblioteka Politechniki Krakowskiej

CROWDSOURCING, SOCIAL MEDIA, LIFESTREAMING – NOWE MOŻLIWOŚCI E-PARTYCYPACJI UŻYTKOWNIKÓW W KSZTAŁTOWANIU ZBIORÓW, ZASOBÓW I USŁUG BIBLIOTEK NAUKOWYCH

Filozofia Web 2.0 przyczyniła się do zmiany sposobu postrzegania Internetu oraz projektowania platform internetowych. Aktualnie coraz większą rolę przypisuje się tzw. kolektywnej inteligencji w zakresie generowania i publikowania treści oraz współtworzenia zasobów Internetu. Crowdsourcing, social media, lifestreaming to zjawiska i narzędzia, umożliwiające efektywną współpracę między biblioteką, a szerokim kręgiem użytkowników – zaangażowanych internautów. W referacie zaprezentowano projekty biblioteczne realizowane w oparciu o crowdsourcing, czyli społeczne uczestnictwo w zadaniach, które do tej pory wykonywane były wyłącznie przez pracowników bibliotek (np. tworzenie i korekta baz danych, transkrypcja czy obróbka zeskanowanych tekstów). Poruszono również kwestie wykorzystania potencjału społecznych mediów i lifestreamingu do promocji, modelowania i modyfikacji zbiorów i funkcjonowania biblioteki zgodnie z preferencjami i oczekiwaniami użytkowników, tak aby jej kształt wynikał z kolektywnej inteligencji.

Wprowadzenie

Web 2.0, termin użyty po raz pierwszy przez Tima O'Reilly'ego¹, odnosi się zarówno do aktywności internautów, którzy chętnie tworzą własne treści oraz zasoby, jak i do technologii internetowych, za pośrednictwem których internauci owe treści i zasoby prezentują i publikują. Platformy internetowe Web 2.0 wyposażane są w wiele narzędzi, umożliwiających użytkownikom wymianę informacji, plików, usług bądź aplikacji. Powszechnie dostępne media społecznościowe przyczyniają się do zrzeszania osób o podobnych bądź takich samych kompetencjach, zainteresowaniach, potrzebach i celach w społeczności internetowej, które same dla siebie potrafią zgromadzić, uporządkować i wygenerować odpowiednie informacje, projekty, pomysły, a także rozwiązania pojawiających się problemów. Oferta Internetu w zakresie wzrastającej liczby proponowanych usług i narzędzi, ułatwiających

¹ T. O'Reilly: What is Web 2.0: design patterns and business models for the next generation of software, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>

i uatrakcyjniających przepływ informacji i komunikacji, a także multimedialny i interaktywny charakter Internetu przyczyniły się do zmian zachodzących w samym procesie komunikacji. Ta sama informacja prezentowana jest przez różnych autorów, w różnych aspektach, kontekstach i formach, a reakcja na nią jest natychmiastowa, nierzadko spontaniczna i może być wyrażana przez każdego za pośrednictwem wielu kanałów (ang. *lifestreaming*, rozumiany jako permanentny przyływ informacji od wielu osób z różną wiedzą, umiejętnościami, kwalifikacjami, poglądami).

Samych użytkowników Internetu zaczęto nazywać prosumentami, z racji tego, że nie ograniczają się już wyłącznie do konsumowania informacji, biernego jej odbioru, lecz chętnie i aktywnie ją tworzą lub współtworzą (własne zasoby, listy katalogowe, tagi, komentarze, recenzje, opinie) bądź przetwarzają (kopiują, „podają dalej”, tworzą dzieła zależne)². Z racji chaosu, szumu informacyjnego i chęci uporządkowania internetowej przestrzeni użytkownicy tworzą wirtualne społeczności, mające na celu m.in. wzmocnienie jakości, rzetelności i wiarygodności informacji (np. serwisy społecznościowe o charakterze naukowym, tj. ResearchGate³, Academia.edu⁴). Zbiorowa współpraca, współuczestnictwo w tworzeniu nauki, kultury, sztuki, administracji (np. konsultacje społeczne online) przyczyniły się do zjawiska kolektywnej (zbiorowej) inteligencji, określanej również jako mądrość tłumu. Polega ona na „zdolności wirtualnych społeczności do podnoszenia poziomu wiedzy i kompetencji eksperckich ich członków przez współpracę i debaty prowadzone na dużą skalę”⁵. Powszechnie znanymi projektami, w których wykorzystano ową kolektywną inteligencję są Wikipedia czy oprogramowania otwarte, ale coraz chętniej wykorzystują ją również firmy komercyjne i instytucje państwowe do realizowania tzw. projektów crowdsourcingowych⁶. Terminu *crowdsourcing* użył w 2006 r. Jeff Howe⁷, dziennikarz magazynu „Wired”, który opisał to zjawisko jako proces umożliwiający i ułatwiający zdobycie wiedzy, doświadczenia czy zarobienia pieniędzy na zdolnościach.

² B. Jaskowska: Nadal użytkownik czy może już prosument? Biblioteka w kulturze konwergencji. „Bibliotekarz”, nr 4, 2009, s. 2-7.

³ ResearchGate, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.researchgate.net/>

⁴ Academia.edu, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.academia.edu/>

⁵ B. Jaskowska: O kulturze konwergencji słów kilka. „Biuletyn EBIB”, nr 1 (92), 2008, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2008/92/a.php?jaskowska>

⁶ Wikipedia: List of crowdsourcing projects, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_crowdsourcing_projects

⁷ J. Howe: The rise of crowdsourcing. „Wired”, 14.06.2006, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>

Zjawisko kolektywnej inteligencji zaczęły doceniać i wykorzystywać duże firmy komercyjne, angażując różne grupy społeczne do promowania nowych marek rynkowych, testowania i ulepszania swoich produktów. Duże firmy, jak np. Coca-Cola, Apple, IBM, Google⁸ dostrzegły potencjał mediów społecznościowych, za pośrednictwem których w sposób szybki i bezkosztowy mogą pozyskać informację od swoich konsumentów. Z tych informacji wyłaniały się innowacyjne rozwiązania produktowe. Wykorzystanie crowdsourcingu wpłynęło na zmniejszenie kosztów marketingowych firm, skuteczną promocję, odświeżenie ich wizerunku, również metodą zwrócenia i przyciągnięcia uwagi oraz budowania trwalszych relacji opartych na lojalności konsumentów przez ich angażowanie i mobilizowanie do aktywności na rzecz firmy czy marki⁹.

Definicje crowdsourcingu formułowane były wielokrotnie przez specjalistów propagujących „mądrość tłumu” (np. Daren C. Brabham¹⁰) czy też osoby związane z branżą marketingową (Richard L. Daft, Paul Boutin, Susum Ogawa, Frank T. Piller) bądź informatyczną (Maja Vukovic, Jim Laredo, Sriram Rajagopal)¹¹. Zwięzła definicja crowdsourcingu autorstwa Claudii Pelzer została przetłumaczona na język polski: „Crowdsourcing to neologizm powstały z połączenia angielskich wyrazów: *crowd* – tłum i *outsourcing* – korzystanie z zasobów zewnętrznych. Proces ten wywodzi się z sektora swobodnej innowacji i opisuje outsourcing zadań i procesów twórczych do mas użytkowników Internetu. W ramach crowdsourcingu wyróżnia się wiele kategorii, takich jak: *crowdfunding* (wspólne finansowanie projektu przez społeczność), *co-creation* (współtworzenie, wspólne wykonywanie pracy twórczej przez społeczności) i *microtasking* (wykonywanie przez społeczność drobnych zadań wchodzących w skład większego projektu, np. rozpoznawania tekstu)”¹².

Tytułem uzupełnienia cytowanej definicji, warto zasygnalizować złożoność zjawiska crowdsourcingu przez wypunktowanie dodatkowych jego aspektów, takich jak otwarte innowacje, kreatywność społeczna, partycypacja społeczna, zjawisko

⁸ Ch. McNamara: 9 of the world's top 10 brands are crowdsourcing, [in:] Crowdsourcing.com – The Industry Website, 06.05.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/9-of-the-worlds-top-10-brands-are-crowdsourcing/25739>

⁹ M. Szpunar: Współczesny konsument – pasywny, czy aktywny prosument? [w:] Z. Zieliński (red.): Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych. Innowacje i implikacje interdyscyplinarne. Wyższa Szkoła Handlowa im. B. Markowskiego, Kielce 2009, s. 67-74.

¹⁰ D.C. Brabham: What is crowdsourcing? [in:] Crowdsourcing – a blog about the research and practice of crowdsourcing, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://essentialcrowdsourcing.wordpress.com/overview/>

¹¹ A. Ludzis-Tudorov: Pojęcie crowdsourcingu w dyskursie. Pomiędzy kulturą a technologią. „NEWSFix Magazine”, 19.05.2011, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.newsfix.pl/index.php/2011/05/19/pojecie-crowdsourcingu-w-dyskursie-pomiedzy-kultura-a-technologie/>

¹² J. Kasprzycki-Rosikoń, J. Piątkowski (red.): Crowdsourcing. Jak angażować konsumentów w świat marek. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 5.

dzielenia się wiedzą, otwarta nauka czy działanie na skalę globalną, które doczekały się już wielu opracowań. Crowdsourcing przybiera różne formy – inicjatywy jednorazowe bądź działania cykliczne realizowane przy wykorzystaniu specjalistycznych, internetowych platform, np. Galaxy Zoo (<http://www.galaxyzoo.org/>), Amazon Mechanical Turk (<https://www.mturk.com/mturk/welcome>), InnoCentive (<http://www.innocentive.com/>), SodaHead (<http://www.sodahead.com/>) czy polskie platformy Sprinet (<https://sprinet.pl/>) i MillionYou (<http://millionyou.com/>).

Rys. 1. Crowdsourcing Industry Landscape

Źródło: Croudsourceing.org, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dokument dostępny w Internecie: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/five-signs-that-crowdsourcing-will-cross-the-chasm-in-2013/23920>

Crowdsourcing, powszechnie wykorzystywany w branży marketingowej, znalazł uznanie i zastosowanie w wielu branżach i dziedzinach życia. Stosują go organizacje rządowe, publiczne, instytuty naukowe i badawcze, również archiwa, muzea i biblioteki. Efekty tego typu projektów mogą być zaskakujące. Przykładem jest akcja redakcji dziennika „Village Voice”, która zwróciła się do mieszkańców Nowego Jorku z prośbą o zamieszczanie własnych historii związanych z miastem na platformie The City Writes Itself. Dzięki pięciuset cytatom pochodzącym z platformy i przeniesionym na plakaty powstała wystawa, ciesząca się ogromną popularnością, okrzyknięta wydarzeniem artystycznym miasta. Platforma, na której odnotowano

24 mln odsłon, stała się również inspiracją do stworzenia sztuki teatralnej.¹³ Działania crowdsourcingowe sprawdziły się w sytuacjach kryzysowych – serwis CrowdFlower wykorzystywało w swoich pracach Laboratorium Badań nad Gruźlicą w Harvard School of Public Health¹⁴.

Projekty crowdsourcingowe realizowane przez biblioteki

Zjawisko crowdsourcingu wykorzystują biblioteki, muzea i archiwa.¹⁵ Pierwsze tego typu projekty realizowała w latach 2006-2008 Australijska Biblioteka Narodowa. Internautów zaproszono do przesyłania zdjęć dotyczących Australii, które gromadzono na platformie Flickr w dwóch kolekcjach tematycznych – „Australia Day” oraz „People, Places and Events”. Użytkownicy przesyłali zdjęcia wraz z ich opisami, a powstały w ten sposób zasób połączono z powstającą równoległe kolekcją, tworzoną przez australijskie instytucje, których celem była ochrona dziedzictwa kulturowego (projekt „Picture Australia”).

Australijska Biblioteka Narodowa wykorzystwała ponownie potencjał użytkowników przy realizacji projektu „Australian Newspapers Digitisation Program”. Tym razem internautów zaangażowano do zdalnej korekty i identyfikacji tekstu zeskanowanych gazet, opublikowanych w Australii w latach 1803-1954. Równocześnie użytkownicy otrzymali możliwości etykietowania i komentowania artykułów i ich fragmentów, dzięki czemu zasoby wzbogacone zostały o informacje dotyczące treści opisywanych w artykułach czy stanu fizycznego korygowanych dokumentów¹⁶.

Zasoby zgromadzone i opracowane w ramach wspomnianych powyżej projektów zostały przeniesione w 2008 r. na nową platformę internetową Australijskiej Biblioteki Narodowej – Trove (<http://trove.nla.gov.au/>). Aktualnie serwis zapewnia dostęp do 369 477 639 zasobów online, poświęconych Australii i Australijczykom (książki, zdjęcia, gazety historyczne, nagrania dźwiękowe i filmowe, mapy, archiwalia i in.).

¹³ P. Luty: Kreatywność tłum. „Forbes”, 12.06.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.forbes.pl/crowdsourcing-kreatywnosc-tlumu,artykuly,156657,1,1.html>

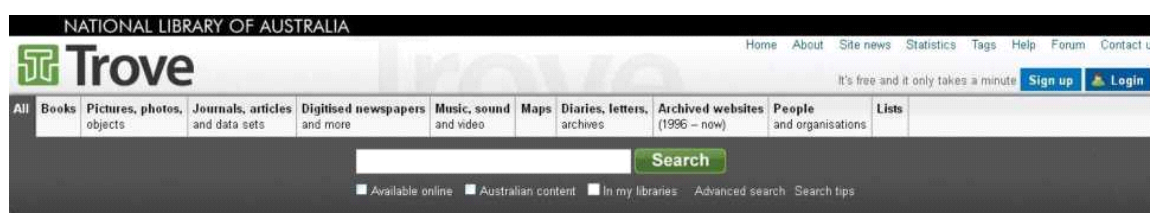
¹⁴ B. Wachowicz: Crowd-Flower – crowdsourcing na miarę Harvardu, [w:] Ideria – blog o marketingu, reklamie i innowacji, 07.11.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blog.ideria.pl/lang/pl/crowdflower-%E2%80%93-crowdsourcing-na-miare-harvardu/>

¹⁵ Zob.: K. Nowak: Dzieci z łódzkiego getta – otwarty projekt badawczy. „Historia i media”, 20.11.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2012/11/20/dzieci-z-lodzkiego-getta-otwarty-projekt-badawczy/>; Otwarte zabytki, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://otwartzabytki.pl/>

¹⁶ R. Holley: Many hands make light work: public collaborative OCR text correction in Australian Historic Newspapers, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nla.gov.au/ndp/project_details/documents/ANDP_ManyHands.pdf

We wrześniu 2013 r. serwis odwiedziło 1 906 309 osób, w tym ok. 55,6% osób z Australii (1 059 622 osób).¹⁷ Statystyki dostępne na stronie serwisu odnotowują satysfakcjonujące wyniki (stan na 08.10.2013 r.):

- 57752 newspaper text corrections today,
- 1183 images from users this month,
- 13527 items tagged this week,
- 1116 comments added this month,
- 244 works merged or split this month,
- 937 lists this month.

Information about Trove user: JohnWarren

View user profile in the Trove forum

Tags	Recent comments	Text corrections	Recent merge/splits	Lists																						
<p>Text corrections 2,150,507 lines corrected.</p> <p>Corrections by month</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Month</th> <th>Lines corrected</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>October 2013</td><td>24,738</td></tr> <tr><td>September 2013</td><td>55,069</td></tr> <tr><td>August 2013</td><td>59,983</td></tr> <tr><td>July 2013</td><td>69,277</td></tr> <tr><td>June 2013</td><td>63,156</td></tr> <tr><td>May 2013</td><td>65,275</td></tr> <tr><td>April 2013</td><td>62,426</td></tr> <tr><td>March 2013</td><td>55,380</td></tr> <tr><td>February 2013</td><td>76,096</td></tr> <tr><td>January 2013</td><td>54,488</td></tr> </tbody> </table>					Month	Lines corrected	October 2013	24,738	September 2013	55,069	August 2013	59,983	July 2013	69,277	June 2013	63,156	May 2013	65,275	April 2013	62,426	March 2013	55,380	February 2013	76,096	January 2013	54,488
Month	Lines corrected																									
October 2013	24,738																									
September 2013	55,069																									
August 2013	59,983																									
July 2013	69,277																									
June 2013	63,156																									
May 2013	65,275																									
April 2013	62,426																									
March 2013	55,380																									
February 2013	76,096																									
January 2013	54,488																									
<p>Hall o' fame ranking</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Rank</th> <th>Corrector</th> <th>Lines corrected</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1</td><td>JohnWarren</td><td>2,150,507</td></tr> <tr><td>2</td><td>annmanley</td><td>1,890,049</td></tr> <tr><td>3</td><td>NeilHamilton</td><td>1,237,961</td></tr> <tr><td>4</td><td>John.F.Hall</td><td>1,180,513</td></tr> <tr><td>5</td><td>maurielyn</td><td>1,151,428</td></tr> </tbody> </table>					Rank	Corrector	Lines corrected	1	JohnWarren	2,150,507	2	annmanley	1,890,049	3	NeilHamilton	1,237,961	4	John.F.Hall	1,180,513	5	maurielyn	1,151,428				
Rank	Corrector	Lines corrected																								
1	JohnWarren	2,150,507																								
2	annmanley	1,890,049																								
3	NeilHamilton	1,237,961																								
4	John.F.Hall	1,180,513																								
5	maurielyn	1,151,428																								

Rys. 2. Trove – serwis Australijskiej Biblioteki Narodowej: aktywność użytkownika w zakresie korekty artykułów

Źródło: Trove, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://trove.nla.gov.au/>

Fińska Biblioteka Narodowa we współpracy z firmą Microtask wykorzystwała społeczność internetową do realizacji projektu „Historical Newspaper Library of The National Library of Finland”, którego celem była ochrona fińskiego dziedzictwa kulturowego, zapisanego w dokumentach, zgromadzonych w bibliotece. Korekta historycznych materiałów, pochodzących z XVIII-XX w., w tym pokaźna kolekcja

¹⁷ Trove: Thread – Australian visits to Trove for September 2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://trove.nla.gov.au/forum/showthread.php?1606-Australian-visits-to-Trove-for-September-2013>

zeskanowanych artykułów prasowych, odbywała się dzięki internetowym wolontariuszom, pracującym na internetowej platformie DigiTalkoot. Twórcy projektu uatrakcyjnili pracę, włączając w żmudny proces korektorski elementy rywalizacji. Opracowano dwie gry online – Mole Hunt (Myyräjahti) oraz Mole Bridge (Myyräsilta)¹⁸. Wolontariusze, bawiąc się, sprawdzali poprawność zeskanowanych tekstów. Bohaterem gier był krecik, którego należało przeprowadzać bezpiecznie przez kolejne poziomy gry, przepisując słowa wyświetlane w pierwotnej formie skanu i korygując niepoprawne formy (słowa budowały mosty, po których poruszał się krecik). W projekcie, zakończonym w listopadzie 2012 r. wzięło udział 110 tys. wolontariuszy, którzy skorygowali łącznie ponad 8 mln słów. Fińska Biblioteka Narodowa podjęła decyzję o kontynuowaniu prac związanych z digitalizacją materiałów archiwalnych, przy współpracy z internetowymi wolontariuszami – nowy projekt crowdsourcingowy – „Kuvataalkoot” (http://www.digitalkoot.fi/index_en.html).

Rys. 3. How to play Mole Bridge?

Źródło: YouTube, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.youtube.com/watch?v=9-W9cf9u9Qw>

Podobne projekty, w które zaangażowano użytkowników do korekty zeskanowanych kolekcji artykułów, realizowały instytucje i biblioteki Stanów Zjednoczonych:

¹⁸ Zob.: YouTube: How to play Mole Bridge?, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.youtube.com/watch?v=9-W9cf9u9Qw>; YouTube: How to play Mole Hunt?, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.youtube.com/watch?v=G7gXkdSPXWQ>

- Citizen Archivist Dashboard – The National Archives (<http://www.archives.gov/citizen-archivist/>),
- California Digital Newspaper Collection (CDNC) – Center for Bibliographical Studies and Research (CBSR) at the University of California (<http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc>),
- DIY History – University of Iowa Libraries' (<http://diyhistory.lib.uiowa.edu/>);
- The Virginia Newspaper Project (VNP) – Libray of Virginia (<http://viriniachronicle.com/>),
- Tennessee Newspapers Digitization Project (TSLA) – University of Tennessee Libraries and the Tennessee State Library and Archives (<http://www.lib.utk.edu/tndp/>),
- Cambridge Public Library's Historic Cambridge Newspaper Collection – Cambridge Public Library (<http://cambridge.dlconsulting.com/>).

Biblioteka Kongresu w 2008 r. we współpracy z serwisem społecznościowym Flickr rozpoczęła realizację projektu crowdsourcingowego pod nazwą „The Commons”. Na platformie Flickr – umożliwiającej gromadzenie, udostępnianie i komentowanie zdjęć – opublikowano ok. 3 tys. fotografii, pochodzących ze zbiorów biblioteki. Użytkownicy platformy mieli możliwość dodawania do zdjęć komentarzy i tagów, które mogłyby pomóc w zidentyfikowaniu osób, zdarzeń i miejsc. W pierwszym dniu upublicznienia kolekcji użytkownicy skomentowali 500 zdjęć i dodali 4 tys. tagów. Za ich sprawą zidentyfikowano fotografie przedstawiające uroczystość związaną z prezydenturą Abrahama Lincoln¹⁹.

Powodzenie tego projektu przyczyniło się do otwarcia dla publiczności kolejnej kolekcji fotografii, pochodzących z Biblioteki Kongresu. W projekcie „Civil War Faces”, uruchomionym w 2012 r., umożliwiono użytkownikom komentowanie zdjęć żołnierzy i ich rodzin z okresu wojny secesyjnej. Obecnie Biblioteka Kongresu na platformie społecznościowej Flickr udostępnia użytkownikom 19712 zdjęć w 27 kolekcjach tematycznych (stan na 09.10.2013 r.)²⁰.

Do pilotażowego projektu Flickr (<http://www.flickr.com/commons/>) dołączyły kolejne instytucje – biblioteki, muzea i archiwa (m.in. National Library of Sweden, National Archives of Estonia, National Library of Australia, The Royal Library – Dania, National Library of Ireland, National Library of Scotland, The National

¹⁹ M. Raymond: Meanwhile, about those Abraham Lincoln inauguration photos, [in:] Library of Congress Blog, 18.01.2008, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blogs.loc.gov/loc/2008/01/meanwhile-about-those-abraham-lincoln-inauguration-photos/>

²⁰ Flickr: The Library of Congress photosests, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.flickr.com/photos/library_of_congress/sets/

Archives UK, The U.S. National Archives, Swedish National Heritage Board, National Library of New Zealand). Dzięki zaangażowaniu społeczności Flickr, wyselekcjonowane zdjęcia (aktualnie 288.192 zdjęć) ze zbiorów 73 instytucji dbających o zachowanie dziedzictwa kulturowego są nie tylko prezentowane i polecane szerokiej rzeszy internautów (zalogowani użytkownicy mogą oznaczać zdjęcia jako ulubione), ale również bywają wzbogacane o nowe treści (komentowanie) czy słowa kluczowe (tagowanie)²¹.

Biblioteki naukowe realizują również projekty crowdsourcingowe w zakresie georeferencji zdigitalizowanych map. British Library, mająca jedną z największych kolekcji map historycznych (4,5 mln map), w 2012 r. rozpoczęła pilotażowy projekt realizowany we współpracy z internautami z terenu Wielkiej Brytanii, polegający na dodawaniu zdigitalizowanych map historycznych, np. topograficznych, wojskowych, planistycznych itp. (<http://www.bl.uk/maps/georefabout.html>). Internauci, którzy włączyli się do projektu wykorzystywali interaktywne narzędzie Georeferencer (firmy Klokkan Technologies), bazujące na aplikacji Google Earth. Praca wolontariuszy sprowadzała się do zaznaczania tych samych, charakterystycznych punktów na mapie historycznej oraz równocześnie na mapie współczesnej. Już w pierwszym tygodniu trwania projektu internauci dokonali georeferencji 724 map (w sumie do projektu wytypowano 2400 map, pochodzących m.in. z kolekcji The Ordnance Surveyors' Drawings, Crace Collection of maps of London i King George III's Topographical Collection). Crowdsourcingowe projekty w zakresie georeferencji map historycznych realizowane są również przez Bibliotekę Morawską w Brnie – Georeferencer (<http://www.georeferencer.org/>) czy New York Public Library – NYPLMap Warper (<http://maps.nypl.org/warper/>). Uczestnicząc w bibliotecznych projektach związanych z georeferencją map, użytkownicy przyczyniają się do zwiększenia widoczności tych zasobów w sieci, zwiększają szanse ich wyszukiwania czy też możliwości analizy, porównań i integracji z innymi mapami, stanowiącymi zasoby Google Maps i Google Earth.

Nietypowym pomysłem wykorzystania crowdsourcingu jest projekt „Yiddish Translation” (http://transcribe.lib.warwick.ac.uk/yt/index.php/Main_Page), realizowany przez Cornell University in Ithaca i The University of Warwick in Coventry. Internetowi wolontariusze anglojęzyczni, znający równocześnie język jidysz, proszeni są tu o przetłumaczenie ponad 1,5 tys. stron czasopism i gazet, publikowanych dla

²¹ Flickr: Flickr Commons Stats, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.whatsthatpicture.com/flickr/commons-stats.php>

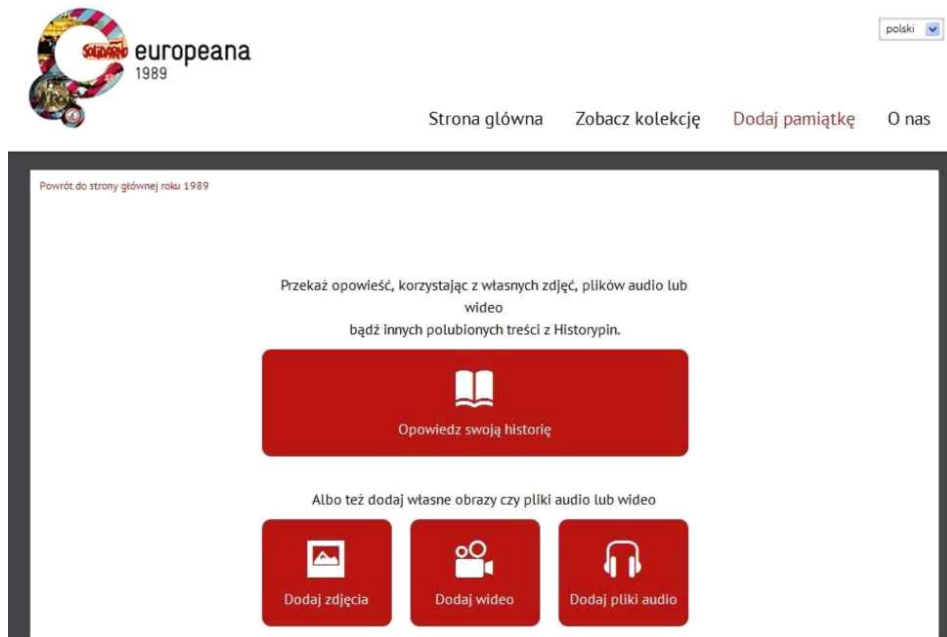
robotniczej klasy żydowskich emigrantów, osiedlonych w Londynie i Nowym Jorku pod koniec XIX i na początku XX w. Projekt realizowany jest przy użyciu oprogramowania MediaWiki.

Projekty crowdsourcingowe proponowane użytkownikom przez biblioteki nie ograniczają się wyłącznie do korekty zdigitalizowanych obiektów. Biblioteki proponują użytkownikom narzędzia i serwisy, umożliwiające publikowanie i trwałe archiwizowanie własnych zasobów cyfrowych. Projekt adresowany do szerokiego grona użytkowników był realizowany od lipca 2010 r. do czerwca 2011 r. przez British Library projekt „UK SoundMap” (http://britishlibrary.typepad.co.uk/archival_sounds/uk-soundmap/). Celem było utworzenie otwartego archiwum dźwiękowego, którego zasoby stanowiły nagrania przesłane przez wolontariuszy. Odgłosy pochodzące ze środowiska naturalnego, z domu, pracy, nagrywane były w przeważającej większości telefonami komórkowymi. W ciągu roku 350 osób przesłało 2 tys. nagrań odgłosów.

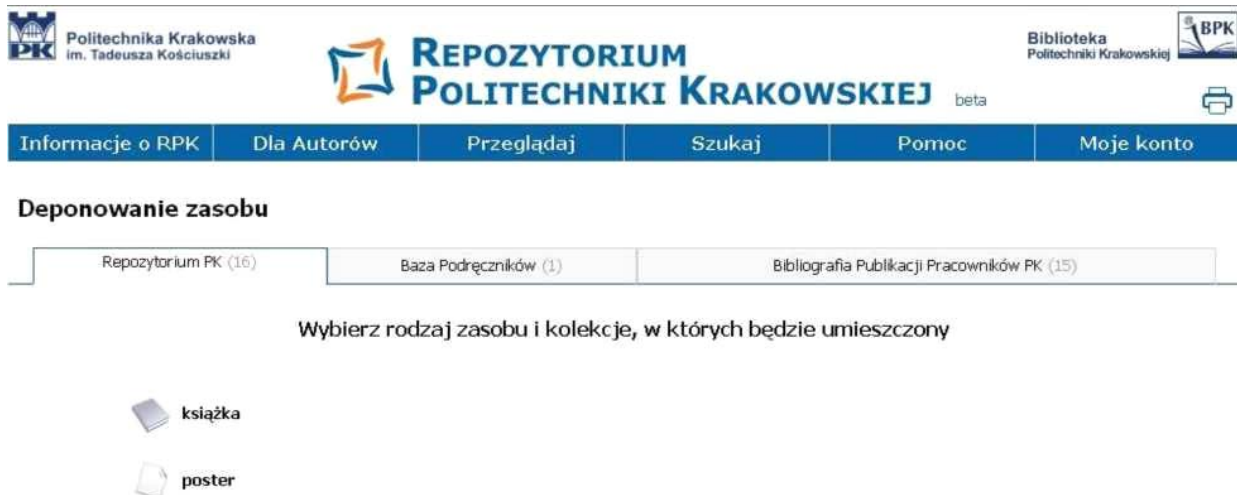
Inny przykład stanowi inicjatywa biblioteki Europeana, która w czerwcu 2013 r. zainaugurowała projekt „Europeana 1989” (<http://www.europeana1989.eu/pl>). Internauci siedmiu krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Polska, Litwa, Łotwa, Estonia, Czechy, Niemcy i Węgry) mogą udostępnić w zdigitalizowanej formie pamiątki związane z końcem lat 80. – przedmioty, filmy, zdjęcia, nagrania, spisane opowieści i wspomnienia. Projekt realizowany jest w związku z przypadającą 25. rocznicą wydarzeń z 1989 r., stanowiących przełom polityczny i gospodarczy Europy środkowowschodniej. Projekt „to zakrojona na szeroką skalę próba pozyskania prywatnych zasobów archiwalnych, do których trudno dotrzeć instytucjom pamięci. [...] Idea budowania archiwum na podstawie zbiorów pozainstytucjonalnych, prywatnych, nieformalnych, tworzonych oddolnie może pozwolić historykom uzupełnić zasoby źródłowe dotyczące 1989 r.”²².

Do działań crowdsourcingowych zaliczyć można także aktywność społeczności naukowej i akademickiej, dzięki której rośnie liczba wiarygodnych zasobów o charakterze naukowo-badawczym, dydaktycznym i edukacyjnym, zdeponowanych w instytucjonalnych i dziedzinowych repozytoriach. Biblioteka Politechniki Krakowskiej (PK) od 2009 r. realizuje projekt SUW – Zintegrowany System Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych (<http://suw.biblos.pk.edu.pl/>). Opracowana internetowa platforma umożliwia społecz-

²² M. Wilkowski: Oddolne archiwum przełomu: Europeana 1989. „Historia i media”, 03.06.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2013/06/03/oddolne-archiwum-przelomu-europeana-1989/>

Rys. 4. Europeana 1989 – możliwość deponowania skanów pamiętek i wspomnień z lat
 Źródło: Europeana, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.europeana1989.eu/pl>

Rys. 5. Platforma internetowa projektu SUW Biblioteki Politechniki Krakowskiej
 Źródło: Repozytorium Politechniki Krakowskiej, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://suw.biblos.pk.edu.pl/>

ności akademickiej PK deponowanie zasobów pełnotekstowych różnego typu – publikacji, materiałów nieopublikowanych, fotografii, prezentacji itp. Od 2014 r. planowane jest udostępnienie dla pracowników PK opcji deponowania danych bibliograficznych do jednego z modułów systemu – Bibliografii publikacji pracowników naukowych PK (deponowanie za pośrednictwem formularzy online, opracowanych dla poszczególnych typów publikacji). System SUW można uznać za przykład mikrocrowdsourcingu, z racji tego, że ograniczony jest do społeczności

użytkowników Biblioteki PK. Platforma internetowa umożliwia logowanie, dodawanie i komentowanie zasobów wyłącznie tym użytkownikom, którzy zarejestrowani są w systemie bibliotecznym. Użytkownicy Internetu mogą przeglądać wszystkie metadane zasobów oraz pełne teksty tych, dla których autorzy określili wolne licencje (CC).

W Polsce crowdsourcing jest stosunkowo nowym zjawiskiem. Doświadczenia firm i instytucji, w tym bibliotek, które zdecydują się na tę formę pracy z użytkownikiem w przyszłości pozwolą zestawić ogół jego zalet i wad oraz określić zadania i procesy, które można, warto, a nawet trzeba przekierować na użytkowników. Dotychczasowi zwolennicy zwracają uwagę na korzyści crowdsourcingu, wynikające z możliwości zwiększenia liczby rozwiązań/pomysłów danego problemu/projektu, zmniejszenia wydatków i ilości czasu na realizację zadania przez włączenie w niego wielu osób, budowanie swoistej relacji z osobami zaangażowanymi w projekt, a równocześnie dawanie im poczucia udziału w tworzeniu czegoś nowego oraz oddziaływanie na ich ambicje i potrzeby samorealizacji²³. Osoby krytykujące zjawisko zwracają uwagę na fakt, że każdy uczestnik projektu crowdsourcingowego oznacza zgodę na udział w nim różnych użytkowników – hobbystów, osoby dysponujące większą ilością czasu – niekoniecznie kompetentnych czy wiarygodnych. Wśród wad wymieniane są także brak kontroli nad zaangażowanymi w projekt osobami w zakresie wyznaczania im kolejnych zadań i stawianiu wymagań oraz brak możliwości narzucania ram czasowych. Kwestią dyskusyjną jest również oszczędnościowa polityka pracodawców, dążących do realizacji niektórych zadań swoich firm drogą crowdsourcingu, z pominięciem pracowników wewnętrznych, którzy mają prawo żądać wynagrodzenia za dodatkowo nałożone na nich obowiązki²⁴.

Web 2.0, obok serwisów crowdsourcingowych, oferuje bibliotekom wiele narzędzi społecznościowych, za pośrednictwem których mogą komunikować się i budować relacje z użytkownikami – serwisy społecznościowe, blogi i mikroblogi, podcasty, kanały filmowe, serwisy typu social bookmarking czy wiki²⁵. Analiza stron internetowych bibliotek naukowych oraz ich profili w serwisach społecznościowych²⁶ pozwala wysnuć wniosek, że biblioteki nie mają jeszcze wypracowanej strategii

²³ K. Królak-Wyszyńska: Mądrość tłumów – dobre praktyki w crowdsourcingu. „E-mentor”, nr 2 (39), 2011, s. 64-68, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor39.pdf

²⁴ B. Wachowicz: Zastosowanie crowdsourcingu w świecie design, [w:] Ideria – blog o marketingu reklamy i innowacji, 12.08.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blog.ideria.pl/zastosowanie-crowdsourcingu-w-swiecie-design/>

²⁵ G. Gmiterek: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012, s. 133-206.

²⁶ Autorka referatu przeanalizowała strony internetowe bibliotek narodowych krajów Unii Europejskiej oraz bibliotek polskich uczelni technicznych.

wykorzystania narzędzi Web 2.0 w sposób, który trwale integrowałby społeczność akademicką, zainteresowaną obopólną i korzystną dla wszystkich stron współpracą i tworzeniem wspólnych wartości. Biblioteki traktują media społecznościowe jak „wirtualny słup ogłoszeniowy”, na którym zamieszczają informacje o swoich instytucjach, usługach czy wydarzeniach, licząc na zainteresowanie anonimowych przechodniów. W ostatnich miesiącach na stronach głównych bibliotek zagranicznych zauważalna jest zmiana organizacji przestrzeni informacyjnej. Na wzór serwisów firm komercyjnych, biblioteki dokonują „segmentacji rynku”, polegającej na podzieleniu użytkowników na grupy (studenci, pracownicy naukowci, nauczyciele, wydawcy, bibliotekarze, dziennikarze) i zaprezentowaniu im odpowiednich, przystosowanych do ich potrzeb informacji, np. zakładki: British Library – Information for (<http://www.bl.uk/>), The University of Sydney Library – Services for (<http://www.library.usyd.edu.au/>), Cambridge University Library – Information for (<http://www.lib.cam.ac.uk/>).

Określenie grup docelowych wydaje się warunkiem koniecznym w odniesieniu do strategii działania w mediach społecznościowych. Pozwala to bowiem wykorzystać media społecznościowe i lifestreaming do skutecznej, natychmiastowej komunikacji i stosownej informacji, adresowanej do konkretnego użytkownika, a także do kreowania wizerunku instytucji użyteczności publicznej i społecznej.

Narzędzia Web 2.0 – w tym serwisy społecznościowe – dają bibliotekom szansę na pozyskanie wiedzy typu *know-what* (poglądy i preferencje użytkowników, ich aktywność, upodobania, przyzwyczajenia), *know-how* (pomysły, innowacje, praktyczne rozwiązania sugerowane bibliotekom, wynikające z rzeczywistych potrzeb, ale także krytyczne opinie) oraz *know-who* (dostosowanie oferty bibliotecznej do poziomu i wymagań poszczególnych grup użytkowników). Biblioteka 2.0 być może znajdzie większe uznanie i zastosowanie w środowisku zawodowym ze względu na nienajlepszą kondycję finansową (stale ograniczane budżety bibliotek), malejącą liczbę zatrudnionych osób i wzrastającą liczbę obowiązków. Póki co „jest pojęciem kontrowersyjnym i niejednoznacznym, dyskusyjne jest też czy oznacza rewolucję, ewolucję czy po prostu nowy etap w bibliotekarstwie i jak szybko, w związku z rozwojem sieci 3.0, zacznie być ono traktowane jako nieadekwatne i przestarzałe. Ze względu na swoje powiązania z określeniem sieć 2.0 ma też głównie konotacje technologiczne, co prowadzi do negowania partycypacyjnej natury współczesnej biblioteki. Do definiowania nowego paradygmatu usług bibliotecznych i odzwierciedlenia tego, co się obecnie dzieje w tych instytucjach znacznie bardziej niż biblioteka 2.0 nadaje się ich zdaniem termin

participatory library, niezależnie jednak od tego, który z nich będzie stosowany, kluczową kwestią pozostaje «uczestnictwo» jako nieodzowny element nowego modelu biblioteki i trend jej długofalowego rozwoju²⁷.

Bibliografia

1. Gmiterek G.: Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2012, s. 133-206.
2. Jaskowska B.: Nadal użytkownik czy może już prosument? Biblioteka w kulturze konwergencji. „Bibliotekarz”, nr 4, 2009, s. 2-7.
3. Kasprzycki-Rosikoń J., Piątkowski J. (red.): Crowdsourcing. Jak angażować konsumentów w świat marek. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 5.
4. Szponar M.: Współczesny konsument – pasywny, czy aktywny prosument? [w:] Z. Zieliński (red.): Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych. Innowacje i implikacje interdyscyplinarne. Wyższa Szkoła Handlowa im. B. Markow-skiego, Kielce 2009, s. 67-74.
5. Academia.edu, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.academia.edu/>
6. Amazon Mechanical Turk, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.mturk.com/mturk/welcome>
7. Brabham D.C.: What is crowdsourcing? [in:] Crowdsourcing – a blog about the research and practice of crowdsourcing, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://essentialcrowdsourcing.wordpress.com/overview/>
8. British Library – Sound Recordings Blog: UK SoundMap, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://britishlibrary.typepad.co.uk/archival_sounds/uk-soundmap/
9. British Library: Georeferencing, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bl.uk/maps/georefabout.html>
10. California Digital Newspaper Collection, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc>
11. Cambridge Public Library, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://cambridge.dlconsulting.com/>
12. Cambridge University Library, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.cam.ac.uk/>
13. DigiTalkoot, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.digitaltalkoot.fi/index_en.html
14. DIY History, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://diyhistory.lib.uiowa.edu/>
15. Europeana 1989, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.europeana1989.eu/pl>

²⁷ M. Waleszko: W kierunku rozumienia biblioteki partycypacyjnej, [w:] BABIN 2.0 – Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, 15.10.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://babin.bn.org.pl/?p=1534>

16. Flickr: Flickr Commons Stats, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.whatsthatpicture.com/flickr/commons-stats.php>
17. Flickr: The Commons [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.flickr.com/commons/>
18. Flickr: The Library of Congress photosets, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.flickr.com/photos/library_of_congress/sets/
19. Galaxy Zoo, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.galaxyzoo.org/>
20. Georeferencer, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.georeferencer.org/>
21. Holley R.: Crowdsourcing text correction and transcription of digitised historic newspapers: a list of sites, [in:] Rose Holley's Blog – views and news on digital libraries and archives, 02.04.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://rose-holley.blogspot.com/2013/04/crowdsourcing-text-correction-and.html>
22. Holley R.: Many hands make light work: public collaborative OCR text correction in Australian Historic Newspapers, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.nla.gov.au/ndp/project_details/documents/ANDP_ManyHands.pdf
23. Howe J.: The rise of crowdsourcing. „Wired”, 14.06.2006, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>
24. InnoCentive, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.innocentive.com/>
25. Jaskowska B.: O kulturze konwergencji słów kilka. „Biuletyn EBIB”, nr 1 (92), 2008, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2008/92/a.php?jaskowska>
26. Królak-Wyszyńska K.: Mądrość tłumów – dobre praktyki w crowdsourcingu. „E-mentor”, nr 2 (39), 2011, s. 64-68, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor39.pdf
27. Library of Virginia, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://viriniachronicle.com/>
28. Ludzis-Tudorov A.: Pojęcie crowdsourcingu w dyskursie. Pomiędzy kulturą a technologią. „NEWSFix Magazine”, 19.05.2011, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.newsfix.pl/index.php/2011/05/19/pojecie-crowdsourcingu-w-dyskursie-pomiedzy-kultura-a-technologie/>
29. Luty P.: Kreatywność tłumy. „Forbes”, 12.06.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.forbes.pl/crowdsourcing-kreatywnosc-tlumu,artykuly,156657,1,1.html>
30. McNamara Ch.: 9 of the world's top 10 brands are crowdsourcing, [in:] Crowdsourcing.com – The Industry Website, 06.05.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/9-of-the-worlds-top-10-brands-are-crowdsourcing/25739>
31. MillionYou, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://millionyou.com/>
32. National Archives, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.archives.gov/citizen-archivist/>
33. National Library of Australia: Trove, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://trove.nla.gov.au/>

34. Nowak K.: Dzieci z łódzkiego getta – otwarty projekt badawczy. „Historia i media”, 20.11.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2012/11/20/dzieci-z-lodzkiego-getta-otwarty-projekt-badawczy/>
35. NYPL Map Warper, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://maps.nypl.org/warper/>
36. O'Reilly T.: What is Web 2.0: design patterns and business models for the next generation of software, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>
37. Otwarte zabytki, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://otwarte.zabytki.pl/>
38. Raymond M.: Meanwhile, about those Abraham Lincoln inauguration photos, [in:] Library of Congress Blog, 18.01.2008, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blogs.loc.gov/loc/2008/01/meanwhile-about-those-abraham-lincoln-inauguration-photos/>
39. Repozytorium Politechniki Krakowskiej, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://suw.biblos.pk.edu.pl/>
40. ResearchGate, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.researchgate.net/>
41. SodaHead, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.sodahead.com/>
42. Sprinet, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://sprinet.pl/>
43. Tennessee Newspapers Digitization Project, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.utk.edu/tndp/>
44. The British Library, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bl.uk/>
45. The University of Sydney Library, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.library.usyd.edu.au/>
46. Trove: Thread – Australian visits to Trove for September 2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://trove.nla.gov.au/forum/showthread.php?1606-Australian-visits-to-Trove-for-September-2013>
47. Wachowicz B.: Crowd-Flower – crowdsourcing na miarę Harvardu, [w:] Ideria – blog o marketingu, reklamie i innowacji, 07.11.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blog.ideria.pl/lang/pl/crowdfLOWER-%E2%80%93-crowdsourcing-na-miare-harvardu/>
48. Wachowicz B.: Zastosowanie crowdsourcingu w świecie design, [w:] Ideria – blog o marketingu reklamie i innowacji, 12.08.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://blog.ideria.pl/zastosowanie-crowdsourcingu-w-swiecie-design/>
49. Waleszko M.: W kierunku rozumienia biblioteki partycypacyjnej, [w:] BABIN 2.0 – Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, 15.10.2012, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://babin.bn.org.pl/?p=1534>
50. Wikipedia: List of crowdsourcing projects, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_crowdsourcing_projects
51. Wilkowski M.: Oddolne archiwum przełomu: Europeana 1989. „Historia i media”, 03.06.2013, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://historiaimedia.org/2013/06/03/oddolne-archiwum-przelomu-europeana-1989/>

52. Yiddish Translation, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://transcribe.lib.warwick.ac.uk/yt/index.php/Main_Page
53. YouTube: How to play Mole Bridge?, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.youtube.com/watch?v=9-W9cf9u9Qw>
54. YouTube: How to play Mole Hunt?, [dostęp: 18.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.youtube.com/watch?v=G7gXkdSPXWQ>

Anna SUCHECKA

Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

Biblioteka Akademicka WSB

KULTUROTWÓRCZA ROLA BIBLIOTEKI NAUKOWEJ W PRZESTRZENI UCZELNI I REGIONU – NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI AKADEMICKIEJ WYŻSZEJ SZKOŁY BIZNESU W DĄBROWIE GÓRNICZEJ

Odbiór biblioteki w środowisku lokalnym w głównej mierze zależy od tego, co dana placówka oferuje swoim użytkownikom, w jaki sposób i w jakich warunkach funkcjonuje. Biblioteki naukowe uczelni wyższych coraz częściej są nastawione na szeroką publiczność, mają ofertę skierowaną nie tylko do studentów czy słuchaczy. Traktowane są jako „miejsce trzecie” oraz „miejsce publiczne”, czyli następny po domu i pracy obszar, gdzie spędza się czas bez żadnych zobowiązań, wspólnie z innymi. Pracownicy Biblioteki Akademickiej Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej wyszli z założenia, że oprócz funkcji akademickiej biblioteka uczelniana powinna również realizować zadania kulturotwórcze. Autorskie projekty: „Biblioteka otwarta”, „Biblioteka w trzech wymiarach”, „Z kulturą na Ty...”, które zostaną zaprezentowane w artykule potwierdzają tę teorię.

Wizerunek biblioteki naukowej w otoczeniu

Odbiór biblioteki w środowisku lokalnym w głównej mierze zależy od tego, co dana placówka oferuje swoim użytkownikom, w jaki sposób i w jakich warunkach funkcjonuje. O pozytywnym wizerunku instytucji w otoczeniu decydują bogate i różnorodne zbiory, dostosowane merytorycznie do potrzeb i oczekiwań użytkowników, a także szeroki wachlarz dodatkowych usług.

Zbiory biblioteczne, ich bogactwo i zróżnicowanie to pierwszy i zarazem najistotniejszy czynnik wpływający na odbiór i postrzeganie instytucji. Kluczową cechą dobrze wyposażonej biblioteki naukowej są zbiory dostosowane treściowo do profilu kształcenia na danej uczelni. Obecnie to już nie tylko zbiory w ujęciu tradycyjnym – książki, czasopisma naukowe, prace dyplomowe, normy, patenty. To także, a może i przede wszystkim zbiory o charakterze nowoczesnym – bazy danych, ebooki, audiobooki, czasopisma naukowa online, biblioteki cyfrowe, repozytoria.

Następnym czynnikiem decydującym o wizerunku biblioteki jest sposób, w jaki oferowane są usługi. W tym aspekcie zawarty jest poziom zawodowego wykształcenia kadry bibliotecznej, jej chęć do samokształcenia, rozwijania umiejętności zawodowych i pozazawodowych. Bibliotekarz obok profesjonalnych umiejętności powinien posiadać kompetencje dodatkowe, takie jak: zdolność kojarzenia faktów, wiedzę z zakresu nowoczesnych technologii, rozumienie potrzeb informacyjnych oraz predyspozycje psychospołeczne.

Niemniej istotnym elementem wpływającym na odbiór biblioteki są warunki, w jakich realizowane są usługi i obsługiwany jest czytelnik. Zaliczyć należy do nich:

- lokalizację biblioteki – miejsce w kampusie, dojazd, przystosowanie dla osób niepełnosprawnych,
- lokal – estetyka, funkcjonalność, przestrzeń,
- wyposażenie – sprzęt komputerowy, stanowiska pracy, dostęp do sieci¹.

Pozytywny obraz biblioteki możliwy jest do osiągnięcia i utrzymania, jeśli wszelkie działania w niej przeprowadzane służą zadowoleniu użytkowników, skupieniu na nich naszej uwagi, zaspokojeniu ich potrzeb oraz wywołaniu satysfakcji z oferowanej usługi.

Biblioteka jako „miejsce trzecie”

Biblioteki uczelni wyższych coraz częściej są nastawione na szeroką publiczność, mają ofertę skierowaną nie tylko do studentów czy słuchaczy. Mogą być zatem traktowane jako „miejsce trzecie”, czyli następny po domu i pracy obszar, gdzie spędza się czas bez żadnych zobowiązań, wspólnie z innymi.

W swojej książce „The Great Good Place” Ray Oldenburg wykreował teorię „trzeciego miejsca”. Mając na myśli: bary, kawiarnie, sklepy twierdził, że są to miejsca kluczowe dla rozwoju demokracji lokalnej, aktywności społecznej i życia publicznego².

Założeniem działalności coraz większej liczby bibliotek jest umożliwienie odwiedzającym je użytkownikom realizacji potrzeb, w sobie właściwy sposób. Biblioteka jako miejsce otwarte umożliwia dostęp do informacji, służy odpoczynkowi, relaksowi, intelektualnej i kulturalnej rozrywce.

¹ E.B. Zybert: Kultura organizacyjna w bibliotekach. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2004, s. 187-189.

² Project for Public Spaces: Ray Oldenburg, [dostęp: 02.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.pps.org/reference/roldenburg/>

Koronnym przykładem biblioteki jako „trzeciego miejsca” jest utworzona w centrum handlowym duńska księżnica Hjoering. Również w Polsce mamy taki przykład, jest to filia Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, która swoją siedzibę ma w Centrum Handlowym Manhattan w Gdańsku.

„Biblioteka Manhattan, oprócz tradycyjnych funkcji bibliotecznych ma pełnić również rolę mediateki. Udostępnia zbiory tradycyjne oraz zbiory multimedialne: muzykę, książkę mówioną i filmy. Biblioteka wyposażona jest w konsole do gier i stanowiska komputerowe do użytku czytelników”³.

Biblioteki nastawione w swojej działalności na pełnienie roli „trzeciego miejsca” charakteryzują się pewnymi wspólnymi cechami:

- infrastruktura oraz design są odpowiednio dostosowane do zmieniających się potrzeb użytkowników – miejsca do: pracy, zabawy, wspólnych dyskusji, kanapy, telewizory, wygodne fotele, odpowiednia kolorystyka i kształty mebli,
- umożliwiają swobodne przemieszczanie się i komunikację,
- dają użytkownikowi możliwość rozwoju osobistego,
- pozwalają uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych.

Idea biblioteki jako „trzeciego miejsca” dotyczy przede wszystkim bibliotek publicznych, ale i biblioteki naukowe coraz częściej pretendują do tego miana.

Biblioteka Akademicka Wyższej Szkoły Biznesu – „Biblioteka otwarta”, „Biblioteka w trzech wymiarach”

Biblioteka Akademicka WSB „skutecznie wspiera i promuje publiczny wizerunek Uczelni. Pełniąc funkcje naukowe i dydaktyczne skutecznie inspiruje rozwój wiedzy. Wykorzystując najnowsze technologie informacyjne, czyni świat cyfrowy bliższy człowiekowi”⁴.

Wychodząc naprzeciw potrzebom użytkowników, zmianom zachodzącym w społeczeństwie i przekształceniom w szkolnictwie wyższym do wymienionych wyżej zadań należy dodać rolę kulturotwórczą księżnicy.

Mając na uwadze aktywny udział w rozwoju społeczeństwa informacyjnego i wypełnianie głównego celu biblioteki naukowej – wspomaganie procesu dydaktycznego i badań naukowych – Biblioteka Akademicka WSB organizuje:

³ Biblioteka Manhattan – nowa filia Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, [dostęp: 02.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibliotekamanhattan.pl/?id=22>

⁴ Misja Biblioteki Akademickiej Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej.

- szkolenia biblioteczne – w formie ćwiczeń dla studentów I roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych: licencjat, inżynier, magister,
- szkolenia pracowników – przeszukiwanie baz danych; rejestracja bazy dorobku naukowego,
- prowadzenie e-learningu dla wydziałów zamiejscowych uczelni,
- bezpłatne warsztaty wyszukiwania informacji dla bibliotekarzy – celem spotkania jest wykształcenie umiejętności wyszukiwania informacji naukowej – pełnotekstowej i bibliograficznej oraz publikacji w rozproszonych zasobach internetowych, z naciskiem na polskie zasoby naukowe,
- cykliczną konferencję naukową „Informacja w świecie cyfrowym” – jej celem jest propagowanie nowoczesnych technologii wspierających zarządzanie informacją naukową. Służy wymianie doświadczeń między specjalistami zajmującymi się na co dzień zagadnieniem informacji naukowej w praktyce. Seminarium kierowane jest do bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej, pracowników naukowych, studentów kierunku Informacja Naukowa i Bibliotekoznawstwo, a także do osób indywidualnych zainteresowanych informacją naukową w przestrzeni cyfrowej,
- kwerendy biblioteczne – udzielanie informacji w zakresie gromadzenia literatury naukowej do prac.

W Bibliotece Akademickiej WSB promowane jest czytelnictwo przez:

- akcje „Książka na wakacje” i „Książka na święta”, które pozwalają na wypożyczenie większej liczby pozycji (maksymalnie 10) na okres nawet 3 miesiące (w przypadku wakacji),
- wyróżnianie ogólnopolskich i międzynarodowych wydarzeń związanych z książką i czytelnictwem oraz organizowanie w ich ramach konkretnych wydarzeń dla pracowników i studentów – Tydzień Zakazanych Książek, Światowy Dzień Książki i Praw Autorskich, Tydzień Bibliotek,
- aktywny udział w Targach Książki w Katowicach – wspólnie z Wydawnictwem Naukowym WSB promowanie książek wydanych przez Uczelnię.

Na początku tego roku w bibliotece powstały dwa projekty, których celem było uporządkowanie dotychczas prowadzonych działań promocyjnych oraz zainicjowanie nowych.

Projekt „Biblioteka w trzech wymiarach” – jego założeniem jest realizowanie przez bibliotekę oprócz typowej funkcji akademickiej zadań kulturotwórczych w regionie i środowisku międzynarodowym. Projekt skierowany jest do szerokiego grona

odbiorców: uczniów, studentów, bibliotekarzy i pracowników ośrodków informacji naukowej; mieszkańców Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, osób zainteresowanych. Na projekt składają się: merytoryczne warsztaty dla bibliotekarzy, nauczycieli i studentów, spotkania kulturalne, konferencje naukowe i wystawy. W jego ramach zorganizowano:

1. Wystawę prac dyplomowych Kolegium Sztuki im. A.K. Glebowa w Mińsku (luty-kwiecień 2013 r.).
2. Spotkanie z Krzysztofem Wielickim „Filozofia życia według Krzysztofa Wielickiego” (24 kwietnia 2013 r.).
3. „Ministaż” – podczas Tygodnia Bibliotek (9-15 maj 2013 r.) mieliśmy przyjemność gościć u siebie studentów Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Program „Ministaż” przewidywał zapoznanie studentów kierunku Informacja Naukowa i Bibliotekoznawstwo ze wszystkimi zadaniami, które realizuje Biblioteka. Oprócz teoretycznego wprowadzenia studenci mieli czas na samodzielną pracę na poszczególnych stanowiskach. Podczas „Ministażu” studenci poznali wszystkie aspekty pracy biblioteki naukowej; pracowali także z nowoczesną technologią RFID.
4. Spotkanie autorskie z Michałem Grześkiem, przed wydaniem jego najnowszej książki o fenomenie zespołu Lady Pank (15 maja 2013 r.).
5. Spotkanie z ks. Piotrem Brząkalikiem, autorem książki „Punkt Widzenia” (22 maja 2013 r.).
6. Spotkanie autorskie z Waldemarem Cichoniem, w ramach akcji „Cała Polska czyta dzieciom”, zorganizowane wspólnie z Dąbrowskim Uniwersytetem Dziecięcym (13 czerwiec 2013 r.).

W planach na rok akademicki 2013/2014 jest: wystawa dotycząca Rodu Skarbińskich, spotkania autorskie, warsztaty z wyszukiwania informacji, seminaria organizowane we współpracy z Instytutem Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UŚ, projekt BiblioFIT!

„Biblioteka otwarta” – to akcja skierowana do szerokiej publiczności (mieszkańcy Dąbrowy Górniczej i miast ościennych), dzięki której bibliotekarze chcą zaprosić do korzystania z oferty Biblioteki Akademickiej WSB.

„Biblioteka Otwarta...?”

To Biblioteka Akademicka Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej!

Szukasz spokojnego miejsca z dostępem do prasy codziennej i czasopism?

Potrzebujesz specjalistycznej literatury do zajęć lub egzaminów?

A może chcesz po prostu skorzystać z Internetu, sprawdzić pocztę lub skontaktować się ze znajomymi?

Biblioteka Akademicka WSB:

- ma bogaty, nowoczesny i różnorodny księgozbiór, którego profil jest dostosowany do potrzeb użytkowników,
- udostępnia czasopisma w wersjach tradycyjnej i elektronicznej,
- oferuje szeroki wybór audiobooków: beletrystykę, kursy językowe, poradniki,
- w swoich zbiorach ma ponad 130 tytułów filmów fabularnych,
- zapewnia dostęp do bibliograficznych, abstraktowych i pełnotekstowych baz naukowych,
- zapewnia pomoc merytoryczną w poszukiwaniu źródeł naukowych,
- jest otwarta przez 6 dni w tygodniu, od wtorku do niedzieli, od 10.00 do 18.00.

Biblioteka Akademicka WSB współpracuje z lokalnymi instytucjami kultury:

- Pałac Kultury i Zagłębia w Dąbrowie Górniczej,
- Muzeum Miejskie Szttygarka w Dąbrowie Górniczej,
- Kinoteatr Rialto w Katowicach,
- Hala Widowiskowo-Sportowa Centrum w Dąbrowie Górniczej.

Gromadzenie, opracowanie i udostępnianie dokumentów to obecnie za mało żeby zatrzymać przy sobie czytelnika. Niż demograficzny oraz zmiany w postrzeganiu funkcji bibliotek powodują, że biblioteki naukowe w coraz większym stopniu otwierają się na użytkowników niezwiązanych z uczelnią i do nich kierują swoją ofertę.

„Klient:

- ma potrzeby, my mamy obowiązek to zrobić,
- ma prawo wyboru, my musimy dać mu lepszą propozycję,
- jest wrażliwy, my musimy być delikatni,
- spieszy się, my musimy być szybcy,
- jest unikalny, my musimy być elastyczni,
- ma wysokie oczekiwania, my musimy być wybitni,
- jest wpływowy, my mamy nadzieję na następnych klientów.

Skoro jest klient, to my też istniejemy”⁵.

⁵ W. Kołodziejczyk: Kreowanie postaw uczniów u progu XXI wieku, [w:] Forum jakości w edukacji. Materiały szkoleniowe Ministerstwa Edukacji Narodowej i Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1999, s. 3.

Bibliografia

1. Kołodziejczyk W.: Kreowanie postaw uczniów u progu XXI wieku, [w:] Forum jakości w edukacji. Materiały szkoleniowe Ministerstwa Edukacji Narodowej i Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1999, s. 3.
2. Zybert E.B.: Kultura organizacyjna w bibliotekach. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2004, s.187-189.
3. Biblioteka Manhattan – nowa filia Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, [dostęp: 02.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibliotekamanhattan.pl/?id=22>
4. Project for Public Spaces: Ray Oldenburg, [dostęp: 02.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.pps.org/reference/roldenburg/>

Maja SZCZYGLÓWSKA
Politechnika Częstochowska

OPEN ACCESS W POLSCE NABIERA RUMIENIÓW

Postęp ostatnich lat spowodował zmiany, które gwałtownie eliminują tradycyjne metody i sposoby publikowania oraz dystrybucji wiedzy, radykalnie zmienił się także krajobraz komunikacji naukowej. Ulega ona transformacji wynikającej z przenoszenia jej form do środowiska cyfrowego. Otwartość w nauce odwołuje się do dwóch podstawowych zasad prowadzenia badań naukowych: do swobodnej wymiany myśli i wiedzy oraz do weryfikowalności doświadczeń naukowych, co jest integralnym elementem dobrych praktyk naukowych¹. Działania, których celem jest dążenie do głębokiej transformacji systemu nauki w Polsce w czasie globalnej rewolucji cyfrowej, mające wnieść wkład do inicjatywy na rzecz nauki otwartej i transparentnej, polegają na: wdrożeniu modelu otwartego dostępu dla całej polskiej nauki i całego szkolnictwa wyższego, wprowadzeniu otwartego mandatu repozytoryjnego dla wszystkich krajowych publikacji naukowych oraz stworzeniu mechanizmów wspierających budowę otwartych repozytoriów naukowych.

Wstęp

W ostatniej dekadzie w systemie komunikacji naukowej na świecie nastąpiły zmiany, których cechą wspólną jest zwiększająca się otwartość (dostępność) treści naukowych. Coraz częściej i dobitniej głoszone hasło „otwartej nauki” zakłada przyjęcie zasady otwartości na wszystkich etapach pracy i komunikacji naukowej². Ruch „otwartej nauki” należy traktować jako rozwinięcie ruchu Open Access (OA)³.

Termin otwarta nauka (ang. *Open Science*) jest dość nowy, natomiast sama otwartość nauki to nie żadna nowa moda, tylko podstawa prowadzenia badań we współczesnym świecie⁴. Termin ten pojawił się jako zbiorcze określenie różnych

¹ P. Szczęsny: Otwarta nauka, czyli dobre praktyki uczonych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013, s. 5.

² J. Hofmökł i in.: Przewodnik po otwartej nauce. Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 8, <http://otwartanauka.pl/wp-content/uploads/2010/01/przewodnik-po-otwartej-nauce.pdf>

³ Ibidem, s. 94.

⁴ P. Szczęsny: op.cit., s. 7.

inicjatyw, takich jak Open Access, Open Education czy Open Data, mających na celu otwarcie nauki oraz procesu prowadzenia badań⁵.

Otwarte dane (ang. *Open Data*) to informacje, które mogą być dowolnie wykorzystane, ponownie przetworzone i rozpowszechniane przez każdego – z zastrzeżeniem, co najwyżej, tylko do wymogu podania źródła czy umożliwienia dalszej dystrybucji przetworzonych treści na takich samych zasadach. Otwartą edukację (*Open Education*) można określić bardziej jako zjawisko niż ruch czy trend. Źródła jej współczesnej postaci można dostrzec już w początkach Internetu, w formie tzw. tutoriali tematycznych, zwłaszcza związanych z samą siecią WWW. Sam termin otwartej edukacji jest rozlegle interpretowany i obejmuje wiele inicjatyw zmniejszających lub likwidujących bariery dla edukacji. Podstawowym elementem otwartej edukacji są otwarte zasoby edukacyjne (ang. *Open Educational Resources*), udostępniane za darmo i pozwalające użytkownikom na samodzielną naukę⁶.

Problematyka konwergencji w obszarach otwartego dostępu, otwartych danych oraz otwartych zasobów edukacyjnych będzie tematem kolejnego Open Access Meeting organizowanego przez SPARC – The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition – w marcu 2014 r. w Kansas City⁷. Obserwując dynamiczny rozwój tych trzech dziedzin, organizatorzy dostrzegają zbieżności i współzależności w działaniach podejmowanych w ich obrębie oraz wskazują na potrzebę wytyczenia szlaku dla przyszłej współpracy między reprezentującymi je środowiskami. Do udziału w spotkaniu zapraszają naukowców, wydawców, bibliotekarzy, studentów, a także wszystkich zainteresowanych powszechnym zastosowaniem idei otwartości (w szczególności w nauce)⁸.

Pojęcie oraz istota Open Access

Idea otwartego dostępu do literatury naukowej jest jednym z kluczowych elementów procesu zwiększania dostępności zasobów nauki. Nie tylko dotyczy jednego z najbardziej istotnych elementów komunikacji naukowej, lecz jest także najbardziej zaawansowanym pod względem prawnym i technicznym procesem

⁵ P. Kozierski i in.: *Open Access. Analiza zjawiska z punktu widzenia polskiego naukowca*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 7, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2513/Open%20Access.pdf?sequence=1>

⁶ Ibidem, s. 8.

⁷ *Otwarta Nauka. Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie: Konwergencja tematem SPARC 2014 Open Access Meeting*, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://otwartanauka.pl/blog/2013/09/konwergencja-tematem-kolejnego-open-access-meeting-w-2014-roku/>

⁸ Ibidem.

systematycznego otwierania nauki⁹. Najważniejsze dokumenty określające zasady i cele przyświecające działaniom na rzecz otwartości w nauce to następujące deklaracje:

- The Budapest Open Access Initiative – BOAI (2001 r.),
- The Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003 r.),
- The Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Science and Humanities (2003 r.),
- The Cape Town Open Education Declaration (2007 r.)¹⁰.

Ustalenia końcowe trzech pierwszych konferencji, na których ogłoszono deklaracje, pozwoliły na sformułowanie przez Petera Subera definicji: „Dostęp do literatury Open Access musi być bezpłatny dla wszystkich użytkowników, którzy mają dostęp do Internetu. Wszystkie zastosowania służące celom naukowym, czyli czytanie, zapisywanie na dysku komputera, kopiowanie, dystrybuowanie, drukowanie, przeszukiwanie i linkowanie, jest dozwolone. Jedynym ograniczeniem narzuconym na użytkownika jest poprawne cytowanie i określenie autorstwa pracy”.

Coraz powszechniejsze stosowanie tych zasad w środowisku naukowym spowodowało, że znaczna część prac naukowych zaczęła nowe życie poza dotychczasowymi kanałami publikowania i dystrybucji. Uczelnie, żeby przetrwać, muszą być innowacyjne i mieć wpływ na to, co dzieje się w świecie nauki. Im bardziej są widoczne, tym więcej korzyści z tego mają, także finansowych. Ponadto ich publikacje mogą odnieść sukces znacznie szybciej niż podobne wydawane przez komercyjnych wydawców; wszystko zależy od ich zespołów i jakości treści, a nie od decyzji biznesowych firm prywatnych. Dynamika wzrostu liczby artykułów publikowanych w modelach OA pokazuje, że zjawisko otwierania nauki staje się znaczące¹¹.

⁹ P. Szczęsny: op.cit., s. 11.

¹⁰ J. Hofmokl i in.: op.cit., s. 83.

¹¹ B. Bednarek-Michalska: Modele biznesowe otwartego publikowania naukowego. Informator dla polskich wydawców uczelnianych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013, s. 9, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://kpbk.umk.pl/Content/81341/Bednarek-Michalska_Modele_biznesowe.pdf

Przesłanki inicjatywy Open Access

Kluczowymi przesłankami powstania inicjatywy OA były: rozwój Internetu, quasi-monopolistyczna pozycja rynkowa wydawnictw dyktujących ceny i limitujących dostęp do wydawnictw naukowych, edukacyjnych i kulturalnych oraz coraz bardziej ograniczone możliwości budżetowe instytucji publicznych odpowiedzialnych za rozpowszechnianie wyników badań naukowych¹².

Wiele spośród najważniejszych czasopism naukowych na świecie należy do prywatnych koncernów wydawniczych i to do tych właśnie czasopism naukowcy wysyłają swoje najlepsze prace – dlatego nie sposób prowadzić badań naukowych bez dostępu do nich. Prywatne koncerny dyktują więc dowolnie wysokie ceny prenumeraty, a instytucje akademickie płacą, i to coraz więcej. Zjawisko to doczekało się własnej nazwy: ang. *the serials crisis*. Biblioteki akademickie często nie są w stanie sfinansować dostępu do wszystkich wydawnictw, nawet związanych tylko z dziedziną, jaką zajmowała się ich macierzysta uczelnia¹³.

Skąd się biorą tak gigantyczne ceny? Mechanizm jest następujący: miarą jakości naukowca jest dziś głównie liczba publikacji w dobrych czasopismach. Nie tylko poszczególni badacze, lecz także całe uczelnie są rozliczane z publikacji w prestiżowych periodykach. W swoistym wyścigu szczurów twórcy są zapatrzeni „na punkty”. Publikuj albo giń, ale publikuj tylko w „renomowanych” czasopismach pod dyktando gigantów. Gdy dostęp do tych czasopism jest utrudniony ze względu na wysoką cenę, duża część badań jest dostępna tylko dla nielicznych. W jakimś sensie wypacza się w ten sposób ideę nauki, uprawianą w dużym stopniu za publiczne pieniądze. Podatnik łoży na badania naukowe, a później nie może z nich swobodnie korzystać. To hamuje innowacyjność i gospodarkę.

Akademicka wiosna

Świat akademicki zaczął kwestionować ten model publikacyjny już wiele lat temu. Coraz częściej dochodzi do spięć na linii wydawnictwo – instytucje akademickie. W społeczności akademickiej niejednokrotnie padały wezwania do bojkotu różnych wydawnictw. W 2001 r. dwaj biologowie z Uniwersytetu Stanforda i Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley napisali petycję, w której nawoływali do publikowania

¹² W. Szpringer: *Koncepcja Open Access w świetle ekonomicznej analizy praw własności intelektualnej*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 266.

¹³ P. Kozierski i in.: *op.cit.*, s. 3.

wyłącznie w takich czasopismach, które za darmo udostępniają w Internecie pełne teksty drukowanych artykułów. Od tego czasu ruch na rzecz powszechnej dostępności prac naukowych nabierał rozpędu.

W 2007 r. instytuty Maxa-Plancka w Niemczech zrezygnowały z dostępu do czasopism Springer. W 2010 r. Nature Publishing Group zostało zbojkotowane przez system uniwersytetów kalifornijskich z powodu czterokrotnego podniesienia opłat za dostęp do czasopism; nie tylko nie wyrażono zgody na przedłużenie, lecz także uczeni uniwersyteccy odmówili recenzowania dla czasopism wydawanych przez tego wydawcę i zagrozili, że zrezygnują z publikowania w tychże czasopismach¹⁴. Inicjatywy te miały jednak przeważnie niewielki zasięg. Dopiero fala oburzenia wśród naukowców, którą rozpoczął Tim Gowers, deklarując na początku 2012 r. na swoim blogu całkowity bojkot wydawnictwa Elsevier, doprowadziła do tzw. akademickiej wiosny.

Z jednej strony był to protest przeciwko zawyżonym cenom czasopism, z drugiej zaś przeciwko lobbystycznej działalności wydawnictwa w Kongresie USA, gdzie od lat toczyła się dyskusja na temat dostępu do wyników badań finansowanych ze środków publicznych. W grudniu 2011 r. pod wpływem stowarzyszeń wydawców po raz kolejny wniesiono projekt ustawy znanej jako RWA – Research Works Act, na mocy której agencje federalne nie mogłyby już wymagać, aby wyniki finansowanych przez nie badań były udostępniane za darmo. Wydawnictwo Elsevier aktywnie lobbowało za RWA i tym sprowokowało brytyjskiego uczonego. Wpis na blogu Gowersa spotkał się z ogromnym odzewem: do bojkotu przyłączyło się ponad 12 tys. naukowców¹⁵. Elsevier już w lutym cofnęło swoje poparcie dla RWA, a oświadczenie Gowersa obwołano początkiem „akademickiej wiosny”¹⁶. Na stronie internetowej The Cost of Knowledge (<http://thecostofknowledge.com/>) każdy mógł przystąpić do bojkotu¹⁷.

Harvard, najbogatszy uniwersytet na świecie, poprosił naukowców, aby przestali publikować w renomowanych płatnych czasopismach naukowych¹⁸. Biblioteka Harvardzka ujawniła niedawno, że na same czasopisma wydała w zeszłym roku

¹⁴ P. Szczęsny: op.cit., s. 8-9.

¹⁵ M. Hoffman-Sommer: Akademicka Wiosna. „Gazeta Wyborcza”, 10.07.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://wyborcza.pl/1,76842,12104029,Akademicka_wiosna.html

¹⁶ I. Sample: Free Access to British scientific research within two years. „The Guardian”, 15.07.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.theguardian.com/science/2012/jul/15/free-access-british-scientific-research>

¹⁷ The Cost Of Knowledge, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://gowers.files.wordpress.com/2012/02/elsevierstatementfinal.pdf>

¹⁸ M. Hoffman-Sommer: op.cit.

prawie 3,75 mln dolarów, co i tak nie zaspokoiło wszystkich potrzeb naukowców¹⁹. Jest to kolejny zwiastun rewolucji w nauce. Zalecenie władz Harvardu to ważny gest poparcia dla ruchu „otwartego dostępu”²⁰. Dyrektor Robert Darnton w wywiadzie dla czasopisma „The Guardian” wyraził nadzieję, że inne uczelnie podejmą tę samą akcję. Ponieważ, jak zauważył, wszystkich dotyczy ten sam paradoks, polegający na tym, że najpierw uczeni zatrudnieni za publiczne pieniądze na uniwersytetach publikują wyniki swojej pracy, recenzują prace innych uczonych w komercyjnych wydawnictwach – wszystko to za darmo – następnie biblioteki ponownie wydają publiczne pieniądze, płacąc wydawcy za rezultaty tychże badań ogromne pieniądze²¹. Tym samym tropem – otwierania nauki – poszedł również Senat Uniwersytetu Kalifornijskiego w San Francisco, który przegłosował postulaty polityki otwartej nauki: bieżące i przyszłe publikacje pracowników naukowych uniwersytetu będą dostępne online.

Także w Polsce pojawiła się w lutym petycja do władz w sprawie udostępniania wyników badań. Apel powstał z inicjatywy ICM – Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, autorów projektu SYNAT – polskiej platformy zasobów sieciowych dla naukowców. Dyrektor ICM, Marek Niezgódka, wyjaśnia, że powszechny mandat otwarty dotyczący publikacji naukowych stał się standardem w wielu krajach. Ponadto tłumaczy, że w obszarze nauki i edukacji kwestia dostępu do treści w Internecie jest jednym z podstawowych problemów, które wymagają wprowadzenia nowych rozwiązań. Wydarzenia te zwróciły uwagę zarówno społeczności akademickiej, jak i środków masowego przekazu na ważny problem podnoszony przez ruch OA – skoro społeczeństwo zapłaciło za przeprowadzenie badań, powinno mieć dostęp do ich wyników. Istniał konsensus co do principów, iż informacja i wiedza (a zwłaszcza badania finansowane ze środków publicznych) mają cechy dobra publicznego, które powinno być szeroko dostępne dla wszystkich²².

¹⁹ K. Wagstaff: If Harvard can't afford academic journal subscriptions, maybe it's time for Open Access model. „Time”, 26.04.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://techland.time.com/2012/04/26/if-harvard-cant-afford-academic-journal-subscriptions-maybe-its-time-for-an-open-access-model/>

²⁰ A. Hołdys: Harvard buntuje naukowców. „Gazeta Wyborcza”, 16.05.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://wyborcza.pl/1,75476,11736662,Harvard_buntuje_naukowcow.html?fb_ref=su&fb_source=home_multiline

²¹ I. Sample: Harvard University says it can't afford journal publisher's prices. „The Guardian”, 24.04.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.theguardian.com/science/2012/apr/24/harvard-university-journal-publishers-prices>

²² M. Matuszkiewicz: Open Access to Address Research and Academia in Poland. Konferencja „Transparency in Science, Open Access and Scholarly Publishing”, Warszawa, 07.05.2010 r., [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.aktualnosci.pan.pl/index.php/konferencje-sympozja-seminaria-uroczystosci/381-sprawozdanie-z-konferencji-transparency-in-science-open-access-and-scholarly-publishing-7052010-r>

Naturalnym medium jest współcześnie Internet, w którym literatura akademicka może być udostępniana, zgodnie z zasadami OA, bezpłatnie i bez restrykcyjnego trzymania się praw autorskich – większość na zasadach: pewne prawa zastrzeżone (licencja CC –*creative commons*).²³ Darmowa publikacja prac naukowych przy równoczesnej zgodzie autorów na dość swobodne ich wykorzystywanie jest możliwa głównie dlatego, że pracownicy naukowci nie są wynagradzani za publikacje w czasopiśmie naukowych. Źródłem ich dochodów jest zatrudnienie w instytucji naukowej i bez obawy utraty zarobków mogą oni sobie pozwolić na bezpłatne udostępnianie i wykorzystywanie swych prac. OA wiąże się:

- ze zmianą myślenia o udostępnianiu informacji;
- ze zmianą modelu finansowania publikacji naukowych;
- ze zmianami w ocenach parametrycznych (impact factor i cytowania);
- ze zmianami prawnymi (swobodniejsze licencjonowanie);
- ze zmianą współpracy z wydawcami komercyjnymi;
- ze zmianą szybkości i swobody przepływu informacji;
- z publikowaniem nowymi kanałami dostępu (repozytoria dziedzinowe i instytucjonalne; czasopisma otwarte; otwarte kursy i materiały konferencyjne; własne naukowe strony WWW);
- z otwartym darmowym dostępem do wiedzy dla celów edukacyjnych, z zachowaniem praw autora do dzieła.

Celem wprowadzania w ostatnich latach przez instytucje finansujące badania na całym świecie tzw. mandatu otwartego – wymogu, aby publikacje prezentujące wyniki badań były bezpłatnie dostępne w sieci – jest: upowszechnienie i zapewnienie dostępu do ich rezultatów, zagwarantowanie swobody twórczej oraz przeciwstawienie się wykluczeniu przez tworzenie alternatywnej formy wymiany wiedzy.

Modele otwartego dostępu

Istnieją dwa główne modele realizowania polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych – drogi zielona i złota²⁴. „Zielona strategia” (ang. *Green Open Access*) to tzw. autoarchiwizacja, co oznacza równoczesną z pierwszą publikacją oryginału

²³ W. Szpringer: op.cit., s. 34.

²⁴ E. Kulczycki: Otwarte czasopisma. Zakładanie czasopism naukowych oraz transformacja czasopism zamkniętych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013, s. 10, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/7853/1/Kulczycki_Otwarte_czasopisma_%20Zak%C5%82adanie_czasopism_naukowych_oraz_transformacja_czasopism_zamknietych.pdf

archiwizację zawartości cyfrowych na instytucjonalnym lub specjalistycznym (dziedzinowym) serwerze typu OA. Może to być preprint lub postprint – nie musi on być jednak identyczny z tekstem drukowanym. „Złota strategia” (ang. *Gold Open Access*) to pierwsza publikacja oryginału dzieła (np. w czasopiśmie elektronicznym w wolnym dostępie). Przechodzą one także procedurę ewaluacji jakości dzieła, zazwyczaj w formie recenzji (ang. *peer review*). Wydawca zawiera z autorem umowę, w której określa reguły korzystania z dzieła. Umowa stanowi uzupełnienie standardowej licencji OA. Źródła finansowania są podobne jak przy innych publikacjach, chociaż często wydawca obciąża opłatą samego autora lub instytucję, w której pracuje.

Włodzimierz Szpringer rozróżnia jeszcze „szarą strategię”, która oznacza teksty, które nie są rozpowszechniane tradycyjnymi kanałami (wydawcy, księgarnie), np. prace dyplomowe²⁵.

Każdy z modeli ma swojego lidera. Pierwszy, czyli otwarte repozytoria oferujące pełne wersje opublikowanych artykułów, wybrały Stany Zjednoczone. Badacze finansowani przez National Institutes of Health, a zgodnie z ostatnim memorandum Białego Domu już wkrótce wszyscy badacze finansowani z budżetu państwa, będą zobowiązani do deponowania swoich prac w publicznym repozytorium niezależnie od tego, gdzie ukazała się publikacja. Drugi model, czyli otwarte czasopisma, jest silnie wspierany przez Wielką Brytanię. Pokrywa się tam ze środków publicznych koszty zarówno udostępnienia publikacji, jak i koszty zatrzymania pełni praw przy autorze oraz udostępnienia ostatecznej wersji artykułu na wolnej licencji²⁶.

Oprócz powyższego podziału równie ważne jest rozróżnienie terminologiczne otwartego dostępu oraz wolnego dostępu do publikacji naukowych²⁷. *Gratis Open Access* to darmowy dostęp polegający na udostępnieniu pracy za darmo, ale zastrzegający wszelkie pozostałe prawa do publikacji. *Libre Open Access* to wolny dostęp zastrzegający tylko część praw do publikacji, które są wymienione w definicji otwartego dostępu jako minimalne. Inicjatywa Budapeszteńska w zaleceniach na dziesięciolecie swojego istnienia poleca wykorzystanie otwartej licencji CC BY. Pozostałe licencje CC mogą być traktowane jako pośrednie między *Gratis* a *Libre OA*. W pierwszym przypadku chodzi o udostępnienie publikacji przez Internet każdemu bez ograniczeń technicznych, jednak bez zezwolenia na powszechniejsze korzystanie, niż wynika to z przepisów prawa autorskiego o dozwolonym użytku. W drugim

²⁵ W. Szpringer: op.cit., s. 66-67.

²⁶ P. Szczęsny: op.cit., s. 11.

²⁷ P. Koziński i in.: op.cit., s. 7.

przypadku publikacja jest udostępniona wraz z dodatkową zgodą uprawnionego na korzystanie z niej przez każdego w szerszym zakresie²⁸.

Oba modele OA różnią się zarówno kosztami, jak i kwestiami praw autorskich. Bezzwłoczne uwolnienie artykułu w modelu złotym kosztuje zdecydowanie więcej, ponieważ jednostkowy koszt udostępnienia musi rekompensować utracone zyski wydawcy z publikowania w modelu zamkniętym (subskrypcja). Tych kosztów nie ma w modelu zielonym, a jednostkowy koszt udostępnienia artykułu jest znikomy, ponieważ koszty obsługi repozytorium są niewielkie. Model zielony nie gwarantuje jednak możliwości swobodnego wykorzystania publikacji, ponieważ często nie mogą być udostępnione na wolnych licencjach, nawet przez ich autorów. Autorzy publikacji naukowych w znacznej części nie są dysponentami praw autorskich – te zazwyczaj cedowane są na wydawcę.

Wybór modelu implementacji OA jest bardzo ważny, aczkolwiek argument finansowy przechyla szalę w stronę modelu repozytoryjnego. Wprawdzie sumaryczne korzyści z przyjęcia modelu złotego są większe, to jednak na etapie przejściowym koszty finansowe modelu otwartych czasopism przewyższają model repozytoryjny kilkakrotnie.

Wyraźnych wskazań nie ma też na poziomie Unii Europejskiej. Komisja Europejska uznaje oba modele OA za akceptowalne. Obecnie najrozsądniejszym rozwiązaniem jest przejście na model repozytoryjny, a następnie rozpoczęcie prac nad przejściem na model otwartych czasopism. Spójność licencjonowania pozwoli na automatyczną analizę tekstu, która zostanie dokładniej omówiona w następnej sekcji²⁹.

Otwieranie nauki w Polsce

Nie jesteśmy liderem w kwestii otwierania naszych zasobów, ale pozytywnie wyróżniamy się na tle krajów z podobnym bagażem historycznym, ponieważ proces otwierania tychże zasobów zdecydowanie nabrał rozpędu w ostatnich latach. Otwartość polskich zasobów nauki jest fragmentaryczna, ponieważ nigdy nie stworzono jakiegokolwiek spójnej strategii otwierania nauki na poziomie chociażby instytucji. Dostępne zasoby są wynikiem starań pojedynczych jednostek lub grup

²⁸ E. Kuleczycki: op.cit., s. 11.

²⁹ P. Szczęsny: op.cit., s. 12-13.

lobbujących na rzecz otwartości. Infrastruktura dla otwartej nauki powstała dopiero w ostatnich latach, ciężko więc spodziewać się, że natychmiast zmieni się obraz polskich zasobów³⁰.

Najbardziej zaawansowanym pod względem otwartości zasobem nauki są publikacje. W Polsce funkcjonuje ponad 160 czasopism w modelu OA (całość czasopisma jest otwarta), ok. 100 bibliotek cyfrowych, 21 zawierających prace naukowe i kilka klasycznych repozytoriów naukowych, jak:

- ECNIS – Instytut Medycyny Pracy w Łodzi,
- AMUR – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
- RUW – Uniwersytet Warszawski,
- CEON – ogólnopolskie repozytorium naukowe ICM,
- RUMAK – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
- SUW – Politechnika Krakowska,
- IBB PAS Repository – Instytut Biochemii i Biofizyki PAN w Warszawie,
- ENY – Politechnika Wrocławska,
- RUŁ – Uniwersytet Łódzki.

Z powyższych repozytoriów tylko trzy są objęte uchwałą obligującą pracowników do deponowania wszystkich swoich publikacji naukowych w repozytorium instytucjonalnym. W Polsce jak dotychczas tylko jedna instytucja naukowa zdecydowała się na taki krok na poziomie całej instytucji – warszawski Instytut Biochemii i Biofizyki PAN³¹.

Od kilku lat toczy się dyskusja na wszystkich szczeblach na temat otwierania polskich zasobów wydawniczych oraz polityki otwartego dostępu do publikacji wydawanych przez komercyjne podmioty. Wydaje się, że wkrótce zostaną zaproponowane rozwiązania na poziomie dużych instytucji, jeśli nie od razu na poziomie krajowym.

Zapowiedzią takich decyzji jest wspólna uchwała Polskiej Akademii Nauk i Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich z dn. 5 lipca 2013 r., dotycząca kierunku prac nad otwartym dostępem do treści publikacji naukowych i edukacyjnych. Prezydium KRASP i Prezydium PAN przedstawiły swoje stanowiska w sprawie zasad otwartego dostępu do treści publikacji naukowych i edukacyjnych. Zdecydowano, że jako preferowany kierunek wdrażania modeli OA należy przyjąć tryb repozytoryjny, który polega na umieszczaniu przez naukowców postprintów, preprintów, a czasami

³⁰ Ibidem, s. 24-25.

³¹ M. Hoffman-Sommer: op.cit.

ostatecznych plików od wydawców w repozytoriach instytucjonalnych przy równoczesnym rekomendowaniu autorom publikacji stosowania zasady udzielania niewyłącznych licencji wydawniczych. Niezbędne jest podjęcie skoordynowanych działań prowadzących do wdrożenia w Polsce spójnego systemu rozwiązań repozytoryjnych, służącego podnoszeniu widoczności powstałych publikacji, a w przyszłości – do dalszego rozwoju zakresu stosowania modeli otwartych w nauce i edukacji.

KRASP i PAN wyrażają wolę współpracy na rzecz wdrażania modelu Open Access w odniesieniu do publikacji naukowych i edukacyjnych, równocześnie deklarując wsparcie dla otwartych inicjatyw i programów agend rządowych oraz administracji publicznej. W celu realizacji przedkładanego stanowiska przewidziane jest utworzenie wspólnego Zespołu Otwartej Nauki jako koordynatora działań na rzecz wdrażania zasad Open Access do publikacji naukowych i edukacyjnych, a także innych stowarzyszonych z nimi przyszłych inicjatyw³².

Inicjatorem prac nad tymi rozwiązaniami jest Komisja Europejska ze swoimi zapowiedziami wdrożenia polityki otwartego dostępu dla wszystkich projektów finansowanych z programu Horizon 2020. Komisja Europejska uznaje oba modele Open Access za akceptowalne oraz planuje, że w przypadku projektów finansowanych z programu Horizon 2020 będzie się wymagać albo zdeponowania kopii artykułu w repozytorium po upłygnięciu czasu embarga, postulowanego na co najwyżej 6 miesięcy, albo publikowania w modelu złotym, przy jednoczesnym pokrywaniu kosztów takiego publikowania.

Infrastruktura otwierania nauki

Otwarte zasoby naukowe wymagają infrastruktury technicznej i regulacji prawnej. W przypadku infrastruktury technicznej otwieranie publikacji naukowych jest stosunkowo proste, ponieważ istnieje wiele dobrych i darmowych systemów repozytoryjnych, a ich utrzymanie nie jest kosztowne. Przykładami systemów repozytoryjnych są DSpace, EPrints czy Fedora. Istnieją też otwarte systemy dla wydawców czasopism³³.

³² Stanowisko Prezydium KRASP i Prezydium PAN z dnia 5 lipca 2013 r. w sprawie zasad otwartego dostępu do treści publikacji naukowych i edukacyjnych, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.aktualnosc.pan.pl/images/stories/pliki/2013/Wiadomo%C5%9Bci_biez/stanowisko_KRASP-PAN_open_access.pdf

³³ P. Szczęsny: op.cit., s. 31-33.

Jeśli chodzi o dane, sama ich ilość powoduje konieczność znacznych nakładów zarówno na oprogramowanie, jak i fizyczną infrastrukturę dostępu. Koszty te są niebagatelne i nawet w dobrze finansowanych instytucjach obserwuje się zamykanie otwartych baz danych.

Co do infrastruktury technicznej dużym ułatwieniem dla indywidualnych uczonych są publiczne serwisy służące udostępnianiu zasobów nauki. Z ciekawszych propozycji należy wymienić serwisy: Figshare, GitHub, Academia.edu czy Annotum.

W Polsce od niedawna funkcjonuje także ogólnodostępne repozytorium artykułów, prac dyplomowych i prac doktorskich – jest to platforma Centrum Otwartej Nauki – CEON, zbudowana przez ICM Uniwersytetu Warszawskiego. Repozytorium zostało utworzone dla tych naukowców, którzy nie mają własnego repozytorium instytucjonalnego, a chcą lub muszą umieścić swoją twórczość naukową w Internecie.

Regulacje prawne

Tradycyjnie istotnym zagadnieniem dla otwierania zasobów naukowych są kwestie legislacyjne. Niestety, międzynarodowa infrastruktura prawna dla otwartej nauki wciąż jest jeszcze w budowie. Stosunkowo klarowna sytuacja dotyczy treści np. tekstów publikacji naukowych. Licencje CC wprowadzają ład i kompatybilność pomiędzy prawodawstwami różnych krajów. W przypadku surowych danych badawczych nie ma satysfakcjonujących rozwiązań prawnych, ale proces ich powszechnego otwierania jest stosunkowo nowy i dyskusje na temat szczegółów dopiero niedawno się rozpoczęły.

OA to inicjatywa na zasadzie dobrowolności, ale by system dystrybucji informacji był powszechny, potrzebne są rozwiązania systemowe i uregulowania prawne. Deklaratywne poparcie idei wolnego dostępu przez urzędników i od czasu do czasu wsparcie finansowe przez instytucje państwowe nie wystarczą. Na przykładzie zasobów środowiska naturalnego, do których dotychczas istniał swobodny dostęp, można łatwo uzasadnić, dlaczego następuje degradacja tych zasobów i dlaczego celowe jest poddanie ich ochronie prawnej³⁴.

W systemie prawnym można wskazać normy, które utrudniają lub ułatwiają przybliżenie się do idei OA. Do regulacji utrudniających można zaliczyć:

³⁴ W. Szpringer: op.cit., s. 260.

- prawa autorskie;
- prawa patentowe, które nie pozwalają na publikację wyników badań przed złożeniem wniosku, gdyż w przeciwnym razie wynalazek utraci zdolność patentową;
- prawa pokrewne, ograniczające prawa osób trzecich, co także ogranicza wykorzystanie zawartości na platformach OA;
- prawa chroniące własność intelektualną osób nieznanych (dzieła osierocone, ang. *orphan works*).

Do regulacji przyjaznych wobec OA zaliczamy:

- regulacje umożliwiające realizację kontraktów i licencji w ramach ustawowych reguł cywilnoprawnych przez system sądowy, wówczas wystarczy przekonać twórcę, by udostępnił dzieło na zasadzie OA w ramach tzw. ścieżki zielonej;
- prawa gwarantujące priorytet praw osobistych autora (wymóg określenia imienia i nazwiska autora);
- prawa gwarantujące autentyczność dzieła;
- regulacje zapewniające przejrzystość, czyli pełną informację oraz ochronę konsumenta³⁵.

W Polsce nie ma regulacji prawnych, które jednoznacznie i ogólnie narzucają obowiązek upublicznienia wyników badań prowadzonych ze środków pozyskiwanych z podatków, aczkolwiek istotnym wkładem naszego kraju w starania o transparentność w nauce było niezwykle ważne wydarzenie w bioetyce – rozpowszechnienie zalecenia Minister Zdrowia z dn. 10 lutego 2010 r. w sprawie publikowania na stronach internetowych jednostek prowadzących badania kliniczne informacji o tych badaniach. Tym samym starania o położenie kresu sytuacji, w której jawne są badania na zwierzętach, a tajne na ludziach zakończyły się sukcesem, Polska zaś jest pierwszym krajem Unii Europejskiej, w którym zalecenie to uzyskało oficjalną, rządową rangę³⁶.

Na początku 2012 r. rzecznik resortu nauki podał do wiadomości informację o pracach rządu nad ustawą o dostępności materiałów naukowych w sieci. Prace ma w założeniu koordynować Kancelaria Prezesa Rady Ministrów z udziałem Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Według wstępnych założeń instytucje publiczne, realizujące badania lub przygotowujące analizy za państwowe pieniądze, będą miały obowiązek udostępniać je w sieci bez dodatkowych opłat, pod warunkiem

³⁵ Ibidem, s. 37.

³⁶ Sprawozdanie z Konferencji „Transparency in Science, Open Access and Scholarly Publishing”, Warszawa, 07.05.2010 r., [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.aktualnosci.pan.pl/index.php/konferencje-sympozja-seminaria-uroczystosci/381-sprawozdanie-z-konferencji-transparencji-in-science-open-access-and-scholarly-publishing-7052010-r>

że będą miały do nich wyłączne prawa. Projekt ustawy zakłada, iż małe i średnie przedsiębiorstwa będą miały dostęp do wiedzy i innowacji. Ustawa nałoży obowiązek wprowadzania do umów grantowych zapisu o publikowaniu wyników badawczych w systemie otwartego dostępu. Na podstawie nowych regulacji zostaną utworzone repozytoria do deponowania otwartych treści. Model OA zostanie również wdrożony dla czasopism naukowych finansowanych ze środków publicznych. Przedsiębiorstwa zyskają też prawną możliwość tworzenia konsorcjów wymiany wiedzy przez przedsiębiorstwa (ang. *Open Innovation*). Projekt założeń do ustawy miał być gotowy w pierwszym kwartale 2011 r.

Minister Michał Boni zapewnia, że do końca 2013 r. ma być wprowadzona ustawa wspomagająca proces otwierania zasobów wiedzy i kultury za pośrednictwem Internetu, a Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji będzie aktywnie zabiegać o to, aby jak najwięcej tych zasobów było otwieranych już w 2013 r. Ustawa ma na celu wprowadzenie precyzyjnej definicji zasobów publicznych i rozróżnienie ich od informacji publicznej oraz wprowadzenie jednolitych norm prawnych, określających jasne kryteria i warunki korzystania z zasobów będących w posiadaniu podmiotów publicznych. Ma ona być stymulatorem dla długotrwałego i stopniowego procesu otwierania zasobów i pomagać rozwiązywać kwestie prawne. Znalezienie odpowiedniej równowagi pomiędzy otwartym dostępem do pewnych rodzajów wiedzy jest niezbędne dla harmonijnego rozwoju cywilizacyjnego, a skuteczne metody ochrony posiadanej wiedzy, umożliwiającej tworzenie innowacyjnych produktów i usług, jest bez wątpienia kluczowe³⁷.

Podsumowanie

Postulaty i działania zwolenników idei OA w środowisku związanym z rynkiem publikacji naukowych prowokują burzliwe dyskusje i kontrowersje. Zmiany proponowane przez działaczy OA nie są kosmetyczne, a rzeczywiste wprowadzenie ich w życie oznacza rewolucję, upadek systemu, który przez lata funkcjonował. Proces ten wywołuje wiele napięć, a zasadność i celowość przedstawianych postulatów są poddawane ostrej krytyce. Zachęcanie naukowców do archiwizacji, korzystania z wolnych licencji i dzielenia się wynikami własnej pracy uderzy bezpośrednio w interesy wielkich koncernów wydawniczych. Jest to także zmiana dla samych naukowców, którzy są nakłaniani do wykazywania coraz większej aktywności i angażowania się w procesy dystrybucji końcowych wyników swojej pracy.

³⁷ W. Szpringer: op.cit., s. 15.

Akceptacja modelu OA nie oznacza tylko możliwości korzystania z zasobów otwartych archiwów czy z materiałów opublikowanych w otwartych czasopismach, lecz wymaga także podjęcia inicjatywy ze strony samych naukowców³⁸.

Otwarta nauka to długi proces reformowania systemu funkcjonowania nauki w taki sposób, aby z jednej strony wrócić do jej etycznych korzeni, a z drugiej, aby pozbyć się technicznych i finansowych barier w swobodnym jej rozwoju. Regulacje i eksperymenty na tym polu będą kształtować system nauki przez długie lata. Z punktu widzenia pojedynczego badacza, zwłaszcza w takim kraju jak Polska, otwartość zasobów nauki bezpośrednio wpływa na widoczność i rozpoznawalność ich autora. Może to mieć olbrzymie znaczenie dla uczonych usiłujących przebić się ze swoimi pomysłami do świadomości głównego nurtu naukowego³⁹.

Bibliografia

1. Szczęsny P.: Otwarta nauka, czyli dobre praktyki uczonych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013.
2. Szpringer W.: Koncepcja Open Access w świetle ekonomicznej analizy praw własności intelektualnej. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
3. Bednarek-Michalska B.: Modele biznesowe otwartego publikowania naukowego. Informator dla polskich wydawców uczelnianych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://kpbc.umk.pl/Content/81341/Bednarek-Michalska_Model_e_biznesowe.pdf
4. Hoffman-Sommer M.: Akademicka Wiosna. „Gazeta Wyborcza”, 10.07.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://wyborcza.pl/1,76842,12104029,Akademicka_wiosna.html
5. Hofmokl J. i in.: Przewodnik po otwartej nauce. Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://otwartanauka.pl/wp-content/uploads/2010/01/przewodnik-po-otwartej-nauce.pdf>
6. Hołdys A.: Harvard buntuje naukowców. „Gazeta Wyborcza”, 16.05.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://wyborcza.pl/1,75476,11736662,Harvard_buntuje_naukowcow.html?fb_ref=su&fb_source=home_multiline
7. Koziński P. i in.: Open Access. Analiza zjawiska z punktu widzenia polskiego naukowca. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2513/Open%20Access.pdf?sequence=1>

³⁸ J. Hofmokl i in.: op.cit., s. 46.

³⁹ P. Szczęsny: op.cit., s. 35.

8. Kulczycki E.: Otwarte czasopisma. Zakładanie czasopism naukowych oraz transformacja czasopism zamkniętych. Stowarzyszenie EBIB, Toruń 2013, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/7853/1/Kulczycki_Otwarte_czasopisma_%20Zak%C5%82adanie_czasopism_naukowych_oraz_transformacja_czasopism_zamknietych.pdf
9. Matuszkiewicz M.: Open Access to Address Research and Academia in Poland. Konferencja „Transparency in Science, Open Access and Scholarly Publishing”, Warszawa, 07.05.2010 r., [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.aktualnosci.pan.pl/index.php/konferencje-sympozja-seminariauroczystoci/381-sprawozdanie-z-konferencji-transparency-in-science-open-access-and-scholarly-publishing-7052010-r>
10. Otwarta Nauka. Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie: Konwergencja tematem SPARC 2014 Open Access Meeting, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://otwartanauka.pl/blog/2013/09/konwergencja-tematem-kolejnego-open-access-meeting-w-2014-roku/>
11. Sample I.: Harvard University says it can't afford journal publisher's prices. „The Guardian”, 24.04.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.theguardian.com/science/2012/apr/24/harvard-university-journal-publishers-prices>
12. Sample I.: Free Access to British scientific research within two years. „The Guardian”, 15.07.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.theguardian.com/science/2012/jul/15/free-access-british-scientific-research>
13. Sprawozdanie z Konferencji „Transparency in Science, Open Access and Scholarly Publishing”, Warszawa, 07.05.2010 r., [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.aktualnosci.pan.pl/index.php/konferencje-sympozja-seminaria-uroczystoci/381-sprawozdanie-z-konferencji-transparency-in-science-open-access-and-scholarly-publishing-7052010-r>
14. Stanowisko Prezydium KRASP i Prezydium PAN z dnia 5 lipca 2013 r. w sprawie zasad otwartego dostępu do treści publikacji naukowych i edukacyjnych, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.aktualnosci.pan.pl/images/stories/pliki/2013/Wiadomo%C5%9Bci_biez/stanowisko_KRASP-PAN_open_access.pdf
15. The Cost of Knowledge, [dostęp: 03.05.2013 r.] Dostępny w Internecie: <http://gowers.files.wordpress.com/2012/02/elsevierstatementfinal.pdf>
16. Wagstaff K.: If Harvard can't afford academic journal subscriptions, maybe it's time for Open Access model. „Time”, 26.04.2012, [dostęp: 03.05.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://techland.time.com/2012/04/26/if-harvard-cant-afford-academic-journal-ubscriptions-maybe-its-time-for-an-open-access-model/>

Maja WOJCIECHOWSKA
Uniwersytet Gdański
Instytut Filologii Polskiej

OŚRODKI OCENY JAKO NARZĘDZIE BADAŃ ŚRODOWISKA AKADEMICKIEGO, W KONTEKŚCIE USŁUG INFORMACYJNYCH

W artykule zasygnalizowano problematykę prowadzenia badań w środowisku akademickim, z uwzględnieniem procesów dotyczących świadczenia szeroko pojętych usług informacyjnych. Jako narzędzie badawcze, które może być wykorzystywane w toku prowadzenia analiz i służyć do gromadzenia informacji na temat zasobu kompetencji, zaproponowano ośrodki oceny.

Wstęp

W wyniku zmian legislacyjnych¹, które miały miejsce w ostatnim czasie, zawód bibliotekarza został zakwalifikowany do grupy zawodów niewymagających specjalistycznego wykształcenia. Stawia to kadre kierowniczą uczelni i bibliotek akademickich w trudnej sytuacji doboru pracowników – najcenniejszego „zasobu” uczelni – na podstawie zupełnie nowych kryteriów. Dotychczas praktykowane, a wynikające z uregulowań prawnych metody wyłaniania kandydatów do zawodu na podstawie posiadanych kwalifikacji (mierzonych uzyskanymi stopniami wykształcenia, okresami zatrudnienia oraz zgromadzonym dorobkiem naukowym, dydaktycznym i zawodowym) uległy dewaluacji. Wynika stąd potrzeba opracowania nowych narzędzi optymalizujących dobór pracowników, którzy mają za zadanie obsługę szeroko rozumianych procesów informacyjnych, realizowanych jako uzupełnienie podstawowych funkcji dydaktycznych uczelni wyższych. Narzędzia te, by mogły spełnić swoje zadanie, powinny umożliwiać pomiar kompetencji zawodowych.

¹ Znamienne jest, że Ustawa z dn. 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów zmieniła art. 29 Ustawy o bibliotekach, z którego wycofano ustęp mówiący o tym, że pracownicy pracujący na stanowiskach bibliotekarskich powinni posiadać kwalifikacje bibliotekarskie.

Kompetencje zawodowe

Analiza kompetencji zawodowych nie jest zjawiskiem nowym. Już w ubiegłym wieku, pod koniec lat 80. zwrócono szczególną uwagę na przyczyny odnoszenia sukcesów w pracy zawodowej. Uznano wówczas, że osiągnięcia jednostki w procesie edukacji oraz wysokie wyniki w testach inteligencji nie są gwarantem skuteczności działań na gruncie zawodowym i nie muszą wiązać się z osiąganiem sukcesów w pracy. Rozpoczęto wówczas prace nad przygotowywaniem tzw. bilansów kompetencji, które miały zastąpić dotychczas stosowane opisy stanowisk pracy i karty przydziału obowiązków, szczególnie w zawodach charakteryzujących się ciągłą zmiennością, wymagających permanentnego doształcania i elastyczności.

Kompetencje to według definicji przytoczonej przez Claude Lévy-Leboyera, „ustalone zbiory wiedzy i umiejętności, typowych zachowań, standardowych procedur, sposobów rozumowania, które można zastosować bez nowego uczenia się”². To według Grzegorza Filipowicza „dyspozycje w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw, pozwalające realizować zadania zawodowe na odpowiednim poziomie”³. Nie jest możliwe pozyskiwanie kompetencji w podobny sposób jak czyni się to z wiedzą teoretyczną, nie stanowią one również wrodzonych umiejętności. Mogą być jednak rozwijane na bazie posiadanej już wiedzy i doświadczeń, które są niezbędne, aby kompetencje nabywać i rozwiać. Posiadanie określonych kompetencji decyduje o trafności zachowań i reakcji oraz skuteczności podejmowanych decyzji. Zasób kompetencji nie ma charakteru statycznego i zmienia się przez całe życie, ulegając rozwojowi lub – wręcz przeciwnie – zanikowi. Kompetencje rozwijane są zarówno w procesie kształcenia formalnego, jak i po jego zakończeniu, w wyniku wykonywania obowiązków zawodowych i nabywania doświadczeń.

Kompetencje w zawodzie bibliotekarza

Dyskusja na temat kompetencji w zawodzie bibliotekarza toczy się nieprzerwanie od momentu ukonstytuowania się tejże profesji. Samo zagadnienie podejmowane było już jednak znacznie wcześniej. W piśmiennictwie polskim problematykę tę podejmował już Joachim Lelewel⁴. Wśród bardziej współczesnych rozważań na uwagę

² C. Lévy-Leboyer: Kierowanie kompetencjami: bilanse doświadczeń zawodowych. Poltext, Warszawa 1997, s. 19.

³ G. Filipowicz: Zarządzanie kompetencjami zawodowymi. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 17.

⁴ H. Więckowska: Joachim Lelewel o zawodzie bibliotekarza, [dostęp: 15.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ibi.uni.wroc.pl/roczniki/HWieckowska.pdf>

zasługuje klasyfikacja Mirosławy Majewskiej, uwzględniająca pięć podstawowych grup kompetencji, które powinien posiadać w swojej dyspozycji pracownik biblioteki. Są to:

- kompetencje prakseologiczne – wyrażające się skutecznością bibliotekarza w planowaniu, organizowaniu, realizacji, kontroli i ocenie procesów biblioteczno-informacyjnych;
- kompetencje komunikacyjne – wyrażające się skutecznością zachowań językowych w relacjach bibliotekarz – czytelnik, użytkownik;
- kompetencje współdziałania – wyrażające się skutecznością zachowań prospołecznych i sprawnością integracyjną bibliotekarza w środowisku społecznym, umiejętnością pracy w zespole;
- kompetencje kreatywne – wyrażające się innowacyjnością, niestandardowością działań bibliotekarza;
- kompetencje informatyczne – wyrażające się sprawnym korzystaniem z nowoczesnych technologii informacyjnych i medialnych⁵.

Dotychczas, zarówno w procesach rekrutacyjnych, jak i awansowych, zwykło się jednak używać zaleceń ministerialnych wskazujących na pożądane kwalifikacje na określonych stanowiskach bibliotecznych, mierzone za pomocą uzyskanych stopni wykształcenia, okresami zatrudnienia i uzyskanym dorobkiem: zawodowym, naukowym i dydaktycznym. W sytuacji, kiedy dotychczasowe rozwiązania prawne utraciły swoją rangę w związku ze wspomnianą już „Ustawą o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów” niezwykle ważne wydaje się opracowanie narzędzi pozwalających na pomiar i ocenę kompetencji pozostających w dyspozycji kandydatów do zawodu bibliotekarza i pracownika informacji. Zasadne w realizacji tego celu może okazać się wykorzystanie tzw. ośrodków oceny.

Ośrodki oceny – historia i definicja

Ośrodki oceny to metoda oceny i selekcji personelu, która może służyć badaniu kompetencji zawodowych w środowisku akademickim. Niekiedy wykorzystywana jest również jako narzędzie wspierające rozwój pracowników i wówczas określana jest mianem ośrodka oceny i rozwoju (ang. *assessment/development centre*). Metoda ta swoje korzenie ma w wojskowości. Już w latach 30. XX w. stosowana była w niemieckiej armii, zaś szerzej zaczęto wykorzystywać ją podczas II wojny

⁵ M. Majewska: Kompetencje bibliotekarza wobec zmian społecznych i edukacyjnych, [dostęp: 15.04.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://e-pedagogiczna.edu.pl/upload/file/dokumenty/jarocin6.pdf>

światowej, wówczas używana była w celu wyłaniania dowódców wojskowych. Ponieważ dotychczasowe narzędzia selekcji, oparte na ocenie wykształcenia i przebiegu służby wojskowej, nie dawały zadowalających rezultatów i powodowały powoływanie na stanowiska osób, które nie radziły sobie z nowymi obowiązkami, więc armie niemieckie i brytyjskie zaczęły współpracować z psychologami w celu zoptymalizowania decyzji kadrowych. Opracowano wówczas system ocen, który miał pomóc w ustaleniu czy kandydat posiada umiejętności lub kompetencje istotne dla pełnienia obowiązków na określonym stanowisku. W tym celu przygotowywano symulacje, które bez narażania bezpieczeństwa uczestników miały imitować warunki wojenne, a więc sytuacje, w których kandydat będzie podejmować decyzje kluczowe dla rozwoju dalszej sytuacji.

Ponieważ taka metoda oceny kompetencji okazała się skuteczna, więc jej stosowanie w służbie publicznej i wojskowej kontynuowano również po wojnie, m.in. w amerykańskiej CIA oraz Służbie Cywilnej Wielkiej Brytanii. Następnie metodę tę zaczęły stosować firmy komercyjne. Jej pierwsze użycie w biznesie datuje się na 1954 r., kiedy to amerykańska firma AT&T dokonała rekrutacji menedżerów, nie uwzględniając ich dotychczasowych osiągnięć i doświadczenia, lecz kierując się wyłącznie pomiarem kompetencji. W instytucji tej powołano dział specjalizujący się w dokonywaniu ocen pracowniczych, nazwany „ośrodkiem oceny” (ang. *assessment centre*). Nazwa ta przyjęła się i do dziś stosowana jest na określenie wspomnianej metody pomiaru.

Obecnie ośrodki oceny, jako metoda pomiaru kompetencji, cieszą się coraz większą popularnością. Jest to poniekąd związane z dewaluacją oficjalnego wykształcenia i coraz mniejszą rangą formalnych poświadczeń nabytych umiejętności. Ponieważ w procesach rekrutacji i selekcji mniejszy nacisk kładziony jest na legitymowanie się zaświadczeniami i dyplomami, zaś baczniej zwraca się uwagę na faktyczne kompetencje kandydata, więc pracodawcy z różnych branż poszukują metody, która pomogłaby oceniać zasób tych kompetencji. Szacuje się, że w Wielkiej Brytanii ośrodki oceny stosuje ponad 50% firm z sektora prywatnego oraz 39% firm z sektora publicznego, zaś w niektórych branżach, tj. bankowość, policji, straży pożarnej czy przemysłach spożywczy i tytoniowy, wskaźnik ten przekracza 60%⁶.

Metoda *assessment centre* polega na poddaniu wielokierunkowej ocenie przez zespół oceniający w krótkim odcinku czasu osób w różnych sytuacjach i uwarunkowaniach, według szerokiej gamy kryteriów. Pozwala ona ocenić zasoby

⁶ Badania prowadzone wśród 907 firm zatrudniających ponad 1.000 osób. Zob.: R. Wood, T. Payne: *Metody rekrutacji i selekcji pracowników oparte na kompetencjach*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006, s. 153.

wiedzy, kompetencji, cechy charakteru, potencjał rozwojowy i umiejętności, ważne z punktu widzenia potrzeb konkretnej biblioteki. Istotną rolę w ośrodkach oceny pełnią tzw. asesorowie, a więc „wyszkoleni i obiektywni specjaliści, oceniający zachowania uczestników sesji assessment/development centre według ustalonych wcześniej kryteriów”⁷.

Ośrodki oceny mogą być wykorzystywane nie tylko w procesie pozyskiwania nowych pracowników, lecz we wszystkich działaniach wymagających badania poziomu kompetencji, do których można zaliczyć:

- procesy zewnętrznej i wewnętrznej rekrutacji pracowników,
- procesy selekcji pracowników,
- procesy awansowania pracowników,
- programy wspierania rozwoju zawodowego pracowników,
- audyt personalny biblioteki.

Etapy projektowania i realizacji ośrodków oceny

Literatura wymienia kilka etapów projektowania ośrodków oceny. Ich zastosowanie w środowisku biblioteki akademickiej nie wymaga znacznych zmian i jest podobne, jak w przypadku innych instytucji. Bazując na dostępnych modelach⁸ można zaproponować następujące etapy działań:

Etap 1. Określenie kompetencji, które będą przedmiotem pomiaru (postuluje się, by było to kilka kluczowych dla danego stanowiska kompetencji).

Etap 2. Określenie i uwzględnienie ograniczeń praktycznych (tj. np. czas potrzebny do przebadania wszystkich kandydatów, pomieszczenia lub sprzęt niezbędny do zrealizowania ćwiczeń itp.).

Etap 3. Wybór lub zaprojektowanie ćwiczeń i innych metod pomiaru (w przypadku bibliotek konieczne może być przygotowanie specjalnych ćwiczeń lub ewentualnie adaptacja narzędzi już istniejących; wadą wykorzystywania standardowych narzędzi jest ich niedostosowanie do specyficznych potrzeb bibliotek).

Etap 4. Sformułowanie zasad oceniania kandydatów (etap ten ma na celu ustalenie wymagań progowych dla każdej z kompetencji, które musi spełnić kandydat, aby został zakwalifikowany do dalszego etapu rekrutacji).

⁷ Wąsowska-Bąk K., Górecka D., Mazur M.: Assessment/Development Center: poznaj najskuteczniejszą metodę oceny kompetencji pracowników i kandydatów do pracy. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2012, s. 12.

⁸ Por.: Ibidem ; R. Wood, T. Payne: op.cit.

Etap 5. Uwzględnienie wymagań logistycznych oraz przygotowanie harmonogramu (prowadzenie ośrodków oceny wiąże się z realizacją wielu czasochłonnych ćwiczeń przez wielu kandydatów, co wymaga przestrzeni, czasu, materiałów, sprzętu i odpowiedniej liczby asesorów).

Etap 6. Informowanie kandydatów, którzy będą brać udział w ośrodku oceny (zakłada się, że wszyscy kandydaci powinni mieć podstawową wiedzę na temat tego, jak będzie wyglądał ośrodek oceny; organizator powinien również powiadomić kto będzie miał dostęp do uzyskanych w toku badania informacji).

Etap 7. Szkolenie asesorów (niezbędne w celu zapewnienia prawidłowego przebiegu ćwiczeń, zrozumienia metodyki oceniania oraz zobiektywizowania procesu oceny).

Etap 9. Kontrola i ocena ośrodka pod kątem efektywności tej formy w procesie rekrutacji i uzyskanych wyników.

Ośrodki oceny – przykłady narzędzi

W ramach ośrodków oceny używanych w procesach rekrutacji pracowników sektora informacyjnego stosowanych jest wiele narzędzi diagnostycznych. Możliwe jest stworzenie pewnych wzorców w tym zakresie, jednak każda placówka powinna przygotować własne mierniki w ramach zaproponowanych rozwiązań, które ponadto powinny zostać dostosowane do charakteru planowanego procesu rekrutacji. Bardzo ważne bowiem jest uchwycenie charakterystyk właściwych dla konkretnych funkcji i zadań realizowanych w ramach analizowanego stanowiska pracy. Punktem wyjścia jest dokładne zdefiniowanie stanowiska pracy, na które prowadzona jest rekrutacja oraz wskazanie zespołu kompetencji niezbędnych do realizacji, wyznaczonych w jego ramach, celów. Przykładową macierz kompetencji uwzględniającą wagi dla każdej z nich przedstawiono w tabeli 1, zaś powiązania w zakresie kompetencji i ćwiczeń je kontrolujących przedstawiono w tabeli 2. Tabela 3 prezentuje prosty arkusz obserwacji, który wypełnia asesor, natomiast w tabeli 4 przedstawiono przykładowe ćwiczenie badające zachowanie kandydatów w sytuacji konfliktowej/stresogennej.

Tabela 1

Macierz kompetencji dla wybranych stanowisk pracowników biblioteki akademickiej

Kompetencje/cechy główne	Kompetencje/cechy „szczegółowe” w ramach kompetencji głównej	Waga kompetencji dla różnych stanowisk		
		Pracownik działu informacji naukowej	Kataloger	Kierownik działu marketingu
Kompetencje prakseologiczne	Kompetencje planistyczne	1	1	3
	Kompetencje organizacyjne	1	1	3
	Konsekwencja i wytrwałość	2	3	2
	...			
Kompetencje komunikacyjne	Kompetencje w zakresie skutecznych zachowań językowych w relacjach: bibliotekarz – użytkownik – specjalista dziedzinowy	3	2	1
	Kompetencje w zakresie formułowania strategii wyszukiwawczych w ramach dyscyplin naukowych obsługiwanych przez bibliotekę	3	3	1
	Zdolność do skutecznej argumentacji	2	1	3
	...			
Kompetencje współdziałania	Umiejętności interpersonalne	2	1	3
	Umiejętność pracy w zespole	1	2	3
	Umiejętności przystosowawcze i adaptacyjne	2	1	3
	...			
Kompetencje kreatywne	Innowacyjność	1	1	3
	Inicjatywność	1	1	3
	Potrzeba sukcesu i realizacji	1	1	3

cd. tabeli 1

Kompetencje informatyczne i techniczne	Kompetencje w zakresie stosowania technologii informatycznych	3	2	2
	Kompetencje w zakresie stosowania technologii medialnych	3	2	2
	Umiejętności w zakresie przetwarzania tekstów	2	2	3
	...			

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Powiązania w zakresie kompetencji i ćwiczeń kontrolnych dla wybranych stanowisk w bibliotece akademickiej

Kompetencja, umiejętność lub cecha	Rodzaj ćwiczenia kontrolnego									
	Rozmowa kierowana	Prezentacja	Kwestionariusz osobowości	Studium przypadku	Test wiedzy	Odgrywanie ról	Wyszukiwanie informacji	Tworzenie harmonogramów	Dyskusje grupowe	Zadanie przy komputerze
Umiejętności interpersonalne: – zdolność do szybkiego nawiązywania kontaktu – zdolność do unikania konfliktów			I, M			I, M			I, M	
Innowacyjność i inicjatywa: – umiejętność proponowania nowych rozwiązań – podejmowanie samodzielnego działania bez oczekiwania na wytyczne	I, M	I, M							I, M	

Umiejętności planistyczne i organizacyjne: – umiejętność przygotowywania planów działań – umiejętność wartościowania zadań	I, M			I, M				I, M	I, M	
Konsekwencja i wytrwałość: – dążenie do realizacji celu mimo napotykaných trudności – podejmowanie prób rozwiązania zadania aż do osiągnięcia celu lub jednoznacznego ustalenia, że jest to niemożliwe	I, K, M						I, K, M			I, K, M
Sumiennosc i dokładność: – zwracanie uwagi na błędy i ich korekta – minimalizacja własnych błędów		I, K					I, K	I, K		I, K
Niezależność i indywidualizm: – przedstawianie własnych propozycji rozwiązania problemu – obrona własnych przekonań i racji	M	M	M						M	
Umiejętności przystosowawcze i adaptacyjne: – podejmowanie prób zrozumienia cudzych argumentów – uczenie się od innych	I, K		I, K			I, K				I, K
Umiejętność analizy problemów, zależności i zjawisk: – zdolność do dostrzegania związków przyczynowo-skutkowych – umiejętność dokonania rozbioru problemu na części składowe	I, K, M			I, K, M						I, K, M

cd. tabeli 2

Umiejętność uczenia się: – zdolność do zapamiętywania – zdolność do szybkiego nabywania nowych umiejętności w określonym zakresie					I, K, M	I, K, M				
Umiejętność wpływania na innych: – zdolność do perswazji i przekonywania – umiejętność logicznej argumentacji			M			M			M	
Potrzeba sukcesu i realizacji: – dążenie do osiągnięcia najlepszego wyniku w grupie – potrzeba poprawnego wykonania zadania	M		M						M	
Kompetencje techniczne: – umiejętność obsługi wskazanych programów komputerowych na określonym poziomie zaawansowania – umiejętność wykonania polecenia w programie komputerowym bez jego wcześniejszej znajomości										I, K, M
...										

Źródło: Opracowanie własne.

Objaśnienia: I – pracownik działu informacji naukowej, K – kataloger, M – kierownik działu marketingu.

W tabeli 2 przedstawiono kompetencje/umiejętności/cechy oraz narzędzia, służące do ich pomiaru. Poszczególnym stanowiskom (tj. stanowisku katalogera, pracownika informacji i kierownika działu marketingu) przyporządkowano po kilka kompetencji, umiejętności lub cech, najistotniejszych z punktu widzenia realizowanych w ich ramach czynności zawodowych. Dla każdej kompetencji i cechy wyszczególniono dwie podstawowe właściwości charakteryzujące. I tak na przykład „umiejętność wpływania na innych” może być analizowana na podstawie badania zdolności do perswazji i przekonywania oraz umiejętności logicznej argumentacji

Tabela 3

Wzór arkusza obserwacji

Oceniający		
Uczestnik		
Data.....		
Rodzaj ćwiczenia.....		
Godzina	Uwagi na temat osoby ocenianej	Komentarz

Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Wood, T. Payne: Metody rekrutacji i selekcji pracowników oparte na kompetencjach. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006, s. 143.

Tabela 4

Ćwiczenie „odgrywanie ról”

Ćwiczenie „Sytuacja konfliktowa”
<p>Opis ćwiczenia:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ćwiczenie przeznaczone dla 10 osób 2. Czas trwania: 65 minut 3. Kolejność działań: a/ przedstawienie instrukcji uczestnikom i losowanie ról (10 minut), b/ przygotowanie się uczestników (5 minut), c/ odgrywanie ról w parach (5x10 minut). <p>Uczestnicy najpierw zapoznawani są z przebiegiem ćwiczenia i jego regułami. Następnie losowane są pary. Każda osoba otrzymuje opis sytuacji, którą musi zainscenizować w parze. Uczestnicy nie znają wzajemnie swoich instrukcji i indywidualnie przygotowują się do odegrania scenki oraz przygotowania argumentacji. Mają na to czas ok. 5 minut.</p>
<p>Przykład instrukcji</p> <p>Osoba 1: Jesteś pracownikiem działu udostępniania. Przychodzi do Ciebie rozszłoszczony czytelnik, któremu została naliczona kara za przetrzymanie książek w okresie świątecznym. Czytelnik nie rozumie dlaczego ma płacić karę za okres, w którym biblioteka i tak była zamknięta dla czytelników, a księgozbiór niedostępny. Nie chce uiścić kary, zaczyna głośno i nieuprzejmie domagać się rozmowy z dyrektorem, który ma akurat ważne zebranie, więc nie możesz mu przeszkadzać. Spróbuj rozładować sytuację i nakłonić czytelnika, by zrezygnował z żądania widzenia się z dyrektorem oraz uiścić naliczoną karę.</p> <p>Osoba 2: Jesteś czytelnikiem biblioteki. Właśnie dowiedziałeś się, że w związku z niezwróceniem w terminie książek musisz uiścić karę. Kara została naliczona za czas, w którym przypadły święta, więc biblioteka była zamknięta, a inni czytelnicy nie mogliby w tym czasie wypożyczyć zwróconych przez ciebie książek. Czujesz się potraktowany niesprawiedliwie, złości cię to, zaczynasz się awanturować, żądasz widzenia z dyrektorem biblioteki. Twoim zadaniem jest takie zachowanie się i argumentacja, by bibliotekarz zgodził się zaprowadzić cię do dyrektora biblioteki lub odstąpił od poboru kary.</p>

Źródło: Opracowanie własne.

Projektując proces pomiaru wskazane jest przyjęcie założeń metodologicznych, umożliwiających ustandaryzowanie procesu rekrutacyjnego. Założenia te powinny być spójne dla wszystkich badanych kandydatów oraz projektowane odrębnie dla każdej rekrutacji. I tak można przyjąć następujące (przykładowe) założenia:

- w procesie rekrutacji, po dokonaniu wstępnego screeningu, bierze udział X kandydatów.
- Każdy kandydat oceniany jest przez X oceniających.
- Każda kompetencja, wskazana jako kluczowa dla danego stanowiska pracy, badana jest za pomocą minimum X narzędzi badawczych (testów, ćwiczeń, eksperymentów).
- Każdy kandydat musi wykonać X ćwiczeń.
- Za pomocą jednego narzędzia badawczego można badać maksymalnie X kompetencji.

Podstawową zaletą ośrodków oceny jest badanie kompetencji w sposób możliwie obiektywny, a więc przez różnych oceniających i za pomocą różnych narzędzi. Ośrodki oceny pozwalają na wyeliminowanie sytuacji, w których ostateczna decyzja co do zatrudnienia kandydata podejmowana jest na podstawie subiektywnej oceny jednej osoby. Z kolei zastosowanie różnych narzędzi badających tę samą kompetencję sprzyja wielokierunkowości pomiaru i przyjrzeniu się danej kompetencji lub cesze z różnych perspektyw⁹. Ośrodki oceny są szczególnie przydatne w wieloetapowych procesach rekrutacji, w których bierze udział duża liczba kandydatów, a zwłaszcza w końcowych procesach rekrutacji, kiedy pozostali na tym etapie kandydaci charakteryzują się zbliżonym poziomem kompetencji oraz posiadają podobne cechy, umiejętności i doświadczenie. Mogą jednak być stosowane już na samym początku, zaraz po dokonaniu wstępnego screeningu dokumentów aplikacyjnych, przy uwzględnieniu założenia, że proces rekrutacyjny będzie angażował przez dłuższy czas osoby oceniające – będzie więc drogi i czasochłonny.

Stosowanie ośrodków oceny jest szczególnie korzystne, kiedy poszukiwani są kandydaci z wysokospecjalizowaną wiedzą i kompetencjami, których diagnostyka znacznie przekracza tę stosowaną w ramach tradycyjnych szkoleń, kursów, studiów itp. Chodzi więc o sytuację, w której bibliotekarz musi udowodnić posiadanie

⁹ Przykładem może być badanie cechy „asertywność”, niezwykle istotnej w zawodzie bibliotekarza, gdzie w ramach odgrywania scenek uwidacznia się tę cechę w kontekście relacji bibliotekarz – przełożony, bibliotekarz – bibliotekarz oraz bibliotekarz – czytelnik.

kompetencji, lecz nie jest to możliwe przy zastosowaniu ogólnie przyjętych dyplomów, certyfikatów i innych zaświadczeń, z uwagi na ich zbyt wysoki poziom ogólności.

Zalety i wady metody

Assessment centre, jak każda metoda wspomagająca zarządzanie, stosowana w bibliotekach ma pewne zalety oraz bariery utrudniające jej wykorzystanie. W tabeli 5 przedstawiono wykaz podstawowych zalet i wad charakterystycznych dla ośrodków oceny.

Tabela 5

Wady i zalety stosowania ośrodków oceny

Ośrodki oceny	
Zalety	Wady
PODSTAWOWE	PODSTAWOWE
Wysoka precyzja badań	Wysokie koszty
Wiarygodność uzyskanych wyników	Długi czas przygotowania narzędzi
Wysoki obiektywizm podczas podejmowania decyzji	Długi czas przeprowadzania badań
Zwiększenie zaangażowania wśród badanych kandydatów	
DODATOWE	DODATKOWE
Precyzyjne zdiagnozowanie potrzeb biblioteki w wybranym obszarze	
Ustalenie celów działalności kadry w wybranym obszarze	
Dokonanie opisu stanowiska pracy	
Zweryfikowanie wiedzy, opinii i przekonań kierownictwa na temat badanego obszaru pracy oraz zwiększenie jego zaangażowania	
Konieczność przeprowadzenia szkolenia dla oceniających	

Źródło: Opracowanie własne.

Warto krótko omówić niektóre elementy przedstawione w tabeli. Na uwagę zasługuje ważny aspekt, jakim są wysokie koszty zastosowania metody, a zwłaszcza przygotowanie narzędzi pomiaru oraz ich zastosowanie wśród kandydatów. Warto zwrócić jednak uwagę, że koszty zatrudnienia nieodpowiedniego specjalisty (a więc jego przeszkolenie, wdrożenie w obowiązki oraz koszty popełnianych przez niego błędów) mogą stanowić dla biblioteki znacznie większe obciążenie niż przeprowa-

dzenie skomplikowanego procesu rekrutacji, zaś popełnione przez niego błędy (szczególnie te w zakresie wprowadzania informacji do baz danych) mogą pozostać niezauważone całymi latami, wprowadzając w błąd użytkowników biblioteki.

Drugą istotną kwestię stanowią szkolenia. W tabeli 5 zostały one wpisane zarówno po stronie zalet, jak i wad. Wymaga to wyjaśnienia. Konieczność szkoleń osób przeprowadzających ośrodki oceny wynika ze stopnia skomplikowania metody. Jest to pewne utrudnienie, które generuje koszty i zabiera czas – w tym więc sensie stanowi wadę. Jednak szkolenia powodują poszerzenie zasobu kompetencji u samych oceniających, zaś nowo nabyte umiejętności są doskonałym punktem wyjścia do przyszłych działań w zakresie zarządzania personelem. Szkolenia asesorów w ramach ośrodków oceny mają m.in. na celu wykształcenie umiejętności wyboru kandydatów tylko i wyłącznie na podstawie uzyskanych wyników wykonanych zadań. Na ocenę kandydatów nie powinny mieć bowiem wpływu indywidualne preferencje oceniających, ich wrażenia lub powierzchowne opinie, które wyrobili oni sobie o kandydatach podczas badania. Niekorzystne jest również wykorzystywanie informacji uzyskanych z innych źródeł, np. podczas rekrutacji wewnętrznej, gdy część oceniających zna kandydatów. Ocenie powinny bowiem zostać poddane wyłącznie takie same dane (w przypadku wszystkich kandydatów), zaś przebieg całego procesu powinien podlegać kontroli.

Bibliografia

1. Filipowicz G.: Zarządzanie kompetencjami zawodowymi. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
2. Lévy-Leboyer C.: Kierowanie kompetencjami: bilanse doświadczeń zawodowych. Poltext, Warszawa 1997.
3. Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów. Dz.U. 2013, poz. 829.
4. Wąsowska-Bąk K., Górecka D., Mazur M.: Assessment/Development Center: poznaj najskuteczniejszą metodę oceny kompetencji pracowników i kandydatów do pracy. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2012.
5. Wood R., Payne T.: Metody rekrutacji i selekcji pracowników oparte na kompetencjach. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.
6. Majewska M.: Kompetencje bibliotekarza wobec zmian społecznych i edukacyjnych, [dostęp: 15.04.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://e-pedagogiczna.edu.pl/upload/file/dokumenty/jarocin6.pdf>
7. Więckowska H.: Joachim Lelewel o zawodzie bibliotekarza, [dostęp: 15.10.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ibi.uni.wroc.pl/roczniki/HWieckowska.pdf>

Kinga ŻMIGRODZKA
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Biblioteka Główna

BIBLIOTEKA AKADEMICKA WSPARCIEM GOSPODARKI OPARTEJ NA WIEDZY

Punktem wyjścia artykułu jest przyjrzenie się zadaniom i wyzwaniom, jakie zostały postawione przed uczelniami w ramach rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. Ten nowy paradygmat nie tylko wzmacnia znaczenie ośrodków akademickich jako miejsc tworzenia wiedzy oraz kształcenia nowych kadr, lecz przede wszystkim wymusza zmianę w podejściu do sposobu przekazywania i wykorzystania wiedzy, metodyki nauczania oraz roli w środowisku lokalnym. W tym nowym ujęciu biblioteki akademickie mogą nie tylko, wbrew tak wielu głosom zwiastującym ich upadek, przetrwać, lecz także muszą wzmocnić swoją pozycję. Jako ośrodki w swej podstawowej funkcji predystynowane do gromadzenia, udostępniania, selekcji i organizacji dostępu do informacji, mają szansę stać się lokalnymi centrami wiedzy. Na koniec zostaną przedstawione doświadczenia z dwóch lat funkcjonowania Dolnośląskiego Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej (DCINiE). Autorka spróbuje przeanalizować niezbędne zmiany, jakie zostały zaimplementowane w celu wsparcia dążeń uczelni i uczynienia z DCINiE centrum informacji dla całej społeczności lokalnej.

1. Gospodarka oparta na wiedzy

Termin gospodarka oparta na wiedzy (GOW), chociaż jest stosunkowo młodym pojęciem, znalazł się w czołówce międzynarodowych i narodowych programów oraz strategii rozwoju społeczeństwa, gospodarki, a także szkolnictwa. 24 kwietnia 2001 r. na konferencji „Gospodarka oparta na wiedzy. Droga, z której nie można zejść” zwołanej w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, ówczesny premier RP rozpoczął spotkanie słowami: „przełom cywilizacyjny, którego jesteśmy świadkami, związany jest z rosnącą rolą nauki oraz edukacji i ich wykorzystaniem w tworzeniu nowoczesnej gospodarki. Podobnie jak najważniejszym czynnikiem wzrostu epoki przemysłowej był kapitał, tak podstawowym zasobem produkcji epoki postindustrialnej staje się wiedza”¹.

¹ A. Kukliński (red.): Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku. Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001, s. 5.

Nie sposób przytoczyć wszystkich definicji powstałych w ciągu 20 lat w literaturze zachodniej oraz polskiej, określających, czym jest GOW. OECD definiuje ją jako „gospodarkę bezpośrednio opartą na produkcji, dystrybucji oraz wykorzystaniu wiedzy i informacji”². Janina Józwiak i Roman Z. Morawski w „Społecznej roli szkolnictwa wyższego i jego misji publicznej w perspektywie dekady 2010-2020” przyjmują, że gospodarka „jest oparta na wiedzy, jeśli dominują w niej produkty i usługi, których wartość rynkowa zależy w przeważającym stopniu od wiedzy, a nie od materiałów, energii lub nakładu pracy fizycznej”³.

O GOW możemy mówić wówczas, gdy dojdzie do współdziałania trzech podstawowych elementów: kapitału, wiedzy i nowych technologii. Na kapitał ludzki składają się wysoko wykwalifikowani pracownicy, zdolni pogłębiać swoje umiejętności, posiadający znajomość nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, znający języki obce. Kapitał ten to także renoma przedsiębiorstwa, relacje z klientami, wartość marki, kompetencje pracowników.

Wiedza, rozumiana jako informacja wraz z umiejętnością jej praktycznego wykorzystania w podejmowaniu określonych decyzji, staje się głównym aktywem w obrocie rynkowym. „Wiedza jest zasobem krytycznym, strategicznym, tworzącym przewagę konkurencyjną”⁴.

Technologie informacyjno-komunikacyjne z Internetem na czele na niespotykaną dotychczas skalę przyspieszają możliwości przekazywania wiedzy, tworzenia sieci współpracy pomiędzy ośrodkami badawczymi, środowiskami naukowymi. Współdziałanie tak rozumianych kapitału, wiedzy i nowych technologii daje szansę na wdrażanie innowacji, które stanowią główny element wpływający na konkurencyjność przedsiębiorstw, organizacji, regionów i państw.

Aby GOW miała szansę w pełni się rozwinąć, konieczne są odpowiednia polityka państwowa i ogromne wsparcie ze strony instytucji finansujących zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym. Tworzenie kapitału ludzkiego wymaga istnienia współpracującego z rynkiem systemu edukacyjno-szkoleniowego składającego się z uczelni, instytucji naukowo-badawczych, laboratoriów odpowiednio wspieranych finansowo i prawnie przez państwo.

² Ang. Directly based on the production, distribution and use of knowledge and information.

Zob.: The Knowledge-Based Economy, OECD, GD 96(102), p. 7, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/1913021.pdf>

³ A. Matysiak (red.): Polskie szkolnictwo wyższe: stan, uwarunkowania i perspektywy. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 55, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krasp.org.pl/pliki/07d3834a2204e573048f07df6f757297.pdf>

⁴ M. Nycz: Rola wiedzy w gospodarce opartej na wiedzy, [w:] C. Hales, B. Mikuła (red.): Społeczeństwo informacyjne. Gospodarka, technologie, procesy. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2011, s. 22.

Idea tworzenia GOW została usankcjonowana na najwyższych szczeblach państwowych i międzynarodowych. Strategia lizbońska położyła nacisk na rozwój gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego, zwiększenie nakładów na badania (3% PKB) oraz kształcenie odpowiednio wykwalifikowanych kadr. Dokument „Europa 2020”, zastępujący niejako strategię lizbońską, jako pierwszy priorytet stawia „Rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji”, co ma oznaczać „zwiększenie roli wiedzy i innowacji jako sił napędowych naszego przyszłego rozwoju. Wymaga podniesienia jakości edukacji, poprawy wyników działalności badawczej, wspierania transferu innowacji i wiedzy w Unii, pełnego wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych”⁵. „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia” wskazuje na konieczność poprawy dostępu do uczenia się przez całe życie, współpracy pomiędzy organizatorami kształcenia a pracodawcami w kwestii rozpoznawania potrzeb szkoleniowych i edukacyjnych⁶. Oznacza to skoncentrowanie szczególnej uwagi na sektorze edukacyjnym, poprawie jego jakości, finansowania oraz konkurencyjności na międzynarodowym rynku. Podsumowując, o GOW możemy mówić wówczas, gdy w gospodarce pojawiają się następujące zjawiska:

- wzrost znaczenia wiedzy, uznawanej za kapitał przedsiębiorstwa oraz podstawowy element oceny konkurencyjności organizacji i gospodarek;
- zwiększenie tempa tworzenia wiedzy;
- dynamiczny rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- przenikanie wiedzy do życia społecznego i gospodarczego⁷;
- rozbudowanie zaplecza finansowo-kredytowego wspierającego tworzenie wiedzy;
- rozbudowanie oferty edukacyjnej dopasowanej do potrzeb rynku;
- budowanie sieci współpracy pomiędzy sferą naukową a gospodarczą.

2. Uczelnia w gospodarce opartej na wiedzy

W tak rozumianej GOW uczelnie, których tradycyjnie pojmowaną misją jest „kreowanie wiedzy oraz jej rozpowszechnianie i wykorzystywanie dla dobra

⁵ Komunikat Komisji: Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, KOM(2010) 2020, Bruksela, 03.03.2010, s. 13, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

⁶ Ibidem, s. 6-7.

⁷ K. Materska: Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2007, s. 252.

człowieka i społeczeństwa”⁸, nabierają szczególnego znaczenia. To właśnie ośrodki akademickie niejako ze swej natury są miejscem prowadzenia badań naukowych, powstawania nowej wiedzy. Odpowiedzialne są także za kreowanie elit intelektualnych, kształcenie wysoko wyspecjalizowanych pracowników wiedzy. Jednak aby w pełni stały się główną siłą wspierającą GOW, niezbędne jest ich zbliżenie do sektora gospodarczego, stąd też „Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego” podkreśla przede wszystkim powiązanie misji szkolnictwa wyższego z potrzebami społecznymi i gospodarczymi, co powinno się wyrażać w kontaktach szkół wyższych z przedsiębiorcami oraz pracodawcami. Nakłada także na uczelnie obowiązek uwzględnienia potrzeb rynków pracy przy doborze kierunków kształcenia. Umożliwi to dostarczenie potrzebnych specjalistów, a także znacznie poprawi zatrudnianie absolwentów⁹. Wśród najważniejszych wyzwań dla polskiego szkolnictwa wyższego możemy wyróżnić:

- zwiększenie nacisku na badania (ośrodki akademickie zbyt mocno skoncentrowały się na dydaktyce kosztem prowadzenia badań naukowych);
- poprawę jakości (umasowienie szkolnictwa nie może wpływać na pogorszenie jego jakości);
- lepsze dostosowanie oferty dydaktycznej, metod kształcenia i programów do potrzeb społeczeństwa wiedzy;
- zwiększenie ilości materiałów dydaktycznych online;
- zacieśnienie relacji z otoczeniem, a szczególnie z rynkiem pracy;
- zwiększenie zaangażowania szkół wyższych w tzw. trzecią misję – szkolenia i doradztwo – a także propagowanie form aktywizacji intelektualnej osób niebędących studentami, popularyzacji wiedzy i osiągnięć naukowych¹⁰.

Wzrost popytu na wiedzę i kadre oznacza dla uczelni ogromne wyzwanie. Wymaga przewartościowania dotychczasowego spojrzenia zarówno na produkowaną wiedzę, jak i kształconych fachowców. GOW potrzebuje wiedzy użytecznej, mającej swoje zastosowanie w gospodarce. Wiedza powstała w ośrodkach akademickich nabiera wartości dopiero wówczas, gdy zostanie skomercjalizowana i znajdzie swoje zastosowanie w innowacjach wykorzystywanych przez świat biznesu. Nowoczesna edukacja jest zmuszona także wykorzystać nowoczesne technologie, które mają wpływ na przewagę konkurencyjną w stosunku do tradycyjnych form przekazywania wiedzy.

⁸ A. Matysiak (red.): *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego 2010-2020 – projekt środowiskowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 63, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.uw.edu.pl/strony/aktualnosc/strategia/2_strategia_KRASP.pdf

⁹ Ibidem, s. 64.

¹⁰ Ibidem; A. Matysiak (red.): *Polskie szkolnictwo...*, op.cit.

Wskazuje się na konieczność zbudowania sieci informacyjno-komunikacyjnej umożliwiającej swobodny i nieograniczony przepływ wiedzy, zwiększenie liczby dokumentów naukowych dostępnych w sieci, wzbogacenie oferty kursami e-learningowymi.

Ta optyka wymusza zmianę podejścia do kształcenia. Sama oferta edukacyjna musi zostać urynkowiona, wymaga zmian metod i form kształcenia. Strategia „Europa 2020” wskazuje na zbyt niski poziom e-umiejętności, znaczny niedobór specjalistów branży technologii informacyjno-komunikacyjnych¹¹. Dlatego też, jak twierdzi Michał Kaczmarczyk, „w kształceniu dla współczesnej gospodarki szczególną rolę odgrywa przekazywanie wiedzy z zakresu technik informacyjnych, komputerowych, zarządzania, marketingu, promocji. Wykształcenie wyższe, bez względu na dziedzinę, powinno obejmować wiadomości z zakresu ekonomii, socjologii, psychologii, informatyki, komunikacji społecznej. Cenne jest także edukowanie z zakresu języków obcych, stosunków międzynarodowych czy komunikacji międzykulturowej”¹². Oznacza to wzrost znaczenia kierunków ekonomicznych i ścisłych. Konieczne staje się zwiększenie nacisku na naukę z dziedzin przedsiębiorczości, innowacji, zarządzania kapitałem intelektualnym oraz na szkolenia z tzw. kompetencji miękkich. Absolwenci uczelni prócz kierunkowego wykształcenia powinni posiadać wiedzę dotyczącą zakładania i prowadzenia przedsiębiorstwa, zarządzania wiedzą. Ogromną pomocą mogą być inkubatory przedsiębiorczości i biura karier organizowane w wielu ośrodkach akademickich, dające wsparcie nowo powstałym mikroprzedsiębiorstwom.

Uczelnia, której udaje się podolać tym wyzwaniom, w literaturze przedmiotu jest określana mianem uniwersytetu przedsiębiorczego, uniwersytetu nowej generacji, uniwersytetu kreatywnego. Absolwent tak rozumianej szkoły wyższej powinien zostać wyposażony w następujące umiejętności:

- zdolność uczenia się i samodzielnego uzupełniania wiedzy;
- zarządzanie wiedzą;
- znajomość technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- umiejętność wyszukiwania, analizowania i wykorzystania informacji;
- umiejętność przekształcania wiedzy i dzielenia się nią;
- znajomość języków obcych.

¹¹ Komunikat Komisji..., op.cit., s. 11.

¹² M. Kaczmarczyk: Public relations szkół wyższych. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Sosnowiec, Katowice 2013, s. 161.

3. Biblioteka w gospodarce opartej na wiedzy

Biblioteki akademickie są ściśle merytorycznie i finansowo związane ze swoimi organizatorami, zatem zadania stawiane przed ośrodkami akademickimi w gospodarce opartej na wiedzy są równocześnie wyzwaniem, które stoją przed bibliotekami. GOW, która w centrum sytuuje wiedzę, ciągłe kształcenie, nowe technologie, pozwala nowoczesnym bibliotekom zająć bardzo mocną pozycję w całym systemie edukacyjnym. Te z nich, które potrafią uchwycić zmiany zachodzące w procesie kształcenia, umieją dostosować do nich przestrzeń oraz ofertę, mogą stać się przedłużeniem sal wykładowych¹³. Swoją aktywność biblioteki powinny rozwijać głównie przez:

- dostosowanie oferty do potrzeb rynku;
- współpracę z szeroko rozumianym otoczeniem;
- kształcenie kompetencji informacyjnych.

3.1. Oferta dostosowana do potrzeb rynku

Biblioteki podobnie jak uczelnie muszą być otwarte na oczekiwania użytkowników i to one ostatecznie powinny kształtować zarówno produkty, jak i usługi. Zmusza to do ciągłego badania oczekiwań i stosowania szeroko rozumianego marketingu bibliotecznego. Niezbędna jest odpowiednio szybka reakcja na zmiany technologiczne oraz edukacyjne polegające na przejściu z kultury nauczania do kultury uczenia się. Nieograniczony dostęp do dobrze zorganizowanych serwisów informacyjnych opartych na rzetelnych i aktualnych źródłach, przyjazna i zachęcająca do aktywności intelektualnej przestrzeń pozwoli nowoczesnym bibliotekom naukowym stać się centralnym miejscem tworzenia, przekazywania i wykorzystywania wiedzy.

Nowoczesne technologie zmieniły modele komunikacji i interakcji towarzyskich, które są przenoszone na grunt komunikacji naukowej. Młodzi użytkownicy oczekują, że biblioteki zaistnieją na portalach społecznościowych, będą korzystać z komunikatorów i systemów powiadamiania o statusie konta, nowościach, zmianach. Oczekują, że to biblioteka wyjdzie z informacją do użytkownika-klienta. Biblioteka powoli przestaje być miejscem oferującym dostęp do informacji, staje się jednostką świadczącą usługi informacyjno-wyszukiwawcze najlepiej dostarczane drogą elektroniczną. Paradoksalnie nie pociąga to za sobą deprecjacji znaczenia i roli

¹³ L. Szczygowska: Biblioteka jako przestrzeń inkubacyjna dla innowacji, [w:] Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych: materiały konferencyjne. III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 25-27 czerwca 2008 r. Politechnika Łódzka, Łódź 2008, s. 31.

biblioteki jako miejsca. Nowo powstające, nowoczesne budynki są miejscami, w których chętnie spędza się czas. Charakteryzuje je szeroko rozumiana dostępność, na którą się składają: dogodne godziny otwarcia (np. wydłużanie godzin pracy w okresie sesji egzaminacyjnej), wolny dostęp do zbiorów zarówno tych w wersji tradycyjnej, jak i elektronicznych, najlepiej pełnotekstowych, a także wysokie kompetencje informacyjne bibliotekarzy.

3.2. Współpraca z otoczeniem

Misją współczesnej biblioteki jest zaspokajanie potrzeb informacyjnych nie tylko własnego środowiska, lecz także środowiska zewnętrznego: przedsiębiorców, instytucji, społeczności regionu. Biblioteka w GOW, podobnie jak uczelnia, musi nawiązać ścisłą współpracę głównie z otoczeniem dalszym. Wraz z rozbudową i przeobrażeniami wielu polskich bibliotek akademickich możemy zauważyć – oprócz kontynuacji swoich podstawowych zadań, jakimi są gromadzenie, opracowanie i udostępnianie – coraz silniejsze dążenie do wzmocnienia swojej pozycji w otoczeniu. Biblioteki coraz częściej przeobrażają się w centra informacji i wychodzą poza obsługę informacyjną studentów macierzystej uczelni. Następuje proces otwierania się na szersze środowisko i gotowości obsługiwanie czytelników o coraz bardziej zróżnicowanych potrzebach informacyjnych. Trend ten znajduje wyraz w: Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej (CINiBA), Dolnośląskim Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej (DCINiE), nowo powstającym Centrum Naukowej Informacji Medycznej Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu oraz Dolnośląskim Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej (CIN-T).

Według Małgorzaty Świrad „główną cechą charakteryzującą centrum jest bardzo szeroko rozumiana otwartość, która zazwyczaj wiąże się z szukaniem nowych użytkowników, co z kolei oznacza poszerzenie funkcji”¹⁴. Każdy z tych ośrodków prócz dostępu do swoich zbiorów oferuje (lub planuje oferować) także chęć współpracy z szeroko rozumianym otoczeniem, sytuując się w roli specjalistycznego centrum informacyjnego całego regionu. Dają one możliwość korzystania z zasobów użytkownikom niezwiązanym z uczelnią macierzystą, a także oferują większe wsparcie w postaci szkoleń, analiz, badań rynku. Umożliwiają przedsiębiorcom oraz mniejszym ośrodkom badawczym korzystanie ze specjalistycznych baz danych.

¹⁴ M. Świrad: *Przeobrażenia w bibliotece jako odpowiedź na zmieniające się potrzeby obecnych i przyszłych użytkowników*, [w:] B. Żmigrodzka (red.): *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 22.

Zadaniem stojącym przed nowoczesnymi bibliotekami i centrami informacji jest aktywny wpływ na kreowanie świadomego społeczeństwa otwartego na wiedzę. Ma to wyraz m.in. w angażowaniu się w festiwale, dni nauki, targi pracy, wystawy.

3.3. Kształtowanie kompetencji informacyjnych

„Siłą napędową zmian i głębokich przemian są technologie informatyczne i komunikacyjne. W dobie konwergencji mediów dostęp do informacji, technologii i wiedzy oraz efektywne ich wykorzystanie to podstawowa i bardzo ważna – jeśli nie najważniejsza – rola bibliotek, także akademickich, pełniona w społeczeństwie wiedzy”¹⁵. Chociaż to właśnie dzisiejszą młodzież najchętniej określamy mianem społeczeństwa informacyjnego, to w rzeczywistości najczęściej są to osoby o bardzo niskich kompetencjach informacyjnych. Absolwenci szkół ponadgimnazjalnych, pozbawieni umiejętności korzystania ze źródeł nieelektronicznych, a bardzo chętnie korzystający z Internetu, zupełnie nie znają i nie rozumieją istoty funkcjonujących tam informacji. Jak podaje Mariola Antczak, „sporadycznie selekcionują wyszukane informacje, uznając wszystkie za tak samo ważne, nie znają zasad ich porządkowania, dokumentowania, często kopiują całe teksty, podając je jako swoje”¹⁶.

W dzisiejszym zalewie informacji, nazywanym szumem informacyjnym, uzyskanie danych nie stanowi najmniejszego problemu, ogromnym wyzwaniem natomiast staje się zdobywanie informacji wartościowej, a do tego niezbędne jest posiadanie odpowiednich kompetencji informacyjnych. Do takich kompetencji możemy zaliczyć nie tylko wyszukanie informacji, lecz przede wszystkim jej ocenę, selekcję, porządkowanie, umiejętność wykorzystania jej do rozwiązania problemu, dokumentowanie, wybór i wciągnięcie jej do własnego zasobu wiedzy, rozumienie prawnych aspektów korzystania z niej. Bardzo często to biblioteka i zajęcia prowadzone przez bibliotekarzy są pierwszym miejscem, gdzie studenci spotykają się z problematyką poszukiwania wartościowej i naukowej informacji, ich weryfikacją, właściwym doбором, a także z zagadnieniami dotyczącymi ochrony praw autorskich, techniki pisania prac licencjackich i magisterskich, tworzenia prawidłowych bibliografii i przypisów. Podnoszenie kompetencji informacyjnych to niezbędny klucz

¹⁵ J. Kotulska: Idea uczestnictwa, jako strategia działania biblioteki akademickiej w zakresie popularyzacji wiedzy, [w:] J. Kudrawiec (red.): Bibliotekarze bez bibliotek, czyli bibliotekarstwo uczestniczące, praca zbiorowa. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 18-20 maja 2011 r. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012, s. 62.

¹⁶ M. Antczak: Bibliotekarze szkolni wobec nowych wyzwań edukacyjnych początku XXI wieku. Wybrane zagadnienia, [w:] S. Skórka (red.): Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej funkcje i wyzwania w XXI wieku. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013, s. 23.

do samokształcenia. Edukacja w tym obszarze wspiera wszelkie procesy kształcenia ustawicznego – mocno podkreślanego w programach unijnych i krajowych.

4. Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej (DCNiE)

DCINiE z początkiem roku akademickiego obchodziło drugą rocznicę otwarcia. Wydaje się, że dwa lata funkcjonowania są już wystarczającym okresem do wstępnych podsumowań, oceny działalności i roli, jaką odgrywa w otoczeniach bliższym i dalszym. Głównymi celami, dla których podjęto starania o powstanie DCINiE, były „ułatwienie i poprawa jakości dostępu do fachowej literatury z dziedziny nauk ekonomicznych i zarządzania, co przyczynia się do wzrostu wiedzy i jej wykorzystania w różnych dziedzinach, głównie gospodarczej. Realizacja inwestycji wpłynie na poprawę jakości kształcenia, co również będzie przekładało się na wzrost gospodarczy ściśle związany z naukami ekonomicznymi”¹⁷. W założeniach zatem DCINiE wraz z Biblioteką Główną miało za zadanie nie tylko zaspokajać potrzeby edukacyjne studentów i pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, lecz także stanowić regionalne centrum informacji ekonomicznej oraz wiedzy na temat Dolnego Śląska, dające wsparcie informacyjne różnym jednostkom i podmiotom gospodarczym regionu. DCINiE postawiło na:

- otwartość i maksymalizację zbiorów;
- wykorzystanie nowych technologii;
- współpracę z uczelnią macierzystą i regionem;
- podnoszenie kompetencji informacyjnych.

5. Otwartość i wykorzystanie zbiorów

DCINiE to nowoczesny budynek usytuowany na terenie kampusu Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu o powierzchni 8.200 m². W jego strukturę wchodzi Biblioteka Główna oraz Ośrodek Informacji Europejskiej wraz z Centrum Dokumentacji Europejskiej. Priorytetem było stworzenie miejsca otwartego dla wszystkich użytkowników, przyjaznego i zachęcającego do korzystania ze zbiorów

¹⁷ Indykatory Wykaz Indywidualnych Projektów Kluczowych dla Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013, s. 11, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://dolnyslask.pl/upload/RPO/05_projekty_kluczowe/uchwala_2125_iii_08_iwipk_121108.pdf

oraz spędzania w nim wolnego czasu, zaaranżowanego w sposób jasny i przejrzysty¹⁸. Zgodnie z regulaminem udostępniania zasobów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu „korzystanie ze zbiorów i usług Biblioteki jest bezpłatne i dostępne dla wszystkich użytkowników posiadających aktywne konto w Bibliotece”¹⁹. Aktywacji konta mogą dokonać wszyscy studenci i pracownicy uczelni macierzystej i szkół wyższych uczestniczących w „Porozumieniu uczelni wrocławskich” oraz inni użytkownicy indywidualni. Na trzech piętrach w wolnym dostępie zostały umieszczone książki i czasopisma w układzie przedmiotowym od 2005 r. (starsze woluminy przeniesiono do magazynu kompaktowego). Wolny dostęp do zbiorów, będący standardem w nowoczesnych bibliotekach, ma ogromny wpływ na maksymalizację wykorzystania zbiorów. Dzięki niemu wiele książek, z różnych powodów dotychczas nieodnalezionych przez katalog OPAC, ma szansę trafić na swojego czytelnika. Centrum stara się zapewnić możliwie szeroki dostęp do polskiej i światowej literatury z dziedzin nauk ekonomicznych i pokrewnych, prawa, technologii żywienia. Gromadzi i udostępnia informacje gospodarcze, prawne i statystyczne o firmach, organizacjach, rynkach finansowych, usługach. Prócz pełnotekstowych ogólnych i dziedzinowych baz danych użytkownicy mają możliwość korzystania z wysokospecjalistycznych baz, jak EMIS, Banscope, Reuters Datastream, dostarczających pełnej i wiarygodnej informacji biznesowej.

Dzięki dbaniu o komfort pracy użytkownicy mają do dyspozycji 290 miejsc do pracy, 60 stanowisk komputerowych z dostępem do Internetu, a co za tym idzie – do zbiorów udostępnianych online, 21 kabin do pracy indywidualnej i zbiorowej oraz Czytelnię Czasopism i Zbiorów Specjalnych (norm, prac doktorskich, specjalistycznych i jednostanowiskowych baz danych). Strefa Wolnego Dostępu została wyposażona w skanery oraz sprzęt umożliwiający niedowidzącym i niewidomym korzystanie ze zbiorów. Także pod względem architektonicznym budynek jest w pełni przystosowany dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Otwartość DCINiE wyraża się także w dostosowaniu godzin otwarcia w okresach intensywnego i zwiększonego zapotrzebowania na wiedzę. Dwa razy w roku w okresie sesji na prośby studentów wydłużono otwarcie Strefy Wolnego Dostępu do godziny 22:00.

¹⁸ Zob.: D. Matysiak: Kształtowanie przestrzeni bibliotecznej na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [w:] L. Lewicka (red.): Polskie biblioteki ekonomiczne wczoraj, dziś, jutro, materiały z I Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotek Ekonomicznych zorganizowanej przez Bibliotekę Ekonomiczną Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 20-21 października 2011 r. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Szczecin 2012, s. 154-162.

¹⁹ Regulamin udostępniania zasobów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bg.ue.wroc.pl/images/dokumenty.pdf/reg11.pdf>

5.1. Nowe technologie

Biblioteka Główna UE we Wrocławiu już od ponad 20 lat z powodzeniem korzysta ze zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib firmy Max Elektronik²⁰. Obecnie wszystkie procesy zarządzania zbiorami od gromadzenia, poprzez opracowanie, udostępnianie i skontrum zostały całkowicie zautomatyzowane. Wraz z przenosinami do nowego budynku oraz wprowadzeniem wolnego dostępu zdecydowano się na wykorzystanie nowoczesnego systemu identyfikacji i zabezpieczenia zbiorów technologią RFID²¹. Wdrożenie tych dwóch współpracujących ze sobą systemów pozwoliło na pełną i samodzielną obsługę. Czytelnik sam w otwartym dostępie ma szansę na wyszukanie odpowiedniej pozycji, samodzielne wypożyczenie na stanowisku selfchecka, a także na samodzielny zwrot pozycji przez wrzutnię, znajdującą się na zewnątrz budynku, a zatem dostępną w systemie 24/7. Takie wykorzystanie nowoczesnych systemów pozwoliło na skrócenie czasu oczekiwania na książkę oraz odciążęło bibliotekarzy w procesie wypożyczania i pozwoliło przesunąć ich potencjał na inne usługi. Nie bez znaczenia jest także aspekt wizerunkowy, który przyczynia się do uznania biblioteki za najbardziej nowoczesną jednostkę na uczelni.

Lawinowy przyrost źródeł naukowych dostępnych w formie elektronicznej zmusza do stworzenia serwisu jak najbardziej przejrzystego i wygodnego dla użytkownika. W bieżącym roku DCINiE zapewnia dostęp do 30 ogólnych i specjalistycznych baz danych pełnotekstowych, faktograficznych i bibliograficznych. Większość z nich jest dostępna na terenie kampusu; pracownikom naukowym umożliwiono korzystanie z nich z domowych komputerów przez serwer proxy. Wejście do każdej z baz odbywa się za pośrednictwem strony domowej biblioteki. Tak duży przyrost ilościowy dokumentów oraz odmienne interfejsy poszczególnych serwisów zadecydowały o zakupieniu i wdrożeniu multiwyszukiwarki EDS, pozwalającej na jednoczesne przeszukiwanie i przeglądanie wszystkich baz pełnotekstowych oraz katalogu OPAC.

DCINiE nie tylko kupuje i udostępnia bazy danych, lecz także je współtworzy. W 2009 r. przystąpiło do pełnego współkatalogowania w NUKAT, a od 2011 r. aktywnie współtworzy bazę BazEkon. Od lat, wraz z innymi bibliotekami naukowymi

²⁰ Zob.: K. Żmigrodzka: Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów, [w:] B. Żmigrodzka (red.): Ewolucja procesów bibliotecznycch na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2007, s. 54-65; K. Żmigrodzka: Analiza funkcjonalności modułu gromadzenia w bibliotekach „prolibowych”, [w:] U. Ganakowska, M. Różycka (red.): Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo, 15-17 września 2011 r. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Szczecin, 2012, s. 50-64.

²¹ Zob.: K. Żmigrodzka: Zastosowanie technologii RFID w bibliotekach – nowe rozwiązania, [w:] B. Żmigrodzka (red.): Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 124-135.

regionu, rozbudowuje zasoby Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej. Zadbano także o rozwój serwisów komunikacyjnych. Biblioteka udostępnia informacje za pośrednictwem strony domowej i Facebooka oraz komunikuje się z użytkownikiem przez komunikator Gadu-Gadu, a także formularze interaktywne pozwalające na uzyskanie informacji ekonomicznej, bibliograficznej, zgłoszenie uwag, zaproponowanie zakupu nowych pozycji, skorzystanie z wypożyczalni międzybibliotecznej.

Obsługa tak dużych i skomplikowanych systemów oraz serwisów informacyjnych spowodowała konieczność powstania w strukturze DCINiE Oddziału Informatyzacji i Zbiorów Elektronicznych. Oddział odpowiada za prawidłowe działanie strony internetowej, systemu bibliotecznego, sieci, urządzeń współpracujących z RFID, monitoruje zmiany w systemach, pośredniczy w kontaktach z producentami.

5.2. Współpraca z uczelnią macierzystą i regionem

W artykule opublikowanym w 2009 r. Maja Wojciechowska podała, że jedynie 18% bibliotek ma komórkę organizacyjną do spraw PR²². Prawdopodobnie w ciągu ostatnich czterech lat liczba ta wzrosła, choć niezbyt znacznie. Planując nową strukturę organizacyjną DCINiE, dostrzegając rolę oraz znaczenie PR, podjęto decyzję o powołaniu samodzielnego Oddziału Promocji i Dokumentacji. Do głównych zadań Oddziału należy dbanie o szeroko rozumiany pozytywny wizerunek Centrum. Miało to szczególne znaczenie w momencie otwarcia DCINiE, kiedy zarówno pracownicy, jak i studenci musieli się zapoznać z nowymi funkcjami i zadaniami. Istotne było rozwianie obaw i wątpliwości co do sensowności tak dużej inwestycji na terenie kampusu. Zredagowano na nowo informatory, przygotowano materiały promocyjne (zakładki, foldery). W latach 2012-2013 na terenie DCINiE zorganizowano kilkanaście wycieczek głównie dla studentów i pracowników Uczelni, a także bibliotekarzy z innych bibliotek Wrocławia, Polski i zagranicy, uczniów szkół licealnych, gimnazjalnych i podstawowych, a nawet dla przedszkolaków. Dwukrotnie na terenie Centrum zorganizowano spotkania Konsorcjum Bibliotek Kierunków Ekonomicznych. W holu wystawowym prezentowane są wystawy z cyklu „Biblioteka miejscem spotkań”. Oddział Promocji i Dokumentacji rokrocznie aktywnie wspiera Dolnośląski Festiwal Nauki, organizuje także spotkania autorskie, promując publikacje pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. W 2013 r. odbyły się dwa pierwsze spotkania z cyklu „Świat jest tym, co opowiedziane”, adresowane do

²² M. Wojciechowska: Społeczne komunikowanie się biblioteki z otoczeniem. Istota, cele i zasady bibliotecznego PR, [w:] B. Antczak-Sabala, M. Kowalska, L. Tkaczyk (red.): Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność. Wyższa Szkoła Bankowa, Toruń 2009, s. 277.

szerokiej publiczności. Cykl jest poświęcony spotkaniom ze znanymi reportażystami i z dziennikarzami oraz pracownikami Uczelni i ma na celu przybliżenie tematyki społeczno-kulturowo-gospodarczej poszczególnych krajów. Dotychczas tematem były Rosja i Czechy. DCINiE udostępnia także swoje przestrzenie organizowanym na terenie Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu targów pracy.

Do ważniejszych zadań Oddziału należy również gromadzenie informacji o dorobku pracowników Uczelni i tworzenie bibliografii²³. Pracownicy nauki mają obowiązek zgłaszać osobiście lub za pomocą formularza elektronicznego swój dorobek, który po weryfikacji zespołu zadaniowego do spraw bibliografii zostaje umieszczony w bazie. Ponadto, pracownicy Oddziału Dokumentacji służą wsparciem naukowcom przy parametryzacji i ocenie dorobku, pomagając tworzyć zestawienia, indeksy czy listy cytowań.

Współpraca z regionem i otoczeniem dalszym to także jedno z istotniejszych zadań Ośrodka Informacji Ekonomicznej oraz działającego w jego ramach Centrum Dokumentacji Europejskiej i Czytelni Europejskiej, funkcjonujących w ramach ogólnoeuropejskiej sieci Centrów Informacyjnych Europe Direct. Realizując swoje zadanie przez gromadzenie i udostępnianie informacji z zakresu Unii Europejskiej, prawa, finansów, kultury i integracji, Ośrodek współpracuje z takimi jednostkami, jak Biuro Parlamentu Europejskiego, Komisja Europejska, Kolegium Europejskie w Natolinie, Przedstawicielstwo Regionalne Komisji Europejskiej w Polsce. Na terenie Czytelni Europejskiej użytkownicy mają możliwość korzystania z dokumentów, publikacji i baz danych wydawanych przez różne organy i instytucje Unii Europejskiej. Pracownicy Ośrodka oferują wsparcie merytoryczne osobom naukowo i zawodowo zainteresowanym inicjatywami i funduszami europejskimi. Ponadto Ośrodek Informacji Europejskiej prowadzi działalność informacyjną m.in. przez udzielanie odpowiedzi zgłaszanych osobiście lub za pomocą formularza elektronicznego. Pracownicy pomagają w poszukiwaniach literatury, budowaniu bibliografii do prac licencjackich, magisterskich i doktorskich, w wyszukiwaniu danych ekonomicznych, prawnych, finansowych i statystycznych za pośrednictwem specjalistycznych baz danych i serwisów informacyjnych.

²³ Zarządzenie nr 38/2012 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 23 maja 2012 r. w sprawie obowiązku dokumentowania i rozpowszechniania informacji o publikacjach pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2012/zr38_12.pdf

5.3. Podnoszenie kompetencji informacyjnych

W GOW, jak zostało to już zaznaczone wcześniej, podnoszenie kompetencji informacyjnych jest niezwykle istotnym zadaniem bibliotek akademickich. DCINiE bierze aktywny udział w szkoleniach studentów oraz doktorantów. Od dwóch lat odbywa się obowiązkowy kurs e-learningowy, pozwalający nowemu użytkownikowi zapoznać się ze zbiorami i zasadami korzystania z nich. Dodatkowo na każdym z wydziałów prowadzone są zajęcia z przedmiotu elektroniczne źródła informacji naukowej. Obejmuje on, w zależności od wydziału, 4-9 godzin zajęć, których celem jest zapoznanie użytkowników z różnymi typami źródeł elektronicznych, technikami wyszukiwania, oceny źródeł, korzystania z uzyskanych informacji. Często na zajęciach studenci nadrabiają braki w kwestiach technik budowania i pisania prac naukowych, wyboru literatury czy przygotowania bibliografii. Dla doktorantów prowadzone są kursy wzbogacające wiedzę w informacje dotyczące idei i zasad Open Access, korzystania z wyszukiwarek naukowych (jak Scirus, Google Scholar, Citebase Search) oraz ze specjalistycznych baz danych.

Przejęcie na wolny dostęp do zbiorów oraz zastosowanie RFID spowodowało przesunięcie zadań Oddziału Udostępniania na informację naukową. Takie rozszerzenie zadań wydaje się naturalną konsekwencją zmian zachodzących we współczesnym bibliotekarstwie. Przyrost ilościowy zbiorów elektronicznych spowodował, że podziały organizacyjne na oddziały zajmujące się zbiorami tradycyjnymi i elektronicznymi straciły rację bytu. Aby rozwinąć i utrzymać na wysokim poziomie umiejętności informacyjne, pracownicy kilka razy w roku uczestniczą w pokazach i szkoleniach z baz danych organizowanych przez ich producentów lub pośredników.

6. Zakończenie

Wbrew wielu opiniom przepowiadającym koniec ery bibliotek i bibliotekarzy rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz ogromny przyrost zasobów informacyjnych nie osłabia, ale wzmocni ich rolę. Korzystanie z zasobów cyfrowych wymaga większych kompetencji niż wykorzystywanie tradycyjnych zbiorów. Do tego należy dodać znajomość praw autorskich, zasad eksploatacji wynikających z treści umów licencyjnych. Ponadto biblioteka wciąż bierze aktywny udział w procesie dydaktycznym przez dostarczanie materiałów w formach tradycyjnej i elektronicznej.

Wydaje się jednak, że najistotniejszym zadaniem nowoczesnych bibliotek naukowych jest ciągle tworzenie przestrzeni swobodnego powstawania i transferu wiedzy; przestrzeni zarówno w sensie fizycznym, jak i wirtualnym, i co ciekawe, mimo klęski strategii lizbońskiej, braku konkretnych przemian w szkolnictwie wyższym, ciągłego niedofinansowania tego sektora wydaje się, że to biblioteki uczelniane jako jedyne z niewielu elementów całego systemu edukacyjnego pretendują do miana aktywnych aktorów gospodarki opartej na wiedzy.

Bibliografia

1. Antczak M.: Bibliotekarze szkolni wobec nowych wyzwań edukacyjnych początku XXI wieku. Wybrane zagadnienia, [w:] S. Skórka (red.): Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej funkcje i wyzwania w XXI wieku. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013, s. 22-34.
2. Bubel D., Szczygłowska L.: Bibliotekarz uczestniczący – człowiek orkiestra, [w:] Kudrawiec J. (red.): Bibliotekarze bez bibliotek, czyli bibliotekarstwo uczestniczące, praca zbiorowa. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 18-20 maja 2011 r. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012, s. 77-95.
3. Hełpa-Liszkowska K.: Oczekiwania wobec uczelni wyższych w dobie gospodarki wiedzy ze szczególnym uwzględnieniem edukacji ekonomicznej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 240, 2012, s. 20-31.
4. Kaczmarczyk M.: Public relations szkół wyższych. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Sosnowiec, Katowice 2013.
5. Konieczny-Rozenfeld B.: Rola współczesnej biblioteki akademickiej w samokształceniu studentów, [w:] Skórka S. (red.): Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej: funkcje i wyzwania w XXI wieku. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013, s. 55-65.
6. Kotulska J.: Idea uczestnictwa, jako strategia działania biblioteki akademickiej w zakresie popularyzacji wiedzy, [w:] Kudrawiec J. (red.): Bibliotekarze bez bibliotek, czyli bibliotekarstwo uczestniczące, praca zbiorowa. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 18-20 maja 2011 r. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012, s. 57-75.
7. Kukliński A. (red.): Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku. Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001.
8. Marszałek A.: Rola uczelni w regionie. Difin, Warszawa 2010.
9. Materska K.: Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2007.
10. Matusiak K.: Budowa powiązań nauki z biznesem w gospodarce opartej na wiedzy: rola i miejsce uniwersytetu w procesach innowacyjnych. Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2010.

11. Matysiak D.: Kształtowanie przestrzeni bibliotecznej na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [w:] Lewicka L. (red.): Polskie biblioteki ekonomiczne wczoraj, dziś, jutro, materiały z I Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotek Ekonomicznych zorganizowanej przez Bibliotekę Ekonomiczną Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 20-21 października 2011 r. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Szczecin 2012, s. 154-162.
12. Nycz M.: Rola wiedzy w gospodarce opartej na wiedzy, [w:] Hales C., Mikuła B. (red.): Społeczeństwo informacyjne. Gospodarka, technologie, procesy. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2011, s. 15-25.
13. Pindłowa W.: O zjawisku globalizacji coraz bardziej widocznym w pracy bibliotek, [w:] Ganińska H. (red.): Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 44-51.
14. Szczygowska L.: Biblioteka jako przestrzeń inkubacyjna dla innowacji, [w:] Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych, materiały konferencyjne. III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 25-27 czerwca 2008 r. Politechnika Łódzka, Łódź 2008, s. 25-36.
15. Świrad M.: Przeobrażenia w bibliotece jako odpowiedź na zmieniające się potrzeby obecnych i przyszłych użytkowników, [w:] Żmigrodzka B. (red.): Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 11-30.
16. Wojciechowska M.: Społeczne komunikowanie się biblioteki z otoczeniem. Istota, cele i zasady bibliotecznego PR, [w:] Antczak-Sabala B., Kowalska M., Tkaczyk L. (red.): Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność. Wyższa Szkoła Bankowa, Toruń 2009, s. 266-279.
17. Żmigrodzka K.: Analiza funkcjonalności modułu gromadzenia w bibliotekach „prolibowych”, [w:] Ganakowska U., Różycka M. (red.): Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo, 15-17 września 2011 r. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Szczecin 2012, s. 50-64.
18. Żmigrodzka K.: Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów, [w:] Żmigrodzka B. (red.): Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2007, s. 54-65.
19. Żmigrodzka K.: Zastosowanie technologii RFID w bibliotekach – nowe rozwiązania, [w:] Żmigrodzka B. (red.): Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 124-135.
20. Indykatywny Wykaz Indywidualnych Projektów Kluczowych dla Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013, s. 11, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://dolnyslask.pl/upload/RPO/05_projekty_kluczowe/uchwala_2125_iii_08_iwipk_121108.pdf
21. Komunikat Komisji: Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, KOM(2010) 2020, Bruksela, 03.03.2010, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

22. Matysiak A. (red.): Polskie szkolnictwo wyższe: stan, uwarunkowania i perspektywy. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krasp.org.pl/pliki/07d3834a2204e573048f07df6f757297.pdf>
23. Matysiak A. (red.): Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego 2010-2020 – projekt środowiskowy. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.uw.edu.pl/strony/aktualnosci/strategia/2_strategia_KRASP.pdf
24. Regulamin udostępniania zasobów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bg.ue.wroc.pl/images/dokumenty.pdf/reg11.pdf>
25. The Knowledge-Based Economy, OECD, GD 96(102), [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/1913021.pdf>
26. Zarządzenie nr 38/2012 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 23 maja 2012 r. w sprawie obowiązku dokumentowania i rozpowszechniania informacji o publikacjach pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, [dostęp: 02.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora_2012/zr38_12.pdf

Wydawnictwo Politechniki Śląskiej

44-100 Gliwice, ul. Akademicka 5

tel./faks (32) 237-13-81

www.wydawnictwopolitechniki.pl

Dział Sprzedaży i Reklamy

tel. (32) 237-18-48

e-mail: wydawnictwo_mark@polsl.pl

ISSN 1899-6515